D. ANDREAE ALCIATI Mediolanenſis, Iuriſconſulti clariſs. omnia quæ in hunc uſq; diem ſparſim prodierunt uſquam, opera, ab ipſo quidem autore tomis digeſta quatuor, & ea qua ad poſteros tranſmitti cenſuit perfectione recognita, auctioráque reddita: non tam Iuris, quàm aliarum etiam diſciplinarum candidatis, ob uariam ac multiplicem eruditionem, permagno uſui futura.

PRIMVS TOMVS HABET,

De uerborum & rerum ſignificatione libros quatuor.

Item, commentaria in tractatum eiuſdem argumenti ueterum Iureconſultorum.

ISINGRINIVS CANDIDO LECTORI.

Cùm rationem operis à nobis ſuſcepti autor ipſe in ſua præfatione, quæ proximam ab hac paginam occupat, reddiderit, eandem uel repetere, uel diligentiam noſtram pluribus tibi commendare, ut ambitioſum, ita fortè ſuperuacaneum fuerit, cùm uel opus ipſum in examen admiſſum, id luculenter admodum docere queat. Vnum hoc, quod tuam utilitatem reſpicit, hic adijcere lubet, nos quicquid huius autoris poſthac in lucem edetur, ſcorſim, proprio ad id deſtinato tomo, exhibituros, tum ut omnem impoſturam excludamus, tum etiam ne ob exiguam quancunque acceſſionem idem bis redimere, ſumptuq; inanes facere neceſſe habeas. Atq; in hoc fidem noſtram tibi obſtrictam uolumus. Interim uale, ac tanto theſauro, qui tua ſtudia haud parum iuuabit, feliciter fruere.

Cum priuilegio Cæſareo in annos quinque.

BASILEAE, PER MICH. ISINGRINIVM, 1549.

Andreas Alciatus Iurisconſ. ad Lectorem.

CVm certior factus eſſem Michaëlem Iſingrinium de lucubrationibus noſtris edendis cogitare, fui non mediocriter delectatus, ſiue quòd plurimũ tribuerem eius hominis diligentiæ, qui typis ſuis tam ſolertem curam adhibet, ut ab omnibus eruditis ſemper ſit hoc nomine cõmendatus: ſiue quòd & hoc pertinere ad celebritatem nominis mei exiſtimarẽ, ut ſcirent ſtudioſi, quæ hactenus à me publicũ accepe rint, eáq; ſeparare à nothis, & quæ falſo titulo circunferuntur, poſſent. Alijs quidem hoc incõmodum poſt fata contigit: at mihi etiam uiuenti aliqua adſcripta ſunt, quæ non à me fuerant cõpoſita: & licet ſtylus, argumentũ, ductus ſermonis, phraſis ipſa, ſit (quod aiunt) Lydius lapis, hincq; dignoſci genuina & legitima ab adulterinis poſsint, tamen hoc à mediocriter eruditis uulgò fieri non ſolet, ſed ſolùm ab ijs qui naſum habent, & maximũ in ſtudijs uſum ſibi cõpararunt, quod paucis datum eſt. Itaq; nõ potui Iſingrinij conſiliũ non laudare, qui tantum mihi cõmoditatis afferret, ut hoc animi dolore alleuarer. Nec uerò quiſquam exiſtimet, uniuerſa quæ à me ſunt cõpoſita, hac editione cõtineri: habeo enim et pleraq; alia, quæ, quòd ſupremã manum expectent, non exiſtimaui nunc publicanda: præſtat enim Flacci conſilio uti, & uel in nonum annũ ea premere, quàm abortiua imperfectáq; diuulgare. Satis ſit in præſentia edidiſſe quæ iam diuulgata erant, & in unum collegiſſe quæ ſparſim uagabantur. quamuis et quædam à me, pauca tamen, in Paradoxis ſint immutata: quòd enim opus illud à me adhuc tyrone diſputationis cauſa emiſſum fuerat, neceſſariò factũ eſt ut maiore lima indigeret: quod qualecũq; ſit, quæſo humaniſſime Lector in bonam partẽ accipias. Neq; uelim admireris eouſq; diligentiã Iſingrinij proceſsiſſe, ut nõ ſolùm latinas interpretationes ederet, ſed etiam eas quæ ruditer & craſſiore filo cõtextæ à me fuerant: fuit enim omnibus mos gerendus. Sunt qui barbaras illas & impolitas elegantiori bus præferant, & tritico neglecto cum Atauis glandibus ueſci malint, quòd ſcilicet faciliores intellectu uideantur, & cõtrouerſioſis magis com modæ. Ego cùm primũ profiteri hanc diſciplinam cœpi, quòd tantum au toritatis mihi adhuc nõ cõparaueram ut nouæ traditionis autor eſſe poſſem, ſeruiebã ſcenæ, ſeruiebam tempori, & quantũ fieri poterat auribus diſcipulorũ ſtudia mea aptabam, illúdq; Euripidis obſeruabam, Τί δ' αἰχρὸν, αἂν μὴ τοῖσι χωρίοις δοκῇ; at ubi aucta mea eſt exiſtimatio, & is honos ſtudijs meis propter longum uſum haberi eſt cœptus, ut abſq; cortice natare poſſem, & arbitratu meo docere, tum Diogenis illud prætuli: Αἰσχρὸν τό γ' αἰσχρὸν κἂν δοκῇ, κἂν μὴ δοκῇ, & ad elegantius dicendi genus tranſij. At Iſingrinius noſter maluit ſaluũ ſuum quibuſcunq; eſſe iudiciũ, & utriuſq; dictionis lucubrationes edidit: de quibus ego plura nõ ſum dicturus, ſed omne hoc æquiſſimi Lectoris arbitrio relicturus. Vale.

Mediolani, Caleñ. Martijs, 1547.

Amplissimo uiro Francisco a Turnone archiepiscopo Biturig. Andreas Alciatus Iureconf. S. D.

AILLVSTRIS est nominis tui ubique gentium fama, amplissime pater, is per uniuersam Galliam de te circunfertur rumor, ut præstantia morum, eximioq; doctrinæ cultu præcellere te omnes prædicent: rarissimumq; tempestatis nostræ exemplũ esse, quod diuina quadã prouidentia ortum hisce temporib. uideri possit, quibus tot calamitatib. indies Christianã rempub. affligi, & tot undiq; noxarũ ueluti examinib. opprimi cernimus. Sicut enim quoties humanis corporibus maxima morborum uitia inualescunt, tum summorum medicorum nobis manus necessaria est: sic in tanta Principum discordia, tantis bellorum tumultibus, reipublicæ interfuit, maximos etiam, & ut poëtarum princeps ait, pietate meritisq; graues uiros nasci, qui postquam deorum ira paulisper conquieuerit, tot urgentibus malis occurrant, tempestatumq; huiusmodi omnium nubila discutiant, è quibus præcipuum te futurum sperant, auguranturq; uniuersi. Nec id absque ratione, qui eas omnes artes in te prælucere uideant, quæ ad hanc rem perficiendam sunt necessariæ, humanitatem singularem, morũ integritatem eximiã, doctrinam præcellentem, siue Latinè, siue Græcè disserendum sit, facundiam inæstimabilem. Ad hæc huius rei felicibus Regi ipsi auspicijs factum à te tyrocinium nuper conspexerunt, cum in Hispania pro uniuersæ Galliæ commodo ea cum Cæsare ipso pertractasti, quæ impetrari efficiq; posse nemo existimabat. Quapropter Christianissimo Regi, incomparabilisq; uirtutis Heroinæ illustriss. regiæ sorori tam gratus es, ut nihil præclarũ, nihil serium, nihil quod ad rerum summam pertineat, absq; consilio tuo tractandum censeant. Quibus animi tui fortunæq; dotibus & ipse allectus, cum literis meis salutem tibi dicere decreuissem, non censui id absq; munusculo aliquo faciendũ. Extabant inter legales nostras exercitationes commentarij, octauo abhinc anno me dictante, ab auditoribus meis excepti: qui siue quòd ab autore ipso supremam adhuc manum non accepissent, siue quòd per librorum traduces uitiarentur, non poterant diutius absq; nominis mei nota inemendati agere. Eos (quòd & interpellantium me scholasticorum uoces amplius ferre non possem) ut publicum acciperent, editurus, in manus rursus assumpsi, correctioresq; factos non mediocri auctario locupletaui. Proximis enim Vulcanalibus, quo tempore publicis à lectionib. propter uindemias feriamur, quatuor illis libros adieci. Hos omnes nomini tuo dicare, his te patronum nominare constitui. Cum enim utriusq; Iuris sis peritissimus, nemo est qui facilius id patrocinium suscipere, susceptoq; rectius perfungi possit. Quod eo audentius à me factum est, quoniam nullo hanc rem labori tibi futuram sum arbitratus: alioquin non tam audax essem, ut arduis occupationibus tuis, nostros hosce commentarios ingerere, uel doctissimis studijs importunus ipse obstrepere uellem. Accipias igitur læta fronte, nuper à nobis communicatos studiosis omnibus, hosce libellos, qui non modicam Iuris ciuilis partem, Cimmerijs prius obuolutam tenebris, illustrant. Cùm enim in significatione uerborum, mentisq; coniectura ferè omnes lites uersentur, extricandum hoc argumentum assumpsi, quod ueterũ nullus condignè tractarat. Non me latet patrum nostrorum memoria Bartholomæum Veronensem, cui à cepis cognomentum, nescio quid hac in re compo suisse: sed eius dictata ad manus meas minimè peruenerunt, quòd hi, penes quos esse dicantur, ceu thesauros ea custodiant: at fortè thesauri, ut in prouerbio est, carbones erant. Mihi non libet temerè de illecto opere ferre sententiã, sed tamẽ res ipsa planè ostendit, rectè hunc tractatũ ab eo percipi non posse, qui ab humanioribus studijs abhorreat: sicut nec uice uersa, qui hasce solas literas profiteatur, nisi idem iuris quoq; ciuilis disciplina præcellat, oleum & operam hisce in responsis interpretandis perdit. Quod non eò à me dicitur, quòd impense humanioribus literarum professioni non faueam, earumq; cultores pro dignitate suscipiendos, colendosq; non ar-

bitrer: sed quòd unaquæq; ars suos habet fines, & intra quos consistat cancellos, ut minimè de altera in alteram desultare facilè quis possit. Conuenit Iureconsulto oratoriæ artis scientia, faciliorem q; ad ius Quiritium aditum præstat: nõ tamen corpus efficit, solam eius superficiem colorat. Fuerunt maximi Iureconsulti Accursius, Bartolus, & id genus alij, qui etiam apud illos ueteres locum suum tenere potuissent, quos tamen constat ne summis quidem labijs alias artes attigisse. Quo fit, ut eorum ineptam censuram non possim non admirari, qui grauissimo supercilio, & fluentisona, ut Lucretius ait, scaturigine, hoc solùm nomine in eos inuehuntur, quòd bonarum literarum fuerint rudes: quasi qui squam sanus ideo minoris excellentem Astrologum faciat, quòd Musicam ignoret: Galenum præstantissimum medicum damnet, quòd geometræ Euclidis circinum nunquam in manus sumpserit. Vix alium in uniuersa Legum sylua tractatum offendes, cui explicando adeò sint humanitatis studia necessaria: hic (fateor) absq; eorum notione intelligi perfectè nequit. Quapropter suarum uirium conscius Bartolus, quiq; post eum per manus hanc nostram doctrinam tradiderunt, quod ad hæc responsa attinet, nihil ferè scriptum posteris reliquere. Hunc ego aggressus, cùm pro uiribus meis aliquandiu elaborassem, ad umbilicumq; peruenissem, cognoui pro rei magnitudine adhuc nõ satis à me factum esse: nec enim sola Iureconsultorum, quæ hanc sub rubricam congeruntur, responsa, omnẽ rem declarant. Necessariò itaq; manum rursus tabulæ admoui, & quatuor hosce libros summa celeritate, & memet in horas præueniens (quod facere consueuerunt, quum paululum tantummodo deesse conficiendo negocio industrij artifices existimant) composui: qui qualescunq; sint, ingens afferunt uniuersò Quiritium iuri lumen, ut non dubitem, etiam si quicquam à me, idq; humanitus, erroris in eis commissum sit, à facili iustoq; lectore ueniã promeriturum: quam & impetratu digniorem id facere debet, quòd bibliotheca mea ob bellicas calamitates Mediolani derelicta, cùm huc concessissem, commodatitijs libris, hisq; paucis tantum, mihi negocium aggrediundum fuit. Erunt fortè qui maiorem elegantiam requirent, & ob Latinæ maiestatis condignam à me rationem non habitam, diem mihi dicent, quòd nimis plana humilisq; nostra oratio non schematis ornetur, non dictionibus ex antiquitate repetitis abũdet, non Ciceronianorum uerborum maiestate refulgeat. Sed hi uelim sciant, hæc ab eo minimè expetenda esse, qui manibus quotidie Bartolos, Baldos, Alexandros, huiusq; farinæ autores uerset, quiq; humanitatis studia non ex professo, sed obiter quandoq;, & aliud agens, interuisat. Ad hæc scenæ me seruire necessarium fuit: quotus enim quisq; ex legalibus mystis nostra legeret, si præter anxiam legum scrutationem, Cornu quoq; copiæ in manibus habendum illi esset, unde & antiqua uocabula addiscere, & figuratos loquendi modos percipere necesse haberet? Vix eorum conuicia ferre possum, quotidieq; cum eis mihi iurgandũ est, qui qualemcunq; hanc meam dictionem tanquam obscuram calumniantur, illudq; à uulgo exclamant, Indoctius loquare, sed apertius. Quid hi quæso facerent, si paulò elegantiore stylo nostratia hæc constarent? abijcerent manibus tanquam ænigmata, & inter Heracliti & Lycophronis tenebras connumerarent. Nec immeritò quidem id mihi accideret, qui cùm Vlpiani, aut Pauli planissimos, & absq; ullo sermonis scrupulo compositos commentarios declaraturum me profiterer, obscuriora ipsis autoribus tradidissem, interpreteq; ipse, uel potius natatore aliquo Delio indigerem. Satis igitur nobis fuit Latinè utcunq; scripsisse: elegantiam sermonis oratoribus permittimus, quanquam & ipsorum non modica laus sit perspicuitas. Sed cum quælibet ars sua habeat uocabula, nobis necessariò nostris utendum: quæ tametsi aliquibus barbara & incondita uideantur, non idcirco tamen noua effingi oportuit, quæ nemo intelligeret. Verùm quid ego diutius pro me uerba faciã, qui huiusmodi accusatoribus non magis scribo, quàm Persio & Scipioni Lucilius? cuius exemplũ imitatus, ueteranorumq; iudicium reformidans, solos tyrones ad disciplinam uoco, quibus hæc in præsentia non aliam præsertim ob causam exhibenda duxi, quàm ut fidem meam aliqua ex parte liberarem. Pollicitus quandoq; fueram, resectis tot interpretum superfluis opinionibus, Iuris ciuilis prudentiã per quadringenta, & eo amplius, maxima uolumina dispersam, in unũ corpus colligere, & contextui ueterũ legum

annexis

Epiſtola nuncupatoria.

annexis gloſſematis illuſtrare. Ad quod opus componendum me uelis remiſq; (quod dicitur) properantem, neceſsitas ipſa, cui ne dij quidem, ut ille ait, reſiſtunt, retinuit, properantiq; iniecit manum. Bellica enim clade cenſu afflicto, ſubire aduocationes, reſponſaq; conſulentibus dare coactus, cùm alioquin ope mea cenſeri non poſſem, ad alias curas animum traduxi. Verùm ne omnino conturbaſſe promiſsionis meæ rationes uiderer, id contracti alieni æris in præſentia parte aliqua diſsoluere conſtitui. Solent autem duri exactores æquo animo id omne ab his, qui foro ceſserint, tametſi modicũ, accipere, & quicquid datur, in lucro reputare. Interim igitur auguſtiſsime Præſul, has lucubrationes tanquam eius operis ſpecimen quoddam accipies, quas ſi probaueris, alicundeq; mihi proueniat commoditas, alacriorem ad cætera proſequenda animum feceris. Vale. Biturigibus, Calend. Maij, M. D. XXIX.

D. ANDREAE ALCIATI Iuriſconſ. de verborum ſignificatione liber primus.

VM INVENta ſint uerba, ut dicentis ſententiam exprimant, meritò eius uolũtas in primis ſpectanda eſt[a]: cognoſcitur autẽ ex eo, q̃d uerba ipſa indicant. Hæc quatuor modis accipiunt, ex proprietate, ex improprio, ex uſu, & per interpretationem. Sigillatim igitur de omnibus uidendum. Et tripliciter proprietatem uerborum aſſumi Fab. Quintilianus lib. VIII. oſtendit. Primus eius intellectus eſt ſua uniuſcuiuſq; rei appellatio. Non tamen, inquit Fabius, quicquid non erit propriũ, protinus improprij uitio labobit: cùm multa ſint & græcè & latinè non denominata, quæ per translationem uel κατάχρησιν neceſsariò dicimus: ut, iaculatus eſt ſudem, uel pilam. Vnde quæ ſuo loco & bene translata ſunt, propria dici poſſunt. Proprietas igitur nõ ad nomẽ, ſed ad uim ſignificandi referenda, nec auditu, ſed intellectu perpendẽda eſt. Secũdo modo dicitur propriũ inter plura quæ ſunt eiuſdẽ nominis, & unde cætera deducta ſunt: ut uortex, contorta in ſe aqua, uel quicquid aliud ſimiliter uertitur: inde propter flexum capillorũ pars ſumma capitis, itemq; ſummi montes, propriè tamen ad aquam refertur. Sed iſte caſus mihi ſub priore comprendi uidetur, & ad metaphorã ferè pertinere. Tertius, cùm res communis pluribus, in uno aliquo habet nomen eximium: ut cùm tabernaculũ ducis Auguſtale appellamus, & tabernacula principum militiæ lex Principia appellat[b], & uenales, & nouitios pro ſeruis[c]. Hinc propriũ etiam illud dictũ arbitramur, quo nil inueniri poſsit ſignificantius, ut cùm Celſus inumbratam quietem furioſi dixit[d], qui in cõſpectu ſanæ mentis uidebatur. Ad hanc ſpeciẽ pertinet, cùm aliqua res ſpeciali ſibi nomine, & cõmuni cum alijs appellari poteſt: nam quod peculiarius ſibi eſt, id eius eſt propriũ: ut cùm adulteriũ in lege Iulia cum uxore aliena dicimus, propriè dicimus: cùm ſtuprũ, quia etiã cum uirgine, uidua, puero, meretrice cõmittitur, καταχρηστικῶς loquimur[e]. Præter Fabij declarationem quartus quoq; caſus adduci poteſt, cùm res generali aliquo nomine appellatur: nec enim dubitandũ eſt, quin ſpecies generi ſuo propriè ineſſe cẽſeatur[f]. Eodem pertinet cùm uoce utimur quæ lata ſignificatione multa continet: nam omnia cõprendi arbitrabimur: ut cùm lex inteſtabilem aliquẽ eſſe iubet[g], intelligetur, ut non ſolùm eius teſtimoniũ nõ recipiatur, ſed nec ipſi quidem teſtimoniũ dici poſsit. Sic cùm lex municipalis petitionẽ concederet, etiam repetitionẽ concedi reſpõſum eſt[h]: quia petere generaliter dicimus, ſicut & dare quod reddimus. Eadem ratione appellatione diœceſis, ciuitatis quoq; ipſius, nedũ agri procurationem in legibus contineri creditur[i]. Sed & ſi quod uerbum ſit, cuius ſpecialis, itẽq; generalis poſsit eſſe ſignificatio, utroq; modo accipietur, nec altera cenſebitur impropria: ut cùm lex iuriſdictionẽ alicui concedit, nõ de ſpeciali tantum cenſebitur actũ, ſed de mero quoque & mixto imperio[k]: quod & de adoptionis nomine dicendũ, quod generali annotatione etiam arrogationẽ continet. Idem quoq; dicendũ de his nominibus, quæ uariã ſignificationẽ alicuius ſpeciei habent, & nõ magis propriè uno q̃ alio modo accipiũtur: ut ſoror, ſignificat enim utrinq; cõiunctam, ſignificat conſanguineã tantũ, itemq; uterinam tantum. Cùm igitur ſororis mẽtio fiet,

a l. Labeo. de ſuppel. leg.

b l. officium. de re mil.

c l. fi. de ædil. edict.

d l. quod de meo. §. j. de acqui. poſſ.

e l. inter. §. j. de adult.

f Bald. l. ij. C. de iur. aur.

g l. cum lege. de teſts.

h Bart. rubr. ſol. mat.

i c. j. de off. or.

k Alex. rub. de iur. om. iud.

quæ quoquo modo ex ſupraſcriptis caſibus cõiuncta ſit, continebit, idq; propriè. Aliud eſt cùm in altera ſpecie improprietas eſt, ueluti cùm dicimus Dominiũ, propriè de directo accipitur[a]: nam qui utiliter dominus eſt, abuſiuè uideꝰ dominus: meritò igit ex ui uerbi hoc caſu potẽtior ſignificatio accipietur, quę ex proprietate deſcẽdit. Sed quomodo propriã ſignificationẽ dignoſcemus? Et crebriore ſententia proditũ eſt, tribus modis fieri[b], ab autoritate, à diffinitione, ab etymologia. Non enim dubiũ eſt, id prudentiũ autoritati tributũ, ut quo dicendi modo uſi ſunt, & nos uti poſsimus, propriéq; dicere uideamur. A qua ſentẽtia nec ego diſcedo, tamet ſi obſeruauerim quandoq; M. Tullium non ita arbitratũ uideri, qui facere contumeliam, Philippica III. impropriè dici cenſuit, hocq; nomine M. Antonium damnat, cùm tamen & Plautus in Aſin. et M. Cato hoc dicẽdi modo uſi ſint. Idem epiſt. lib. VII. Fabiũ Gallum reprendit, qui duo, nos ſcripſerat, quod tamen exẽplo Græci ſermonis defendi potuit, à quo nec Vergil. abſtinuit: Si duo præterea tales Idæa tuliſſet Terra uiros. Sic A. Gellius Supereſſe uerbum latinũ non eſſe pro defendere arbitratur, cùm tamẽ hoc ſignificatu apud Trãquillum in Auguſto reperiatur. Fuere & qui Poſsibile uocẽ probam non arbitrarentur, & græca mallent uti: ut Cicero epiſt. fam. lib. IX. Me πάνυ δυνατὸν ſcito ſecundum Diodorũ iudicare. Et Iulianus[c]: Quia cõditio ἀδύνατος, id eſt, impoſsibilis, pro non ſcripta habetur. Sed tamen aliorũ Iurecõſultorũ autoritas obtinuit, ut Latinę ciuitati reddita hęc dictio cenſeatur. De etymologia uerò & alluſione ita demũ proprietatẽ uocabulorũ cognoſci proditũ eſt, ſi diffinitioni non aduerſarentur, qua de re inferius loco ſuo à nobis tractatũ eſt[d]. Diffinitio autem in iure omnis periculoſa eſt: rarũ eſt enim ut nõ ſub uerti poſsit. Quapropter cùm diffinitio ſit propria & breuiter cõprænſa rerum ſubſtantiæ enarratio, quę genere, ſpecie, proprijs, et differentibus (ut inquit Quint.) cõſtat, nõ fermè multas huiuſmodi in iure reperies. Sed haſce ſubtilitates Iureconſulti Dialecticis relíquerunt, ipſíq; ſatis habuerunt, ſi ſubſtantiam rei ex cõmuni regula deſcribẽrẽt, ut in dote & iudicio fecerũt, quod à nobis Paradoxorũ V I. lib. tractatũ eſt. Quandoq; ſatis duxerũt, ſi genus & differẽtias ſolũ apponerẽt, quod in doli mali diffinitione cernere eſt[e]. Quandoq; ex modo per quem res introducta eſt, eam deſcripſerũt, ut in ſeruitute, & in ſtipulatione apparet. Quandoq; ab ipſo effectu, ut cùm appellationẽ diffinierũt eſſe primæ ſententiæ, quæ in pendenti ſit, reſciſsionẽ. Quãdoq; & tales diffinitiones retulerũt, quæ nõ niſi impropriè acceptis uerbis defendi poſsint: quod Decius annotauit[f], et ipſe in recentiorũ diffinitionibus uerũ eſſe fateor, non in his quas ueteres tradiderunt.

EXPLICIT O articulo quæ uerborum ſit proprietas, & quomodo cognoſcatur, uidendũ eſt, quemadmodum ea ſignificatio accipiẽda ſit. Et ab omnibus traditũ eſt, in qua cunq; materia, etiam ſi pœnam irroget, eatenus uerba generaliter capi, quatenus ſermonis proprietas ferre poteſt[g], niſi aliam loquẽtis mentem cõijciamus: ea mens in diſpoſitione legis facilius dignoſcitur, q̃ in hominũ uerbis. Cuius rei illa eſt cauſa, quòd lex ſemper de ratione legis certa eſt, facileq; quænã illa ſit, aſſequitur: at hominum incertos animi motus diſcernere nemo poſsit: unde & plerunq; uidemus uerba legum uberiorem interpretationẽ aſſumere, quàm in contractibus uel teſtamẽtis fieri ſoleat: quod infra lib. III. diſſeremus. Oritur tamen plerũq; ambiguitas, cùm de ratione legis nõ cõſtat: in qua re illud ſciendum eſt, ſi ratio in lege expreſſa ſit, ex ea & augeri & minui deciſionẽ: quoniam leges nõ tam in uerborũ forma, quàm in ratione conſiſtunt[h]. Si uerò nõ ſit expreſſa, ſed unica tantũ reddi probabiliter poſsit[i], idem cenſendum. Quapropter ſi in municipio lege ſucceſsionis exiſtentibus maſculis fœminæ excludantur, quoniã ex illa una ratione, id eſt, ſolo agnatorũ fauore id introductum eſſe etiam aduerſus Bart. ſententiã receptius eſt[k], ab huiuſmodi ratione & lex reſtringetur & extendetur. Quòd ſi duabus rationibus quid conſtitutũ appareat, ſolet dici, altera ſublata, ſuſtineri nihilominus generalitatem legis[l]: q̃d utiq; & nobis uidetur, dum ſingulæ rationes efficaces ſint, & ſufficiant: alioquin quod ex duabus cauſis introductũ eſt, altera ceſſante extinguitur, cùm duo uincula arctius ligent. Ecce familia iniuriã prætori fecit, damnũ dedit, albũ corrupit, is ius uindictæ publicæ proſequitur, dominus ne pro omnibus tenebitur? Et lex teneri ait[m]: duplex enim hic eſt ratio, nempe quia plura hæc cẽſentur facta, item quia de publica uindicta agitur. Pone alterã ceſſare, ut quia unicũ eſt factum, puta furtũ, homicidiũ, uel de priuata uindicta ſolùm agatur, certè his caſibus dominus pro uno ſolidum ſoluẽs, cæteros liberat[n]. Neceſſariò igitur ut legis diſpoſitio ſuſtineatur, oportet adhuc eam rationẽ uigere, quæ tali deciſioni ſufficiat: quo fit, ut licet quandoq; nõ tanta ratio ſupereſſe uideatur, ſuſtineatur tamẽ deciſio[o]. Cuius rei exẽplum illud adducitur: Si quis hominẽ promiſit, partẽ ſoluendo nõ liberatur. Finge, is promiſſor deceſsit duobus hæredibus relictis, num alter dimidium hominẽ preſtando liberabitur? Et uideretur liberari, nõ enim ultra dimidium debet, quoniã lex XII. tab. obligationẽ diuiſit: nõ igitur tãta eſt ratio in herede ſicut in principali, & tamẽ proditũ eſt nec hęredem liberari, ne in diuerſo homine cõtingat ſolutionẽ fieri. Quid ſi de ratiõe legis dubitetur, quia unicã tantũ afferri poſſe aliquis affirmet, alius uarijs rationibus motũ legislatorem contendat? Salic. pluribus rationibus motũ magis preſumit[p]. Ego id plurimũ in arbitrio

a Soci. conſ. ult. uolu. ij.

b Bart. l. omnes pop. de iuſtit. & iur.

c l. an omnibus. de leg. j.

d l. tabernæ. j. co.

e l. j. de dol.

f Deci. in rubri. extra de probatio.

g d. l. cum leg.

h l. ſcire de legi.

i gl. l. quamuis. C. de fideiuſ.

k in l. j. C. de adult.

l §. affinitatis in fin. de nupt.

m l. ſi famil. de iur. omn. iud.

n l. illud. ad l. aquil.

o Socin. l. ij. §. ex his. de uer. oblig.

p Sal. l. ſi ſerui. C. de noxal.

bitrio iudicis conſiſtere arbitror: nam ſi una tantum probabilis ſit, potius credendum eſt illi adhæſiſſe legislatorem. Quapropter in ſtatutis filiam dotatam excludentibus, etiam de ea actum intelligeſ, cui in teſtamento patris dos aſsignata ſit[a], excludeturq; fauore agnationis: quæ ſola probabilis eſt huius ſtatuti ratio, & quã uidemus etiã Iureconſultis ipſis quandoq; præ oculis fuiſſe[b]. Sed quid ſi ratio legis correcta ſit, an legem quoq; correctam dicemus? et Accurſius corrigi exiſtimauit[c]: quapropter cùm hodie lex noua etiã cognatos in ſucceſſione cum agnatis admittat, intelligetur & onus tutelæ deferre, easq; cõſtitutiones corrigere, quibus agnatis ſolis tutela defertur: quod accipiendũ cùm ratio legis huiuſmodi eſt, ut deciſioni ſit cõiuncta[d], ita ut altera ab altera proximè depẽdeat, alioquin ratione remota, ut ita dixerim, uel impulſiua correcta, adhuc lex uiget[e]. Idem dicendũ cùm legis ratio generaliter nõ corrigitur, ſed aliquo caſu tantũ[f]: nam & in illo quoque ſeruanda eſt lex, donec cõtraria cõſtitutione abrogetur[g]. Et hæc quidẽ de ratione legis dicta ſufficiãt, ex quibus ea poteſt colligi cõcluſio: Quãuis lex generaliter loquaẽ, reſtringendũ tamen, ut ceſſante ratione & ipſa ceſſet[h]. Cùm enim ratio ſit anima uigorq; ipſius legis, nõ uidetur legislator id ſenſiſſe, q̃d ratione careat, etiã ſi uerborũ generalitas prima facie aliter ſuadeat. Nõ procedit tamẽ id pronunciatũ quibuſdam caſibus. Primus, cũ id agitur, ne quis lucro priuetur: nam quia facilius lex permittit, ne quis lucretur, q̃ ut damnũ faciat, potius ab huiuſmodi lucro arceri aliquem patiemur, q̃ generalis legis uerba arctabimus: idq; Bar. ſenſit[i]. Exempli cauſa: Mulier cum qua ob adulteriũ maritus diuortium fecit, lege Iul. prohibetur ſeruos intra LX. diem manumittere, ne queſtioni ſubducantur: quid ergo ſi ſeruus extra miniſteriũ mulieris fuerit, uel in prouincia, nũquid manumitti poterit? Et uidebatur poſſe, quòd hic ratio legis ceſſet, cùm nihil de adulterio ipſe ſciat, qui abſens fuit. Vlpianus tamẽ negat[k]: q̃uis enim id perq; durum ſit, tamẽ lex ita ſcripta eſt. Interpretanẽ igitur Doctores hoc ita eſſe, quia ſeruus de lucro captando agit, nempe libertate acquirenda. Vnde cõſequẽter propoſitã ſpeciẽ ſic finiũt. Lex eſt in municipio, quicũq; in palatio ſanguinẽ fuderit, tali lucro priuetur: chirurgus cucurbitula, uel ſecta uena ægrũ in palatio adiuuauit, in pœnã legis incidere exiſtimãt, cùm de lucri priuatione tractetur, q̃d ſecus eſſet, ſi de damno uitando ageretur. Sed hoc ego planè ridiculũ arbitror: quis enim exiſtimet uoluiſſe legislatorẽ medicã manũ, quæ præmio potius inuitanda erat, ulla penitus pœna afficere? & eam legẽ nõ coarctet ex ſubiecta materia, ut de ea ſanguinis fuſione intelligaẽ, quæ in ſpeciẽ uel leuis delicti cadat: meritò itaq; fuerũt ex recentioribus, qui hanc deciſionẽ reprobarent[l]. Nec me illud exemplũ legis Iuliæ mouet, quoniam in eo ſeruo nõ omnino ceſſat ratio legis, cùm, tametſi abſens, poterit aliquid ex cõſeruis intelligere, uel de prio re dominæ uita atteſtari, deq; eius moribus, & priſtina inſtitutione: quæ argumẽta, q̃uis paulò remotius à certæ rei cognitiõe abſint, in hocq; legis durities uerſetur, tamen omnino aliena dici non poſſunt, & maximè in ſeruis, quorũ ingenia maiores noſtri ſuſpecta habuerũt, præſertim cùm nec damnũ libertatis eis inferatur, ſed differatur potius, cũ poſt ſexageſimũ diem nulla ſit prohibitio. Extat C. Caſsij Iureconſulti apud Cor. Tacitũ lib. XIIII. oratio, qua ille S. conſultũ Syllanianũ defendit, ſuadetq; ſeruos cæſo domino ultimo ſupplicio afficiẽdos, etiã ſi dura ea lex uideatur. Libet, inquit, argumẽta cõquirere in eo, quod à ſapientioribus deliberatũ eſt. Sed et ſi nunc primũ ſtatuendũ haberemus, creditis ne ſeruũ interficiendi domini animũ inſumpſiſſe, ut nõ uox minax excideret? nihil per temeritatẽ proloqueretur? ſanè conſiliũ occuluit, telũ inter ignaros parauit. num excubias tranſiret, cubiculi fores recluderet, lumen inferret, cædẽ patraret omnib. neſcijs? multa ſceleris indicia præueniũt ſerui, ſi prodant. poſſumus ſinguli inter plures, tuti inter anxios, poſtremò ſi pereundũ ſit, nõ inulti inter nocẽtes agere. & quæ ſequũtur. Hoc igitur & in propoſito quoq; legis Iuliæ exemplo dicendũ eſt. Secundus caſus eſt, cùm lex uerbis geminatis præter uniuerſalẽ dictionẽ utitur: nam tũc de his qui idonei nõ ſunt, & cõſequenter in quibus ratio legis aliquo modo ceſſat, lex adhuc obſeruatur. Quapropter ſi ſtatutũ ſit, ut quicũq; quoquo modo aliquẽ occiderit, occidatur: nõ diſtinguemus dolo an culpa necauerit, in ſui tutelã uel ne: & ita Salic. ſenſit[m]. Idem quãdo ſola dictio uniuerſalis adeſt, & ſuper actu iam cõceſſo diſponitur: tunc enim nõ reſtringimus ad idoneos, ne aliàs diſpoſitio eſſet ſuperflua: ut cùm Iureconſultus dixit, nunciationẽ omnib. diebus fieri poſſe[n], intelligitur etiã feriatis, cùm iam ex prætoris edicto nunciatio permitteretur. Idem etiã ſi de nouo actu agaẽ, dum tamẽ de re ad exemplũ fauore publico pertinẽte, tracteẽ. Quapropter ſi ſeruus necẽ dñi ultus fuerit, ex Senatuſcõſulto libertatẽ acquirit, tametſi aliàs ad libertatem peruenire prohibeatur[o]. Atq; hæc cõmuniter recepta ſunt, & in his ſibi locum uendicant, quę iure ciuili non ſatis admitterentur. Quòd ſi impedimentũ iure naturali uel gentiũ ſit, tunc ſemper lex quibuſcunq; uerbis cõcepta ſit reſtringitur, & de eo iure idoneis intelligitur. Promittendo dotem (inquit lex[p]) omnes cuiuſcunque ſexus conditionisq; ſint, obligantur: reſtringitur dummodo ætate ſint idonei, quia aliàs naturale impedimentum obſtaret. Quapropter ſupraſcripta lege homicidam puniẽte, putauerim in eũ non animaduerti, qui in ſui tutelam occiderit, quoniam id iure naturali permiſſum eſt, nec in hoc Saliceti ſententiã

a Bart. §. Titio genero. de cõdict. & dem.

b §. cæterum. Inſtit. de leg. ag. ſuc.

c Gl. l. j. de legitat.

d c. miramur. de ſer. ord.

e l. j. in prin. de caduc. toll.

f Aret. l. ij. de uulg. c. à multis. de ætate & qualit.

g l. adigere. §. quatuuis. de iur. patro.

h d. l. omnes populi.

i l. proſpexit. qui & à quibus ma.

k Salic. Alex. Felin.

l m Salic. l. ij. C. de noxal.

n l. j. §. nunciatio. de ope. no. nunc.

o l. iij. §. utruan. ad Sylla.

p l. promittendo. de iur. do.

sequor. Tertius casus est, quoties lex aliquid pro forma obseruari constituit certa ex ratione: nam ea cessante adhuc obseruãda est forma, aliàs perperàm agitur. Quapropter si minor fundum sterilem absq; prętoris autoritate uendat, uẽditio est nulla [a]. Sic ecclesia etiã si utiliter & ex re sua distrahat, tamen contractus est nullus, nisi forma à lege in huiusmodi alienationibus requisita seruetur [b]. Cuius rei hæc est ratio, quòd ea quæ ad rigorẽ iuris conseruandũ constituta sunt, ad unguem obseruari debent, nec aduersus eorum omissionem cuiquã succurritur [c]. Habet aliquid ex iniquo (inquit C. Cassius apud Tacitum) omne magnũ exemplum, quod contra singulos utilitate publicã rependit: nam & fuso exercitu, cùm decimus quisq; fuste feritur, etiam strenui sortiunt. Putauerim tamen si ea forma nõ publico, sed priuato tantũ fauore introducta sit, aliud dicendũ. Quapropter licet de alimentis futuris sine decreto transigi nõ possit, si tamen transactũ fuerit, utiliterq; creditor egerit, ratã eam transactionẽ prætor habet [d]. Idem credendũ cùm ratio formæ correcta est: quocirca cũ quis nepotẽ ex filio emancipato pater in testamento instituere uel exhæredem facere cogeret [e], idq; pro forma traditum esset, tamen hodie impunè præteribit [f], cùm ratio legis sit correcta, quoniã emancipationis patriæq; potestatis differẽtia nouissimè sublata est. Exceptis igitur istis casibus adhærendũ erit regulæ, ut lex generalis cessante ratione restringat, cuius aliquot exempla proponemus. Lex mãdat, fratres filiosq; eorũ, qui principem occiderint, ad suppliciũ duci, nõ continebit is frater, qui cum homicida capitales inimicitias exercebat, idq; Decius respondit [g]; hæc enim lex etiã proximos gladio insequit, ut hoc terrore dum suorũ salути prospiciunt, tyrannicidæ absterreant: uerisimile autẽ nõ est quenq; eius saluti uoluisse consultũ, cui inimicitias denũciauerit. Lex iubet, qui sanguinẽ in palatio fuderit, centũ solidis mulctari, nõ continebitur chirurgus, ut dixi, neq; tonsor, qui nouacula summã cutem inciderit. Lex cõstituit, quemcunq;, cuiusuis conditionis testari posse [h], intelligit de eo, qui naturæ uitio non impeditur, meritò nec furiosus nec pupillus poterunt testari. Lex ait: Contra instrumentũ uel sententiam nulla exceptio admittatur, nõ censetur reiecisse nisi friuolas exceptiones [i], ne aliàs graue damnũ alicui inferatur, & contra ius naturale creditori bis idem soluat. Accedit etiã, quod in mandato uidemus: cũ quis enim generalibus uerbis cõceptum proponatur, ad ea tamen non extenditur, quæ non nisi speciali iussione demãdari solent [k]. Lex in successione agnatos cognatis præfert, intelligit de agnatis masculis, cũ appareat ita fauore agnationis constitutũ, quæ licet in fœminis sit, tamen cum eis extinguit. Lex stantibus masculis fœminas excludit, intelligit, si masculi uelint uel possint succedere, alioqui non obstabunt fœminis. Dat prẽmiũ exũlem capienti, intelligitur, & eum magistratib. exhibenti, alioqui frustra diceretur captus. & hæc quidẽ exempla sufficiãt. Restringit autẽ dispositio legis plerũq;, nõ quòd eius ratio penitus cesset, sed quòd alia contraria ratio id suadeat, quę efficacior sit: cuius rei perfectã doctrinã qui tradere uellet, eũ oporteret quorũcunq; casuũ rationes omnes perspicere, & eis ceu in trutina positis perscrutari, quę præualeãt, quod ego supra humanas uires esse arbitror. Meritò igit insigniores tantũmodo frequentiores q; aliquos modos referemus, unde ad alios, si qui occurrent, discernendos uia studiosis patẽre possit. Et in primis frequens is est modus, cùm interpretatione dispositio restringitur, ea ratione quòd uerba debeant ciuiliter, & secundũ ius interpretari. In qua re duplex est tractatus, alter quid in hominũ, alter quid in legũ dispositionibus. Primò ergo de hominũ actione uideamus, & in hoc generaliter à maiorib. tradita regula est, Vniuscuiusq; uerba siue in contractibus, siue in testamentis, ad dispositionẽ iuris referri debere: quoniã quilibet secundũ leges siue Quiritiũ siue municipales agere uoluisse præsumit [l]. Id pronunciatum quatuor sectiones recipit. Prima est, cũ dispositioni legis uerba ex proprietate cõueniunt, licet mens alia præsumatur, tunc stamus uerbis: quoniam cõiectura mentis uerborũ proprietati succũbit. Et ideo fideicõmisso, si uterq; hæredũ sine liberis decesserit, fœminæ relicto, priore cũ masculis mortuo, licet in alterius ultimo loco decedẽtis partẽ ea admittatur, tamẽ si ex lege municipali existentib. masculis fœminæ excluderentur, fideicõmisso locus nõ esset [m]: quoniã fœmina hic ex præsumpta mente aduersus uim uerborũ admittit, quæ præsumptio propter legẽ cessat: uidetur enim ex legis suę sententia testator noluisse fœminas stantib. masculis admitti: atq; ita cõmuniter traditũ est. Eadẽ ratione propter eandẽ municipij legẽ receptum est, si pater filios suos instituat, de masculis tantũ intelligi [n]; cũ quis enim appellatione filiorũ etiã fœminæ cõtineantur, id nõ ex sermonis proprietate, sed per interpretationem ex prę sumpta mente introductũ est, quæ præsumptio per coniecturã statuti tollitur, & à proprietate uerborũ nõ recedimus. Et ideo quidã duobus filijs institutis, cùm fideicõmisisset, uter eorũ sine filijs decederet, ut superstiti restitueret eum, qui relicta filia decesserat, respõdit Dynus ad restitutionẽ teneri [o]: quoniã appellatione filij hoc casu propter legẽ municipij nõ cõprænderetur fęmina. Quæ sententia nobis quoq; placet, maximè si appareret testatorẽ etiã propriã filiã exclusisse, ut masculos tantũ institueret [p]. Secũda sectio est: Quoties sermonis proprietas repugnat, ad eam potius attendimus, q̃ ut imitatione legis quicq; factũ arbitremur. quapropter qui fratrẽ & eius filios hæredes instituit, simul eos propter coniunctę naturã uocasse

a l. si fundus. de reb. eo.
b c. j. de rebus eccles. in vj.
c Bal. l. iuris. C. qui adm.
d l. cum hi. §. cã. de transact.
e l. inter cætera. de lib. & post humis.
f Bar. §. & quid si tantum.
Consil. lx.
h l. j. C. de sacro sanct. eccles.
i l. ea nobis. C. de adult.
k c. qui ad agen. de procu. in vj
l l. quidam. de uerb. oblig.
m Bart. l. hæredes. §. cũ ita. ad Trebell.
n Bald. Anch. l. tres fratres. de pact.
o Felin. c. iur generale. j. dist.
p Paul. cons. ccx. casus ille frequen.

casse creditur[a], cuius ex dispositione legis in successione prius pater cum filij admittant. Qua ratione eadem municipio cui lex adsit, si pater filios, & filias instituerit, receptius est simul mares & fœminas admitti: quod Paul. Castrensis, & Socin. probat[b]: tametsi Ancharanus[c] prius masculos, deinde eis non existentibus, fœminas iuxta legis seriem uocari crediderit. Si tamen ultra legem municipalem aliæ coniecturæ adducatur, tunc aliter statuendum esset: ueluti cum præter legis aut naturæ ordinem, etiam institutionis necessitas hoc suaderet, ut in patre filium & nepotes ex eo instituente[d]. Idem dicendum quoties interpretatio fieret circa uerba ei non præiudicantia cum quo cõtrahitur, & quæ sui natura ad terminos iuris referuntur: ueluti cum quis fundum emphyteoticum sibi & filijs stipulatur: nam existente huiusmodi lege, quæ mares in successione fœminis præferat, etiam si pater sibi & filijs masculis & fœminis stipulatus sit, admittentur tamen prius masculi[e], quoniam pater filijs stipulando censetur uti hæredib. stipulatus: at ex lege hæredes soli sunt masculi. Tertia distinctionis species est, cum uerba generaliter cõcepta sunt, num fiat restrictio, & intentio à lege reguletur? qui casus maximè ad rem præsentem pertinet, & hic non modica est dubietas: uideretur enim restringenda, idque Antonius Butrius sensit[f], dum uocatis à testatore per fideicõmissum proximioribus descendentibus, quæ uerba etiam propriè fœminas cõtinent, ipse respondit, solos mares admitti, propter suprascriptam municipum legem: nam etsi lex scripta sit, uxore sine liberis decedente maritus dimidiam dotis partem lucretur, pater qui à marito simpliciter stipulatus sit dotem reddi, de dimidia solùm intelligere egisse: idque Rayn. probauit[g], & plerique alij. Eodem confert, quòd constitutum est hæredem, qui legata soluere generaliter promisit, cauitque, intelligi deducta Falcidiæ legis parte promisisse, non integra[h]. Videntur igitur propter dispositionem legis, generalem promissionem arctari? Sed tamen non arbitror à uerborum proprietate regulariter hoc casu recedendum: quod enim de toto dictum est, non potest ad partem restringi, citra manifestam stipulatoris iniuriam, nisi quando uerba ad ius expresse relata fuissent, ut quia eam dotis restitutionem tibi facere promisissem, quæ iure facienda esset[i]. Idem quando uerba eiusmodi sunt, ut ad ius referatur, qualia sunt in eo, quod Ant. Butrig. dixit, cum quis proximiores descendentes uocat: intelligitur enim collectiua illa uox, ut eo ordine succedant, quo ex lege admittuntur. In promissione uerò legatorum ideo subaudiri salua Falcidię portione, quia cum eiusmodi sponsio iussu legis fiat, non est uerisimile necessariò promittentem uelle ius suum donare: si tamen ex natura cõtractus quicque actum creditur, non est dubium ex ea fieri restrictionem. Vnde si locator conductorem intra quinquennium non eijcere promisit, intelligetur cõductore pensionem soluente[k]: natura enim contractus etiam proprietati uerborum præpollet[l]. Quarta species est, cùm nec uerba nec mens quicque repugnant, sed casus est omissus, & tunc non est dubium ad dispositionem legis referri. Vnde qui promittit soluere centum, intelligitur de moneta à lege permissa. qui domum conducit, intelligitur secundum morem patriæ conduxisse. qui, quod uocant, feudum acquirit, in ea omnia se obligasse iudicabitur, quæ ex eius cõtractus lege dño ab huiusmodi clientib. debentur. Et generaliter uerum est quod Bald. scripsit[m], qui aliquam actionem orditur, is legi de ea uerba facienti se astrinxisse uideri debet.

SEQVENS tractatus de plebiscito municipali, quando iuxta antiquiores leges restringi debeat: & regula est, debere: quoniam statuta secundum ius cõmune interpretationem accipiunt[n]. Et quoties statutum de aliqua re, persona, loco, uerba facit, de idoneo & habili ex iuris cõmunis dispositione intelligitur[o]. Qua ratione si lex uel statutum de aliqua re argumentetur & decidat, respectu cuiuscumque alterius impedimenti aptitudinem præsumemus[p]. Ex hac regula cum plurimæ quæstiones finiri possunt. Lex ait: Instrumenta nisi intra mensem apud censorem insinuentur, fide careant, non nocebit alienigenis ignorantibus, cum hisce terminus non nisi à die scientię iure cõmuni labat[q]. Rursus lex: Exules & quicumque solum uerterunt, impunè reuertantur: qui ob falsi crimen exulat, reuerti nequibit, quoniam iure cõmuni generali abolitione de his actum non uidetur[r]. Item lex: Qui cuiuscque possessionem intrare uel apprendere ausus fuerit, soluat pœnam, non uidebunt in eam uindemiatores, fœnisecæ, messores, huiusmodique artifices cõmisisse[s], qui alieno iussu ingressi sunt, sed autor solus plectetur. Item lex: Qui sibi debitum æs decennio non exegerit, tempore exclusus esto: qui agere suumque ius petere non potuit, legis præscriptione non submouebit[t]. Item lex: Hæres hæreditarijs creditorib. solidum soluat: intelligent nisi inuentarium cõfecerit[u]. Rursus lex: Instrumenta publica etiam misso in neruum carcerem debitore executionem habeant: non censebitur prouidisse, quòminus cedere bonis addictus possit[x]. Item lex: Victus uictori censeatur in expensis cõdemnatus: intelligit Fulg[y]. nisi iustam causam litigandi habuerit. Lex ait: Vxore præmortua maritus lucretur dotem, intelligitur saluo iure liberorum prioris matrimonij: non enim per hanc tam generalem uerborum formulam censeri debet illis quicquam damnillatum[z]. Sed quid si lucro ex ea lege facto maritus ad secundas nuptias transierit, an huiusmodi lucrum filijs quos ex priore uxore sustulit, reseruare tenebitur? Et licet generalitas legis aliud suadeat, tamen receptius est reseruari debere[a]: nisi constet non cõtemplatione matrimonij aut filiorum ita à lege constitutum[b], sed potius ut spe lucri ad uxores ducendas uiri allicerentur: quę cõiectura ex alijs quoque statutis deprendi potest. Lex ait;

c. Raynutius. de testa.

Lin his. de condi. & demon. Anchara. d. l. tres fratres.

l. gallus. de lib. & posth.

Bar. l. ut iuris. §. ut liberi. de oper. lib.

Butr. cons. ij. de constit.

l. post dot. in uij. lect. solut. matr.

l. fi. C. ad leg. Falcid.

g. l. si prior. sol. matr.

k l. quæro. ff. loca.

l l. insulam. de præsc. uerb.

m Bal. l. si duo. de acq. hære.

n l. ij. C. de nox al.

o l. ut gradatim. §. j. de mun.

p Bald. qui testamento. de testam.

q l. genero. de his qui not.

r l. Lucius. ad S.C. Turp.

s gl. l. in rem. §. tignum. de reiuend.

t l. fin. in fin. C. de ann. exce.

u l. fin. C. de iur. delib.

x Bal. l. j. C. qui bo. ced.

y Fulg. consil. v

z Bart. l. hac edi. C. de secũ. nupt.

a l. fœminæ. C. eod. tit.

b Deci. auth. si qua. eod. tit.

Omnia instrumenta insinuentur, si id factũ non fuerit, nullius sit momenti: nõ cõprendet instrumenta dotium, cùm speciali dotis fauore iure ueteri insinuatio in his sublata sit[a]. Lex mandat stari iuramento eius, qui damnũ passus sit: poterit nihilominus iudex taxare, ad quam uscq; summã iurari debeat[b]. Lex inquit: Homicida quod fecit, expectet, & qui occidit, occidat: restringitur, si dolo tamẽ occiderit. Lex enim Cornelia, quæ in sicarios est lata, non nisi in eum qui dolo malo cedem patrauerit, locũ habet[c]. Lex ait: Suspectus perpetrati facinoris in ius ueniat, alioquin exulet: ueniat intelligiẽ & persistat: quia lex antiqua nõ uenisse eum interpretatur, qui non persistit[d]. Lex inquit: Prętor cõtrouersias arbitratu Iurecõsulti cõmuni partium consensu electi definiat: intelligitur de cõtrouersijs, in quibus probabilis sit ambiguitas: claras enim ipse nemine cõsulto decidet[e]. Lex: Prætor agnatos ad cõpromissum cogat, intelligiẽ, si aliqui litigatorũ petierint: nec enim nõ petẽti se prætor exhibet[f]. quod & in ea lege pluries responsum est, quæ alienigenã satisdare iubet: intelligiẽ enim, si cautio petita fuerit[g]. Lex: Terraconensis rex immobilia aliqua ne alienato: poterit nihilominus pro dote ab uxore accepta immobilia alienare, cùm de hoc casu lex communis actũ non fuisse existimet[h]. Lex: Debitor soluere nõ teneatur, nisi restituta sibi syngrapha: nõ comprendetur qui syngrapham amisisse iurauerit, dum acceptilatione, uel antapocha liberare debitorem sit paratus[i]. Lex: Quisquis triticũ uel uinum extra territoriũ aduexerit, plectatur: qui nõ in territorio, sed aliunde acceptum aduehat, non punietur.[k] qui item uinũ gustus causa absportauerit, impunè fecerit[l]: quod & in eo, qui usus sui causa absportet, respõsum est. Lex: Negociatorũ codicibus integra præstetur fides, intelligeẽ in his, quæ ad negociationẽ pertinent. Lex: Filij mercatorũ ab his, quibus pater debet, cõueniri possint: intelligiẽ, si patris hæredes esse uoluerint, idq; Bal. probat[m]. Lex: Mulier absq; consensu agnati contrahere uel donare nequeat: poterit ecclesiæ donare, & alio modo in piam causam trãsferre.[n] Lex: In grauib. delictis triũuiri capitales liberè anquirant: nõ poterunt tamen, nisi precedente fama, uel legitimis indicijs[o]. Lex: Ob contumaciã exul possit impunè occidi[p]: aliquis eũ armis occidit, quę licitè ferri nõ poterant, responsum est, legem prohibentẽ arma deferre, sibi locum nõ uendicare, cùm quis fert, ut talẽ occidat[q]: quod utiq; faterer, si exulem lex ceu hostem publicum iuberet occidi: sed aliud est iubere fieri, aliud pœna facientẽ liberare. Lex: Mortuo succedãt proximi consanguinei paterni: decessit aliquis relicto cõsanguineo utrinq; cõiuncto, itẽq; altero ex patre tantũ: Ancharanus utrinq; coniunctũ admitti solũ censuit, exẽplo Iustinianæ cõstitutionis[r]. Mihi uidetur uinculũ paternũ in statuentiũ consideratione solùm fuisse, quapropter nõ temerè à uerbis legis recederem. Lex: Mulier dotata non succedat: intelligeẽ, ipsi, qui dotem dedit, idq; de suo[s]. Quid si negat nubere, & mauult casta uiuere: Respondeo, nõ ideo magis succedet[t], cùm per eam stet, quo minus dotata dicatur[u]. Quid si qui dotẽ dedit, stipulatus fuerat eam sibi reddi: & cùm appareat propter dotẽ eam excludi, succedet, nisi hæredes mulieri ipsi stipulationẽ remittant[x]. Quid si minimã dotem consequuta sit: Respondeo, nihil refert, cum agere possit, ut congrua assignetur[y]. Lex: Nepos auo materno, quantum sit respectu legitimæ, succedat, nisi quando eius hæreditati renunciatũ sit: respõdi secundum ius cõmune intelligi[z], et ideo si uiuo patre mater decesserit, eius renũciatio filijs nõ oberit. Lex: Publico documento debitor soluat nulla exceptione obstante: poterit nihilominus obijci illud nõ esse publicum instrumentũ[a], actorem pugnantia inuicem dicere, uel legitimã personam standi in iudicio nõ habere: quia pupillus, aut sacer, abominatusq;, eundem dolo malo petere instrumentũ falsum esse, uel se non legitimè citatum, uel ui, aut metu cõtraxisse, uel simulatum fœnebremue contractũ, uel iudicem incõpetentem, uel se solusse, idq; manifestum esse, uel incontinenti probaturum. Admittetur & exceptio ex cõtractu ueniẽs, ut si uenditor precium petat, ego rem mihi traditã negem: itẽq; quælibet alia exceptio ex alio ipsius legis capite descẽdens[b]. sed hæc satis & super. Quòd diximus statuta secundũ leges declarari, restringiq; quibusdã casibus, non procedit, ueluti cùm uerba legis municipalis tam ampla sunt, ut cõmodè & citra manifestam cauillationẽ restringi non possint: ut cùm lex dicit, maritus decedente uxore omni casu lucretur dotem sibi datam: durum esset restringere, ut saluũ ius filiorum prioris matrimonij cẽseretur[c]. Idem si diceret, maritus decedente uxore sine liberis cõmunibus lucretur dotem: quorsum enim hic mẽtio liberorum cõmunium, nisi ut qui communes nõ sunt, reijciantur? Nam & receptissimum est, si statutum aliter nihil operaretur, secundum leges nõ restringi. Quo fit, ut si constitutum sit, posse reum personaliter uel ad domũ citari, arbitrio actoris permissum, utrũ malit intelligamus, nec distinguatur, persona reperiri possit, uel ne, cùm hac distinctione admissa, nihil iuri communi adderetur, sed superfluũ esset[d]. Nam etsi uictum uictori in expensis condemnari iubeat, intelligemus etiã si iustam causam litigandi uictus habuerit, ne aliàs frustra ita constitutum sit[e]: nec ulla iniquitas subest[f], cùm uictor de damno uitando & ipse agat, cui æquius est succurri[g]. Eõdem pertinet quod Bar. censuit, statutum quo disponitur ex præscriptione dominium acquiri, de directo dominio intelligendum, ut aliquid iuri communi addere uideatur[h]. Quo argumento, cùm

a l.fi.C. de ure dot.
b Angel.l uidea mus. §. deferre. de in litem iur.
c Iaf. l. in actio. de in lit.iur.
d c.j.de iud.
e l.ille. §.j.de leg.iij.
f l.j.§.fi.de iur. delib.
g l.peto.§.fi. de leg.ij.
h Authent. res quæ. C. com. de leg.
i l.fin.C.de fid. instru.
k l.cætera.§.sed si quis.de leg.j.
l l.j.C.quæ res. export.
m Bald.l.de qui bus.de ll.
n Bal.l.generali. C.de sacro sa.eccles.
o c.j. de offic. ord.
p l.si cui.de seruit.
q Nel.in tra. in ij.temp.
r Auth.itaq;.C. cõmu. de suc.
s Bald.l.j.C.de leg.her.
t Bald.l. mater. C.de iu.dot.
u Bal.l.pactum. C.de coll.
x Bal.l. fi. C.de dot.pro.
y Dec.auth.pre terea.col.ij.C. unde ut.&c.
z Alexand. d.l. pactum.
a l.non putaui. §.non quæro. de con.tab.
b Modest.ca. re parte.ij. de offic.de.
c Roma.&Dec. d.auth.pre terea.
d Bart.l.iij.§.ij. de dam.infec.
e l.si quando. de leg.j.
f Iaf. l. properandum.
g l.si seruũ.§.se quitur. de uer bo obl.
h Bartol.l.iij.de usucap.

to, cùm latis tribus sententijs cōformibus statutum non pateretur eas tanquam nullas improbari, respondit Andreas Siculus [a], hoc intelligendum etiam si euidenter id constare diceretur, cùm etiam iure cōmuni exceptio huiusmodi sublata sit. Aretinus quoq; [b] cùm in statuto diceretur à nulla mera interlocutoria appellari posse, etiā de eis intelligendum censuit, quæ aliàs iure ciuili per appellationē retractari potuissent. Generaliter quoq; proditum est, quoties in statuto rei iure communi iam concessæ extensio ponit, nullam fieri restrictionē [c]: quoniam hoc casu proditū sit, generalia uerba ad aptitudinem non coarctari. quapropter si statutū dicat, aduersus sententiam nulla exceptio opponi possit, præter talem & talem, à uerbis recedendum non erit, quæ clara sunt, & ex quibus apertè ostenditur, noluisse legislatorē ius cōmune sequi: quod à Baldo traditum [d] frequentius receptum est: seruanda enim lex est, tametsi dura: & quicquid lex cōmunis dicat, à municipali non recedendum est. Eandem sententiam alia quoque ratione idem Bal. in hac specie sequitur. Ex lege municipali inducuntur certæ feriæ, num in casibus, quibus feriæ iuris cōmunis non seruantur, hæ quoq; seruari nō debeant? & refert, inquit ille [e], an lex simpliciter indicat ferias, & intelligetur secundum ius cōmune: an uerò procedat ulterius, quasdamq; exceptiones inducat, & nō respiciemus ius cōmune, cùm in casibus non exceptis standum sit statuto: quoniam regulam confirmat exceptio [f]. Hanc sententiā & ipse sequor, dum tamen sciamus hoc casu regulam ipsam latiorē significationem ex iure cōmuni mutuari, ut in hac quæstione. Lex Sacerdotij: Absentes nec residentes, fructus nō percipiant, præter infirmos & pontifici Romano deseruientes: quid de eo, qui proprio episcopo obsequatur? & is fructus percipiet, quoniam iure cōmuni absens non uidetur [g], & ideo in regula statuti nō censetur comprænsus. Iason tamen in his alia ratione utitur: nam, inquit ipse, cùm regula statuti generaliter intellecta multū operetur, debet exceptio restringi: quandoquidem parum refert, si quæ incidenter dicuntur superfluant, dum principale ociosum non sit [h]. His amplius annotandum, statutorum generalia uerba secundū legem nō restringi, cùm ea iuris cōmunis dispositio, nō tam effectum respicit, quàm formulā uerbalem: ut cùm statutum auget filiorum legitimam, quam iuberet relinqui filio, existimabitur sufficere quoquo titulo relinquatur, etiam si nō institutionis iure pater reliquerit [i]: idq; uerum arbitror, quoniam non tanti est ratio quę Iustinianum mouit (nempe quòd titulus institutionis sit honorabilior) ut tam modica causa generalitas statuti restringi mereatur. Nam etiam illud in confesso est, ex iuris cōmunis extraordinarijs dispositionibus statuta nō restringi. Exempli causa: Lex iubet matrem ab agnatis excludi, nunquid à sororis filio excludetur, qui iure quodam cōmentitio agnatus est [k]? & traditum est non excludi, nec de eo uerba statuti accipienda [l]. Qua ratione nec ab eo quidē iure restrictio sumeī, quod maximè cōtrouersum sit. Quapropter cùm lex maritū unà cū filijs prioris matrimonij generaliter in maternæ dotis ipsius partem solùm admitteret, respondi non esse prius deducendam à filijs ipsis legitimā, cùm id maximè controuersi propter doctorum uarias opiniones iuris esset [m], cuius nō est uerisimile rationē ullam habuisse decuriones. Baldus tamen alia ratione prædicto in statuto legitimam quoquo titulo relinqui posse censuit, quòd uidelicet statutum iuris correctorium ab eo interpretationē accipere non debeat. Quam rationem crebriore calculo reprobari constat, cùm semper ius cōmune obseruemus, præterquā in eo quod expresse constat correctū. Ex suprà dictis igitur Baldi ratio distinguenda fuit. Generaliter tamen omnis huius materiæ cardo in eo uersatur, ut legis municipalis rationē spectemus, & ex ea uerisimiliter constituamus, ex iure communi restringenda sit, an id minus. & ideo in plerisque locis, ubi simpliciter constitutum est, maritū uxore mortua lucrari dotem, excludūtur filij prioris matrimonij, nec fit ulla restrictio, eo colore quòd ratio statuti fuerit, ut promptius mulieres nuberēt [n], cùm alioquin uiduæ propter legale [o] onus doti inhærens, uiros æquales facilè non reperirent. Et ex his satis dilucidè explicauimus, quibus casibus statuta à iure communi restringi non debeant. Hoc tamen non omittendum, ubicunq; aliquis ex generalitate statuti damnū indebitè pateretur, semper restrictionem ad ius commune faciendam. Ecce, lex scripta est, Instrumento à se facto nullus aduorsum eat, nec hæres quidem: non censebitur prohibitus hæres aduorsum ire qui inuentariū fecerit: quoniam iniquum esset de suo eum teneri, indebiteq; id damni subire: quamobrem fit hæc interpretatio, ut lex huiusmodi potius sit elusoria, quàm ut iniquitas ulla toleretur [p]. Nam generaliter fatendum est, quamlibet dispositionem in legibus, rescriptis, testamentis, contractibus, coarctari, ne iniquitas aliqua introducatur. Nec ex hoc solùm, sed alijs & ferè infinitis causis fiunt huiusmodi restrictiones, quarum alia certa regula adscribi nō potest, nisi ut iudex semper rationē legis præ oculis habeat, & ex ea uel decretum moderetur, uel generaliter obseruari iubeat. Duximus autē ex innumeris aliquas causas describi operæprecium fore, ut hac quoq; in re studiosorū laboribus consuleremus. Hæ ut plurimum ex huiusmodi prædicamentis consistunt, persona, re, qualitate, quantitate, loco, tempore, bono, malóue, iusta excusatione: de singulis igitur uidendum. Et in primis ex persona propter excellentiā à regula generali recedi quandoq; uidemus, quapropter lex [q] iudicibus mandans, ut ipsi sententiam suam ex scripto pronuncient, in his sibi locum non

a Barb. cōsil. 18. in fin. lib. 1.

b Aret. consil. 105

c Bart. d. l. j. §. nūciatio. de oper. no. nunc.

d l. ita nobis. C. de adult.

e In l. j. §. fin. de ferijs.

f l. tribunus. §. fin. de test. mil.

g c. ad audiētiā. de cle. nō resi.

h Ias. l. j. col. 16. de offic. eius.

i Bald. l. maximum. C. de liber. præt.

k l. meminimus. C. de leg. hær.

l Ias. l. omnes populi. in fin.

m Decius consi'. 246

n Curt. cons. 78

o d. l. hac edi.

p l. fin. §. in computatione. C. de iure delib.

q l. ij. C. de sent. ex peric.

uendicat, quí excellenti dignitate prępolleāt, ut prefectus prętorio, uel episcopus. Nam & constitutū est, in generali excōmunicationis suspensionisue sententia, quí pontificię sunt dignitatis, non comprændi[a]: plurima enim illustribus dignioribusq́ huiusmodi concessa sunt, quæ inferioris gradus uiris non permittuntur. Quí dignitate illustri pollet, non nisi ex scripto in ius uocari potest[b]: per procuratorem etiam in causa criminali litigat[c]. Quí cingulo militari decoratur, ex delicto suspendi nequit, cùm huiusmodi pœna soli plebeij afficiantur[d]. Is etiam si aduersus eum aliquid indicij emerserit, quęstioni subijci nō debet[e]. Sic Doctor uel medicus ob æs alienū, uel munus aliquod in carcerem detrudi non potest[f]. Sic lex in mulierem cōpromitti prohibens, eam nō comprændet, quæ excellenti dignitate splendeat[g]. Hinc fit, ut in generali uicarij mandato ea potestas concessa nō uideat, quę illustrem personā submouere possit[h]. Vnde nec archiepiscopi uicarius episcopum iudicabit, nec municipij potestas ius in senatorē dicet. quòd si quis ius in illū decernēdi habeat, mitigare tamen in pœnam tenebit, eiusq́ honori, quantū in se erit, deferre[i]. Quod tamen in pœna corporali intellígitur: nam in pecuniaria nobilioresgrauius plebeijs mulctanī[k]. Cæterùm & ad hæc pertinere uidentur, quæ propter concedentis amplam dignitatem indulta in iure reperiuntur. Ecce, in albo potiores partes habent, quí & tempore priores fuerunt: nisi tamen maiori dignitatis excellentia præpolleat, quí posteriorem elegerit[l]: nam & in sacerdotijs in ambiguo prior præsumitur, isq́ cæteris præfertur, quem Romanus Pontifex designarit[m]. Quod etiam aduersus iam receptum in Canonicorū ordinem extenditur: is enim nihilominus propter Pontificis autoritatem illi cedet[n]. Propter excellentem quoque scientiam à cōmunibus iuris regulis recedimus: unde quamuis Doctor extra patriam suam profitens ab onere tutelæ in patria non sit immunis, si tamen ualde in disciplina emineat, ex rescripto diui Pij excusabitur[o]. Sic ex delicto ad bestias damnatus, propter singularem artificij scientiam ad preces populi ex indulgentia principis poterit ueniam consequi[p]. Sic edictum prætoris minori XXV. annis restitutionē in integrū concedens, in minore summæ peritiæ & perquàm industrio nō obseruabit[q]. Sed an ipso iure excellens scientia prosit, an uerò solū iustā principalis indulgentiæ causam præstat? Et puto principem adeundum: sicut uidemus illegitimum absque Pontificis Romani dispensatione in episcopum eligi non posse, tametsi tali excellentia polleat[r]. quod & in eo constitutum est, quí duplex sacerdotium propter doctrinæ summam peritiam postulat[s]: standum enim in hoc quoque regulæ est, nisi summus Pontifex eum exemerit. quantum tamen sit respectu excusationis à tutela, aliud obseruabitur: quoniam diui Pij rescriptum in corpore iuris comprænsum est. Propter indolem quoq́ & spem futuram huius doctrinæ multa cōtra regulas recepta sunt: quapropter traditum est eos, qui optimi sint ingenij, posse ad doctoratus, ut uocāt, apicem promoueri[t], tametsi adhuc non multū profecerint, si spes futuræ diligentiæ subsit. Cui non absimile, legum candidatum studiosum & bonæ spei, imperito Doctori præferendum esse[u]: in quo tamen potest distingui, ut priuilegia Doctoribus concessa eorum personam respicientia indoctis nō competant: quapropter sibi obstrepentem uicinum fabrum domo non eijciet[x]: ab oneribus immunis non erit[y]. quòd si ad ordinem ipsum pertineat, secus est. Non subijcietur ergo Doctor quæstioni, quoniā inde nota & dedecus in eius dignitatis cæteros uiros suboriret[z]. Eadem ratione putauerim in suprascripta quæstione debere scholasticū ei de uia decedere[a], cùm cæterorū id propter popelli opinionem intersit. Propter uitæ integritatem, & sanctimoniam autoritatemq́ hominis à regulis communibus quandoq́ recedimus[b]: quales sunt, post publicata testimonia neminē ulterius rogandum: consanguinei testimonium suspectum esse, sicut & iudicium: nam propter notam uiri probitatem (quanquam hęc rara auis) aliter quandoque iudicabimus[c]. Sic iudicē absoluit respondso suo Angelus, quí causæ capitalis accusatū magnæ existimationis uirum, non in compedibus ius dicere iusserat[d], sed urbem pro carcere, etiam absq́ uadibus, assignauerat, cùm is uiolato iureiurādo solum uertisset. nam & tutor legitimus satisdare debet: si tamē honestate probitateq́ præcellat, hoc ab huiusmodi uiro non expectabitur[e]. Quapropter quāuis quisquis immobilia non possidet iudicio sisti satisdare teneatur, si quis tamen alioquin sit promissi tenax, & à mendacio abhorrens, propè est ut eius sponsioni stetur[f]. Qua ratione cùm statutū esset, ut quilibet iuxta qualitatem personæ satisdaret, respōdit Baldus, eum qui probis sit moribus, & spectatæ fidei, liberari[g], si iuramento cauerit: tametsi satisdare solùm is dicatur, qui fideiussoribus creditori consulit. Sed & illud constat, quamuis arbiter extra locū compromissi sententiam dicere non possit, propter tamen hominis autoritatem indulgendum, ut etiam in secessibus rem finire possit[h]. Ex historia quoque proditum est, Ambrosium, Nicolaum, Seuerum, cùm prius sacris initiati non essent, in episcopos tamen electos fuisse[i]: quod propter singularem uitę integritatem toleratum fuit, cùm alioquin antistes esse nequeat, nisi quí antea iandiu sacra tractauerit. Propter hominis quoque desidiam socordiamq́, multa contra regulas constituta sunt. quamobrem quamuis procurator post litem contestatam submoueri non possit, si tamen iners & contumax appareat, iustè reuocabitur[k].

Sic & tutor eadem nota inustus & suspectus, poterit etiam officio iudicis amoueri[l].

Sic

a c. ubi. de sent. excōm. in vj.
b l. quoties. C. de dig.
c l. fin. C. de iniurijs.
d l. desertorem. §. pœna. de re milit.
e l. milites. C. de quæst.
f l. ne quis. C. de aduoc. di. iudi.
g c. dilecti. de arbitris.
h c. j. in fi. de offic. ord. in vj.
i c. ij. de offic. de leg. in vj.
k l. properandum. §. sin autem uterq́. C. de iud.
l l. ij. de albo scrib.
m c. si à sede. de præben. in vj.
n c. hi qui auct. eod. tit.
o l. sed reprobari. §. amplius. de excus. tut.
p l. ad bestias. de pœnis.
q l. j. C. qui & aduers. quos.
r c. innotuit. de elect.
s c. de multa. in fin. de præb.
t Innoc. c. cum in cunctis. de elect.
u gl. l. j. C. de ann. ciuil.
x Ias. l. j. in fin. fol. mat.
y l. j. C. de colleg.
z l. j. C. de tyro.
a Felin. c. clerici. de iudic.
b Ias. l. iubemus. C. de iudic.
c l. ij. in prin. de testib.
d l. si à bone. de rei uend.
e l. legitimos. ff. de leg. tut.
f Paul. l. si quis stipula. fit Stichum. §. fin. de uerb.
g l. abstinendi. C. quorum ap pel.
h l. si cùm dies. §. si arbiter. de arb.
i §. his omnibus. lxj. distinct.
k l. eum qui res. C. de procur.
l l. hæc enim. §. fin. de suspect. tut.

Sic cuiuis ex regula nemo iuri suo renunciare cogi possit, si tamen aliquis episcopus ita oscitabundus & curarũ negligens sit, ut aliquid inde periculi diuinis domib.immineat, poterit in hoc adigi, ut sacerdotio illi cedat[a]. Quo exemplo etiã uidemus conductorẽ ab ædibus[b], emphyteotam à fundo[c] deturbari, si in re malè uersetur: quod & in cliente, quẽ uasallum uocãt, receptum est[d]. Et quæ de tali desidia traduntur, in nimia quoq; seuerita- 10 te locum habent, cùm, ut Neruæ Imperatori dictum fuit, æquè malus is princeps sit, sub quo omnia licent, atq; is sub quo nihil licet. Hinc uidemus inuitum dominũ, ut seruum distrahat, cogi, quem nimia sæuitia durius, quàm æquum fuit, afficiebat[e]. Sic & paterfamiliãs quamuis emancipare filium nõ sit cogendus, si tamen ultrà quàm paternæ pietatis officium suadeat, malè eum habuerit, iudicis autoritate cogetur[f]. Vnde etiã uir ab uxore separat, qui nimiũ morosus, sæuusq; sit[g]. Sed & ex hac causa societatem dirimere permissum est: durũ est enim cum rixoso homine diutius cõuersari[h]. Præceptoris quoq; nimia sæuitia, ut lex ait, culpæ adscribitur. Cæterum inimicitia quoq; & hostilitas plurima innouari iubent: quocirca in grauissimis delictis, qualia sunt impietatis in Deũ, læsæ maiestatis in principem, sacerdotij per sordes, & ambitũ (simoniã uocant) acquisitio, etiam si illegitimæ probationes admittantur, inimici tamẽ testimoniũ recipiendũ nõ est[i]. Sic & lex aduersus fœneratores lata, non intelligitur eum comprænder, qui iusto hosti fœneratitiam pecuniam dederit[k]: nam & lex Pompeia parricidam culeo insuens, de eo non intelligit, qui parentes patriæ publicos hostes obtruncarit[l]. Quod ut uerum sit, nõ tamen laudandus est, qui iura naturalia sic contempsit[m]. Eadem ratione traditum est, hosti impunè uiolandam fidem[n], præterquam cùm ei aliquid specialiter promissum est[o]. Sed ambas hasce quæstiones ex Philosophorũ sententia M. Cicero lib.de Officijs III. elegantissimè explicat: is igitur adeundus. Propter personarum affinitatem legis generalis plerũq; fit derogatio, ut in hisce speciebus. Lex est: Cum eo cui sacris interdictum sit, nemo quicquam cõmune habeat, ad se uenientem auersetur, colloquio non dignetur: non intelligentur prohibiti cõsanguinei[p]. Quo sensu & lex in receptatores scripta[q], & edictum prætoris de seruo corrupto, ad proximos nõ trahentur. Sed nec lex quidem prohibẽs aduocato aduersus rempublicam patrocinari, uetabit quò minus me meosq; tuear[r]. Sic & S.C. Syllanianum, quo hæres scriptus non prius hæreditatem adire potest, quàm defuncti testatoris necem ultus fuerit, non censebitur patri necessitatẽ imponere, ut filium accuset[s], nec uice uersa filio, ut patrem deferat: nam nec tutor pro pupillo subire iudiciũ tenebitur aduersus proprios cõiunctos[t]: quod & ad aduocatum producendum est, ut usq; ad quartũ gradum aduersus consanguineos causam dicere cogi nõ debeat[u], cùm lege Iulia Papia iudiciorũ publicorũ, nec testi quidem denunciari possit, ut testimoniũ uel aduersus sobrinis genitos dicat[x]: & militi emãsori detur uenia, qui affectioni parentum & affinium hoc dedit, ut aliquandiu à signis abesset[y]: & quicunq; coniunctos in iudicium uocarit, quorum in edicto prætor mentionẽ fecit, qualemcunq; fideiussorẽ iudicio sistendi causa accipere teneat[z], cùm alioquin non nisi idoneum accipere cogeretur. Huiusmodi enim affectioni non parum à legibus tributum apparet, cùm potissima ex ea in dubijs rebus coniectura assumat. Quapropter etiam quando appellatione filiorũ nepotes non continentur, tamen de eis actum censebitur, quos auus loco filiorum habere tractare q; solitus est[a]. Sic in legato facto Sempronio, ne cùm plures Sempronij sint, ex incertitudine uitietur, de eo intelligemus, cui maximè testator afficiebatur[b]: nam & legatũ sacerdoti cuiuis ecclesiæ factum censeatur, si tamen is sacerdos affinitate uel alia affectione testatori iunctus probaret, promptius est ad eum, quàm ad ecclesiã pertinere[c]. Et quæ de consanguinitate dicta sunt, in magna quoq; amicitia locũ habẽt: quapropter ex testamento imperfecto fideicõmissaria libertas alumnæ ob magnam testatoris dilectionem debetur[d]. Iudex ob amicitiæ licitum ardorem amici nocentis pœnam mitigare poterit, nec idcirco sordium, aut gratiæ reus fiet[e]. Et in legatis licet propter ambiguitatem minor summa debeatur, tamen propter magnam amicitiam quandoq; interpretabimur maximam deberi[f]: quod & in stipulatione receptũ est[g]. Eadem ratione etiam defensionis causa poterit amicus in iudicio stare, cùm alioquin absque mandato alius pro alio nõ audiat: quod intelligendum in eo, qui arctissima familiaritate iungatur, & cuius gesta soleat absens rata habere[h]. Quòd si quicquam ex amicitia, uel affinitate in aliquibus personis introductum est, id maximè inter patrem & filiũ obseruabitur, cùm nulla possit esse arctior coniunctio. Hinc fit, ut quamuis lex quemlibet administratorem rationes reddere uelit, patrem tamen eximat[i], qui quantum ad filium attinet, aneclogistes est, & pares cum eo semper rationes habet: quapropter si filio restituere hæreditatem grauatus sit, interim nullam cautionem præstabit[k]. Sic magistratus aut miles, licet in prouincia emere prohibeatur, paterna tamen bona, quæ à fisco distrahuntur, sibi addici iure procurabit[l], nec legis laqueis tenebitur. Sic doctoris filius in patris demortui locũ exclusis cæteris succedet[m]. Possent ad hanc rem & alia pleraq; facientia adduci, quæ sciens prætereo. Propter personæ quoq; paupertatẽ à generali lege quãdoque recedimus: quapropter in multitudine causarũ, ante cæteras, pauperũ cõtrouersias iudex definiet[n]: eorũ alimoniæ, si in carcere

a c.nisi.de renunc.
b l.ædẽ.C.loca.
c auth.qui rem.
d C. de sac.san. eccles.
e c.j.§.quicunque.de pa.ten.
f l.ij.§.j. de his qui sunt sui.
g l.fin. si quis à pat.
h c.literas.de re stit.spol.
i l. si conuenerit.pro soc.
k c.per tuas. de fem.
l c.iiij. q.iiij. ab alto.
m minimè.de reig.
n l.si adulteriũ.
o §. liberto. de adult.
p c.xij.q.ij. dominus.
q j. §. nõ fuit. de dolo.
r inter.de sen.excõm.
s fin. de rece.
t pen.de post.
u §. liberto. Ia n l. j. C. de s quib. ut in g. mamitatis. de excusat. t.
x l. petitionem. C.de aduoc.diuer.iud.
x l. lege Iul. de testib.
y l. qui cũ uno. in fin.de re militari.
z l.ij.§.ij.qui satisd.cog.
a l. alimenta. §. j.de alim.leg.
b l.si quis seruũ. §.si ita.de le.ij
c c.requisisti. de testa.
d l.in testamento.de fi.lib.
e gl.c.nisi. de offic.deleg.
f l.si seruus pl. §.fin.de leg.j.
g l.capienda. in fi. de reg. iur.
h Bar. l. non solum.§.qui alieno.de proc.
i l.fi. §.illo proc. C. de bon. quæ lib.
k l.Imperator. ad Trebell.
l l.qui officij.de contrah.emp.
m l.iij. C.de aduoc.di.iud.
n j.q.j. c. in primis.

detineantur, prouidebit[a]: tabellionem, ut documenta illis etiam gratuitò edat, ex officio coget[b]. Si quis ob inopiam nõ appellauerit, uel post prouocationem fatalia labi permiserit, eum restituet[c]: mulctã etiam, si eius portio collitigatori debeatur, abolebit[d]. Illud enim constat, paupertati à legibus multa indulgeri, quæ omnia recensere præsentis ocij non est. Nam & non solũ ex paupertate, sed etiam propter personæ ignobilitatẽ pleraq; aduersus iuris cõmunis regulas introducta reperire est. Pater etiã inuito filio illi factam iniuriam remittere potest: si tamen uilis abiectaq; persona sit, remissio filijs, qui honestam personam sustineant, non nocebit[e]. Sic quamuis filia de dote, nisi ex consensu patris agat, non tamen de eo intelligemus, qui uilis, fœdioreq; uita sit[f]: nam & ex cõtrario, lex liberis aliquod beneficiũ propter patris honorem indulgens, ad eum filiũ non porrigitur, qui turpẽ uitã maculosamq; agat[g]. De huiusmodi quoq; intellexisse nõ uidebitur, cùm infamiæ notã inurit[h]: his enim infamia pœnæ loco non esset, quare seuerius uindicandũ. Quapropter meritò Baldus cũ lex generaliter mulierẽ in carcerem duci uetaret, de ea non agi respondit, quę meretrix, libidinibusq; infamis, & extra legis Iuliæ pœnas ob uilitatẽ sit[i]. Et hæc quidem, quod ad personas attinet, sufficiant. Ex re fit quãdoq; legis generalis restrictio, idq; uarijs ex causis, uelut propter rei tenuitatẽ, sterilitatem, meliorationem, & si qua huiusmodi, quorũ exempla plurima in iure habemus. Decuriones propter senectutem in curiã uenire non cogũtur, & tamen si leue sit munus, & quod citò explicari soleat, immunes nõ erũt[k]. Mater filijs tutores petere debet, si tamẽ tenuissimę sint pupilli facultates, excusabitur[l]. Sic & Senatusconsultum quo legari domibus affixa prohibentur, de modici precij rebus, itemq; gurgustijs non intelligetur[m]. Et edictum prętoris de morbo uerba faciens, ad febriculam leuem[n], Senatuscõsultum Syllan. de uulnere ad uulnusculũ nõ producetur[o]. Sic tutor qui pupillo modicam quantitatem crediderit, à tutela tanquam creditor non excusabitur[p]. Iudex qui munera accipere prohibetur, xeniola tamen non improbè accipiet[q]. Quod & in sacerdotium aliquod conferente receptum est: non enim simonicæ, ut uocãt, labis reus erit[r]. Sic à tutela quarta, cuius occupatiõibus quis facilè defungi possit, nõ excusantur, qui ternas subierint[s]. Legimusq; etiam in iudiciarijs actionibus dilationes amputari, summarieq; et magis de plano procedi, uel cum de rebus leuibus[t] ciuiliter agitur, uel cũ de modicis criminibus accusatio instituitur[u]: nam & ea quæ leuis solennitatis sunt, si omittantur, actum non uitiant[x]. In legis perito quoq; proditũ est, non iure eum quicquã honorarij accipere, cùm citra laborem et librorũ reuolutionẽ clienti consilio suo cauit[y]: quod tamen ego nõ satis probo, nec receptum uidetur[z], cum iam ex antlati labores & ærumnę, quibus ars ista ad discitur, præmio carere non debeant. His accedit quod uulgò dici solet, de rebus minimis nullam esse prętoris curã[a]: quod ita accipitur, ut ex re minima aduersus ius cõmune nihil inducendum sit, nec restitutio in integrum concedenda: cum uerò secundum ius cõmune agimus, tunc etiam minimæ rei rationem habendam[b]: unde qui uel oboli reliquator est, actione ex empto rem non consequitur, aduersus deiectum petitorio iudicio non experietur[c]. Sed an emphyteoticũ fundum, tanquam integrum canonem non soluerit, amittet: & cum hanc legem partes contractui dixerint, propius est, ut amittat: q̃d crediderim uerum, cùm inde argui contemptus aliquis potest: alioquin humanius est, per imprudentiam factum arbitrari[d]. Quapropter nec inquilinus, qui excepto nummo pensionẽ soluit, submouebitur: in quam sententiã Bal. & Paulus Castrẽsis transiere. Propter sterilitatem à regula generali uarijs quoq; speciebus recedimus: quapropter colonus, qui agri culturam nõ deserere promisit, salua fide recedere potest, si sterilis fundus effectus fuerit[e]. Et constitutio, quæ rerũ ecclesiæ alienationem fieri posse generaliter negat, non tamẽ de sterilibus prædijs, tenuibusq; agrorum plagis intelligetur: poterunt enim absq; alia solennitate alienari[f]. Quod & in consuetudine receptũ est, quæ si huiusmodi alienationes infirmet, de modici reditus possessionib. nõ intelligetur: nam & lex quæ clientem in uerba domini iureiurando adigi[g], hoc est, præstare occasione feudi (ut uocant) iuramentum fidelitatis iubet, in eo nõ obseruabitur, qui modicã tenuemq; rem eo titulo acceperit[h]. Sic propter anni sterilitatem fit colono remissio mercedis. Censeẽ autem is fundus sterilis, cuius culturæ tantũ impenditur, ut eo deducto nihil colono superstit[i]. Bartolus etiam remissionem faciendam censet, cùm in dimidia iusti precij deductis operis & impendijs colonus læderetur: quæ sententia crebriore calculo approbata est[k]. Propter rerũ meliorationem fit et quandoq; legum restrictio, ut cùm lex locatorem damnat, ne quid ultra pensionẽ conuentam petere possit, tenebitur nihilominus colonus augere mercedẽ, si præter spem magna fertilitas anni superuenerit[l]. Sicut enim ex sterilitate remitti sibi colonarium iure postulat, ita ex inopinato prouentu augere domino debet. Eadem ratione lex amoto à sacerdotio nihil conferri iubens, in eo non obseruabit, qui propria industria diuinæ domus fundos ex incultis & tesquis fertiles reddidit[m]: fruet enim parta suo labore fœcũditate, donec uixerit, quod et Innoc. probat: quod eius legis exẽplo constitutũ opinor, quę fundi deserti ad Cęsaris patrimoniũ pertinentis cultorẽ (saluo iure canonis) inquietari nõ finit[n]. Propter rei euidentissimã perspicuitatẽ aliqua

a l. iudices. C. de epis. aud.
b l. tã dementis. C. de epi. aud.
c §. alijs. in aut. de his qui ing.
d l. illicitas. in fi. de offi. præs.
e l. sed & si. §. filios. de iniu.
f l. si eũ dotem. §. eo autẽ. sol. matrim.
g l. senatoris. ff. de rit. nup.
h l. ij. C. ut int. cer. temp.
i Bal. l. consentaneũ. C. qũo & quando iu.
k l. decurio fortunam. C. de decurio.
l l. ij. C. ad Tertul.
m l. senatus. §. Marcellus. de legat. j.
n l. quæstum. de re iud.
o l. j. §. penul. ad Syll.
p gl. auth. minoris. C. qui dare tut.
q l. solent. de offic. procon.
r c. si quæstiõis. de sim.
s l. si is qui tres. in fin. de exc. tuto.
t auth. nisi. C. de sent. ex peric.
u l. leuia. de acc.
x l. j. §. fi. de uẽ. insp.
y gloss. xj. q. iiij. non licet.
z Specul.
a l. scio. de in integ. restit.
b l. si proprietarius. de damno infec.
c Ias. auth. qui rem. C. de sacrosan. eccle.
d l. quamuis. de cond. & dem.
e gl. l. ij. C. de agri. lib. xj.
f 12. q. ij. terrulas.
g c. æterum. de dona.
h c. de fidelitate. de cap. corr.
i l. mediocrem. C. de aed. lib. x.
k l. licet. C. loca.
l gl. l. si merces. §. uis maior. locat.
m c. si. de pe. cle.
n l. quicunq; C. de omni agro deser.

aliqua quoq; specialiter indulta sunt: quo fit, ut cuius priuiquam aliquis ad profitendi munus doctor possit promoueri, præcessisse oporteat[a] diligentē morū doctrinæq; inuestigationem: si tamen fama is sit notissima idoneus, aliud examen non est necessariū[b], cùm populi testimonium pro examine sufficiat[c]. Nam & licet in maioribus & in minoribus causis concessa sit appellatio, ubi tamen euidentissimè de delicto constat, nō est ulterius quicquam quod rei pœnam differat concedendum[d]. Sic & quoties causa appellationis manifesta est, alia probatione non opus est[e]. Et qui ad locum citatus est sibi intutum, si id apertissimè constet, nec excusationem quidem mittere tenetur, tantū abest ut ipse corā uenire debeat[f]. Soletq; uulgò dici, in notorijs ordinem iudiciarium minimè obseruandum[g]. uocant autem nostrates Doctores notorium, uoce minimè proba, id quod palàm constat: cùm ueteres notorium pro denunciatione facinoris acciperent[h], cùm in id publicè constituti Emissarij & Curiosi indiciū perpetrati facinoris per elogium præsidi faciebant, quod munus in pagorum syndicos, ut plurimū hodie translatum est: nec eo casu solennia accusationū perpenduntur, sed solùm (ut Gordianus Imper. constituit[i]) falsis, nec ne quis sit notorijs insimulatus. Propterea quæ de nouo emergunt, fit & quandoq; huiusmodi interpretatio: Ecce tibi, postquā in causa conclusum est, licet alia instrumenta proferri nequeant, si tamen quicquam nuper ad litigatorū aures peruenerit, indulgendum est[k]: nam & post litis contestationē, q̄d ueteres iudiciū acceptum dicebant, licet exceptiões dilatorię amplius opponi nequeāt, nec ulli recusationi sit locus, si tamē eiusmodi sit præscriptio, quæ in notitiam nuper delata fuerit, adhuc qualisqualis sit, admitteē[l]. Sic & restitutionis in integrum postulatio, quamuis iterari non possit, ex noua tamen causa permittetur[m]. Sic & in iudicio rei uendicationis absolutus, quia non possidebat, poterit post rem iudicatam iterum conuenirī[n], si ad eum peruenisse denuò possessio asseratur: quod etiam in alijs iudicijs dicendū est. Vnde qui soluto matrimonio per diuortium dotem repetit, si lite pendente iterū matrimonium instauretur, exceptione submouendus est[o]. quinimò etiam qui actione caret, litem instituere potest, si accepto iudicio certum sit ei actionem tunc competituram[p]: quod ex eo exemplo constat, cùm Titius & Meuius separatim, si alteri fundus datus nō esset, sibi stipulati sunt: adiuuanturq; hæc omnia regula generali, quæ interim accidunt nouo auxilio indigere[q]: & qui nouam rem desiderat, nouum ei consilium atq; remediū suggerendum[r]. Ex qualitate quoque fit plerunq; legis restrictio: unde regulariter proditum est, secundum personæ qualitatē uerba accipi debere: & ideo qui aurigæ seu agitatori alicuius factionis equitij usum legat, uidetur concessisse, ut his quoq; in Circensibus uti possit[s]: & si ex principis edicto quilibet miles armatus in campum Martiū descēdere iussus sit, intelligitur, ut quisquis iuxta conditionem suam armatus sit[t], eques equestri, pedes peditum more. Si præsuli à Pontifice Romano indultum sit, ut etiam interdictionis tempore sacra celebrare, & missæ operari queat, solenniter, & cum honoris sui insignibus operabitur[u]. Sic seruus sibi possidere licere stipulans, de sola detentione stipulatus creditur[x]. Testator uxori stragula, & uestem legans, non de sericeis stragulis intelligetur, quoniam ea uiduis non conueniunt: & uestis atra debebitur, qui color uiduas solus decet[y]. Lex quoq; municipalis filiam dote contentam esse iubens falcidiæ uice, ex qualitate personæ de legitima iure naturæ debita declarabitur[z]. Rex Anglorum aliquid secundum ius fieri mandans, intellexisse de iure suo Anglico cēsebitur. Mulier feudum, ut uocant, sibi & filijs stipulata, filiabus quoq; cautū uoluisse existimabitur[a]: & si qua similia. His cōsequens est, ut si quicq̄ cum aliqua qualitate constitutū sit, & ea non adsit, dispositio quoq; locū sibi nō uendicet. Vnde edictū prætoris, quo eius bona possideri iubet, qui fraudationis causa latitat, in eum nō obseruabitur, à quo fraus absit[b]. Et lex in eum lata, qui uulnus cum sanguinis effusione fecerit, non habebit locū, nisi & ipsa effusio probetur[c]. Sicut nec Pontificis constitutio aduersus subornatum Christiani hominis percussorem custodienda erit, nisi id ipsum probetur, mandatū de Christiano homine percutiendo factum[d]. Et qui asserit, cō spiratione aduersariorum testibus corruptis religionem iudicantis circumuentam, qualitatem illā corruptionis probare debet[e], cùm aliàs diui Hadriani rescriptum, quo in integrum restitutio conceditur, locum nō haberet. Eōdem pertinet quod uulgò traditū est: quoties lex cum aliqua qualitate loquiē, ubi ea non conueniat, nec legem quidem conuenire[f]: ut cùm in ea dicitur, qui damnū dederit, uel possidentem turbauerit, centum soluat, & ablata restituat: nō censebitur eum punire, qui inquietauerit, & nihil abstulerit, cū uerbum restitutionis huic casui nō quadret. Sic Pontificis constitutio[g], usurarij manifesti testamentū irritum esse iubens, eiq; mortuo sacram sedem uetans, in Iudæo nullas uires habere existimatur[h]: quid enim ad illum pœna sepulchri faceret, qui omnino cōmunem canibus tumulū habiturus est? Sed hæc tamen omnia intelligenda sunt, cùm illa qualitas uerisimiliter substantiam rei respicit[i]: alioquin si extrinsecus addita proponatur, etiam absq; ea actus ualebit: quapropter si loco exempli apposita sit, nō arctabit regulā[k]. Idem si primo regula in lege generaliter posita sit, non restringetur ex qualitate, quæ in fine legis addita reperiatur[l]: nam etsi conditio in lege aliqua reperiaē, non leuis momen

a l.magistros.C. de prof.
b Io.And.c.constitutus. ij. de appell.
c.nullus.xxiiij distinct.
d c.consuluit.de appell.
e l.ciues.C.de appell.
f Cle. pastoralis.de re iud.
g c.ad nostram. de iureiur.
h l. ab accusat. ad Turpil.
i l. ea quidē. C. de accus.
k Bart. l.admonendi.
l eleganter. §. quis post.de cond.indeb.
m l.j.C.si sæp. in integ.
n si à te.de except.rei iud.
o si seruus. de cond. furt.
p si Titius.de verb.
q de ætate. §. causa. de iur.actio.
r j.de uent. in
s l.plenum. §.equitij. de usu.
t Bar.l.si nō sortē. §.liberius. de cond. inde.
u l.ex militari. de testa.mil.
x l.stipu.ista habere. §.hi qui. de uerb.oblig.
y Ias.ibid.
z Bart. l.j. ad l. falcid.
a c.j.de benef. sæm.
b l.Fulcinius. §. j.ex quib.cau. in poss.
c c.licet. de probat.
d c.j.de homicid.in vj.
e l.diuus.de re iud.
f l.mancipia.C. de ser.fug.
g c. quanquam. de usur. in vj.
h Aretin.consil. cliij.
i Bart.l.Titia.solut.matr.
k l.j.§.quod uulgò.quod ui aut clàm.
l l.regula. §. liect.de iur.ig.

ti esse solet, & tamen quãdoq; ex legislatoris mente nullius efficaciæ est[a], idq; & Iason annotauit. Cęterum illud non diffitendum est, cùm lex propter aliquam qualitatem quæ adsit, quicquam indulget, ea deinde cessante, dispositioni quoq; legis locum non esse. Finge curatorẽ prodigo uel furioso datum esse, eosq; ad sanos mores reuertisse, nónne curator munere suo defungetur[b]? Legibus multa aduersus impudicas mulieres constituta sunt: finge eam, quæ malè libidinis causa audiebat, mutasse uiuendi institutum, & probi exempli factam, nónne pœnis legum eximetur[c]? Multa tempore belli etiam iniqua constituuntur: solent enim præfecti militares, non tam ius & æquum in cognitionibus, quàm magnitudinem pecuniarum spectare, quòd hi bellorũ, ut Mutianus aiebat, nerui sint: nónne facta pace, quod belli calamitate introductum esset, pacis temporibus abolebitur[d]? Qua ratione & legẽ Oppiam, cuius suasor M. Cato erat, abrogatam T. Liuius est autor. Sic & iudices quorum officia perpetua sint, ex defectu qualitatis expugnẽtur, ut quia negligentes in iure reddendo dicantur[e]. Sic decuriones deficientibus facultatibus albo eximentur[f]. Sic ad monachos scribens Alex. III. Pont. Max. Nũc (inquit) ita possessionibus ditati estis, ut multi probę opinionis uiri de uobis querelam apud nos sæpe proponant[g]. Nã & procurator quamuis re nõ integra reuocari nequeat, si tamen mores mutauerit, et improbus, lusor, helluo factus sit, submouebitur[h]. Sicut uice uersa ta bellio, si sacerdotio, decurionatu, militia insignitus fuerit, subire pristinũ munus nõ cogetur[i]: superueniens enim dignitas eũ liberat. Verùm nõ promiscuè & indistinctè hęc procedunt: in animaduersione enim huiusmodi qualitas esse debet, ut si causæ, quæ finalis uulgò dicitur, coniuncta sit, et effectus nondum perfectus, prædicta obseruentur[k]: alioquin quod ex causa impulsiua constitutum est, ea deficiẽte nihilominus durat[l]. Idẽ si finalis causæ effectus sit consummatus[m]. Hinc est, quòd si uxor in bonis mariti propter paupertatẽ quartam lege debitã consecuta sit[n], tametsi locuples deinde alienarum hæreditatum accessione facta, nõ tamen accepta hæredibus mariti restituet, cũ ut id lucrum faciat, satis sit, si tempore, quo illud lex defert, paupertatis qualitas adsit[o]: nec quicquam refert, id tunc cõsecuta ab hærede fuerit, an minus, cùm sufficiat lucrum à lege latũ, quo casu ipso iure acquiritur, & ita plerisq; uisum est[p]. Propter aduersam qualitatẽ ex aspectu statim deprænsam recedimus plerunq; à regula iuris: ut cũ lex tres sententias, tametsi allegentur nullæ, iubet absq; mora executionis effectum accipere[q], non contibuntur quæ ex actorũ inspectione euidẽter nullæ apparẽt[r], nisi et id dubiũ probabili exceptione refricari possit[s]. Si uerò aliũde nullæ appareant, quamuis incontinenti probatum se reus offerat, non tamen differendã executionem uerius est, ne aliàs lex illa nullius sit effectus. Sic agenti interdicto de tabulis exhibendis, licet præscribi nequeat tabulas nullas esse, tamen si id uitiũ ex earũ inspectione pateat, admittetur exceptio[t]. Quod et in noui operis nunciatione traditũ frequentius est, cùm usufructuarius nouum opus domino nunciat, non supersedebit dominus, cùm ex ipsius actus inspectione apparet nũciationẽ irritam[u]: nam & libellus quo actor in iudicio quicquam intentat, si ex sui lectura ineptus sit, poterit non expectata rei recusatione à iudice reijci[x]. Quinimò receptum est, quoties iudici constat de iusta rei exceptione, etiamsi deducta in iudicium non sit, tamen actorem reijciendum[y], si cum aliena iactura locupletaretur. Illud quoq; indubitati iuris est, probationibus per legem summotis, nunquam de ea actum uideri, quæ ex inspectione fieri proponatur. Finge, probatũ est me uulnus Titio intulisse in caput, patefactaq; testimonia, potero nihilominus à iudice petere, ut inspiciat, deprænsurũ nullam Titio in capite cicatricem esse[z]. Sicut & uice uersa, si quisquã ex aspectu minor pronunciatus sit, eis nõ nocebit[a], qui alijs argumentis ueritatẽ se demonstraturos asserent. Qua propter & Baldus[b], sententiam de ætate ex aspectu latam, nunq; in rem iudicatam transire credidit, quò minus semper tractari certioribus probationibus queat. In ferijs quoque, quin ius dicatur, exceptionẽ non obesse certum est, cùm illata est tam atrox iniuria ut ex aspectu æstimari possit[c]. Propter subrogationis qualitatẽ fit etiam quandoq; strictior interpretatio. Cùm igitur lex ceu sacrilegum damnat, qui dignitate sua maiorẽ gradum ascendere, & illustrioribus se præponere audet[d], eum distinguere non censebitur, qui eius, cuius personam gerit, sedem tueatur[e]: nam & qui propter aliquorũ negligentiam in eorum ius à lege substituitur, non arbitratu suo se gerere, sed id potissimũ emendare debet, quod ex negligentia illi peccarunt[f]. Accedit regula generalis: Id quod subrogatum est, eius naturam imitari, cui substituitur[g]. Videmus quoq; propter substituentis ipsius qualitatem aliter atque aliter in iure decerni. Regula est, etiam infamem procurationis munus assumere non uetari: & tamen episcopis permissum non est, huius notæ hominibus defensionem suam credere[h]. Et quod de procuratore diximus, in tutore quoq; producendũ est, ut is, si propudiosus sit, nequeat eius pupilli tutor esse, qui dignitatis gradu aliquo illustretur[i]. Plurima enim inferioribus licent, quæ altioris gradus hominibus non conueniunt. Omne animi uitium, inquit ille, tanto conspectius in se Crimen habet, quanto maior qui peccat habetur. Hinc est, ut quorum industria electa est, alium substituere nõ possint[k]: & quibus substituere permissum est, non quemuis, sed æquè

a l. à diuo. §. in uenditione. de re iud.
b l. j. uers. tãdiu. de cur. fur.
c l. imperialis. C. de nupt.
d l. j. in prin. C. de cad. tollen.
e l. si quos. C. de off. præf. præ.
f l. cura. §. deficientiũ. de mu.
g c. suggestũ. de decim.
h l. cum quis. de solut.
i l. uniuersos. C. de decur.
k Corn. d. l. j.
l l. j. §. sexum. de pos. iul.
m l. fi. unde lib.
n Auth. præterea. §. unde ui.
o l. quæcũq;. §. fin. de pub.
p Deci. consil. xxiiij.
q Clem. j. de re iud.
r Mod. l. iiij. §. cõdemnation. de re iud.
s Peruf. c. dilecto. q. lij. in fi.
t gl. l. j. de tab. exhib.
u Bartol. l. j. in prin. de oper. no. nun.
x l. fin. in fin. C. ut nemo pri.
y Bart. l. si ante. §. pactus. de pactis.
z Bald. l. si quis testibus. C. de testi.
a l. minor. ex aspectu. de minorib.
b Bal. l. si minor. C. de in integ. restit.
c l. eadẽ. de fin.
d l. j. §. ut dig. or. ser. lib. xl.
e l. cõperimus. C. de procur. sac. seri.
f Clem. quia de sup. ne pre.
g l. si cum. §. qui iniuriarum. si quis cast.
h c. quia episcopus. v. q. iij.
i Bald. l. Cassius. de sen.
k l. inter. de fideiussionib.

æquè idoneum ſubſtituere debeant. Sic canonicus nō niſi ex ordine aſſumet, quem ſui loco cōſtituat [a]. Cuius rei argumento, & doctor, cui per ſubſtitutum legere conceſſum ſit, non niſi doctorem ſubſtituet. Ius autem ſubſtituendi regulariter nemini cōpetit, niſi ex cauſa: ut ſi quisiuſtè eſt abſens [b], uel ad maioris dignitatis adminiſtrationem codicillis principis allectus, uel temporariam ægritudinem patiat [c]. Filiū quoq; à patre ſubſtitui lex quandoq; ſuadente æquitate præter iuris ciuilis regulas concedit [d]. Priuilegia quoq; ipſa ꝓpter aliquas qualitates firmiora exiſtimantur, ut quia in corpore iuris repoſita ſint: huiuſmodi enim etiam generali omniū priuilegiorum derogatione quicquam detrahi credendum nō eſt [e]. Idem cùm ei perſonæ quicquam indulgetur, quæ iam à lege multis beneficijs affecta ſit, non enim hac generali derogatione quicquā ei præiudicij fiet: ut cùm uiduis & religioſis fœminis princeps cōceſſit, ne extraordinaria aliqua in dictione atterantur [f]. Idem cùm priuilegium concedentis iuramento confirmatum eſt: nam etſi particularis canonicorū conſtitutio tali religione munita ſit, ei derogatū per generalem maximi pontificis legem non cenſebitur [g]. Cōſtitutioni quoq; per ſacroſanctam ſynodum editę, generalia Rom. Pōtificis diplomata nihil obſunt [h]: ſicut nec alijs priuilegijs, quæ probabilibus adminiculis adiuuantur [i]. Et ſacerdotij à ſede apoſtolica, nō obſtante quocunq; alterius priuilegio, facta collatio, nihil ſecularibus, ut uocant, patronis damni inferet [k]. Cæterùm & ea firmiſsima ſunt priuilegia, quæ remunerationis cauſa indulta reperiuntur: ut ſi princeps ciues de ſe benemeritos aliqua immunitate donat, nō cenſebitur de hoc actū generali reuocatione [l]: quod maximè procedit cùm non ſubdito, uel in piam cauſam quicquam collatum eſt, nec enim ea reuocari facilè poſſunt. Sed & propter obligationem, quæ ob antidora dicitur, plurima conſtituta eſſe cōſtat, quæ ab his collecta cernere eſt, quos ea cura tetigit [m]: nos breuitate contenti ad alia feſtinamus. Propter paritatem quoq; qualitatis nonnihil lex concedit: ut ſi promiſerim tibi Titium fideiuſſorē dare, liberabor, dum æquè idoneum aliquem præſtem [n]. Si domo tibi locata uti frui non liceat, excuſabit locator qui æquè cōmodam aliam preſtare paratus ſit [o]. Sic is cuius electa eſt induſtria, neminem ſubſtituere quamuis nequeat, æquè tamen idoneum ex cauſa ſui loco quandoque deſignabit [p]. Ex quantitate quoq; non raro fit generalis legis reſtrictio, ad quam ea exempla hoc in tractatu pertinere arbitror, quæ ad geminationē actuum, ad perſonarū ſeu rerum numerū, ad magnam contumaciam, ad criminis immanitatē attinent, de quibuspauca ſubijcienda dixi. Et in primis id ſciendum, iterationem quacūq; in re plurimū pollere, cùm maiorem animi, ſiue in bonum, ſiue in malum, deliberationē oſtendat. Hinc eſt quòd confeſsionem itera tam prætextu erroris aiunt reuocari nō poſſe [q]: quod accipiendū, niſi erroris cauſa probabilis afferatur. Hinc ex nudo pacto [r] quod iteratum fuerit, receptū eſt actionem naſci: quod & in qualibet obligatiōe naturali, quæ geminata ſit, ferè dicendum eſt [s]. Hinc iterata confeſsio extra iudicium, iudicialis cōfeſsionis uim habet [t]: ſicut geminata principis indulgentia, ea uidetur excludere, quæ non niſi ex certa ſcientia, uel motu proprio abolentur [u]: cuius exemplum in uacantium bonorum conceſsione eſt [x]. Sed & qui ex cuſtodia ſemel euaſit, fideiuſſoribus amplius non credetur [y], ſed in uinculis ius dicet. Qui iterū deliquit, & quod dicitur, ad nauſeam redijt, generali principis abolitione non fruetur [z]. Mulier quæ obligationē iterauit, S. C. Velleiano non erit tuta [a]. Quæ recepto conſenſu fundum doti addictum uendente marito diſſoluit, lege Iulia non iuuabitur [b]. Sic leuia delicta propter uſum & cōſuetudinem grauioribus annumerantur [c]. Sic de geminationis huius effectu plura diſſerere ſuperuacuum eſt, cùm non pauci recentiorum huius argumenti etiā integros libros ediderint. Ex perſonarum ſeu actuū multitudine fit arctior interpretatio, cùm lex hoſpiti iubet, ut uiatores ſuſcipiat, nō eum coget, qui nimio aliorū numero occupetur [d]. Cùm iudici prohibet, ne cauſas pedaneis demandet [e], aut ne noctu pronunciet, nō procedet quoties multitudine litium præſes prægrauetur [f]. Sed & publico iudicio damnati, bona, quę aliàs fiſcus annotaret, filijs plerunq; relinquuntur [g], ſi eorum magnus ſit numerus. Propter multitudinem quoq; delinquentium, quò magis refrænentur, licitum procōſuli eſt leges tranſgredi [h], & pœnas augere: quod intelligitur, quando propter exemplum pœnæ ſiſti malum poteſt [i]: alioquin ſi de plurimorū pericu lis agitur, & crimen leue eſt, facilius uenia indulgetur, & cōniuentibus oculis inultum iudex delictum ſinit [k]. Propter nimiam contumaciam plerūq; ſtricti iuris ratio intenditur: quapropter quamuis æquum nō ſit, ex contumacia quoquā totius cauſæ damno mulctari [l], uel pluribus contumacem pœnis afficī [m], nihilominus ex nimia peruicacia aliter quādoq; ſtatuitur. Sic & miſſus in poſſeſsionem rei ſeruandæ cauſa, in nimię obſtinationis pœnam antiquum poſſeſſorē deijcit [n], & extra ædes deturbat. rurſusq; ſolet dici, qui ex primo decreto in poſſeſsione ſit, ex nimia rei contumacia fructus acquirere [o]. Propter delicti atrocitatē regulariter quoq; proditū eſt, ei licere, qui pro tribunali ſedet, pœnas augere: quapropter tali caſu etiam in defunctum ſæuiet [p]: quod in famoſis latronibus aliorum terrendorum cauſa fieri ſolet. diebus feriatis ius dicet [q]: mulieris uel aliàs impuri hominis teſtimoniū non auerſabitur [r], cùm & L. Catilinæ coniurationem Fuluia mulier detexerit [s]. pro huiuſmodi quoque manife-

a c. ſi quis iuſto. in fi. de elect.
b l. ſuggerente. C. de offi. eius.
c Bald. l. fin. de excuſ. tut.
d l. ſciendum. §. legati. de leg.
e l. ij. §. legati. de iud.
f Cynus l. j. C. quādo imp. nt. pu.
g cum non licet. in fin. de elect. in vj.
h nonnulli. de eſcript.
i l. cle. dudum. nos etenim. c ſcp.
k ota dec. iij. in nouis.
l pater. §. fi. donat.
m l. ex hoc re.
n qui autē. §. ſi quis. de inſtit. pec. ſi quis domum. loca.
o in l. j. C. de an. & col. x. xj.
p gl. l. ij. arb. fur. cæſ.
q l. omnes. C. de fer.
r c. in fidei. de hæret.
s l. in quæſtionibus. ad Iul. maieſt.

q Iaſ. l. error. C. de iur. ignor.
r l. j. de conſtit. pec.
s l. fin. C. ad leg. falcid.
t l. cum ſcimus. de agric. lib. xj
u §. & hoc. in auth. ut nulli iud.
x l. j. C. de pet. bon. lib. x.
y l. lege Cornel. ad Syll.
z l. iij. C. de epi. aud.
a l. ſi mulier ult. C. ad Vell.
b Authen. ſiue à me. C. eod. tit.
c §. criminis. xxv. diſt.
d l. j. fur. ad na.
e l. placet. C. de pœna iu.
f Bal. §. itaq;. in proœm. ſforū.
g l. fin. de bon. dam.
h l. aut facta. in fin. de pœn.
i c. latoris. de cleri. excōm.
k c. ut conſtituetur. 50. diſt.
l c. quoniā freq. §. ſin autem. ut lite nō cōteſt.
m gl. l. ſed ſi. §. ſed ſi. ex qui. cauſ. ma.
n l. iij. §. duas. de dam. infect.
o l. Fulcinius. §. fin. ex quibus cauſ. in po.
p gl. l. ij. arb. fur. cæſ.
q l. omnes. C. de fer.
r c. in fidei. de hæret.
s l. in quæſtionibus. ad Iul. maieſt.

stè sontibus, & nouissima meritis, patronos non audiet[a]. Sunt autē grauissima facinora, quibus maiestas offenditur, impietas item in DEVM, & Simonia, uiarumq; insessio occidendi hominis causa à latrone facta. Ex loco quamplurima quoq; constituta sunt, quibus à generalitate legis receditur: unde qui ex consuetudine in aliquo loco certam formam obseruare debet, si aliò eat, non tenebitur: quia ut uulgò dicitur, Cùm Romæ fueris, Romano uiuito more[b]. Sic qui rure testamentum faciat, poterit citra solitam solennitatem testari[c]. Idem in eo qui in hostico sit: is enim iure militari quomodo uoluerit, potueritq;, disponet[d]. Sed & procurator, qui quamuis infamis, non tamen à munere suo reijcitur, si coram principe, uel in eius prætorio sit, submouebitur[e]. Nam & Romanus Pontifex ius crucē ante se deferendi Patriarchis non concedit, quoties Romæ, uel in comitatu suo reperiantur[f]. Ad partes has attinet etiā, quod origine domicilioq; uariè sancitum reperitur: qua ratione fit, ut tametsi liberè fieri quælibet debeat electio, præferendi tamē sint incolæ alienigenis: & ideo si idoneus in propria ciuitate reperiatur, non est quisquam ex aliena diœcesi aduocandus[g]. Quod & in ecclesiarum rectoribus seruandum, qui ex propria ecclesia potius quàm ex aliena ordinādi sunt[h], etiam si quo ad Deum loci origo nullius momenti sit: quod & plerique Philosophi uidere, qui rogati, cuiates essent, mundanos se respondebant: nam illud certissimum est, Summos (ut inquit Satyricus) posse uiros, & magna exempla daturos Veruecum in patria, crassoq; sub aëre nasci. Sed & receptum est, obreptū uideri Romano Pontifici, cùm quis sacerdotio ab eo impetrato dissimulauit aliunde se natales domicilium q; consequi, quàm in ipso sacerdotij loco[i]. Eum quoque, qui mediocris sit nobilitatis in amplissima urbe, præferendum ei tradunt, qui tenuioris sit loci primarius[k]. In quam sententiam puto non accessisset Iulius Cæsar, qui ignobili Alpium uico iter faciēs, ibi malle se primū esse dicebat, quàm secundum Romæ. Ex his probabilis eorum existimatio uidetur, qui cùm ciuitatis, in qua studium uigebat, originarij sint, ut Bononienses, Perusini, Ticinenses, præferendos se accersitis in sua gymnasia doctoribus arbitrantur: quod & Ludouicus Pontanus sensit[l]. Sed ego accepi hac in re minimū patriæ adscribi, doctrinę uerò facundiæq; plurimum: nec dubium est, quin alienigenæ semper pręcelluerint. Sic Bartolus Picens, Perusij: Accursius Florentinus, Alexanderq; Forocorneliensis, Bononiæ: Iason, Deciusq; Mediolanenses, Ticini: quo loco & Baldus Perusio patria derelicta maluit cōsenescere: apud exteros enim sola uirtus in precio est, in patria uerò plerunq; alia spectantur. Loci quoque uicinitas nō rarò in causa est, ut ex ea legem restringamus: quapropter mortuo prouinciæ quæstore, solennes largitiones proximę prouinciæ quæstori à ciuibus præstabunt[m]: non enim eas interim retineri fas est. Et qui aliud à iudice etiam iustè petit, si impetrare nequeat, & in uicino loco alius sit, eum adire debet: quòd si id minus faciat, sibi imputet, non poterit id, quod sua interest, ab eo, qui concedere neglexit, consequi[n]. Sed & si in territorio pupilli nullus iudex sit, qui ius dandi tutoris habeat, qui in proximo est proconsul adiri ipse debet[o]. Leges quoque generaliter erogationem alicuius donatiui egenis fieri præcipientes, ita interpretabuntur, ut proximis[p] & uicinis prius detur[q]. Quòd si certi loci incolis aliquid faciundum mandetur, si in eo idoneus nemo reperiatur, ex proximis pagis accersiri debebit[r]. Sed & si in uicinia quisquam facinorosus habitet, uerisimile est id ab eo factum esse damnū, de quo uicinus conqueritur[s]: uetus enim prouerbium est, Aliquid mali propter uicinum malum. Quapropter qui uenditor fundi confinem uicinum celauerit, quem si emptor sciuisset, non esset empturus, in id, quod interest, condemnabitur[t]: nam & ex proximitate temporis, scripturæ, rei, pleraq; introducta sunt, quę ab alijs coacta sciens ego pretereo. His accedit & uulgaris regula, Ex uicinitate præsumi scientiā. Ad hæc etiam pertinet, quòd ab ipso loco absentia iustam plerunq; præstat excusationem: quo fit, ut absente patre, filius famil. in iudicio esse possit[u]: idem non expectato eius cōsensu legitimam uxorem ducet[x]. Filiam famil. iudex ex patris absentis bonis dotem accipere iubebit[y]: de dote eo casu absq; eius cōsensu filiam agentem audiet[z]. Sed & si cōsuetudine inductum sit, sacerdotiū sine alterius consilio conferri nō posse, intelligetur, dum ille sit præsens, alioquin eo absente libera erit collatio[a]. Qua ratione, etsi mulier absq; consanguinei cōsensu lege municipij obligari nequeat, isq; absit, poterit iudex decreto suo contractum firmare[b]. Sic enim & pupillus absente tutore hæreditatem adit[c]: & Abbas deficientibus monachis de immobilibus monasterij bonis disponet, sufficietq; eius, qui superior illi gradu sit, assensus[d]: quod & in alio rectore receptum est[e]. Ex ipso tempore multa quoq; aliter atq; aliter interpretamur, & quandoq; à generalibus iuris regulis recedimus, idq; uarijs in speciebus contingit. Ecce: Lex generaliter quenq; cogi inuitū non debere iubet, ut rem suam uendat, & tamen caritatis & penuriæ tempore ad ædiles spectat, ut annonā urbi sufficiant[f], possessoresq; cæteris æquo precio copiā eius facere iubeant. Multa etiā belli, pacis, pestilitatis tēpore inducta sunt, quę hic recensere longum esset. Ex diuturnitate quoq; temporis, omnis usucapionū, atque præscriptionum materia uires trahit, latius digesta quàm ut hic referri debeat. Is quoq;, qui patrato facinore toleratus, diuq; impunè egit, si ad pœnā trahatur, mitius plectetur,

a Bal. l. per omnes. de def. ci.
b c. illa. xij. dist.
c l. si. C. de test.
d l. rescripta. de testa. mil.
e l. si duas. §. philosophi. & l. si milites. § scribit. de excusat.
f c. antiqua. de priuil.
g c. nullis. c. nec cenerities. lxj. distinct.
h l. in ecclesijs. C. de episc. & cler.
i gl. c. si proponente. de resc.
k Bar. l. j. C. de Alex. ciuit.
l §. de uiro. in xiiij. reg.
m l. j. C. de cas. larg. tit.
n l. iiij. §. si ten. de dam.
o l. diuus. de iur. & cur. dat.
p l. ij. C. de ciuil.
q l. si quis decliuandum. C. de episc. & cler.
r l. cū nauicerij. C. de nauic.
s l. dominus. locat.
t l. quod sæpe in fin. de contra empt.
u l. si longius. §. si filius. de iud.
x l. si nepos. in fi. de rit. nupt.
y l. professus. de iur. dot.
z l. ij. §. uolunte. sol. mar.
a c. j. ne sede uac. an. in vj.
b Bald. l. tutpil. §. j. de leg. j.
c l. bonorum. C. qui adm.
d Cle. j. de reb. eccles.
e gl. c. potuit. de loc.
f l. annona. de extraor. cri.

ctetur, aliquatenusq; subleuabitur: quod eius legis argumento admissum est, quæ pœnam eius temperari mãdat, qui diutino tempore in reatu fuit [a]. Est autem reatus, habitus ipse reorum, cum squallidi, promissa barba, de salute litigant, & rerum suarum anxij fata gunt. Sed & decretum actui necessarium ex diuturnitate temporis interuenisse præsumi tur [b], & iussu patris filiumfam. hæreditatem adijsse eadem causa creditur [c]. Sed & si longo tempore fratres separatim hæreditatẽ paternam possederint, uerisimile fit familiæ inter eos diuisionem factam [d]. Vice uersa, propter nimiam temporis celeritatẽ oritur mala præsumptio: quapropter lex priuilegia Doctoribus concedens, de his non intelligetur, qui nec debito tempore studijs operam dederint, nec seruato ordine, sed per saltum promoti fuerint [e]. Brutedium Nigrum (inquit Cornelius Tacitus) artibus honestis copiosum, etsi rectum iter perageret, ad clarissima quæq; iturum festinatio stimulabat, dum æquales, dein superiores, postremò suasmet ipse spes antereparat: quod multos etiam bonos pessundedit, qui spretis quæ tarda cum securitate, ad præmatura uel cum exitio properant. His igitur iure illud carmẽ obijci poterit: Tu nimiũ properas, & adhuc tua messis in herba est. Ad supradicta & illud pertinet, quòd qui diutius persistere noluerit, & à munere sibi concesso desciuerit, priuilegio legis indignus plerunque existimatur [f]. quapropter qui aduocati, uel protectores, uel id genus palatini, quinquennio destiterint, ab albo abradũtur, munereq; priuantur [g]. Nam & indulgẽtia principis in milites hi nõ fruũtur, qui militiam non continuant [h]: quod & de immunitate artificibus cõcessa traditum est: ea enim indigni censentur, qui huiusmodi artem amplius non exercent [i]. Quo exemplo & in scholastico receptum est, si uagus & deses relictis studijs uitam degat, ceu exautoratum cæterorum priuilegijs uti non posse. Nam & collegij immunitatibus is nõ utetur, qui quamuis in collegium receptus sit, artem tamen non exercet [k], etiam si loco sui alium substituit: non enim ideo meliorem suam conditionem efficit. Plurima quoque aduersus eos, qui destiterunt, innouata sunt: quoniam lex perseuerantes adiuuat, sopitos uerò & desides negligit. Sic filius inofficiosi testamẽti accusationem institutam ad hæredem transmittit, dum tamen ante obitum omnino non destiterit [l]. Sic quamuis per litis contestationem actio perpetua fiat, si tamẽ iudicio accepto quis citra iustam causam supersedeat, tanquam destiterit [m], frustrarem in controuersiam deduxisse existimabitur. Nam & è contrario, lex generaliter pœnam imponens in eo, qui non perseueraueritit, plerunque limitabitur. Ecce, qui accusat testamentũ ceu falsum, uel inofficiosum, eius omni commodo priuatur, nisi incœpta lite destiterit [n]. Patronus qui liberum capitalis facinoris reum detulerit, iure patronatus mulctatur, si non litem deseruerit [o]. Filius uel libertus qui sine uenia patrem, uel patronum in iudicium traxerint, ex edicto mulctam pendere iussi sunt, nisi tamẽ amissa lite malint maiorũ suorum humanitatem experiri [p]. Qui se liti obtulit, cùm non possideret, perinde condemnatur, atque si possideret: quòd si ante iudicium acceptum pœniteat, & se possessorẽ neget, contrà est [q]. Quisquis reum ad uetitũ examen traxerit, & alieno foro litigare coẽgerit, ab actione cadit: nisi tamen & ipse celeri pœnitentia, nimirũ ante iudicium acceptum, sibi consuluerit [r]: nam & generaliter, quoties quis ob mendacium mulctatur, si re integra pœniteat uanitatis, absolutionem consequitur [s]. Propter periculum quoque, quod etiam in modici temporis mora uersatur, legis generalitati sæpissimè derogatur. quapropter etiam si constitutum sit nunciationem noui operis, siue iustam, siue iniustam, contemni non debere, cùm tamen periculum in mora est, rectè negligetur [t]: præposterè enim hac ex causa nobis agere permittitur: quod in ea specie apparet, cùm testamenti subscriptores absunt, poterunt tabulæ (si mora periculum allatura sit) aperiri, & deinde sigilla recognosci [u]. Sic quoties mora damnum inferret, non obstante appellatione, fit executio [x]. In messiũ uindemiarumq; ferijs ius dicitur [y]. Is quoq;, qui aliàs rem alienare prohibet, ex hac causa tutò alienabit: ut in hærede, qui adhuc hæreditatem adire nondum decreuit [z], uel qui iam adijt, sed fideicõmisso restituere iussus est [a]. Sic qui in possessionẽ ex primo decreto missus est, uel qui tanquam sequester depositũ fidei suæ accepit, fructus distrahet tempore perituros [b]. Sic propria autoritate ei, qui cũ pecunia mea fugiat, manũ iniijciam [c], quemlibetq; fugitiuum, etiam non citatum, in ner uum traham. Sic iudex famosum latronem neci dedet, quamuis ad iurisdictionem suam nõ pertineat [d], si interim dum præsidem moratur, periculum sit, ne euadet. Cor. quoque Tacitus, Seditionem, inquit, cœptantes præsenti duorũ militum supplicio repressi sunt. Iusserat id Memmius castrorum præfectus, bono magis exemplo, quàm concesso iure. Ex eo quoq; restringitur legis regula, quòd in tempore res gesta non sit, soletq; dici, Serò sapiunt Phryges: nam & deiectus possessione cùm petitorio iudicio expertus fuerit, si post altercationes probationesq; conclusum in causa sit interdicto, amplius non erit audiendus [e], cũ quis aliàs spoliato soleat cõcedi, ut suspenso petitorio momẽti causam prosequatur: hoc enim casu serò sapiens factus est. Sic & licet receptus inter reos interim alium accusare possit, nõ tamen postquam in causa sua conclusum sit, hoc iure utetur [f]. Sic & sententia aduersus procuratorem mutatũ lata, efficax erit, si mutationis nõ, nisi postq; in causa conclusum fuit, certior sit factus [g].

a l. si diutino. de pœn.
b l. pen. com. diuid.
c l. qui in diena. de acqui. hær.
d l. si filius. C. de petit. hære.
e pe. de aduo. iud.
f l. in seruitutis. §. petisse. de bo. lib.
g l. quæuis. de in ius uoc.
h l. in criminali. C. de iurisdic. iud.
i l. ic qui se. de rei uend.
k c. 1. §. porrò. quæ fue. prima causa se.
l l. de pup. §. si quis riuos. de ope. no. nunc.
m l. si quis ex. uers. & si. ff. quemad. test. ape.
n l. si. de ap. re.
o l. cadẽ. de fer.
p l. Aristo. de iure delib.
q l. mulier. §. si hæres. ad Trebell.
r l. si magistratus. de priuil. cred.
s l. ait. §. si debitorem. de his qui in fraud. cred.
t l. 1. §. col. an tepen. de offi. eius.
u l. 1. §. 1. 1. 1

Quo exemplo & illud in confesso est, quoli bet tempore uenditori denunciari posse, ut liti adsit, ne res euincatur, dum tamen prope ipsam condemnationem id non fiat[a]. Sic & actori ius superueniens solet pendente lite opitulari, dum tamē, postquam in causa conclusum sit, adeptum non proponatur[b]. Cæterum ad hæc quoq; pertinent, quæ propter senium, uel uetustatē inducta aduersus communes regulas in iure nostro frequenter leguntur: qualia sunt, in re dubia, confusisq; testimonijs antiquioribus potius credendū esse: è contrario patrato facinore cùm quæstione exquirendum est, à iunioribus incipi debere[c]. Cùm inter plures hæredes dubitatur, penes quos tabulæ testamenti deponendæ sint, uerius esse, ut antiquiorem præferamus[d]. Sic inter agentes in rebus, gradu, inquit lex, cæteros antecedat, quem meliora stipēdia, uel labor prolixior fecerit anteire[e]. Sic prefecto collegij absente, eius uicē, qui in ordine uetustior est, supplebit[f]: solet em̄ antiquioribus pluribus ex causis deferri: nā et plurimum illi mente ualent, licet iuniores ocyus addiscant, quod in problematis sectione XXX. Aristoteles attestatur. Propter rerum quoq; usum callidiores habentur: unde maior in eis est prudentia, non ita rerum affectibus mouētur, & ideo certiore sunt iudicio. Ad hæc & erga deorū cultū sunt reuerētiores, tanq̄ ad eos quamprimū trāsituri: unde et Grecū carmen etiā adagio celebre, ἔργα νέων, βουλαὶ δ' μέσων, εὐχαὶ δ' γεροντων. Vota senū, iuuenum facta, & consulta uirorum. His igitur pleraq; meritò indulta sunt, quibus generalitate legum eximuntur: præstat enim plerisq; in rebus senectus maiorē autoritatem, præstat excusationem, præstat maiorem obseruantiā, quæ omnia sigillatim referre presentis non est instituti. Ex bono quoq; fit generalis restrictio uarijs ex causis, quarū potissima quæ ad Reipub. utilitatem pertinet. Lex enim quantumuis amplis uerbis concepta, interpretatione restringitur, ne publicæ utilitati obsit: & ideo tali casu nullū crimen incurrit, qui rescripto principis nō obsequitur[g], licet aliàs pro sacrilego esset. Sic & iuniores impunè senectutem non uenerabuntur, cùm ex hoc publica utilitas læderetur[h]: quod ex oratiōe Scipionis apparet aduersus Q. Fabiū, lib. Titi Liuij XXXVIII. Sic priuilegia immunitatis amplissimis uerbis concepta ad tempus belli non protrahenī, cùm ex hoc publica læderetur utilitas[i]. Sic propter generales priuilegiorū derogationes, ea sublata non intelliguntur, quæ pro publica utilitate uigilantibus concessa sunt[k]. Sic quamuis solus princeps exuli ueniam reuertendi indulgeat, ex causa tamen publicæ utilitatis etiam legatus Cæsaris id iuris præsumet: ut cùm ueniam se exuli daturum edicit, qui alium exulem occiderit, uel tradiderit, quod non nisi magna ex causa faciendum est[l]. Sic lex generaliter seruū manumitti prohibens, de eo non intelligetur, cui ex causa publicæ utilitatis id præmium constitutum est[m]. Sic aduersus leges rationemq; naturalem receptum fuit, ut filius tametsi non hæres, pro primipili debito teneatur, uxorq; in pignore posteriorem causam habere censeatur[n]: cùm enim annona militaris apud primipilū resideat, publicè interfuit nullam eius ad diē dimensioni morā fieri, & qualemcūq; pro necessitate tam euidenti cogi. Sunt & id genus alia pleraq; quæ quòd nominatim Baldus[o] commemorat, à nobis recenseri operæpretium non est. Ex hoc consequens est, ut etiā propter pacem multa specialiter permissa ostendamus, quibus generalibus legibus derogatum est: & ideo potest Respublica ciuis sui bona alienare, ut pacem cum hoste redimat: responsumq; est, ualere fœdus, quo hinc & inde direpta inter hostes remittuntur, in eorum damnum, quibus ablata sunt, si aliter pax fieri non potuit[p]. Sic & impuberes matrimonio coniungi prohibentur, nisi suadente pacis utilitate hoc fiat. Hinc etiam traditum est, filium, qui patri exuli alimenta præstare cogi potest, si qui ob uiolatum pacis fœdus pœnas pater luit, hac obligatione nō teneri[q]. Et quæ de pace probantur, etiam tunc locum habent, cùm de euitando pericu lo, seu offensione (scandalum Græci dicunt) agitur: quo casu præses nec appellationem recipiet, nec nocentis pœnam remorabitur: ut quia latronem manifestum, uel seditiosum, & factione cruenta famosum militem deprænderit[r]: nam & iussionibus principum impunè non parebitur, cùm inde publica quædam infamia scandalumq; exurgeret[s]: cùm generaliter receptum sit, dispensationē principis nullam esse, cùm sine manifesto scandalo, administrationisq; decoloratione, admitti non potest[t]. Quinimò ipse Romanus Pontifex, quem aliàs uiuentium nemo iudicat, si manifestè tanti sceleris reus sit, ut apud ecclesiam malè audiat, scādalumq; inde oriatur, poterit apud uniuersale cōcilium accusari[u], itemq; gradu deijci, quod & frequentius receptum est[x]. Nec his diuersum est, quòd propter futuri mali periculum, pleraq; à summo iure remitti constat: unde nepti nubenti solus aui consensus sufficit, nec pater expectandus est[y], ne interim dilatis nuptijs dedecus aliquod muliebri facilitate subeatur. Qua ratione & qui in prouincia officium administrat, in ea filias suas matrimonio collocare potest[z], licet in filio non idem respōsum sit: propter honestatem enim conseruandam angustior aliquando fit interpretatio[a]. Nam & alicui honori designatus, ante confirmationem administrare non debet, nisi is ad quem ius cōfirmandi pertinet, tam longè absit, ut interim periculū sit, ne ad honorem facientia iura dissipentur, & pereāt[b]. Propter actus infirmitatem iniquitatemq;, legis generalitas etiam quandoque minuitur: quapropter confirmatio generalis statutorū ad

a l. si rem. §. fi. de euic.
b Bar. l. si mater. §. cadē. de exec. rei iud.
c l. j. §. j. de quæstio.
d l. fi. de fi. inst.
e l. ij. C. de offi. mag. offi.
f l. ij. C. de præse. præ. li. 12.
g l. nec dānosa. C. de precib. Imp. offer.
h l. potioris. C. de off. rect.
i l. iubemus. C. de sac. sa. ec.
k l. decurio. C. de silen. li. xij.
l l. nō omnes. in fi. de re milit.
m l. v. §. hi quæ ad Syl.
n l. iij. C. de primip.
o Bal. l. j. C. de hære. uel alienend.
p Bal. Ang. l. ne à Zeno. C. de quæd. pra.
q c. j. §. si quis hominē. de pace ten. in feud.
r l. si quis fil. §. quid tamen. de iniu. rup.
s c. si quidē. de rescrip.
t j. q. vij. de illa.
u gl. c. si papa. xl. dist.
x Dec. consil. cij.
y l. oratione. C. fin. de ri. nup.
z l. si quis offerat cūm. in fi. de ri. nup.
a l. iij. §. j. ubi Ba son. de iur. iur. uoc.
b c. nihil. de elec.

ad iniuſta non producitur. Idem in iuſsione, qua quis pro eorum obſeruatione iureiurando in uerba Reipublicæ adigitur [a]. Et conſtitutio pro contractibus ſolui centeſimam iubens, ad illicitos contractus non trahetur [b]. Et qui lege municipij prohibentē decurionibus aliquas actiones cedere, non tenebuntur lege, ſi actu nullo, uel irrito ceſſerint [c]. Ad hæc generalis eſt regula, quoties lex de ſententia, teſtamento, contractu, inſtrumento uerba facit, de ualidis utique ſem per intelligi [d]. Sic quod dicitur, ultimis pactionibus priores extingui, intelligitur, ſi iure ualeant [e]. Sic prioris gratiæ mentione nō facta, ſequens ſurreptitia cenſetur, niſi tamē prior inualida fuerit [f]. Sic familiæ erciſcundæ iudicio, omnium rerum inter heredes cōmuniū diuiſio fit: ſi qua tamen illicitè in his reperiantur, ut mala medicamenta, in ea actione non diuidentur [g]: nam & de re illicita ſocietas contrahi non poteſt. Mandatū quoque ſemper reſtringitur, ne quid aduerſus leges cōmiſſum exiſtimetur [h]. Vnde & filius, qui peculio accepto iuſſu patris negocietur, fœnore uel malis artibus quæſita non præſtabit: non enim id factum patris uoluntate credibile eſt [i]. Cæterum & leges, quæ generaliter aliquibus dignitates uel officia confe runt, propter delictum, uel mali futuri quandam præſumptionem reſtringuntur. Quo fit, ut qui ſemel ab officio deiectus eſt, iterū recipi non debeat [k]. Quapropter quæſtor propter ſordes à munere excluſus, niſi ex certa principis ſcientia amplius non audietur [l]: quod & in tabellione, item q̄ tutore reſponſum eſt [m]. Vnde & Comes Palatinus, cui ex ſacro reſcripto tabelliones creandi ius ſit, ex crimine ſummotum non reſtituet [n]. Propter affectationem quoque fit huiuſmodi reſtrictio, quod in eo exemplo apparet, quo proditum eſt, priuilegia alicui propter officium indulta, ei non competere, qui ſumma affectatione per precum importunitatē obtinuerit [o]: odio enim lex ambitioſos hoſce inſectatur, anxietudinēmque omnem damnat. Vnde tametſi error iuſtam excuſationem præſtet, ſi tamen ſit affectatus, non præſtabit [p]: quod & in ignorantia admiſſum eſt [q]. Idem q̄ in eo, qui ultro abſens fuit, ut excuſari poſſet, reſponſum eſt [r]. Sic & tutor, qui tres tutelas affectauit, ut ab alia excuſaretur, audiendus non eſt [s]: quod & generaliter ſtatutum eſt in quibuſcunq; cauſis, quibus tutores excuſari ſolent, ut affectatæ non poſſint [t]. Sic Bartolus, cùm propter pacem generalis abolitio conceſſa eſſet, ea uti nō poſſe reſpondit, qui hoc futurum præuidentes confidentius deliquerint [u]. Huc etiam afferenda ſunt, quæ propter probabilem metus uel uiolentiæ ſuſpicionem, ex regulis iuris detorquentur: ut cùm formam, quæ in Romani Pontificis comitijs conſtituta eſt, non ſeruari poſſe aiunt, cùm probabilis metus Cardinalibus perſuaſerit, ut aliò eant, quàm quo loco Pontifex fato functus ſit [x]. Sic prætor in proximo oppido ius dicit, cùm pro tribunali tutus in ſua urbe eſſe nō poteſt [y]: nam & propter iuſtum timorem omiſſa appellatio non nocet, eiuſq; denunciatio, etiam ſi legitimè facta non ſit, damno non eſt [z]. Generaliterq; lex ait, in omnibus cauſis pro facto accipitur id, in quo quis alium perhorreſcit, quò minus fiat [a]. Ex iuſta quoque excuſatione legum iuſſa plerunque temperantur: qui tractatus latiſsimus eſt, ſed nos paucis exemplis contenti, cætera diffuſius pertractanda ocioſioribus relinquemus. Et in primis iuſtus error uel ignorantia meretur, ut ei ſuccurri debeat, ſi tamen probabilis ſit: idq; in delictis, in contractibus, in ultimis uoluntatibus receptum eſt. Quapropter ſacris ei nō interdicetur, qui imprudens initiatum percuſſit [b]. Lege Cornelia iniuriarum non tenebitur, qui matronam ſuſpicatus ex habitu meretricem eſſe, compellauerit [c]. Non cenſebitur receptator, qui ignorabat patratam cædem [d]. Non erit inceſti reus, qui ſibi cum ſtuprata intercedere neceſsitudinē neſciebat [e]. Qua ratione & tyroni delinquenti propter præſumptam militaris diſciplinæ ignorantiam, facilius indulgetur [f]. Ei quoq; qui exulem occiderit, ignarus reſtitutum eſſe, cauſa cognita, noxæ non erit [g]: ſicut nec ei qui abominato interdictoq; opem feret, dum eiuſmodi hominem illum ignoret [h]. Viceueraſa qui exulem neſciens occiderit, præmium non conſequitur à lege municipali his promiſſum, qui hoc hominum genus de medio ſuſtulerint [i]. Et generaliter fatendum, ignorantiam facti probabilem excuſare, quò minus pœnæ ſit locus [k]. In contractibus quoque idem dicendum eſt: quapropter qui canonem ſtata die non ſoluit, ignorans rem emphyteoticam eſſe, à iure ſuo, effectu non cadet [l]. Sed & cliens aut emphyteota, qui dominum non agnouit, & clientem ſe uel emphyteotam negat, eadem ratione excuſari poteſt [m], dum probabilis ſit is error. Hæres quoque cùm ueriſimiliter, quid teſtator fecerit, ignoret, à pœna, quam ille promiſerit, reſtitutione in integrum liberabitur [n]. Senatuſconſulto quoque Macedoniano non excludetur, qui filiofamiliâs mutuam pecuniā dedit, cùm ſe ſui iuris eſſe ille aſſereret [o], & ita ſe publicè gereret. Creditoribus quoque emphyteotæ ſuccurretur aduerſus dominū, qui fundo emphyteotico manū iniecit, quoniam canon ſibi nō ſoluetur [p]: nam quamuis reſoluto iure emphyteotę propter legem contractus creditores excludantur, æquitas tamen ſuadet, ut recepto ab his canone, eos dominus in emphyteotæ locū reponat, cum ueriſimiliter ipſi, ſi negligentiæ debitoris admoniti fuiſſent, ut pignoris ius cōſeruarent, de ſuo ſatisfeciſſent: quod ex facto Alexander reſpondit [q], & iniquum nobis uiſum non eſt. Sed & eadem ratione aduerſus præſcriptionem domino ſuccurretur, cùm iuſtè

a c. j. de iureiu. in vj.
b l. j. de eunuch.
c Bart. l. filium. §. ſi quis. de leg. præſt.
d l. uij. §. condemnatum. de re iud.
e l. ſi quis ante. de acqui. poſſ.
f gl. c. ex tenore. de reſcrip.
g l. cætera. §. mala. fam. erciſc.
h l. ſi procur. de cond. indeb.
i Bart. l. cum oportet. C. de bo. quæ lib.
k l. nullus. C. de pala. ſacra.
l l. ſi quis. C. de cohor.
m l. ſi cui. §. iiſdem. de accu.
n l. ij. C. de ind. lib.
o l. uniuerſi. C. de leg. lib. x.
p l. qui cōtra. C. de ince. nupt.
q l. ſi ſeruus plu. §. ſi quis. de leg. j.
r l. & qui data. ex quib. cauſ. maior.
s l. ſi adonem. §. fin. de exc. tut.
t l. uxori. §. j. de fid.
u Bartol. l. j. §. hæc autem. ſi quis teſt.
x c. ubi. §. porrò. de elect. in ſexto.
y Cle. j. de foro compet.
z c. fin. de app.
a l. in omnibus. ff. tit. j.
b c. ſi uerò aliquis. de ſen. ex cōm.
c l. itē. §. ſi quis uirg. de iniur.
d l. j. de recept.
e d. l. qui cōtra.
f l. qui commeatus. de re mil.
g quæſt. Bart.
h c. inter. de ſententia. ex cōm.
i Bart. l. v. §. uetrum. ad Syll.
k l. ſemp. §. hoc interdictum. quod ui aut clàm.
l gl. l. ij. C. de iu. emph.
m c. ſi uaſallus. ſi. de feu. fuc. contro.
n l. cùm filius. §. in hac. de uer.
o l. ij. C. ad Maced.
p l. lex uectigal. de pig.
q Alex. conſil. xlv. in v.

ignorauit rei se præscriptæ dominũ esse: q̃d etiam in x L. annorum præscriptione receptius est[a]. Filius quoq; quem ignoranter habere se nesciens testator prętęrierit, nec legata quidem soluet[b]: hæreditatis quoq; transmissio ab eo, qui probabiliter sibi delatam ignorauit, in hæredem fiet, decretoq; prætoris illi prouidebit[c]. Sed & miles, qui nescius filium prætęrijt, nequaq; exhæredasse eum censebitur[d]. Lex quoq; alienationẽ rerum, quæ fideicõmisso subijciũtur prohibens, nõ obseruabitur, cùm hæres iusta ignorantia fidei nihil commissum fuisse credidit[e]. Defectus quoq; iudicis iustam præstat à lege generali recedendi occasionẽ: quapropter poterunt decuriones propria autoritate manus ei injcere, quem curiali fortunæ adstrictum contendant[f], si præsidis adeundi facultas nõ adsit: nam quamuis lex generaliter cõstituat sibijpsi ius dicere posse neminem, si tamen iudicis copia desit, propria autoritate illatã iniuriam ulcisci fas est[g]. Vnde qui de possessione deiectus est, etiam post aliquod tempus propria autoritate prædonem deturbabit, si præses absens proponatur[h]. Sic uacante Rom. Imperatoris solio, pontificis ipsius autoritas exquirenda est[i]. Sic magistratibus municipalibus copiam sui non facientibus, alij iudices tutorem dare possunt[k]: & si qua similia. Cæterum & iusta ille excusatione utitur, qui suam utilitatem alienæ præfert: Alpibus enim (ut inquit Accursius) ille perit, qui se plus diligit ullum. Μισῶ (ait Euripides) σοφὸν ὃς οὐκ αὐτῷ σοφός. id est, Odi sapientem qui sibi nihil sapit. Quamuis igitur adusque certum tempus domũ tibi locauerim, si interim in usum meum ea mihi sit opus, potero te eijcere[l]. Quamuis procurationem rerum tuarũ ad aliquod tempus susceperim, si proprijs negocijs occuper, iure rerum tuarũ curam deprecabor[m]. Quamuis ex lege lapides uel materiam, quæ in agro meo sit, uendere cogar; si tamen ea mihi usus sit, nulla me ratio[n] coget, ut alienũ cõmodum proprio præponam. Sic & cùm ex flumine publico ius aquæ ducendæ princeps concedit, intelligitur eatenus concessisse, quatenus in publicum usum necessaria non sit[o]: nõ enim thermis, non nymphæis aut balineis ex eo diplomate illatum damnũ existimari debet. Sic & consuetudo, qua quis in nemore alieno ius arborem cædendi uel pecora pascẽdi habet, restringitur, quatenus in usum suum dominus non indigeat[p]. Sic & arbiter negociorũ suorum mole oppressus, aliena tutò omittet[q]: nam & qui non nisi quatenus facere potest, conuenit, eo priuilegio non utitur, cùm autor pari calamitate affectus est[r]: & qui aduersus quemcunq; hominẽ patrocinari promittit, ut aduersus seipsum dicat, cogi nõ poterit[s]. Excusandus & ille est, qui officij sui necessitate adactus aliquid facit; ut cùm filius uel libertus tutorio uel procuratorio nomine patremfamiliâs in ius uocant[t]: nec enim tum ueniam eos impetrare oportet. quod & in eisdem personis receptum est, cùm procurationis uel tutelæ muneri deseruientes inofficiosum testamentũ dixerunt, tametsi nõ obtineant, legato eis in tabulis sibi relicto nõ priuabuntur[u]: unde etsi in accusatione huiusmodi ex causa instituta succumbant, non tamen calumniæ notam subibunt[x]: nam & qui iussu testatoris aliquẽ manumittit[y], qui legis imperio obsequens facinorosum cepit, præmio nullo dignus est[z], cùm muneri imposito uterq; potius rectè defunctus dicatur, quàm spontè adactum, rem præmio dignam uoluisse exequi. Sic & iudex qui ex officij necessitate inter partes de fundo ius dixit, non poterit propriæ sententiæ exceptione reijci, si alio iudicio fundum ad se pertinere intendat[a]: si uerò alij iurisdictionem mandare potuit, sibi imputet. Nam & generaliter propter necessitatẽ à iure cõmuni discedimus: cùm enim humanis in actionibus plurimum consensui tribuatur, qui ex necessitate agit, nõ ideo consentire[b] existimat: quare nec pœna spontè delinquentium plectet. Sic qui adigente fame propter necessitatem furtum facit, laqueo non præfocabitur, tametsi municipij lex generalibus uerbis concepta sit[c]. Sed & multa propter necessitatẽ concedũtur, quæ aliàs prohibentur: quapropter metu belli poterunt ciues diuinam domum uel sacram turrim munire, & eis pro propugnaculo uti[d]. Eadem ratione & in ecclesia fas erit hospitem recipere[e], & baptismi sacramentũ etiam à seculari cõferri[f]: ex necessitate enim lex permittit constitutos à iudicibus ordines negligi[g]. Vnde & res prohibita alienari, quãdoq; propter necessitatẽ distrahit[h]. & iudex qui merum imperiũ seu gladij ius alteri demandare non potest, propter necessitatem tamen iure substituit[i]. Sic & spurij, & ignominia notati homines, quandoque propter necessitatem ab honoribus nõ reijciuntur[k]. Sed & quoties lex consensum aliquorum requirit, etiam eis inconsultis, si necessitas subsit, rectè agetur[l], quod pluribus exemplis à recentioribus productum est[m]. Illud tamen sciendũ, quæ necessitate suadente constituta sunt, ea cessante aboleri: quoniã quod cõtra regulas iuris pro necessitate statuitur, solùm sibi locum uendicat, quatenus subsit necessitas[n]. Sed & non solet hæc excusatio his prodesse, qui se spontè ei negocio intruserunt, unde necessitatem futuram prospicere potuerunt[o]: quapropter Agareni milites eo prætextu, quòd à principibus suis præter furandi compunitatem alia stipendia nõ percipiant, excusandi nõ sunt: quis enim eos cõpulit, ut talem militiam sequerentur? quod & Angelus scripsit[p].

D. AND.

a Bart. l. j. §. si quis autẽ. de itin. act. priu.
b Bartol. l. filio præterito. de iniu. rup.
c l. Pantonius. de acquir. hære.
d l. militis co. §. miles. de test. mil.
e l. fin. §. fin. de lega. ij.
f l. generali. C. de decur.
g l. nullius. C. de iudi.
h l. si alius. §. bel liß. quod ui.
i c. licet. de for. compet.
k l. ubi. de cur. dat. ab his.
l l. ædẽ. C. loc.
m l. filius fam. §. fin. de procu.
n l. uenditor. §. fin. cõ. præd.
o l. si quis. ij. C. de aquæduct.
p Io. And. c. dilecti. de arbit.
q l. licet. de arbi.
r Roma. l. maritum. fol. matr.
s c. petitio. de iureiur.
t l. quæstiõ. de in ius uoc.
u l. aduersus. §. j. de inoffic.
x l. mater. C. de calum.
y l. proximè. de ritu nupt.
z d. l. v. §. uerũ. ad Syl.
a c. inter dilec. de fid. instr.
b l. cum fidei. de fid. lib.
c c. si quis. de furt.
d Innoc. c. cum ecclesia. de immunit. eccles.
e xlij. dist. mili.
f c. sanctum. de consecra. dist. iiij.
g Bar. l. cum naucharũ. C. de naui.
h l. ij. C. de pe. qui fil.
i l. placet. C. de peda. iu.
k Leon. l. spurij. de decur.
l l. tutor qui ro pert. de adm. tut.
m Fel. c. cũ accessisset. de consti.
n l. senatus. de offic. pref.
o l. i. fideiussor. §. qui sanctio. cog.
p Ang. l. ij. §. fin. in eadem. ff. de l. Rhod.

D. AND. ALCIATI IVRISCONSVLTI, DE VERBORVM ſignificatione, liber ſecundus.

SVPERIORE libro, quo à nobis de eo intellectu tractatum fuit, qui ex proprietate ſermonis aſſumitur, potuit & quidnam impropriũ ſit, quod Græci ἄκυρον dicunt, cognoſci: nimirum ut improprium dicatur, cùm quanq; rem nõ ſuo nomine appellamus: quo uitio tyronem ſuum M. Cicero epiſtolarum lib. XVI. arguit, qui ualetudini fideliter inſeruiendo ſcripſerat, quod aduerbium alieno loco poſitum, ut impropriè dictum ipſe non probat. Illud etiam improprium cenſeri uulgò traditur, quod cum aliqua adiectione, non autem ſimpliciter profertur[a], ut cùm fratrem patruelem dicimus, cùm patruum magnum: quapropter in lege municipali, quæ fratrem uel patruum matri præferat, huiuſmodi uocati non intelligentur[b]. Sed quid in ſorore, quam uterinam appellant? & propriè ſororem eſſe, cùm in ſecundo gradu ſit, receptius eſt, quæ uterina non propter improprietatẽ, ſed ratione differentiæ dicitur[c]. Sicut & pronepos & proauus propriè nepos atque auus eſt: quoniam præpoſitio illa ordinem, non abuſionem oſtendit. Ad improprietatem quoque dictiones illæ trahuntur, quæ ex larga quadam ſignificatione quippiam denotant: cùm enim proprium ſit, quod uni ſoli conuenit, non caret abuſu, qui latiore uerbo id deſignat, q̃d peculiari uoce dicendum erat: ut cùm lex Iulia quod adulterium eſt, ſtuprum dicit[d]: uel cùm lex, manumittuntur, inquit, apud Proconſulem tam liberi quàm ſerui: quod enim ad liberos attinet, manumiſsio impropriè dicitur[e]. Sed & cùm emphyteota, uel qui uectigalem fundum à municipibus habet, ſe dominum appellat, impropriè loquitur: quoniam uerè dominiũ eſt, quod directum uocamus[f]. Illud tamen dubium non eſt, ſub genere ſuo quamlibet ſpeciem propriè comprændi: quod à nobis alibi diffuſius explicatũ eſt. Igitur in hac ſpecie illud proditum pro regula eſt, uerba ſecundum improprietatem intelligenda non eſſe[g]: quod tamen perpetuum non eſt, ſed pluribus caſibus coarctandum. Quorum ille ampliſsimus, quando ſubiecta materia aliud ſuaderet, ut cùm dominus remiſsionem colono ob ſterilitatem dans, uerbo donationis utitur[h]: intelligetur enim potius tranſactum, & ideo ſubſequuta ubertate repetetur. Sic emptor fundum dari à uenditore ſtipulatus, ſecundum contractus naturam intelligetur, ut ſi uenditor dominus non ſit, ſufficiat translata uſucapionis facultas[i]. Nam & qui uendere ſe tibi inſulam aſſeruit, ut aliam reficias, non ideo uendidiſſe cenſebitur, & idcirco præſcriptis uerbis agendum erit[k]: ſemper enim ſubiectæ materiæ ratio quid ferat, perſpiciendum eſt. Conſtituo Titium ſyndicum meum, cùm procuratorem debuiſſem dicere, nihilominus erit procurator. Idem ſi, ſubſtituo dixiſſem[l]. Sic monachus cùm in profeſsione ſibi reſeruari proprietatem fundi dixiſſet, reſponſum eſt de uſu accipiendum. Sic ſi iuſto precio fundum in emphyteoſim me tradere dicam, nõ emphyteoſis, quæ modico precio conceditur, ſed locatio erit. Eodem modo cùm princeps accepta pecunia feudum ſe mihi donare dixiſſet, placuit uẽditionem eſſe. Sic cùm fœnerator oblatas uſuras donare ſe debitori dixiſſet, reſpondit Baldus non donationem, ſed reſtitutionem cenſeri[m]. Alius eſt caſus, quo uerba impropriè accipiuntur, quoties mens contrahentium, uel teſtatoris hoc ſuadet: non enim ſemper proprijs uocabulis uti poſſumus[n], & intentioni uerba ſubſeruire debent. Et ideo, Ex contrahentium mente uendidit, interpretabimur id eſſe, quod permutauit: & locationem pro conductione: & emit reditus annuos, pro eo quod eſt, cõduxit. Sic & in teſtamento, cùm dominus ſeruo ſuo legaſſet aureos quinq;, quos in tabulis rationum ei debebat, ſufficiet quod naturaliter tantùm debebatur[o]: nam nec teſtatores omnes ſciunt iura. Et ideo non refert filio dicant ſe relinquere iure inſtitutionis, an ſolùm dicant, ſe aſsignare. Et qui filio dixit, ſe Titium tutorem dare uſq; ad uigeſimum quintum annum, poſt annos pupillares non tutorem, ſed curatorem conſtituiſſe uidebitur[p]. Alius eſt, cùm ex proprietate intellecta uerba contractum redderent nullum: ut enim actus ſuſtineatur, accipietur etiam impropria interpretatio. Quapropter filiusfamiliâs defuncto patre qui hæreditatẽ ſibi delatam adire ſe dixerit, immiſcuiſſe ei ſe cenſebitur[q]: quoniã, ut actus ualeat, fiet impropria interpretatio, nec ex illis uerbis ſumetur cõiectura, neſciuiſſe eum an neceſſarius eſſet. Sic & cùm aliquis Titiam & ſuos inſtituiſſet, de filijs intellexiſſe reſponſum eſt, tametſi extra poteſtatem ſuam eſſent: licet enim filij ſui hæredes propriè ſint, qui in patris manu ex lege XII. tabul. erant, tamen ne ſubſtitutio corruat, etiam ſuos hæredes in fœmina intelligemus, quoſ ipſa in poteſtate nõ habet, nec habere poteſt[r]. Sic pater filium & nepotes inſtituens ordine ſucceſsiuo, contra naturam coniunctę inſtituiſſe uidebitur, tanquam id fecerit, ne ſe uiuente mortuo filio præteritione teſtamentum rumperetur[s]. In ſententijs quoq; iudicum fit eadem interpretatio: unde ſi alij fundus, alij uſusfructus adiudicatus ſit, non erit uſusfructus cõmunicandus, ne uideatur id iudicatum, quod in iudicis mandato non continetur[t]: qui enim familiæ erciſcundæ diſceptator aſſumitur, nõ communicare, ſed diuidere debet. Sic cùm proximũ agnatum iudex tutorem ſe dediſſe in decreto aſſeruiſſet, reſpõdit Bartolus, dediſſe, id eſt, datum cõfirmaſſe intelligendũ[u].

a Bart. §. quæſitum. l. Lucius. de leg. iij.

b Doct. l. j. C. de ſuc. ed.

c Socin. conſil. xxv. in iij.

d l. inter liberos. de adult.

e l. ij. de offic. procur.

f l. j. ſi ag. uectig.

g l. nõ aliter. de leg. iij.

h l. ſi uno. loc.

i l. ſi ſtipulat. de uſur.

k l. inſulam. de præſcri. uerb.

l Felin. c. in tantum. de ſim.

m Bald. l. fin. C. de uſur.

n l. ſi tibi. ſi cert. peta.

o l. quibus. §. dominus. de con. & demonſt.

p Angel. l. ij. C. de confir. tut.

q l. is qui putat. de acqui. hær.

r Guid. Pap. dec. 548.

s l. Gallus. §. j.

t gl. l. & puto. in prin. famil. erciſ.

u Bart. l. j. C. de neg. geſt.

In libellis uerò iudiciarijs huiusmodi expo-
sitio facilius admittitur, cùm ex partium in-
tentione soleant declarari[a]. quod & in testi-
monijs receptum est[b]: fit enim semper inter
pretatio, ne discordes & periuri testes sint.
idem ne pugnantia inuicem dicta uideãtur:
semper enim etiam in quacunq; materia re-
pugnãtia huiusmodi excludenda sunt, et scri
pturæ scripturis concordandæ, & si qua di-
uersa uel discrepantia uidentur: cõciliari in-
uicem debent[c]. Sed & ne elusoria dispositio
reddatur, uerba impropriè accipiẽtur: quod
ea specie constitutum est, cum Rom. Ponti-
fex alicui ciuitati sacris interdixit: licet enim
ciuitas propriè solùm intelligatur, quatenus
mœnia ambiunt, tamen hoc casu etiã de sub-
urbijs actum credetur[d], alioquin nullius effe
ctus huiusmodi esset abominatio: nam & ea-
dem ratione usu syluę legato, Hadrianus cõ
stituit usumfructum deberi[e]: quia nisi liceret
legatario cædere syluam, nihil ex huiusmodi
legato cõsequeret. Idem cum qualitas perso
næ à proprietate uerborũ nos recedere sua-
det, ut cùm pater filio pro falcidia sua legat:
intelligetur enim de triente iure naturæ de-
bito[f]: nam etsi uir imperitus quicquam di-
xerit, nõ propriè, sed crassa minerua accipiẽ
dum erit: quod maximè in his obseruãdum,
qui uulgari & simplici modo quicquid in
buccam uenit, effutiunt[g]. Sic seruus qui sibi
licere possidere stipulatus est, de simplici de
tentatione, non autem ciuili possessione in-
telligetur[h]. quod etiam ad testes productum
est, qui de his testimonium perhibent, quæ
uiderunt, nec possessionem, quatenus iuris
est, diffinire sciunt. Ex absurdo quoq; ut eui
tetur impropria significatio, accipi poterit:
quoniam regulariter traditur, semper ita le-
gem interpretandam, ut absurda nõ toleren
tur[i]. Quapropter lex eum qui furti pactus
sit, ne damnaretur, infamia notans, de pacto
gratuito non intelligetur[k], id quippe inhu-
manũ esset. Sic ubicũq; uerba legis ad absur-
dum trahi possunt, partes iudicis erũt decre-
to rem temperare: quoniam tali casu non ui-
detur hæc fuisse legis mens[l]. Sed & in edicto
prætoris, quo parentes sine uenia in ius uo-
cari nequeunt, parentes nõ propriè tantum
usq; ad tritauum, sed omnes in infinitum ac-
cipiemus[m]: quoniam hoc honestius esse lex
ait. Et ex his sequitur, cùm lex dicit, in ambi-
gua uoce legis, eam potius accipiendam si-
gnificationem, quæ uitio caret[n], censeri am-
biguã uocem quę propriè unum, impropriè
aliud significat: propter uitium enim ad pro-
prietatẽ illam non attendemus, cùm & gene
raliter receptũ sit, nunquã legem ita interpre
tandam, ut iniustũ aliquid aut rationi contra
riũ inducat[o]. Sæpe, ait Iulianus, animaduerti
hanc partem edicti habere nõnullas repræn-
siones[p], decreto itaq; ista temperari debebũt.
& quæ sequuntur. Cæterum illud generali-
ter fatendum est, semper fieri interpretatio-
nem uerbis improprie acceptis, quoties de
mente uerisimili constat, quæ ex consuetudi
ne patris fam. uel loci in quo uersatur, potest
deprendi, itemq; dignitate, charitate, neces-
situdine, ex his quæ præcedunt, uel deinde
subsequuntur[q]. idemq; quoties aliqua ratio
hoc suadeat: nam sicut uerba generalia ex
quamplurimis à me superiori libro expoſi-
tis causis restringuntur (quod citra abusiuũ
intellectum fieri non potest) ita etiam impro
priè accipiuntur. Sed nunquid ut uerisimili
menti obsequamur, poterunt uerba non so-
lùm impropriè, sed improprijssimè quoq; ac
cipi? Et Areti[r]. Iasonq;[s] negant, maximè im-
proprietatis rationẽ ullam esse: quapropter si
testator dixerit se filijs suis pupillis talẽ cura-
torẽ dare, nõ existimabit datus tutor[t]: nam et
si quis fundũ leget, cuius solus ususfructus
ad se pertinebat, eo mortuo nihil debebitur[u].
Sed tamen in contrariam sentẽtiam frequen
tius itum est, ea in specie, quando pater filiæ
relinquit pro sua falcidia: improprijssimè e-
nim de legitima iure naturæ debita intelligi-
tur[x]. Idem cùm quis dicit se legare monumẽ
tum, intelligitur ius mortuũ in illud inferen-
di[y]. Cùm pater se filiæ relinquere iure resti-
tutionis dixit, de institutione intelligitur[z]:
nam non omnes sciunt uerbo instituendi u-
ti, unde satis est, si id quoquo modo enũciẽt,
quod æquè polleat. In instrumento mandati
dictum erat, dominum cõstituere Titium asi
num ad defendẽdum causam: respondit Ho
stien. procuratorẽ rectè constitutum uideri.
Quo argumento cum executor in testamen
to adiectus esset his uerbis, Titium dilapida-
torem bonorum meorũ esse iubeo[a], respon-
dit Baldus sufficere: nam & testator, qui lega
tum reliquerat, donec filius in tutelam suam
peruenisset, non de decimoquarto anno, sed
quinto & uigesimo etiam per summã impro
prietatem intellexisse creditur[b]. Accedit his
quòd etiam nutu legata uel fideicõmissa re-
linqui possunt[c], quãto magis quomodocun-
que conceptis uerbis poterunt? Quo fit, ut
qui sibijpsi legare se clientulum dicat, absol-
uisse à clientelæ iure (uassalitium uocant) ho-
minem censeatur[d]: & qui filium suum uiuũ
& mortuũ Sempronio legare se dicit, in uita
tutorem Sempronium facere, post mortem
illi substituere credat[e]. Vir locuples qui pau
pertatẽ suam Titio relinquere professus sit,
de uniuersis facultatibus intelligatur[f]. Nec
me mouent quæ in aduersam partem addu-
cuntur: quoniam in eis coniectura uoluntã-
tis non suberat, uel error proferentis in aper
to erat[g], ut meritò aliud constituendum ne-
cessariò fuerit. Nam etsi uerbis utamur, quæ
salua ratione Latini sermonis alium casum
non comprendunt, non est dubium eis stan
dum esse[h]: nec enim aliter quàm congruo ser
mone uoluisse quenquam loqui creditur[i]: si
tamen alia mens appareat, ea præualere de-
bet, præsertim cùm de rustici hominis, & bo
narũ artium imperiti, interpretanda uolun-
tate agitur. Nam & sacerdos qui in sacri la-
uacri

a l. si quis intentione. de iud.
b c. cum tu. de testib.
c l. fi. C. de eden.
d c. si ciuitas. de sent. excom.
e l. diuus. de usu.
f Barto. l. j. ad leg. Falc.
g glos. l. quoties. fam. erc.
h l. stip. ista. §. hi qui. de uerbo. oblig.
i l. nam absurdũ. de bon. lib.
k l. furti. §. pactus. de insa.
l l. scire. §. aliud. de ex. tut.
m l. iiij. §. j. de in ius uoc.
n l. in ambigua. de ll.
o l. fi. §. in comput. de iu. deli.
p l. Saluius. de leg. præst.
q l. si ser. plu. §. fin. de leg. j.
r Areti. l. à Titio. de uer. ob.
s Ias. l. quoties. eo. tit.
t l. tuteres. §. j. de admin. tut.
u l. quod in rerum. §. j. de leg. j.
x d. l. j. ad leg. Falcid.
y l. monumentum. C. de leg.
z Bald. l. hum ante. C. de ha. nat. ante. mag.
a Ias. d. l. instit. de præscript. uerb.
b l. cum filio. de leg. iij.
c l. nutu. de leg. iij.
d l. cæterum. §. qui ab hosti. de leg. j.
e Soc. l. qui os. de re. d.
f l. Lucius. §. de redit. ad Trebel.
g l. iiij. de leg. j.
h l. Plautius. de auro & arg.
i l. fin. ad Trebel.

uacri myſterio, baptizo te, dixerat, in nomine patria filia ſpirita ſancta, Chriſtianum rectè baptizaſſe exiſtimatus eſt [a]. Quid ſi ſermone aliquo uſus quis proponatur, qui ex obſoleta tantum antiquorum obſeruatione ſuſtineri pro idoneo poſsit? Et eius rationem non haberi duobus exemplis patet. Alterum eſt, cùm Iabolenus [b] ueſte, mundo, ornamentiſq; muliebribus legatis, omnem ueſtem & mundum deberi reſpondit: quia illa demonſtratio muliebria, neque ueſti, neque mundo applicari ſalua ratione recti ſermonis poteſt, & tamen ex Non. Marc. conſtat ueteres mundũ etiam neutro genere dixiſſe. Lucilius: Legauit quidam uxori mundum omne. Alterum eſt, cùm filijs centum teſtator reliquiſſet, etiam de filiabus actum Vlpia, ſcripſit [c]: quia filiorum appellatione, etiam fœminæ continentur: & tamẽ ueteres datiuum caſum non filiabus, ſed filijs dixerunt, quod exemplo Næuij et Plauti Priſcianus oſtendit: ut appareat nõ ex eo, quòd maſculinum concipiat fœmininum, ſed ex proprietate ſermonis ſententiã Vlpiani potuiſſe defendi, niſi ille obſoletam uteterum declinationem neglexiſſet: affectatus enim hic loquendi modus Iureconſultis noſtris [d], ſicut & cæteris prudentioribus, ſemper moleſtus fuit. Memoria teneo magni quendam nominis grammaticum, cuius etiam cõmentarij plerique extãt, his uerborum fœtoribus penitus immerſum, cùm Mediolano Bononiam eſſet iturus, equũ à ueterinario certa in dies mercede conduxiſſe, deinde remiſſo equo, per literas ueterinarium certiorẽ feciſſe, ut in tale diuerſorium iret, equum ſuũ accepturus. Veterinarius nõ iuerat, quòd chirographum non intellexiſſe aſſereret: integramq; lapſi temporis mercedem petebat. Eius epiſtolæ uerba hæc erant: Pegaſus qui me tollitim ſuccuſsit, apud campanæ peluis copam erit, inde petito, phoretrumq; ex eo tempore præcidito. Quæſitum eſt, uter æquiorem cauſam haberet: & eorum conſenſu, qui de re pecuaria ius dicebant, placuit literatorem condemnari, qui ignorabili huiuſmodi ſermone uti non debuit: cùm traditũ ſit, qui ad aliquem ſcribit, tali idiomate uti eum oportere, quod intelligi ab eo, ad quem literę dantur, poſsit [e], alioquin huiuſmodi teſtationes damnum ei nullũ inferre. Quapropter Romanus homo, qui ad Græcum ſcribat, non Latinè, ſed Græcè conceptis uerbis uti debet [f]. Sed an quod de improprio ſermone diximus, etiam in ficto obſeruandum erit? & ſi fictus caſus nõ ſolùm ratione effectus, ſed etiam nominis æquiparatus eſt, ſatis putauerim, quod de uero conſtitutum eſt, etiam in ficto obſeruãdum. Vnde lex, quæ ingenuo priuilegium aliquod cõcedit, etiam in libero obſeruabit, cui ius ingenuitatis per natalium reſtitutionẽ, ſeu anuli aurei, indultum à principe ſit [g]. Et relictum Titio ſi legitimos filios ex ſe reliquerit, ei præſtabitur, qui naturalem reliquerit, beneficio principis natalibus reſtitutũ [h]. Sed & ciuibus à Republica conceſſum, eis quoq; dabitur, qui ex priuilegio ciues ſint, quantum ſit tamen eorum reſpectu, quæ ab ipſa Republica proueniũt [i]. Sic ſi lex municipij ad duumuiratum neminem admittat, niſi ſit originarius, alienigena quoq; recipietur, qui ius ciuitatis hac forma impetrauit, ut pro originario ciue habeat [k]. Sic lex, quæ in hærede loquitur, ut hæreditatem adire cogi poſsit, & reſtituere, in bonorum quoq; poſſeſſore locum habet, qui & effectu & nomine pro hęrede habetur [l]. Sed ſi reſpectu nominis ſolùm ſit æquatio, tunc aliud dicendũ eſt: ut in filiofam. quem lex dominum interpretatur, etiam uiuente patre, non intelligetur generali dominorũ appellatione de eo actũ [m]. Sed & ſi Cenſoria lege cautum ſit, ne uniones aut gemmæ in muliebri mundo habeantur, de adulterinis & ſuppoſititijs non exiſtimabitur uetitum [n]. Theodoſij tamen cõſtitutio, quæ uellera ſacro murice intingi non permittit, etiam adulterino colore fucari prohibet [o]: ſed id propter exiſtimationem hominum receptum eſt, & ne facilè rebellibus eſſet tyrannum Imperatoriæ maieſtatis purpura aut uera, aut fucata amicire: quod ex Ammiano Marcellino cõſtat. qua ratione Andr. Siculus [p] cùm lege artificum caueretur, ne peregrinos pannos præterquam coccineos habere iceret, excuſari eũ reſpondit, qui fucato cocco intinctos habebat. Hinc eſt, quòd ſi a'icui relictũ ſit, cùm legitimæ erit ætatis, ante X XV. annum nihil debebitur, tametſi ueniam ætatis impetrarit [q]: is enim licet in his, quę à principe proueniũt, omnino pro maiore habeatur, quantum tamen ſit ex teſtatoris uoluntate, aliud eſt, qui conſilij maturitatem in eo ſpectauit, quæ à natura, non à principe indulgetur. Potes (dicebat Phauorinus, ni fallor, Imperatori) hominibus barbaris ciuitatẽ Romanam dare, uocabulis nominibus' ue barbaris non potes, quòd ea à naturali ciuium uſu uim, atque proprietatem accipiant. Quid rurſus ſi non ratione nominis, ſed ſolũ effectu æquatio fiat? Et hic tractatus ad interpretationem pertinet: & regula eſt, quæ de caſu uero diſpoſita ſunt, ad fictum quoq; extendi [r]: quoniam fictio ueritatẽ imitatur, & æquè ac ipſa ueritas pollet. Hinc eſt quòd lex Aquilia, quę datum hero, id eſt, domino, damnum reſarciri iubet, etiam quod hæreditati iacenti illatum eſt, ulciſcitur [s]. Hinc edictum prætoris condemnatos iudicio publico notans, in eis quoq; qui fictè condemnati ſunt, locum habet [t]: ut quia quis ſit confeſſus, quem lex pro condemnato habet. S.C. Macedonianũ in Republica quoq; obſeruabitur, quę filiofam. mutuam pecuniam dederit [u], & tamen Reſpublica fictam perſonam ſuſtinet [x]. Sic leges pleræq; pœnales, quæ facientẽ gladio inſequuntur, etiam de eo intelliguntur, qui per alium facit [y], Qui pecuniam à reo petere

a c. retulerũt. de conſecra. diſt. iiij.

b d. l. Plautius.

c Si quis ita. de teſta. tut.

d l. ij. §. poſt hos quoq;. de orig. iur.

e §. alienationis. in auth. de non alie.

f l. j. de exc. tut.

g l. cum ex oratione. de exc. tut.

h Bar. l. ſi is qui. pro empt.

i Bar. l. ſi maritus. §. legis. de adul.

k Bart. d. l. omnes populi.

l l. j. §. bonorũ. ad Treb.

m l. in ſuis. de liber. & poſth. Bar. l. ſciendũ. qui ſatiſd. cog.

n l. j. §. hoc autem. de fonte.

o l. iij. C. de ueſt. olob.

p Barb. conſil. xxix. ij.

q l. ſi. C. de his qui uen.

r l. ſi. de mag. conuen.

s l. liber. j. §. ſi ſeruus. ad l. Aquil.

t Bartol. l. iictus. de infam.

u l. nihil. ad ma.

x l. mortuo. de fid.

y l. diuus. de fal.

arbitri sententia sub pœna uetitus est, nec à fideiussore quidem eius petet[a]. Nõ tamen regula huiusmodi perpetua est, sed plerasque habet exceptiones, ut cùm diuersa ratio aliud in casu uero, aliud in ficto suadet[b]: qua propter procurator ad exigendum accepto ferre nõ poterit, tametsi acceptilatio ficta sit solutio[c]: id enim donationem contineret, de qua huiusmodi mandato non censetur actũ. Sic S. C. Trebel. de hærede uerba faciens, in fideicõmissario locũ non habet[d]: nec enim per fideicõmissarium tabulæ testamenti, sicut per aditionem hæredis, sustinentur: nec tamẽ negari potest, quin fideicommissarius effectu censeatur hęres[e]. Eadem ratione edictum prætoris, ei qui negocia alterius gesserit, actionem eo nomine promittens, locum non habuisset in eo, qui hæreditaria negocia gessisset, nisi & id prætor expressim cauisset[f]: qui enim uiuentis negocium curat, affectione quadam motus uidetur, quę ei obesse non debet. At qui hæreditatem uacantẽ extricare nititur, non uidetur tam ex obsequio laude dignus, cũ ex curiositate quadã nimia reprærendendus[g]. Non procedit prædicta regula etiã, quando uerisimile est id actũ, ut in casu uero tantũ dispositio perficeretur: ueluti cùm qui iurat se soluturu̇m, non poterit id compensare, quod eo tempore sibi debebatur[h]: quòd si ex noua causa incipiat deberi, aliud fortè esset, quod Bart. sensit[i]. Sic cũ uerba personæ inhærentem qualitatẽ respiciunt, apparet id actũ, ne per aliũ fiat[k]. unde & initiatus, qui publicè macellum, uel tabernam exercere prohibetur, pœnis legis non coërcebitur, si per alium exerceat[l]. Sic & lex collegij eum, qui exercuerit artem uilem, ab honore excludens, non intelligetur illi notã inferre, qui ipse mercimonijs non præfuit[m], quamuis seruorũ institutorumq; opera ea in re usus proponatur: nã & M. Crassus, haud dubiè Romanorũ nobilissimus, huiusmodi artificum seruorũ opera diues factus est, ut Plutarchus tradit. Censetur autem personæ qualitatẽ respexisse, cum natura rei hoc suadet[n], uel cùm uerba hoc exprimunt, ut si dicat, Personaliter, per se, proprijs manibus, ipsemet, et si qua similia[o]: quamuis huiusmodi uerba non adeò efficacia sint, ut tamen rei natura, ratioq; legis non præualeat[p]. Sic & testator apposita conditione, si hæres sine filijs legitimis, & ex legitimo matrimonio cõceptis decesserit, non intelligetur de his sensisse, qui per subsequens matrimonium, uel per rescriptũ principis, iusti filij effecti sunt: quia illa uerba naturam respiciunt, nõ legis fictionem[q]. In materia quoq; stricta, & quæ ad literã debeat intelligi, non fiet huiusmodi interpretatio: quapropter Rom. Pont. si beneficium, quod morte uacauerit, conferri tibi mandauit, isq; sacerdos non mortuus sit, sed aliàs priuatus exautoratus ue, mandatũ extinguitur, in quo de morte naturali actũ, non de ciuili præsumitur[r]: huiusmodi enim gratię ad beneficia angustè accipiunt, nec in eis licita est extensio. Sic Iustiniani constitutionem[s], aduersus eos latã, qui rei alienæ uacuam possessionem occupant, receptius est in eo non obseruari, qui rem hęreditariã occupauerit: hæreditas enim impropriè uice personæ fungitur. Quapropter cùm lex municipalis rem uenditam iuberet publico prę conio proscriptioneq; certis locis diuulgari, & nisi intra sex menses contradictũ fuisset, quamlibet personã, etiã si uniuersitas esset, excludi: Respondit Raph. & Ias.[t] hæreditatis iacentis illabefacta esse iura: quod et mihi placet, tũ propter decreti duritiem, quo sex mensium præscriptio aduersus iuris cõmunis regulas inducitur, tum quòd hæreditati ipsi negligentiam imputare non possumus, quòd si eo casu lex iuberet, ut quicũq; in re, uel ad rẽ ius haberet, illud ostẽderet, putarẽ excludi hæredẽ: is enim ius ad rem habebat, nempe ius adeundi, quo rẽ consequi potuisset[u]. Et ex his cõsequens est, ut leges municipales, si correctoriæ sint, uel limitatoriæ, ad casum fictũ non trahantur, idq; uulgò receptum est: cùm enim hæc interpretatio ex extensione fiat, in his nullũ esse extensioni locum constat[x], nisi in casibus, quos infrà loco suo attingemus. Qua ratione nec in pœnalibus, odiosis ue, casus fictus comprendetur[y]. Idem si dispositio taxatiuè cõcepta proponatur, ut cùm quis se pro facto suo tantũ obligauit[z]. Idẽ in dispositione hominis dicẽdum, cũ casus fictus sub uerbis cõprendi nõ potest[a]: qua de re diffusius sequẽti lib. tractabitur. Et ex his quoq; ardua illa quæstio finiri potest, an appellatione mortis, de morte quoq; ciuili accipiamus: in quo regula est, non accipi[b], quia uis uerborũ talem sensum non patit. Si tamẽ mors ciuilis omnino eiusdem effectus, quo ad id, de quo agit, sit, tunc ex interpretatione de ea quoq; actũ censebitur. Vnde si sit dictũ, societatẽ morte finiri, etiã publicatione finietur[c]: & sicut mortuus nõ impedit, quò minus sequẽs agnatus proximus sit, ita et deportatus[d]. Et pactũ de dote in casum uxoriæ mortis lucrifaciẽda, etiã in eum casum intelligẽt, cũ in religiosum monasteriũ secessit[e]: nec enim uerisimile est, uoluisse maritũ hoc casu expectare, exigẽdæq; dotis morã pati, donec naturaliter uxor fato fungeretur, quæ indiuiduã uitæ consuetudinem contẽpsit: sicut nec tũc dilationis ratio habet, cùm quis in eorũ religiosorũ albo se professus est, qui omino ex instituto suo sint incapaces[f]. Idẽ in his, qui in metallũ dãnati sunt, & serui pœnæ fiũt[g]: nec enim speratur fore, ut hi unquã liberent, ut meritò eorũ interfit mortẽ expectare: unde seruitutẽ illam morti cõparamus[h]: & si fortè accidat, ut indulgentia principis restituant, iam non illi, sed alij nouiq; homines existimant[i]. In deportatis uerò spes hæc restitutionis nõ omnino extinguitur, eorumq; interesse existimat, ut mors uera expectetur: quod in eo respõsum est

a l. aduersus. de arb.
b l. illud. de petit. hæred.
c l. non abstulit. C. de no.
d l. j. §. denique ad Treb.
e l. postulante. ad Trebel.
f l. iij. §. hæc uerba. de negocijs gest.
g glos. l. culpa. j. tit. j.
h c. ad nostram. j. de iureiur.
i Bart. l. amplius. rem ra. ha.
k l. iiij. §. si procur. quod quisque iur.
l Cle. j. de uita & ho. cler.
m l. humilem. C. de ince. nup.
n d. l. iij.
o l. iubemus. C. de eroga. mil. anno.
p l. diuus. de fal.
q Alexan. consil. v. in vij. c. innotuit. de elect.
r c. susceptũ. de resc. in vj.
s l. fin. C. unde ui.
t Ias. l. si ij qui pro empt. uend. not.
u l. inde. §. idem Iul. ad l. Aqui.
x Imol. §. quid si tamẽ.
y Rom. consil. cccxxxvi.
z Bart. l. si sic. de uerb.
a l. sicum dotẽ. solu. matri.
b l. ex ea. §. ipsa Lex. de uer.
c l. actione. §. pub. pro si.
d l. j. in fin. de contra tab.
e l. deo nobis. C. de episc. & cler.
f Bart. l. cum pater. §. hæredi. de leg. iij.
g l. intercidit. in fi. de condi. et dem.
h l. ex facto. §. si quis rog. ij ad Trebel.
i l. j. §. filius. ad Tertul.

est, qui post mortem grauatus erat fideicom
missum restituere [a]: possidebit enim post pu
blicationē fiscus, donec morte extincto reo,
dies fideicōmissi uenerit. Cæterū in casibus
quoque, quibus permissa non est extensio,
sed uerbis statur, nunc̄ appellatione mortis
de ciuili intelligimus, ut in Pontificis Roma
ni gratia, qua in casum mortis mandatur ali
cui prouideri, sacerdotium c̄ cōferri [b]: in his
enim, præterc̄ si motu proprio indulte sint [c],
fit stricta interpretatio. Et hæc, quod ad im
proprietatem, fictionemq̄ pertinet, hactenus.
Ex usu accipiūtur uerba generaliter in
quacunq̄ materia, etiam pœnali: quoniam is
cōmunis loquendi usus proprietati quoque
uerborū præualet, dum tamen ex autoritate
prudentium originem traxerit: nec enim du
bium est, ex autoritate doctorum, propriam
quoq̄ significationem duci [d]: quantaq̄ eius
uis sit, ostendit Cicero, qui quandoq̄ usum
optimū magistrum appellat, quandoq̄ om
nium magistrorū præcepta superare asserit.
Horatius quoq̄: Multa renascētur, quæ iam
cecidere, cadentq̄ Quæ nunc sunt in hono
re uocabula, si uolet usus, Quem penes arbi
trium est, & ius, & norma loquendi. Quinti
lianus lib. I. cap. V. Autoritatem, inquit, ser
monis consuetudo superat. Et inferius: Cō
suetudinē sermonis, uocabo consensum eru
ditorū. Sulpitius Apollinaris apud Aulum
Gellium: Nō solùm uerborum cōmunium
ueræ & propriæ significationes usu mutan
tur, sed legum quoq̄ ipsarum iussa tacito cō
sensu obliterantur. Bartolus [e] tamen, quod
ex cōmuni usu dicitur, nō esse ex propria si
gnificatione asserit, sed potius ἀνακεκαταχρησμένον,
seu ex figurato sermone dici: quoniam natu
ralis rei significatio, autoritate populi immu
tari nequit [f]. Et ideo existimauit Salic. cùm
lege municipali caueretur, uerba ex propria
significatione accipi debere, in ea intestatū
non censeri pupillum, qui etiam si uoluisset
testamentū facere, iure prohibetur, quoniā
id ex cōmuni loquendi usu, non ex propria
significatione est [g]. Addunt alij, idem esse si
lex mandet uerba nullo extrinsecus addito
intelligi [h]. Sed in hanc ego sententiam mini
mè iuerim, qui suprà ex opinatissimis scri
ptoribus ostenderim, proprietatis uerborū
uim, & ius penes usum esse: unde enim uoca
bula inuenta, nisi ex hominū usu? Siquidem
uetustissimā linguam Chaldæorum, seu He
braeorum fuisse constat, quod & ueteres sen
sisse uerisimile est, cùm apud Assyrios inuen
tas literas, & in Aegyptum per Mercuriū, in
Græciam per Cadmū Phœnicem, in Italiam
per Pelasgos allatas, autorū consensu tradi
tum sit. Id & eo argumento Eusebius Cæsa
riensis confirmat, quòd literarū nomina a
pud Hebræos suam significationē habeant,
ut Aleph doctrina, Beth domus, Gimel ple
nitudo, Daleth tabularū &c. cùm apud alias
gentes nihil significent, solumq̄ quædam in
his peregrinæ linguæ imitatio appareat; ab
eo sermone alij orti, ex usu & consuetudine
uim, augmentū, naturā suā acceperūt. Qua
propter nequaq̄ credendum est, naturalem
rei significationē non posse populi autorita
te imminui. Nec uerū est figuratū huiusmo
di sermonē dici, cùm contrà potius is figura
tus sit, qui præter usum accipitur: unde & κατάχρησις
figura, quam abusum latinè dicimus.
Arbitror igitur etiam in statutis municipali
bus, & quacunq̄ alia materia cōmunem hūc
usum obseruari debere: ex quo consequens
est, ut licet appellatione bestiarum solūmo
do feræ contineantur [i], ut leones, ursi, pan
theræ, tamē propter cōmunem usum omnia
etiam domestica comprænduntur [k]. Sic in te
stimonio, quod quis possiderit, intelligitur,
id est, detinuerit. Sic in statuto Titium & om
nes de eius domo eijciente, etiam naturales
filij eijcientur. Sic arma ex cōmuni usu ho
die dicimus etiā Iureconsulti diffinitione ex
plosa [l]. Sic testator uxorem suam usufructua
riam, dominā, moderatricem relinquens, de
solis alimentis, & solita prærogatiua intelle
xisse censebitur. Sic licet maledicere & bla
sphemare idem significent, tamē ex usu alia
fit interpretatio. Sic conductor pactus ne ad
pensionem, nisi quatenus gaudere potuerit,
teneatur, ablatis præter eius aliquā culpā ab
exercitu fructibus, nō tenebitur: quia uulgò
nō dicimur gauisi, nisi ea re, quæ in nostram
utilitatem peruenerit. Sic lex pœnam consti
tuens ei, qui rem alterius acceperit, non so
lùm de re aliena iure dominij, sed etiam pro
pter simplicē possessionē intelligetur [m]: idq̄
propter cōmunem usum. Declaranda tamē
hæc est cōclusio quibusdam modis. Et in pri
mis uiderentur supradicta in communi usu
procedere, quem periti introduxissent, idq̄
Fabij Quintiliani sententia aliqui affirmāt,
alioquin imperitæ multitudinis usus nequa
quam in animaduersione esse deberet: nam
& uulgi opinionem Iurecōsultus reprobat,
eum, qui promittere obligatus sit, satisdare
debere existimantis [n]: & Baldus plerūq̄ scri
psit, idiotarum usum pro abusu esse. Felinus
nec excellentissimos, nec item imperitissi
mos obseruari iubet, sed mediocres, & ex eo
rum sententia usum cōmunē constituendū.
Sed cùm ex mēte proferentis uerba accipien
da sint, ego aliter finiendum censeo, ut sicut
in testamentis patrisfamiliās cōsuetudo spe
ctatur, in contractibus ipsorū contrahentiū:
ita & in statutis eam sententiā sequamur, de
qua uerisimile est ipsos legumlatores intelle
xisse. Si igitur ab excellentissimis facta sint,
eo modo locutos illos uerisimile credemus,
quo peritissimi solent. Si ab imperitis, crassa
minerua uerba accipienē: nam & Celsus pe
culium pro reposititia pecunia interpretaē,
ex rusticorū senum autoritate, qui pecuniā
sine peculio fragilem esse solent dicere [o]. Sed
& quoties aliqua dictio ex communi usu la
tius accipitur, quàm ex proprietate soleret,
in dubio ex proprietate accipiēda est, si ratio

[a] l. Statius. §. fi. de iur. fis.
[b] d. c. susceptū. de rescrip.
[c] Cic. ne Romani. §. sanè. uer sic. moriente. de elect.
[d] Bart. d. l. omnes pop. iij. q.
[e] n l. Labeo. de sup. leg.
[f] iij. de usufru. a. re.
[g] j. de suis & legit.
[h] Feli. in proœ. decre.
[i] l. j. §. bestias. de postul.
[k] Felinus in d. proœm.
[l] l. armorū. j. eo.
[m] Bart. in rubr. de oper. no.
[n] l. si dictum. de cuict.
[o] l. si chorus. de leg. iij.

legis nõ æquè ex cõmuni usu militet. exempli causa: Nepotes auo propriè dicũtur, qui eo uiuente cõcepti sunt: ex usu tamẽ etiã qui post eius mortẽ cõcepti sunt, eo nomine dici possunt: nũquid igitur edictũ prætoris nepotibus bonorũ possessionem aui decernens, etiam in his sibi locum uendicabit, qui concepti non fuerant: & cùm qui conceptus nõ est, nõ possit fingi natus, sequitur inter eos nullã fuisse proximitatẽ: & ideo huiusmodi nepos reijcietur[a]. Quapropter in prædicta municipali lege, qui rem alterius acceperit puniẽte, si appareret legem in fauorem eius latam, qui rei dominiũ haberet, non cõpræn deretur possessor, tametsi probaretur ex cõmuni usu rem alterius dici, etiam cuius sola possessio ad alium pertineret: tum enim uer bi proprietas potius, quàm usus communis spectaret. Si uerò par ratio secundũ utranq; significationem sit, tũc etiam cõmunis usus attenditur: unde lex Iulia de adulterijs, non solùm in iusta uxore, & quæ in manum uiri conuenerit, locum habet, sed etiam in iniusta[b], id est, cum qua matrimoniũ est, licet nõ solenniter celebratũ, idq; propter cõmunem usum ex Homeri carmine: ὁ μὲν οἶος θέλει ἀλόχου μόρον οὐδρώπων, quod alibi exposuimus. Cæterum & illud sciendum, ex cõmuni peritorum in latino sermone usu, nihil ad uernaculum idioma inferri: quapropter si latinè testator liberis suis tutores dederit, etiam nepotibus dedisse intelligetur: si uerò filijs dixerit, aliud est[c], licet hæc differentia in uulgari sermone constitui nequeat. Quapropter cùm ex cõmuni consuetudine in lingua uulgari probatum esse, aliter filios legitimos, aliter legitimatos appellari, respõdit Alexander[d], non idcirco ad sermonem latinũ quicquam inferri, cùm latinè etiã legitimus propriè dicatur, quem princeps natalibus restituit: quod frequenter in facto disputatum uidi, in his quæ pro testimonio uulgari lingua dicta erant, ut à cõmuni latinè loquentium usu interpretationem nõ acciperent. Qua tamen in re ego subsisto, cùm uideam & in hoc tractatu, & alijs in locis, à græcæ linguæ significatione ad latinam argumentari Iureconsultum, ut in glande, & ueneno: & longè maior sit uulgaris nostrę locutionis cum latina, quàm illi cum græco sermone affinitas. Nec illud omittendũ, cõmunem loquendi usum attendi, qui eo tempore fuerit, quo lex ipsa municipalis lata est, non qui postea inoleuerit[e]: sicut & in testamentis, cùm de interpretanda defuncti uoluntate agitur, is usus probandus est, qui tum erat, cum ille testaretur, non qui deinde admitti cœpit, quem fortè testator ignorauit: tametsi enim lex semper loqui fingatur, id utiq; uerum est, ut id tamẽ loqui existimetur, quod à principio legumlatores ipsi censuerunt. Quapropter qui hodie est cõmunis usus, olim fuisse non præsumitur[f], nisi adeò antiquitus receptus probaretur, aut ante hominum memoriam inoleuisset. Damnat Tranquillus Claudium Imperatorem, qui filios libertorũ in Senatũ allegerat, idq; exemplo Appij Claudij facere dixerat, qui & ipse censor libertinorũ filios curia nõ summouerat: ignarus, ut illeinquit, temporibus Appij, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos, non ipsos qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. Putauerim tamen, si qua lex ex eo sensu, quem à principio habuerit, iniqua esset, posse ex presenti usu declarari, ut iniquitas illa emendetur: cuius rei exemplum in Valentis Imperatoris cõstitutione habemus[g], qui monachos omnes ab eremis extrahi, & ad ciuitatũ munera subeunda compelli iussit: quod edictũ adeò execrabile, & ab omnibus autorib. damnatum, in corpore tamẽ iuris adhuc legitur, quoniam alio sensu accipi potest, nimirum ut hi soli plectantur, qui monazonio non ob Christi cultum, sed ad euitanda munera cõgregati proponuntur: atq; hoc modo interpretatione prudentium legislatoris impietas confringitur. Efficax autem cõmunis hic erit usus, si per longũ tempus eualuerit, puta decennio: nec enim uerisimile est, posse citius ciuitatem in alicuius uerbi nouanda cõsuetudine consentire. Probandum igitur erit, quod ad huiusmodi tẽpus attinet, item q; quod ad personas, quæ res ab arbitrio iudicis plurimam uim trahit: ut si de eo agatur, quod uerisimiliter sæpissimè, & à q̃plurimis fieri uel dici soleat, idipsum necessariò probandum sit: si uerò de eo agatur, quod rarius contingere solet, sufficiet, si non à plurimis, sed ab his dictum constet, qui de ea re uerba fecerũt, quamuis pauci fuisse proponantur: atq; ita Bartolus sensit[h]. Nobis & illud placet, si ex Iureconsultorũ libris de huiusmodi usu appareat, aliam probationem non requiri: ut in dictione intestatus, quæ non nisi ex cõmuni usu pupillos & impuberes cõtinet[i]: cùm enim tales quoq; pro intestatis lex accipiat, etiam citra aliam probationem in quacunq; lege municipali de his actum arbitrabimur: quod in his dictionibus quoque producendum est, quæ ex usu contrariam antiquę significationẽ acceperũt, ut tyrannus: olim em̃ boni principes sic nominabant, quo sensu & Homerus, & Vergilius usi sunt: ut religiosus, & deuotus, quæ olim in malã partẽ, hodie in bonam ex usu accipiũtur. Ex interpretatione sensus legis accipitur, cùm uis uerborũ id nõ significat, sed extensio inducit: de similibus enim ad similia, ei qui iurisdictioni præest, procedere fas est[k], atq; ita ius dicere. Similis autem ille casus existimatur[l], qui eadẽ uel maiore ratiõe nititur, quiq; eiusdẽ effectus est, tametsi uerbis sit dissimilis: satisq; est si similitudo sit eius respectu, de quo agitur, licet in cæteris differãt[m]. In fauorabilibus quoq; pro simili habet, etiã quod nõ æquè tanta ratione fulcitur[n]. Igitur de similib. ad similia regulariter in lege fit extensio (nam q̃d ad dispositiones hominũ attinet, in

a l. item. de suis & legit.

b l. si uxor. de adult.

c l. quid si nept. de test. tut.

d Alex. consil. ij. col. vj.

e Soci. l. Gallus. §. si eius. in fi.

f Bart. d. l. Labeo.

g l. quidam. C. de decur.

h d. l. Labeo.

i d. l. §. de suis.

k l. non possunt. de legib.

l l. nõ solum. §. quæ primaria. de excusat.

m c. non potest. in fin. de p. bend. in vi.

n c. fin. de sponsa.

in ſequentem librum reſeruaui) præterq; tribus caſibus. Primus, cùm legis correctio inducetur: quapropter ſolet dici, in correctorijs nõ permitti extenſionẽ. Secũdus caſus, cùm lex pœnalis eſt. Tertius, cùm lex limitatoria, ſeu, ut noſtrates doctores dicũt, exorbitans eſt, utraq; uoce nõ ſatis proba, niſi quòd à ueterũ ſermone limitatoriũ minus degenerat; eſt em̃ limitare, intra limites ſuos reſtringere: unde limitati agri, Plinio lib. XVII. Frõtino, Agennio, Boethio, & Iureconſultis: nam & Cicero ad Appium Pulchrũ: De tua prolixa, inquit, beneficaq; natura limitabit aliquid poſterior annus: meritò & nos limitantia appellabimus ea, quæ à regulis iuris cõmunibus recedunt, generalitatiq; legis derogãt. De ſingulis igitur quibuſq; uidendũ. In primo caſu cõmuniter ea ſententia approbatur, ut in correctorijs licita non ſit extenſio: quod enim mutatũ nõ reperitur, cur interim firmum eſſe non debet[a]? In uniuerſum enim ſolet dici, legum correctionem ſemper euitandam[b]. quòd ſi leges inuicem repugnare uidentur, debent diſtinctionũ fœdere conciliari: nec cenſebitur abſurda ſubauditio, ut huiuſmodi diſsidijs obuiam eatur: nam abſq; tali interpretatione ne myſtica quidẽ Euãgelia conſiſterent: nec quiſquam tam cautè uel promiſcuo domeſticoq; ſermone uti poſſet, qui nõ in alicuius repugnantiæ notam incideret: non enim protinus uociferandum, ſi quicq; contrarium uideatur, cùm iudicij examine adhibito facilè ſit ambigua diſſolui, aduerſa ſeparari, uaria diſcerni, obſcura diluci dari[c]. Hinc eſt, quòd ne legum correctio inducatur, argumentũ à contrario ſenſu tanq; ex ſubaudito intellectu nõ accipitur, & clauſula generalis tũc ad omnia præcedentia aduerſus naturam ſuam nõ refertur[d]. Hinc eſt quòd in correctorijs, ſi adſit eadem ratio, nõ tamẽ eadem inducitur iuris diſpoſitio: quod & in diſpenſationib. quoq; procedit: nõ enim aliud eſt diſpenſatio, quàm iuris communis quædam in fauorẽ particularẽ relaxatio, ſeu correctio, quæ & priuilegium dici poteſt: in his igitur extenſio, etiam ſi eadem uel maior ratio adſit, locum non habet[e]: ſunt enim diſpenſationes odioſæ, & annexã mandati Põtificij formam habent[f], à qua recedi non poteſt, meritò prefractè nimis, & ad literam tantùm accipiuntur. Reſtringitur prædicta regula, quando ratio in lege expreſſa eſt: tunc enim ex ea fit extenſio[g]: quoniã omnis caſus in ea cõprænſus cenſetur, cùm ratio legis ſit lex generaliter quicquid ſub ea continetur decidens: & ita aliquibus uidetur, quædam in ſui ſententiam adducentibus, quæ non in correctorijs, ſed in limitatorijs locũ habent. Mihi haud ſanè ueriſimilis, nec ex ueterum mente[h] uidetur hæc ſententia: cùm enim in lege idem ſit, ſiue ratio exprimatur, ſiue unica tantum adduci queat[i], conſequens eſſet, ut regula nunquam procederet, niſi ubi lex ex plurimis rationibus ſancita eſſet; qui caſus rariſsimus eſt, imò exceptio inepta etiam eſſet, cùm tunc non quia tractaretur de correctione, præciſa eſſet extenſio, ſed quia aliqua ex illis rationibus ceſſaret. Nam & ex eo confutatur hæc opinio, quòd receptiſsimi iuris eſt, quoties eadem ratio id ſuadeat, in correctorijs fieri extenſionẽ de ſtricta uocabuli ſignificatione ad latam[k]: quam ſignificationem quid opus eſſet reſpici, ſi etiam citra uocis generalitatem fieret extenſio? cùm unica in ratione frequentiſsimũ ſit omnẽ legis cardinem uerſari. Senſere hoc iuris Põtificij interpretes, dum conſtitutionẽ eam, quæ quẽcunq; religioſum in præſulẽ alterius religionis eligi prohibet, quoniã correctoria erat, non extendi tradiderunt, quò minus in collegam eligi poſsit[l]: tametſi eadem eſſet ratio, nempe ne diſparis conditionis homines ſocientur. Senſit & Bartolus, dum legẽ municipalẽ, qua ſtantibus filijs maſculis, fœminæ excluduntur, nõ extendi ex ratione agnationis conſeruandæ tradidit[m], quæ ſola probabiliter adduci poterat. Illud non diffiteor, ſi ex rationis in lege noua expreſsione appareret contrariam legis ueteris rationem generaliter correctam[n], tunc extenſionẽ permitti debere. Quapropter cùm ex lectione ſtatutorũ conſtaret, maſculos fœminis ubiq; præferri, & ſic iuris cõmunis rationem neglectam, reſpondi prędictam Bartoli ſententiam nõ procedere, & ideo ſi lex noua fœminis patruum præfert, etiã patrui filios eſſe præferendos[o]. Nam & Iuſtiniani lex[p] uxori inopi in bonis mariti quartam deferens, ſi tres ſint filij uel pauciores, extenditur etiam, ſi nemo filiorũ adſit, tametſi plures extent aſcendentes: apparet enim propter uxoris inopiam generaliter legis ueteris rationẽ corrigi, liberos uel aſcendentes præferentis: imò tali caſu, cùm ratio legis ueteris per nouam corrigitur, etiã pleriſq; reclamantibus[q], putauerim non ſolùm in correctorijs, ſed etiam pœnalibus ſimul extenſionem permittendam[r]. Reſtringitur rurſus prædicta regula in his, quę relationẽ quadam coniunguntur: nam altero correcto, alterum quoq; corrigi cenſendum erit[s]: quapropter lex noua legem Iuliam Viſcelliã de uxore loquentem corrigens, etiam in marito correxiſſe exiſtimabitur: qua ratione & lex in actore corrigens, de reo quoq; egiſſe creditur[t]: ſic pœna impoſita uendenti, intelligetur & emptorem diſtringere[u]. Quod tamen declarandum eſt, ſi eadem ratio ſubſit, alioquin aliud obſeruabitur[x]. Ecce, lex prohibet marito, ne uxori ultra quartam bonorum legare poſsit, non cenſebitur uice uerſa prohibuiſſe, quin, quantumcunq; uelit, marito uxor relinquat: uidetur enim uirorũ meliorem conditionem ſolùm feciſſe, & id cauiſſe, ne muliebribus blanditijs ſeducti, malè hæredibus ſuis cõſulerent: quod Socinus rectè reſpondit[y]. Eadem ratione crebrius traditum eſt, ſi lex ſororem à fratris hæreditate excludat, non cenſeri ex aduerſo fratrẽ pro-

a *gl. in auth. ut hi qui obligat. uerb. ad curationem.*
b *l. Cle. j. de elect. uer. prælatum*
c *Bar. l. libero. j. cod.*
d *l. maximum. C. de lib. præ.*
e *Socin. conſil. xxx. in j.*
f *Auth. præterea. C. unde.*
g *gl. Clem. ij. de ætat.*
h *Abb. c. fin. de reſcript.*
i *l. fin. de ind. uidui. tol.*
k *l. per interuallum. de iud.*
l *l. fi. de accep.*
m *c. fin. de uerb. ſignif.*
n *l. maximum. C. de lib. præ.*
o *Socin. conſil. xxx. in j.*
p *Auth. præterea. C. unde.*
q *gl. Clem. ij. de ætat.*
r *Abb. c. fin. de reſcript.*
s *l. fin. de ind. uidui. tol.*
t *gl. l. per interuallum. de iud.*
u *l. fi. de accep.*
x *c. fin. de uerb. ſignif.*
y *Conſil. lxxv. in ij.*

hibitum, quò minus ipse sororis hæreditatē adipiscatur: quamuis enim ius succedendi reciprocum esse debeat, tamen uerisimilius est uoluisse legislatorem masculis tantū consulere [a]. Sic & quum lex iuberet, quæcunq; per fratres cohabitantes acquirerentur, esse cōmunia, responsum est, æs alienum per alterum conflatum, alteri damno non fore, ne in potestate fratris sit alium ad inopiam redigere: uidemus enim plerūq; permitti, ut per alium melior cōditio nostra effici possit, deterior non possit [b]. Quod in correlatiuis, ut uocant, dictū est, in his quoq; procedit, quæ ex lege ueteri regulariter inuicē equiparantur [c]. Quapropter lex noua inducēs, ut quarta, quæ ex lege falcidia detrahitur, quò minus detrahatur, prohiberi per testatorē possit, in ea quoque extendetur, quam ex Senatusconsulto Trebelliano hęredes retinere possunt [d]: quod tamen intelligendū, cùm eadem in æquiparatis subest ratio, alioquin ex nuda principis uolūtate absq; alia ratione quicquam indulgentis contra regulas iuris concessa, nec ad æquiparata quidem protrahentur: quod ea in constitutione apparet, quæ correcta antiquiore lege, centum annorum præscriptionē ad quadraginta redigit, cùm in ecclesia loquatur, ad Rempublicam non producitur [e]. Rursus hoc intelligendum, ut fiat extensio, quatenus correctum fuerit, in eo, in quo æquiparatio est facta tantū. Vnde quamuis rei uendicatio, & actio publiciana ijsdem passibus ambulent, lex tamen noua in rei uendicatione bonam fidem autoris requirens, alioquin usucapionē nō admittens, ad publiciana experientem nō protrahetur: non enim quò ad hoc equiparentur [f]. Huius autem extensionis, quæ in æquiparatis fit, ratio ea est, quòd propter paritatē casibus illis à lege attributā, non nos eam correctionem, sed lex ipsa uidetur augere, sicut in extensione, quam uulgò passiuam uocant, traditum quoq; est. Cuius rei exemplū, cùm lex minorem uigintiquinq; annis testari prohibet, nō poterit nec codicillos quidē facere: quoniā generaliter lege antiqua traditum est, qui testari nequeat, nec codicillis quicquam relinquere [g]. Ad hæc pertinent etiam, quæ de accessorijs dicūtur: ferè enim receptum est, legem correctoriam ad accessoria quoq; trahi, idq; dispensationis exemplo, quo traditur, eum qui iure dispensationis sacerdotia duo obtinet, utroq; in loco, cū per collegas quicquam tractatur, aduocandū [h]: id enim consequens est cōcessi sacerdotij, quod pluribus alijs speciebus declarari posset [i]. Idem in his dicendum, quæ sequioris cuiusdam naturæ sunt, & alterius instar reguntur [k], ut in legitima quæ ex intestatorū successione formam accipit: nā ea successione cōmutata, et ipsam quoq; cōmutari dicimus [l]. Sic lege Iulia Papia correcta, quæ matrimoniū Senatoris cū liberta prohibebat, illud quoq; correctū censetur, quod ad hoc exemplū traditum erat, nec Senatoris filiam liberto nubere posse: cùm enim ex una radice uitiū nascatur, consequens est, ut una lege tolli sufficiat [m]. Idem cùm extensio ex ui eius regulæ fit, Cui licet plus, & id quod minus est: hoc enim argumenti genus etiam in lege correctoria nō rejicitur [n]. Et ideo si ex statuto exules & profugi possint impunè occidi, utiq; & uulnerari poterunt. Cùm filius, qui patriā prodidit, occidi ceu hostis publicus possit, uidetur & ex hæredari [o]. Aduertendū enim est, quoniam si argumentū inducit in eadem specie, cùm minus in maiori contineatur, non uidetur id tam per extensionē fieri, quàm ex ui uerborum descendere. Si uerò in diuersa specie inducatur, non uidetur in correctorijs id permittendū: quapropter qui occidere potest, stuprare nō poterit, neq; exulis uxorem alio dedecore afficere: quod utiq; crebriore calculo approbatum est [p]. Sanè in correctorijs quoq; fit extensio, cùm ad antiquū ius redigimur [q]. Sed dubitatur, de quo iure antiquo intelligendū sit. Ecce, lex municipalis agnatos præfert his, qui è latere materno coniuncti proponuntur. Filius sororis gradu proximus hæreditatem petebat, quoniam ex lege Iustiniani [r] agnationis iura ei tributa sunt, hancq; interpretationem, ut ipse cōprænderetur, sumendam asserebat, quia hoc modo ad ius antiquū, nimirum XII. tabul. reducebamur: nam et uidemus in legitimationibus fieri extensionem [s]: quia tametsi dispensationes sint, tamen primæuum naturę ius respiciunt. diuersum uidebatur: statutum enim illud ideo restringitur, quia iuri cōmuni contrarium est. Si ergo ad ius commune reducamur, cessabit restrictio, non si ad legem XII. tabul. quæ iandiu antè sublata erat [t]. Iure autem cōmuni filius sororis agnatus non est, in quam partē & ipse ex coniectura mentis legislatoris, alijsq; rationibus transijt. Igitur ius antiquum hic accipiemus, quod ante legem correctoriam ex cōmunibus iuris regulis uigebat [u]. Nec legitimationem uerum est esse fauorabilem, quia iuri naturæ cōformis sit: sed quia beneficium est principis, in quo fit lata significatio [x]. Ex mēte quoq; correctoriæ legis fit extensio, cùm aliàs elusoria esset, uel absurdum aliquid induceret. Quapropter Pontificis constitutio, qua gratiā uacaturi beneficij, ad ea, quæ post indulgentiā erigunt, trahi prohibet, in concessione quoque à sedis apostolicę legato indulta seruabitur [y]: absurdū enim esset, plus autoritatis legato, quàm Pontifici attributū: regulaq; generali traditū est, leges, contractus, sententias, testamenta, semper eam interpretationem accipere, ne quicquā absurdi inducere censeantur [z]. Nam & lex superflua esse non debet, nec facilè eludenda. Quapropter lex, quę fœneratores in sacris cœmiterijs sepeliri prohibet, & sepultores abominatur, etiam ad eos producit, qui funebri pompę & feralibus interfunt, & honoris causa funus prosequun-

a Doctor. l. lege xij. C. de legi. hære.
b l. iij. C. de pac.
c gl. l. si quis seruo. C. de fur.
d Bar. l. Marcellus. ad Treb.
e auth. quas ac.
f Bart. l. eū qui. §. prætor. de publi.
g Bart. l. ij. de leg. j.
h gl. c. quia in tātum. de præb.
i Iaf. l. fi. col. vj. de constit.
k gl. c. non deb. de consang.
l auth. præterea. C. unde uir.
m l. fin. C. de nup.
n l. in ea. uerb. nec occidere. de adul.
o l. in suis. de liber. & post.
p Car. de nec. Romana. iij. opp. de elect.
q cap. olim. de uerb. sig.
r l. lege. C. de legi. hæred.
s c. per uenerabilem. qui filij sint legi.
t §. ceterum. de leg. agn. suc.
u gl. c. statutum. de preb. in vj. Felin. c. cū accessissent. de const.
x Bart. l. ij. de uerbo. obli.
y cle. fi. de re. iu.
z Car. const. xlv. col. ij.

quunt[a]: cùm alioquin nõ difficulter ueſpillo aliquis humani diuiniq; iuris cõtemptor reperiretur, qui corpus tumulo cõderet, eluſoriaq; hoc pacto pœna legis redderet: ſemper em̃ ita interpretamur, ne eluſoria ſit lex. Vnde ut id euitetur, argumentũ à contrario ſenſu etiã in lege correctoria aſſumimus[b]. Addunt aliqui, hoc caſu per exceptionẽ in lege poſitã contra naturã ſuam regulam extendi, etiam ſi iuris correctio inducatur[c]: quod tamen mihi ſaneq; dubiũ uidetur, cùm ſatis ſit principalẽ legis diſpoſitionẽ utilem eſſe, parumq; referat, ſi ex abundanti in exceptionibus aliqua dicantur[d]. Cæterũ & ob ſalutem animæ fieri hanc extenſionẽ receptũ eſt: ſemper enim & ea quoq; interpretatio aſſumenda eſt, quæ uel pro religione facit, uel nos à peccato liberat. Quapropter lex Fœderici, puberũ ſacramenta in cõtractibus obſeruari iubens, etiam ad diſtractus extendetur[e]. Sic & lex pontificũ, ſub pœna clandeſtinas nuptias prohibens, tanq; fauorabilis ob æternã ſalutem lata, interpretatione declarabitur[f]. Sunt & pleraq; ſimilia, quæ ab alijs tradita[g], recenſere hoc opuſculo operæpreciũ nõ eſt.

NVNC ad materiã pœnalem tranſeundũ, in qua regula generalis eſt[h], Pœnas interpretatione nõ adiuuandas, ſed reſtringendas eſſe, ſemperq; in mitiorẽ partem deflectendũ: ſoletq; uulgò dici, pœnæ nunq; locum eſſe, niſi ea expreſsim à lege conſtituta ſit[i]. Quapropter quibus caſibus conſtitutio pœnalis extenditur, nunq; tamen reſpectu pœnæ locum habet[k]. Sicut & Pontificis decretũ, quo etiam ignorantes male afficiunt̃, quantũ ad pœnam pertinet, eos nõ allegat[l]. Et conſtitutio declaratoria, licet etiam ad præterita trahatur, reſpectu tamen pœnæ in ea expreſſæ, nõ trahitur[m]. Et prohibitio matrimonij ſub pœna infamiæ, licet ſponſalia quoq; celebrari uetare credatur, nõ tamen pœnã infligit[n]. Qua ratione & in cõtractibus, ſi pœna ex parte alterius adiecta proponatur, alterũ tamen nõ coërcebit[o]. Et ſubſtitutio, quæ de uno caſu ad alium extenditur, nõ habet locũ ſi pœna apponatur[p]. Et pœna in capitulo aliquo contractus adiecta, alia in parte repetita non cenſetur[q]. Et quod de pœna dicitur, de priuatione quoq; alicuius iuris intelligit̃: nam & ea, quoties ex delicto uero uel præſumpto irrogatur, poteſt pœna appellari[r]: unde nec huiuſmodi priuationi locus erit, niſi quoties expreſsim hoc in lege cautũ reperiat̃[s]. Quapropter cliens qui in uerba domini iurauit, & tamen aliquid minus obſeruauit, nõ ideo feudo, quod uocant, mulctabit̃[t], niſi expreſsim lege feudorum is caſus compræenſus ſit. Quod & ad ius patronatus ſacerdotiorũ pro ductum eſt[u], uidiq; quandoq; ex facto dubitari: Titius fundũ uendiderat, moxq; à uenditore eum in emphyteoſim acceperat, adiecta lege, ut quandocunq; intra quinquenniũ precium emptori redderet, fundus ſibi reſtitueretur: is Titius canonem non ſoluit, & dominus fundo manum iniecit, quærebatur an ſicut à contractu emphyteotico, ita etiam à pacto redimendi cecidiſſet? Et quibuſdam uidebatur, ab utroq; cecidiſſe[x], cùm & ea pactio pars contractus eſſet. Sed hæc ſententia inhumana uiſa eſt, ne pœna principalis contractus, etiam ſeparatam redimendi pactionem afficeret, quę quamuis contractui ineſſet, uerè tamen ſeparatam cauſam habebat[y]. Cùm igitur adeò odioſæ pœnæ exiſtimeñt̃, conſequens eſt, ueram eſſe regulam, in pœnalibus extenſionem nõ fieri[z]. In his tamen caſibus, quibus legem correctoriam extendi à me ſuprà ſcriptum eſt, pœnalis quoque interpretatione adiuuabitur. Quapropter et in pœnalibus, ſi ratio in lege ſcripta ſit, fiet ex ea extenſio. Et in æquiparatis, pœna alterum afficiens, alterum quoque diſtringet. Idemq; in correlatiuis, in acceſſorijs, in conſequentibus, ſi aliàs quid abſurdum conſequeretur, uel lex eſſet eluſoria, uel de animæ fauore tractetur, quæ omnia ſimili caſu à nobis ſuprà tradita, nouis exẽplis rurſus hic oſtendere operæpreciũ non duxi, cùm & apud alios hæc tractata, & nuſquam non repetita, facillimũ ſit reperire[a]. Præter igitur eos caſus, alij quoque annotari poſſunt, quibus lex pœnalis producitur. Primus, cùm maior ratio eſt in caſu omiſſo: fiet enim huiuſmodi extenſio. Vnde ex lege Iulia de adulterijs, cùm mœchum deprænſum liceat interficere, multò magis iure poterit contumelia affici[b], quod Attici ῥαφανίζειν uocabant. Sic & reſcriptum diuorum fratrum, quo Præſidi prouinciæ, unde quis incola eſt, permittitur ea prouincia reum interdicere, unde oriundus eſt, ad eum quoq; caſum trahitur, quo ei interdicitur, qui cùm incola eſſet, nõ in ea prouincia quid admiſit[c], cũ maior ratio uigeat, propter fugam à loco in quo deliquit: atq; ita pleriſq; uiſum eſt[d]. Hinc etiam cõmuni ſententia receptum eſt, ſi ex lege municipij profugus poſsit impunè offendi, poſſe etiam occidi. Hinc qui in aliquẽ cauſa capitali ius dicere poteſt, eundem quoq; ciuili iudicio condemnare poterit[e]: quod tamen in latrunculatore non procedit, cuius iuriſdictio ex mandati principalis forma certos fines habet[f]. Videtur tamen, & fortè receptius eſt, etiã ſi maior ratio non ſubſit, ſed ſimilis ſeu æqualis, extenſioni quoq; locum eſſe: quod eo exemplo probatur, quo cõmuniter traditum eſt, filium à patre, nõ ſolùm ex illis quatuordecim in Iuſtiniani cõſtitutione relatis cauſis, exhęredari poſſe, ſed etiã ex alijs ęquè grauibus[g]. Nam & iura clientelarũ nõ ſolùm adimi expreſsis ex cauſis cõſtat, ſed etiam ſi qua ſimilis, ſeu maior proponat̃[h]. Sed tamen aduerti æquum eſt, rationem horum exemplorũ eſſe, ne filij uel clientis ingratitudo diutius impunita permaneat: quia ſicut ex meritis huiuſmodi illis beneficia conferunt̃, ita iuſtum fuit ex culpa auferri: quæ ratio generaliter locum ſibi uẽdicat, cauſæq; illæ exempla legis

a gl. in cle. j. de ſepul. in uerb. ſepelire.

b auth. ex teſtamento. C. de coll.

c Dec. c. cum dilecta. col. iij. de cõſtit. util.

d Alex. l. final. quod quiſque uir.

e Bart. auth. ſacramenta. C. ſi aduer. uend. ea. ex tenore. qui ſi ſint le. Feli. c. transla to. de conſtit.

f c. in pœnis. de reg. iur.

g l. & ſi quis. §. diuus. de reli.

h Io. And. c. diſpendia. de re ſcript. in vj. c. tibi qui. de reſc. eo. lib.

i gl. cle. j. de uſu. uerbo, de cetero.

k l. ſolet. de infam.

l Bald. c. j. qual. dom. feud.

m l. pater Seueri nam. de cond.

n l. in teſtamento. cod. tit.

o fin. C. de bo. liber.

p cum igitur. auth. de nõ alien.

q j. §. illud. quæ fiu. pri. cau.

r gl. c. fin. de iure patr.

x Cap. de ſimul. cõtract. in ij. præſu.

y Barb. conſil. lj. in j.

z l. cum quidã. de lib. & poſt hum. Iaſ.

a Gemin. c. j. de tempo. ordin. in vj.

b l. nec in ea. de adult.

c l. relegatorũ. §. interdicere. de inter. & re leg.

d Matheſil. in tract. extenſ.

e l. ex eo. C. de ag. in reb.

f l. ſolemus. in fin. de iud.

g Doct. auth. nõ licet. C. de lib. præter.

h c. j. §. pe. quæ fiu. pri. cau.

ipsius sunt, quibus exẽplis ratio restringenda non fuit[a], maximè cùm ea ratio lege scripta proponatur. Melius itaq; hæc sententia alijs exemplis probatur, & in primis, Delata ex senatusconsulto Tertulliano successione mater priuaẽ, nisi tutores filio petierit. Quid si curatores? Verba rescripti, inquit Vlpianus, deficiunt[b]. Quid si cùm prægnãs esset, bonis curatorem dari non petijt? Et his casibus in sententiam legis incidit. Sed & constitutio, quia indignũ ultrò eligentes, ipso iure in temeritatis pœnã priuãtur, etiam ad eos, qui à Romano Pontifice scienter indignum postulãt, producitur[c]: quoniam eadem utroque casu ratio est. Sic & lex, ad barbaricum, uini, olei, & liquaminis translationem prohibens, ad arida quoq; protrahitur[d]. Sic mulier, cui dotem repetenti, exceptio adulterij frustra à marito lenocinij reo opponiẽ, nec quidem ex sententia legis accusari poterit[e]: quod argumento est, in pœnalibus pro ipsa pœna euitanda fieri extensionẽ. Secũdus casus est, cùm de criminis uindicta agitur: cùm enim publicè intersit maleficia impunita nõ esse[f] (quia, ut est in Publij Mimi uersiculo, Bonis nocet, quicunq; parcit improbis) meritò ad casus similes ex huiusmodi legib. procedemus[g]: quod tamen intelligendũ, ut non idcirco augeatur pœnarũ acerbitas[h]. Hinc est, quòd lex quæ ab exercitu missum infamia notat, eum quoq; attingere creditur, qui ab aliquo numero militari missus est[i]. Hinc & Modestinus: Lubricũ, inquit, linguæ ad pœnã facilè trahendũ non est, si nõ tale sit delictum, quod uel ex scriptura legis descenderit, uel ad exemplũ legis uindicandum sit[k]. Cornelius Tacitus lib. primo: Augustus, inquit, cognitionem de famosis libellis specie legis maiestatis tractauit, cõmotus Cassij Sueri libidine, qua uiros, fœminasq; illustres procacibus scriptis diffamauerat: mox Tiberius consulãte Pompeio Macro prætore, an iudicia maiestatis redderenẽ, exercendas leges esse respondit: hunc quoq; asperauerant carmina in sæuitiam superbiamq; eius, & discordem cũ matre animũ. Quibus uerbis apparet Modestinum de æquiparatis loqui, in quibus dubiũ non est fieri extensionẽ[l]. Ad hanc speciẽ propius accedit, quod sæpius lectum est, in pœnis maleficiorũ, de similibus ad similia procedendũ esse[m]: cùm enim facinus patratũ impunè esse non debeat, ex similitudine aliarum pœnarũ cõstituetur, quemadmodum et in hunc sit animaduertendum. Quapropter cùm in lege municipali crimen præuaricatiõis arbitrio Pręsidis uindicandũ permitteretur, dixi instar pœnę in S.C. Turpiliano comprænsæ, uel si qua huic similis, condemnationem redigendam, & ideo plus minus ex causa arbitratu Præsidis discernendum. Tertius casus est, cùm eadem ratio subest, & idem rei nomen hoc suadet: fiet enim extensio à nomine uero ad nomen improprium, & quod tantũmodo de facto dicitur: ut in lege Iulia de adulterijs, quæ de uxore uerba faciẽs, etiã in ea intelligitur, quę de facto uxor sit[n]: uideturq; id ex ea extensione induci, quæ de propria significatione uocabuli, ad latam in quacunq; materia fit. Illud tamen mirum, legem, quæ nuptias inter pupillam & tutoris filium prohibebat, ad eum non trahi, qui protutoris sit filius, siue eius, qui hoc nomine usurpato rem administrat[o]: quod specialiter indultũ uideẽ prolis fauore ne illegitima censeaẽ, itemq; dotis, cuius alio quin constitutio nulla esset. Adde quòd nõ omnino eadẽ est ratio, cùm tutor efficacius pleniusq; administrandi ius habeat, protutori rerum alienandarum potestas nulla sit[p], ut in ea nihil uereamur, ne in summa dotis modum excedat. Quartus casus est, cùm propter aliquem fauorẽ, pœnalis dispositionis odium temperaẽ, ut quia tractetur de fauore animæ, quod & in correctorijs suprà à nobis probatũ est. Idem si de diuinis ędibus, aut ecclesiæ utilitate agatur[q]. Idem si cultui Christiano, fideiq; zelo expediat productionem fieri, quod & in quibuscunq; similibus locum habet[r]. Vltimus casus est in subrogatis, uel aliqua ratione connexis: unde dispositio de uicario episcopi loquens, etiam in uicario collegij locum habet, quando sede uacante ob interregnum ius sodalitio deuolutum est[s]. Idem quando id, ad quod fit extensio, non esset penitus separatum: unde decretum ordinis sacerdotalis, de clericis eligentibus loquens, etiã de hisdem præsentantibus intelligetur, de secularibus non intelligeẽ[t]. Idem quando connectuntur quadam consequentia: nam tunc altero mutato, & alterum interpolatur. Exemplum in rescripto Traiani, quod Plinius Cæcilius epistolarũ lib. X. refert: Lege Pompeia cauebatur, ne quis capiat magistratum, neu sit in magistratu minor triginta annis: item quicunq; magistratum cœperit, sit in Senatu: subsequutum est edictũ Augusti, quo pmisit maiores XXII. annis magistratũ capere, an ijdem et in Senatum deligi poterunt? Et responsum est, si iam magistratus cœperãt, posse, & hactenus nouatam legem Pompeiam: alioquin qui ad huc magistratũ non cœperit, tametsi XXII. annis maior sit, nõ posse in Senatum allegi. Quòd si uice uersa edicto illo in Senatũ cooptari maiores XXII. annis posse statutum esset, utiq; & in magistratũ potuissent eligi: nam & illud receptum est, cùm certa ætas dignitatibus ordinem annexũ habẽtibus constituta est, et certa ordini, si restringatur in dignitate ætas, respectu quoq; ordinis mutatã existimari[u]. Eodẽ modo si ætas certa in presbytero necessaria sit, alia in diacono, alia in subdiacono: facta in uno mutatione, cũ gradatim hæc munera conferantur, censebitur in alijs quoq; mutatũ[x]. Idem cùm lex noua ueterem interpretatur, licet interpretãs uno in casu simpliciter loquatur, tamẽ de cæteris quoq; egisse intelligitur, qui in lege antiqua com-

a c. si Papa. de priuil. in vj.
b l. ij. §. quid si curatores. ad Tertull.
c c. j. de postul. præl. in gl. fi.
d l. j. C. quæ res export.
e l. cũ mulier. solut. matri.
f l. ita uulnerãtus. ad l. aquil.
g Bar. l. quemadmodum. C. de agr. & cen.
h gl. c. sicut. de homi.
i l. ij. §. exercitũ. de in ſam.
k l. fæmosi. in fi. ad leg. Iul. ma.
l Bart. l. quod uero. de ll.
m Bal. l. si quis id. de iurisdic. om. iud.
n l. si uxor. §. j. de adult.
o l. fi. C. de in. mat.
p l. ij. de eo qui pro tut.
q gl. c. sicut. de elect. in vj.
r c. ij. de diuor.
s gl. cle. esi. in rescript. ur. episcopi.
t d. c. sicut.
u c. cũ in cliſtis ij. de elect.
x gl. cle. generalem. de ætate.

comprænsi proponuntur [a]. Illud nõ omittendum, quamuis plurimis casibus in pœnis extensionem fieri suprà docuerimus, id intelligendum, cùm huiusmodi pœnæ ex iusta & probabili causa inductæ sunt: quòd si pœna supra delictum esset, & per terrorem, cõcussionemq; potius, quàm ex ratione indicta, tũc uerba nullo modo interpretatione adiuuanda sunt, sed potius restringẽda. Quapropter lex Iulia, quæ patri ius occidendi mœchum deprænsum concedit, in auo, & proauo, cæterisq; maioribus locum non tenet [b]. Occidere enim aliquem propria autoritate, perq; crudele est. Sic & cõstitutio pro crimine paterno etiam filios pœna afficiens, ad filias non extenditur [c]: quãuis enim & in odiosis masculinum ad fœminas protrahatur [d], in pœna tamen tam irrationabili nõ fiet huiusmodi expositio. De limitatoria dispositione nunc uidendum: & nostrates interpretes materiam hãc exorbitantẽ appellant: cùm enim ex huiusmodi extensione derogationes legibus augeantur, meritò ab orbita, id est, communi & lata uia diuertere dicuntur: unde & Augustinus de ciuitate Dei lib. IX. Nihil approbantes, inquit, quod exorbitet ab itinere sapientiæ. Quicquid igitur præter cõmunes regulas inductum est, id exorbitare dicitur. Nos etiam limitatorium ea ratione dicimus, quòd intra certos limites cõmunem regulã coërceat: quo fit, ut Iasonis sententiam minimè sequendam arbitror, inter has uoces differentiam constituentis [e]. Igitur in hac materia cõmuniter receptũ est, si subsit eadem ratio, extensionẽ fieri debere. quapropter Cõstantinus Imperator, cùm ius donationis ex ingratitudinis causa reuocãdæ mulieri, quæ secundò nupsisset, aduersus cõmunes regulas abstulisset: De his, inquit, quæ portentosæ uilitatis, abiectæq; pudicitiæ sunt, satis etiam tacitè cautum putamus [f]. Sic & Roma. Pontifex, cùm quandoq; propter malam testium ualetudinem, eos ante litem contestatam aduersus cõmunes regulas recipi asseruisset, eiusdẽ æquitatis similitudine etiã antiqua instrumenta renouari iussit [g]. Quo fit, ut eius exemplo nos quoq; huiusmodi limitatas dispositiones interpretatione possimus extendere, quod & ratio suadet: correctoria enim strictius accipiuntur, quoniã legi abrogant, & totam extinguũt: at hæc derogãt tantummodo, & aliquantulum suadente æquitate restringunt, quod nullam nouitatẽ, nullum odium cõtinet, meritò in his dilatio prohibenda non est [h]. Hinc est, quòd in casibus specialibus de armato milite ad sacris initiatum, aduocatumq; argumentamur [i], tametsi alius militiæ professores censeantur; & de libertate ad piam causam, de alimentis ad dotem [k]. Sic succurrendum rustico propter imperitiam, uel mulieri propter simplicitatem dicimus [l], sicut & militi. Sic de minorib. quæ constituta sunt, ad furiosos plerunq; producimus [m]; & quæ de furiosis aut mente captis, ad absentes [n]: & illi enim legis intellectu abesse existimantur. Sic quæ fauore minorum indulta fuerũt, ecclesijs quoq; non denegari arbitramur [o]. Sic quod in lege falcidia constitutum est, ad eam quoq; portionem extendimus, quæ ex S.C. Trebelliano deducit [p]. Sic lex, quæ de possessione limitanda loquitur, etiã ad iura protrahatur, quæ tamen constat impropriè possideri [q]. Hinc Cõstantini sanctio, natis post donationẽ filijs, ius reuocandi donatori cõcedens, ad omnẽ casum extenditur, quo eadem subsit ratio [r]. Hinc Iustiniani sanctio, qua ex causa dotis alienatio rei, nõ obstante prohibitione paterna, permittitur, etiã tunc obseruabit, cùm prohibitio in matris, uel fratris testamẽto facta est [s], his scilicet casibus, quibus mater filiæ, frater sorori dotem dare cogeretur. Hinc etiã est, quòd licet soleat dici, ab exceptione regulam cõfirmari, tamen intelligendũ sit, non solùm hoc in casibus exceptis nõ procedere, sed nec in his, qui pari ratione cum exceptis innitunt [t]. Fit autẽ huiusmodi extensio, etiam si nõ omnino tanta ratio, quanta in casu expresso sit: quod hoc exemplo inducitur. Theodosij cõstitutione aduersus cõmunem regulam, hæreditas ascendentis ex testamẽto descendentium delata, tametsi non adita, transmittitur: quid si intestato deferat? & idem responsum est, licet non æquè tanta ratio id suadeat: expressa enim uoluntas testatoris id magis persuadere potuit, quàm tacita, quæ nullo facto testamento, solùm præsumitur [u]. Non procedit hæc principalis enunciatio quatuor casibus. Primus, cùm lex dictione taxatiua utitur, tunc enim fieri nõ debere extensionem, receptum est: quoniam aduersus legem fieret [x]. Quapropter etsi lege municipali caueretur, ut eius uerba ad literam, uel absq; alia interpretatione intelligerentur, huiusmodi extensio uetita censeretur. Sed tamen & hoc iudicij acumine discernendum, ut deprenda mus quam ob causam taxatiua dictio adiecta sit: quid enim si lex ipsa sit, quæ huiusmodi prorogationem inducat [y]? nec enim ex taxatiua uerisimile est, legis dispositionem emendari [z], sicut nec ea, quæ cõsuetudine inducta sunt: quod in hac specie Pontanũ obtinuisse dicit [a]. Mandauerat quis procuratori, ut centum aureos tantũ mutuò acciperet: is sub usuris acceperat, quòd aliter nõ solerent pecuniæ id genus hominibus mutuę dari: respondsum est, dũm in fœnus quoq; propter cõsuetudinem, obligatũ uideri. Quid item si materia pia fauorabilisq; sit, nonne piæ causæ fauor dictionis illius limitationi præualebit [b]: nam & priuilegia suapte natura strictè accipiuntur, & tamẽ in eis ex huiusmodi fauore de persona ad personã permittitur extẽsio [c]: nam & cùm statutũ esset, ne à sententia diffinitiua tantũ appellari ad metropolis Senatũ posset, responsum est, nec ab interlocutoria quidem posse, propter fauorem publicũ, ne quis extra patriã litium tricis implicetur; &

[a] gl. c. disp. ẽdia. de resc. in vj. uerb. quæstiones.
[b] l. patri. de adult.
[c] l. quisquis. C. ad l. iul. ma.
[d] l. si quis id. de iurisd. om. iud.
[e] l. si cõstan. c. fol. matr.
[f] his solis. C. de reuoc.
[g] cum dilecta de cõfir. util.
[h] mol. d. §. de iaro.
[i] miles. de re ed.
[k] si unus. ubi af. C. de testi.
[l] j. C. de iuris gnor.
[m] ij. C. de cur. ur.
[n] l. ij. §. fin. fol. matr.
[o] l. iij. quãdo ex fac. tut.
[p] Bar. l. Marcellus. ad Treb.
[q] l. regularitcr. de peti. hære.
[r] l. si unquã. C. de reuoc. do.
[s] auth. res quæ. C. cõm. de leg.
[t] Abb. d. c. cum dilecta.
[u] l. j. C. de his qui ante aper tas tab.
[x] l. ij. C. de pat. qui fil.
[y] l. ob æs. C. de præd. min.
[z] Alex. l. j. C. de bon. poss. sec. tab.
[a] l. iij. §. iurari. de iureiur.
[b] l. illud. in fin. C. de sac. san. eccles.
[c] Alex. l. miles. de re iud.

diffinitiuæ mentio censeẽ in lege facta, quòd in ea probabilior erat dubitatio. Quid rursus, si adeò iustum & ultione dignũ sit delinquentis odium, ut aduersus taxationis uim operæ preciũ sit pœnam extendere? quod in ea specie traditũ est, qua Iustinianus[a] certis tantum ex causis donationes factas reuocari posse concessit: frequentius enim creditur ex alijs quoq; similibus eadem æquitate reuocationi locũ esse. Quod & in his causis receptum est, quibus patri permissum est filium exhæredare: cuius sententiæ ille est cardo, q̃d cùm ratio in legibus generaliter scripta sit, causæ illę tanq̃ exempla regulam arctare nõ debent, quod & suprà à nobis tractatũ est[b]. Sequens casus est in his, quæ ius personale inducunt, uel fauore certarum personarum constituuntur[c]: non enim ad consequentias trahẽda sunt, quòd huiusmodi cùm iuris specialis sint, à cõmuni propriè exorbitant[d], meritoq; priuilegia dicuntur, quasi de priuis, id est, singulis lata. ad quam speciem pertinent etiam, quę certo generi personarũ indulgentur: unde priuilegium militũ, ut post sententiam adhuc exceptione peremptoria tueri se possint, ad cœlestis militiæ pugilem nõ produceẽ[e]. Tertius est, cùm aliquid ualde odiosum, uel irrationabile inducitur: ut cùm lex patri filios filiásue sanguinolẽtos uictus causa uendere concessit: non enim alia ex causa id fieri poterit[f]: opinor & si sanguinolenti, id est, infantes, & iamiam nati, non sint, uenditionem irritam futurã. Accursius quid sanguinolentus in ea lege significaret, ignorauit: nos ex Codicis Theodosiani interprete, in eius uocis notitiam peruenimus, hocq; argumento arbitramur, de iure nõ licere patri, tametsi principi, filiũ suũ inuitũ obsidem hosti, etiam ut se redimat, dare. Quartus casus est in statutis seu legibus municipalibus, in quibus non uidetur licita extensio: unde & lex Iulia de maritandis ordinibus, quæ uirũ iubet, quicquid ad se peruenerit à seruo dotali, quẽ uolente uxore manumisit, restituere, in socero nõ procedit. De uiro, inquit Vlpianus, lex loquitur[g], de socero nihil in lege scriptũ, & hoc Labeo quasi omissum annotat. In quibus igitur casib. lex deficit, nec utilis quidem actio dabitur. Sed hoc ego respõso nõ moueor, cùm non sit in uiro, socerocq; æqualis ratio: siquidem mulier marito manu missori cõsentiens, cùm ob magnã coniunctionẽ possit alia præsumptio accipi, nõ facilè crediẽ uoluisse donare: quod in socero est cõtrà: sicut uidemus & in extraneis, quibus si permittamus rem nostrã possidere, in possessorio nobis præiudicamus, q̃d nõ ita est in uiro & uxore[h]: præsumiẽ enim alter ab altero iure quodã familiaritatis habere, nec ideo deteriorẽ in aliquo suam causam facere: quod maximè in casu prædicto dicendũ fuit, cùm donatio uiro facta ab uxore regulariter prohibeatur, socero à nuru nõ prohibeatur[i]. Verius est igitur in lege quoque municipali, iuxta supradictas distinctiones extensionẽ permittendã, ut si lex sit iuri cõmuni similis, uel etiam limitatoria, interpretatione producat: si correctoria uel pœnalis, nõ temerè extendatur. Vnde & aliquę quæstiones finiri possunt. Lex ait: Si quis triticum extra territoriũ super equo, asino, uel curru portauerit, deprensus soluat centũ: Salic.[k] existimat, qui super humeris gestat, uel mulum agit, pœna quoq; afficiendũ: proprius enim est, ut effectus ipse exportationis cõsideratus sit, nõ auferendi modus. Cui & ego assentior, præterq̃ in eo qui humeris gestat: cùm enim eo modo longè minus exportarit, quàm iumentis possit, nõ est uerisimile uoluisse legislatorem talem afficere. Lex ait, Triticũ extra territoriũ nemo deferat, nunquid farina poterit? Et receptius non posse, extensionemq; fieri, aliàs quippe prohibitio eluderetur[l]. Sed an uinũ, oleum, liquamina? Et non censebunt uetita, non enim tanta est ratio[m]. Quid uice uersa, si uinũ, oleum, liquamina deferri nõ sinantur, an triticum? Et uerba legis deficiũt, opinor, & mens, nisi cùm lex ad Barbaricũ transferri uetat: eius enim ratio est, ne suauitate frugum illecti barbari, impetũ in nos faciant[n], quæ prima fuit Gallorũ in Italiam aduentus causa, ut T. Liuius attestatur. Lex ait: Si quis decesserit intestatus, ei existentibus masculis, fœminæ nõ succedãt: mortua est mulier, Salic. negat statuto locũ esse: Si quis, inquit, ergo si quæ decesserit, cessant uerba. Ego dissentio, cùm absurdum nõ sit, uoluisse legislatorem etiã in fœminarũ successionibus masculorũ utilitati prospicere: & dictio, si quis, non omnino ex extensione, sed ex ui quoq; aliqua uerborum fœminas complectitur[o]. Lex ait: Patruis in successione præferantur consanguinei, nunquid & in tutela? Et cùm hæc æquiparata sint, & quò tutela redit, hęreditas pertineat, Salic. putat etiã in tutela consanguineos præferri: quapropter & si lex agnatos cognatis in successione anteponat, in tutela quoque extendetur, præterquã matris respectu, cui tutela defertur, nõ propter successionem, sed propter præsumptũ parolis suæ amorem: unde tametsi ab hæreditate excludatur, tutelam geret[p]. Lex: Stantibus masculis, intestato patri fœminæ non succedant: quid si testatus sit, & eas præterierit? & cùm regula sit iuris antiqui, Quæ ab intestato excluditur, ius dicendi nullum, uel bono. possessionem contra tabul. petendi non habere, sequitur ex testamento quoque exclusas[q]. Quid si testator exhæredatis masculis, solos extraneos instituit? Et putarem nõ esse locum legi, & fœminis bon. possess. contra tab. concedendam: huiusmodi enim lex correctoria est[r], & ideo strictam solùm interpretationẽ recipit: unde cum fauore masculorũ, ab intestato fœminas excludat, nõ debet extendi condito testamento, quando masculorum fauor non subest: & cùm huiusmodi lex duplici cardine insistat, altero quo fœminæ exclu-

a l. fin. C. de reuoc. don.

b d. c. si Papa. de priuil. in vj.

c l. j. de constit. princip.

d c. quæ à iure. de re. iu. in vj

e Bart. d. l. j. C. de iur. ignor.

f gl. l. ij. C. de pat. qui fil.

g d. l. si uerò. §. de uiro. solut. matr.

h l. qui iure. de acquir. poss.

i l. iij. §. socrui. de do. int. uir.

k l. si seruũ. C. de noxal.

l Bart. l. quæsiũ. §. illud. de legatis ij.

m Bald. d. l. omnes populi.

n l. j. C. quæ res exp.

o l. j. §. eod.

p Decii. cons. xvj.

q Bart. l. Gallus. §. & quid si tantum.

r l. maximũ. C. de lib. pret.

excluduntur, altero quo mares uocantur, ſi
incluſiuũ caput ceſſat, igitur & excluſiuum[a],
maximè cùm in hiſce tricis perplexis ue, hu-
manius ſit pro his pronũciare, qui iure com-
muni, & naturali ratione potiores ſunt[b]: &
ita ſentio, licet alij contrà. Lex ait: Exiſtenti-
bus maſculis, mater excludatur: quid ſi ſo-
ror etiã adſit? Et uidebatur lex producenda,
ut excluſa matre, quæ prior in gradu eſt, ſo-
ror quoq; reijciatur. Sed contrà reſponſum
eſt[c], cùm diuerſo iure ſoror ſuccedat, meritò
agnatũ remotiorẽ excludet, & beneficio ſo-
roris mater quoque fruetur. Qua ratione &
lex amitam excludens, ad materterã nõ por-
rigetur: & ſi à patruelibus mater excludatur,
nõ ideo amita erit excluſa: diuerſo enim iure
ſuccedunt[d]. Lex ait: Iudici ſalariũ non debea
tur, niſi poſt ſententiam: quid ſi per iudicem
nõ ſtat, quò minus diffiniat? Et reſpõſum eſt
ſalarium deberi[e]. Lex ait: Rem uenditam
agnatus intra annum ius redimendi habeat:
quid ſi in ſolutum data ſit? Plerique deficere
uerba legis dixerũt, relatumq; extat pronun
ciatum ſic fuiſſe[f]. Mihi durum hoc uidetur,
propter rationẽ legis, & quia uerba omnino
nõ deficiunt: nam uenditionis appellatio, ad
omnem alienationem ex lege XII. tabularũ
pertinet[g]. Lex ait: Maritus uxori in ultima
uoluntate ultra quartam bonorũ partem re-
linquere non poſsit: teſtator eam hæredem
inſtituit, cum clauſula, ſi teſtamentũ non ua-
leret, ut donatione mortis cauſa deberetur:
atque ita ſtipulatus uxoris nomine erat nota
rius, cùm teſtamentũ irritum fuiſſet: Reſpõ-
dit Decius ualere donationem[h]: quoniã do-
natio cauſa mortis propriè ultima uoluntas
nõ eſſet. Contrariũ obtentũ fuit, propter ra-
tionem legis, ne facilè ægrotãtes mariti (quo
potiſsimũ tempore teſtari ſolent) blanditijs
muliebribus ſeducanẽ: & lata ſignificatio uo
cis nõ repugnabat, alioquin paratiſsima eſ-
ſet fraus legi. Lex ait: Mandatũ teſtibus pro-
bari non poſsit, ſed ſolis publicis documen-
tis: an ratificatio probabitur? Et Bald. poſſe
credidit[i]: quoniam lex illa correctoria & du
ra, ad hunc caſum trahi non debet: quod &
mihi uidetur: nam quamuis quo ad effectum
ratificatio mandato æquiparetur, non tamen
quo ad probationis modum. Lex ait: Qui ali
quem fuſcina ferrea percuſſerit, duplici pœ-
na afficiatur: percuſsit quis tridente, uel ca-
pite ſecuris, quid ſtatuendũ? Et Bald.[k] ſi iudi
ci ſederit tale inſtrumentũ æquè grauem pla
gam infligere, ſimileq; fuſcinæ eſſe, duplo
puniendum rectè reſpõdit. Lex ait: A dulter
ducentis aureis puniatur, an trahatur ad ſtu-
pratorẽ? Et Salicetus ait nõ trahi, quare eum
grauiore iuris cõmunis pœna plectendum,
tametſi aliàs grauius ſtupro adulteriũ caſti-
garetur[l]. Ego ſubſiſto, quoniam ſuprà uidi-
mus, in pœnarũ ſimilitudine fieri extenſio-
nem, & craſſa minerua adulteriũ & ſtuprum
promiſcuè accipiũtur[m]. Lex ait: De omnib.
delictis pax fieri poſsit, excepto adulterio,
homicidio, furto: quid in raptore? Et recep-
tius eſt poſse fieri: nam alia in raptore, alia
in fure cõſtituta uidemus[n]. Lex ait: Quoties
litis æſtimatio uiginti librarũ maior eſt, pro-
bationes per teſtes nõ admittanẽ: quid ſi par
tim ex teſtibus, partim ex inſtrumentis quis
probare uelit? Et receptũ eſt hoc permittẽ-
dum eſſe, ceſſat enim ſubornationis metus[o].
Lex ait: Mulier abſq; duorum agnatorũ au-
toritate ne cõtrahito: procurator mulieris cõ
traxit, an quod ex ſe prohibita eſt, per alium
poterit? Et reſponſum eſt poſse, dum autori-
tas conſtitutioni mandati ſaltem generaliter
affuerit[p]. Lex ait: Qui in eccleſia aliquẽ per-
cuſſerit, grauiſsimè plectatur: percuſsit ali-
quis in cœmiterio, reſponſum eſt, legi locũ
eſſe: quoniã æquiparata hæc ſunt iure utere-
ri[q]. Lex: Vicinus ædificanti prætoriũ uende
re teneatur, cùm in fauorem ædificãtis facta
ſit, nõ imponet aliquã neceſsitatẽ emptori[r]:
tametſi aliàs emptor & uenditor correlatiua,
ut uocant, ſint. Lex: Mulier ſine liberis dece
dens teneatur trientẽ hæreditatis fratri relin
quere: num & filio fratris? Et ſi ſolus extet,
nõ puto: ſi adſit patruus, cum eo admittetur:
licet Alexander etiã ſi ſolus ſit, putet legi locũ
eſſe[s]. Lex: Agnati quocũq; gradu cogna-
tis præferantur: extat cõſanguineus, itemq;
frater uterinus; Reſponſum eſt, uterinũ nõ
ſuccedere[t], qui propriè agnatus nõ eſt, licet
iura agnationis ex lege Iuſtiniani conſequu
tus ſit: ceſſat enim in eo agnationis cõſeruan
dæ ratio, quæ ſola legislatorem mouit. Lex:
Frater in patris ſucceſsione ſororẽ excludat:
auus deceſsit ſolis nepte, nepoteq; relictis,
quos ex duobus filijs ſuſtulerat: Reſpõſum
eſt, nepotẽ potiorẽ eſſe[u], tum ex ratiõe legis,
tum quòd appellatione patris, auus, appella-
tione fratris etiam patruelis contineẽ: idq; la
ta ſignificatione acceptis uerbis. Lex: Frater
defuncti excludat matrẽ: de fratre patruele
nõ intelligitur, quia in eo non æquè tanta eſt
ratio, ſicut in germano[x]. Lex: Syngraphę ma
nu debitoris ſcriptæ, plena fides adhibeatur:
quid ſi aliena manu ſcripta, ſed à debitore
ſubſcripta ſit? Reſpõſum eſt, idem eſſe[y]: quo
niam paria hęc eſſe lex exiſtimat. Lex: Quiſ-
quis contractum aliquem iniuerit: quid ſi di
ſtractum? Et receptum, idem eſſe[z], ſi eadẽ ra-
tio ſit utroq; in caſu. Lex præmiũ accuſatori
decernit, quid in denũciatore? & eidem quo-
que debebitur: fit enim extenſio fauore pu-
blicæ utilitatis, ne crimen impunè ſit[a]. Lex:
Frater nõ poſsit propter æs ſibi debitum fra
trem in carcerem trahere: quid ſi nomen alte
ri ceſſerit? Et uerius eſt, ne ceſsionariũ quidẽ
poſse[b], qui creditoris loco ſubſtitutus eſt, a-
lioquin fraus legi paratiſſima eſſet. Lex: Ma
ritus dotis ſibi datæ tertiam partem lucretur:
quid ſi ſolùm promiſſa ſit? Non extendetur[c],
niſi generalitas rubricæ ipſius legis aliud ſua
deat: & ita Baldo uidetur[d]. Lex: Exiſtentibus
fratribus defuncti, mater excludatur: quid ſi
extẽt ſorores ex latere patris tãtũ? Et à matre

n Inſtit. ui bon. ra. uerſ. ridicu lum.

o Bar. l. certi cõ dictio. §. quoniam. ſi cert. petatur.

p l. apud. §. fin. ex quib. cauſ. in poſſ. Alex. conſ. clxxxix in vij.

q Arch. xij. q. j. nulla.

r Bald. l. j. C. de cõm. ſer.

s Alexan. cõſil. xxxvj. in vj.

t Bald. l. lege. C. de leg. hæred.

u Bal. l. ſcimus. vij. q. C. de in offic.

x Alex. conſil. lxxxix. in vj.

y l. ſi ita ſtip. §. Chryſogonus.

z Iaſ. l. ſi unus. §. pactus ne. ff. de pact.

a l. v. §. hi quoque. ad Syll.

b l. ſi poſt diuortium. ſol. mat.

c Iaſ. l. j. col. ij. ſi cert. pet.

d Bald. ibi.

eas excludi uerius est [a], nec ius cõmune hoc casu correctum censebitur, cùm nec fratris appellatione ui uerbi contineatur soror, sed per extensionem tãtum, quę in correctorijs locum non habet, prę sertim cùm non æqualis ratio subsit. Et hæc quidem exempla sufficiant, cùm alioquin quamplurima alia potuissent adduci: sed id mihi laboriosum magis, quàm utile lectori fuisset. Sed quid si alia lege caueatur, ne statuta aliquam interpretationem glossam ue accipiant? Et Bartolus [b] credidit solùm friuolã interpretationem reiectam censeri, cùm uera interpretatio, quæ ex ratione legis descendit, naturaliter sit necessaria [c], autoritateq; ipsorum legislatorum fiat, cui non est uerisimile uerbis illis derogari, alioquin absurda, inepta, iniquaq; quamplurima adolescerent [d]: nam & uidemus demandata iudici causa, ut eam appellatione remota cognoscat, solũ friuolas, calumniosasq; appellationes submoueri [e]. Quę uerba Bart. ut in se uera sunt, crebrioreq; calculo approbata, indigent tamen clariore expositione. Et in primis cùm à uerbis legis recedendum non sit, si lex tollat interpretationem, de extensiua intelligetur, quatenus ui uerborum comprendi non possit. Vnde quod à contrario sensu deducitur, exclusum uidebitur, quod Baldus sensit [f]: qua ratione etiam in substitutione expressa uulgari non continebitur pupillaris: ex legis enim interpretatione, non ex uerborum figura inest [g]. Cùm uerò glossas fieri prohibet, restrictiones uel augmentationem prohibere intelligitur, non autẽ eam expositionem, qua uerbum aliquod obscurum grammatico more intelligibilius declaramus. Quintilianus tamen libro primo, interpretationem linguæ secretioris γλῶσσας dici à Græcis autor est. Dionysius glossematicam dictionem esse ait priscam, obscuriorem, circumloquutionibus constantem. Diomedes quoq; genera loquutionum quinq; facit, rationale, artificiale, historicum, glossematicum, cõmune. Quid si dicatur ad literam uerba intelligi debere? Et eodem modo fiet interpretatio, ne absurdum ineptumq; aliquid consequatur, ne ue extensione ultra uerborum uim utamur: quapropter & tũc dispositio in casu simplici loquens, ad mixtum non protrahetur [h]: quod accipiendum, cùm mixtum ex uisermonis nõ prouenit, quod suo loco explicabitur. Sed an tunc masculinum concipiet fœmininum? Et Franc. Curt. respondit, tũc quoq; cõcipere: indeq; existimat, si lege municipali in hæreditate fraterna agnati fœminis præponantur, etiam in sororis successione potiores fore, tametsi uerba ad literam intelligi debeant: cuius sententiã ego tum probarem, cum ratio fauoris agnatorum in lege expressa est: tunc enim & iste casus sub ratione eiusq; uerbis comprendi dicitur, sicut species sub genere [i], nec ui extensionis producitur. quod si ratio expressa nõ sit, existẽte

a Alexan. cõsil. xlv. in vij.
b Bar. d. l. omnes pop.
c l. ij. §. his legibus. de or. iur.
d l. sed & si. §. quæsitum. de leg. iij.
e l. j. §. fi. à qui. app.
f Bald. d. l. ij.
g Bal. l. precib. C. de impub.
h Ang. l. si ita. de lib. et po.
i Pet. Cy. l. iura non in sing. supra de ll.

suprascripta lege aliud cẽserem: & ita Bal [k]. Cornæusq; [l] responderunt, & frequentiore sentẽtia receptum est [m]. Quid si lex dicat statutum præcise intelligendũ obseruãdumq;? & precise hic significat sine tectorio aliquo, & sermonis inuolucro. Cicero ad Atticum lib. VIII. Nemini cuius causam non reciperem tam humili, tam sordido, tã præcise negaui, quàm hic mihi planè sine ulla exceptione præcidit. Videtur metaphora ab his ducta, quibus imperatur, ut longis uerborum ambagibus finem imponãt, superfluaq; amputent, & quod uulgò dicitur, ad punctum ueniant: unde & præcise quandoq; dicitur, quod propter breuitatem obscurum est. Cicero de nat. Deorum lib. II. Id, inquit, præcise dicitur, ut si quis Atheniensium Rempub. dicat consilio regi, desit illud Areopagi. Ad Herennium quoq; lib. IIII. Præcisio est, cùm dictis quibusdam, reliquum quod cœptum est dici, relinquitur in audientium iudiciũ. Sed in casu nostro, ut dixi, aliter intelligitur, doctoresq; nostri ita accipiunt, ut uelit lex præcidi quæcũq; alia quæ illi dispositioni officiãt, ambiguamq; reddant [n]: aitq; Bald. huiusmodi uerbis quæcunq; glossemata reijci, nisi quæ ex alijs legibus assumũtur. Legem tamen correctoriam, quæ extãtibus filijs fœminam excludat, tum ad nepotem non produci, quia nec præcisus hic intellectus [o], nec ex litera, sed ἐξ πλάτους est. Sed nunquid in statutis argumento à cõtrario sensu locus erit? Et quia hic tractatus & ipse ad extensionem pertinet, nõ in his tantum, sed generaliter attingendus est. Videntur autem hoc nomine quatuor argumentorum genera cõtineri. Primum est, quod argumentum à speciali dicimus: nam si lex aliquid specialiter induci dicat, consequens est, ut ius commune in contrarium sit: & hoc casu tale argumentum dicitur, non ex mentis coniectura, sed ex ipso contextu sumi: unde ex lege Iulia [p], quæ damnatã adulterij dicere testimonium uetat, probatur regulariter mulieris testimoniũ recipi: tali igitur casu putauerim etiam in correctorijs huic argumento locum esse, quia propriè ab extẽsione nõ prouenit, cũ lex, quę speciale esse dicat, ex ui illius uerbi negare in alijs censeat: hacq; in specie eorũ sententiã probo, qui illud quod per huiusmodi argumentũ inducitur, uerbis legis expresse cõprendi existimauerunt [q]. Alterũ genus est quod ab inclusione unius dicitur: lex enim unũ includens, aliud à contrario sensu excludere uidetur [r], & uice uersa [s]: hocq; casu tacitè & per coniecturam uerius est sensum talem accipi [t], & ideo hac specie nõ uteremur ad iuris antiqui correctionẽ, nisi cùm aliàs lex ipsa municipalis elusoria redderetur [u]. Aliud genus loci est, qui ab exceptione dicitur: uulgò enim aiunt ab exceptione regulam confirmari [x]: nã quod in exceptione comprẽnsum nõ est, sequitur sub ipsa regula cõtineri [y], & hoc casu argumentum ex pro-

k Bald. consil. cccclx. in v.
l Corn. xxiij. in ij.
m Alexan. xlv. in vij.
n Ias. d. l. ob pop. col. pe.
o Bald. d. l. maximum.
p l. qui testimonio. §. mulier. de iusiu.
q Domin. ca. §. prima disp.
r l. maritus. C. de procu.
s l. cum prætor. de iudi.
t l. apud antiq. C. de fid.
u gloss. l. nulla. auth. diaconis sant. C. de ep. & cleri.
x l. nã quod. ff. de pen. dep.
y c. cum dilectus. de cons. dist.

proprietate ſermonis deſcendit, & ui uerbi: unde uidetur quacunq; in materia, etiam ſi correctoria ſit, aſſumendū [a]: idq; aliqui probant. Sed ex aduerſo obſtat, quòd ſi lex ſacri ſodalitij eos fructib. ſacerdotiorū priuet, qui non reſident, præterq; ſi infirmi, uel in Pontif. Romani obſequio ſint, tamen non intelligetur eos priuaſſe, qui in epiſcopi ſui obſequio ſint, cùm nec hi iure cōmuni priuentur [b]. Verùm reſpondendum eſt, exceptionē hoc caſu regulam nō confirmare, tum quia regula à iure cōmuni interpretationē recipit, tum quia exceptio de Rom. Pontifici obſequentibus, ſatis oſtendit idem iuris obſeruandum in his, qui ſuo antiſtiti ſubſeruiunt: nō enim minor eſt eccleſiæ utilitas. Poſtremus locus qui ἐμφατικωτάτος à contrario ſenſu dicitur, ſoletq; ex diſpoſitione generali accipi, quæ certa ratione aliquid inducit, ut ea deficiente, mens quoq; legis deficiat: & tale argumētum à coniectura uires ſumit [c], non autem directò ex ui uerborum accipitur. Fortiſsimū autem ſemper eſt, quod ſic deducitur enthymema, dum tamen non ſimpliciter à contrario ſenſu literæ ſit, ſed etiā rationis, ſeu mentis ipſius legis. Quapropter cùm lex dicit, Caſſa ſint omnia per Italiam aduerſus libertatem ſacerdotum cōſtituta, nō ſequitur, ergo extra Italiam obtineant [d]: cùm Italiæ mentio non ideo ſit facta, ut prouinciæ excludantur, ſed quia frequentius id mali in Italia contingebat, in qua pleraq; Reſpublicæ nullis ſubiectæ principibus ſæpiſsimè huiuſmodi plebiſcita ſanciebant. Quod dicitur, inquit Hieronymus [e], antequam conuenirent, non ſequitur ut poſtea cōuenerint, ſed ſcriptura quod factum non ſit oſtendit. Sic in Euangelio Matthæi: Et nō cognouit eam, donec peperiſſet: nō ſequitur, poſtquā peperiſſet, cognouiſſe: ſed quidā eſt loquendi modus, qui ab affectatiōe dicitur: credebāt enim fore, ut cōuenirent, & ut eam cognoſceret. Galli, inquit Vergilius, per dumos aderant, arcemq; tenebant: id eſt, credebant fore ut iamiam tenerent. Pleraq; ſunt huius rei in myſticis libris exempla, quæ libro aduerſus Heluidiū ἀντιμαχείτῳ collegit Hieronymus. Sic & nos plerunque loquimur, cùm dicimus, Iudices priuſquā de cauſa cognoſcerent, reum condemnarūt: nō ſequitur, ergo deinde cognouerūt: ſed ſumitur hic modus ex eo, quod fieri debuit. Si cōuenerit, inquit Africanus [f], ut alius prætor q̄ cuius iuriſdictio eſſet, ius diceret, & priuſquā adiretur mutata uoluntas fuerit, nemo cōpellitur cōuentioni ſtare: nō enim ſequitur, poſtquā aditus ſit, non licere utriq; parti ab eius iudicio recedere. Sic cùm teſtator iuſsiſſet fideicōmiſſario caueri ſi filia non diuorteret, reſcripſerunt Seuerus & Antoninus [g], non uideri remiſſam cautionē in caſu diuortij, quia non eſt ueriſimile teſtatorem ad turpem hūc caſum attendiſſe: imò potius credendū eſt, illa ab eo adiecta uerba, quòd crederet filiā aliquo modo nō diuerſuram, ut conditio uim cauſæ impulſiuæ reſpiciat. Ex qua ratione deducitur, huiuſmodi argumenta legitimè nō ſumi à contrario cauſę impulſiuæ ſenſu, ſicut nec uerborū, quæ narratiua uocant, uel quæ modum, non autem conditionē, inducunt [h]. Itemq; quoties pluribus rationibus, quas finales uocant, aliquid inductū ſit [i]: aliqua enim deficiente, nō tamē diſpoſitio mensq; proferentis ceſſat [k]. Finge igitur, lex iubet q̄d minor XVIII. annis non poſsit abſque certa ſolennitate obligari, non cenſebitur ut poſt illud tempus uelit eum legitimè obligari [l], ſed tantummodo prohibitio illius legis deficiet, & caſus ceu omiſſus ex diſpoſitione iuris cōmunis limitabitur: talem enim eſſe mentem legiſlatoris credendū eſt, ne inducta ad prohibendum, permittere uideant [m]. Eodem modo finge, lex ait: Nemo ex mutuo ultra quicuncem accipiat, non ſequitur permiſſas eſſe quicūces uſuras, quas cōſtat lege Pontificū prohiberi: ſed ſimpliciter apparet, intra quincuncē nihil à lege municipij diſpoſitum. Ex his quoq; cōſequens eſt, qui unum dicit, licet à contrario ſenſu uideatur aliud excludere, ut propter mentem præſumptā non cenſeatur ea excludere, quę ei, quod dictum eſt, cōnexa, acceſſoria, ſimilia ſunt [n], cùm ut argumentū ualeat non ſolū à contrario uerborū ſenſu, ſed & mentis accipi debeat. Concludendum igitur, cùm hic locus nō ex uerbis, ſed ex coniectura oriatur, regulariter in ſtatutis correctorijs non aſſumi, niſi his in caſibus, quibus ſuprà in eis extenſioni locū eſſe docuimus, ut cùm aliàs diſpoſitio ſuperflua reddereē, uel eluſoria. Vnde cùm lex municipalis ſic ſcripta eſt: Non exiſtentibus maſculis, fœminæ ſuccedāt, receptū eſt eis exiſtentibus fœminas excludi [o]. Sic & lex, quòd mulier filios nō habens, poſſit de dote teſtari, à cōtrario ſenſu intelligiē, ut ſi habeat, non poſsit, ne alioqui ſuperflua eſſet [p]. Aſſumetur tamen, quādo non per extenſionē, ſed ex uerbis quoq; aliquo modo cōprænditur, ut in eo caſu dictū, qui à ſpecialī dicitur [q]: itemq; in eo, quo ab exceptione regulā firmari docuimus [r]. Sed & quoties correctio legis nulla induceretur, non eſt dubiū tali argumento locum eſſe [s]: nam tunc regulariter ſuprà oſtendimus permitti extenſionem, niſi eſſet expreſsim prohibita, ut quia cautū uerba ad literā intelligi debere [t]: itemq; niſi in pœnā legiſlator incideret, uel aliquid huiuſmodi odioſum, abſurdum, ineptū conſequeretur: quæ omnia ſuperius declarata ſunt. Supraſcriptæ quæſtioni cohæret alia quoq; regula, qua uulgò dicimus, contrariorum eandem eſſe diſciplinā [u]. Videndū igitur quomodo intelligenda ſit, & an in legib. municipalibus locū ſibi uendicet. In qua re breuiter dicendū eſt, ubi eadem eſt ratio, ibi eandem eſſe cōtrariorū diſpoſitionē [x]: ubi diuerſa ſit ratio, diuerſam [y]: ubi contraria, contrariam [z]: tunc q̄ eſſe regulæ locum, quæ in Topicis tradit, Id propoſitū in propoſito opera-

a Alex. auth. ex teſtamento. C. de collat.

b ad audientiā. de cle. nō reſid.

c cū apoſtolica. de his quæ unt à præl.

d athen. caſſa. de ſacr. ſan. eclef.

e quod dicitur. extra co.

f conuenerit. de iuriſdi. n. uid.

g C. de con. t. uicert. u. Cynus.

h l. Titio centū. in prin. ff. de cond. & dem.

i §. affinitatis. in flu. de nupt.

k l. j. §. ſexū. de poſtul.

l Bald. l. j. C. de inutil. ſtipul.

m l. legata inutiliter. de leg. j.

n Felin. c. nōne. de præſum.

o Alex. l. j. de offic. eius.

p Anchar. conſil. ccxiij. pro iſto prin.

q Bal. l. obſeruare. §. proficiſci. in iij. quæſtio.

r Bald. conſil. cclxxtij. in prouincia. in iij. quæſt.

s Feli. d. c. ſignificaſti. de foro compet.

t gl. clem. j. de uſur.

u gl. rubr. ff. de acquir. poſſ.

x l. ab emptiōe. de pact.

y l. inter ſtipul. §. ſacrum. de uerb.

z l. & ſi contra. de uulg.

ri, quod in oppositó oppositũ [a]. Quapropter apparet hæc non ex uiuerborũ, sed ex ratione ipsa procedere: & ideo in casibus, quibus suprà ostensum est à uerbis non recedi, & extensioni locũ non esse, huic quoq; regulæ nihil tribueretur. Hincq; est, quòd si lex municipij sororẽ excludit ab hereditate fratris, nõ uidetur uice uersa fratrẽ sororis hæreditate priuasse [b]: sicut uidemus, quòd media iurisprudentia masculos uolebat fœminis succedere, & nõ ex aduerso fœminas maribus: quoniam cõmodius uisum erat, sic iura cõstituere, ut plerunq; hæreditates ad masculos confluerent: obtinuitq; diu hęc sententia, donec per Iustinianũ abrogata est. Sic Senatusconsulto Tertulliano mater filio succedebat, & nõ filij matri, donec deinde ex Orficiano ei quoq; prouisum est. Vnde apparet, cui ęquum sit successiones esse reciprocas [c], nõ tamen hoc sufficere ut extensio fiat, nisi quatenus noua lege caueat: nec enim id per regulam ueterẽ generaliter statutũ est, ut sicut ego tibi, ita & tu mihi succedas, sed certis tantum casibus [d]: unde extensioni, quã passiuã uocãt, locus nõ est. Quapropter ex facto pronunciatũ scio, cùm lex legitimatos prohiberet legitimis succedere, nõ censeri uice uersa uetitũ filio legitimo, quò minus ipse ei, qui natalibus restitutus esset, succederet. Cęterũ & è cõuerso, si lex fratrẽ ab hæreditate sororis alienũ esse uelit, nõ prohibetur soror fratris hereditatẽ adire [e]: uerba enim legis obseruanda sunt: & qui eis nõ excluditur, iure cõmuni potior erit: cùm si quicq; indecens cõstitutum sit, nõ ideo ad consequentia sit trahendum, ut aliud quoq; inducat. Sic & Paul. Castrensis [f] legẽ, qua soror ab hæreditate fratris reijcit, respondit ea interpretatione non accipiendam, ut etiã ab hereditate sororis excludatur: quæ sententia est uera, nisi in lege ratio cõseruãdæ agnationis expressa sit, quo casu suprà aduersam huic Curtij [g] sententiã probaui. Non tamen perpetuum est in lege municipali huic argumento sedem non esse. Atqui in casibus, quibus extensio fit, fortissimus hinc accipietur locus: quo fit, ut in correlatiuis æquiparatisq;, etiam si de pœna agatur, nõ tamen tali cardine innixa ratio explo datur [h]: cuius rei exempla q̃plurima Iason refert. Hinc est, quòd si lege cautũ sit, ne testibus exceptio probari possit, nec actio quidẽ poterit [i]: cui enim damus actionẽ, multò magis exceptionẽ: & regula iuris antiqui est, in probationibus non plus actori fauendum, quàm reo. Hinc prohibitus à lege correctoria aliquem condemnare, censebitur prohibitus & absoluere [k], nisi legis ratio sit, quia suspectam habeat iudicis sæuitiã. Quapropter hæreticæ impietatis quæsitor, delatum de se reum absoluere poterit, condemnare solus nõ poterit [l]. Hinc si lex legatum probari per duos testes posse constituat, etiam ademptio legati hoc numero probabitur [m]: paribus eũ passibus in iure ambulant datio & ademptio [n]. Et hæc quidem sufficiant. Cæterum cùm extensio etiam ex uarijs argumentorũ generibus in iure nostro fiat, erunt fortè qui hanc quoq; partem à nobis attingi desiderabunt. Sed hi uelim sciant, à pleriq; tam ueteribus quàm recentioribus, adeò diligenter, etiam integris uoluminibus materiam hanc explicatã, ut minimè nostra opera quisquã indigere possit: adde quòd omnino hæc argumentandi ratio ad Iureconsultos nõ pertinet. Optimus erat legum interpres Trebatius, etiam priusquã M. Tullius Topica eius nomini dicaret: qui enim iudicio naturali lepram à lepra (ut uulgò dicitur) discernere nequit, is legibus nostris addictus, olei & somni iacturam facit. Spectant huiusmodi ad dialecticos, quorum ars in contentione uerborum consistit: Iureconsultum uerò id solùm decet, ut rationes legis consideret: ubi ratio dissimilis est, ibi argumentum esse inefficax sciat: at ubi similitudo rationis adest, etiam si alioquin res diuersissimæ sint, tamen ab una ad aliam procedemus. Quid magis inuicem pugnat, quàm testatũ esse, & intestatũ? & tamen de uno casu ad alium argumentamur [o]. Quid amplius dissidet, quàm sacerdos & asinus? & tamen de uno ad alium Alexander Pontifex, ceu de similibus argumentando, processit: quod Antonius Butr. annotauit [p]. Quid rursus tam malè cohęret, quàm perplexitas, & uerendorũ nerui? & tamen Gregorius similia hæc existimauit [q]. Ex similitudine igitur rationis legum sciẽtia porrò extendenda est, locorũ argumentorúmue sedibus hisce, qui se Logicos dicunt, derelictis.

a l. fin. §. fin. de leg. iij.
b Bal. l. lege xij. C. de leg. hær.
c §. filium. in auth. qui. mo. nat. effi. sui.
d l. si ab eo. C. de leg. hær. l. cõmunium. C. de nat. lib.
e Bald. l. testamentum non ideo. C. de testam.
f Paulus consil. cccxl. hæreditas prædium. Decius consil. lxxj. in fin.
g Cur. consil. ix
h Ias. l. fin. C. de indi. uid. tol.
i Bald. c. j. de mut. petit.
k l. nemo qui. de reg. iur.
l gl. cle. j. de hæred. uer. eos.
m Bald. l. fin. C. de fideicõm.
n gl. l. cum proponebatur. de lega. ij.
o l. causa. de uulg.
p c. fin. de iur.
q c. nerui. de testi. xiij. distin.

D. AND. ALCIATI IV RISCONSVLTI, DE VERborum significatione, liber tertius.

SVPERESTnunc, ut ad actiones hominũ deueniamus: & sicut à nobis, quemadmodũ legibus extensio fieri possit, suprà expositum est, ita in præsentia declaremus, quemadmodũ cõtractus, & ultimæ morientiũ testationes, ad casum omissum per interpretationẽ produci possint. Nec absq; cõsilio nobis uisum est materiã hanc separatim tradere, nõ quòd inter contractus quoq; & ultimas uoluntates aliquæ non sint differentiæ [r], sed quòd multò maiores simul hæc habeãt cum legum interpretatione discordias. Quarum est causa, quòd legis dispositio ex sola mente unumquenq; obliget: neq; enim legis mens aut ratio ideo minus pollet, quòd uerbis non sit expressa, cùm non minus cõmittat in legem, eiq; fraudem faciat, qui uerbis obtemperans rationem negligit [s], quàm qui utrunq; negligit: at in humanis actionibus sola mens nihil proficit, nisi aliquo modo expressa proponat [t]. Ad hæc rationẽ legis perscrutari plerunq; facilè est, ex eaq; argumentari

r Ias. l. quæ de leg. ff. de leg. j.
s c. fin. de reg. iur. in vj.
t l. quidem cum filium. de hæred. instit.

mentari conceſſum eſt, cùm generaliter pro ditum ſit, id pro ſtatuto habendum, quod legislatores, ſi de eo caſu interrogati fuiſſent, ueriſimiliter conſtituiſſent [a]: quem ſenſum ἐκ τῆς ἐπιεικείας, id eſt, ex bono & æquo accipi, Ariſtoteles Moralium v. autor eſt. At rationes hominũ in ultimis uoluntatib. diſcernere difficile eſt, in cõtractib. longè difficilius, cùm ſemper debendi reus negaturus ſit, ne productio fiat [b], creditor propter utilitatẽ ſit affirmaturus: meritò igitur fatendum eſt, interpretationes huiuſmodi facilius in uerbis legum fieri: quod nõ paucis quoq; in ſpecie bus exẽpli cauſa demõſtrabo. In edicto prætoris [c], cùm de actione fiunt uerba, & de pœnali, & de qualibet alia intelligitur; at cũ quis in iudicijs actionem intendit, de ſpeciali tantùm accipitur [d]. In lege cùm dicœceſis fit mentio, & de ciuitatis, & de agri adminiſtratione intelligitur [e]: at in hominis diſpoſitione, extra ciuitatem tantùm dicœceſis eſt [f]. In lege ſingularis, quam ἀοριστικὴν, id eſt, indefinitã uocant, ſemper uniuerſali æquipollet [g]; in diſpoſitione hominũ nõ item. Lex de curatore loquens, etiam in tutore locum ſibi uendicat [h]: at ſi teſtator curatorẽ dare ſe impuberi dixerit, nihil agit, nec tutor datus intelligitur [i]. Sic quoties lex filij mentionem facit, non eſt dubium & nepotem contineri: cùm teſtator filijs tutores dat, nepotibus conſuluiſſe non uidetur [k]. Si lex uniuerſali termino etiam geminato utatur, ut quicunq;, quiſquis, ad idoneos regulariter reſtringitur: at in contractibus aliud eſt [l]. Vnde qui ſibi & quibuſcunq; heredibus feudum, quod uocant, ſtipulatur, etiam de extraneis & aliàs incapacibus egiſſe præſumitur, idq; receptius eſt. Quoties tamen uoluntas in obſcuro non eſt, nulla conſtitui differentia debet; quin ſicut uerba legũ generaliter, quatenus ratio ſuadet, intelligitur, ita ſi & hominũ diſpoſitiones, regulasq; illas obſeruemus, quibus traditum eſt, de placitis hominũ, ad legum ſcita argumentũ uallere [m], ſicut de contractibus ad ultimas uoluntates, & uice mutua de hiſce uoluntatibus ad contractus [n]: cumq; inter hos aliqua differentia ſit, leges municipales ultimis uoluntatib. potius quàm contractibus accedere [o].

IGITVR ut ad rem deueniamus, puto quinque axiomatis, ſeu cõcluſionibus materiam hanc omnem extricari poſſe. Prima eſt: Prouiſio, qua quid purè diſpoſitũ eſt, in uno caſu facta, ad alium non producitur. Quapropter ſi alij fundum, alij uſumfructũ eiuſdem fundi teſtator legauerit, uſusfructus cõmunicabitur: quia fundi appellatione etiã uſusfructus continetur [p], nec error teſtatoris faciet, ut alij ſolus uſusfructus detur, niſi aliter uerba conceperit. Sic & teſtator, qui tutores filijs dedit, de eo non intellexiſſe cenſebitur, quem habere ſe ignorabat, tametſi ueriſimile ſit ei quoq; ſi ſciuiſſet daturum [q]. Sic cùm dotem pater daret, ſi in alterum caſum uel diuortij uel mortis ſtipulatus ſit, in alterum, in quem nõ pepigit, mulieris actionem eſſe reſponſum eſt [r]. Et cõcluſionis ratio illa eſt, q̃d in dubio ſtandum eſt uerbis, nec uidet quis aliud ſenſiſſe, quàm quod uerbis expreſsit. Nõ obſeruatur prædictum axioma quatuor caſibus. Primus eſt, cùm id, quod omiſſum eſt, uirtute expreſsi intelligi poteſt, uel ex natura actus [s], uel ex antecedente, conſequentẽue [t] neceſſario, uel propter cõnexitatem [u], uel quia inuicem ſe reſpiciant [x], uel quia per argumentum à cõtrario ſenſu id ſuadeatur [y], uel quia prouiſum in ſimplicibus eſſet, & de caſu mixto agatur [z], uel quia teſtator plus expreſſerit: nam & de eo quod eſt minus, utiq; ueriſimile eſt prouiſum [a]: quod & quandoque uice uerſa accipitur, & ex minori per cõiecturam ad id quod maius eſt perducimur. Sanè & quædam propter fauorem ultimarũ uoluntatum pro cõſequentibus ſeu cõnexis habentur, quæ in contractibus ſeparata cenſentur. Ecce: Qui uendit fundũ, iter ſeu uiã ad eum præſtare non tenetur, niſi expreſsim ita conuentum ſit [b], & tamen hæres fundum à teſtatore dare iuſſus, uiam quoque ad eum præſtabit [c]. Qui mandat numerum Canonicorũ coërceri, quia reditus diminuti proponantur, nõ cenſetur id mandaſſe, ut auctis facultatibus augeatur [d]: quod tamen in ultimis uoluntatib. cõtrà eſt [e]. His nõ abſimile quod in diſpoſitione legis Bartolus ſcripſit: In cauſa læſæ maieſtatis, famoſi, itemq; alij teſtes reprobi admittuntur. Qui igitur eo crimine legatum accuſat, quia ſucceſſorem non admiſerit, hoc ipſum hiſce teſtibus probare poterit. Quòd ſi negetur eum legitimũ ſucceſſorem eſſe, non poterit, nec huiuſmodi conſequẽtia adminicula idem priuilegij habebũt [f]. Secũdus caſus eſt, quando ueriſimilis mens teſtatoris eſt, ut idẽ ſit in caſu omiſſo. Quod in eo reſponſum eſt, qui uterũ filiq; prægnantis inſtituit, cùm ſe inſcio ruri albeſcente cœlo iam enixa eſſet: erit enim infans ex eo teſtamento hæres [g]. Sic & qui poſthumum inſtituit, quem credebat in lucẽ ſe mortuo uenturum, eo quoq; caſu inſtituiſſe cenſebitur, quo ſe uiuo naſcatur [h]. Sed tamen hoc ita intelligendum, ut procedat, cùm de eadem perſona agit: idem enim ille nepos eſt, ſiue iam natus, ſiue pòſt naſcetur, ſiue uiuo, ſiue mortuo teſtatore. At ſi alia perſona ſit, caſus pro omiſſo habebit: cùm enim teſtator de ea non cogitauerit nec diſpoſuerit, ſaluis regulis iuris non poſſumus aliter cõſtituere [i], cum pręſumpta teſtatoris mens, niſi in aliquã diſpoſitionem tranſierit, non obſeruetur [k]: nam actus hominũ ultra eorum præſentem cogitationem non operantur [l]: & receptum eſt, teſtantium uoluntatem ex eo interpretationẽ accipere, quod ipſi opinabantur, non ex eo, quod ex ſe uerum ſit [m], maximè cùm regulariter ulla perſona extrinſecus aſſumi non ſoleat [n]: nam etiã in ſubſtitutione uulgari nunq; uidemus omiſſum uerbis caſum ex mente cõprendi, cùm ſubſtituti perſona uariatur [o];

[a] l. ſi cum dotẽ. ſol. matr.
[b] l. ſi non fuerit. pro ſoc.
[c] l. illud. de acq. hæred.
[d] l. Lucius. §. Paulus. de admin. tut.
[e] l. alteri. de admin. leg.
[f] l. aliquãdo. de cond. & dem.
[g] l. ſi ita. de lib. & poſthum.
[h] l. qui quartũ. de leg. j.
[i] l. in uẽdendo. de cõtrahen. empt.
[k] l. binas. de ſcruit. urb. præ.
[l] c. fi. de uerb. ſignif.
[m] l. fin. §. fin. de lega. iij.
[n] Bar. l. in quæſtionibus. ad l. Iul. maieſt.
[o] l. Titius. §. fin. de lib. & poſthum.
[p] l. fi. C. de poſt. hære.
[q] d. l. ſi quis ita. §. ſi quis cum.
[r] d. l. quidã cũ.
[s] l. non omnis. ſi cert. pet.
[t] l. quo loco. §. j. de hære. inſtit.
[u] l. ſi ita ſtip. §. Chryſogonus. de uerb.
[x] l. ſi paterfam. impuber. ubi Imol. de uulg.

mandatũ quoq; ad aliam personam non pro ducitur, tametsi idem effectus consequi inde posit[a]. Nec me quicq; mouet, quod à Seuero Imp. constitutũ est, posthumũ testamẽto matris præteritũ, quæ in puerperio repentina morte decessit, coniectura mentis maternæ cum fratribus censeri institutũ: nec eo casu testamentũ ceu inofficiosum expugnari posse[b], quia arbitror propter iustam impedimenti causam, & quia nullũ filijs damnũ inde oritur, atq; etiam odio querelæ, ita constitutum. Minus quoq; moueor Papiniani responso[c], quo pactionem dotis mihi uel fratri hæredi meo restituendæ, nõ prodesse fratri respõdit, si hęres nõ sit, sed filijs potius meis, quos postea susceperã, hæredesq; scripserã: nam ibi mentio fratris demonstratiuè addita erat, cùm crederet stipulator fore, ut is esset hęres: unde susceptis postea filijs ipsi agunt, quia pacti uerbis nõ excluduntur, cùm hæredes sint. Non ergo is casus potest omnino omissus dici. Et licet Accursius ex eo respõso generaliter censeat, id pro statuto habendũ, quod uerisimiliter constitutũ fuisset, si de eo quæsitũ foret: ut demus uerũ esse in legibus, quarũ mens sola obligat[d], in actionibus certè hominũ aliud est, & ex hîc tractatis distinguendum. Quo fit, ut etiam recentiorũ quorundam sententiã probare non possim, mentem testatoris obseruari arbitrantium, etiam si aduersus uerba faciundum sit[e]. Si enim id sequeremur, sola mens absq; ullis uerborum adminiculis sufficeret, quod suprà falsum esse ostendi. Ad mentẽ igitur attendimus, nõ quando aduersatur uerbis, sed quando præter uerba est, cùm scilicet casus omissus est, non quando aduersus. Quod & ex ea cõmuniter recepta sententia deprædi potest, qua traditur in ea conditione, si Titius decesserit sine filijs, non censeri filios aliquo modo ex testamento uocatos[f], cùm quæ in cõditione sunt, ad dispositionẽ nõ referantur: nam etiã si aliqua coniectura adsit, ut quia huiusmodi filij grauati à testatore fuerint, uel interdicta illis alienatio, nõ tamen à uerbis recedimus, & solum in conditione positos arbitramur: huiusmodiq; ęx plurimas coniecturas in Socini responsis confutatas cernere est, quæ in præsentia referre operæpreciũ non est. Posset tamen tam euidens coniectura mentis allegari, ut ad casum quoq; omissum dispositio testatoris meritò producẽda uideretur. Quo argumento in substitutione uniuersali, casu quo nullus filiorum testatoris sit superstes, respondit Alex.[g] substitutũ etiam à fœminis legatarijs excludi propter quasdam cõiecturas. Tertius est, quando casus non omnino omissus est: tũc enim ex mente fiet extensio. Cuius rei exemplum est, quando testator in simplicibus disposuit: non enim mixtum casum omnino omisisse creditur, qua de re infra quinto axiomate diffusius agetur. Sed & si sub uerbis aliquo modo contineri potest, pro omisso nõ erit, q̃d in ea specie à Decio re spõsum est, cũ testator Titio substituisset, & eius filijs deficiẽtibus, seu decedẽtibus: licet eũ nõ dicat decedere, qui nõ natus est, dicit tamen ὑπ' πλάτα, & crassa minerua, deficere. Sed hoc uix mihi persuaderi potest, ut deficere dicatur, quod nunquã incœperit[h]: & ideo uerius arbitror, nullo modo ex uerbis, sed ex coniectura mentis solùm intelligi. Cęterum & casus ille omissus non censebitur, qui ex uerbis saltem impropriè acceptis comprænди potest[i]. Idem quoties testator unicũ casum expressisset, uerisimiliter credens alium nõ euenturum, alioquin illum etiam expressurus, is pro omisso non habebitur[k]. Quod & in cõditionibus procedit, q̃uis specialiter & ad unguem obseruari debeant. Idem opinarer quoties id esset expressum, quod frequẽtius solet euenire, ut nõ censeatur rarius contingentẽ casum exclusisse, in quo eadem ratio idemq; effectus sit[l]. Idem quando id expressisset, cui aliquid ex consuetudine soleat accedere: nam de eo, quod ex sequela est, actum quoq; interpretabimur[m]. Quapropter cùm negociator Titio mandasset, ut mutuò centum sola acciperet, responsum est, sub usuris accipi posse, quòd non soleant negociatores inuenire, qui alia conditione mutuare pecuniam uelint[n]. Quartus est, cùm casus omissus est similis expresso, & eundẽ effectũ habet: fit enim ad eum extensio. Quapropter si mandauero, ut pro Titio fideiubeas, & tu nõ fideiusseris, sed creditori mandaueris, uel aliter egeris, quàm quod mandatũ sit, nihilo minus tenebor[o]. Vnde & Iason cùm diligenter seruandos mandati fines docuisset, ab eiusq; forma non recedendũ, subdidit tamen, posse plenius uberiusq; adimpleri: posse formæ superficiem negligi, dum effectus seruetur: posse quod mandatũ non est, sed mandato uicinum, expediri[p]. Itemq; quod connexum, quod antecedens, quod consequens, quod accessorium, siue de iure, siue de consuetudine quæ latius apud eum legenda relinquimus. Hinc prohibita à testatore alienatione, omnis modus uetitus censetur, unde aliquo casu dominiũ transferri possit[q]: concessaq; executori facultate uendendi, ut creditoribus satisfiat, poterit & in solutum dari, & pignori opponi, cæteraq; fieri, unde huiusmodi causa satisfactionis obseruet[r]. Qua ratione in quæstione facti obtentũ uidi. Romanus Pontifex pręposito cuidam concesserat, ut ex ecclesiæ immobilibus bonis usque ad quingentos aureos alienaret: is census quosdam uendiderat, respõsum fuit, quamuis huiusmodi iura appellatione bonorũ immobilium stricto sermone nõ cõtineantur[s], tamen propter effectus similitudinem, non esse dubitandum, quin alienatio fieri potuerit. Quandoq; tamen etiam si idem effectus suadeat, non fit huiusmodi extensio: ut cùm prætor tutoribus permittit uendere, si illi obligent, nihil agũt[t]: si enim uoluisset prætor ut eis obligare liceret, nõ rectè partib. suis sunctus

a l. mandasti. de reg. gest.

b l. iij. C. de inoffi. testa.

c d. l. tale. §. fin.

d l. nominis. §. j. j. eod.

e l. hæredes. §. cũ ita. ad Trebell. l. Publius. §. fi. de cond. & demonst.

f gl. in l. Lucius. de hære. instit. Cur. cons. xlv. Cor. consil. cxviij. ij. Soci. consil. cxxvj. ij.

g Alex. consil. xvij. vij

Decius consil. ccxxvij.

h l. Titio substituto. de cond. & demonst.

i l. diuus. de usu & hab.

k l. mulier. in prin. ad Trebell.

l Gl. auth. esse. C. de sacr. sanct. eccles.

m l. cuicunq. §. pen. de instit.

n Rom. l. ij. §. iur. ari. de usur. iur. an.

o l. fine. §. fin. mand. l. ij. procurator. C. de proru.

p l. iam tenẽ. §. pen. uide. fol.

q Bart. l. in quorum. de pig.

r Bar. l. alio ed. ij. de dol. leg.

s l. à diuo. §. in uenditione. ex re iud.

t l. si pupillorũ. §. si prætor. ad reb. eor.

ctus diceretur, qui uenditionē conceſsiſſet: meritò decreti forma ſeruanda fuit. In materia quoq; ſtricta, in qua à uerbis non recedamus, quales ſunt gratię ad beneficia, quę propter ambitionem ſacerdotum reſtringūtur, nō accipietur huiuſmodi interpretatio [a]. Sed & extenſio nō fiet ad caſum principis diſpenſatione indultum, tum quia de tali teſtatorē cogitaſſe non eſt ueriſimile [b], tum quia idem omnino effectus inde non prouenit [c]. Qui enim aliquid filio prohibet anteq; legitimam ætatem habuerit, de eo, qui ueniam ętatis impetrarit non intellígitur: non enim princeps reſcripto ſuo maturitatē conſilij illi dare poteſt [d]. Hinc quoq; illud inductum quidam arbitrantur, ut ſi pro tutore fideiuſſero, iſq; nō adminiſtrauerit, tametſi adhuc iſte conueniri poſsit, ego tamen nō poſsim: ipſe enim cō uenietur, tanq; ſocij qui adminiſtrauit fideiuſſor [e]: at ego pro eo ſolùm promiſiſſe cenſeor, quod propria obligatione, non quod aliena debeat: cùm ergo idem effectus nō ſit, ad hunc caſum fideiuſſio mea non protrahetur [f]. Quo exemplo cùm miles in procinctu ſocietatem prędæ de hoſtibus faciendæ cum Titio contraxiſſet, dixi, in hanc cauſam id nō protrahendum, quod is ab alio ſocio conſequuturus erat, ſed id ſolùm, quod ipſe manu, uirtute bellica cepiſſet: nam & ſolet dici [g], Socius ſocij mei, mihi ſocius non eſt.

SECVNDVM axioma in hoc tractatu eſt: Prouiſio conditionalis in unum caſum, non trahitur ad omiſſum, qui expreſſo diſsimilis ſit [h]. Quapropter pater dotem ſibi reddi in caſum mortis filiæ ſtipulatus, in caſum diuortij integram filiæ actionem reliquiſſe cenſebitur: & uice uerſa, ſi in caſum diuortij ſibi ſtipulatus ſit, filiæ hæredes in caſum mortis dotem repetēt: caſus enim hi diſsimiles ſunt, cùm qui ſibi diuortio ſequuto paciſcitur, mulierē retrahat, ne facilè aut ipſa diuortat, aut marito diuortendi cauſam præſtet. Qui uerò in caſum mortis ſtipulatur, mulieri facultatem relinquit, ut eadem dote poſsit iterum nubere. Nec obſtat, quòd extraneus dotem ſibi reddi in caſu facti matrimonij, & quoquo modo ſoluti, ſtipulatus in eum quoque caſum aget, quo matrimonium à principio non ualuerit [i], & ſic factum non ſit: nam hoc ex mente inductum eſt: conſtabat enim de errore extranei matrimoniū ualere exiſtimantis, unde datum ob cauſam, ea nō ſequuta, condici debuit. Cōfirmatur axioma illud eo quoq; reſpōſo [k], quo traditum eſt, poſthumum ſuum hæredem cōmodiſsimè inſtitui, ſiue uiuo me, ſiue mortuo natus ſit: quia ſi alteruter caſus omiſſus fuerit, eo qui omiſſus ſit, natus rumpet teſtamentū: ex mente enim teſtatoris apparet, hoſce caſus eum pro diuerſis habuiſſe, ut qui fortè cuperet uel uidere ſibi hęredem, uel ſuppoſititiū partum poſt mortē uereretur, uel alia ſimili cauſa. Quòd ſi appareret conditionem ſe mortuo appoſitam, quia exiſtimaret ſe tunc moriturū, cùm

pręter ſpem ſuperuixerit, aliud ex Iuſtiniani ſanctione eſſet [l]. Ego tamen Iuſtiniani deciſionem proprietate uerbi defendi arbitror: quia dictio, intra decem menſes, ſignificat, uſq; ad decem mēſes, quod infra declarauī [m]. Pro eadem ſententia etiam illud inducitur, quòd fideicōmiſſum alicui relictū, ſi hęres ſine liberis deceſſerit, adoptionis cōmento nō extinguit [n]: non enim naturalis & adoptitius hoc caſu uidentur ſimiles, quia cùm cōditio à teſtatore appoſita ex incerto euentu pendeat, nō debet in poteſtate hæredis eſſe, adoptando ſibi filios fideicōmiſſariū eludere [o]. Quapropter exiſtimauerunt quidam, ſi filij antè iam adoptati fuiſſent, tunc cōditionem pro defecta haberi [p]: deficit enim hoc caſu ratio, ſolentq; in iure adoptiui pari in cauſa cū iuſtis filijs eſſe [q]: & id non nominis ſolùm reſpectu [r] (nam & ipſi filij ſunt) ſed etiam effectus [s]. Quam ſententiam defendi poſſe opinor, cùm teſtator huius rei conſcius erat, ſcilicet hæredi filios adoptiuos eſſe. Idemq; certius affirmandum, cùm uerba conditionis de filijs legitimis tantùm concepta ſunt: qua tamen in re aliter Decio [t] uiſum eſt. Sanè operęprecium eſt S.cōſultum referre, ad has adoptiones pertinens, Pub. Mario, L. Aſinio COSS. tempore Neronis factum, quod hiſce uerbis Cor. Tacitus libro XV. refert: Percrebuerat ea tempeſtate prauiſsimus mos, cùm propinquis comitijs, aut ſorte prouinciarū plerique orbi fictis adoptionibus adſciſcerent filios, pręturasq; aut prouincias inter patres ſortiti, ſtatim emitterent manu, quos adoptauerant. Qui magna cum inuidia Senatum adeunt, ibi naturę munus, labores educandi aduerſus fraudem & artes, & breuitatē adoptionis enumerant; ſatis precij eſſe orbis, q̃d multa ſecuritate, nullis oneribus, gratiā, honores, cuncta prompta & obuia haberent; ſibi promiſſa legum diu expectata in ludibriū uerti, quando quis ſine ſolicitudine parens, ſine luctu orbus, longa patrum uota repentè adequaret. Factum ex eo S.conſultum, ne ſimulata adoptio in ulla parte muneris publici iuuaret, ac ne uſurpandis quidem hæreditatib. prodeſſet. Quibus uerbis ſatis oſtenditur, quantam differentiam antiqui inter iuſtos filios, & adoptiuos cōſtituerint. Hincq; conſequenter deducitur, an grauatus ſi ſine filijs deceſſerit, ſi filios legitimatos, hoc eſt, natalibus beneficio principis reſtitutos, relinquat, reſtituere teneatur? Et crebrior ſententia eſt cōditionem defeciſſe, ſiue per ſubſequens matrimoniū, ſiue per reſcriptum legitimati fuerint. Quod etiam in ea ſpecie receptum eſt, cùm cōditionis uerba ſunt, ſi ſine filijs legitimis, & naturalibus deceſſerint. Lex enim hoſce iuſtis filijs ęquiparat, nihilq; à legitimis legitimatos differre iubet: nec hi inuicem diſsimiles à legitimis & naturalib. cenſentur [u], cùm non ex ſola legis imagine, ſed etiam ex origine naturæ filij ſint [x]. Sed quid ſi uerba cōditionis concepta ſint, ſi de-

a ſcepti. de *cr. in vj.*
b apud Iul. §. *de legat. j.*
c in. C. de his *ucn. ætat.*
d de minor.
e n. C. ſi tut. *geſſ.*
f j. §. illud. *p pup. ſal.*
g m & ff. *ſoc.*
h cum dotē. *matr.*
i extraneus. *m. ob cau.*
k modiſs.
l l. final. C. de poſth. hær.
m l. ſi quis ſic. j. eod.
n l. fideicōmiſſum. de cond.
o l. nec ei. §. j. de adopt.
p Rayn. d. §. & quid ſi tantū.
q l. nec in ca. de adult.
r l. fin. de bon. dam.
s l. ſi te parens. C. de ſuis & legit.
t Dec. cccxviij
u §. illud. §. relic. qui. quib. mo. nat. effi. ſui.
x Alex. ij. in. j.

cesserit sine filijs ex se legitimè natis, uel ex legitimo matrimonio procreatis: Tũc enim non est dubium per rescriptũ legitimatos excludi. Quid si per subsequens matrimoniũ? & iste uidetur casus dissimilis, cùm testator tempore originis uoluerit legitimos nasci: qualitas enim adiecta uerbo, secundum uerbi tempus regitur [a]: & hac ratione ita Anto. But. decidit, & respondit in quæstione facti Bald. Alexanderq; [b]: nam & idem (inquit ille) in feudo traditũ est, quod aliquis sibi & filijs legitimè descendentibus stipulatus esset: nam legitimati per subsequens matrimoniũ, legitimè descendere non dicuntur: idq; Baldus [c] probauit. Accedit, quòd & ex consuetudine, quæ hæreditatem primogenito defert, non admittetur naturalis maior natu, in iusti filij postea nati damnũ, quamuis deinde per subsequẽtes nuptias legitima iura cõsecutus proponat [d]. Sunt tamen qui in contrariã sententiã trãsierint [e]: quia hi, qui secutis nuptijs legitimi fiunt, instar iustorũ filiorum habentur, lexq; huiusmodi pro omnino similibus habet [f]: nec crebriore calculo recepta uidetur ea sententia [g], ut accepto feudo pro se & legitimè descendentib. tales reijciantur, imò plerique omnes admitti censuerũt. Ego hac in re sic arbitror distinguendum: Aut enim loquimur in naturali, qui per matrimonium subsequens legitimatus sit, & uerius est non deficere conditionem, quia lex præsumit legitimè natum: ex actu enim subsequuto præsumit usq; à principio affectu maritali concubinam cognitam [h]: quæ præsumptio ueritati innititur [i], & in hoc à fictione distat, quòd ea aduersus ueritatem est [k]: meritò igitur ex illis uerbis non existimabitur tanquam illegitimè natus summoueri. Aut loquimur in spurio, & si fideicõmissum ab ascendente factum sit, idem iuris putarẽ, idq; paternæ pietatis coniectura [l]. Nec me mouet, quòd legitimè natus non dicatur, qualitasq; uerbi repugnet: quia respondeo satis esse, si ex interpretatione legis sustineatur: lex enim pro legitimè nato habet, interpretatioq; huiusmodi fauore filiorum capienda est [m]. Sicut etiam uidemus eorum fauore disiunctam pro coniuncta, & uice uersa coniunctam pro separata, aduersus propriam sermonis uim accipi [n]: nam & licet qualitas adiuncta uerbo, ad uerbi tempus referatur, fauore tamen descendentium aliud quandoq; obseruari scimus [o]. Nam & rescriptũ Romani Pontificis, Cùm impuberi, inquit, succederent, si absq; liberis moreretur [p], eam interpretationem nõ habet, ut uerbum Succederent, secundũ dictionem impuberi restringatur [q]. Aut loquimur in fideicõmisso quod ab extraneo relictum est, & tunc probabilior est Alexandri sententia: hic enim ex fictione legis solùm legitimè natus dicitur [r], unde ad hunc casum dispositio testatoris produci non debet [s], cùm proprietas uerborum repugnet, à qua ut receda mus, non est ulla causa. Aliud tamen esset in

a l. in delictis. §. si extraneus. de noxal.
b Bal. ccclxvij. in v. Alex. cõsil. v. in vij.
c Bald. c. naturales. si de feud. fuer.
d Io. And. reg. sine culpa.
e Imol. c. innotuit. Dcc. clv.
f l. j. in fi. iuncta l. fin. §. ex bonis. de bo. da.
g c. tãta. qui fil. sint leg.
h l. cũ quis. uer. nec enim. C. de nat. lib.
i l. fin. de prob.
k l. filio quem. de lib. & post.
l l. generaliter. §. cum autẽ. C. de inst. & substit.
m §. sed hoc præsenti. in auth. de sanct. epis.
n arg. d. l. generaliter. in pri.
o c. fi. xx. q. ij. §. item opp.
p c. Raynutius. de testa.
q Bart. l. centuturio. ij. q. iij. membri prin.
r d. c. tanta.
s d. l. fi. C. de his qui uen.

feudo: propter fauorabilem enim principalis beneficij naturam promptius est ut etiam huiusmodi admittantẽ [t], præsertim cùm in re dubia nõ erret, qui aduersus fiscum iudicat. In dispositione quoque legis, quæ legitimè natos solùm ad dignitatem admittit, idem respondendum est, ut hi admittantur, quoslex pro legitimè natis habet [u]: fit enim latior interpretatio, ut suprà diximus. Et ideo quum ex lege ordinis nõ nisi legitimo matrimonio nati in collegium admitterentur, responsum est, hos quoq; subsequutis nuptijs legitimorum iuri restitutos recipiendos esse: debet enim ea in lege benignior fieri interpretatio [x]: nisi cùm statuto cautum esset, ut uerba ad literam intelligerentur: id enim non ex litera, sed ex fictione legis est. Aduersus secũdum hoc principale axioma quatuor exẽpla plurimum urgent: uidetur enim conditionem in uno casu, ad dissimilem quoq; produci debere: nam pupillaris expressa substitutio ad uulgarem tacitam trahitur, & è contrario uulgaris expressa ad tacitam pupillarem [y], & tamẽ hi casus omnino dissimiles sunt, cùm tempore, tum modo, tum etiam effectu [z]. Sed communiter in hoc deuentũ est, ut dicamus hasce substitutiones natura sui cõditionem habere: nõ enim aliud est substitutio, quàm cõditionalis institutio. Expressio igitur unius conditionis aliam nõ excludit: quoniam lex pręsumit, si de alia cogitatũ fuisset, eam quoque testatorẽ æquè expressurũ fuisse. Quòd enim pupillaris contineat uulgarẽ, est ipsius testatoris fauor: quòd uulgaris pupillarẽ, pupilli utilitatem respicit: meritò igitur utriusque fauore, & propter paterni pupillarisq; testamenti coniunctionem, hæc interpretatio admissa est. Nam & si uoluit testator tam suã quàm impuberis hæreditatem eo decedente ad substitutum pertinere, multò magis suam uoluisse illi deferre credendum est, casu quo filius repudiaret. Adde etiam, quòd ut uulgaris pupillarem contineat, aliquo modo ui uerborum inducitur: conditio enim illa, si filius hæres non erit, potest intelligi immutabiliter [a]: & ideo adita hæreditate à pupillo nõ prorsus extinguitur spes substituti, quia quãuis hęres sit, potest nuda uoluntate usque ad pubertatem abstinere, sententiamq; mutare, quod rectè Pileus & ueteres censuerũt [b], licet Accursius & post eum alij manifesto ca uillo dissenserint: quorum rationibus haud quaquam difficile est respondere, cùm maiore facilitate se paternæ hæreditati quàm extraneorum impuberes immisceant, quod & alibi attigimus [c]. Rursus obstat cõditio, si intra decem menses proximos mortis meę nascetur, illi est dissimilis, si me uiuo nascetur, & tamẽ ad hanc producitur [d]. Sed ex his quæ suprà retuli, satis constat fieri hanc extensionem, quia testator se tũc moriturũ credebat: unde si pręter spem superuixit, nõ ideo rumpitur testamentum [e]. Rursus instari potest: cõditio, si nubere noluerit, ab ea plurimum differt,

t c. j. §. pen. quomo. feu. amit.
u c. innotuit. de elect.
x Bald. cons. cclxxxiij.
y l. iam hoc iure. de uulg.
z l. sed si plures. §. ad substitutos.
a l. ei qui de cõdi. instit.
b l. impuberib. l. necessariis. de acq. hær. l. pen. de aut. tut.
c l. ex cõmutatione. de re uxo. l. filiusq; qui patri. de uulg.
d l. fin. d. C. de posth. hær.
e Bart. l. Gallus. in prin.

differt, ſi nubere non potuerit: nolle enim & non poſſe, perq; diſsimilia ſunt [a]: & tamen in ſubſtitutionibus conditio, ſi hæres eſſe noluerit, intelligitur, uel non potuerit: & uice uerſa [b]. Sed reſpondendum eſt, hos caſus ex præſumpta teſtatoris uoluntate abſimiles nõ eſſe. Cùm enim de ſubſtitutione uulgari agatur, per quam ipſi teſtatori ſucceditur, & ſic de eius fauore tractetur, ueriſimile eſt, quod de altero expreſsit, ad alterum quoque, cùm eadẽ ſubſit ratio, trahi uoluiſſe. Quapropter ſi appareat teſtatorem non ad teſtamenti ſui fauorem attendiſſe, ſed ad hæredis pœnam, aliud dicendum eſſet: ut in hac ſpecie, Titiũ inſtituit, & ſi Titius eiusq; filij nollent nomẽ & gentilia teſtatoris inſignia deferre, ſubſtituit Caium: ſi is Titius liberos nullos ſuſcepit, unde non potuerunt nomen & inſignia deferri, nunquid ſubſtitutus admittatur? Et Socinus [c] reſpondit, ſubſtitutioni locum nõ eſſe, quoniam is caſus diſsimilis ſit, & de pœna agatur. Quæ tamen deciſio penes me dubia eſt, cùm ex natura conditionis appareat, fauorem ſuum, ſiue ſuæ familiæ, in animaduerſione teſtatoris fuiſſe, & ideo nomen & ſtemmata geri uoluerit: quòd ſi in hoc Titiũ cum liberis decedentẽ grauauit, quanto magis caſu quo ſine liberis decederet? Et ex his in alia quoq; quæſtione quid ſentiendum ſit, diſcerni poteſt: Teſtator inſtituit uẽtrem uxoris, & ſi maſculus naſcatur, & in pupillari ætate decederet, ſubſtituit Semproniũ: ſi naſcantur fœminæ, inſtituit eas in CCCC. aureis: uenter nihil peperit, nunquid ſubſtitutus admittetur? Ex facto conſultus Alex. [d] reſpondit, ſubſtitutum non admitti, & hunc caſum omiſſum cẽſeri, cùm altero caſu naſcentium fœminarum Sempronio nihil reliquerit [e]. Ego hac in re uereor, ne ſentẽtia eius uera non ſit: pupillaris enim illa ſubſtitutio uulgarem cõtinet [f]: unde non nato maſculo, potuit teſtamentũ à ſecundo gradu, id eſt, à ſubſtitutione uires aſſumere [g]. & ideo hic caſus nõ uideẽ omiſſus eſſe. accedit defuncti mẽs, qui fœminis ſolùm CCCC. reliquit, quoniã reliquum hæreditatis ad ſubſtitutũ pertinere uoluit. & licet particularis inſtitutio, ſi alius hæres non ſit ſcriptus, legis diſpoſitione ad ius uniuerſale trahatur, cùm tamẽ uniuerſalis ſubſtitutus hic adeſſet, ipſe admitti debuit, & fœminis præferri [h]: receptumq; Baldi autoritate eſt, etiam qui ex tacita uulgari ſubſtitutione uocatus eſt, in re certa inſtituto præferendum [i]. Sed iterum tandem obijcitur: Cõmuniter recepta eſt ſententia, ſi quis filio impubere hærede ſcripto pupillariter Titium ſubſtituit, & ſi Titius quandocunq; ſine liberis decedat, Titio ipſi Sempronium, mortuo Titio uiuente pupillo, Semproniũ pupillo hęredem fore [k]: ex qua apparet, Sempronij ſubſtitutionẽ factam Titio, & ſub cõditione deficientium liberorũ, ad caſum penitus diſsimilem trahi, tum reſpectu perſonæ, quia pupillo ipſi ſucceditur, tum reſpectu conditionum, quia etiam ſi Titius cum liberis deceſſerit, nihilominus erit ſubſtitutio locus [l]. Sed reſpondendũ eſt, hunc caſum nõ omnino eſſe expreſſo diſsimilẽ: hęc enim uerba, Quandocunq; deceſſerit ſine liberis, uerborum compendio uulgarem quoq; ſubſtitutionem continent: unde Titio præcedente, caput illud, ſi hæres non erit, dicit euenisse, meritò ſubſtitutus ceu hoc caſu uocatus admittitur. Verum igitur nõ eſt, ex perſona diſsimilitudinem ullam eſſe. Ex conditione quoq; diſsimilitudo non eſt: quia cùm ſecundus gradus morte Titij peremptus ſit, & cõditiones in illo adiectæ perierunt, perindeq; eſt, ac ſi Semproniũ ſolùm pupillo teſtator ſubſtituiſſet [m], nec ulla cõditionis illius ratio habetur. Quod & hac ratione confirmari poteſt: appoſuit enim teſtator illam conditionẽ in Titij fauorẽ [n], ut ab inteſtato ſe derelictam hæreditatem accipere filij poſſent: unde ſi hęres non ſit, quia ante pupillum moriatur, deficit ratio fauoris: nec hoc prodeſſe hæredi legitimo debet, cui manifeſta teſtatoris uoluntas ſubſtitutum prætulit [o]. Et licet regula ſit, Conditione defecta, ſubſtitutũ excludi [p], tamen non procedit quando aliàs teſtator etiã fuiſſet relicturus [q]. at in propoſita ſpecie, conditio illa ſolius Titij fauorem reſpiciebat, de quo amplius nõ quæritur, cùm ſatis ſit hæreditatẽ cum inſtituti, cui ſucceditur, oneribus ad Semproniũ peruenire, nõ autẽ cum Titij oneribus, qui de medio ſublatus eſt. Et ideo in quæſtione facti, cùm quis hæredi quandocunq; ſine filijs fato fungereẽ Titium ſubſtituiſſet, isq; hæres uiuo teſtatore liberis ſuperſtitibus deceſsiſſet, dixi ſubſtitutũ admittendum, nec legitimo prodeſſe cõditionis in caduco gradu defectũ: tametſi hac in re poſt Oldradum [r] aliter Socinus reſponderit [s]. TERTIVM huius tractatus axioma eſt: Conditio neceſſaria ſiue actum ipſum, ſiue effectũ reſpiciat, ad caſum ſimilem porrigitur: tuncq; non refert, quid ex æquipollentib. fiat. Quapropter cùm mater filijs ſuis legaſſet, ſi morte patris iuris ſui effecti fuiſſent, diuus Marcus cùm emancipati eſſent, legatũ deberi iudicauit [t]: ea enim conditio affectui actus neceſſaria erat, nempe ut illis legatum acquireretur, nihilq; ad patrem pertineret [u]. Quod & uice uerſa in ea ſpecie reſpõſum eſt, cùm mater ſub cõditione emãcipationis reliquiſſet, uel etiam donaſſet: nam & filijs morte patris ſui iuris effectis debebitur [x]: effectũ enim ſolùm mater reſpexiſſe creditur. Vnde etiam ſolet dici, non de itinere, ſed de meta curandum [y]. Sed tamẽ hiſce aduerſaẽ Vlp. reſponſum: ſi cui ita relictũ ſit, ſi morte patris ſui iuris effectus fuerit, & emancipatione ſui iuris effectus fuerit, nõ uideri defeciſſe conditionem [z]: ſed & cùm mors patri cõtingat, quaſi extante cõditione, ad fideicõmiſſum admittitur. Quibus uerbis apparet, nõ ſolùm emancipato deberi fideicommiſſum, ſed mortem patris nihilominus expectandam: uideturq;

[a] d. l. pater Seuerinã. de cond.
[b] d. §. & quid ſi tantũ. l. fin. C. de inſtit. et ſubſtit.
[c] Socin. conſil. clviij.
[d] Conſil. clxxxviij. ij.
[e] ſi ita ſcript. lib. & poſt amis. pen. de uent. ſpi.
[f] iij. §. fi. de liber. & poſth.
[g] filius à pare. eod. tit.
[h] d. l. fin. q. xxiij. C. de ere. inſtit.
[i] ar. l. quãdiu. de acq. hær.
[k]
[l] Paul. de Caſt. cõſil. clij. præſens dubit. uidetur formari in j. in nouiſſ.
[m] l. cohæredi. in prin. de uulg.
[n] Bart. l. illis libertis. de cõd.
[o] l. Publius. §. fin. eod. tit.
[p] l. in teſtamento. eod. tit.
[q] gl. l. j. C. de inſtit.
[r] Oldra. conſil. cxlj.
[s] Socin. lxxvj. in fin. iij.
[t] l. mulier. ad Trebell.
[u] l. ſi mater. C. de inſtit.
[x] l. fin. C. de donat. quæ ſub.
[y] Bart. l. cũ ſeruus. de uerb.
[z] l. fideicõm. §. ſi cui ita. de legat. iij.

hæc fortissima esse ἀντινομία, ut Accurs. Bartolusq; nõ citra cauillum dissoluere eam potuerint. Mihi ea sententia placet, in quã iuisse multos uideo, ut Vlpiani responsum intelligatur, cùm ab extraneo sub ea cõditione rectũ est; is enim uidetur odio patris hanc adiecisse conditionẽ, ne quicq; omnino in eum peruenire possit: unde expectãda erit mors, nec à uerbis recedendum. In matre uerò alia interpretatio assumitur, quę sub tali cõditione legasse magis creditur, ut liberis suis consuleret, quàm quòd patrẽ odio haberet. Adversatur rursus responso suo Pomponius [a], mihi sæpe, ut ille inquit, uocandus ad partes: pater enim, ne præteritione testamentũ rumpatur, necessariò posthumum instituere debet. Ea institutio duplicem conditionẽ continet, si se uiuo, uel se mortuo nascatur: & tamen alterius horum casuum expressio ad alterum nõ trahitur. Nec cum Bart. sentiendũ est, talem conditionẽ uoluntariã appellante: quia simpliciter potuit institui: nam & in sententia diui Marci [b], potuit mater simpliciter filijs legare: & in consilio Galli Aquilij, potuit testator simpliciter instituere, & tamẽ casus mortis ad deportationẽ emancipationẽq; producit. Igitur ut pugnãtia submoueamus, sciendũ est, omnẽ hanc materiã à coniectura mentis testatoris uim & robur accipere [c]. Et ideo ubi probabilis huiusmodi cõiectura est, ad casum omissum fit extensio, siue uoluntaria, siue necessaria sit conditio: promptius tamen in necessaria sumitur hæc præsumptio, quòd in ea solùm effectũ respiciamus. Vnde in hoc Pomponij responso, cùm nõ satis cõstat, quæ mens patris famil. esset, à uerbis nõ debuit recedi, qui fortè alterũ casum expressit: quia magis hoc animo suo sedebat, ut superius ostendi. nam si propter necessitatẽ institutionis motus fuisset, quid oportuit alterum casum omittere? & dum anxiè morosus est, alterũ exprimere? cùm satis illi fuisset, si simpliciter eum qui nascetur, instituisset. Iure igitur qui alterũ dixit, de altero potius negasse censebitur [d]. Quod & in ea specie censendum, cùm testator sic uerba concepit, Si quis filius mihi post mortẽ filij mei impuberis nascetur [e]: indicatur enim mens patris nolentis hũc cum filio iam nato simul admitti, unde conditio ad eum casum non producit, sed potius tabulæ testamẽti præteritione rũpuntur. Cuius rei alia quoq; exempla afferri possent [f], nisi prædicta sat superq; esse arbitrarer. Sed quid si limitatiua, ut ita dicã, dictione usus sit testator? exempli causa: Si filij mihi nascentur, hæredes sunto, & si sine liberis decesserint, tũc Sempronius hæres esto: nemine nato, respõsum est, substitutum nõ admitti, propter dictionem Tunc, quæ ita restringit, ut ad casum omissum productio fieri nequeat: & ita hanc uocem plerisq; responsis suis declararũt, Anch. Socinus, Decius [g], & si qui alij. Nam & uulgaris substitutio, cui taxatiua dictio adiecta proponat, pupillarẽ in se nullam habet, ut ferè receptius est [h]. Sed nobis dubia uidetur horũ sentẽtia, cùm Galli Aquilij uerba sic concepta sint: Qui nepos me mortuo intra decẽ menses nascetur, tunc &c. tamen in eis fit extensio & ad casus omissos, & ad tempora. Item uulgaris substitutio hac formula concipitur: Si Titius hæres non erit, tunc Seius esto [i]: & tamen pupillarem in se habet. Alij [k] nõ hanc uim illi dictioni attribuunt, sed geminationi, ut cùm dictũ est, & tunc & eo casu. Sed & hęc opinio uerisimilis non est: quis enim credat dictis iuribus locũ non futurũ, si præter aduerbiũ illud temporis, adiectum quoq; fuisset, eo casu? Mihi certè nõ fit uerisimile: cùm enim testator eo casu dicit, per argumentũ à contrario sensu uidetur cæteros casus excludere: q̃d argumentum ex coniectura sumitur, & ideo in primis coniectura spectanda est, quia una præsumptio aliam tollit [l]. Et ex his illa decidi controuersia potest: Testator uentrem uxoris instituit, si masculum pareret, eiq; Seium substituit, & si fœminam uel neminem, ptochotrophium; uxor in puerperio cęso uentre, extractoq; fœtu masculo decessit, qui etiã aliquantulum superuixit, quæritur an Seius admitti possit? Et uidebatur plerisq; excludendũ: nõ enim masculũ peperit, cui cæso uentre infans extractus est [m]. Sed tamen cùm hęc cõditio, si masculum pepererit, necessaria sit, propius est effectum considerari, & substitutioni locũ esse: idq; crebriore calculo approbatum est [n]. Rursus & illa uetus quæstio definiri potest: Testator uxori usumfructum reliquit, si uidua permanserit, & post eius mortẽ Titio: uxor secũdò nupsit, disceptatur inter Titiũ & hæredẽ, utrius, donec uxor morieẽ, ususfructus esse debeat: & frequentior ea uidetur sentẽtia [o], ut statim Titius usumfructũ habeat, ut cõditio mortis etiã ad secundas nuptias porrigat, cùm huiusmodi dilatio in fauorem uxoris adiecta, hæredi prodesse non debeat [p]: unde si ad secũdas nuptias properauerit, legatario locum faciet. Sed hæc me decisio dubiũ ancipitemq; reddit: cùm enim testator in conditione posuerit, si uidua permaneret, satis id cogitasse uidetur, potuisse eam secundò nubere: unde cùm Titium non nisi post eius mortem uocauerit, manifestè apparet, in casum nuptiarum uoluisse interim excludi: sicut aliàs quoq; traditum est, cùm testator in conditione filios masculos scripsisset, si deinde in alia substitutione filiorũ simplicem mentionẽ faciat, nõ censeri de masculis tantùm egisse [q]: cùm enim eorum rationẽ semel duxerit, si de masculis quoq; alio in loco sensisset, utiq; & tunc expressisset [r]. Nam & diui Marci sententia non tam cõmunem sententiam adiuuat, quàm prosternit, expugnatq; [s]: in ea eẽ mater mortis casum expresserat, quia non crediderat fore, ut pater eos emanciparet [t]: si igitur credidisset id futurũ, casus pro omisso haberet. At in hac quæstione cogitauit testator eam secundò nupturã, igitur

a d. l. cõmodiss.
b d. l. mulier.
c l. in cõditionibus. de condi. & demonst.
d l. mæritus. de procur.
e l. si pater filiũ. de uulg.
f l. si ita quis. de uulg.
g Dec. cccxxxij Socin. cclviij.
h Alex. l. quamuis. C. de usu pub.
i l. j. de uulg.
k Deci. consil. cccxv.
l l. diuus. de in integ. restit.
m l. annicular. §. fin. j. eod.
n Alex. l. quod dicitur. de lib. & posth.
o d. l. mulier.
p l. à filio. §. ad hunc. ad Trebell.
q Ref. l. qui filiabus. de legat. j.
r l. j. §. sin autem ad d. s. C. de ca du. toll.
s d. l. mulier. uersic. quæ quia.

igitur omissus est casus: hincq; apparet, non solius uxoris causa dilationem adiectam, sed hæredis quoq;, cuius utilitati in casu omisso prospexit [a]. Quapropter nõ temerè arbitror hoc casu à uerbis recedendũ, adhęrendumq; regulæ, qua proditum est, pœnam priuationis à testatore iussam, ad hæredem potius q̃ ad eum, cuius fauore indicitur, pertinere [b]. Communem igitur in hac quęstione sententiam minimè sequendã censerem, cùm uxor ipsa iuuenis esset, & quam uerisimiliter potuit testator credere alium thorum appetitu ram. Sed & si in legato diceretur, post mortem uxoris, tũc et eo casu Titio usumfructũ, clarius esset, propter uim geminationis, interim illi non deberi [c]: quod & ferè receptius est. Sed quid è cõuerso statuendũ? Reliquit uxori usumfructum, si uidua permaneret, et si alias nuptias celebraret, Titio: non celebrauit, sed perijt, Titius ne admittetur? Et admitti futilibus quibusdam rationibus Socinus respõdit [d]. sed idem alibi alia sentit: puto enim uerius esse, eum non admitti, cùm non euenerit conditio, unde meritò hęredi remanebit: dissimilis enim est nuptiarũ mortisq; casus. QVARTA principalis regula est: Cõditionem spontaneã præcise & ad unguẽ seruari, nec ad similes casus extẽdi debere. Vnde conditio, si seruo dederit [e], ad dominũ nõ prorogabitur: & conditio, ut hæredi detur, non eam interpretationem accipiet, ut fideicõmissarijs dari possit: debet eã factũ ipsum obseruari: ut si quis incapaci dare iussus sit, det, licet nummos accipientis non faciat [f]. Et conditio, si decesserit sine liberis, nõ deficit, si liberos superstites relinquat, licet mox decedãt, uel succedere nolint, aut nõ possint [g]: seruatur enim conditio uti ad literam scripta est, nec fit extensio. Cui etiam rei illud accedit, quòd ex ea actus indiuiduus redditur [h], alioqui non diceretur in specie obseruata. Non procedit axioma hoc, quãdo actus per omnia ex dispositione legis exęquatur, subrogaturq; illi, quem testator expressit. Quapropter conditio de hærede, in bonorũ possessore locũ tenet [i], quoniam is & nomine & effectu hæres existimat. Eadem etiam in eo, cui Prætor contra tabulas bonorũ possessionem dedit, obseruabit [k]. Item in hærede quoque hæredis, nã & is hæres censetur [l]. Sed & in eo cui libertatis causa bona ex diui Marci constitutione adijciunt, idẽ responsum est [m]. Sic conditioni, ut pupillo det, satisfaciet qui tutori dederit: quoniam is pro pupillo accipit [n], imò cautius ei soluitur. Sic illa uerba, si centum soluerit, accipiuntur, uel cõpensauerit: qui enim cõpensat, soluit, id est, liberat [o]. Adde quòd cui compensatur, iustè contradicere nõ posset, cùm per eum stet, quò minus soluatur: dicet eã debitor, si mihi soluisses, & ego tibi cõditionem adimplessem [p]. Sic & eadem conditio per acceptilationẽ obseruatur, quoniam acceptilatio dispositione legis solutio est [q]. Quæ tamen omnia intelligenda sunt, nisi alia mẽs sit testatoris, ut quia inter casum expressum & eum qui à lege subrogatur, aliqua sit differẽtia, quæ uerisimiliter testatorem retrahat, ut ea in quæstione suprà à nobis dictũ est, cùm Titio relinquitur, si hæres sine filijs legitimè natis decesserit: nam legitimatus per sequens matrimoniũ defectũ conditionis non inducet. Quod & in ea conditione constitutũ est, si legitimæ ætatis erit, ut qui ueniam ætatis impetrauerit, nihilominus excludatur [r]. Rursus non procedit regula, quando conditio iure adimpleri non potest, idq; testatorem non præteribat: sufficiet enim, si de facto seruetur [s]. Quapropter qui filiq; furiosæ fideicõmisit, si sine liberis decederet, de filijs etiam naturalibus intellexisse creditur, cùm furiosa mulier matrimonium contrahere nequeat, nec filios legitimos habere [t]. Sic qui hæreditarium seruum iussus est manumittere, & deinde hæres esse, satis est si de facto manumittat [u]: de iure enim quomodo potest, cùm adhuc hæres non sit? Sic si pater sacerdotis fideicommittat, si decesserit absq; filijs, de naturalibus & legitimis intelligi non poterit, cùm uxores ducere lege Pontificia sacerdotes prohibeantur: & ideo de adoptiuis intelligetur [x], uel si monachus sit, de ipsa ecclesia [y]. Nam & illud receptum est, si pro sacris celebrandis centum testator mystis reliquerit, nec propter diras, abominationesq; Pontificis celebrare illi possint, in aliud honestæ deprecationis genus erogationem conuertendã [z]. Nõ procedit tandem regula, cùm ex coniectura aliqua deprendi potest, nõ modũ, sed finem ipsum in testatoris animaduersione fuisse: tunc enim spontalis conditio à necessaria non differet. Vnde cõditio, si tutela per pubertatẽ, seu per XIIII. annos finiatur, etiam euenisse censebitur, si morte tutoris finita fuerit [a]: idq; ex cõiectura mentis testatoris. Sic & conditio, si centum Arethusæ dederis, per alium adimpleri potest [b]: sicut & faciendi conditio, nisi cùm personę electa sit industria. Eôdẽ pertinet et illa cõditio, si me mortuo posthumus nascatur: nam si testator eam adiecit, quòd crederet se illa ęgritudine moriturum, nihil oberit quò minus & qui se uiuo nascetur, hęres sit [c]. Cui non absimile, in conditione, si quis prior diem suum sine filijs obierit, quam receptũ est etiam extendi, cùm posterior absq; prole decedat [d]. Quarum definitionũ illa est ratio, quòd in conditionibus potissimũ defunctorum mens spectanda sit. Igitur cùm casus ueniet, diligenter animaduertendũ est, quę fuerit testatoris sentẽtia, ut ex ea ad casum omissum uel progrediamur, uel intra cancellos uerborum consistamus. Decipimur tamen plerũq;, ut Baldus inquit [e], dum scrupulosè nimis & anxiè cõiecturis ceu exploratis rebus utimur: quod ut manifestius fiat, aliquibus etiã quæstionibus ostẽsuri sumus. In primis igitur dubitari consueuit, an æquè in directis substitutionib. atq; in fideicõmissis ad

r l. fi. C. de his qui uen.

s l. ex facto. §. si quis rog. ij. ad Trebel.

t l. hæredibus. §. fi. ad Treb.

u l. mulier. §. j. de cõdi. instit.

x l. si quis post hu. de libe. & posthu.

y §. sed hoc præsenti. de sanct. episc. Capr. con. xx.

z l. legatum. de usufr. leg.

a l. liberto. §. fi. de an. leg.

b l. Arethusa. de stat. ho.

c d. l. fin. C. de post. hær.

d l. hæredet. §. cum ita. ad Trebel.

e Bald. l. precibus. C. de in pub.

casum omissum fiat extensio. Et Pontanus[a] in fideicõmissis quidẽ fieri censuit, quòd in eis sola testatoris mens obseruetur: in substitutionibus uerò non idem esse, quòd hæ expressis uerbis concipi debeant[b]. Quapropter, inquit, uidemus, si pluribus hæredibus scriptis aliquis post mortem omniũ directò substitutus sit, non uidentur inuicem hæredes substituti[c], & tamen in fideicõmisso post mortem omnium relicto aliud est[d]: in quam sententiam Dyn. Paulusq; Castreñ. concessit. Idem & Socinus quodam responso[e] censuit, hoc potissimum argumento usus, quòd hæredi, cuius nomen inconsultò deletũ est, prætor bonorũ possessionem non decernit: quia ex coniectura tantũ constat eum hæredem[f]. In aduersam penitus sententiã alij iuere[g], potiusq; adiuuãdam extensione directã substitutionẽ, quàm obliquam censuerunt: fauorabilior enim directa est[h], meritò benignius accipi debet. Nam & Bartolus facilius extendi ad casum omissum conditionem in persona instituti credidit, cũq; in substitutionibus extendatur[i]. Sed has ego opiniones à ueritate longè lateq; abesse arbitror: cùm enim omnis ultima uolũtas à mente testatoris pendeat, non uidetur inter hos casus probabilis esse differentia, solumq; id erit obseruandũ, an mens illa aliquo modo ex uerbis accipi possit[k]: confutanturq; maximè ex prædictis axiomatis, quibus apparet non recipi cõmuniter huiusmodi distinctionẽ: quinetiã ueterum probatissimi nominatim eã repudiauerunt, ut Bal. Alex. Aret. Ias.[l] Nec uerũ est in fideicõmisso post mortẽ relicto censeri hæredes inuicẽ substitutos, nisi nõ solùm post omnium mortẽ, sed etiã in tota hæreditate substitutũ sit: nõ enim posset tota hæreditas per eum, qui ultimus moriat̃ restitui, nisi ad eum peruenerit: peruenisse autem nõ potuit, nisi inuicem factam substitutionẽ proponamus. Nulla igitur inter substitutionẽ fideicõmissum q; hoc casu est differentia. Nec me mouet, quòd ex coniectura prætor bonorũ possessionẽ hæredi scripto, cuius nomen inconsultò deletum est, non decernit: quia satis est ei iure ciuili prouisum esse[m], coniecturamq; in hoc sufficere: prætorij enim edicti uerba huic nõ cõueniebant, quibus ei, qui scriptus est, bonorũ possessio datur: at hic scriptus nõ dicitur, cùm nomen eius deletũ sit. Secundo quęritur, an substitutus posthumo, casu quo ille moriatur, censeatur etiam substitutus, si nõ nascatur? Et in uulgari substitutione crebrior est sententia, huiusmodi quoq; casu uocatum censeri[n]. Si igitur testator filiũ, qui sibi nascetur, hæredẽ instituit, & si hæres erit, & impubes decesserit, Caius substituit, nõ nato filio Caius admittetur[o], idq; ex uerisimili mente inductũ est. In substitutione uerò fideicõmissaria idem quoq; Socin. respondit, cũ nulla ratio differẽtię afferri possit[p]. Quod enim testatorẽ mouit, ut casu quo adita hæreditate filius decederet, substitutũ cęteris præferret, idem & mouere uerisimiliter debuit, si filius nõ nasceret: nam, ut inquit Decius[q], quod postea re cœpta permittitur, à principio quoq; permittendũ est. In quã sententiã & nos quoq; transeundũ putamus. Imò etiã si filius nascat̃, & hæres esse nolit, adhuc substitutioni locũ esse arbitramur: eadem enim semper ratio mẽtis subest. Audentius respõdit Pontanus, substitutionẽ si filius in rerum natura nõ esset, ad casum quoq; producendã quo uiueret, & impubes decederet[r]. Tertio dubitat̃: Testator instituit uario modo posthumos tam masculos quàm fęminas: deinde posthumis, si omnes in pupillari ætate morerentur, amitam substituit: unus tantũ posthumus natus & impubes mortuus est, an ad amitam pertinebit hęreditas, an ad matrẽ, quę filio intestato legitima est hæres? Et Oldr. respondit[s], amitam excludi, cùm in casum plurium nascentiũ substituta sit, unde uno tantùm in lucem edito, casus pro omisso est: q̃d maximè fauore matris statuendũ est, ne à luctuosa filij hęreditate reñciatur, cùm ęquum nõ sit tacita cõiectura eam priuari: & in hanc sententiã plerique trãsiuere. Sed uerior est aduersantiũ opinio[t], ex Pauli responso, qui his uerbis, cæteri omnes filij filiæq; meæ exhęredes sunto, rectè unicum filium exhæredatũ scribit[u]. Nam etsi nullus natus esset, prædicto casu receptius est[x] substitutæ amitæ locũ futurũ, idq; etiã in matris damnũ, dum omnino tacita non esset uulgaris substitutio, quanto magis unico nato, & ante pubertatẽ mortuo, excludi non debet: ex mente enim testatoris apparet, matri ipsi prædilectam fuisse amitam[y]. Quod & in ea specie à me responsum est, cùm in institutione testator se unum uel plures qui nascentur, instituere dixisset: quamuis enim in substitutione subijciatur, & casu quo omnes moriãtur, intelligetur tamen unus uel plures, secũdum institutionis formã, à qua declarationem substitutio accipit[z]. Quarto hæsitatũ est, cùm testator iussisset, si filij absq; masculis morerentur relictis fœminis, hæreditatẽ suam in partes tres diuidi, ex quibus una fœminis dareẽ, duæ Titio & Sempronio, & cõtigisset ut hi filij absq; masculis fœminisq; decederent, num substitutioni locus esset? Et Decius respondit[a] nõ esse, quia deficit conditio, cùm nec fœminas quidem superstites filij reliquerint. At alij aliter crediderũt[b], propter mentẽ testatoris: in quã sententiã & ego pedibus eo. Si enim uoluit testator Titium, Sempronium q;, etiã in neptum suarum damnũ admitti, quanto magis eis non natis & omni hoc damno cessante? Nam & Angelus[c] non dissimili quæstione cùm omissum esse hunc casum ui uerborum præfatus esset, non tamen se audere aduersus substitutos iudicium ferre dixit: quoniam recti cõscientia absterreretur, ne cõtra uoluntatem defuncti respondeat, quæ in cõditionibus primas partes sustinet. Quinto in hac quoq; specie nõ parum altercatum fuit:

Testator

a Rom. d. l. si cũ dotem.

b l. si bonus. C. de testa.

c l. uel singulis. de uulg.

d l. Titia. §. Seio libertis. de legat. ij.

e Socin. consil. cxl. in j.

f l. j. si tabu. test. ext.

g Corn. cons. l. cccxx. in iiij.

h c. si pater. de testa.

i Bart. l. Gallus. in prin.

k l. j. §. sin autẽ. de hær. instit.

l d. l. uel singulis.

m l. j. §. si de legi. ac his quæ in test.

n Ray. in tract. substit.

o l. fin. C. de instit. Curt. consil. lv.

p Socin. consil. lij. col. vj.

q Dec. cccxij.

r Rom. cõsil. vj. Mod. d. l. j. de uulg.

s Oldra. consil. cxlij.

t Aretin. l. placet. de libe. & posth. Ray. d. §. & quia tantum.

u l. Titius. in prin. de lib. & posth.

x Bartol. d. l. j. col. antepen. uers. v.

y Bart. d. §. cum ita. in fin.

z l. j. C. de in pub.

a Decius consil. bxxxx.

b Ray. & Lanc. d. §. et quia j.

c Angel. consil. xcij. in fin.

Testator masculos, qui sibi nascerentur, instituit, & si sine filijs decederēt, uxorem uulgariter, pupillariter, per fideicōmissum substituit: si uerò non nascerenī masculi, sed fœminæ, instituit uxorem, fœminis dotem constituit: cùm nec mares, nec fœminæ nati essent, respōdit Ancharanus, substitutioni locum nō esse, uxoremq; excludi [a], quoniā hic casus omissus esset: & quia testator casu nascentium filiorū noluit à luctuosa eorum hæreditate matrem excludi, quæ ratio eis nō natis, deficit: in quā sententiā & Fulg. transijt [b]: quia cùm institueret paterfamilias uxorem, dotemq; fœminis relinqueret, uerisimiliter credidit fore, ut ex persona matris sua quoq; hæreditas tandem ad ipsas deuoluereī. Quid si testator uxorem excitare uoluit ad sobolis procreationem? nam & cōstat eas ex fœcunditate magis amari; atq; ita recentioribus plerisq; placuit. Mihi hæc sentētia omnino menti testatoris aduersari uisa est, & non parum uerbis, qui cùm uulgariter uxorē substituerit, satis eam uidetur potiorem fecisse, etiam nemine nato: & cùm eam uocauerit, etiā exclusis filiabus, quāto magis hoc casu uocasse censendus est? Et quæ suprà pro Ancharani sentētia inducunī, adeò leuia sunt, ut ex se ipsis ceu folia farfari, q̄d Plautus inquit, diffiari possint. Sexto dubitatū fuit: Pater filiū iussit, si sine liberis & intestatus decederet, fundum Sempronianū Titio dare; hunc fundum uxori legauerat, filio sub certa cōditione restituendū: interim mortuus est sine liberis filius, condito testamento, num legatum Titio debeatur? Et Socinus deberi respondit [c]: quoniam eam conditionem pater apposuit, quòd uolebat, ut filius de eo prædio posset disponere: quod ubi nō faceret, quia nollet, aut non posset, conditio debuit posse per æquipollens adimpleri: hoc autem casu non poterat de eo prædio disponere, quia adhuc ad matrem pertinebat: dicitur q; is intestatus, qui quo ad rem, de qua agitur, testatus non est [d]. Sed hæc sententia sanè quàm futilis mihi uidetur, cùm coniunctim sub geminis conditionibus fundus sit legatus, & altera, nempe quòd intestatus non decessit, defecerit, clarum est legatum nō deberi [e]. Nec quicquā facit quòd de illo fundo testari non potuit, quia debuit intelligi fuisse legatum casu, quo ad eum peruenisset, id est, conditio qua sibi à iure restituendus erat iam euenisset: unde cùm ante eius euentum decesserit, euanescit legatum: idq; alij rectè probāt [f]. Septimo quæritur: Pater filium instituit, & si is sacerdos efficeretur, iussit ut post mortem Seio hæreditatem restitueret: non est initiatus, sed sine liberis decessit, an locus erit fideicōmisso? Alexander respondit [g], hereditatem Seio restituēdam: quoniā uidetur testator sacerdotij conditionem apposuisse, propter filiorū defectum: unde satis est ex æquipollenti adimpletam. Iason contrà, cùm hæc conditio spontanea sit, ergò præcise obseruanda, aliàs defecisse uidetur. Quid enim si liberis superstitibus ante sacerdotium susceptis decessisset, nonne uerba expresse Seiū admittunt? Mihi hæc Iasonis sententia uero propior uidetur, ne facilè, cùm ratio in obscuro sit, à uerbis recedamus. Possent tamen tot coniecturæ mentis adferri, ut Alexandri opinio præualeret. Nec refert conditionem esse uoluntariam, quia tum quoq; ex coniectura ad casum omissum protenditur, ut suprà docui. Octauo quæstionis fuit: Testator fratrem hęredē instituit, & si se uiuo moreretur, uulgariter & per fideicōmissum præfectos ptochotrophij substituit: deinde mortuus est uiuo quidem fratre, sed absente, qui huius rei inscius, relictis liberis et ipse decessit: petebant à filio hæreditatem, qui ptochotrophium curabant. Et Fulg. pro eis respondit, quoniā illa cōditio, si se uiuo moreretur, extendi ad eum quoq; casum debuit, quo se mortuo ante aditam hęreditatem decederet: quod & Iason probauit [h]. Sed hæc opinio sanè quàm ridicula est: uulgaris enim illa substitutio, si hæres nō erit, intelligiī, uel alium hæredem non fecerit: unde cùm in filiū frater iste ius adeundi transmiserit [i], non uideo, cur præfecti excludendi non sint: manifesta enim est differētia, si uiuo testatore decedit, nihil habet quod transmittat, meritò præfecti erunt potiores: si mortuo testatore, transmittet [k]. Quid ergo illi aduersus uerba, mentemq; defuncti fatagunt? Sentire cōmuniter id doctores [l], dum prædicto casu admitti substitutum tradiderunt, quando frater hæreditatem repudiasset: tunc enim casus non omnino dissimiles sunt, nimirū innuētes, si repudiatum non sit, aliud iuris esse. QVINTVM principale axioma est, Dispositum in casibus simplicibus, ad mixtum quoq; porrigitur. In qua re sciendū est, tripliciter mixtū id solere distingui: aut enim in casu simplici dispositum est, cui alia qualitas annexa proponitur: aut in casu mixto, sed separabili: aut in mixto inseparabili: de omnibus igitur uidendū. Et primo casu uera est regula, dispositum in casu simplici, in eo quoq; locum habere, cui qualitas addita est. Vnde quod de senatore statuitur, in eo quoque senatore intelligitur, qui se plebeio in adoptionem dedit [m]: non enim ideo desijt senator esse. Et seruis lecticarijs legatis, is qui & lecticarius & coquus est, debetur [n], & si lege municipali cautū sit, ut macellarij sint immunes, is quoque qui & macellarius & piscator sit, immunis habebitur [o], & si qua similia. Non procedit tamen hæc conclusio, quoties qualitas illa simplici dispositioni repugnat [p]. Quapropter his quæ uxoris causa parata sunt legatis, ea nō continebuntur, quæ patrisfamiliæ promiscuo quoq; usu erant [q]. Cùm enim maritus principaliter sit, uidetur potius pro usu suo parasse, uxorémque in sequelam admisisse, nec secerni potest quid principaliter uxori in eis parauerit, meritò qualitas

a Ach. consil. clvj.

b Fulg. consil. x.

c Ci. consil. j. in iij.

d quod autē. leg. ag. tut.

e i hęredi pl. cōdi. instit.

f vn. d. §. & id si tanū.

g Ex. consil. o. in iiij.

h l. cum proponas. C. de hæred. inst.

i l. Pantonius. de acqui. hær.

k l. j. cū autē. C. de caduc. toll.

l Alex. l. j. in iiij. col. uersi. secūdo modo. de uulg. & iij. q. j. effectus.

m l. per adoptionem. de adop.

n l. seruis urba. §. penul. de leg. iij.

o Bald. l. omniū. Instit. de act.

p l. cum ex oratione. §. fin. de excus. tut.

q l. hoc legatū. de leg. iij.

hęc naturam ſimplicis legati immutat. Sic & conſtitutio Rom. Pontificis, quæ iubet parochiarum rectores intra annum ſacerdotij gradu inſigniri, alioquin ipſo iure ipſos priuat[a], in rectore cui dignitas adſit, ut quia collegiatæ, ut uocant, eccleſiæ ſit æduituus, locũ non habet, tum quia non ita facilè dignitate quiſquam priuandus ſit, tum quia qualitas addita eſt dignior: unde uix eſt, ut iuxta alterius ſimplicis naturam regatur, idq; præſertim cum de pœna agitur. Sic lex Iulia, quæ adulterij crimen quinquennij præſcriptione ſubmoueri ſinit[b], ad adulterium, cui inceſtus iungatur, nõ protrahitur: qualitas enim illa aggrauat. Hincq; decidi aliquæ quæſtiones poſſunt. Lege municipij mulier abſque agnati conſenſu contrahere prohibet, num & donare cauſa mortis? Et prohiberi quibuſdam uiſum eſt[c]: quia huiuſmodi actus, dum fit, formam cõtractus habet, licet poſtquam inductus eſt, ultimas potius uoluntates imitetur[d]. Ipſe in contrariam eo partẽ, & Rom. Socinum, Iaſonemq; ſequor: hæc enim qualitas, cauſa mortis, rationem contractus immutat: lex enim agnati conſenſum requiſiuit, ne fragilitate ſexus dolis obnoxia eſſet mulier: quæ ratio in hoc cõtractu deficit, qui ex ſimplici uoluntate reuocatur, & ambulatorius eſt[e]. Quod & in adulto uidemus, cui curator datus ſit: is enim ſine curatore non contrahet, & tamen nõ minus cauſa mortis donare prohibetur, quàm teſtari, uel codicillos facere[f]. Poſſet ergo prior ſententia ſuſtineri, quando mulier ex lege non ſolùm contrahere prohibetur, ſed etiam teſtamentum facere, quo caſu plerique loquunt. LEX prohibet fundos aliquo cõtractu extraneis alienari, hæres iuſſu teſtatoris extraneo uendidit, an in legem cõmiſit? Et cùm iſte propter iuſſum teſtatoris alienet, propius eſt, ut lex de ſimplici loquens, ad hunc caſum non trahatur: hæc enim qualitas, nempe iuſſus teſtatoris, repugnat[g]. LEX concedit priuilegia ſcholaribus, quid in ſcholaſticis ciuibus? Et non uidetur, quia hi amore ſcientię nõ fiunt exules, quæ conſtitutionis Fœderici ratio eſt[h]. Sed tamen in alijs legibus municipalibus, uel aliquorum ordinum, humanius eſt arbitrari, priuilegia huiuſmodi fauore ſtudiorum indulgeri[i], & ideo ciuibus quoq; nõ deneganda. Rurſus quæritur, Comes Palatinus cui illegitimos natalibus reſtituere ius eſt, quendam pleniſsimè reſtituit, ab alio citra ſpem ſucceſsionis legitimatũ, num id potuerit? Socinus negat[k]: quoniã illegitimos reſtituere poterat, is illegitimus ſimpliciter non erat, licet quantum ad hæreditatem patris capeſſendã attineret, pro illegitimo eſſet. Ipſe contraria ſentio, cũ hæc qualitas diſpoſitionẽ ſimplicẽ non mutet, ſed adiuuet potius. Qui enim legitimum quo ad perſonam, & quo ad ſucceſsionem facere poteſt, etiam illum quantum ad bona reſtituere poterit, qui iam, quantum ad perſonã attinet, reſtitutus eſt. In ſecũdo caſu cùm mixta ſunt ſeparabilia, unumquodq; ſua natura, ſuoq; iure regitur[l]. Quapropter ſi in cõtractu innominato adſit donatio, quatenus donatum erit, non reuocabitur: quod ſuprà eſt, poterit ex pœnitentia ſecundum contractus innominati naturam aboleri[m]. Et ſi ita facta ſit exhæredatio, ſi filius natus, nata ue erit, exhæres eſto, utriſq; natis non rumpitur teſtamentũ, quia utercq; ſeparatim exhæredatum ſe reperit[n]. Quò fit, ut appareat hæc etiam inſtricta, atq; odioſa materia obſeruari[o]: propriè enim hoc caſu ſub ſimplicibus mixtus continetur[p]. Et ex his conſequens eſt, quòd ſi domum quis uẽdiderit modico precio, ut quod dimidiam iuſtæ æſtimationis non attingeret, quatenus precium cõuentum eſt, cenſeatur uẽditio: quatenus ſupra precium ualet, ſit donatio[q], ſi tamen actum hoc ſit: & ita frequentius receptum eſt: cùm enim ſeparationem hæc materia recipiat, utrunq; de ſe cenſendum eſt, tametſi alij cõtrà[r]. Sic ſi quis plurium artium magiſter ſit, ſub eius artis iudice cõuenietur, ob quam in ius uocatus, ad cauſamq; actionis attendemus[s]. Sic & in hac quæſtione diſcernendum eſt, uendo tibi domum acceptis centũ aureis, & etiam uinea, quæ alijs centũ aureis æſtimatur, quem contractum hunc arbitrabimur? Baldus omnino eſſe uenditionẽ[t], Romanus omnino eſſe innominatum contractum cenſuerũt[u]. Ego duos eſſe contractus magis arbitror, & domum partim uenditam, partim permutatam eſſe. quòd ſi diſparis ſit ualoris res et preciũ, quod maius erit, obſeruabimus[x]. Quapropter cùm ex conſuetudine dominis directis in permutationibus laudationis preciũ non ſoluatur, in uenditionibus ſoluatur, in prædicto caſu non niſi dimidium laudatiui pendetur. quòd ſi pars permutata maior ſit, nihil præſtabitur[y]: quod & in iure prælationis recipiendũ uidetur, cùm & partem tantum potuiſſet incola uendere, nec ideo dominus in toto iuſtè petijſſet ſe præferri. In tertio caſu cùm mixtum ſeparari non poteſt, primò uidendũ eſt, an propriè ſub ſimplicibus contineatur. Et receptum eſt nõ contineri[z], ſed ex ſententia legis tantum ineſſe: non tamen expreſsis ſimplicibus penitus omiſſum hũc caſum Bartolus cenſet: indeq; eſt, quòd in fauorabilibus procedet axioma, ut ſub ſimplicibus de mixto quoq; actũ humanitate ſuggerente exiſtimemus[a]. Quapropter cùm pater libros legales filio, ſi doctor iuris ciuilis fieret, legauiſſet, & philoſophicos ſi in Philoſophia, & utrũq; gradum filius aſſumpſiſſet, utrunq; legatum cõſequi debere Baldus reſpondit[b]. Sic & Alex. cũ lege municipali iuriſdictio in actionibus in perſonam uni iudici tribueretur, in actionibus in rem alteri, utrunq; de mixtis poſſe cognoſcere reſpondit[c]: quoniam hic de fauore ordinariæ iuriſdictionis agitur. quod tamen intellige, niſi huiuſmodi actio in altero præualeat[d]. Si tamen

a c. ſtatutum. de elect. in vj.

b l. uim paſſam. §. præſcripta. de adult.

c Ancha. conſil. cccLxxxiiij.

d Gl. l. j. de dote præleg.

e l. ſed interim. §. j. de donatio. inter uir.

f Bald. l. j. de tut. & cur.

g Alex. l. ſi dignũ. ad le. fal.

h Authen. habita. C. de fil. pro pat. Bald. Salic. ibi.

i l. j. C. de aſſ.

k inter conſilia Curt. xviij.

l l. ſi uinea. in fi. C. de bon. mat.

m l. Ariſta. de donat.

n l. ſi ita. de inoffic. teſtam.

o Corn. conſil. lxxvj. in j.

p l. ſi ſtipulatio. §. fi. de ſtip.

q l. ſi ſpecialiter. C. de rei uend.

r Andr. Sic. l. j. de uerb. obligat.

s l. j. §. fin. de trib.

t Bal. in prin. feudo. colum. iiij.

u Rom. d. l. Ariſto.

x Bart. d. l. Ariſto.

y Gaid. Pap. q. xcij. in fi.

z l. quid ergo. §. ait. de inſtit.

a l. ſi ita ſcripſit. de lib. et poſth.

b Bald. l. fi. C. cõm. de leg.

c Alex. l. gallus. §. ille ca. de

d Sign. conſil. xlviij.

men appareret non niſi in caſibus ſimplicibus uoluiſſe teſtatorē prouidere, mixtumq; pro omiſſo haberi, tunc aliud obſeruandum eſſet: cuius rei exemplum apud Bartolum eſt [a]. In odioſis uerò crebrius receptum eſt, ſub ſimplicibus mixtum non contineri: quæ tamen ſententia perquàm dubia eſt, cùm in exhęredatione cōtineri ſuprà docuerimus [b]. Nam & legata ſtrictè accipiuntur, & tamen in eis regula procedit [c]. Sic & priuilegia, cęterris illis ſuis à iure communi deflectant, tamen in eis quoq; regula obſeruabitur [d]. Sic & edictum prætoris infamia notans, qui binas nuptias uel bina ſponſalia contraxerit, quamuis pœnale, tamen ad caſum mixtū porrigitur [e]. Sic in contractibus, ſi uaccam prægnantem tibi uendam, pacto ſi uitulū pariat, ſit meus: ſi uitulam, fœtus ſit tuus, utroq; nato, ſuum quilibet habebit [f]. Quid cenſendum? & cùm mixtum ſeparationē recipit, uel ſimplici annexa eſt qualitas non repugnans, quia tūc pro priè ſub ſimplicibus continetur, non dubita uerim in odioſis quoq; regulam procedere. Quapropter & in prædictæ exhæredationis exemplo, & in uaccæ uenditione non puto dubitandum, ex ui uerborū caſum mixtum aliquo modo contineri. Sed cùm mixtū inſe parabile eſt, quia ex ſententia legis ſolū ſub ſimplicibus continetur, putarem uerius eſſe in odioſis nō cōtineri, & crebriorem ſententiam ſequerer, ita tamē, ut quibus in caſibus ſuprà docuit in pœnalibus fieri extenſionē, in his quoq; caſibus ſimplices ad mixtū trahantur. & ex his quàm plures queſtiones finiri poſſunt. Et in primis illa, qua dubitari conſueuit, an in contractu, quē feudi uulgò appellamus, caſus mixtus ſub ſimplicib. cōprendatur. Et Pont. non comprendi credidit, cùm in cōtractibus eius, quod omiſſum eſt, nulla ratio habeat [g]. Sed in hoc ego diſſentio: feuda enim beneficia ſunt, unde latā fauorabilemq; interpretationē accipere debēt: quapropter in eis appellatione filiorū etiam nepotes continentur [h]. Vnde & traditū eſt, naturam bonæ fidei hūc contractū ſeruare [i]. Quod maximè admittendū, ſi cum principe initus ſit: omnes enim eius contractus propter perſonæ qualitatem, in qua bonā fidem exuberare oportet, bonæ fidei exiſtimanē [k]. Secundo dubitatur, an in compromiſſo, cui adiecta ſit pœna, diſpoſitum in ſimplicibus, ad mixtum caſum producat? Et Corneus [l] reſpondit, non produci: quod tum uerum arbitror, cùm ueriſimile non eſt de caſu mixto à partibus cogitatū. Tertio, an ſi iudex terminum conceſſerit cauſa omniū exceptionum dilatoriarū, hæ quoq; comprendantur, quæ licet negocium perimāt, tamen interim pro dilatorijs opponuntur [m]? Et aliqui non comprendi dixerunt: quoniā exceptiones hęmixtam naturā habent, ideoq; in materia iudiciorum, quæ ſtrictè accipitur, ſub ſimplicibus contineri non debent: qua tamen in re amplius ipſe quærendum reor. Quarto, an conſuetudo feudalis, qua maſculi in beneficiarijs illis poſſeſsionib. fœminis præferuntur, in hermaphrodito locū habeat? Et ſi maſculino ſexu magis incaleſcat, certū eſt conſuetudini locū eſſe [n]: at cùm planè dubiū eſt, utro ſexu ſit potior, reſpondit Bal. beneficio excludi [o], quòd huiuſmodi conſuetudo ſtrictè accipi debeat. Nec eſt ueriſimile id actū, ut huiuſmodi naturæ ludibria ad ea beneficia admittantur, quæ non niſi nobilibus & ſtrenuis uiris ſolebant indulgeri. Quinto: lex erat, in cauſis motis, uel mouendis ſportulæ prius deponantur: quid in cauſa appellationis, quæ mixtam quodammodo naturam habet? non enim cum principali eadem eſt, nec tamen penitus diuerſa [p]. Et Alexander ex facto interrogatus, locū non eſſe legi reſpondit [q]: quoniam plebiſcitum id à iuris communis orbita recedit, & ſtrictè accipi debet, meritò caſus mixtus non continebitur. Sed ego in primis ad rationē legis attendendum opinor, quę ſi utroq; caſu eadem ſubſit, fiet extenſio, quod ſuprà à nobis traditū eſt. Sexto: lex municipij in cauſis ciuilib. actionem triū menſium ſpatio eximi iubet, in criminalibus duorum termino concludit, quid in actione mixta, quæ ciuilem ſimul capitalemq; controuerſiam contineat? Et Angelus non cōprendi ea lege reſpondit [r], & ideo non niſi ultra triennij metas ſecundum uetere iuris ſanctionem perimi [s]. Septimo, lex de iudicio ciuili & criminali uerba facit, nū in eo iudicio obſeruabiī, quo pœna partim fiſco, partim actori exolui debet? Et cū tale iudicium ſit mixtum, non comprendi hunc caſum Alexander ſcripſit [t]: ſi tamen maior ea ſit pœna, quæ fiſco debetur, magis eſt ut criminale potius exiſtimem, ſicut quæ priuato, ciuile erit [u]. Octauo: Comes Palatinus eos, qui ex adulterio nati ſunt, natalibus reſtituere poteſt: itēq; eos, qui ex inceſtu ſunt geniti: quid de eo, qui utroq; uitio laborat? Et cum hic de principis beneficio tractetur, materiaq; ſit fauore digna, cenſuerūt plericq; eum, qui adulterio inceſtoq; partu natus ſit, nihilominus legitimū fieri poſſe [x]: at alij contrà: qui enim utroque næuo maculoſus ſit, odioſior cēſeri debet. Cui ergo quod minus eſt conceditur, id conceſſum non intelligē quod plus eſt [y]. Sed ego primam ſentētiam, quæ receptior eſt, ſequor. Si enim quis plures filios, quorum aliqui ex adulterio, aliqui ex inceſtu procreati eſſent, ſuſtuliſſet, utiq; omnes hac Comitis indulgētia natalibus reſtitui curare poſſet [z]: & tamen dubium non eſt, magis deliquiſſe ob delicti iterationem in his omnibus patrē, quàm qui in uno tantum peccauerit. Quapropter ſi delictum parentū reſpiciamus, caſus mixtus minor eſt expreſsis: ſi ad filios ipſos attendamus, cùm eorū reſpectu conceſsio ſit fauorabilis (miſericordia enim digni ſunt, qui alieno laborāt uitio [a]) dicendum eſt, ad hunc quoq; conceſſionem extendendam: quia in fauorabilibus

a Bart. in l. cum exuus. de cōdi. & demon.
b l. ſi ita facta.
c Titia texto ex. de legat. j. ij. §. amplius. c excuſ. tut.
d l. quid ergo.
e Bar. l. ſi extra eus. de cond. & cau.
f Pont. non comprendi credidit, cùm in cōtractibus eius, quod omiſſum eſt, nulla ratio habeat.
g Quid. de uerb. oblig.
h p. j. §. & ſi nepotes continentur.
i Paulus. de feu.
k l. de beneſ. t.
l Bald. de pace inſt. ueriſic. ſua uero.
m Corn. conſil. xj. in ij.
n l. queritur. de ſtat. ho.
o Bald. conſil. 237. in 3.
p Cyn. l. inuius. q. xj. C. de proc.
q Alex. conſil. xcvj. in ij.
r Ang. conſil. celvij.
s l. properandū. C. de iud.
t Alex. in rubr. C. de iud.
u c. tuæ. de procurat.
x Bart. d. l. ij. de uerb.
y l. cui pacto. de ſcr. exp.
z l. iij. C. de epiſ. aud.
a l. lege. C. de nat. lib.

fit extensio, etiam si æquè tanta ratio nõ subsit[a]. Nono dubitatur, quoties in aliquo actu duæ qualitates inuicẽ contrariæ concurrũt, constat potentiorem attendi[b]: quænam igit̃ qualitas ualidior existimabitur? & in primis quæ dignior erit. Vnde si in eadem causa sacerdos secularisq; litigent, beneficio initiati etiam profanus fruetur[c]. Sic si maior xxv. annis cõmunem cũ minore causam habeat, & ipse minoris priuilegio utetur[d]. Sic cùm Romanus Pontifex extraordinariũ æruscationis munus quibuscũq; administratoribus indixisset, non comprænді Cardinales eius purpuratos responsum est[e]: talis enim qualitas, tanquam dignior, cæterorũ administratorum nomenclatione eos eximit: qua de re possent quamplurima exempla adduci, quæ passim apud recentiores collecta reperiuntur[f]. Potentior quoq; ea causa existimanda est, quę benignior sit: quamobrẽ si pupillo legatum sit ea conditione, ut decẽ, quę hæredi naturaliter debebat, solueret, eamq; pecuniã hæres acceperit, potius iure obligationis datam, q̃ conditionis adimplendæ causa credi tur, quia id benignius est[g], tũ ut legatarij integra legata ex uoluntate defuncti consequantur, tum ut uideatur pupillus bona fide omne, quod debebat, restituisse. Nec me mouet quòd in lege Aquilia, si elephãtes uel cameli occisi fuerint, sit cõdemnatio tanquam iumentis occisis, cùm tamen mixtum sit genus: natura enim eorũ fera est, quæ feritas si respiceretur, legi Aquiliæ locus non erat[h]: nam id inductum credibile est, ut domino elephantis uel cameli damnũ resarciat̃, quod certè benignius est, ne impunè in re aliena damnũ detur. Rursus potentior ea est causa, quæ iure cõmuni iuuatur, q̃ quę iure specialí, uel cõmentitio sustinet̃. Quapropter miles in dubio uoluisse secundum ius cõmune testari magis creditur, q̃ militari priuilegio uti[i]. Hinc est, quòd si lex municipij nõ permittit aduersus doctorẽ inquiri, aduersus uerò militẽ concedit. Si quis idẽ et doctor et miles sit, qui crimine promiscuo deliquerit, ea respicietur qualitas, quæ iuri communi magis accedet[k]. Causa quoq; naturalis fortuitę & extrinsecus accidenti, quoties cõtrarij inuicem effectus erũt, præualebit[l]: nisi tamen aliud ex subiecto argumento appareat, ut cũ frater miles alium fratrem militem hęredem instituit, ex causa militiæ, & aucto ob contubernium amore reliquisse potius creditur, quàm iure sanguinis, castrensęq; id peculiũ existimabitur[m]; quod arbitror fauore militię constitutum. Specialis quoq; causa potentior generali existimanda est[n], sicut & causa prohibitiua permissiuam superat[o]: & qualitas quę nocet, magis in animaduersione est, quàm quæ prosit[p]. Vnde si ordinis lege cautum sit, ut nullus doctor possit scholasticorum rector esse, qui philosophiæ doctor sit, medicinæ uerò auditor, legis prohibitione ex Baldi[q] responso continebitur. Sed & hęc & huiusmodi ab alijs diffusius tradita in præsentia nõ ulterius pertractanda duxi. Et hæc quidem, quod ad extensionem attinet, satis sunt. Superest, ut pauca illi affinia attingamus. Et regula est generalis, quod ut agimus, non ualet, saltem eo modo ualere, quo facere possumus. Ea sub se quasdam species continet, qualis illa: Si dispositioni impossibile aliquid per conditionem addatur, omnia uitiantur[r]: si per modum, modus reijcitur, dispositio sustinetur. Rursus alia: Qui actus propriè intellectis uerbis non ualet, ex impropriétate sustinebitur. Item alia: In ambiguis ea semper sit interpretatio, ut actus ualeat potius, q̃ pereat. Rursus quarta: Actus nullus, nullius effectus est, nisi quòd ex eo quoq; mens testatoris declaratur[s], ex qua quandoq; eandem uim habet, atq; si ualidus esset: ut quando conditionem de facto impleri sufficit[t], quod suprà attigimus. Idẽ in pœnis, quando quis ita ex actu nullo inquietatur, ac si ualidus esset[u]. Quod & in criminibus quoq; receptum est: cùm enim iure fieri nequeant, sequitur ut si quis de facto cõmittat, legitimis pœnis subijciatur[x]. Sed an actus nullus nomẽ saltem seruet? Et non uidetur. Quapropter stipulatio nulla, propriè stipulatio non est[y]: testamentum nullum, non est testamentum: sententia nulla, non est sententia. Sic in citatione, in instrumẽto, in cessione. Quod procdeere Baldus censuit in actibus iuris[z], aliàs actus facti etiã propriè nomen seruant, tametsi perperàm fiant[a]. Sed quid in cõtractibus iuris gentiũ? hi enim facti sunt. Et uidetur uenditionem nullam, posse uenditionem appellari[b]: sicut & matrimonium nullum, matrimonium dicitur[c]: quod & in diuortio receptũ est. Sed cùm à iure ciuili fomentum recipiãt, uerius reor, non nisi impropriè et demonstrationis cuiusdam causa sic appellari. His accedit, q̃d paria existimantur, non habere, & inutilem habere[d]. Quapropter idem esse Accursius scripsit, siue mulier maritum nõ habeat, siue habeat quidem, uerùm inutilem[e]: sed hoc ex effectu accipitur: quantum enim ad uerba attinet, certum est maritum habere. Sed de his speciebus satis est. Nunc istam principalem declaremus, in qua à Barto. eiusq; in hoc crebriore calculo recepta sententia necessariò recedendum mihi uideo, quòd omnes casus nõ comprænderit, & etiam nõ omnino uera ratione innitatur. Igitur sciendũ, non generaliter hîc nos quærere, utrũ actus nullus aliquem effectum pariat, quod suprà declarauimus, nec de quocunq; effectu nos loquí, sed de eo tantum, qui actuí attentato confinis est, qualis est pactio stipulationi, codicilli testamento, fideicommissum substitutioni, actus uiæ, et si qua huiusmodi affinitate quadam iunguntur. In his ergo affirmandum, actum qui ea forma & modo, quo agitur, non ualet, in eum, qui possibilis sit modum sustineri, si modò testatoris uel contrahentium

a c.fi.de sum.
b c. per hoc. de hær.in vj.d.l. quæritur.
c l.præcipimus. §. hoc eodem. C.de app.
d l.si communẽ. ff. quẽad. ser. amit.
e Rom.consil. 498.
f Feli.c.secũdo, de Iudæ.
g l. si pupillus. ad leg.fal.
h l. ij. in fi. ad leg.Aquil.
i l.nam si. de in iust.rup.
k Bald.l.si quis dec. C. de fal.
l Bart.l.qui habet.de tut.
m l. cũ allegas. C.de cast.pe.
n l. seruis urba. §.fin. de lega. iij.
o l. Sabinus. ff. cõm.diui.
p l.si quis in gratiam. §.fin. ad Syll.
q Bald. in præ. decr.iij.col.
r l.impossibile. de uerb.
s l.fi. de reb.c.
t l.mulier. §.j. de condi. inst.
u l. ubi. C. de transf.
x l.nemo mereres. C. de fac. sanc.eccl.
y l.j.§. sed si mihi. de uerbo.
z Bald. l.ij. de test.tut.
a d.l.mulier.
b l. Labeo. in uerb.emere. §.eo.
c l. quod Seruius. de cond.ob caus.
d c.j. de prescrip.
e gl.l.fi. C. de pleg.

hentium uoluntas eiuſmodi præſumaẽ: nam & hoc credere humanius eſt, & ex eo ſuadeẽ, quòd ſemper id interpretatione agendũ, ne irriti omino & eluſorij ſint cõtractus. Quod maximè abſq; dubio procedit cũ expreſſum eſt per partes, mentis ipſorum eſſe, ut omni meliori modo, quo poſſunt, actus ualeat [a]. Quę clauſula ſi in tabulis addita ſit, teſtamẽtum præteritione filij nullum, ſaltem iure codicillorũ ſuſtinebitur: & ſi pater filio certam rem reliquerit, propter hanc clauſulam iure inſtitutionis reliquiſſe cenſebitur [b]. Non tamen tanti effectus eſt, ut actum ſuſtineat in caſum à partibus non cogitatum, ut quia deinde inſperatò euenit [c], uel perquàm raro accidere ſoleret: nec ſola generalitas uerborũ ſufficeret, ſi mens ueriſimiliter ab eo caſu abfuit [d]. Quod in ea ſpecie receptum eſt, cùm teſtator, ſi nõ ualebit teſtamentum, iuſsit iure codicillorũ obſeruari: præterito enim poſthumo rumpetur, nec in uim quidem fideicõmiſsi poterit ſuſtineri: nõ enim ueriſimiliter id uoluit teſtator [e]. poſſunt tamẽ id agere partes, ut etiam in caſum non prouiſum ualeat, ut cum aliquis ex cauſa quacunq; etiam incognita liberatur [f]: quod tamen adhuc temperatur, ne dolũ remiſſum facilè credamus [g]: & hæc quidẽ cũ mens partiũ clara eſt. Cæterũ etiã in dubijs, ut prædixi, potius credendum eſt, uoluiſſe partes actum nõ omnino inutilem facere: & ideo pro regula affirmandum eſt, huiuſmodi quod geritur, prout fieri poteſt, ſuſtineri. Quæ regula tunc nõ procedit, cùm alicuius diſponentiũ mens aduerſatur: ueluti cùm apparet, quem uoluiſſe teſtamentum facere: nõ enim ſi irritum ſit, interpretabimur ſaltẽ iure codicillorũ defendi [h]. Id ea ratione nititur, quòd non uidetur teſtator, qui de toto uoluit diſponere, id egiſſe, ut diuiſa in partes re, aliter atq; aliter cenſeatur, qui hę res ex teſtamento eſt, ſolidum conſequitur, qui ex codicillis, partem iure fideicõmiſsi, cùm aliam partẽ legitimus hæres directè ex S.C. Trebelliano retineat: quæ diuiſio cùm diuerſa ſit ab eo, quod teſtator egerat, nõ arbitrabimur id ſenſiſſe, ut actus in hũc modũ ſuſtineatur. Qua ratione & libertas directa ſeruo alieno in teſtamento data in uim fideicommiſsi non firmabitur [i]: tranſiret enim in penitus diuerſam ſpeciẽ, cùm per directam ſoli ſeruo prouideatur, per fideicommiſſariam etiam hæredi propter ius patronatus, quod quidẽ in bonis teſtatoris nec uerè eſt, nec produci quidem poteſt [k], unde & ad extraneos hæredes nõ tranſit: quòd ſi in bonis teſtatoris eſſet, non ita diuerſa ſpecies exiſtimaretur. Qua ratione ſubſtitutio directa, in fideicõmiſſariam quandoq; flectitur: nempe quoties à principio ceu directa ualere nõ potuit [l]: ſi enim potuiſſet, quia actus nõ dicitur irritus, qui ualere potuit, non fiet hæc interpretatio [m]. In contractibus quoq; cum aliquẽ nobis obligamus, regula nõ procedet: cum enim nõ niſi ex utriuſq; partis conſenſu contractus uim accipiant, nõ eſt ueriſimile eum, qui obligaẽ, in alia ſpecie conſenſurũ [n]: quinimò credendum eſt, qui inutiliter ſe obligat, delectari actum inutilem ſe facere, nec creditorem admoniturum [o]. Quapropter dñs pro ſeruo inutiliter fideiubens, quaſi iuſſerit nõ obligatur [p]. Sic fideiuſſor eo tempore datus, quo in peculio nihil eſt, niſi ſic acceptus ſit, ut in futurũ tempus, quo in peculio aliquid erit, obligaret, fruſtra acceptus cenſebitur [q]. Sic inutiliter tranſigens, nõ uidetur uoluiſſe ex pacto obligari: quis enim credat aduerſario, qui cum litigatũ eſt, uoluiſſe quencq; donare [r]? Cęterũ & ubi lex pro forma aliquid requirit, ea nõ ſeruata, omnino actus perimit. Vnde ſtipulatio cuius forma ſeruata non ſit, nec in uim pacti quidem ualebit [s]: fauore tamen liberationis receptum eſt, ut ſi acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione id actũ uideatur, ne petatur, q̃d Paulus ſcripſit [t]: nõ quòd ea tacitum pactum in ſe habeat (cùm enim acceptilatio cauſa liberationis fiat, uinculũ obligationis nullũ debet inducere) ſed ex quadam æquitate naturali, qua quis obligaẽ non petere [u]: & ita ego ſentio, licet alij aliter. Et hæc omnia quidem ex coniectura mentis inducũtur, quæ tempore initi actus fuiſſe præſumitur. Sed quid ſi caſus aliquis deinde ſuperueniat, quem ſi partes euenturũ credidiſſent, aliud conſtituiſſent? Et in hoc breuiter diſtinguendum eſt, cùm quæritur, an uoluntas intelligatur rebus ſic ſtãtibus: Aut in his loquimur, quę ex unius arbitrio pendent, & tunc ſi res incidat in eum caſum, in quem ueriſimile ſit eum aliter diſpoſiturũ, mutata uoluntas intelligiẽ [x]. Qua ratione ſi pater filio tutorem dederit, iſq; improbus factus fuerit, nõ ſequetur magiſtratus iudiciũ teſtatoris [y], quem ueriſimile eſt, ſi hoc præuidiſſet [z], tuto rem non fuiſſe huiuſmodi filio daturũ. Quo exemplo & procurator conſtitutus, ſi prodigus, negligens, ſtupidus fiat, reuocatus cenſebitur [a]. Sic legatũ ex inimicitia deinde contracta, uel per alienationẽ reuocatur [b]. Sic teſtamentũ natiuitate liberorũ [c]. Sic cùm teſtator alienationẽ fauore pupilli prohibuiſſet, deindeq; cõſtitiſſet pupillo eam expedire, reſpondit Aret. iudicis autoritate uenditionẽ concedendam [d]. Sic cùm teſtator iuſsiſſet, ne in fundo inſtitutus eo amplius quicq; peteret, cenſuit Bart. ius accreſcendi ſublatũ nõ uideri [e]. Sic priuilegia monachis cõceſſa, propter exuberantẽ eorum numerũ reuocantur [f]. Hinc ex facto cùm quidam unicũ filium hæredem ſcripſiſſet, & cõſanguineæ puellæ pro dote centũ legaſſet, quæ ſumma tempore teſtamenti propter amplas eius facultates minima uideri poterat, deinde ad paupertatem redactus, eodem teſtamento deceſsiſſet, legatum arbitrio iudicis moderandum pleriſque uiſum eſt, ne plus filio extranea puella conſequatur. Aut in cõtractibus loquimur, qui ex duorum uoluntate interpretationem recipiunt, & tunc nõ intelligetur rebus ſic ſtan

n l. j. §. ſi quis ita. de uerb. oblig.
o l. an inutilis. de accept.
p l. j. §. deinde. quod iuſſu.
q l. eo tempore. uerſ. ſed fideiuſſ. de pecul.
r l. ſiuis. C. de re pu. hære.
s l. j. §. cum qui. de conſt. pec.
t l. ſi unus. §. ſi acceptilatio. de pact.
u Bart. l. ubi. C. de tranſact.
x l. Paulo. §. j. de leg. iij.
y l. Mæuia. §. fi. de an. leg.
z l. in cõfirmando. de cõſ. tut.
a l. cum quis. de ſolut.
b l. rem legatã.
c Auth. ex cauſa.
d Aret. conſil. xxij.
e Bar. l. quoties. §. ſi duo. in fi. de hære. inſti.
f c. ſuggeſtum. de decim.

tibus tantũ facta promissio, nec alterius uoluntas mutata quicquam innouabit [a]. Quod tamen perpetuũ non est. Quid enim si prior cõtractus ex errore processisset [b]? quid si ex fiducia [c]? quid si aliqua causa hoc suaderet, de qua à partibus nihil cogitatum fuisset? ut si promiserim tibi gladium restituere, deinde furens petas [d]. Quapropter & in scholastico responsum est, quamuis in aliqua Academia lauream Doctoratus, ut uocant, accipere etiam sub iurisiurandi religione promiserit, nihilominus si in aliud gymnasiũ transeat, & ibi examine facto approbetur, non censeri periurum [e]. Sed & conditiones quæ tacitè ex natura cõtractus insunt, semper intelliguntur. Si igitur tibi domum locauero, & habere licere promisero, intelligetur rebus sic se habentibus, & pensione interim recepta [f]. Sed & cùm lex ex noua causa rescissionem cõtractus inducit, uel reuocatoriam actionem concedit, apparet rebus sic se habentibus promissum tantummodo fuisse: ut cùm quis donat, deinde liberos suscipit, rescinditur ex Constantini rescripto contractus [g]. Cæterũ et quando tacitũ pro expresso habendum sit, eodem ferè modo distinguit: in his enim quæ unius ex sentẽtia conficiuntur, non est dubium haberi [h], in contractibus uerò non haberi, si ab altero tantũ id actum sit [i]: si ab utroq; secus est: tũc enim idem est, quod in ultimis uoluntatibus diximus, nisi actus in forma peccauerit [k]: cũ enim forma ex necessitate legis requiratur [l], uolũtas partium in nulla animaduersione est. idem cùm hæc uoluntas probari nõ potest. Sumitur autem probatio ex natura rei, ut quia q̃d omissum est ex natura rei, in eum contractũ accederet [m]: sumitur & ex consuetudine, quæ in actionibus humanis potissimã uim habet [n]: sumitur & ex præfationibus, huiusmodiq; alijs cõiecturis legitimis, quas omnes referre præsentis instituti non est [o]. Sed nunquid tacita hæc dispositio ex lege inducta, an potius ab homine censebitur? Et discernendos tres casus arbitror. Primus, quoties lex aliquid à partibus actũ præsumit, nec huic partes ipsę renunciare possunt [p], tunc huiusmodi legis dispositio, non autẽ hominis censebit. Quapropter ius accrescẽdi tametsi ex tacita quoque testatoris mente prouenìat, tamen ex legis dispositione magis procedere existimatur [q]: non enim potest quis partim testatus, partim intestatus mori. Sic Bart. in actione tutelæ, diem ex dispositione legis inesse, nõ autem ex hominis credidit [r]: quoniam si partes agerẽt, ut ante diem ea actio oriret, utiq; frustra agerent [s]. Sic idem tradidit, procuratorem ad agendum legali dispositione, ad defendendũ quoq; constitutũ censeri: ut enim id faciat, à lege ipsa etiam præter domini uoluntatem adigitur [t]. Sic receptũ est, tempus quod à lege iudicatis concessis ue indulgeat, tametsi in sententia iudicis sit expressum [u], pro legali tamen dilatione accipi, cũ in arbitrio iudicis non sit, qualem terminũ constituat [x]. Nam & generaliter idem Bart. definiuit, illam obligationẽ à lege descendere, cùm præter uerisimilem contrahentiũ uoluntatẽ inducitur. Quæ enim ex præsumpta uoluntate oritur, hominis obligatio, nõ legis est [y]. Nec obest, si quis dixerit, nonne legibus uoluntatem suã regere quilibet creditur [z]? Respondeo, uerum id esse in his quę libero partiũ arbitrio relicta sunt, alioquin non sponte facere, sed legis iussu partes credunt [a]. Quapropter legi Falcidiæ aduersus uoluntatem testatoris locum esse scriptum est [b]: nec enim facere potuit testator, quo minus ea lex locum in testamento suo haberet. Secundus casus est, cùm lex aliquid præsumit, cui partes renunciare possunt, & tũc huiusmodi dispositio hominis, non legis dicitur: ut quòd in mutuo æquè bonum reddatur: in promissione dandi Carthaginì, tempus quo illuc iri commodè posit: & si qua similia. Sensit hoc & Bartolus [c], dum alias esse conditiones tacitas scripsit, quæ ex lege descendũt, alias quæ ex natura rei, alias quę ex præsumpta uoluntate. Quapropter cum lex municipalis consanguineos de controuersijs compromittere iuberet, si compromissum fuerit, necessariò id dicetur factum, non sponte, cum huic legi per alterũ renũciari nequeat: licet Salicetus & Alexãder hac in re aliter senserint [d]. Ex hoc quoq; cõsequens est, ut cõtractui depositi clausula dolũ malũ abesse, legis dispositione inesse credatur, nõ sponte contrahentis [e]: non enim illi renunciari potest, cum dolus malus in futurũ remitti nequeat [f]. Tertius casus est, quoties lex absq; partiũ respectu aliquid inducit, & tunc quoq; dispositio censebitur legalis [g]. Qua ratione id quod interest, rectè pœnam legalem appellauerimus [h]: inducitur enim in obligationibus faciendi, ut quanti ea res est soluendo, debitor liberetur, tametsi de hoc nihil actum sit. Et hæc scitu utilia sunt, tũ quòd mitius cũ lege agitur, quàm cum homine, tum etiam quòd dispositioni legis cõtrafaciens insolidũ condemnat, dispositioni uerò hominis, pro hæreditarijs portionibus tantum [i]. Possent & aliæ differentiæ referri, quas in præsentia recensere nihil attinet. Postremò uidendum est, quoniam superius dictum à nobis fuit, non solùm dispositiones hominum à legalibus differre, sed inter ipsas quoq; humanas actiones plerunq; non parũ interesse, cur aliud constitutũ in ultimis uolũtatibus, aliud in contractibus nõ rarò reperiamus. Exponendũ itaq;, quomodo certius hęc quoq; discerni queant. Et regulariter solet affirmari, eodẽ iure ultima morientiũ mandata, uiuentiumq; contractus accipiẽda esse, deq; altero ad alterum, ceu ad similem rem, interpretatione procedendum [k], nisi tamen diuersa in his ratio afferat: ea diuersitas quinq; ut plurimũ causis solet oriri. Prima, q̃d in testamẽtis fauorabilior interpretatio, q̃ in cõtractibus fiat

a l. sicut. C. de act. l. Lucius. de euict.
b Bart. l. fin. §. idem quæsuit. de condi. inde.
c l. si. C. de non nume. pecu.
d xxij. q. ij. ne quis.
e Imol. c. inter p. de ren.
f l. quæro. loc.
g l. si unquã. C. de reuoc. do.
h l. inter uestẽ. de auro & argen.
i l. si repetendi. C. de condi. ob cau.
k l. j. de uerbo. obliga.
l l. iubemus. C. de testa.
m d. l. quæro.
n l. quod si nolit. §. quia assiduæ. de ædil. edi.
o d. l. si seruus pluriũ. §. si.
p l. si patersa in prin. de adop.
q l. si in testa. in fi. de uulg.
r Bar. l. ita stipula. §. q.
s l. cerdonem. de oper. lib.
t Bart. l. non solum. de proc.
u l. iuj. §. cõdemnatus. de re iudic.
x l. ij. eo. tit.
y Bart. l. stip. nõ diuis. q. vij.
z l. quidam cum fil. de uerb.
a l. iuij. de regul. iur.
b l. Titia. ad legem fal.
c Bart. l. quæ ex trinsecus. de condi. & dem. monst.
d In l. si quis maior. C. de transf.
e Paul. Arch. §. Cato. v. opp.
f l. iurisgen. §. pen. de pact.
g Bart. d. l. stipulationes. q. ii.
h l. cum stipu. si à Procula. tit.
i l. in deposit. ff. depo.
k l. ita stipul. de uerbo. obli.

fiat[a]: hinc eſt quòd inſtituto teſtamẽto filijs, etiam fœminas admitti indubitati iuris eſt: cùm tamen ſi quis pro ſe & filijs emphyteoſim recipiat, maſculos tantũ admitti ferè receptius ſit[b]. Eodem modo, inſtitutis filijs, dubium nõ eſt nepotes quoq; contineri, cum in contractibus contrà reſponſum ſit[c]. Sic à legato quod filijs relictum ſit, monachi nõ excludentur, in quorũ album nomina filij dederint[d], cùm in contractibus huiuſmodi interpretatio minimè accipiẽda uideatur[e]. Sic ſi fidei filio cõmiſſum ſit, coniectura paternę pietatis plus dictum, minus ſcriptum creditur, conditioq; ſi ſine filijs deceſſerit, extrinſecus ſumitur[f]: quod in contractu locum ſibi nõ uendicat. Sic legata domo, aditũ quoq; deberi reſponſum eſt[b]: at uendita, uel familię erciſcundæ iudicio diuiſa, non deberi[h]. Sic conditio impoſsibilis ultimas uoluntates nõ uitiat, ſed ipſa reiicitur[i], cum tamen contractus ratos eſſe non ſinat[k]. Secunda cauſa eſt, quia ultimæ uoluntates promptius executioni mittuntur: pluribus enim actionibus in his ſuccurritur, nunc rei uendicatione, nũc pignoratitia ob hypothecam[l], quandoque & officio iudicis, quod perſecutionem uocant. Sed & interdicto plerunq; ſuccurritur poſſeſsionis adipiſcendæ cauſa[m]: quam ob cauſam & edictũ diui Adriani olim in uſu erat[n]. quæ omnia in contractibus aliter ſe habent: ex his enim ordinaria actione experiendum eſt, nullaq; executio præſtatur[o]. Eadem ratione & illud dicimus, ultimas uoluntates poſtquam dies ceſſerit in pendenti eſſe non poſſe, cùm in contractibus aliud ſit iuris[p]: unde & illud receptius eſt, legatarium, qui partem ab altero hærede petierit, nõ cenſeri ius crediti diuiſiſſe[q], cum in contractibus conſtet diuiſionem fieri[r]: facilius enim hoc modo teſtatoris uoluntas exitum habebit[s], nec ſuſpendetur quatenus alius cohæres nõ ſoluat. Sic & ſi tibi ſeruum arbitratu Seij legauero, eo intra annum nõ eligente, nihilominus legatũ debebitur, nec ulterius erit expectandum[t], cùm in contractibus à perſona non recedatur, longioq; præſtetur dilatio[u]. cui rei conſequens eſt, quòd cautioni Mutianæ in contractibus locum nõ eſſe uulgò traditum eſt[x], cum & debitor in diem ex cauſa legati cauere debeat, quum dies uenerit ſe ſoluturum[y]: quod in contractibus admiſſum non eſt, niſi magna ex cauſa[z]. Tertia cauſa, quòd ultimæ uoluntates ab unius tantùm, nempe teſtatoris, iudicio pendent, contractus non niſi omnium contrahentium conſenſu perficiuntur: in illis igitur ſola defuncti mens in animaduerſione eſt: quapropter ſi bona ſua alienari prohibuerit, ex cauſa tamen dotis diſtrahi poterunt[a]: quoniam ueriſimile nõ eſt, uoluiſſe eum à ſe deſcendentes fœminas indotatas agere: quod in prohibitione, quæ in contractu addita ſit, non procedit[b]. Eadem ratione ultima uoluntas poſterior, tametſi non omnino perfecta, priorem extinguit[c], cum aliud ſit in contractibus[d]: ex actu enim inutili uoluntas tamen proſpici poteſt, quod in legatis ſolùm ſufficit[e]. Item annuum legatum iuris interpretatione plura legata, plures obligationes continet: at ſi annuum quid dari nobis ſtipulemur, una erit obligatio[f]. Cuius rei ea uidetur ratio, quòd in legatis uoluntatem ſpectamus, quæ præſtationem pluries fieri decreuit, meritò plura ſunt legata: in ſtipulationibus ad formam uerborũ attendimus, quæ unica eſt. Quarta cauſa originẽ à præcedenti ducit: ea eſt, quòd in ultimis uoluntatibus pœnitentiæ, reuocationiq; locus eſt, cum in contractibus quod factum eſt, infectum, quod ratum, irritũ, altero diſſentiente, fieri non poſsit[g]. Hinc ſi libertus de ſe bene merentem amicum donatione aliqua remunerauerit, nõ fiet cauſa patrono, ut in ſui fraudem id factum conqueratur[h], cùm ſi cauſa mortis dederit, ſecus ſit[i]: quòd enim huiuſmodi alienatio ex nutu eius reuocari poſsit, facilimè fraudis coniecturã tunc accipimus. Sic adoleſcens, cui curator datus ſit, abſque eius autoritate contrahere non poteſt[k], cum tamen teſtari, legare, cauſa mortis donare poſsit[l]: nec enim hic ullum ſubeſt periculũ, ne damnoſe agat, cum arbitratu ſuo omnia reuocandi ius illi ſit[m]. Quapropter ſi municipali plebiſcito cautũ ſit, ne abſq; agnati conſenſu mulier contrahat, id tamen ualebit, q̃d donatione cauſa mortis tradiderit: nõ enim legis ratio, ne mulier decipiatur, locum hoc caſu ſibi uendicat, cum pœnitere poſsit[n]. quo exemplo & illud quoq; reſponſum fuit, cum conſuetudine quadam peregrinorũ facultates, quacũq; eorum ultima uolũtate reiecta, ad principem pertinerent, ſi donationis nomine quicq̃ ab his alienatũ eſſet, non uideri fraudem fiſco factam[o]: quod eo magis recipiendum eſt, quoniã illud in confeſſo ſit, diſpoſitionẽ ſtricti iuris in ultima uoluntate inductam, ad contractus minimè producendã eſſe[p], nec è conuerſo. Quinta cauſa eſt, quia contractus etiam ex ſummi iuris rigore effectum habẽt, quòd de re ſua quemlibet diſponere poſſe iuſtum eſt: at ultimæ uoluntates indulgentia ſolùm quadam, diſpenſationeq; legis ſuſtinentur[q], cum in id tempus earũ effectus cõferatur, quo quis mortuus eſt, nec res amplius ſua eſt: quo fit, ut ſuprema hęc iudicia, ceu ſpecialius quoddam auxilũ à legibus conſecuta, legum ipſarũ naturã magis q̃ contractum imitentur[r]: quapropter & in legatis, & in legum iuſsionibus, ſi quicquam factum non ſit addita pœna, ſtatim fieri debet, ne in pœnam incidamus[s]: cum in contractibus nõ prius pœnæ locus ſit, quàm declaratum fuerit amplius fieri non poſſe[t]. Inde quoq; eſt, quòd prohibita à teſtatore alienatione, nõ magis dominiũ transferri non poteſt, quàm ſi lex expreſsim uetaret[u], cum tamen in cõtractu prohibitio eam translationẽ nõ impediat, ſed in id quod intereſt, agendũ ſit[x]. Cæterũ & cõtraria ratione inſtitutũ eſt,

a *in teſta. de re*
b *ul. iur.*
c *l. j. cod.*
d *ar. j. l. libero*
e *m. Sali. l. ij. de iu. emp.*
f *th. niſi. C. Trebell.*
g *cc. tit. de*
h *uerſ. cxx.*
i *cum acutiſ. de fid. ubi in fin.*
k *eſtatrix. ſi uend.*
l *uẽdendo. ötrah. cm.*
m *de cond. in*
n *poſsibilis. uerb.*
o *C. com.*
p *cg.*
q *C. de ed.*
r *i Adria. C. quo. bo.*
s *inor cui*
t *e minor.*
u *ceptum. præd.*
x *toto. §. leg. j.*
y *reditores. pact.*
z *negare. cm. teſt.*
a *ſed & ſi C. cõm.*
b *g. arbitratu. erb. obli.*
c *ationẽ. de*
d *d. & dem.*
e *er. l. ſeq. æ. cog.*
f *omnibus. di.*
g *res quæ. l. falcid. a. C. de ot.*
h *atum ſub §. fin. de g.*

d *l. j. de noua.*
e *l. fin. de rebus cred.*
f *l. ſi Stichũ. §. j. de uerb. ob.*
g *l. ſicut. C. de actio.*
h *l. uiuus. ſi quid in frau. pat.*
i *l. j. §. j. cod. tit.*
k *l. ſi curatorẽ. C. de in integ. reſtit.*
l *l. Aurelio. §. Caius. de lib. leg.*
m *l. ſed interim. §. j. de donat. inter uir.*
n *Iaſ. l. ij. de leg. 4. j.*
o *d. l. uiuus.*
p *l. nõ dubium. C. de teſta.*
q *l. j. C. de ſacro ſan. eccleſ.*
r *§. diſponat. in auth. de nupt.*
s *gl. l. j. C. de his quib. ut indig.*
t *d. l. ita ſtipul.*
u *l. Marcellus. §. res quæ. ad Trebell.*
x *l. ea lege. de cõd. ob cau.*

ut anteq̃ ultimæ uolũtates legis fomento cõ ualuerint, contractib. ipsis imbecilliores cen seantur: quapropter ante conditionis euentum, in eis transmissioni locus non est[a], cùm stipulatio conditionalis nihilominus ad hæredes transeat[b]: firmius enim unicuiq; acquisitum id censetur, quod propria ope consecutus est, quàm quod alieno beneficio adipiscitur[c]. Vnde alimentis mihi ex contractu debitis, possum ex sententia mea transigere: cùm si postremo alicuius elogio debeantur, absq; prætoris decreto non possim[d]. Qua ratione sunt qui putent, in ambiguo disiunctiuæ obligationis casu ad legatariũ electionẽ spectare[e], cùm in contractib. ad debitorẽ ipsum pertineant[f]: differentiaq; rationẽ esse, quòd hæredis hac in re damnũ in animaduersione nõ est, qui & de lucro agit, & alieno facto fortunatus est, ut cui cõtigerit (quod poëta ille ait) Res non parta labore, sed relicta. Cui tamen rationi illud obesse uidetur, quòd traditum est, si manumissus à domino superstite seruus fuerit, peculium illi concessum censeri: sed si testamento ab hærede libertas ei legata sit, non censeri: quod argumentũ tripliciter bene sanè dissoluit Accursius[g]. Ego etiam illud dici posse arbitror, ideo ita constitutum, ne dominus quicquã illi ulterius impendendi causam haberet, sed peculium illi pro alimentis sufficeret. Siquidem & apud Plautũ Epidicus ait: Nouo liberto opus est quod pappet. Cui respondet senex: Soccos, tunicam, pallium tibi dabo, præbebo cibum. Sed an potius id inductum credamus, quoniam qui hæredi seruũ relinquit, necessariò relinquit: at in necessitatib. non ita fit liberalitatis & munificentiæ larga interpretatio[h]: nam & traditum est alienationes, quæ testamentis fiunt, non ita facilè in fraudem cuiusquam factas uideri, quoniam necessariò fiant[i]: uulgò enim dicitur, superstitis est mancipiũ, & morientium sedes uiui occupãt, nec nisi nudos orcus recipit.

a l.j. §. sin autẽ sub. C. de cad. toll.
b §. ex conditio n. li. Instit. de uerb. oblig.
c gl. l.j. C. si aduers. uen.
d l. cũ hi. §. planè. de transf.
e l. Lucio. de leg. a. ij.
f l. plerunq;. in fin. de iu. dot.
g l.j. C. de pec. eius qui lib.
h l. rem legatã. de adim. leg.
i l. ex hoc edicto. de ali. iud. mutan. l. reos. de solut.

D. AND. ALCIATI IV RISCONSVLTI DE VERborum significatione liber quartus.

CVM superioribus libris à nobis de quadruplici uerborũ significatione non indiligenter sit scriptum, superest ut de figuris & tropis aliqua subijciamus: quæ cùm mixtæ cuiusdam sint naturæ, operæpretium uisum fuit in hunc locum eas reseruare, quòd sat cõmodè nõ uidebantur posse supradictæ distinctioni coniungi: nam figurarum quædã solum ornatũ respiciũt, & hæ ad proprietatem ipsam pertinent, imò elegantiorem, & magis perspicuam orationẽ, q̃ ex ipsa proprietate deprompta uerba faciũt, ut meritò Fabius Quintil. scripserit, Quæ bene translata sint, etiam propria dici solere. Quædam ad improprietatem penitus pertinẽt, & in uitium orationis inclinant, qualis est earũ maxima pars: aliæ ab usu prudentium autoritatem sumunt: nonnullę ferè nihil à uerbis mutuantur, sed ex interpretatione uim omnem accipiunt, ueluti ut plurimũ sunt paræmiæ. Meritò igit̃ in ultimũ librũ recipiendũ hunc tractatũ censui, præsertim cùm sic quoque gratiorem me rem facturũ hisce opinarer, qui iuris scrupulositatib. offensi, in amœniora studia diuertere desiderant: his enim hic libellus magis arridebit, qui nõ pauca ex humanioribus studijs cõtineat, quantaq; ueterum Iureconsultorum in eis diligentia fuerit, declaret. Velim tamen hi sciant, me non omnino ex Grammaticorũ, aut Rhetorum declarationibus, sed crassiore minerua, q̃d nostratibus Doctoribus magis placere deprendi, huiusmodi schemata & tropos interpretari: & sicut apud Enniũ Neoptolemus philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nam omnino, haud placere: sic & ipsi mihi uideo cum Rhetoribus aliquantisper conuersandum esse, omnino haud placet. Quòd si ipsi in hoc argumento à Grammaticorũ traditionibus recesserũt, æquo animo ferre debent, si Iureconsultus eos & ipse non omnino sequar, sed aliqua cõsultò innouanda duxerim, quæ huic nostræ professioni magis cõducere existimaui. Ex his igit̃ longè frequentissima est quam μεταφορὰν, id est, translationem uocant, sine qua nec quotidianus quidem sermo consisteret, cùm propter uocabulorum angustiam similibus plerũq; uti cogamur, uel quia propriũ deficiat, uel quia translatum proprio elegantius sit: ut cùm Iureconsulti adulterinam monetam, adulterinam scientiam uocant, & adulterari rationes dicunt, id est, conturbari, uel falso describi[k]. Sic ambulatoriam uoluntatem, actionem, legis potestatẽ, stipulationẽ dicimus: sic uiam aperire, sic calcẽ pro fine, cunabula pro initijs plerunque reperire est: hinc anfractus litium antiquare, id est, extinguere: hinc defloratæ species, enucleatum ius, fræni temperies, nuda cõuentio: sic in promptu dicimus, ad manũ, in pendenti, prima facie, laquei legum: sic inhiare cõmodis, quod à lupis trãslatum est: sic rempub. florere, dotem & donationem propter nuptias æquis passibus ambulare[l], tempora largiri, causam capitalem, quæ ad statũ pertinet, dicimus, & si qua similia, quæ nusquam in quocunq; autorum genere nõ occurrũt. Ab hac non multũ distat quæ κατάχρησις, id est, abusio dicitur, cùm omisso proprio & peculiari nomine, aliud apponimus: ut cùm lex Iulia adulteriũ stuprũ appellauit, generalissimo nomine usa, cũ speciale crimẽ insequeretur: meritò Paulus, lex, inquit, Iulia stuprum & adulterium nõ promiscuè (ut habent uulgari codices) sed κατα-χρηστικωτερῶς appellat φθορὰν. qua figura etiam parricidam dicimus, qui matrem interfecit. Sic & Caius inter gestum & factum, inquit,

k l.j. in fin. de seruit.
l l. fin. C. de dim. mat. amor. tuple.

κατα-

κατάχρησις nihil interest. Sunt qui generaliter catachresin definiant, quæ nomen suum proximo accommodet. Metaphoræ quoq; affines sunt parœmiæ, de quibus Erasmus Roterodamus locupletissimum, & immortalitate dignum opus iamdiu edidit, in quo solus uidetur mihi ueteres omnes superasse: is enim sic definiuit: Parœmia est celebre dictum, scita quapiam nouitate insigne. Sũt autem in iure id genus quamplurima adagia, quorum insigniora uir ille diligentissimus perquàm eleganter explicauit: qualia sunt, Glauci & Diomedis permutatio: Nec omnia, nec passim, nec ab omnibus: Non soli Atridæ uxores amant: Pecunia absq; peculio fragilis: Officere luminibus: Cum sacco adire: Manu longa, manu breui: Actũ ne agas: Leonina societas: Illotis manibus: Longe latéq; : Sarta tecta: Ruta cæsa. Cæterum quædam & nos ab eo, fortè cõsultò, prætermissa annotauimus, quæ quamuis nõ ita forsan elegantia sint, non tamen eiusmodi uisa fuerũt, ut silentio omittenda duceremus. Ea sunt, HERCVLIS CLYPEVS, in hexasticho quod Iustinianus ipsis Digestis præposuit: οἷα δὴ ἡρακλῆος παναίολον ἀσπίδα τοῦξας. dicitur autem de re pulcherrima, et uarijs ornamentis insigni: ab Hesiodo sumptũ, in opere cuius titulus ἀσπίς. DVPONDII iuuenes: studijs tantũ initiati, in procœmio, à dupondio nummo, quasi duobus asibus æstimarenẽt: seu à pondere dupondio, quod & stater dicitur, et τρίσταθμον: sunt emẽ adhuc modici ualoris, nos pupillos uulgò dicimus. Eodẽ pertinent, LYTAE & Prolytæ: quo nomine uocantur postquam perfecti, absolutiq; in ea disciplina fuerint. Sic eodem loco edictum perpetuum, sparsim & quasi PER SATYRAM collectũ dicitur prouerbiali schemate, à satyra lance ex uarijs ferculis nullo ordine collatis composita. Vnde & Sallustius in Iugurthino: Quasi per Satyram sententijs exquisitus in deditionem accipiẽt: id est, non seruato ordine, ut seniores prius sententiam rogarentur, sed uti ipsi Imperatori libuisset. Eodem pertinet, quòd Sabinus à Pomponio[a] Cato sui tẽporis dictus est. Sic SATVRNINVM recentiores quidam uice uersa uulgò dicunt, qui phantasticas, absurdas ue opiniones in iure ciuili sectatur[b]: ab huius nominis Saturnino, quẽ Vlpianus notat. πρὸς ἔπος, id est, ad uerbum, prouerbialiter Vlpianus[c] dixit, de his, qui congruenter interrogationi sibi factæ respondent, quod à nobis in Dispunctionibus diffusius explicatũ est. Id Cic. RESPONDERE AD ROGATVM dixit in oratione pro L. Flacco: Nunquam nobis ad rogatum respondent, semper accusatori plus quàm ad rogatum. EREMODICIVM Iurisconsulti appellant, quoties in iudicijs absente altera parte ius dicitur. Vnde qui facilè & citra contradicentẽ uictoria potiunt, eremodicio potiores dici possunt. Lucianus etiã ad calumniatores transtulit. Demosthenes separatim ἐρήμῳ δίκῃ appellat. In periuros quoq; prouerbiale est dictum, Vlpiano autore, πρὸς πιστοὺς μὴ ὄμνυε, temerè ne iura[d]: quod illis superindici solebat, cùm fustium uel flagellorum ictibus subijcerentur. DVBIVS EVENTVS LITIS ex Scæuola[e] dici solet, apudq; nos ferè prouerbij loco usurpatur, apertissimamq; habet significationem. PROBATIONES de domo[f] uocanẽ nõ tam suspectæ, quòd domestici testes nõ recipiantur, cũ confessiones, & ipsius accusati rationes, cùm quis proprio ore conuincũ, & suo, quod dicitur, gladio iugulatur: quo sensu & Græcum adagiũ accipi potest, οἴκοθεν ὁ μάρτυς. VESPERTILIONEM appellari in iure[g] apparet eum, qui ne creditoribus satisfaciat, latitet, & uespere tantũ exeat, uel rationes conturbauerit: opinor ex Aesopi fabula, qua inter cætera proditur uespertilionẽ cum mergo societatem nauticam contraxisse, & summersa naui, cùm uterq; decoxisset, uespertilionẽ non nisi noctu, metu creditorũ uagari, mergum frequenter in undas se demittere, mercimonia amissa perquirentẽ: ut proculdubio male sentiãt, qui uespillonem, uel uespillem pro uespertilione legunt. Traditur & quandoq; IACTVS retis[h] pro re dubia, & mera spe, qua plerunq; homines decipiunt. A MANV quoq; uariæ parœmiæ deduci uidentur, ut cùm dicimus, de manu in manũ, & per manus tradi, & ad manum nõ habere, & extra manũ demisisse, & manus iniectionem retinuisse. Emissam quoq; manum Modestinus dixit[i], pro cautione manu facta. Dicit & manus pro arte, unde & manus precũ Caio[k]. DOMVM quoq; suam unicuiq; tutissimum refugium Caius[l] scripsit, ex notissima testudinis opinor fabula. οἶκος φίλος οἴκοθεν ἄριστος. OMNEM fortunam in sinu meo habui[m], prouerbialiter etiam dixisse uidet Scæuola, nõ solùm eo sensu quo in manu, id est, potestate habere dicimus, sed etiam ut occultam, & sibi soli creditam rem ostenderet: unde & in sinu gaudere Ciceroni III. Tusculanarum: quamuis & alio sensu alibi accipiatur. ERRONEM quoq;, frequenter uagantem, & rebus nugatorijs tempora cõsumentem ex Vlpiano[n] dicere possumus, metaphora ab erronibus seruis ducta. Ouidius in epistola Sapphûs: Nec uos erronem tellure admittite nostrum. Cui non multum absimilis est & miles qui EMANSOR dicitur, hoc est, ut Modestinus interpretatur, qui diu uagatus, ad castra reuertitur. FELICI diplomate uti dicunt[o], qui omnia præproperè agũt: ab his ducto prouerbio, qui cursu publico per dispositos equos omni tempestate contempta, nocte dieq; iter agunt: quod absq; principis diplomate (tractatoriã recentiores Cæsares[p] appellant) facere minimè concessum erat: cuius rei præter Iureconsultos Plin. quoque ad Traianũ, et Corn. Tacit. meminerũt. Ἐμπλάστοι quoq; frequenter Iureconsulti[q] dicũt, eo sensu quo nos, largo modo, solemus

a de orig.
b de senat.
c d. l. j. C. de
d l. si diuo. in fi. de iureiu.
e l. quod debetur. de pec.
f l. pe. de testi.
g l. si ita quis. de euict.
h l. si iactum. de act. emp.
i l. quidam. de prob.
k l. mulieris. §. eod.
l l. pleriq;. de in ius uoc.
m l. qui testamẽtum. de prob.
n l. quis sit. §. erronem. de ædil. ed.
o l. cõtinuat. de uerb. oblig.
p C. de cur. pub. lib. xij.
q l. in summa. §. item Lab. de aq. plu.

dicere, ueteres nō ad liquidum appellabant: id latius à nobis Diſpunctionū lib. II. tractatum eſt. Cui ſignificatione non abſimile eſt, quod Vlpianus[a] παχυμερέστερον dixit, id eſt, craſsius & pinguí minerua: quo ſenſu & Aulus Gell. lib. XIIII. cap. I. utitur. PEDEM in fouea habere, id eſt, in periculo mortis eſſe. Pomponius[b] dixit his uerbis: Ego diſcendi cupiditate, quam ſolam uiuendi rationem optimam in octauum & ſeptuageſimū annū ætatis duxi, memor ſum eius ſentētiæ, quam dixiſſe fertur Iulianus: Et ſi alterum pedem in ſepulchro haberem, adhuc addiſcere quædam uellem. COLOR quæſitus dicitur[c], cum id quod uerè agimus, ſimulatione aliqua obtegimus, ſiue fraudandæ legis gratia, ſiue alia ex cauſa id fiat: ſolentq; hoc loquendi modo Iureconſulti plerunque uti, metaphora, ut opinor, à Rhetoribus accepta, qui uerborum coloribus ueritatem plerunq; offuſcant. FACTVM tranſactum eſt[d], de re finita, & quæ amplius in dubitationem deduci non poſsit. Cicero in Catil. lib. III. Atque illud quod faciendum primū fuit, factum atque tranſactum eſt: trāslatione ab eo ducta, quòd finis litibus per tranſactiones imponitur. CONNIVENTIBVS oculis Vlpianus ſcripſit[e], id eſt, per diſsimulationem, cum is qui uidet, oculos interdum claudit, dum perſpicere non curat. Accurſius ſtricta iuris ciuilis ratione non inſpecta interpretatus eſt. DE PLANO[f] apud eoſdem fieri dicitur, quod facilè & abſque cauſæ cognitione concedítur: origine prouerbij à iudicibus ducta, qui grauiores & arduas cauſas pro tribunali ſedentes cognoſcunt: ubi uerò deſcenderint, in plano conſtituti, leuiora negocia decidunt. Honorius Imperator LEVATO VELO[g] id fieri dixiſſe uidetur: Cùm cauſæ, inquit, huiuſmodi leuato uelo cognoſcantur: quod & ipſum prouerbiali figura non caret. IN FOLLE offerre Calliſtratus[h] intellexiſſe uidetur eum, qui ad liquidum rationes non reddit: metaphora ab his ducta, qui pecuniam intra marſupium oſtentant, ita tamen, ut nec qualis, quantáue ſit agnoſcatur: unde uulgari ſermone circunfertur, in folle merces non emendas. Illa quoq; à prouerbij uſu diſsidere non uidentur, cum OMNI exceptione maiorem, dicimus integerrimæ fidei hominem. ISAVRICVM, pro atroci latrone, à uitio gentis. VSVRAS nauticas, pro centeſimis & magnis. SPARGERE aquam, pro demulcere & blandíri, metaphora ab equis ducta. HVMANITVS contingere, id eſt, mori. Sed & eôdem pertinet, quod alibi dicitur: SITIENTIBVS agris tuis alienos irrigas[i]. AEQVA quoq; LANCE dicimus, & PASSIBVS æquis, de his quæ ſimilia ſunt: unde & lance una trutinare apud eoſdem reperitur. Iuſtinianus etiam κατὰ πόδας fieri dixit, quod alienis ueſtigijs inſiſtere ueteres dicere conſueuerunt, cum quis de ſuo nihil addit, ſed aliena ſolùm recitat:

a l. quā Tuberonis. de pecul.
b l. apud. de fid. lib.
c l. ſed Iul. ff. ad Maced.
d l. tranſact. I. eod.
e l. iiij. de manumiſſ.
f l. nequicquā. §. de plano. de offi. proc.
g l. penul. C. de naufr. lib. xj.
h l. cum ſeruus. de cond. & demonſt.
i l. præſes. C. de ſer.

unde & VESTIGIIS inhærere ductum eſt. Vſurpatur eiuſdem Imperatoris exemplo[k], de re quæ amplius in uſu non ſit, ut AB AVLA receſsiſſe dicamus, translatione ab emeritis Palatinis iudicibus accepta. Idem quoque prouerbialiter loquutus uidetur, quum ſub finem Inſtitutionum, Sufficiat, inquit, hæc ſummo digito, & quaſi per indicem tetigiſſe: ubi Accurſius indicem digitum intelligit: ego poſſe etiam de tabula, ſeu ut Græci dicunt, elencho accipi arbitror. Sed & Gratianus[l] EMENDICATA ſuffragia appellauit, quæ leuiter cauſam adiuuant, ut potentium cōmendationes, & ciuitatum in alicuius honorem decreta. Prouerbialiter quoq; Gordianus dixit[m], NOXA caput ſequitur: quoniam ut Marcus Cato ait, nequiter factum ſemper durat, & reum comitatur. Sic & Ouidius: Pœna poteſt demi, culpa perennis erit. Sed & Conſtantinus Imperator[n], SVO MARTE, inquit, cauſæ diſcurrant: id eſt, ſuis uiribus, non autem aliunde accerſiti adminiculis. In iure quoq; pontificio eiuſdem monetæ pleraq; leguntur, quorum aliqua referre non omnino extra rem erit, qualia ſunt: COLLYRIO uno omnibus morbis mederi[o]. FACIBVS ſolem adiuuare[p]: q̄d de ſuperuacuis & abſurdis dici conſueuit. FALCEM in alienam meſſem mittere[q]: de cognitionem, quæ ad alios pertinet, ſibi arrogantibus. PARIES dealbatus, ex actis Apoſtolorum pro diſsimulatore, & fœdo homine[r]. LABYRINTHVS, de re cōfuſa & inexplicabili: unde Labyrinthus erroris[s]. MARGARITAE ante porcos. ALTARE ſpoliat, ut aliud operiat. MINGERE ad parietem. Mus in pera. Serpens in ſinu[t]. Fruſtatim lupus comedit agnum[u]. Malus choraules bonus ſymphoniacus[x]: & ſi qua ſimilia. Cæterum & uulgò ex Accurſio recentioribusq; interpretibus quædam nobis in uſu ſunt, nō omnino indecora, ut quibus ſola uetuſtatis opinio deſit, cætera quæ prouerbio neceſſaria ſunt, abundè ſuperſint: ut cùm de re difficili, AFRICANI LEGEM dicimus[y], quòd huius Iureconſulti reſponſa, quæ paſsim in corpore leguntur, obſcura ſint, & interpretatione indigeant. QVID AD rhombum[z]? de his quę ad collationē admitti non debent, uel nihil ad rem propoſitam faciunt. uidetur à piſce rhombo optimi ſaporis deductum, cuius cognitionem ex Iuuenalis carmine habuit Accurſius. REM non nouam aggredi[a]: de his, qui uxores uetulas accipiunt, obiectum riſus cauſa ab auditoribus Bulgaro, cum huiuſmodi uxorem duxiſſet, & manè conſtitutionem, cuius initium illis uerbis conceptum erat, auſpicaretur. OB ſolum punctum caruit Robertus Aſello[b]. Ortum ex hiſtoria, quam Albertus Roſat. recenſet. Robertus opulenti ſacerdotij, cui Aſinus nomen, ut uocant, Abbas erat, cæterum auarus, & inhoſpitalis: quapropter carmen, quod pro foribus monaſterij proſcriptum erat,

k l. nec in orb. C. de orb.
l l. ſingulis. C. de accuſ.
m l. licet. C. de ſer. ex del.
n l. I. C. de lic. pot.
o xxix. diſt. ceſſe.
p vj. q. I. ſi omnia.
q Clem. nemo bilis. de elect.
r xxiij. q. I. ratur.
s xxix. diſt. §. I.
t c. eiſ. de bab.
u §. quia ergo. xiij. q. I.
x xvj. q. I. leg.
y Iaſ. I. quæſtis. ſol. mat.
z gl. auth. liceat. C. de nat. lib.
a gl. I. rem nō nouam. C. de iud.
b Alber. in diſt. punctum.

erat, cõmutato pũcto inuertit, Porta patens esto nulli, claudaris honesto. Id cùm Põtifex Romanus reſciuiſſet, ſacerdotio hominẽ priuauit: unde in fabulam uulgi tranſijt, prouerbialeq; carmẽ ortum, de modico momento, rem magnã amittentib. OVA hodie præſtãt, quos lux det craſtina pullis [a]. uulgare carmẽ repræſentationis utilitatem aduerſus procraſtinatores oſtendens, quale eſt apud Plautũ, Nihili coactio: in Aulularia. Sunt coactores, qui in iure Collectarij dicũtur [b]: hi in auctionibus reliqua publicanorum ſolent emere, quæ illi uel ob grauiores curas, uel ob debitorum procraſtinationem nequiuerunt exigere. ueneunt autẽ huiuſmodi nomina, cùm mala ſint, modico precio, quod uſu etiamnũ uidemus. Horat. Si præco paruas, aut ut fuit ipſe coactor Mercedes ſequerer. Meminit & Suet. in Veſp. itemq; Seneca. CVI aduenit unum, non aduenit ſolùm [c]: prouerbialiter dixit Accurſius, quòd uno ex malo plura conſequantur: unde & poëtis CATENATI labores dicti. DOMINVS cùm rogat, præcipit [d]: & id habet apertam ſignificationem. QVALIS ueruex, talis offa [e]: uidetur non abſimilis ſignificationis eſſe illi, Similes habẽt labra lactucas: cùm par pari refertur. ASINVS aſinum non prendit [f]: de æmulatione, quæ inter æquales eſt, cùm alteri quis cedere negat, quia paris fuerit cum eo conditionis. HEBRAEVS nihil Hebręo, Catilina Cethego [g]: cùm idcirco alteri quis obijcere aliquid criminis nequit, quòd & ipſe eodem laboret morbo, non abſimile illud Iuuenalis carmen, Clodius accuſet mœchos, Catilina Cethegũ. TEMPORE quiſq; duos lepores ſectatur eodem [h], Aut neutrum, aut certè nõ capit ille duos. uulgatum carmen, illi Iuuenalis non diſsidens, Pectora noſtra duas nõ admittentia curas. Nec item illi Palladæ in epigram. γυδὸμλυος πωὺτωρ ὀδλεῳ ἔχεις ἔδλιον. Omnia qui guſtas nil proprij ſed habes.

TANTI offa, quãti panis intinctus [i]: de his quæ diuerſa exiſtimantur, cùm eadem effectu ſint. Citãtur & prouerbij nomine ab Accurſio Ouidij illi uerſus:

Fertilior ſeges eſt alienis ſemper in agris,
Vicinumq; pecus grandius uber habet.

Sicut & ab Iaſone [k] illud Vergilianum, Apparent rari nantes in gurgite uaſto: in materia difficili & latiſsima, ad quam tamen extricandam pauci interpretes acceſſerint. Sed et Picus quoties Bartolũ, aut alium magni nominis doctorem inceſſeret, ſolebat hoc Ouidij afferre:

A cane non magno ſæpe tenetur aper.

REVOLVTO mantello, ex uulgari ſermone dixit Accurſius [l], cùm contrarijs exceptionibus quis aduerſus diuerſos utitur, ab his ducta metaphora, qui ut ſcenæ ſeruiant, mutant pallium. Et hæc quidem, quod ad paræmiam attinet, ſatis & ſuper, ne de fæce (quod ille inquit) haurire uidear. Ad reliquas igitur figuras tranſeundum.

APOSIOPESIS, id eſt, reticentia, apud nos eſt, cùm tacemus, quod dicendũ erat, ſed ita tamen, ut ſubintelligi poſsit. Hæc apud oratores habet affectũ uel iræ, uel ſolicitudinis, uel id genus ſimilem, apud nos nõ item: quare quoties Iurecõſultus quæſtionem refert, nec expreſſe decidit, ſi affirmatiuè thema proponit, cenſetur etiã affirmatiuè decidere: ſi negatiuè, cenſeẽ & negatiuè reſpondiſſe [m]. Ενδιαδλυω, quoties ex duobus unũ dicitur: ut, Pateris libabat & auro, id eſt, pateris aureis. Sic Scæuola [n]: Semiſſem patrimonij & portionis reſtituant, id eſt, patrimonij in portiones diuiſi. Sic Iuſtinianus: Exigat quod legitimè, uel quod pacto debetur, id eſt, legitimo pacto. Cui nõ abſimile, cùm lex, Arguamus, inquit, id eſt, arguendo conuincamus [o].

PROLEPSIS, quædam anticipatio, quę fit ex mente defuncti, credentis id aliquo tẽpore futurũ, quod prius acciderat. unde dicitur poſthumus, etiã qui uiuo teſtatore poſt teſtamentũ natus eſt [p]. Cui nõ abſimile, cùm inſulam appellamus, quę amplius nõ eſt, ſed fuit. Sed & ex deſtinatione animi nomen attribuitur, cùm dos dicitur, quæ uerè dos nõ fuit [q], ſed deſtinatione tantũ: & cùm uenderes, interpretamur, id eſt, uendere uelles [r]. Cæterũ & quãdoq; diuerſas res præcedentes neutro adiectiuo omnes terminamus, q̃d Zeugmatis genus eſt, ut cum dicimus, uxori ueſtem, ornamẽta, mundũ, aurũ, argentũ, quod eius cauſa paratũ eſſet, omne lego [s]: intelligitur legata etiam ueſtis eius cauſa non parata.

ANTONOMASIA eſt, cùm ius ciuile Romanorũ appellamus, per excellentiã [t] κατ᾽ ἐξοχὴν. Sic Vrbs abſolutè pro Roma: quę & quãdoq; urbs æterna dicit [u]. Auſonius: Vrbis ab æternæ deductã rege Quirino. ut errent qui ibi Hectoreæ legunt.

SYNECDOCHE, cum pars pro toto. lego portionem domus, in qua cõſueuimus morari [x], intelligitur etiam de tota: nam & plerunq; de parte ad totũ in iure ratiocinamur. Huc pertinet etiam, cum totum pro ſingulis ſui partib. ponimus [y], ut quo anno, pro qua anni portione: pro tempore, id eſt, pro quacunq; temporis parte: ſic & eodem die dicimus, pro eius diei quacunq; parte.

PROTHESIS, ut cũ dicimus, de dote prælegata: præ abundat [z].

HYSTEROLOGIA, conuerſus ordo, ut cum Iureconſultus prius determinat ſecundam quæſtionem quàm primam [a], dicitur etiam hyſteron proteron.

SYNCOPA, cum de medio tollitur, ut hæ res meus dare damnas eſto, id eſt, damnatus: alij tamen damnes legunt, ea ratione qua & copes dicitur copioſus. Sed ego ueterem lectionem magis probo.

LYPTOTE, id eſt, defectiua, cum minus dicimus, plus intelligimus: ut cum Scæuola interrogatus [b] de eo, quem mater in actis profeſſa erat ex alio, quàm ex marito ſibi natũ, reſpõdit ueritati locum ſuperfore; intellexit

a l. cum hi. de tranſact.
b l. quiſquis. C. ſi cert. pet.
c gl. in auth. ut iudi. ſine quo. uerb. illicito.
d gl. l. j. quod iuſſu.
e glo. l. quod in hereditè. §. eligere. de tribu.
f gl. l. j. §. uetères. de acquir. poſſeſſ.
g gl. l. quoniam. C. de iudæ.
h gl. l. nemo. C. de aſſeſſ.
i aſ. l. quæ extrinſecus. de uerb. oblig.
k aſ. l. re cõiuncti. de lega. iij.
l gl. l. Pap. §. ſed nec imp. ff. de noſſi. teſtam.
m l. cum fundus. §. ſeruũ. ſi certum pet.
n l. Lucius. §. Caio. ad S. C. Trebell.
o l. iij. §. poſſumus. nau. caus.
p l. iij. §. j. de iuſt. rupt.
q l. ſi ſeruo. ff. de iur. dot.
r l. ſi rem. §. ſi cum mihi. de præſcri. uerb.
s l. hæres. §. uxori. de leg. iij
t §. ſed ius. Inſtit. de iur. nat.
u l. j. C. de ſua. lib. xj.
x l. uxori. in prin. de leg. iij.
y l. quæ de tota. de reiuend.
z gl. in rubri. de dot. præl.
a l. iij. §. Labeo. de incend.
b l. fin. de prob.

enim non ſtari dicto matris, & præſumi filiũ mariti, ſi in domo uicinis ſciẽtibus natus ſit. Idem eſt cùm, non ademit legatũ, dicimus [a], id eſt, dedit. Eius contraria AVXESIS, id eſt, augmentatiua, ut cùm Papin [b]. Huius, inquit, rei fortiſsimum argumentũ eſt, cùm loqueretur de argumento à contrario ſenſu, quod tamen plerũq; ſubuertitur: ſic & quanq; euidentiſsimũ dicitur, quod ſolis coniecturis conſtat [c]. PLEONASMOS, cùm dictio abundat: ut cùm quis dicit, ſe oculo uidiſſe monachum [d]. Cui non multum apud grammaticos diſſidet PARELCON, quę eſt ſuperflua uocis additio: ſed apud nos frequentior eſt, quæ Græcè παρφργῶα dici poteſt, id eſt, ut ita dicam, ocioſitas, cùm aliqua dictio uel etiam clauſula additur, quæ minimè ad rem, de qua agitur, neceſſaria ſit, ita ut etiam ſi ea deſit, nihilominus idem iuris fuerit conſtituendum [e]: & propterea uulgò ſolet dici, ex uerbis facti narratiuis, enunciatiuis ue nõ ſumi argumentum [f], niſi in eis ſpecialiter lex deciſionem ſuam cõſtituat. Huc pertinent Vlpian. uerba [g], quòd ait lex, cùm filia adulterũ deprenderit, ocioſum non eſt: uoluit enim in ipſa turpitudine deprendi, quod Solon & Draco dicunt ἄρθα γὶ ἄρθρους ἔχοντα, id eſt, obſcœna in obſcœnis habentẽ: ueteres tamen codices γὶ ἔργω caſtigatius habent. Intelligit Vlpianus ocioſum, id eſt (ut nos non ſatis eleganter ſolemus dicere) non ſine myſterio: quo ſenſu & Fab. Quintil. frequenter utitur. Plinius ad Traianum, itemq; Scæuola [h] ocioſam pecuniã dixit repoſitam, ex qua quis lucrum non faceret: aliquando etiã uacua dicitur [i]. EPANADOSIS eſt quędam correctio, ut cùm dicimus [k], Stichus, imò Pamphilus liber eſto. CAVILLATIO, cùm quis ſcienter falſo argumento utitur [l], aut uerba captat: nam, ut inquit Cicero oratione pro Au. Cecinna: Sermo hercle familiaris, & quotidianus, non cohærebit, ſi uerba inter nos aucupabimur: denique imperium domeſticum nullũ erit, ſi ſeruulis hoc noſtris cõceſſerimus, ut ad uerba nobis obediant, non ad id, quod ex uerbis intelligi poſſit, obtemperent. Extat & facetus Aeſopi mythologi iocus, qui ſimulans domini iuſsis parêre, unicam lentem emit, cùm ille indefinitè lentem emi mãdaſſet. Quintilianus metaphoræ ſpeciem eſſe arbitratur, cùm indefinita pro uniuerſali, ſingulare pro plurali ponitur. HYPERBOLE, exceſſus, ut cùm lex probationes luce clariores requirit [m], uel momento fieri iubet, quod ſatis eſt, ſi nullo extraneo actu interueniente fiat [n]. Itẽ cùm Antonius Imperator ſe totius mundi dominum dixit [o], qui nec Perſis, nec Scythis, neque Sarmatis unquam imperauerit. Eôdem pertinet & Conſtantij conſtitutio [p]: Qui adorant, inquit, fabricenſes noſtrã ęternitatem: quã hyperbolen Ammianus Marcellinus hiſtoriæ libro XV. irridet. Fit quandoque hyperbole etiam diminutionis cauſa, ut cùm locationem dicimus uno nummo fieri, uel cùm fundum appellamus palmum terræ: cuius rei Accurſius meminit [q], & hac ratione dicit conſtitutum, ne ſtipulatio fundi in genere ualeat, quia dando palmum terræ debitor liberaretur: uiderat, opinor, ipſe Accurſius Ciceronis carmen in iocularí libello, Fundum Varro uocat, quem poſsim mittere funda, Ni tamẽ exciderít, quà caua funda patet. Hyperboles exemplũ eſt etiam in cõtractibus, ut cùm equi uenditor eum commendans dicit, meliorem eſſe equum, qui ſit in Italia: huiuſmodi enim generalitas tanq; ὑπερβολικῶς dicta non obligat, idq; pleriſq; uidetur. Eſt & ANAPHORA, id eſt, relatio, cuius uaria exempla in iure habemus, cùm & ipſa uarijs modis fiat: quãdoq; em̃ fit relatio ad eandẽ dictionem in principio orationis [r], quãdoq; non fit ad dictionẽ, ſed ad tempus: ut cùm lex dicit [s], nepotes poſt aui mortem conceptos, illis cognatos dici non propriè, ſed ἀναφορικῶς. quandoq; alijs modis. Eſt & EPANALEPSIS, cũ maiore ſignificatione facta repetitio [t], quã ſimpliciter nos geminationẽ dicimus: & multi effectus eſt, ſiue clauſulam geminatam dicamus, ſiue ſolam uocem: ut ſi princeps iudici dicat, tu tu cognoſcas, non demandabit alij cauſam, ut Baldus putauit [u]. Illud non dubiũ, geminationem ex interuallo factã, maiorem uim habere: quod & communiter proditum eſt [x]. Eſt & alia geminationis ſpecies, quæ in uitium tranſit, & nullius effectus eſt, ut PERISSOLOGIA, id eſt, uerborum adiectio ſuperflua, quam & Conculcationem noſtrates uocant [y], cuius quoque exempla plurima in Iuſtiniani Authenticis habemus. Vlpianus [z]: Vitiũ morbumq; ædiles dixerunt, tollendæ dubitationis gratia ἐκ παραλλήλου. id etiam à grammaticis ὁ αὐτὸ dicitur. Quandoque eorundem uerborum inducitur repetitio, quæ BATTOLOGIA eſt, cuius exemplum apud Ouidium Metamorph. libro II. Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis, ait. Quandoque huiuſmodi geminatio diuerſam ſignificationem inducit [a], ut cùm dicimus, qualis qualis, pro qualiſcunque: ubi ubi, pro ubicunq; Eſt & quæ NVGATIO dicitur [b], cũ quis uerbis quidem aliquid dicere uidetur, efficitur uerò nihil: ut cũ creditor alienationi pignoris conſentit, ſaluo iure ſuo. Eſt etiam PARALLAGE, quæ per literarũ tranſmutationem fit, ut in eo, qui cùm Cratinum ſeruum ſolum haberet, Cratiſto libertatem legauit [c]: ualet enim legatum. Cui non abſimile quod dicitur de eo, qui monumentũ inſtar illius, q̃d erat Pub. Septimij Demetrij, fieri iuſſerat, cùm ſolùm reperiretur, quod erat Pub. Septimij Damæ [d]. Eſt & ſubauditio, qua ſæpe Iureconſultus uel taxatiuam uel augmẽtatiuam dictionem ſubintelligit. In taxatiua exemplũ eſt apud Venuleium [e], cũ morbum ſonticũ dixit, qui perpetuus noceret, nõ qui tempore finiretur: ſubauditur, tantum.

a l. legata. de adi. leg.
b l. j. de offic. eius.
c l. ſi conſtante. ſol. mat.
d xx. q. iij. præſens.
e l. qui Romæ. §. Callimach.
f gl. in l. j. C. quando non pet.
g l. quod ait lex. de adul.
h l. qui ſemiſſes. de uſur.
i l. Quintus. de poſ.
k l. Stichus. de man. teſt.
l l. j. de regul. Cat.
m l. fin. C. de prob.
n d. l. continuus.
o l. deprecatio. ad leg. Rho.
p l. ij. C. de fab. l. ei.
q l. cum poſſ. g. gener. de uend.
r l. ij. in pr. C. de offic. praef. praet.
s l. item. de ſal. & leg.
t l. baſſe. ad Trebel.
u Bald. c. fi. de offi. deleg.
x Iaſ. l. j. colum. viij. de offic. eius.
y gl. l. teſte. §. cer. peta.
z l. j. de edil. edict.
a l. geritur. de aqua. here.
b gl. l. ſi debitor. §. j. quibus mod. pig.
c l. qui habebat. de fid. lib.
d l. in teſtamento. de condit. et demon.
e l. final. ff. de edil. edict.

tantũ. Sed quid ſi ex tẽpore cum antiquis codicibus legas, id eſt, ſtatim? Melius itaq; Vlpianus, Furti actionẽ[a], nõ dominus rei ſurreptæ, ſed & ipſe habet: intelligitur enim, non dñs tantũ. Sic Cicero lib. de offic. II. eam orationem ſuſceptam dicit, nõ de filio, ſed de toto genere: ſubauditur, de filio tantùm. Augmentatiuæ exemplum eſt apud eundem Vlpianum[b], dum ſcripſit, Si duo filij in poteſtate patris ſunt, eorũ munera patrem non ſubire: intelligitur enim, maximè ſi in poteſtate: nam nec emancipatorũ quidem ſubit. Idem apud Calliſtratũ[c]: Scio, inquit, propter rem minimam quenq; non reſtitui, ſi maiori rei præiudicetur: ſubauditur, maximè. Eſt & AMPHIBOLOGIA cùm ambiguitas oritur, uel ex ſingulis uocibus, uel ex cõiunctis, de qua elegantiſsimè per Fab. Quintilianũ lib. VII. noſtri Iureconſulti ſub rubrica, de rebus dubijs, pleraq; attigere. Huic affinis eſt & ille locus, quem tractatum τῶν ἄκρων ueteres dixerunt[d]: fit, quoties quicquid cõſtituerimus uerũ eſſe, falſum reperitur. Eódem etiã pertinent quæ perplexa dicuntur, quorum exemplum & in ſucceſsionibus, & in ſtipulationibus habemus[e]. Eſt & τμῆσις, id eſt, ſectio, cũ uox in duas partes diuiditur: ut cùm lex iubet[f] ſatis poſſeſſorem dare, uel cum uſu hominem cepiſſe ait, id eſt, ſatiſdare, & uſucepiſſe[g]. Eſt & DIALYTON, cùm ſine cõiunctione aliqua clauſula conficitur, noſtri appellant ſolutam orationem[h]: figura non ſolùm nobis cum Grammaticis cõmunis, ſed etiã cum Rhetoribus. Eſt & quandoq; IRONIAM reperire, cùm uerba oppoſitum eius indicant, quod nos reuera ſentimus: Latini etiam diſsimulationem uocant: ut cùm lex, Pater, inquit, filium exhæredauit[i], maximã ſcilicet ad illum affectionem oſtendens. Videtur & quandoque Iureconſultus per Oxymorum ſeu Gryphum, qui ænigmatis eſt ſpecies, uoluiſſe lectorem morari: ut cùm dixit[k], ante diem X. Calendarum, & poſt diem X. Calendarũ: utroq; ſermone XI. dies ſignificatur, q̃d loco ſuo explicaturus ſum. Eſt etiã παρυπόνοια, cùm præter expectationẽ aliquid reſpondetur: ut, promittis centum? tu reſpõdes, Arma uirumq; cano[l]. eius exẽpla apud Ariſtophanem pleraque. Sed & Plautus in Aſin. Ad pedes quãdo alligatus es, æquum centupondium, ubi manus manicæ complexæ ſunt, atq; adductæ ad trabem, nec dependens, nec propendens, quin malus nequãq; ſis: hæc enim uerba, quin malus, nequamq; ſis, ſunt per παρυπόνοιαν dicta. Non multum illi abſimilis ἀπόνοια, cùm à propoſito quis cadit, hoc eſt, ἀφ' νῦ. Malum eſt, inquit Auguſtinus, cadere à propoſito[m], ſed peius ſimulare propoſitum. In id uitium incidiſſe uidetur Modeſtinus, dum ſub rubrica de pignoratitia actione, C. Seium quem prius creditorẽ appellauerat, debitorem dicit: ſi tamen fidelia ſunt exemplaria. Eſt & TRACTVS, cùm uerbo utimur, quod non ſolùm ad præſens tempus reſertur, ſed futurum quoque comprendit, quod Iureconſulti ſolent παραπαλικὸς dicere[n], id eſt, cum extẽſione: unde apud Græcos præteriti imperfecti nomen. Vlpianus: Si inteſtatus mortuus eſſet[o], παραπαλικὸς non ad mortis tempus referuntur. Sed & alibi hæc uerba, neq; defenderetur[p], παραπαγικῶς ſcripta ſunt, ut neque ſufficiat unquam defendiſſe, ſi non duret defenſio: neque obſit, ſi nunc offerat. Qua ratione, egerit, quandoque interpretamur, id eſt, agere perſeuerauerit. Eſt & δύναμις, quæ & poſsibilitas. Sabinus[q]: Qui à fideiuſsione petit, τῷ δυνάμει, à reo petit: nam & pleraque uerba, quæ effectum ſignificant, ad potentiam ſolùm referũtur: ut cùm lex dicit, Si qua pluuia noceat, id eſt, nocere poſsit[r]. Sic, cõmittunt ſe partes prætoris[s], id eſt, cõmittere poſſunt. Sic, cõpetit, id eſt, competere poterit[t]. Sic finitum dicitur, quod finiri potuit[u]. Is quoq; modus loquendi ad figuram pertinet, cùm præſumptum pro uero ponit; ut, magnũ damnũ nõ eſt in mora modici temporis[x], id eſt, eſſe non præſumitur. Et, natus in domo uicinis ſcientibus eſt filius, d eſt, eſſe præſumitur. Et ratio eſt, quoniam præſumptio pro ueritate in iure accipitur[y]. Sed & quandoq; id appellamus eo nomine, quo prima fronte uidetur, licet eiuſmodi non ſit; ut cùm lex accuſatum arbitrio iudicis[z], pro innocentia perſonæ remittit: intelligitur enim prima facie innocentem, licet diſcuſſa cauſa reus appareat. Sic & quandoq; ab eo quod fieri debet, quis nomẽ accipit: ut cùm dicimus, intelligo, id eſt, intelligere debeo[a]. Appellauit propter uiolentiã iudicis[b], id eſt, appellare debuit. ALLEGORIAM autem non temerè apud Iureconſultos reperies: cùm enim perpetua & remota ſit translatio, apud nos in uſu eſſe nequit, qui ex uerbis uoluntatem conijcimus: alioquin quot capita, tot eſſent ſententiæ, uerumq; id carmen faceremus, quod à Iaſone audiui, cùm de recentioris cuiuſdam in tractatum de pactis interpretationibus ſententiam rogatus eſſet: Campana[c] ſonat, phantaſticus quod ſomniat. Sunt tamen qui huc trahant cùm Iureconſultus ait[d], Imperium eſt gladij poteſtas: nec enim de fabrili gladio materialiter, ut ita loquar, dicitur, ſed ἀλληγορικῶς de iure puniendi facinoroſos homines. SOLOECISMVS quoque raro occurrit, tametſi ſunt qui à Solone legumlatore dictum putent, quòd is in legibus ſuis pingui minerua loquutus ſit: noſtri enim autores puri ſermonis obſeruantiſsimi fuere: niſi quis ſolœcum putet, cum dixit Vlpianus[e]: Si quis in graui ualetudine affectus: præpoſitio enim abundat. Cumq; Caius teneri uenditorem ad intereſſe dixit[f], cùm in id quod intereſt dicendum fuiſſet. Sed excuſatur exemplo græci ſermonis: ſicut & Perſius, Noſtrum iſtud uiuere triſte. Et Vergilius: Donat habere uiro. Quod & Fab. Quintilianus annotauit. Eſt & ſolœci ſpecies, quam ἀντίπτωσιν dicere

a l.j. furti aduerſus naut.

b l.iij. §. fin. de man.

c l. ſcio, de in integ. reſtit.

d l. qui CCCC. ad leg. falcid.

e l. æquiſſim. ad Tertull. l. ſi Titij. de uerb.

f l. quod ſi ſpectali. de min.

g l. ſi poſt acceſſ. de iud.

h l. ſæpe. j. eod.

i l. cum quidam. C. de lega.

k l. anniculus. j. eod.

l l. quæ extrinſecus. de uerb.

m xij. q. j. certè.

n l. Caius. de pignor. act.

o l. j. unde leg.

p l. iij. ex quib. cauſ. in poſſ.

q l. aduerſus. de arbit.

r l. j. in prin. de aq. plu.

s l. j. §. & poſt. de oper. no.

t l. ſi quis prioris. in prin. C. de ſecun. nup.

u l. j. C. de pœn.

x l. ſi debitori. de iudi.

y l. fin. de prob.

z l. j. de cuſt. re.

a xxij. q. v. quæcunq;.

b l. j. §. ſi quis ipſius. quãdo appell. ſit.

c l. peluis.

d l. imperiũ. de iuriſ. om. iudi.

e l. v. ad Syll.

f l. quod ſæpe. in fin. de contrahen. empt.

possumus, cùm casus pro casu ponitur: ut, Eam quam frater instituit[a], nihil prohibet fideicõmissam peti: pro, ab ea qua. Cui simílis ἀνάθετα, cùm numerus pro numero ponit[b], cuius exemplũ nõ raro occurrit. BARBARISMVS uerò procul omino abest, tametsi uulgari consuetudini nõ parũ tribuisse Iureconsultos appareat: ut cùm liberũ pro filio singulari numero dixerunt[c]: & exorcizare cantaminibus mederi[d], ex uulgari impostorũ uerbo: & denaria neutro genere[e]: sed utrunq; à græco acceptum est. Quapropter & in Modestini responsis de excusatione tutorũ, & in Iustiniani authenticis, non spectandam latinitatem faterer, quandoquidem eos constat græcè scripsisse, eorumq; libros in latinũ sermonẽ ab homine uersos, qui nec græcè, nec latinè sciuerit. Laurentius tamen Valla, ut maximę uir doctrinæ, ita & supra uires suas audax, nec à Iureconsultis quidem temperauit, quò minus illis diem diceret, & de uerborum quorundã significatione, ceu latinæ maiestatis læsæ, reos faceret: cuius accusationis nouem & uiginti capita breuiter ego confutanda duxi, tum ut tantam eius arrogantiam nescio, certè φιλωτίαν, aliquatenus retunderem, tum ut hi literatores non esse temerè à nostris recedendum cognoscerẽt, & ueriora à Iurecõsultis, etiam in alienis professionib. tradi, quàm ipsemet Valla, alioquin Grãmaticorum præstantissimus, in propria arte cõmentari potuerit. Primò Iustiniani sententiã nõ approbat, noxam appellantis ipsum quoque seruí corpus quod nocet, noxiam uerò maleficium: qua in re & Beroaldum sectatorem habuit. Ego apud ueteres Noxam à nocendo dictam inuenio, unde præter pœnam etiam nocumentũ significare. Ouid. Sine noxa luce bibuntur. Meritò ergo seruus qui nocuit, noxa dici potest: sicut & ἄτη illa Homerica, noxa appellat. Noxia uerò, ipsa est culpa, seu maleficiũ. Plaut. Bacch. Sat sic suspectus sum, cùm careo noxia. M. Manl. Quin etiam infelix uirtus & noxia felix. Vnde meritò Seruius Vergiliũ noxam pro noxia dixisse scripsit, Vnius ob noxã: quo exemplo & alij ueteres sæpius utuntur, quod & alibi attingam. Secundò Iustinianum irridet, qui testamentum dixerit, testationẽ mentis esse, autoritateq; Gellij nititur, alioquin & ornamentum, uestimentũ, pauimentum, idq; genus similia, à mente deducerentur. Respondeo, non etymologiam ibi Iustinianus adducit, sed allusionem, qualem Grammatici paronomasian, Rhetores parison habent, solumq; in ea nominis conformitas spectatur: quod & Fab. Quintil. non latuit, cùm nõ ad originem uocis, sed ad soni similitudinẽ referatur, ut hoc casu eò melior fuit allusio, quòd ueritatem etiam respicit: in testamentis enim mens potissimũ dominatur. Tertiò negare uidetur mulieris appellatione uirginem contineri, quod Caius affirmauerat: at ego idem aio, cùm ad sexum hęc uox refertur, quando quidem nec etymologia repugnat, cùm Lactantio autore, à mollitie mulier dicat. Quarto, aduersari Martianum Vlpiano ait, quòd ille munus rectè dici, quodcunq; donum sit: hic donũ generis nomen, munus speciei asseruerit. sed difficillima non est resolutio, cùm munus generaliter acceptũ, etiam officia & onera comprehendat, tum etiam quamcũq; largitionem significet, siue cum causa, siue absq; causa; at si specialiter pro largitione tantum ponatur, tunc largitionem cum causa. Nec mirũ est eandem uocẽ & specialiter & generaliter accipi, ut in iurisdictiõe adoptionęq; dicimus: quã rem, sicut & alias plerasq; alibi, nimirum locis suis, diffusius tractabo. Quinto, Vlpiani sententiã cõfutat, peculiũ pusillam pecuniam appellantis: confingitq; absq; aliquo autore peculiũ id esse, q̃d quis industria sua lucratur. at aliter ex autoribus dicendum est, qui peculium patrimoniũ testatoris appellãt: quia olim census Romanorum in pecore erat, unde & pecunia dicta: cęterum quoniam diminutiua forma peculiũ profertur, pro parte census accipi cœptũ est, qualem seruis dñi concedunt, qualemq; filij familiâs à patre separatim habẽt. addit & Celsus, ex cõsuetudine rusticorũ senum sic eam partem patrimonij dici, quam quis in numerato, & ad casus repentinos repositam habet. Græci thesaurum dicũt, quòd repostta sit ὀψέκαυρον, id est, in crastinum, seu futurũ tempus fruenda: unde & ὑποκαυρίζειν reponere est. Sexto, in Modestinum inuehitur, qui possessionem dixerit ab agro iuris proprietate distare: ridiculumq; & imperitũ eum asserit, qui substantiam rei definire uolens, de qualitate disseruerit. at ego Valla respondeo, quod alij obijcis uitium, id tibi est, qui nescis ueteres possessionem appellasse fundum per usucapionem acquisitum, quo casu nõ iure dominij in eius usu defendimur, sed autoritate legis: atque ita in lege XII. tabul. accipi, Festus quoq; Pomp. autor est. Vnde apparet, non qualitatem, sed substantiam à Modestino definiri: quod in eius responsi declaratione infra latius ostendetur. Septimo, in Nouali uisus est à Paulo dissentire, dum terrã proscissam esse, quæ anno cesset, Paulus ait: Valla etiam Nouale dici, aruum nuper, & cum magna cura ad culturam redactum: sed & id opinor nõ negasset Paulus. Octauo, Librum interpretatur partẽ operis, utputa XII. sunt libri Aeneidos: Volumen uerò minus esse libro, ex Plinij autoritate: Qui tres, inquit, libri sunt in sex uolumina propter amplitudinem diuisi. & ideo Vlpiani sententiã confutat, qui, Si centũ, inquit, libri legati sint, centum uolumina ei dabimus, non centum quæ quis ingenio suo metitus est, ut Homeri XLVIII. Sed sciendum est, nõ de significatione uerbi agere Vlpianũ, sed de mente defuncti: quam, nemo est tam à naturali ratione abhorrens, qui probaturus non sit talem esse, qualem Vlpianus credidit. quòd si in modo loquendi

a l. eam quã. C. de fideicõm.
b l. qui cum tutoribus. in fi. de transact.
c l. ius agnationis. ff. de pact.
d l. j. de uar. cog.
e l. Publia. dep.
f l. plebs. §. fin. ¶. eod.

quendi eum Valla reprobat, rectè Iureconſultum loquutũ aſſero, & quid ſibi uellet, ne ſciuiſſe Vallam: ſiquidem ſolebant ueteres in pugillaribus ſcribere, quos inuolutos, & duobus incluſos umbilicis manu geſtabant: unde & enchiridia Græcis dicuntur, nobis à pugno pugillares, & ab inuolutione uolumina. fiebant aũt non ſecundum librorũ diſtinctionem, ſed ſecundum geſtantis cõmoditatẽ, quod ſatis Plinius ipſe oſtendit. Cum igitur Vlpianus non de diuiſione librorum ab autore facta, legatũ illud ex mente teſtatoris intelligeret, ſed ex diuiſione, quam teſtator in concinnando unicoq; corpori conglutinando fecerat, dixit XLVIII. libros, id eſt, unum Homeri uolumen, pro libro accipiendos, nimirũ uoluminis uoce metaphoricos uſus, ut ſicut unum corpus in pugillaribus, etiam nõ obſeruata autoris in libros diuiſione, uolumen dicitur: ita in codicibus, cum aſſerculis tabellis ue concinnatis, unũ corpus etiam uolumen dicitur, cùm nec etymologia repugnet: unica enim inuolutione conſtat. Quòd ſi probat Vergilij, Valerijq; Max. loquutio, qui uolumen in cauda ſerpẽtis dixerunt, quanto magis probandus eſt Iureconſulti ſermo, propter maiorem rei affinitatem longè clarior: cùm et Cicero librum pro corpore accepiſſe uideat, Epiſtolarũ ad Quint. fratrẽ lib. II. Sed utros eius habueris libros (duo em̃ ſunt corpora) an utroſq; neſcio. Nono, Probrum & Opprobriũ Vlpianus idem eſt, inquit: Valla Probrum ipſum dedecus eſſe, Opprobriũ dedecoris exprobrationẽ: non tamen negat & apud Ciceronẽ ad Att. et apud Liuium, probrum etiam pro ipſa dedecoris exprobratione poni: unde ſatis defenditur Vlpianus, qui non generalem definitionem horum uerborũ poſuit, ſed in edicto prætoris declarauit idem ſignificare. Decimo, Modeſtinum inſectatur, qui adulteriũ in nuptam cõmitti, ſtuprũ in uiduam, uirginem, puerúmue ſcripſit: nã exiſtimat Valla, etiam adulterium ſtuprum dici poſſe autoritate Quintiliani. Sed ut ego non negauerim generalius eſſe ſtupri nomen, ut quod à turpitudine dicatur, unde & Plautus Amphitr. Stupri dedecoris à uiro argutam meo: ita Modeſtini uerba non rectè intellecta affirmauerim: cùm enim concubitus cum nupta ſpeciale adulterij nomen habeat, non fuiſſe ſatis generali ſtupri uoce uti: id enim pro priè dicitur, quod peculiari, & ſibi tantum conuenienti uoce appellatur, unde & Proprium pro peculiari doctiores accipiũt. Vergil. Hunc mihi da proprium uirgo ſata nocte laborem. Quintilianus quoq; optimè id proprium interpretatur, quo nihil inueniri poteſt ſignificantius. Qua ratione & undecimum accuſationis caput non conſiſtit, dum Paulum damnat, qui parentes uſq; ad tritauos proprio uocabulo dici aſſeruit, ulteriores uerò maiorũ appellatione cõtineri: nam quamuis etiã maior dicatur pater, auus, proauus, tamen hoc non eſt proprio, id eſt, ipſis tantum cõuenienti nomine, ſed generali: Iureconſultus autẽ de proprio uocabulo agit. Duodecimo, Vlpianum improbat, qui dixerit nõ dubiũ eſſe, quin ſtragula ueſtis ſit omne palliũ. ſed incidit Valla in deprauatos codices: Vlpianus enim non omne palliũ, ſed omne πτερίσωμα ſcripſit: certiſsimum autem eſt græcè ſic dici omne quod inſternitur, & circùm iniijciatur. Decimotertio, Offilij differentiam damnat, qui Verberare, dixit, eſt cũ dolore cædere, Pulſare ſine dolore: aitq; uerberare potius eſſe cũ uerbere, ſeu flagello cædere, pulſare cum graui & uehementi ictu. Sed profectò Iureconſultum nõ latuit, uerberare à uerbere, flagello, ſeu ferula dici, ut qui alibi atteſtatus ſit, uerberaſſe abuſiuè dici & eum qui pugnis cæciderit: ſed in lege Cornelia, quam tunc interpretabatur, quæ actionem iniuriarũ ei dabat, qui ſe pulſatum uerberatúmue diceret, nõ potuit alia capi interpretatio: ſi enim Vallã ſequeremur, qui ſine graui impetu ſaxo percuteret, uerbis legis nõ contineretur, quia ſaxo nõ diceretur uerberaſſe, quia ſine impetu non pulſaſſet: quę ſententia oppidoq; futilis eſt. Meritò Iureconſultus maluit uerberare cum dolore in ea lege accipere, uerbo illo lata ſignificatione accepto: et pulſare ſine dolore, cũ frequẽtatiuũ ſit à uerbo pello, unde fit pulto, pulſo: impellitur autem quis etiam ſine dolore. Decimoquarto, Maſurij Sabini ſententiam nõ omnino uidetur ſequi, pellicem pro cõcubina accipiẽtis, quòd apud oratores Pellex dicatur, quę cum eo, cui uxor ſit, iungitur. Sed ego ueram quoq; Sabini ſententiã arbitror: ſiue enim à græco παλλακὴ ueniat, ſiue Latina ſit uox, à pelliciendo, q̃d autoritate Plauti in Pœn. magis probo, qui Allex uiri, ab alliciendo dixit, utraq; etymologia interpretationi Sabini conuenit, cui & Q. Curtij, & Iuſtini autoritas accedit: quorum ueterem ſcripturam interpollauere plerique Vallã ſecuti, cùm eos ex antiquis codicibus conſtet pellicum ſcripſiſſe, non pallacarũ, quæ uox ante Plinium & Tranquillũ in ſermone Latino nulla erat: in Græco uerò nõ aliud ſignificat quàm pellicem, ut appareat Vallam, quiq; ei conſentanea tradiderũt, pellicis ſignificationem non ex autoribus accepiſſe, ſed regula planè Lesbia uſos, autores ipſos inuertiſſe, ut id quod ipſi ſentiebãt, atteſtarentur. Decimoquinto, Caiũ obliquè perſtringit, qui ſentire uideatur, idem eſſe cauillari & calumniari. ſed quomodo hoc Valla collegerit, nõ uideo: cùm enim Caluiri uerbum apud ueteres eſſet fruſtrari, metaphora à caluis militibus ducta, quamuis & Cauillatio, & Calumnia inde deducatur, non tamen conſequens eſt, alterum cum altero idem eſſe: ſicut cùm dicimus, à uerto fit uerſus, & uerſura, non ſequitur uerſurã idem quod uerſum eſſe. Rurſus impetit Vlpianum, quoniã Cauillatio dicatur, etiam ſi ab euidenter ueris ad falſa nõ

fiat transitus. Respondeo, Vlpianum loqui quando cauillatio pro argumẽto sophistico accipiẽ, q̃d græcè nõ σόλοικμα, ut ipse credidit, sed σόφισμα est. Decimosexto, præuariari, tergiuersari, calũniari generalius accipienda existimat, quàm Iureconsulti docuerint: nimirum oblitus, nõ docere eos simpliciter eorũ uerborum significationem, sed specialiter in S. C. Turpiliano quomodo accipi debeant, ut eius pœnæ locus sit. Decimoseptimo, portare ait id etiam significare, quod quis corpore suo baiulat, cùm tamen Iureconsultus aliter docuerit. Sed ego arbitror ex origine uerbi Iureconsultũ adiuuari: siquidẽ πορθμεύειν græcè traijcere est, unde Portus, in quem naui res deportantur: sic et exercitum nauibus deportari Liuius plerũq; dixit. Quapropter etiam si quis iumẽto ducat, hac similitudine portare dicitur: quòd si ipse ferat, non propriè, sed μεταφορικῶς putauerim portare dici. Decimooctauo, Cõuicium negat à uocum concertatione quasi conuocium dici, & aduersus Labeonis sententiam, etiam sine uociferatione conuicium fieri putat, sentitq; à uitio potius, uel à uitando deduci: qua in re, opinor, egregiè fallitur: quid enim tunc conjunctiua illa particula operaretur? Cur item si à uitio deducitur, secundam syllabam producit conuicium? cùm constet uitiũ corripi: nam & Cicero, quem ipse adducit, petulantiorem iactationem in conuicio requirens, pro Labeone est: ut mirer eum tam leuibus argumẽtis, à recepta ubiq; Labeonis sententia desciuisse, quæ & orthographiæ ratione defenditur, cùm per c, conuicium, nõ per t, scribatur. Decimonono, Versicolores Vlpianus appellat lanas, quæ natiuũ colorem mutarunt, siue purpura, siue cocco, siue alio colore infectę sint. Valla ex uarijs autoribus ostendit, uersicolorẽ aliquam rem dici, quæ uariorum colorum sit. Sed Vlpiani locum à Valla non intellectũ arbitror, alioquin quæ à se dicuntur, satis agnouisset Valla nihil Vlpiani sententiæ aduersari. Igitur sciendum, ex origine uocabuli eam rem esse uersicolorem, cuius color in alium uersus sit: sicut & uersipellis, non cui uaria pellis, sed qui in aliam pellem uersus est: unde homines in lupum mutati, uersipelles Plinio appellantur. eadem ratione lanæ uersicolores dicuntur, quæ per tincturam in aliũ colorem sunt uersæ. Dubitat igitur Iureconsultus, lanis uersicoloribus legatis, quid cõtineatur: & primò respondet, legatis simpliciter lanis, uersicoloria apud ueteres nõ comprænsa: legato uerò lanarũ uersicoloriũ, eas intelligi, quæ tinctæ sunt. & (quod dubitabilius erat) etiam netæ, dummodo neq; detextæ, neq; contextæ adhuc sint: tunc enim nõ lanæ, sed uestimentorum appellatione continentur. Neta lana dicitur, quæ stamen & substamẽ est: detexta dicitur, cùm perfecta est, & à textrinis instrumentis detrahi potest: unde & detexere, auferre est. Plautus: Hunc ego hominẽ detexã pallio. quapropter & Vergilius x. Aeneid. Dũ texit Imaona Alesus: id est, spoliat. Contexta est, quę quidem in opere consummato est, sed cui tamen deest prętextura, quam Cimosiã uulgò uocamus. Ex his apparet uersicolores uestes uarij coloris idcirco dici, quia ex uersicoloribus lanis conficerentur: à qua similitudine, & uersicolaria arma Vergilius, & uersicolorem plumã Propertius, & uersicolorem caudã Cicero dixit. Vicesimo, Penes, idem q̃d apud, significare ostendit, cùm tamen Vlpianus scripserit, penes te, amplius esse, quàm apud te. Sed nec Vlpianus puto negasset differentiã illam suam ab autoribus quandoq; confundi, quæ tamen ex ui uerbi uerissima sit: deducitur enim à dictione penitus, unde & penissimus, & penitissimus, ut Plautus cæterique antiquiores dixerũt. Vicesimoprimo, Vlpiani sententiã cõfutat, qui uictus appellatione etiã uestem cõtineri scripserit, cùm plurimæ gẽtes in Aethiopia absque uestibus æuum degant, quasi Vlpianus Aethiopũ leges interpretetur, & nõ Romanorum, qui absq; uestibus nõ uiuũt: & quasi qui in Italia uictum amico legauerit, de eiusmodi uictu sentiat, quo Aethiopes se tolerant, & nõ ipsi Itali, quo nihil absurdius dici potest. Vicesimosecundo, Pignus & Hypothecã idem esse, cum Martiano sentit, sed alteram Græcam, alterã Latinam uocem: cùm tamẽ Vlpianus propriè esse pignus dixerit, quod creditori traditur, hypothecã cũ interuenit traditio: & ideo in mobilibus pignus, in immobilibus hypothecã esse. Sed hęc non tam Vallæ oppositio, q̃ ipsorum inter se Iureconsultorum quædã quasi antinomia est: ea sic dissoluitur: Ex proprietate quidem sermonis ueram esse Vlpiani sententiam, siquidem à pugno pignus dicitur, & ideo in rebus mobilibus oppositis sic dici, in immobilibus uerò solitos ueteres Iureconsultos potius Græca uoce uti, id est, hypotheca, quæ Latinè suppositio dici potest, & ad utraq; eorum sermone trahitur. Catullus oppositionem dicit: Furi uillula nostra non ad Austri flatus opposita est, nec ad Fauoni, Verũ ad millia quindecim & ducenta: subaudiuntur autem sestertia. Vicesimotertio, Ferruminare dixit esse consolidare, & conglutinare, non solùm per eandem materiã, ut Iureconsulti tradiderũt, sed etiam per aliam: id q̃ plurimis Plinij exemplis probat, qui ferruminari surculum, ferruminari aqua muros, ferruminari in lapides dixit. Sed cùm ferruminatio propriè sit ferri ipsius ui ignis liquefacti conglutinatio, apparet metaphoricè hoc uerbo uti Plinium, & ideo Iureconsulti sententiæ nihil aduersari. Vicesimoquarto, Pomponiũ, inquit, atq; Vlpianũ corrumpere linguã Latinã, qui quot mensibus, uel quot diebus scripserint, pro singulis mensib. singulis diebus. cui ego dixero, tale conuiciũ Plauto quoq;, M. Catoni, & denicq; doctissimo omnium Varroni cõmune esse. Plaut. in Stich.

l. si cui. §. j. de legat. iij.

l. uestimentum. de aur. & argen. leg.

Memi-

Meminiſtis quot Calendis petere demẽſum cibũ. Cato de re ruſt. Capita oleagina quot mẽſibus fodere oportet. Varro: Sacra quot menſibus feruntur in arcem: quod ante nos & alij notarunt. Viceſimoquinto: Turbam nõ multitudinis hominum perturbationem, ut Labeo ſcripſit, ſed ſimplicem perturbationem, etiam duorum exiſtimat, & à tali perturbatione turbam pro multitudine dictam, quòd multitudo nõ ferè uacet perturbatione: unde uulgatum carmen, Septem conuiuium, ſunt nouem conuicium. Sed mihi hęc controuerſia non admodum ei abſimilis uidetur, quam Cenſorinus tradidit, prius ne ouum fuerit, an gallina. Labeo prius ſignificatum turbæ, id eſt, multitudinis, atq; inde factam poſtea perturbationẽ: tu perturbationem priorem contendis. ſed nec quos adducis autores, ſententiã tuam adiuuãt, qui μετὰ φορᾶς potuerũt turbã etiam duorũ dicere: nec etiam græcus ſermo τύρβη, in quo eadem poteſt eſſe hęſitatio. & ut demus opinionem tuam ueriorẽ, in edicto certè prætoris, quod Labeo interpretatus eſt, probabilior eſt iureconſulti ſententia. Verba edicti ſunt, Cuius dolo malo in turba damnũ quod factum eſſe dicet: ea non poſſunt cõmodè de perturbatione intelligi, quę ſemper eum afficit, cui damnum infertur: neceſſariò igit̃ de multitudine accipiendũ. Viceſimoſexto, Iulianum improbat, qui exautorationẽ à principe ſimpliciter factã, ignominiæ notam inurere ſcripſit: contrà Valla, cũ exautorare ſit ſimpliciter militem miſſum facere, quod T. Liuij teſtimonio uarijs locis probatur. Reſpondeo, in ueteri Republica hęc ſententia poſſet procedere, quo tẽpore ex ſolo cõmeatu uel ducis licentia milites exautorabantur: uerũ ordinata ab Auguſto ſucceſſoribuſq; militia à qua nõ niſi poſt uiginti ſtipendia mittebant̃, tributa quoq; illis ſũt militaria inſignia, quorũ detractio infamiã irrogat, quoniã nõ niſi turpi miſsione dimiſsis detrahunt̃. Viceſimoſeptimo, Depectũ ſimpliciter pactum ſignificare ait, ex autoritate Terentij Phorm. Depaciſci mortẽ cupio: cũ tamen Vlpianus in edicto de calũniatoribus depactus dicat, eſt turpiter pactus. Sed mihi uidetur & uerba Terentij, ex Vlpiani declaratione poſſe intelligi, et etiã Cicer. ad Heren. lib. II. Depectus cum hoſtibus, ut arma relinqueret. Sed & idem autor in Verrem actione v. Scitote biduum cibo tectoq; prohibitum, biduum in foro cuſtodijs detentum, neq; antè demiſſum, quàm ad cõditiones eius depactus eſt. His accedit, q̃d huiuſmodi præpoſitio quandoq; in malam partem accipitur, ut deſperatus, demẽs, dedecet, deformis, degener. Viceſimooctauo, Lapillum ſi magnus eſt, gemmam eſſe aſſerit: quo nomine et margaritam dici poſſe arbitratur, aduerſus Sabini, Vlpianiq; ſententiam, gemmas pellucidæ materiæ eſſe exiſtimantium, ut ſmaragdos, chryſolithos, amethyſtos: nõ translucẽtes uerò, lapillos, ut obſidianos, et ueientanos: at margaritas nec lapillos, nec gẽmas eſſe, ſed conchas, ſeu uniones. Verũ ut in ſententiam Iureconſultorũ ego tranſeam, illud me in primis mouet, quòd etymus pro illis eſt: uidetur enim gẽma dicta, quaſi gemina, propter translucentem naturã. deinde uidemus à ſimilitudine gemmas dici, ut Fab. autor eſt, & in Catone maiore M. Cicero. Vnde oſtendi tur non ideo dici gemmas, quia magnæ ſint. Idem & Plinij autoritate conſtat, in anulis gemmas deferri affirmantis: unde & dactylothecæ dictæ, quod profectò maioribus non conuenit. ad hęc, quæ rationes à Valla adducuntur, ſanè q̃ frigidę ſunt: Lapillus, inquit, generale nomẽ eſt: bene ſanè, ſed cùm translucet, peculiariori nomine gẽma dicit̃. Rurſus: Gemmas, inquit, accipimus multorũ cubitorũ inueniri. Accepit fortè à Luciano de ueris narrationibus: miraculi certè loco refertur alueolus trium pedum in triumpho Pompeij ex duabus gemmis. Subijcit: Quid ſi non perluceant, quia adhuc incomptæ & imperfectæ: atqui ſatis eſt, ſi natura ſui pellu ceant, poſsintq; manu artificis in hunc uſum poliri. Addit, hac ratione etiam marmor Parium gemma eſſet, quia translucidę eſt naturæ: quaſi Iurecõſultus omnia translucentia definiat gemmã eſſe, & hũc honorem etiam ſpeculis tribuat, qui de lapillis, nõ de marmoribus loquitur. Poſtremò, inquit, reperiuntur qui partim perluceant, partim non perluceant. Reſpondeo, de his nihil à Iureconſulto dictũ & fortè ex regula iuris qualitas potentior in his obſeruaretur. Addit ſecum ſentire Q. Curtium, itemq; Horatium, quorum alter, Lapilli, inquit, ex auribus pendebant, candore & magnitudine inſignes: alter, Niueos, inquit, uirideſq; lapillos. Ipſe quid horũ uerba ſentẽtiæ noſtrę obſtent, nõ uideo, puto nec ipſe Valla ſatis norat, cùm abſq; ſcrupulo ex Iureconſultorũ diſtinctione poſsint intelligi. Illud non diffiteor, differentiam hanc inter gemmã & lapillum non ſemper ab autoribus obſeruari, ut cũ Catullus dixit: Aut pelluciduli delitijs lapidis: aut Plinius cùm generaliter ſub capite de gemmis, omnes lapillos deſcripſit: ſed Iurecõſultus de proprietate loquitur, non de abuſu & translatione. Viceſimonono, Venulei definitionem cõfutat, qui ueteratorem ex Celſi ſententia nõ ſpatio ſeruiendi, ſed ex genere & cauſa eſſe exiſtimandũ ait: magiſq; approbat hac in re Vlpianũ, qui ueteratores, trita & ueterana mãcipia appellat, quę difficile ſit reformare. Quibus uerbis apparet, ſpatio ſeruiendi definiri ueteratorẽ, erigitq; hoc loco in Iurecõſultos cornua, tanq̃ cõtraria inuicẽ ſcripſerint: quem et alij recentiores ſequuti, pro antinomia nominatim hunc locũ citant. Sed profectò æquius fuiſſet, & etiam magis nomini ſuo conſuluiſſent hi grãmatici, ſi intra profeſsionis ſuæ cancellos conſtitiſſent: quandoquidẽ uulgò dicit̃, quã quiſq; nouit

prætor. ī. de uncen. rui. na.

L. ij. de infam.

f. de calum.

l. fin. de ædil. edic.

l. præcipiunt. co. tit.

artem, in hac se exerceat: nō enim sutores supra crepidā iudicassent, nec ceu testudines porrecto extra testā capite, periculis se obnoxios fecissent. Igitur distinguendi tres sunt casus: Aut loquimur in uenditore, seu mangone, qui mācipiū distrahit, & ex edicto ædilitū non potest ueteratorē pro nouitio uendere, tumq; nouitius secundū Vlpiani sentētiam ex tyrocinio seruitutis accipit, ueterator qui diu seruiuit, & iā ea in cōditione callū fecit. Aut loquimur in ipso patrefamiliās de seruis suis nouitijs, ueteratoribusq; disponēte: & quia hoc omne ab eius sententia depēdet, pro nouitio habuisse uidetur, quem nulli ministerio præposuit: rursus pro ueteratore duxisse, quem in ueteratorū numero habuit, ut quia muneri alicui præposuit, in quod ueteratores describi solēt. Meritò igitur Celsum sequemur, ut ex genere & causa constituamus, quem dominus pro ueteratore habuit. Aut de causa uectigalis agit, & cum Respublica hac in re uoluntatē emptoris seu patris familiās nō sequatur, simpliciter Veterator accipietur, qui anno seruiuit, Nouitius qui minus anno: ut hic uectigal pendat, ille non pendat: & hoc casu Martiani sentētia est pro banda. Ex his igitur constat, nō inuicem pugnantia scripsisse Iureconsultos, sed diuersa diuersis casibus tradidisse. Postremò fuere ex grammaticis, qui Iureconsultos nostros manifesti furti arguerent, quòd bonam partem legis secūdæ de origine iuris, itemq; plerq; de officio præfecti prætorio, proconsulis, præsidis, à Fenestella furripuerint, eius nusquam facta mentione. Sed hi uelim mihi eius rei fidē faciant, à Fenestella Iureconsultum accepisse: qui enim titulo Fenestellæ liber circumferī, à Pomponio Læto ex uarijs autoribus in quādam farraginē compositus fuit, eo indito titulo, ut uēdibilior hoc nomine, impressoribusq; lucrosior fieret: idq; ego à Iano Parrhasio non semel accepi, qui suam quoq; hac in re operā illi adhibuisse se testabatur: stylusq; ipse planè indicat, unius autoris opus illud nō esse. Et hæc quidem in Laurentium præter animi mei sententiā, ut qui minimè litigator, aut θελαίτης sim, scribenda duxi: quoniam eius exemplo adeò excreuerat quorundam grammaticorum insolentia, ut in suis cōmentarijs ubiq; errorem aliquem Iureconsultis nostris impingerent, ni mirum quod ipsi nō perceperant, errori statim adscribentes. Spero autē cùm uiderint, quibus hoc in argumento ipsorum primipilus Valla tenebris offusus est, modestiores eos, & alieno exēplo cautiores fore. Sed hęc hactenus. Non negauerim tamen apud Iureconsultos quædam reperiri, quæ delicatū lectorem possint aliquātisper remorari: sed si qua uitium sonant, librariorū incuriæ pro culdubio tribuendū: nam & Caij interesse, cuius suprà meminimus, in antiquis codicibus non reperitur, in quibus simpliciter uenditorem teneri scriptum est, apparetq; à glossematico aliquo margini adscriptum, deinde scriptorum imperitia in ipso contextu relatum. Vnde & Vlpianum scripsisse, Si quis graui ualetudine affectus: arbitror, non in graui: tametsi sint, qui ingrauem iunctim dictum putent, quasi ualdè grauē, sicut incanamenta Vergilius dixit, et indifficilem casum Scæuola [a]: in quo tamen ueteres codices refragantur, in quibus scriptum est, ille casus in difficili est, quam lectionē castigatiorem arbitror. Nā et in diui Seueri rescripto [b], quo uulgò legitur, eos qui testamento quid alienari uetant, nullius momenti scripturā esse, correctiora exemplaria eorum scriptum habent. Sicut & in Pauli responso [c], dum dicitur, ecōtrà si inter uirum & uxorem facta sit donatio, simpliciter contrà scribendum est. Adinstar uerò quod Iureconsulti quādoq; scripserint, non instar tantum, exemplo ueterum non caret, suntq; huiusmodi controuersiæ nō tam doctrinæ, q̄ iudicij: sicut cùm exequi passiua significatione Vlpianus dixit [d], quærebat an iudicis sentētia exequi possit: uel idoneior Modestinus: sic et q̄d in meo fundo nasciturū est, dixit Pōponius [e]: sic & præstauimus uerbo, ꝓ præstitimus, uti Tribonianus nō erubuit. Erūt & quibus omnino nō placebit deuirginare ancillam dixisse Paulū [f]: & à Modestino scriptū, decreto Adriani plectendos, qui mēsuras et pōdera falsassent [g]. Idem & sordidū uerbū existimabūt certiorare, pro eo quod est, certiorē facere, quo passim Iurecōsulti utūtur, eadem ratione deductum, qua & ueteres meliorare dixerunt: unde L. Columellæ meliorescere. Sed & Coloniam agrum colono locatum quandoq; appellant, cùm alio sensu antiqui ea uoce utantur. Sanè illud diffitendum non est, apud eos quasdam dictiones esse, quæ alijs in autoribus nusquā eo sensu reperiantī, ut cùm exhibere uerbo plerūq; pro eo utuntur, quod est alere: donare ad processus [h], id est, ut eo donatarius utatur in pompa, uel cùm in principis est comitatu: id enim significat processus: unde & alibi dicitur [i], Cùm processisset Imperator, salutatus est, &c. Et copiarum negociū pro mercimonijs earum rerum, quæ ad uictum pertinent [k], & ad exercitum deferuntur: & Dardanarij pro his, qui annonam flagellant, qui & à græcis πωλαι dicuntur. Est & apud eos Friusculū [l], pro digressu temporario uxoris ob iurgium cum marito, uox nusquam alibi à me lecta, ut fortè friguſculum dicendum sit, cùm maritalis amoris ardor aliquantisper refrigescit. Friuola [m] pro supellectili inquilini, tametsi & hac uoce usus uideri possit Iuuenalis: Iam friuola transfert Vcalegon [n]. Lanipendia mulier, pro lanifice, seu quæ lanificibus ipsis pensa diuidit. Latrunculator pro iudice rerum capitalium, seu quod magis arbitror, præfecto apparitorum, & militum, qui latrones conquirunt. Notoria pro denunciationibus delictorū, quas Irenarchę deferebant.

Panni-

l. fin. §. quoties. de publ.

a l. gallus. §. fi.

b l. filiusfa. §. diua. de leg. j.

c l. si inter. de don. int. uir.

d l. cum quæsit. de iurisd. om. iu dic.

e l. quod in meum. de leg. j.

f l. fi. de offic. præf.

g l. pen. de ſid.

h l. nem impe. de do. int. uir.

i l. j. C. de ſent. paſſ.

k l. ob negocia. de comp.

l l. cum his ſtat. de don. inter.

m ſolitum. de pig. act.

n l. ſed ſiuir. de don. int.

Pannicularia ratio, quæ ad eas ueſtes uilio-
res pertinet, quas rei & damnati rerum capi
talium habent, cùm ad ſupplicium ducũtur.
Perfunctoriè, eſt leui cura, & aliud agendo:
unde perfungi, & defungi, pro eo quod eſt,
utcunq; explicare. Peſſum dat, pedibus per-
cutit, nouè dixit Paulus, cùm in edicto ædi-
litio, Bouem, inquit, qui cornu petit uitio-
ſum, item mulas quæ peſſum dant. Spectabi
les quoq; & ſpecioſæ perſonæ gradu quodã
dignitatis inſignes, in iure plerunq; dicun-
tur, cùm hoc ſenſu hæ uoces apud Ciceronẽ
& antiquiores nullæ ſint. Reliquare quoq;
apud eos dicitur, qui æs alienum integrè nõ
ſoluit: unde reliquatores uectigalium, qui re
liqua publico debent. Sequioris uitæ eũ ap-
pellãt[a], qui ſibijpſi alimenta ſuppeditare ne-
queat, ſed de alienis laboribus pendet: unde
& Sequior ſexus, ni fallor, Apuleio, id eſt,
muliebris. Solariũ[b] pro uectigali, quod pub
lico præſtatur, ob ſoli publici occupationẽ.
ſed idem quoq; in priuatis uidet. Vlpianus[c]:
Si quis in lapicidinis cædere uoluerit, nõ ali
ter hoc faciat, niſi prius ſolitum ſolarium do
mino præſtet. quamuis Accurſius nunc ſa-
larium, nunc ſolatium legat. Schemata co-
gnationum in antiquis codicibus dixit Pau-
lus emendatius, ut arbitror, quàm ſtemma-
ta Iuuenalis. Imagines enim in gentilitijs ar-
marijs uſui erant, at coronæ non erant: cùm
enim ſtemma uox græca eſſet, mirũ ſit apud
Græcos pro gradu cognationum, uel imagi
nibus nunquã reperiri. Venenarij ſunt, qui
aliquem ueneno ſuſtulerũt, eiuſq; criminis
ſunt rei. Sunt & apud eos alię dictiones, uti-
que & ipſæ raræ, ſed tamen ab alijs quoq; au
toribus uſurpatæ, quas ſimul referre operæ
precium duxi: aduerſione locare, affirmato-
res, antapocha, antidora, antipherna, apo-
cha, archiuium, arrogatio, auditorium. Baſi-
lica, belliſsimè, breuiarij rationes, calciariũ,
calendarium, cloacarium, cœnacularíũ, cœ
naticum, cancelli, cancellarij, capſarius, ca-
ptioſus, captatorius, caſtratus, catellus, cha-
ſma, cõmentarienſis, coactor, collectarius,
colonarium, cõturbare, chorus pro congre
gatione, decidere, decretalis poſſeſsio, da-
mnas eſto, decoctor, dominica pecunia, deli
catus, debitor, depoſitarius eadẽ forma qua
alimentarium dixerunt, cõmodatarium, do-
natarium, mandatarium, legatarium, & ſimi
lia. Dilapidat bona, dimiſit creditores, id eſt,
ſoluit: diarium, dietarij, diffiſſus dies, deſul-
tor, emanſor, equitium, errones ſerui, extor
ris, exiguiores res, fœnebris pecunia, fœne-
rauit, id eſt, accepit fœnore, fiduciaria hære-
ditas, id eſt, fideicõmiſſaria, functiones pro
tributis, genuina pietas[d], quamuis uulgati

l. cum hi. de transf.

l. ij. ne quid in loco pub.

l. uend. cõm. præd.

l. iij. de libe. ꝛo. exh.

codices habeant gemina. Hamæ pro inſtru-
mento ad arcendum ignem: Debet, inquit
lex[e], præfectus uigilum noctu coërrare cum
hamis. Sic Iuuenalis: Diſpoſitis prædiues
hamis. Meminit & Cæcilius Plinius. Imagi-
naria uenditio, incontinenti, informatur ac-
tio, in pendenti, iuriſdictio reſtituenda, im
poſsibilis, imperſonalis, inſolidũ, id eſt, pro
parte[f], in ſumma, id eſt, breuiter, intantum,
inuentarium, largitur annus, largiũtur tem-
pora, licentia, lucratiuus titulus, manuaria
mola, medianum cœnaculum, miſsilia, ma-
gis eſt, nudus ſermo, nudum pactum, nuga-
toriæ res, in necem, id eſt, in damnum, optio
nes, obrepere iudici, officiales[g], opiſtogra-
phum, orcinus libertus, pantheron rete, pa-
rapherna, partiarius colonus, pedanei iudi-
ces, peregrini pro deportatis, periculũ quan
doq; pro ſpe nautici fœnoris, quandoq; ali-
ter, ut in Rubrica codicis de ſentẽtijs ſine pe
riculo recitandis. Sic enim habet & codex
Theodoſianus, ut appareat de periculo, ſeu
experimento memorię accipiendum: perpe
tuarius emphyteota, pagani pro quibuſcun-
que nõ militantibus, plaga pro parte fundi,
polia pro grege equorum, prębenda locare,
præiudicium, prætorium pro domo ruſtica,
promercalis res, perſona: potitus hoſtium,
id eſt, captus ab hoſtibus, exemplo Plauti in
Captiuis: licet in titulo de captiuis, à quibuſ-
dam male ſit immutatum: pulſare, id eſt, age
re, uel cõuenire: quæſtuarius, quo de agitur
per inuerſionem, reatus, receptitia dos, regi
mẽta Reipublicę, repertoriũ, repetita die, re
pedare, reſtaurari, religioſiſsimus princeps,
in ſacris patris, ſynedria nauis, ſtrata terre-
na, ſtrena, ſuſpendioſi: ſuus hæres, de cuius
uocis ſignificatione interrogatus à Socino
Angelus Politianus, obmutuit, cùm tamen
gloriatus eſſet in gloſſematis iuris ciuilis ſe
uel Accurſiũ ſuperare poſſe. Simplaria uen
ditio, topiarius ſeruus, temporaneus tutor,
teſtamentarius pro tabellione, qui teſtamen
tum ſcripſerit: teſtimonium pro ipſius teſtis
aſſeueratione in ſcripturã redacta: uelamen-
tum operæ, uenalitium ſeruorũ, uenter pro
infante necdum nato: uentrẽ facere paries,
cùm in uicini ædes porrigitur: ueſtiarium,
uiaticũ, uinarij qui et uinoſi, uinacia, uolun-
tarium, uoluptariũ, uſia græca uox pro
ſubſtantia, uſurpare, id eſt, uſu-
capere, utenſilia.

e l. ij. de offic. præfec. uig.

f l. ad ea. de regu. iur.

g l. præſidis. ſi cert. pet.

LIBRI QVARTI DE
uerborum ſignif. finis.

D. ANDREAE ALCIATI IVRISCONS. IN TIT. DE VERBORVM *& rerum significatione commentaria.*

In rub. summaria.

1 *Verba quare inuenta.*
2 *Verba quatuor modis accipiuntur: primùm ex proprietate.*
3 *Coniectura quibus ex causis assumatur.*
4 *Figuræ ad ornatũ orationis pertinent, & proprietati cohærẽt.*
5 *Figura quæ fit per translationem, exemplis declaratur.*
6 *Affectio est species figuræ.*
7 *Anticipatio, siue prolepsis.*
8 *Elocutio prolepsi contraria.*
9 *Schema est, cum uerbum actus significatiuum de potentia intelligimus.*
10 *Subaudutio in iure frequens.*
11 *Regula generalis obseruanda in figuratis elocutionibus legum.*
12 *Verba quomodo ex communi usu loquendi accipiantur.*
13 *Per abusum uerba regulariter non accipiuntur, & quando id non procedat.*
14 *Verba per interpretationem quomodo accipiantur.*
15 *Verba significant, res significantur.*
16 *Emblemata Alciati.*
17 *Differentia inter uerba, dictionem, & rem, secundum Dialecticos.*
18 *Verbum, Si quis, quomodo accipiatur.*
19 *Significatio uerborum uarijs modis sumitur.*

1
E VERBORVM.) †Cùm inuenta sint uerba, ut dicentis intentionem exprimant, meritò eius uoluntas in primis spectãda est. Cognoscitur autẽ ex eo, quod uerba ipsa indicãt.

2 † Ea quatuor modis accipiuntur: ex proprietate, ex usu, ex abusione, & per interpretationem. Prima species ita intelligitur, ut in qua cunq; materia, etiam pœnali, uerba eatenus capiãtur, quatenus proprietas sermonis ferre potest [a], nisi non ita uoluisse autorem præsumamus: tunc enim ex coniectura restringuntur. † Ea uarijs ex causis assumitur. Ex re.

3 Quid enim si de re tam modica uel leui agatur, ut operæpreciũ nõ sit dispositionẽ legis generaliter in ea seruari? Ex persona, ut cùm lex imponit certam pœnã delicto, & iniquũ esset, si amplissimi gradus homines ea coërcerentur [b]. Nam ex amicitia, affinitate, odio, paupertate, maxima excellentia, multa cõstituta sunt, quibus à generalibus regulis recessum est. Ex negocij qualitate, ut si necessitas suadeat, uel periculum sit in mora, uel absurdum aliquid consequatur, res ue ad eum casum deueniat, quẽ maximè autor abominetur, & si qua similia. In hac parte etiam continentur, quæ figuratè dicuntur: quoniam † figuræ ad ornatum orationis pertinent, & proprietati cohærent: possentq; ferè omniũ tam quæ à Grãmaticis, quàm quæ ab oratoribus traduntur exempla, apud Iureconsultos reperiri, sed satis sit pauca admonendi causa in medium attulisse. † Et in primis latissima ea est species, quę per translationem fit: ut cùm domus pro familia, ciuitas pro ciuibus, uenter pro eo qui adhuc in utero est, ponit. Parricida nõ qui patrem solùm occiderit, sed & qui cæteros coniunctos, quorum lex Pompeia meminit, intelligitur. Custodia pro ipsis custoditis, seu carcere inclusis accipitur. Sic cùm lex noxium in ære puniri mandat, in bonis patrimonióue exercendam ultionẽ interpretamur. Sic & si is qui apud se fugitiuum receperit, plecti mandetur [c], non de eo qui iuxta se tenuerit, simpliciter accipimus, sed qui refugium prestiterit in domo sua uel aliena, idq; occultandi causa.

Ad hanc cognitionem etiam pertinent alia figurarũ genera, ut quod † affectionem uocamus: ueluti cùm in lege quandoq; adulter, fur, aleator dicitur, qui hæc crimina affectat, quamuis nõ perfecerit. Et fugitiuus qui consilium fugiendi habuit [d], licet adhuc fugam non arripuerit. Huic non absimilis est † anticipatio seu prolepsis, cùm id nomẽ quod posterius res sumpsit, ante tempus describitur. Qua ratione litem quandoq; appellamus antequam contestetur, tametsi propriè post iudicium acceptum, hoc nomen habeat. Sic & pecuniam [e] mutuam dicimus, quæ adhuc mutuò non data est, sed ea destinatione habetur, ut mutuetur. Huic † figuræ ea eloquutio contraria est, qua rem ea appellatione signamus, quam olim habuit, licet in præsentia non habeat: ut cùm Proculus insulam appellauit eum agrum, qui olim insula fuit, licet hodie propter alienationem desierit. Sic & in instrumentis [f], etiam Titio mortuo aliquis se filium Titij appellat: suntq; plurima id genus similia. Adscribi † schematis quoq; potest, cùm uerbum actus significatiuum de potentia intelligimus: ut in lege XII. tabul. si aqua pluuia nocet, id est, nocere poterit. Et apud Labeonem [g], si rationes tractasse uidebitur, id est, uideri poterit. Est & † frequens in iure subauditio, ut cùm dicimus, Iurisdictio est [h] iudicis dandi licentia, pro in licentia. Sic & quandoq; taxatiuam dictionem subaudimus, quandoq; è conuerso augmentatiuam maximè, quandoq; dictionem reijcimus, ut cùm duplex negatio pro unica ponitur, qui duodecimus est solœcismi modus: quãdoq; unam coniunctionem pro alia addimus. Sed † in his omnibus id generaliter traditum sit, ut quoties figura uel ornatus, uel necessitatis, uel emphaseos causa apponitur, semper de ea censeamus, quod & de proprietate iudicandũ est: alioquin ad abusum potius uel interpretationem pertineat, de quibus inferius dicetur. Sicq; explicitus sit primus tractatus.

SEQVENS articulus † de cõmuni loquendi usu erit: is enim etiam proprietate potentior est [i]. Tametsi quod ex prudentum cõsuetudine obtinuit, nõ dubitem propter eorum autoritatem propriè dici: alioquin tyrannus impropriè de malo principe diceretur, cùm olim

a l. ea lege. §. de testa.
b Rom. rep. §. de uiro.
c l. j. §. j. ff. de ser. fug.
d l. fugitiuus. §. eod.
e l. mulium. §. j. §. eod.
f l. cit. §. secret. pet.
g l. Labeo. de statuliib.
h l. imperiũ. §. de iurisd. om. iud.
i l. amicitiae. §. in usu. §. eod.

olim sui natura qualemcunq; significaret. Qd & de religioso & deuoto dicẽdum esset, cùm olim hę uoces in malã partẽ solũ acciperent, at hodie solùm in bonã. Is usus uariè accipit. In testamentis patris fam. cõsuetudo spectanda: in contractibus ipsorũ contrahentium: in priuilegijs eius qui concedit. Pręsumiturq; secũdum eum usum, qui communiter in ciuitate obseruatur, quemlibet agere, nisi de contraria obseruatione probatũ sit, uel ille usus nuper & citra decennium inualuerit: nec enim uerisimile est, tam citò omnes in eius obseruantiam cõsensisse. †Per abusum uerba regulariter nõ accipiuntur, nisi aliter actus uel periret[a], uel elusorius redderetur. Idem & si eadem ratio nos inducat, ut Qd ex proprio sensu dictũ est, ad impropriũ trahamus: nam ex pręsumpta mente disponentis huiusmodi interpretatio etiã in statutis & correctorijs dispositionibus admittetur. Hocq; casu nihil nos deterrebit, quò minus personam de uniuersitate dicamus, testamentũ de codicillis, curatorẽ pro tutore[b]. Idem & tunc dicendũ erit, cũ aliter uerba legis captarentẽ, fraus ueilli fieret. Quapropter si lege municipali triticum extra territorium absportare nemini liceat[c], nec farinã deferri cõcessum erit. †Ex interpretatione quæ admittuntur, si extra uim uerborũ ueniãt, solíq; menti innitantẽ, nec in contractib. nec in testamentis obseruantur[d]: quoniam in eis licet primũ locum mens obtineat, attamen eam oportet aliquo modo uerbis saltem impropriis exprimi. Non ita est in legibus, quoniã uel sola mens legis obligat[e]: quapropter in eis argumentũ de similibus ad similia passim seruatur, & si eadem ratio subsit, una lex ad aliã trahitur, nisi correctiones uel pœnalia odiosaue aliqua inducerentur. Quę non ita generaliter in contractibus & testamentis locum habent, si uerba aliquo modo nõ patianẽ, nisi uel natura rei, uel consuetudo adiuuet. Idem si aliqua alia ratione suadeatur. Et ad hanc speciem pertinent plura argumentorũ genera, ut quod à contrario sensu dicitur, & quod à connexis: fitq; per interpretationẽ, ut quod cõmune est, dicatur meum, ut uerbum maioris summæ significatiuum minorẽ contineat, ut quod per me nõ possum, per alios facere prohibear, ut in uno capite dicta in sequens repetita uideantur, ut in simplicibus mixtũ contineatur: aliaq; q̃ plurima argumenta, quorum exempla in Topicis Cicero refert.

13 *a. eum filio. ī. de leg. ij.*

14 *b. Alex. l. ij. ī. de leg. a. j.*

c. si ciuitas. de cent. exc. in vj

d. quid. an cum filiũ. ī. de hæred. instit.

e. certũ. de reg. iur. in vj.

DE VERBORVM[a] ET REVM[b] SIGNIFICATIONE[c].

15 b ¶Rerum.) †Verba significant, res significantur: tametsi & res quandoq; etiã significent, ut hieroglyphica apud Horũ & Chæremonem, cuius argumenti & nos carmine

16 libellum composuimus, cui titulus est †Emblemata. Sed & ex certis signis præsumptiones oriuntur, uerùm hæc minimè ad hũc tractatum pertinent. Capitur hîc ergo significatio & in actionis & in passionis sensu, sicut & testamenti factio[f]. Potest & hic locus ex dialecticorũ traditionibus interpretationem assumere, qui, ut Fortunatianus tradit, hanc †differẽtiam inter uerbum, dictionẽ, & rem, constituũt, ut uerbum sit quod ex se & materialiter (ut uulgò loquimur) prolatũ est: dictio, uerbi ipsius sensum habet, qui in proferẽtis animo cùm latuisset, per uerbi expressionẽ exijt: sic uerbũ cum sensu dictio est. Res est, quę exprimitur, & ex uerbo dictione q̃ declaratur: ut si interrogem, †uerbũ Si quis, quid comprendit: Si quis, quatenus nudam pronunciationẽ propter se respicit, uerbum est: quatenus sensum habet, quem ego antè animo concepi, dictio est: masculi uerò & fœminæ ex eo uerbo significatæ, res sunt. Quam rem sic Vergilius explicuit:

Litera rem gestam loquitur, res ipsa medullam
Verbi, quam uiuax mens uidet, intus habet.

Sanè in antiquis codicibus aliqui negãt uerbum, RERVM, reperiri, simpliciterq; scriptã rubricam, De uerborum significatione.

f. l. filiusfam. ī. de test am.

17

18

c ¶Significatione.) †Sumitur hæc significatio uarijs modis: nunc habito respectu ad ipsum proferentẽ, ut si uir imperitus sit, crassa minerua accipiantur uerba: nunc considerata eius persona, ad quem uerba dirigũtur: plerunq; & secundũ naturam eius rei de qua sermo habetur, uel quæ in contractum deducitur: accipiturq; huiusmodi declaratio, etiã si præcisa, indefinita, generalia uerba sint: quoniam nihil impedit, quin ad habilem uerisimilemq; casum retrahantur, & boni uiri arbitratu intelligantur, qui consuetudini loquentis multum tribuet, ex proximis clausulis mentem coniectabit, quandoq; & distantium rationem ducet, interpretabimurq;, ut cum effectu prolata sint, ut secundum dubiũ ordinẽ, ut actus potius sustineatẽ, q̃ pereat, ut non superuacua sint, sed aliquid operentur, ut in potiorẽ sensum disponant, ut ad ampliationem inducta nõ diminuant, ad liberationem non obligent, ad fauorẽ nõ noceant, ut naturalem sensum potius quàm ciuilem admittant, ut simpliciter prolata, prima uice officio suo funganẽ, ut ad id quod principaliter gestum est, potius referantur, quàm ad accessoria uel demonstratiua, ut captiosa nõ prosint, ut clara nõ offuscentur, ut superflua non noceant, ut mitiora uelint, odiosa abhorreant, possibilia inducant, ut ad maiora expressis non trahantur.

19

1 *Dictio, Si quis, quare etiam fœminam comprehendat.*
2 *Quid in alijs masculinis appellatiuis.*
3 *Si expresse de masculis fiat mentio, fœminæ excludantur.*
4 *Viri nomen non pertinet ad fœminam.*
5 *Dictio, Si quis, non complectitur fœminam, si aliter autorẽ sensisse appareat.*
6 *Idem si lex pœnalis sit, uel testatoris dispositio odiosa.*
7 *In contractibus an dictio, Si quis, fœminam includat.*

1 VERBVM.)†Quia articulus hic refertur ad hominem, quæ dictio est cõmunis, meritò etiam ex sermonis proprietate fœmi-
2 nas comprendit: alioquin masculina†appellatiua, ut filius, cubicularius, equus, adoptiuus, nõ propriè eas cõprænderẽt, sed per extensionẽ, eãq; cõmuni usu approbatã, ut Baldus scripsit[a]: uel ut Ancharano uisum est, per expositionẽ ex legis mente deductã[b]. Quòd uerò conformis nominis nõ est, ut frater, nõ nisi ex interpretatione ad sororẽ traheretur[c]: qua ratione nec auũculi appellatio ad materteram, sicut nec patris ad matrem pertinebit[d], idq; usus probat, licet alij cõtrà[e], præterq; cùm in numero plurali quis de fratribus dixerit: nam & soror eorũ, hac appellatione ueniet[f].

a Bald. c. ad audientiã. de rescript.
b Anch. consil. cxij.
c Capra consil. lxij.
d Corn. consil. 271. in iiij.
e Deci. l. fœminæ. §. tit. §.
f Paul. in l. tres fratres. de pactis.

VLP. LIB. I. AD EDICTVM.

LEX I.

VErbum hoc, Si quis, tam masculos[a] quàm fœminas complectitur[b].

3 a ¶Masculos.) †Vnde si expressa mentio facta est de masculis, fœminæ excludentur.
4 Idem si de uiro: †nam & id nomen nullo modo potest ad fœminas pertinere.
5 b ¶Complectitur.) †Nisi aliter sensisse autorem appareat[g], uel ex coniecturis, uel cùm separatim de utroq; sexu actum est[h], uel quia dispositio nõ bene fœminis cõueniat. Quid enim si testator filios tutores uel etiã executores constituat? si lex propinquorum consilium requirat? Certè hæc fœminis non conueniũt. Quid si filijs feudum acquiratur? ab his enim fœminæ excluduntur. Quid si hæreditatẽ relinquat, à qua fœminæ ex lege municipali existentib. masculis reijciantẽ[i]. Quid si ei qui primus nascetur, castrum dono promissum sit? nõ em̃ consueuere hęc donari fœ-
6 minis[k]. †Idem & si lex perq; dura simulq; pœnalis sit[l], uel testatoris dispositio odiosa est,
7 ut cùm filium suum exhæredat[m]. †Idem & in cõtractibus, ut si pater sibi & filijs aliquid acquirat: sibi enim imputet qui legem apertius non dixit. Et id cõmuni consensu traditum est, quod mihi nunquam placuit. Satis enim manifestè loquitur, qui iuris regulam sequutus est: quæ si in edicto prætoris pœnali locũ habet, quanto magis in contractibus seruanda est? quapropter & in lege municipali seruabitur: nisi correctoria sit uel odiosa, uel nisi cautũ sit, ut in ea ad literam uerba accipiantur, quod Baldus & Corneus existimãt[n]. Sanè & cùm pater filijs tanquam hæredibus stipulatus sit, tunc dubio procul etiam fœminę admittentur, nec communis sententia, ut ego arbitror, reclamabit, quod & aliqui hic dixerunt.

g l. Lucius. §. quæsitũ. ſ. de leg. iij.
h l. si ita. de libe. & posthu.
i Iaſ. l. si quis id quod. ſ. de iuriſd. om. iud.
k Guido Pap. quæſt. 506.
l l. quiſquis. C. ad l. Iul. ma.
m l. j. §. quare. ſ. de uent. in poſſ. mit.
n Bald. 460. in 5. Corn. 14. in 2.

1 Vrbs, ciuitas, castrum, uilla, oppidum, quid significent.
2 Ciuitas quandoq; pro ciuibus accipitur.
3 Appellatione ciuium etiam uicani admittuntur.
4 In priuilegijs & similibus actibus soli incolæ continentur nomine ciuium.
5 Vrbs Romana, an idem quod Roma, siue urbs.
6 Quod hic de Roma dicitur, idem in cæteris urbibus obseruandum.
7 Etsi ampliora mœnia construantur, urbs erit.
8 Dies tribus modis accipitur.
9 Horæ λαμπικά.
10 Hora æstiua. Tardi menses Iunius & Iulius.
11 Horæ ἰσημερινά.
12 Vesperi non ita uegeti, sicut manè sumus.
13 A meridie ad occasum opus faciẽs, dimidiam operam præstitisse non dicitur.
14 Trimegistus primus diem diuisit in duodecim horas.

PAVLVS LIB. I. AD EDICTVM.

LEX II.

VRbis[a] appellatio muris, Romæ[b] autem, continentibus ędificijs fi-
proferentis conijceremus, ut si dispositio eluſoria redderetur. Sed & in beneficijs principũ tam angusta interpretatio minimè esset admittẽda[p]. Quinetiã si quis castrũ uẽdat, de omni iurisdictione actũ intelligeẽ, quatenus in eius agro exerceri consueuit[q]. Sed & †ciuitas quandoque non pro loco, sed pro ciuibus accipitur: ut cùm quis ciuitati uel ciuibus aliquid mandat. Et tunc etiam†eos comprendi qui ex uicis oppidis ue eius urbis sint, Bartolus credidit[r]. Alexander dissentit, si de ciuibus dictum sit: quoniam uicani nõ propriè ciues[s] sint. Id ego nõ probo, cùm latiorẽ plerunq; habeat significationẽ quod de ciuibus dicitur, quàm de ciuitate[t]. Vnde in Hispania, Gallia, cæterisq; prouincijs erãt pleraq; oppida, quorũ incolæ ciues Romani dicebantur, ut est apud Liuiũ, Pliniumq; & Strabonem, qui tamen ipsi in Italiam nunq; uenerant, nec idcirco urbs sua Romana dicebatur. Quapropter cõmunem sententiam sequor[u], ut nihil interſit, siue de ciuitate, siue de ciuibus agatur. Et† in priuilegijs similisq; argumenti actibus, incolæ tantũ ciuitatis suburbiorumq; continebuntur; alioquin etiam uicani admittenẽ, nisi fortè uel usus loquendi, uel qualitas negocij aliud indicent.

1 o c. ciuitas. de sent. exc. in vj
p l. j. §. cũ urbis. ſ. de offi. præfe. urb.
q l. si quidẽ. C. de bon. aut. iudic. vj.
2
3
r l. qui ex uic. ſ. ad municip.
s l. quicquid. in auth. qui non mat. eſſ. ſit.
t l. j. §. procul. C. de lat. libert. toll.
u Alex. in rub. ſol. matr.
4

b ¶Romæ.) Quid si †dictum sit urbis Romanæ? & aiunt idem ac si Romæ, quoniam urbs de Roma accipitur. Et ideo uidetur adiectio ampliationis causa facta. In quo dissentio, cùm uerisimilius sit propter declarationẽ accessisse. Nec enim urbs propriè de Roma solùm dicitur, sed per subauditionẽ, uel potius κατ' ἐξοχὴν[x]. Quid item si dixerim in ciuitate Perusina? & traditur id tantùm contineri, quod muris clauditur: si uerò è conuerso, Perusinam ciuitatem appellauerim, etiã de continentibus ædificijs agi: ut id sit obseruandum, quod priore loco fuerit pronunciatum[y]. Quod ipse nequaq; probo, cùm adiectiuum demõstrationis loco substantiuo accedere grammatici fateantur. Quapropter si urbis Roma dictum sit, cùm nullum adiectiuum

5
x §. ij. Inſtit. de iur. nat.
y si seruus communis. de ſup. ſcr.

uum hîc proponatur, perinde habebitur, ac si Roma simpliciter dictum esset[a]. Sanè patriæ quoq; lata significatio est, nec solis mœnibus terminatur[b]: quin & quandoq; patriã de prouincia dicimus, ut Bal. probat[c]. Quod ergo hîc de Roma dicitur, id & in cæteris urbibus obseruandum est, si continentia quoq; ædificia habeant, quãuis ferè omnes absque suburbijs sint, & murotenus claudantur[d].

6 nitè[c], q̃d latius patet. ¶ Cuiusque diei[d] maior pars horarũ, est septẽ primarũ diei, non supremarum.

c ¶ Finitur.) † Quid si ampliora mœnia maioris q; ambitus nuper cõstructa fuerint? Et quod eis continebitur, urbs erit. Nec refert, ut Bartolus sentit, hîc dubitare, possint ne populi sua sponte ciuitatem cõdere: quia etiam si non possint (quod tamen iure gentium falsum est) iam conditam ampliorẽ munitioremq; reddere non prohibentur.

7

d ¶ Cuiusq; diei.) † Tribus modis dies accipitur. Primo secundum Romanæ ecclesiæ morem[e], qui & Athenienſium fuit, ut ab occasu solis incipiat, & in sequentem occasum finiat: & hoc uulgò utimur. Est & dies ciuilis[f], à media nocte in sequentem mediam noctem, qui in præsentia apud Gallos, Germanosq; plerisq; in locis est in usu. Est etiam naturalis ab ortu ad occasum solis, ut Censorinus autor est. Is uulgò semper horarum duodecim erat[g], quæ cum ipsa luce uel augebantur, uel minuebantur, cuius horologij rationem lib. ultimo explicat M. Vitruuius. † Quapropter huiusmodi horæ καιρικαὶ, id est, temporales uulgarésue appellatæ sunt. Huius meminit Palladius rei rusticæ autor, Asconiusq; Pedianus, & Plautus, † cùm horam æstiuam pro longa dixit. Sic & Vergilius tardos menses appellauit Iuniũ & Iulium, quòd horæ tunc sint longissimæ. Hinc & in Euangelio habetur, Nonne duodecim sunt horæ diei? De hoc à Iurisconsulto hîc agi plerique crediderunt: quamuis de eo intelligi quoq; possit, qui imparibus sit horis, quas † Græci ἰσημερινὰς uocãt: nam & in Italia & in prouincijs, maximus est quindecim horarũ, quod ex Ptolemæo, Proclíq; in sphæram cõmentarijs facilè dignosci potest: ut meritò sequens pars, licet longior, tamen minor à Iurisconsulto existimata sit, † quòd uespere non ita uegeti promptíq; sicut manè simus. Vergilius nono:

8

9

10

11

12

Nunc adeò melior quoniam pars acta diei.

Hesiodus quoq;, qui maturius mane operetur, tertiam partem operis conficere ait:

Ἡὼς γὰρ τ' ἔργοιο τρίτην ἀπομείρεται αἶσαν.

13 † Qui ergo à meridie ad occasum opus faciet, dimidiam operam præstitisse non dicetur, nec diurnæ mercedis dimidium meritò consequet. Sanè Martialis quodam epigrãmate de uulgaribus horis loquẽs, prima diei parte solitos Romanos serijs rebus uacare ostendit, reliquum uerò palæstræ, toro, conuiuijs, iocisq; tribui: ut meritò Iurisconsultus maiorem partem diei esse primarum septem dicat, quo serijs incumbebant, non postremarum, quo tempore iocis & conuiuijs operam dabant. Carmen poëtę hoc est: Prima salutãtes atque altera cõtinet hora. Exercet raucos tertia causidicos. In quintã uarios exercet Roma labores. Sexta quies lassis, septima finis erit. & quæ sequuntur. Extat etiam græcè similis argumenti distichon:

VLP. LIB. II. AD EDICTVM.

LEX III.

10 IN itinere[a] faciendo uiginti[b] millia

Ἐξ ὥραι μοχθοῖς ἐκανώτεται, αἱ δὲ μετ' αὐτὰς
Γράμμασι δεικνύμεναι ζῶθι λέγουσι βροτοῖς.

In sextam labor usq; horam, nam quæ inde notantur
Litterulis, uitæ commoda habere iubent.

20 Cuius epigrãmatis ratio est, quoniam septima hora per Z significatur, sicut octaua per H, nona per Θ, decima per iota. Quæ literæ coniunctæ ζῶθι conficiunt, quod est, uesci, ut uiuas. Sanè Victorinus in Rhetorica Ciceronis, primum † Trimegistum diem in duodecim horas diuisisse tradit, cùm sacrum Serapidi animal duodecies urinã fecisse quadam die obseruasset, pari semper tempore interposito: id animal Horus Cynocephalum esse cõmentarijs prodidit. 14

30

1 In nauigando quot milliaria in dies singulos computanda.
2 Quò pedibus contendi potest, mari minimè eundum.
3 An computatio milliarium in lege nostra assignata sit perpetua.
4 Dinumeratio milliarium per quam uiam facienda.
5 Die dominico an prohibeamur iure iter facere.
6 Computatio huius legis quando non obtineat.
7 Apud hostes decedentis nulla est hæreditas.
40 8 Hæreditas est successio in ius defuncti.

IN ITINERE[a].) Quid si nauigandũ est? & Bar.[h] † quinquaginta milliaria minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorũ & mollitiei incertitudinem constitui posse censeo, sed bonus uir arbitrabitur. † Hinc Cato, quò pedib. contendi possit, mari minimè eundum censuit: quod etiam Iurisconsulti probant[i]. 1 2

50 b ¶ Viginti.) † Atqui & hoc uidetur arbitrio boni uiri relinquendum[k]: quod uerum est cũ certa milliaria constituta nõ sunt, alioquin hęc computatio seruabitur: ut in eo qui absens in ius uocatus est[l]: ut in tutore qui se excusat, & ultra centesimũ lapidem abest[m]: ut in eo qui ad præsidem tendit bonorũ possessionem sibi decerni postulaturus[n]. Sed & si lex non ipsum iter, sed certam mensuram respiciat, intercapedo non per millia passuũ humi mensa accipitur, sed ex aëre, ratione Astrologis peculiari: idq; plerisque uisum est, cùm municipes constituissent, ne qui per quinquaginta milliaria uicinus esset, Prætor designaretur. Sed hoc Paulus Castrensis,

h in tract. de insul. in ij. col.
i l. ij. §. pen. ī. si quis caut.
3
k l. cõtinuus. §. cũ ita. de uerborum oblig.
l l. j. si quis caut.
m §. qui autem. de excus. tut.
n l. ij. §. penult. quis ord.

Alex.& Iason nõ admiserũt[a], cùm usus repugnet, cõstitutioq; ipsa homines respiciat, qui ipsi minimè per aëra uolitãt: quod & nos probamus: cùm enim de passuum numero agatur, quid hic ad rem facit aëris mensura?

4 c ¶ Passuum.) †Per eam scilicet uiam, per quam iter fieri consueuit[b]. si uaria est consuetudo, præferetur quæ in planitie, etiam si alia breuior reperiretur[c]. quapropter Bononiensis Romam uocatus, per Flaminiam & Picenum ibit, licet per Hetruriam citius peruenire possit. Idem si longiore itinere tutius quis iter faciat: nã id potissimum deligendum est[d].

d ¶ Integrũ diẽ.) 5 †Singulis tamen septem diebus unũ habebit, in quo requiescat, isq; erit dominicus dies, qd plerique credideruntᵉ: nos iure nõ probari id scimus, nec usquã lectum est prohiberi quenquam eo die iter facere.

e ¶ Conueniat.) 6 †Nam tunc seruanda est fides. Idem si ut certo die adsis, principis edicto, uel legis iussu compellaris: tunc enim minimè ad hãc cõputationem recurrendum est[f].

§. EIVS QVI. f ¶ Non potest.) Ex summo iure, ut Accursius sentit: nam ex bono & æquo aliter lex Cornelia constituit, quæ antequam caperetur, mortuum fingit[g]: quæ interpretatio ut uera sit, uniuersali tamen negatiuæ non conuenit. 7 †Ego generaliter dixerim, hæreditatẽ eius qui apud hostes decessit, nullo modo posse dici, licet ex lege Cornelia hæreditatem eius qui captus est, dicere possimus, quoniam hęc captura in ea lege uice mortis successit.

8 g ¶ Seruus.) †Nam hęreditas est successio in ius defuncti: at seruí nullum iushabent. In his uerò casibus cùm lex pro liberis eos habet, hæreditas eorum rectè dicetur[h]: ut cùm ideo non fuit aliquis manumissus, quia tabulæ testamẽti, quibus libertas relinquebatur, ex S.C. Sylleiano aperiri nõ potuerũt. Sunt & alij, quos enumerare operæpreciũ nõ est[i].

a in d.l.j.
b l.j.§.'j. de his qui deiec.
c Archi. c. statutum. de rescri. in vj.
d l. final. §. cum enim. C. de iure delib.
e Felinus c. cum olim. de exc.
f Imol. d. §. cum ita.
g l. lex Corn. 5. de uulg.
h l. penult. C. de his quibus.
i l. seruus. C. cõm. de suc.

1 Res in hac lege pro substantia accipitur.
2 Pecunia à pecore dicta: item & peculium.

1 PECVNIAE.) a ¶ †Rem, id est, substantiã: nec enim est uerisimile Proculum, cùm hoc dixit, generaliter rem accepisse, sed in eũ tantummodo sensum, quum facultates censumq; significat: nam† pecuniã antiqui à pecore deduxerunt, quòd uniuersa eorum facultas in pecorũ fructu esset, ut Grammatici aiunt: qua ratione & peculiũ dictũ, qd quis sua industria acquirit, ut Valla existimat.

1 Rei appellatio latissima, & de uaria rei acceptione.
2 Quæ dicantur extra patrimonij nostri computationem.
3 Vera mens Iurisconsulti in l. nostra.
4 Duplex lectio in textu nostro.
5 Opus qui debet, partem faciendo nihil agit: & quando nõ procedat.
6 ἀναριθμία quid.
7 Genethliacorum ars taxatur, & damnatur.

PAVL. LIB. II. AD EDICTVM.

LEX IIII.

PEcuniæ appellatione rem[a] significari Proculus ait.

IDEM.

LEX V.

REi[a] appellatio latior est quàm pecunię: quia & quę extra cõputationẽ[b] patrimonij nostri sunt, continet, cùm pecunię significatio ad ea referatur, quæ in patrimonio sunt,

Opere[c] locato, uel cõducto, his uerbis,

REI.) a ¶ †Rei appellatio latissima est, & corporalia incorporaliaq; complectitur, & ad omnem obligationem contractúmque pertinet. Hinc æquitatẽ necessitatẽ ue aliquãdo significat, quandoq; & ueritatem, pleruncq; & administrationem: sed & pro iudicio, cõtrouersia, sentẽtia, accipitur: habet etiã negocij significatum: pro rei quoq; ipsius æstimatione nũc accipitur, nũc pro eo quod interest: hominesquoq; rerum appellatione contineri dubium nõ est[k], sicut & delicta, cæteraq; quæ in facto consistunt: sed & officia res appellantur: restringitur autẽ ex subiecta materia, quod alibi disseram.

b ¶ Extra computationẽ.) †Accursius quatuor interpretationes affert, ut uel de his, quæ in patrimonio nostro non sunt, sed esse possint, accipiamus: ut hæreditas iacens: uel de seruitutib. quæ nec in nostro patrimonio, nec extra habentur[l]: uel de actionibus, quasi hæ pecuniæ appellatione nõ comprendant: uel de rebus sacris, quoniam in nullius bonis sint: & hanc probat, cùm sacra uendi & in pecuniam redigi nõ possint, quod in alijs rebus est. †Sed profectò Iurisconsultus haud ita sensit, sed latius accipi rem, quàm pecuniã ait, cùm res mea dicetur, etiam quæ in patrimonio non computetur: ut si de filio uel consanguineo sentiẽs cõmendem tibi res meas, uel cùm de capite periclitans dicam rem meã agi, quod minimè ei significationi conuenit, quam habet pecunia. Ausonius poëta: Imperiũ, litem, uenerem, cur una notat res? Horat. Nam tua res agitur, paries cùm proximus ardet. Plaut. in Pœnulo: Tenetis rem? Vix quidem hercle: nam ita pauxilla est, digitulis primoribus.

c ¶ Opere legato.) †Alij codices habẽt locato,

a in d.l.j.
b l.j.§.'j. de his qui deiec.
c Archi. c. statutum. de rescri. in vj.
d l. final. §. cum enim. C. de iure delib.
e Felinus c. cum olim. de exc.
f Imol. d. §. cum ita.
g l. lex Corn. 5. de uulg.
h l. penult. C. de his quibus.
i l. seruus. C. cõm. de suc.
k l. omnia in §. de leg. j.
l l. j. de usuf. leg.

cato, utrunq; rectè: cùm enim de opere dicimus, de eo intelligimus, quod ueri operis formam habeat, quæ quidem forma non niſi ex
5 conſummatione cõtingit[a]: †quapropter qui opus debet, partem faciẽdo nihil agit. & hæc eſt ratio cur facti obligatio indiuidua ſit[b], licet alij aliter ſenſerint. Sanè & mens loquentis quãdoq; aliud ſuadet, ut cùm quis argentum factum legat, nam & id ueniet, quod elaborari cœptum ſit, licet adhuc nõ perfectũ[c]: nõ enim in obligatione ipſum facere hoc caſu uertitur, ſed res ipſa præſtatur. Qua ratione & ſi quis partem parietis, foueæ, uel maceriei fecerit, opus illi nouum nunciari poterit[d]: quia non debet damnum alicui, neq; ex parte operis inferri. Idem & cùm de opere certam formam nõ habente loquimur, ut paries, fouea, maceries, & ſimilia: nam etiam ſi ſolùm incœpta ſint, dicitur opus factum eſſe: ſecus ſi certi termini uel menſura addita
20 proponatur[e].

6 d ¶ Græci †ἀπετέλεσμα.) Nomen id à perfectione abſolutione q; deduciſ: qua ratione Homerus quandoq; πετελεσμένον ἔργον dixit eodẽ ſenſu. Sed & ἀπετελέσματα mathematicorum reſponſa dicuntur, edidit q; hoc titulo Ptolemæus librum, qui uulgò Quadripartitus appellatur. meminit huius ſignificationis etiã Euſtathius in Iliados primo, †ubi
7 Genethliacorum curioſitatem damnat, qui omnia ſubiecerint planetarum poteſtati: & proculdubio ridiculum eſt reſponſa ſua hoc nomine eos appellare, quibus nihil imperfectius, uanius, ſtultius excogitari poteſt: ars enim illa ab Aſtrologis conficta fuit, ut cùm ſua profeſsione nihil lucrarentur, à curioſis rerum futurarum principibus, hoc nomine pecunias æruſcarent: & ideo antiquis, ſapientioribus q; Philoſophis damnata, Chriſtianę legi contraria, ab Imperatoribus etiam capitali ultione coërcita: aduerſus quam M. Cicero, Origenes, Phauorinus, & nouiſsimè Ioannes Picus XII. libris diſſertauit. quòd ſi quis eorum (quanquam hæc rara auis) qualis Thraſyllus aut Aſcletarion quandoq; uera prædixerit, id nõ aſtrorum ſcientia, ſed cacodæmonũ aliquo impellente, uel falſo prædicta ad euentũ perducente factum eſt, quorum maximè intereſt, huic impoſturę fidem omnino non abrogari: ut mirum ſit, cur domini rerum, qui Chriſtianis imperant, impunè doceri diuulgari q; huiuſmodi apotelesmata permittant, quibus ſingulis annis ipſi efferuntur, bella q;, tumultus, & rerum mutationes, ad hæc, diluuia, grandines, terræ motus, huiuſmodi q; terriculamenta portenduntur, ſic q; nocentium animos uel in ſpem alicuius facinoris incitant, uel innocentium metu & deſperatione cõminuunt, in cauſa q; ſunt, ut à malis genijs multa mala in homines inuehantur, ne mentiti uideri poſsint.

ait Labeo, id opus, q̃d Græci ἀπετέλεσμα[d] uocant, ſignificari: id eſt, ex opere facto corpus aliquod perfectum.

1 Nomen pro obligatione debitoris.
2 Nomen pro agnatione interdum ponitur.
3 Res quandoq; ſpeciali ſignificatione accipienda.
4 Rebus meis legatis, an iura contineantur.
5 Reus debendi dicitur, ex quocunq; contractu quis debeat.
6 Rei dicuntur omnes, quorum de re diſceptatur.
7 Reus uoti quis dicatur.
8 Macrobius reprehenditur.
9 Quod mens cum uerbis legis poteſt, id ſola eius mẽs poteſt.
10 Mens legis quando dicatur certa.
11 Actio ex mente legis competens, directa eſt: quæ uerò per interpretationem datur, utilis eſt.
12 Mens, & ſententia, & ratio legis an differant.
13 Correcta ratione legis, lex ſublata cenſetur.
14 Legis ſententia præſumitur, quam uerba oſtendunt.
15 Legis mentem uiolans, in legem commiſit.
16 Aduerſus uerba legis cõmittens, mente eius ſeruata, nõ meretur pœnam.

VLP. LIB. III. AD EDICTVM.

LEX VI.

NOminis[a] & rei[b] appellatio ad omnem contractum

NOMINIS[a].) †Nomen hic 1
pro obligatiõe debitoris accipitur, ſicut cùm dicimus, uendo nomen, lego, obligo, do in ſolutum. alioquin & alias ſignificatiões habet: ſic enim cau
30 ſam, ſic accepti expenſi q; titulum[f], ſic ſingula in conficiendis rationibus negocia appellamus. Sed & in S.C. dicitur incertis nominibus pecuniam à Macedone filijs famil. credi ſolitam[g]. Sic & Horat. epiſt. lib. II. Cautos nominibus certis expendere numos. †Quandoque & agnationem ſignificat, ut cùm prohibemus fundum de nomine noſtro exire[h]. 2

b ¶ Rei.) Licet hæc uox generaliter intel
40 ligatur, †quãdoq; tamen ſpeciali ſignificatione accipienda eſt: ut cũ in rem quis agit: ſpecies enim deſignari tunc debet[i], nam & iura nõ uendicanť[k]. Idem ſi † res omnes meas legauero: iura enim nõ cõtinenť, quia nec poſſidenť: pronomen autẽ meas poſſeſsiuũ eſt: atq; ita Baldus ſenſit[l], quod ego non probo, cùm grãmatici in eam ſignificationẽ poſſeſſiuum nõ accipiant, in quam Baldus exiſtimauit: quapropter & cum rem alienã dicimus,
50 etiam de iuribus intelligimus[m]. Verius ergo eſt id legatũ per illam adiectionẽ ſolùm ad ea coarctari, quę in dominio noſtro habemus[n]. Sanè & cum res quas in illo fundo habeo, tibi promittam, iura non debentur, quoniam eo loco non continentur[o]. Dubium autem non eſt, quin uerba etiam generaliſsima per adiectionem reſtringantur. Sed finge, princeps mihi uniuerſisq; rebus meis pleniſsimã immunitatem conceſsit, an ſubditi quoq; im
60 munes ſint: & eſſe reſpõſum eſt: ſed quoniã ob mei fauorem hæc conceſsio facta eſt, non poterunt in domini damnum ea uti: & ad me pertinebit declaratio, quos uelim immunes eſſe, ut belliſsimè And. Siculus reſpondit[p].

f l. pen. & fin. C. de conueni. fiſ. deb.
g l. j. ad Maced.
h l. is qui. de lega. iij.
i l. ſi in rem. ff. de rei uend.
k l. uendicatio. eod. tit.
l l. j. de ſtat. ho.
m c. fin. de præ ſcript.
n l. Quintus. §. argen. de aur. leg.
o l. Caius. de lega. ij.
p conſul. XXVI. in ij.

f ſi is qui cecet. §. j. ad l. falci.
l. in exec. uer. ij. de uerb.
l. & ſi. §. quid ergo. de auro leg.
ſtipula. §. 0. ſeu. ſ. de ope. no. nunc.
ſtipul. non diuiduntur.

5 †Sanè possumus & genitiuũ hoc cùm à reo, id est, obligato inflectere, ut reus debendi dicatur, ex quocunq; contractu, uel obligatione quis debeat. Nam & ueteres, ut Cic. libro
6 II. de Oratore inquit, †reos appellabant non eos modò qui arguũtur, sed omnes quorũ de re disceptatur. Hincq; est, quòd reus non solùm debendi dicitur, sed etiã credendi, & ipse quoque per acceptilationem à nexu liberari cẽsetur: oblatam enim pecuniam non potest non accipere[a]. †Dicitur & reus uoti is, qui dijs in e-
7 uentum conditionis promittit: at ubi conditio euenit, tum etiã damnatus est uoti: quod ostendit T. Liuius lib. VII. de bello Punico, & Vergil. Damnabis tu quoq; uotis. quod
8 & Seruius sentit: ut non parum mirer, †cur Macrobius uoti damnatos interpretet, qui uota soluerint, & non potius idcirco obligatos ad obseruationem uoti, quia quod petierant impetrauissent. In qua re Nonij quoq; Marcelli diligentiam non satis probo, tametsi sciam ex recentioribus plerosq; Macrobium sequi.

9 c ¶ §. VERBVM ex legibus.) †Quod mens unà cũ uerbis legis possunt, id sola eius mẽs potest, dum de ea cõstet. Dum ergo certa est legis sententia, etiam si uerba eam non exprimant, expressus à lege is casus dici potest[b]: et propterea nihil refert, etiã si materia pœnalis uel odiosa sit[c], cùm non per extensionem, sed per expressionem casus censeatur explicatus. †Tunc autem mens dicitur certa, cùm
10 uel in lege exprimit, uel unica tantùm ratione, ita quòd nulla alia adduci possit, colligitur[d]: uel per argumentum, necessariò & euidentissimè concludens, ita sensisse legislatorem infertur[e]. Et in hist casibus actio ex lege
11 directa oritur. Quòd si de mente nõ constet, sed per interpretationẽ Iurisconsultorũ lex ad eum casum porrigat, rem tacitè decisam dicitur, tuncq; potissimum de legum extensione tractamus. Hoc autem casu actio quæ conceditur, nõ directa, sed utilis est[f]: quoniã ex mente legis præsumpta propter utilitatẽ recipitur. Sed & si de aliquo casu nihil actum sit, cùm uerisimile est legislatorẽ, si de eo cogitasset, idem quod de alio simili dispositurum, utiliter ex ea lege agetur[g].

12 d ¶ Sentẽtia.) †Eadem uidetur esse mens, seu sententia, & ratio legis, ut plerique omnes aiunt: aliqua tamẽ differentia est, quia ex ratione deducitur sententia, & propterea nunquam legis decisionem protrahimus, ubi nõ æquè tanta ratio sit: quo fit, ut si ex duabus rationibus aliquid sit introductũ, si altera tantùm afferri possit, dispositio locum sibi non uendicet[h], nisi clarè constet ex mente legis uel alteram sufficere[i]: qua ratione & tunc ad casum simílẽ, si mens hoc uelit, fiet extensio, tametsi nõ æquè tanta ratio ea fieri suadeat, quod Socinus annotauit[k]. †Hinc etiam est, 13
quòd correcta legis ratione, lex sublata censetur[l], si tamen huiusmodi ratio concludens, non autem impulsiua sit[m].

e ¶ Verbis.) †Ea 14
tamen præsumitur legis sentẽtia, quã uerba ostendunt[n]: quapropter temerè ab eis non est recedendũ, quoniã plerunq; fallimur, dum legis rationem per cõiecturas nos assecutos credimus. quòd si de ea constet, nõ est dubium, quin & inde coarctatio inducatur, & si res suadet, extensio, quod aliàs admonui. quapropter nõ tanta est uerborũ uis, ut
15 †si quis aduersus sententiam legis faciat, q̃uis in eius uerba nõ cõmittat, possit idcirco euadere, atqui eodem punietur modo[o], ac si uerba quoq; uiolasset. quapropter qui triticum uel oleum filiofamiliãs credit, in S.C. Macedonianum incidet[p]: & mulier cùm intercedere pro alio uellet, si principaliter in se obligationẽ susceperit, ex S.C. Velleiano iuuabitur[q]. Idem cùm prohibitus donare, uiliori precio uendat, uel interposito per fiduciam
16 amico donet[r]. †Non ita in eo est, qui aduersus uerba committit, sententiam seruat: nam id impunè licet.

1 *Sponsio solùm de stipulatione dicitur. & num. 7.*
2 *Hinc & sponsalia dicta.*
3 *Excussa l. j. C. de suffrag.*
4 *Sponsionis alius significatus.*
5 *Sponsor quis dicatur.*
6 *Sponsus pro sponsalia contrahente in tex. accipitur.*
8 *Promissio quomodo accipiatur.*

SPONSIO.) a ¶ †Sponsio uidetur solùm 1
de stipulatione dici: quod ex eo probat, cùm promissum lex ait accipi, q̃d nuda promissione, uel pollicitatione, uel spõsione debetur[s]. †Hinc & sponsalia[t] dicta, quòd uetere 2
ribus moris fuerit per stipulationem ea contrahere. †quapropter cùm lex ait[u], eos obliga 3
ri qui sponsione propter suffragiũ contraxerint, de stipulatione ego intellexerim, ut qui mihi apud principẽ suffragatus sit, ut dispensationem aliquam obtinerem, non tamen ad promissum sibi pacto nudo præmium agere posset: licet nostrates Iurisconsulti eam legem nõ intelligentes contraria opinentur: cuius etiam libro XXII. Ammianus Marcellinus mentionem facit. Nec quicquam nos mouet quòd hic dicitur, omnis stipulatio promissioq;: quasi hoc sensu alterum superflueret: nam coniunctiua ostendit pro maiore declaratione id à Iurisconsulto dictum, quòd dubitari potuit, ne stipulatio de sola interroga-
tione diceret[x]. †Sanè & alio significatu spon 4
sio accipitur, nimirum cùm quis interposita stipulatione certam pecuniam promittebat, ni ita esset, sicut affirmabat: quo sensu Ciceroni, Quintiliano, Valerio Maximo, cæterisq;

a l. fideicõm. §. si rem. de legatis ij.
b l. prætor. de ope. no. nun.
c l. cum mulier. ij. sol. matr.
d gl. l. quamuis. de fideicõm.
e Felin. c. in nostra. de rescr. xj. col.
f l. curatoris. C. de neg. gest.
g l. tale. in fin. de pact.
h l. si iam. §. de iur. om.
i §. affinitatis. de nupt.
k l. ij. §. ex hac. §. de uerb. sig.
l i. j. §. de leg. iul.
m §. fœminæ in fin. de nupt.
n l. prospexit. §. qui & à quib.
o l. non dubito. C. de legib.
p l. sed tal. §. mutui. §. ad Mac.
q l. quamuis. §. si eum. §. ad Vellei.
r Dyn. c. fin. de reg. iur.
s l. sciendum. §. de adi. ed.
t l. ij. de spons.
u l. j. C. de suffr.
x glossem l. j. de uerb.

risq; ueteribus ubiq; capitur, nec ex Iurisco-
5 sultis quidam abstinuere [a]. †Hinc & sponsor
dicitur: quamuis Accursius spōsorem eum
tantummodo dici crediderit, qui spontè & à
nemine rogatus pro aliena obligatione in-
tercedat [b].

6 b ¶Spōsi.) †Qui dam interpretant, id est, promissi: q̃d nō conuenit, cùm promissionis interrogatio nō fiat, sed ideo interrogem [9], ut promittatur: uerius ergo est, ut de spōsalia cōtrahente intelligamus. cū igitur exemplum hoc Iurisconsultus adducat, apertè ostendit

7 †sponsionem tantūmodo de stipulatione dici, alioquin si quamlibet pactionem sponsionis appellatione comprendi, prout cōmunis est sententia, uoluisset, nō erat de una specie stipulationis solū hîc exempli causa loquendum. Nec obstat [c], quòd si in nouissima parte pactorū scriptum sit, Titius rogauit, spondit Meuius, hęc uerba nō tantùm pactionis loco accipiūtur, sed etiam stipulationis, quia pacti uim habent, non ex uerbo spondit, sed quia iam in modū pacti promissio præcesserat, & ideo lex in nouissima pactorum parte ita scriptum ait.

8 c ¶Promissioq;.) †In scriptura promissio [d] uidetur pro stipulatione accipi, quod tamen in testimonijs nō est, quoniam uerba testium ambigua aduersus eum qui produxit, interpretātur: id autem uerbum ambiguum esse certum est, cùm etiā simplex pactio promissio dici possit.

1 *Exemplum huius legis ponitur.*
2 *Tempus præsens nec ad præteritum, nec ad futurum refertur regulariter.*
3 *Tempus futurum nec ad præsens, nec ad præteritū regulariter refertur.*
4 *Actionis uerbo impropriè accepto exceptio continetur.*
5 *Exceptio cōpensationis an propriè actionis uerbo cōtineatur.*
6 *Replicationem obijciens agere dicitur.*
7 *Exceptio est actionis exclusio.*
8 *Præscriptio actionem excludit, translatio differt.*

1 VERBVM oportebit.) a ¶†Exemplum legis est, cùm quis promittit, quicquid dare, facere oportebit: nam etiā ex ui sermonis præsens cōprænditur, cùm qui dare facere debet tempore cōtractus, etiā post contractum dare facere teneat: nec enim per eum contractum extinguitur præsens obligatio.

2 b ¶Præsens.) †Tempus præsens ad præteritū nō refertur, nisi adiunctum participiū id suadet, ut cū dicimus, Troia capta est: aut cùm id præteritū etiā nūc durat [e]. Qua ratione futurū quoq; non comprendit [f], nisi natura actus aliud inducat: ut cùm lex punit eū, qui delinquit: futuris enim negocijs lex prouidet. Idem in testatore qui dixerit, quas pecunias legaui, uel lego sine dici appositione, deberi annua, bima, trima die uolo: referet enim hæc clausula etiā ad ea legata, quæ dein de uel in codicillis faciet [g], nam hæc uoluntas durare præsumit. Sed & dispositio de re præsenti facta ad futuram actionē trahetur [h]: quapropter et qui res ad se pertinētes pignori supposuerit, de acquirendis quoq; egisse uidebitur, quoniam cùm obligatio duret, censetur acquirenda ex prę sumpta cōtrahentium uoluntate loco accessionis cæterorū bonorum esse [i], licet aliam rationē Bartolus adduxerit. Cæterum & si præsenti tempori addita sint uerba habentia tractum, nō est dubium quin futurū comprændant [k]. Idem & si de futuris actum esse alia ratione præsumamus.

quàm futurum [c] tempus significat. ¶Verbo actionis [d], nō continetur exceptio [e].

VLP. LIB. V. AD EDICTVM.

LEX IX.

MArcellus apud Iulianū tractans notat, uerbo rapuisse [d], aliam rationē Bartolus adduxerit. Cæterum & si præsenti tempori addita sint uerba habentia tractum, nō est dubium quin futurū comprændant [k]. Idem & si de futuris actum esse alia ratione præsumamus.

c ¶Futurum.) †Id tempus regulariter nec ad præsens, neq; ad præteritum refertur, nisi dispositio tractum habeat, ut quia in futurū quoq; duret: ueluti si promittā, quòd dolus malus aberit [l], intelligetur etiam ut in prę sentī nō adsit, cùm qui hodie dolus adest, etiam in posterū perseueret: & qui cōfirmet quod in codicillis scriptū erit, etiam quod codicillis iam factis legauit, confirmasse creditur [m]. Sed & cùm materia ita suadet, prę sens pro futuro, & futurum pro præsenti sumitur [n].

d ¶§. ACTIONIS.) †Actionis uerbo impropriè accepto contineri exceptionem dubium non est [o], quia excipiens agere dicitur: quod tāto magis procedit, cùm de eo excipitur, quod in formā actionis deduci potuisset: †ut si quis cōpenset: sed Bartolus huiusmodi exceptionē propriè actionis uerbo cōtineri credidit, cui nō assentio: quia lex uideri eum agere dixit [p], & propterea cùm cui sacris interdictum sit, licet agere prohibeatur, cōpensare tamen posse existimo [q]: quæ sentētia humanior est. Cæterū & is prouocator, cui iudex ex officio succurrit, nō propriè agere dicetur, sicut nec reus eo casu excipere, q̃d pleriq; omnes sentiūt [r]: †qui uerò replicationem obijcit, actionē intēdere proculdubio dicit [s].

e ¶Exceptio.) Eius enim descriptio repugnat, †cùm exceptio sit actionis exclusio, tametsi dilatoriæ & solius intentionis exclusiones, propriè quoque exceptiones dicantur [t]: uerbum enim generale est, idemq; quod prę scriptio significat. Fortunatianus tamen rhetor: †Præscriptio, inquit, actionem excludit, translatio differt.

1 *Verbum, rapere, quomodo accipiatur.*
2 *Raptor cur mitius puniatur fiere manifesto.*
3 *Verbo corrupisse, scissum fractumq; continetur.*

MARCELLVS. a ¶Rapuisse.) †Hoc clarius locum sibi uendicat, cùm quis

g l. talis. de leg. j
h l. fin. §. fin. de lib. leg.
i l. fi. C. quæ res pign. l. si quis soc. s. pro soc.
k l. si ita quis. de leg. j.
l l. nouiss. s. iudic. sol.
m l. Plotiana. s. de cond.
n 32. q. 5. Paulus.
o l. j. s. de except.
p l. amplius. in fin. s. rem rat.
q c. cum inter. de except.
r in l. j. s. de iurisdi. om. iud.
s Instit. de repl. in prin.
t Abb. rub. extra de exc.

scindit, frangit ue ui adhibita, uel eo animo, ut si prohibeat, uim adhibeat[a]: alioquin rapere, est etiã de manibus auferre[b]; & qui uerbis puellã seducit, eam rapuisse dicitur[c]. Sed & furari rapere est[d], improbior tamen fure cũ uis manifesto est raptor. †Quod cũ ita sit, cur leuius puniatur? manifestarius enim fur quadruplum cum re ablata infert, raptor triplum[e]: an quòd fur potuit dominũ latere, raptor minimè, unde ex furto potuit maius damnũ dño inferri, qui nisi noxiũ deprendisset, nesciuisset aduersus quẽ ius suũ persequeretur? Qua propter cũ utercũ manifestus sit, graui us fur, quàm raptor plectitur: alij tamẽ aliter sentiunt.

a l.iij.§.non solum. ff. de incend.
b l.iij. ff.ne quis in.
c c.fin. 36. q.j.
d l.si quis ex do. ff.de fur.
e ff. ex malefic. de actio.

b ¶Scissum.) Laceratũ, fractũ, quassatũ. †Sanè & uerbo corrupisse, scissum, fractũcũ cõtineri in l. Aquilia dicit: quapropter sunt, qui hic rupisse legãt, nõ rapuisse. Subdit huius respõsi arg. Dinus, si lex municipalis certa pœna mulctet eum, qui de domo uicini aliquid rapuerit, qui uel solas fores effregerit, cõtineri. Quid si igne adhibito corruperit: et idem dici posse ego existimauerim.

Alex. cõsil.103. in j.

IDEM LIB. VI.

LEX X.

CReditores accipiendos esse cõstat eos quibus debetur ex quacũcũ actione[a], uel persequutione[b], uel iure ciuili[c] (sine ulla[d] exceptionis perpetuę remotiõe) uel honorario uel extraordinario[e], siue purè, siue in diẽ, uel sub cõditiõe[f]. Quod si natura[g] debeat, nõ sunt loco creditorũ: sed & si nõ sit mutua pecunia, sed contractus[h], creditores accipiuntur.

1 Conuentus rei uendicatione an sit propriè debitor.
2 Persecutio est, quæ uulgò officium iudicis merum dicitur.
3 Iure ciuili qui contractus introducti.
4 Tutus exceptione perpetua debitor non est.
5 Deficiente ciuili actione, si æquitas subsit, prætor suum impertit officium.
6 Creditor an sit, cui debetur sub conditione.
7 Simplex naturalis obligatio duplex est.
8 Obligatio naturalis ad antidora.
9 Donationis remuneratoriæ singularia.

1 CREDITORES. a ¶Actione.) †Nõ tamen reali, cùm qui rei uendicatione cõuenitur, impropriè debitor dicat, ut Accursius & cæteri existimant[f]: quod ego nõ probo: quia negari nõ potest, qui rem meã possideat, restituere eam mihi debere, nec nos moueat, quòd lex[g] eum nullo iure teneri dicat, quia & ex additione pronominis, & ex narrationis argumento apparet nullo iure personã ipsam obligari: sed nõ ideo consequens est, ratione rei debitorem non esse.

f Instit. de act. in prin. & §.j.
g §.omnium. Instit. de act.

2 b ¶Persequutione.) ¶†Quam uulgò officium iudicis merũ appellamus, ea causæ omnes mixti imperij absoluuntur[h].

h l.pec.§.j.l. eod.

3 c ¶Iure ciuili.) †Hoc iure stipulatio inuenta est, & emphyteosis, literarumcũ obligatio, & quæ ex sponsalitia largitate, uel tutela pro uenit: nam & hęc XII. tabularũ uerbis inuenta est. Sanè & iure ciuili debetur, quod ex iuris gentium contractib. debetur: id enim ius Quirites approbauere[i].

i l.iuris gent. ff. de pact.

4 d ¶Sine ulla.) †Qui ergo ipso iure tenetur, si exceptione perpetua, puta pacti de non petendo, tutus sit, debitor nõ est: nec quid ipso iure sit, curamus, sed quid in effectu.

5 e ¶Extraordinario.) †Cũ deficiente ciuili actiõe sugerẽte æquitate in causis iurisdictionis officiũ suũ prætor impertit, ut cũ filiumfam. tuetur, qui uiaticũ suum alteri mutuauerit[k], & quosdã casus suprà habemus sub rubr. de uar. & extraord. cognit.

k l.cum filius. ff. si certi. pet.

6 f ¶Sub conditione.) †Si omino sit extitura, dubiũ nõ est, ut Pont. ait[l], esse creditorem. Si uerò incerta sit, non est creditor, nisi ex larga significatiõe: at ubi euenerit etiã retrò, uidebit pro priè fuisse creditor[m]: quod in legatis non est, nec enim in eis regulariter conditiones trahuntur retrò[n].

l in l.j.§.cert. pe.
m Lit. cui. ff. de actio.
n l.j.§.seruo. ad Syllan.

7 g ¶Natura.) De naturali obligatione, quã lex ciuilis fouet, hic non agitur: quia de ea superius actũ est, cùm de iure ciuili dixit[o]. multò minus uerò de ea intelligendũ est, quã lex ciuilis reprobat, quoniã hoc casu creditor dici nõ potest. Superest ergo, ut de simplici naturali obligatione loquamur, quã ius nostrũ nec tuetur, nec infirmat. Ea duplex est[p]: altera iure naturæ efficax, quæ ideo actionẽ non parit, quoniã iuris ciuilis sunt actiones: exceptioni uerò sufficit & cõpensationi & pignoris retentioni, quoniã id nõ est alium impetere, sed se tueri, quæ naturalis defensionis species est. In hac creditor propriè nõ dicit, quia actionẽ hac ex causa nullam habet: largius tamen accepto sermone dici creditor poterit, & ideo fideiussor illi accedit[q]. †Altera uerò quæ ad antidora, id est, remunerationẽ pertinet, nec eo quidem iure ex se efficax est, quapropter ex ea debitor nullo modo dicit: iuncta tamẽ alij actui plurimũ potest. †Hinc est, qd remuneratoria donatio insinuatione nõ indiget: ex ingratitudine, uel filijs deinde natis, nõ reuocatur: inter uirũ & uxorem permittitur, quapropter causam sufficientẽ contractui præstat: in bono uiro pręsumitur: alienationem rei ad ecclesiam, uel minorẽ pertinentis, alioquin reuocabilem, confirmat[r].

o l.legitima. de pact.
p Bar. l.cr. hoc. ff. de cap. dim.
q l.fideiussor. de leg.§.ij.ff. de fideiuss.
r Ias. in l.ex hoc.

8

9

h ¶Sed cõtractus.) Subaudi quilibet alius. Ipse castigatius in antiquo codice scriptũ inueni, seu contractus, quod magis placet.

1 Dubitandi decidendiq; ratio in l. nostra.
2 Verbum, ex causa, in tex. generaliter accipiendum.

CREDITORVM. a ¶Pecuniã.) Videbatur enim

enim ita tantũ accipiendum, cùm credere dicamur cuicunq; rei assentiamus, alterius fidẽ secuti: sed tamen †cõmunis usus peritorũ creditorem generalius accipit, quacunq; ex causa quicq; debeatur: meritò ergo usum magis quàm etymologiã attendemus. Quãuis tamẽ de creditore ita dicamus, nõ idem erit de uerbo credere, uel nomine creditũ: hæc emẽ solũ indicãt, qui alterius fidem sequutus sit, ut Bart. sensit, atq; alij plerique. Tenent Salicetus, Fulgosius, Pontanus contrà[a].

b ¶Causa.) Puta delicto, ut ait Accursius. †Sed hic ego generaliter malim quacũq; ex causa, nõ solùm cõtractu, sed etiam quasi contractu: qua ratione & cessionariũ propriè creditorem esse cæteris consenserim[b].

1 Cui ex delicto debetur, an sit creditor.
2 Quid in eo, cui ex legato fideicõmissóue debetur.
3 Verba textus, Ex populari causa, quomodo accipiantur.
4 Verba, Minus soluit, in tex. propriè accipienda.
5 Plus tempore petit, qui ante tempus petit.
6 An hodie huic legi sit locus.

1 SI CVI. a ¶Ex delicto.) †Id dubiũ erat, cùm delinquentis fidem sequutus uideri nõ possit creditor: tamen idem quod in cæteris causis est, quoniã delinquens uidetur pœnæ semet obligasse. †Idq; est in eo, cui quid ex legato fideiue cõmisso debeatur: nam hæres adeũdo illi promittere censetur[c]. Propriè ergo creditores hi propter usum autoritatẽq; prudentiũ dicentur, cuius huic significationi legis fictio causam dederit. Hinc est, q̃d hic dicitur, creditoris loco esse: & alibi, legatum quasi æs alienũ solui[d]: alibiq; lex nõ solũ creditorib. sed etiã legatarijs prouidere se dicit[e].

3 b ¶Ex populari.) †Intellige in actione, qua principaliter iniuriã publicam, seu ius populi prosequimur: nam ante litem contestatam locupletiores nõ sumus[f], nec fideiussor nobis obligatur[g]: sed si principaliter aliquis sit læsus, puta quia uiolatum eius sepulchrum, uidetur etiã ante litis contestationẽ creditoris loco esse: quapropter & tunc procuratorem constituit[h], & alius nemo admittitur, si ipse agere uelit[i]: & hoc Accursius probat.

4 c ¶§. MINVS soluit.) †Id est, soluere uult, ut Iacob. Bar. & Alber. interpretantur: nam sic creditor cuius post tempus solutionẽ recepisset, nõ posset amplius illam accessionẽ, quæ ex mora orta est, petere[k]. Ipse hãc expositionem non probo: quia quamuis creditor amplius petere non possit, nõ tamen sequitur, quin minus sit solutum, licet ideo non petat, quia recipiendo sine protestatione uidetur remisisse: facilitercq; remissio huius accessionis præsumitur, cùm non nisi iudicis officio debeatur. Quapropter si creditor nolit recipere, & debitor debitam summã sine temporis accessione deponat, obsignetq;, non liberatur: quod omẽs hic probant[l].

¶Minus soluit[c], qui tardius soluit: nam & tempore[d] minus soluitur.

IDEM LIB. VII. AD EDICTVM.

LEX XIII.

MVlieris appellatione, & uirgo uiripotens[a] continetur. ¶Res[b] abesse uidentur, ut Sabinus ait, & Pedius probat, etiã hæ, quarũ corpus manet forma[c] mutata. & ideo

d ¶Tempore.) †Eadem ratione dicitur etiã quis plus tẽpore petere, quã do ante tempus petit, & propterea in pœnam duplicanẽ illi inducíæ[m]. †Sed nunquid cùm usuræ hodie omnino sint prohibitæ, locũ habeat hæc lex? & si creditoris nihil interest esse tardius solutum, ut quia non est mercator, nec qui propter hanc morã quicq; damni subiuerit, non procedere mihi uidetur uerius.

1 Mulieris appellatio etiam uirginem continet.
2 Mulier à mollitie dicitur.
3 Mulier plerunq; de corrupta dicitur.
4 Non uidetur exhiberi, quod mutata forma exhibetur.
5 Ex forma res ipsa nomen assumit.
6 Materia, substantia, forma, solennitas, simul differunt.
7 Manus pro arte.
8 Lex Attinia, quæ furtiuam rem usucapi prohibebat, declaratur.
9 In casu huius l. quomodo possit dominus rei suæ possessionem amittere.
10 Redintegrandæ possessionis beneficium etiam malæ fidei possessori datur.
11 Abesse uerbum, uariè in iure accipitur.
12 Absens quis dicatur, iudex diiudicabit ex subiecta materia.

MVLIERIS. a ¶Viripotens.) Et hoc †si uerba propriè accipiãtur, alioquin ex lata interpretatione etiam nõ uiripotens mulier est, nimirũ quia muliebris est sexus[n]: nec etymologia repugnat, cùm †à mollitie dicatur, ut Varro & Lactantius aiunt. †Sanè si fœminam empturo uenditor dixerit, nõ esse mulierem, de corrupta intelligemus[o]: nec enim de sexu uerisimile est tunc fuisse dubitatum[p]. Et M. Cicero cùm obiurgaret, quòd uirginem senex uxorẽ duxisset, cras, inquit, mulierem reddam.

b ¶§. RES abesse.) Et propterea †non uidetur exhiberi, quod mutata forma exhibetur[q]: nec cõmodatũ, depositumue reddi, nisi in eadem causa reddatur[r].

c ¶Forma.) †Ex forma enim res ipsa nomen assumit: quapropter & ubi ea deest, rei quoq; nomen deficit, nisi quid minimum de forma mutatum proponatur[s]. †Sanè mate-

l l. oblig. C. de solut.
m §. plus. de act.
n l. arg. §. muliebri. ff. de aur. & arg. leg.
o l. alioquin. de contrah. emp.
p l. quæritur. §. mulierem. de ædil.
q l. Iul. §. si quis. ff. ad exhib.
r l. ij. §. si reddita. ff. cõmod.
s l. j. in fin. ff. de uent. inspi.

ria, substantia, forma, solennitas, simul differunt. Materia est unde quid conficitur, ut in scypho metallũ, in cõtractu consensus. Substantia est per quã materia in certã speciẽ deduciẗ, ut in uasis uel uestibus artificiũ, in emptionis contractu preciũ. Forma est, quæ certæ illi speciei nomen dat. In iurib. uerò pro forma id requiri dicitur, quod ordinem respicit, ut in stipulatiõe quòd præcedat interrogatio, incõtinenti respõsio sequat[a]. Solennitas actui perfecto extrinsecus accedit, ut autoritas tutoris in pupillorum, agnati cõsensus in mulierũ contractib. Promiscuè tamen hæc Doct. quandoq; accipiunt[b], substantiaq; generaliter diffinitur, quæ ad rei essentiã necessariò requiritur: quapropter materiam, formam, solennitatemq; cõprendit.

a Bald. in c. j. de no. form. fid.

b l. in uenditionibus. de contrahen. empt.

d ¶ Videri abesse.) Et propterea res ipsa rursus simpliciter petetur, tanq; si nihil restitutum sit[c]. Secus si ideo petatur, quia aliquid illi extrinsecus desit: puta cùm quis dedit fundum, nec de euictione cauit: nõ enim simpliciter fundum petet, sed addita causa, ut de euictione caueatur[d].

c l. etiã. ℣. de solut.

d l. Iul. §. j. ℣. de uerb. oblig.

7 e ¶ In †manus precio, id est, artis. Verg. Artificumq; manus inter se, operumq; labores Miratur. Iulius Solinus: Ea ædes manus Dædali ostendebat. Sed quid si per huiusmodi mutationẽ res facta si preciosior? Et ratio Iurisconsulti ostendit tunc rem nõ abesse: non poterit tamen is, qui restituit, expensas repetere[e]: quia sibi nõ licuit in re, quam alienam sciebat, esse tam ingeniosum.

e §. si quis in aliquo. Instit. de rer. diuis.

8 f ¶ §. DESINERE.) †Lex Attinia furtiuã rem usucapi prohibebat[f], nisi ea in potestatẽ dñi reuersa esset, desijsset q; res abesse. Declarat Iurisconsultus desijsse abesse, si in dñi potestatẽ liberã esset reuersa: q̃d intellige, dummodo dñs qui sciuit rem fuisse sibi subtractã, sciat etiã reuersam[g]: nam & tunc si rursus cõtractetur, noua actio furti dabitur[h]. Verba eius legis hæc à Gellio cõmemorantur libro XVII. Quod subreptũ erit, eius rei ęterna autoritas esto: id est, æternum tempus ad usucapiendum, ut alibi declarabimus.

f l. sequitur. §. quod autem. ℣. de usucap.

g l. qui filium. §. pen. ℣. pro em.

h l. inter. in fin. ℣. de furt.

9 g ¶ Possimus.) †Sed quomodo dñs possessionẽ rei suę amittere potest: & si ipse eam per uim recuperauerit, dubium nõ est, posse ab eo auferri, quoniã in interdicto recuperãdæ exceptio dñij reijcitur[i]. Sed & si nõ furi, sed successori eius particulari abstulerit, etiã per triticariã conditionẽ restituere possessionem cõpelli potest, ut Accursius ait[k]. Idemq; si corruptæ redditæ sunt, uel transfigurtæ, uideri[d] abesse: q̃niam plerũq; plus est in manus[e] precio q̃ in re. ¶ Desinere[f] autem abesse res tũc uidetur, cũ sic redit in potestatẽ, ne amittere possessionẽ possimus[g], ob hoc quòd furto pridem subtracta est. ¶ Abest[h] & ea res, quę in rebus humanis non est.

i l. si quis. C. ad l. Iul. de ui pri.

k l. ij. in fi. ℣. de trut.

PAVL. LIB. VIII. AD EDICTVM.

LEX XIIII.

LAbeo & Sabinus existimant, si uestimentum scissum reddatur, uel res corrupta reddita sit, ueluti scyphi collisi, aut tabula rasa pictura, uideri rem abesse[a], quoniam earum rerum precium non est, si dñs ipse spontè rem habuerit ab eo, qui uiolenter à possessore rapuerit: nam si dominus hoc sciebat, ex æquitate iuris canonici possessori succurritur[l]: cui nec lex ciuilis aduersatur, ut aliqui sentiunt[m]. † Sed & illud expeditum est, redintegrandę possessionis beneficio huic prouisum esse[n], q̃d ex cõmuni sententia etiam malęfidei possessori cõpetit aduersus eum, qui uel titulo possideat[o], quoniã recens hæc possessio clandestina & uitiosa præsumitur[p]. Vbi cunq; ergo aliquo huiusmodi interdicto abstrahi à dño possessio posset, res nõ desinere abesse uidetur.

l. c. sæpe. de rei. spol.

m l. si colonus. C. de agr. lib. 11.

n c. reintegr. in q. j.

o l. rem quę nobis. ℣. de acq. possess.

p c. licet. extra de prob.

h ¶ §. ABEST.) †Abesse uerbum plurifariã in iure accipitur. In stipulationibus absentes sunt, qui inuicem se exaudire nequeunt: in præscriptionibus[q], qui in eadem prouincia, seu territorio nõ sunt. In iudicijs absens est, qui ad eum actum nõ est citatus, uel q̃uis citatus, nõ adest. Idem & in eo, quẽ citare difficile est[r]. In legum dispositiõe absens est, qui longè abest[s]: si uerò propè sit, nõ uidetur absens, sed expectari debet, ut Bal. sensit[t]. Illud dubiũ nõ est, qui mortui sunt, absentes esse, uel quia mortui nõ sunt, ut Atticus apud Cicer. in Tuscul. disputat, uel quod uerius est, quia reuerti & adesse amplius non possunt. Hinc iudex datus donec præses absit[u], procedet etiam eo mortuo: quia non solùm abest, qui ad tẽpus, sed & qui perpetuò absens est. †Cùm ergo hæc dictio uarijs modis accipiat, prudens iudex ex subiecta materia quę interpretatio capienda sit, dijudicare debebit.

11

q Instit. de actio. cap. an prin.

r l. aut qui. ℣. quod ui.

s l. iij. §. absens. ℣. de dam. inf.

t l. fin. §. alia autem. C. de bon. quæ lib.

u c. si debitor. de off. dele. in c.

12

1 *Solutione eius quod debetur, nõ semper liberatio cõtingit.*
2 *Si dominus rem sibi furto ablatam sciens emat, an res ei abesse dicatur.*
3 *Rei suæ nemo emptor est, de iure.*
4 *Precium loco rei an semper succedat.*
5 *Non dicitur ei abesse precium, qui ad illud consequendum actionem habet.*
6 *Qui actionem habet, rem habere dicitur.*
7 *Quod alteri dare cogimur, abesse à nobis dicitur.*

LABEO ET SAB. a ¶ Videri rem abesse.) Et propterea adhuc res peteẗ, nec ideo aliquis liberaẗ, quòd ita soluerit. † Quãuis ergo solutione eius, quod debetur, liberationem consequamur, nõ tamen generaliter hoc uerum est. Nam & si res soluta potest auferri, ut quia alteri pignorata[x], uel sub cõditione legata[y], non uidetur soluta. Idem si aliquod ius extrinsecus deficiat, ut quia de euictione cautũ non sit[z]. Sed & si non eo titulo habuerim, quo mihi debebatur, sed precium præ-

1

x l. si res. l. quę res. ℣. de solut.

y l. non quod. ℣. de leg. j.

z l. Iulia. §. qui fundum.

præſtiterim, abeſſe uideꝰ. Sanè in noſtro caſu, ſi rei debitę forma immutata nõ eſt, & precium in ſubſtantia, non in arte poſitũ ſit, quale eſt in uulgaribus indumentis, uidereꝰ rem peti nõ poſſe, ſed in id quod intereſt rem nõ fuiſſe diminutã, agendũ [a]: in qua tamen re aliter ſolet diſtingui, ut in cõtractibus bonæ fidei actione prima ad rem ipſam agatur[b]: idẽq; in actione ex teſtamento, quæ bonæ fidei naturam imitatur[c]: in ſtrictiuerò iuriſcõtractib. actione de dolo agi in id q̃d intereſt, oporteret[f].

in ſubſtantia, ſed in arte ſit poſitũ. Item ſi dominus rem quæ ſibi furto aberat ignorãs[b] emerit[c], rectè dicitur res abeſſe, etſi poſtea id ita eſſe ſcierit, quia res ei abeſſe uidetur[d], cui precium abeſt[e].

¶Rem amiſiſſe uidetur[f], q̃ aduerſus nullum eius perſequẽdi actionem[g] habet.

VLP. LIB. X. AD EDICTVM.

LEX XV.

BOna ciuitatis ab uſiuè publica dicta ſunt: ſola enim ea publica ſunt, quę populi Rom. ſunt.

b ¶Ignorans.) † Quid ſi ſciens? & ſi ab alio emat, idem eſt: quia non ideo uidetur furem liberaſſe, quin ab eo rem petere poſsit. Si uerò ab ipſo fure emat, hic uidetur probari tunc rem nõ abeſſe, quod probo. Sed quid ſi huiuſmodi res ſibi purè legata eſſet, nunquid eam ab hęrede emendo cenſeretur legato renunciare? Et Bart. nõ renunciatũ credidit[e]: quapropter & hoc caſu res uideretur abeſſe: ſed contra Bart. crebrior eſt ſententia.

c ¶Emerit.) De facto, † nam iure rei ſuę ſiue ſciens, ſiue ignorans, emptor nemo eſt[f]: licet preciũ ſolus repetat, qui ignorãs emit. Et hinc colligitur, ſi quis Titio prędia leget prętera, quæ à Sẽpronio emit, tametſi emptio ipſo iure nulla fuerit, excepta tamẽ uideri. Licet enim in effectu emptio nulla, non ſit emptio, appellationem tamẽ iſtam de facto ſortitur, idq; ſatis eſt.

d ¶Quia uidetur.) † Et ſic precium loco rei ſuccedit, quod in uniuerſalibus uerũ eſt[g], ut in hæreditate uel dote[h]: in particularibus minimè[i], niſi cùm quis ideo cõuenitur, quia locupletior ſit factus[k]: non enim minus locuples eſt, qui precium, q̃ qui rem habet: niſi item contra eum agatur, qui debuit id agere, ut rem actor ſine precij alicuius ſolutione haberet: nam ſi id non fecerit, preciũ quod actori abeſt reſtituet, ut hic in fure, & alibi in hærede, qui rem legatam ſoluere debuit[l].

e ¶Cui preciũ abeſt.) Si à fure ipſo ignorans emerim, rem ipſam ab eo petã, uel etiã ipſum preciũ, ſi ita mihi magis placeat: nam qui rem ab eo emit, qui abſq; precio dare tenetur, uel ipſam rem rurſus petit, uel preciũ quod ſibi abeſt[m]: idq; crebriore calculo receptum eſt, licet alij rem in obligatione, æſtimationẽ in ſolutiõe eſſe crediderint[n]. Sed quid ſi ab alio ignorans emerim? Et nõ uideretur rem abeſſe, quia tũc preciũ nõ abeſt: cùm eã rei meæ emptio non ualuerit, precium repetam. † Nec dicitur ei abeſſe precium, qui ad illud cõſequendum actionem habet: ſed cùm electionem domini eſſe ſuprà dixerim, ſi cõtra furẽ agere maluerit, uerius eſt uideri rem abeſſe: & ita Iuriſcõſultus hîc intelligi debet.

f ¶§. REM amiſiſſe uidetur.) Hoc uerbũ proprietatem hic denotat: ſi enim anulus mihi in mare elapſus ſit, non ſolũ iuris interpretatione, ſed etiã uerè eum dicor amiſiſſe.

g ¶Actionem.) Nam † qui actionẽ habet, rem habere uidetur: & q̃d nos alteri dare, uel perſonali actione cogimur[o], abeſſe à nobis dicit: & hoc iuris interpretatione uerũ eſt, alioquin in executione facti aliud eſt, tum propter litis fruſtrationes, & dubios euẽtus, tum quia tutius eſt rei incũbere. quapropter lex municipalis quæ in rei ſuæ uẽditore aliquid corrigat, in eo non ſeruaretur, qui ſibi debitam rem uẽderet[p]: & ideo † minus eſt actionẽ habere q̃p rem, ut in regula iuris habetur.

o l. ſi quis mandat. Titij. §. de neg. geſt.

p Doct. in l. Gallus. §. uidendum.

1 *Quæ ad rempub. Romanam pertinebant, quare dicta ſunt publica.*
2 *Semper apud quaſcunq; nationes ius ſupremũ populi fuit.*
3 *Principio rerum ex populi conſenſu reges aſſumpti ſunt.*
4 *De Carolo Magno & Pipino quædam annotata.*
5 *Ab Hugone Capeto oriundi, qui etiamnum moderantur rebus Francorum.*
6 *Princeps iuſtus eſt, qui ex conſenſu populi regnat.*
7 *Qui inuitis dominatur, tyrannus eſt.*
8 *Cuiuſdam pyratæ falſe dictum ad Alexandrum Magnum.*

BONA ciuitatis. † Ius imperij Romani ad populum pertinebat[q], donec per legem Rhemniam populus in Auguſtum Cæſarẽ ius omne tranſtulit: meritò ergo quæ ad rem pub. Romanam pertinebant, publica dicta ſunt, quaſi populica. Ad Romanorũ tamen ſimilitudinem, & quæ in alijs ciuitatibus cõmunia uniuerſorũ erant, publica dici cœpta ſunt: † ſemper enim apud quaſcũq; nationes ius ſupremũ populi fuit, idq; uel legis diuinę inſtituto oſtenditur. Nam cùm hominẽ creauit deus, illi in cætera quidem animantia ius & dominium conceſsit, hominum autem ut alteri alter ſeruiret non indixit. † Vnde principio rerum non diuina iuſsione, ſed ex populi conſenſu Reges aſſumpti ſunt: quod & poſt Romani imperij occaſum ſeruatũ fuit, cùm † Carolus Magnus à populo Rom. Auguſtus electus eſt, & à pontifice Leone ſacro oleo inunctus, quod ius populi hodie Gregoriana lege in ſeptem Germaniæ primates translatum eſt. Sic & Franci Chilperico eiecto, q̃d regno idoneus nõ eſſet, Pipinum πανελληνῶν conſilio ſubſtituerunt. Et cùm Pipini proles à maioribus degenerasſet, rurſus Odonem, mox eius fratrem Robertum, & deinde Roberti nepotem Hugonem ad ſum

q l. j. §. de mandat. prin.

5 mum fastigium euexerunt:†is Hugo est, qui uulgò Capetus dicebatur, unde oriũdi sunt qui etiamnum Francorum rebus moderantur. & quod de maximis hisce regibus, nimirum Romano & Franco, dictum est, idem & in inferioribus obseruatũ fuisse, qui historicos legerit,
6 deprænde t:†ut meritò censeam diuina lege eum iustũ principẽ esse, qui ex populi cõsensu regnet, quod & Aristot. tradit:†qui
7 uerò inuitis dominetur, eum tyrannum esse, etiãsi Cęsar sit, à Septemuiris electus, uel quaqua alia ratione ciuili iure potẽtiam suam tueatur. Vnde cùm magna regna nõ ex subditorum consensu, sed per uiolentiam primò constituta sint, meritò diuus Augustinus lib. de ciuitate Dei IIII.
8 magna latrocinia esse dixit,†adducto etiã piratæ cuiusdam exemplo, qui comprænsus et ante Alexandrũ Magnũ adductus, cùm interrogaretur, qua causa mare haberet infestũ: Quid tibi, inquit, ut orbẽ terrarũ habeas infestũ: sed quia id ego exiguo nauigio facio, latro uocor: tu quia magna classe, Imperator.

1 *Vectigal quid, & octonarij unde dicti.*
2 *Publicanus est, qui publicum redimit.*
3 *Regulariter quod iuris de fisco statuitur, idem in priuato locũ habet.*
4 *Quibus casibus plus tributatur fisco, quàm cæteris ciuitatibus.*
5 *Ciuitatibus an concedenda restitutio in integrum.*

1 EVM QVI.) a ¶†Vectigal est, quod pro rebus ciuitati inuectis uel euectis publico soluitur: ea est octaua pars[a], unde Octonarij quandoq; dicti exactores: sicut & Vigesimarij, & ducenarij. Sunt & fundi uectigales, qui ciuitatũ sunt, & mancipibus ita locantur, ut certum uectigal Reipublicę pendant: quod in Dispunctionibus à me adnotatum est lib. III. cap. X.

a l. ex præstat. C. de uectig.

2 b ¶ Publicanum.) †Quòd publicum redimat: simpliciter enim publicũ accipitur pro uectigali M. Cicer. Tranquillo & Tacito. Iabolenus: Qui operas in publico, quod uectigalium causa locatũ est dat, Reipublicæ causa non abest[b].

b l. miles. ¶. ex quib. cau. ma.

3 c ¶ Ciuitates.) †Atqui regulariter quod iuris de fisco statuimus, etiam de priuatis cõstitutum censetur, & è cõuerso[c]. quapropter licet uerbum, publicè, propriè ad fiscum pertineat, nõ tamen idcirco differentia iuris aliqua inducitur. † Sunt tamen quidam casus, quibus plus tributum est fisco, quàm cęteris

c l. itẽ. §. in priuat. ¶. de petit. hæred.

4 ciuitatibus, ut in l. Iulia peculatus, ut aliqui sentiunt: item in redhibitione rei morbosæ, quæ ex ædilitio edicto fit[d]. Sunt & alij, cùm ciuitatibus omnibus plusquam priuatis conceditur, ut in præscriptione uel usucapione, quæ uel longiori tempore[e], uel nullo modo cõcedit[f]: idẽ si mancipiũ furto illis sit subtractum[g], atque id genus multa similia[h]. †Sed nunquid ciuitatibus concedenda sit restitutio in integrũ? & cõmuniter cõcedi aiũt[i]: quoniam cùm per administratores regantur, si in cõtractu uel iudicio læsę sint, iusta est causa restitutiõis: idq; in oppidis, huiusmodiq; uniuersitatibus[k]: q̃d uel maximè procedit, si in eis sint & pupilli, & furiosi, & uiduæ, & id genus, qui aliàs iure cõmuni restituuntur.

d l. 1. §. Illud. ff. tit.
e l. fin. C. de iur. sanc. eccles.
f l. usucap. ¶. de usucap.
g l. mancipium. de serv. fug.
h l. ciuitat. ¶. de cert. pet.
i l. rempu. C. de iure rep. lib. xi.
k l. restitub. C. in quib. cau. ma.

INTER publica[a] habemus, non sacra, nec religiosa, nec quę publicis usibus sunt destinata, sed si qua sunt ciuitatum uelut bona, seu peculia seruorum ciuitatũ, pro culdubio publica habentur. Publica uectigalia intelligere debemus, ex quibus uectigal fiscus[b] capit: quale est uectigal portus uel uenalium[c] rerum, item sa

1 *Publicæ res propriè & impropriè siue largè sumuntur.*
2 *Aerarium populi, fiscus principis est.*
3 *Fiscus constat ex canone, oblatione, indictione.*
4 *In salinis ea est uectigalis natura, ut soli mancipes sal uendant.*
5 *Liuius Salinator.*

INTER publica.) a ¶†Publicę res proprio sermone sunt, quæ populi Romani sunt. Sed & quæ ciuitatũ in usu publico sunt, per similitudinem publicæ dicũtur[l]. latissima uerò significatione, etiam si in publico usu nõ sint, ita tamen appellantur[m]: quẽ sensum Iuriscõsultus hic sequutus est, & propterea nõ publica hæc esse, sed inter publica haberi ait. Sanè & quæ iure naturali cõmunia sunt, eorum usus iure gentium est publicus[n], & occupanti conceditur: quod nõ est in his, quæ iure ciuili publica sunt, de quibus hic agitur.

1
l l. sed Cessa. ¶. de contrah. empt.
m l. in tantũ. §. uni. ¶. de fur. bon.
n §. 1. de rer. diuis.

b ¶ Fiscus.) †Aerarium populi erat, fiscus principis, donec omnia princeps in fiscũ suũ transtulit. †Constat autẽ, ut Pedianus ait, canone, indictione, oblatione. Canon ordinarios principum reditus significat, ut portoria, & eiusmodi, quæ in urbium exitu uel ingressu soluuntur. Oblatio nomen sumpsit, quòd à popularibus olim oblatũ principi id munus sit: eo continentur octaua, uel uigesima, uel quicquid ex consuetudine de rebus promercalibus solet pendi, quarũ mẽtio hic habetur. Indictio est, quod edicto principis subditis indicitur, quod ut plurimũ certam quantitatẽ non cõplectitur. Sed hæc quomodo in iure aliter distinguantur, infra disseram.

2
3

c ¶ Venalium.) Hæc est octaua pars, sicut metallorũ decima[o]. †In salinis uerò ea est uecti-

o l. omnes. C. de metall.

4

uectigalis natura, ut ſoli mancipes [a], hoc eſt, qui à fiſco hoc ius emerunt, ſal uendant: idq; principis monopoliũ eſt, quod antiquis quo que inſtitutum fuit; quapropter †Liuius Salinator dictus. Idemq; in piſcarijs, ſecundum regionum quarundam morẽ, obſeruatum eſt.

linarũ & metallorũ & piſcariarum.

PAVL. LIB. IX. LEX XVIII.

MVnus trib. modis dicit, uno donum [d], & inde munera dici dari mittíue: altero onus [b], q̃d cùm remittitur uacationẽ militiæ muneriſq; preſtat, inde immunitatem [c] appellari: tertio officiũ, unde munera militaria & quoſdam milites munificos [d] uocari. Igitur municipes [e] dici, quòd munera ciuilia capiant.

VLPIANVS LIB. XX. LEX XIX.

LAbeo lib. primo Prætoris urbani [d] definit, quòd quę dam agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur: & actũ [b] quidem uerbum generale eſſe, ſiue re, ſiue uerbis q̃d agatur, ut in ſtipulationem contractus dici poſſunt.

1 *Munus & ſpecificè & genericè accipitur.*
2 *Munus pro onere ſumptũ, tripliciter accipitur.*
3 *Munus patrimoniale quid & unde.*
4 *Munus perſonale.*
5 *Munus mixtum.*
6 *Decemprimi qui dicãtur.*
7 *Munera ordinaria definiuntur.*
8 *Immunitas à quibus muneribus conceſſa.*
9 *Munera militaria quæ.*
10 *Beneficiarij & munifices opponuntur.*

MVNVS. a ¶Donũ.)

1 †Cũ munus pro largitione accipitur, tanquã ſpecies doni eſt, ſignificatq; quod ex aliqua cauſa fit donum. cùm uero non habito ad largitionem reſpectu ſumitur, tunc generaliter quælibet munera comprendit: atque ita hic accipiendum eſt.

2 b ¶Altero onus.) †Et hoc ſenſu tripliciter

3 accipitur: eſt enim †munus patrimoniale, q̃d ideo ſic dicitur, quia cũ ſumptu fit, patrimoniumq; diminuit. Id quandoq; perſonæ imponitur, nulla facultatum ratione habita, ut eſt capitatio. quandoq; ſecundum fortunam ſoluentis imponitur, ut quam collectam dicimus, uel indictũ, ſuperindictumue. aliquando nullo perſonæ reſpectu rei ipſi incumbit, ut tributum, & cenſus: ſubiturq; uel in ipſa re, ut cùm hoſpitem recipimus: uel ex re, ut cùm certam partem fructuũ pendimus: uel propter rem, ut ſi pecuniam pro cenſu præ-

4 ſtamus. †Eſt & munus perſonale, id nunc dignitati adnectitur, & honor appellatur: nũc ſordidum eſt, ut calcem coquere, arenam fodere: nũc nec honorificum, nec uile aliquid in ſe habet, ut cùm ſubire curam publicæ pe-

5 cuniæ aliquis compellitur. †Eſt & munus mixtum, ut decaprotię [b], id eſt, decemprimatus: erant enim † Decemprimi ex decurionibus

6 exactores tributorum, qui fiſcalia detrimenta de ſuo ipſi reſarciebant, publicanis mancipibus ue non multũ abſimiles. Ex his aliqua ordinaria ſunt, aliqua extraordinaria. †quæ

7 ordinaria ſunt ſic definiri Bart. ait [c], ut ea ſint quæ à lege principéue impoſita ſunt, & certam formam habent.

8 c ¶Immunitatem.) †Ea à patrimonialibus nunquam conceſſa uidetur [d]: nec qui à perſonalibus immunis eſt, ab honore excuſatus cenſetur [e]: ſed & ſi immunitas per amplíſsima uerba cuiquam conceſſa ſit, non tra hetur ad onus ex improuiſo inopinatoq; caſu impoſitum: ut ſi bellum ſuperueniat: publicè enim intereſt huiuſmodi conceſsiones tunc negligi [f].

d ¶Munificos.) †Munera militaria ſunt excubiæ, angariæ, geſtationes in uſum belli, decurſio campi, erectio ualli, atque id genus ſimilia: qui ab his muneribus immunes erãt, †beneficiarij dicebantur: qui ſubibant, munifices. Feſtus autor.

e ¶Municipes.) Qui ſint, infra latius oſtendetur [g].

1 *Stipulatio propriè cõtractus non eſt, & de quibuſdam id genus alijs.*
2 *Ex lata tamẽ ſignificatione contractus dici poſſunt.*
3 *Aditio hæreditatis nec ex lata ſignificatione cõtractus continetur.*
4 *Diſpoſitio de contractu loquens, an & quando de diſtractu intelligatur.*
5 *Contractus græcè συνάλλαγμα.*
6 *Explicatus Vlpia. in l. iuris gent. ff. de pact.*
7 *Cur in contractu innominato, Facio ut des, non agatur præſcriptis uerbis, ſed de dolo.*
8 *συνάλλαγμα unde dicatur.*
9 *Contractus unde dicatur.*
10 *ἄλλαγμα, & σύνάλλαγμα.*
11 *Ex contractu obligatio, ex obligatione actio oritur.*
12 *Obligatio quædam ex æquitate datur.*
13 *Obligationis uerbum & ciuilem & naturalem continet.*
14 *Geſtum quomodo accipiatur.*

LABEO.) a ¶Prætoris urbani.) Sic aliquem ex libris ſuis inſcripſit Labeo.

b ¶Actum.) Hinc ergo †apparet, ſtipulationem propriè contractum nõ eſſe, licet in ea tam reus credendi quàm debendi dicat [h]: ſicut nec donationem, neq; liberationẽ, aut pactum refutatoriũ, idq; genus remiſsionis, contractuumq; diſſolutiones: nam in his uiciſsim obligatio nõ oritur. quapropter ſi lex municipalis de contractu uerba faciat, hi minimè continebuntur, idq; receptius eſt [i]: niſi eadem ratio quæ in cęteris contractibus procedit, in his quoq; locum habeat: †nam cũ ex lata ſignificatione etiam hi contractus dicantur [k], quamuis diſpoſitio odioſa ſit, à ratione interpretationẽ ſumet. quapropter ſi lex uetat ſine agnati conſenſu ex contractu mulierem obligari, nec debitorẽ liberare poterit [l]: cõſtitutum enim ita eſt, ut mulieris imbecilli conſilio ſuccurratur: at tunc uel maximè ſuccurrendũ eſt, cùm donare, uel debitorẽ liberare mulier cupit. Sed nunquid hæreditatem adire prohibetur? & aiunt cõmuniter

a *l. ſi quis. de uectig.*
b *fin. ẽ. de munerib.*
c *Bart. l. j. C. de mulier. lib. xj.*
d *his onerib. de muner. cui muneris. cod. tit.*
e *Doct. in l. ſi ex toto. ẽ. de leg. j*
f *eod. l. municeps.*
g *l. v. ẽ. de uer. oblig.*
h *l. ſiue ap. C. de tranſ.*
i *l. ſi cum dona. C. quod met. cauſa.*
k *Bart. §. pactus ne peteret.*
l *his onerib.*

3 nō prohiberi[a]:†aditio enim hæreditatis etiā ex lata significatione contractus non continetur, licet lex interpretetur eum, qui adeat, quasi cōtrahere cum creditoribus hæreditarijs. Nam†quāuis dispositio de contractu loquens, etiam de di

4 stractu intelligat[b], tamen hoc ita accipitur, si uerè gestus est ille quasi contractus, non si ficte[c], ut in proposita est quæstione. Plerunq; enim lex nō obseruatis uerbis ex aliqua ratione, idem iuris constituit de quibuscunq; obligationibus, quod de contractibus[d]: sed nō ideo consequēs est, ut in municipalibus statutis, quæ non nisi ex ui uerborum ductam interpretationem accipiunt, idem obseruetur.

5 c ¶Cōtractū.) †Quod Græci σωάλλαγμα uocant. Sic dicitur, cùm ultra uerba cōtractus, aliquid utrinque agitur. quapropter alibi Vlpianus[e], †Iulianū, inquit, puto rectè à Mauritiano reprænsum in hoc, dedi tibi Stichū, ut Pamphilum manumittas, manumisisti, euictus est Stichus: Iulianus scribit in factum actionem à prætore dandam, ille ait ciuilem incertam actionem, id est, præscriptis uerbis sufficere: esse enim contractum Aristo adijcit σωάλλαγμα, unde hæc nascitur actio: ita enim reposita in Tusco codice est hæc dictio, hoc sensu: cū præscriptis uerbis actio detur, quoties ex utriusq; parte aliquid factum est, quo uterque sit obligatus: meritò in casu nostro ea cōpetet, quia uicissim quædam quasi permutatio Stichi Pamphiliq;, ut manumit-

6 teretur, interuenit. Et hæc ratio est, †cur in cōtractu innominato, Si faciam, ut des, & posteaq; feci cessas dare, præscriptis uerbis non agatur, sed de dolo[f]: nam hic non est σωάλλαγμα, id est, mutuum factum obligatoriū: potuit enim factum tuum explicari absq; meo, & ideo præscriptis uerbis non agitur: quod non est in contractu, Do ut facias, uel do ut des, cùm dare sit dominiū transferre, quod nō nisi in cōsentiētem transferri potest. cùm ergo tibi dederim, & consequenter utriusq; factum interuenerit, mei transferentis, & tui dominiū acceptantis, meritò præscriptis uerbis agetur. Dixerit aliquis: Si ratio hæc uera esset, cùm traderem, ut des (traditio enim facta est) de dolo agi nō posset[g]: nō enim tradere possum, quin tu accipias. sed & si facerem, ut faceres, de dolo agendum esset: quod præter Iurisconsulti mentem uidetur esse. Cui ego responderim: cùm traditionē acceptans nullum ius acquirat, merū id factum lex tradenti potius imputat, in cuius facti executionem uenit: in contractu uerò, Cum facio, ut facias, ideo semper præscriptis uerbis agitur, quia ultra promissionem uidetur utrinq; interpositum mandatum. & secundum hanc declarationem accipienda sunt quę Paradoxorum libro v. cap. vii. latius disserui. Sanè †σωάλλαγμα græcè à σὺν, quod est simul, & ἀλλήλως uicissim, & uerbo ἀλλάττω descendit, quod mutare uulgò significat: sed eius origo est ab ἄττω uerbo antiquo, quod deduciū ab ἀίσσω, ἀΐττω, unde ἄττω, q̄d est impello, conuenio, tracto: †qua ratione et contractū dici probabile est, quasi cōtra seu uicissim actum, id enim hæc uox significat. Vnde Vergilius Homericon illud, τὴν δ' ἀπαμειβόμενος, transtulit, quem contra. sic & contrahere, erit uicissim & mutuò trahere. Est & †ἄλλαγμα pro precio & munere, quod ab aliquo capitur, ut interpretatur Hieronymus ii. in prophetam Amos cōmentario. αὐτάλλαγμα quoq; in Euangelio Matthæi cap. xvi. pro re accipitur, quæ iuxta ueterum cōmercia in permutationem datur. Interpres retributionem uertit: Quam dabit homo retributionē, &c. Vulgatiore uocabulo Græci contractum συμβολαίῳ uocant.

d ¶Obligationem.) †Ex contractu enim oritur obligatio, ex obligatione actio[h]: quapropter ex contractu actionem dari, ex obligatione nasci dicimus. †Sanè & quædam est obligatio, quæ ex contractu nō nascitur, sed ex quadam æquitate datur: ex ea nō actione, sed officio iudicis succurritur[i]. † Planè & obligationis uerbum generale est, & tam ciuilem quàm naturalem continet: quapropter mulier quę obligare se prohibetur sine agnati consensu, neq; pactum facere debitori de non petendo poterit[k]: quoniam ex eo naturaliter nō petere obligaretur. Sed nunquid simpliciter liberare possit: & ex uerbis dicendum est posse, nisi ratio legis aliud induceret[l], ut suprà dixi.

e ¶Gestum.) †Cùm rem sine uerbis factam significet, ad extraiudicialia tantū trahi Accursius credidit: reprobantq; inde quidam eam petitionē, qua quis in iudicio gessisse negocia alicuius se asserebat. Sed hæc meritò non recipiuntur, cùm ex subiecto argumento, gestum etiam accipiatur, siue ex contractu, siue aliter quid factū sit[m]. Caius etiam infra tanquam leuem hāc differentiam inter gesta & facta negligit. Nec dubiū est ex cōmuni loquendi usu nihil hæc differre, quod Bart. annotauit[n].

a l. more. ī. de acq. hæred.

b l. ad resol. C. de præd. min.

c l. de co. ī. de iudi.

d l. omnem. ī. de iudi.

e l. iuris gen. §. de pact.

f l. naturalis. §. quod si faciā. ī. de præscri. uerb.

g l. cum proponas. C. de dol.

ditionē, locationem, cōductionem, societatem: gestum[e] rem significare sine uerbis factam.

h l. licet. ī. de procur.

i l. qui per edlu. ī. de actio. emp. in fin.

k Bart. d. §. pactum ne peteret.

l Bal. in rub. C. de pact.

m l. ait prætor. ī. de min.

n l. j. de offic. proc. cæs.

1 *Minor testamentum condens, aduersus eius confectionem non restituitur.*
2 *Sub curatore existens, licet immobilia alienare prohibeatur, de his tamen testari potest.*
3 *L. fin. C. de sent. pass. in testamento non habet locum.*
4 *Testamentum pro contractu quandoq; accipi.*
5 *Argumentum de contractibus ad testamenta ualet.*
6 *In testamentis contrahi potest.*
7 *Hæres adeundo hæreditatem quasi contrahit.*
8 *Donatio causa mortis, an cōtractus sit, uel ultima uoluntas.*

Verba

1 VERBA contraxerũt.) †Si minor teſtamentũ condat, aduerſus eius cõfectionem reſtituí nõ poteſt, quoniã edictum prætoris de eo quod geſtũ eſt, loquitur[a]: quę uerba teſtamentum nõ comprænduntur: atq; hoc omnes probant[b]: ſi tamen dolo fuit inductus, ſuccurretur legitimis hęredibus per actionẽ de dolo[c]. Eadẽ ratiõe †adoleſcẽs qui curatorem habeat, cõtrahẽdo res ſuas immobiles ſine decreto alienare prohibetur, & tamen teſtando nõ ſolùm ipſe poteſt, ſed & concedere cui uelit, ut alienet[d]. Eodem modo lex quæ contractus minorum propter iuriſiurandi religionem corroborat, in eorum teſtamentis locum non habet[e]. †Hinc & cõſtitutio quæ à filio deportati ante patris reſtitutionem geſta confirmat[f], in teſtamento nõ intelligitur: ſuntq; id genus plura ſimilia[g].

a l. ait prætor.
b l. j. §. fuit. ī. ad Trebell.
c l. lege. §. Sempronia. de leg. u. l. non enim. de inoff. teſta.
d Baldus l. ij. C. quando decr. bon. in auth. ſacramenta.
e l. fi. C. de ſent. paſſ.
f l. in l. quæ de legato. ī. de leg. j.
g l. ī. de bon. poſſeſſ.

IDEM LIB. XII. LEX XX.

VErba, contraxerunt, geſſerunt, non pertinent ad teſtandi ius.

PAVL. LIB. XI. LEX XXI.

PRincepsbona cõcedendo, uidetur

2 †Quandoq; tamen uidetur in lege receptũ, ut pro contractu etiam teſtamentum accipiatur: quod ideo eſt, quoniam olim per imaginariam quandam uenditionem teſtamenta concipiebantur, quod ex Caij inſtitutionib. in Topica Ciceronis Boëthius explicat. Sũt enim & quędam ſucceſsiones in contractuũ locum ſubrogatæ, ut bonorum poſſeſſ. in bonis liberti, quam imago ſocietatis induxit[h].

3 †Nam & de contractibus ad teſtamenta plerunq; argumentamur, idq; argumentum ualet, niſi rationis diuerſitas aliud ſuadeat. Ea colligitur pluribus cauſis, tum quòd teſtamenta fauorabiliorem interpretationem recipiunt, tum quòd ambulatoria à teſtatoris uoluntate pendent, tum quòd in eis nõ facilè quis uel falſus uel fallendi conſiliũ habuiſſe præſumitur[i], tum quòd eorum robur ab aditione hæredis incipit. †Cæterũ & in teſtamentis contrahi poſſe dubiũ nõ eſt: quapropter & ab hærede ſtipulari legatario in teſtamento quis poteſt[k]: & ſatis erit, ſi duobus teſtibus hoc probetur, ut plerique ſentiũt. †cùm uerò ex teſtamento hæreditas aditur, nõ ipſe teſtator, ſed hæres quaſi contrahere cum creditoribus hæreditarijs cenſetur[l], atq; id Albericus probat: nam ita proxima contractuum naturæ eſt ultima uoluntas, ut †de donatione cauſa mortis dubitatum ſit, utri magis aſſimiletur, & eſſe contractum & ſimilem donationi ſimplici omnes fatentur[m]: quantum uerò ad efficaciam effectúmue, ultimę uoluntatis naturam imitari[n]. Sed cùm ita ſit, mirum eſt cur conſentiente patre filius famil. teſtari nequeat, & tamen cauſa mortis donare poſsit[o].

h ſ. j. §. ī. de bon. libert.
i l. ſi is qui. e uulg.
k fin. C. de fideicõm.
l l. ī. ex quib. cauſ. in poſſ.
m Baldus l. j. §. ī. de donat. præleg.
n Doct. l. ij. §. ī. de leg. j.
o l. tam is. §. ī. de don. cau. mor.

1 Cui bona conceduntur, etiam ea petere poteſt, quæ alius debet.
2 In beneficijs principum plenuſs. interpretatio facienda.
3 Bona intelliguntur deducto ære alieno.
4 Si bona publica alicui reſtituantur exuli, an deducantur quæ ex indictione principis ſoluere debuiſſet.

PRINCEPS. a ¶Obligationes.) Id dubium nõ eſt, cùm †is, cui bona concedun 1
tur, etiam ea petere poſsit, quæ alius debet: actiones emẽ in bonis ſunt. Sed quid ſi ſuper illis bonis aliqd alteri debeatur? & idẽ eſſe Accurſius ex hoc reſpõſo exiſtimauit, rationemq; affert, †quoniam in beneficijs Principũ ſit pleniſsima interpretatio[p]: quę ratio mihi nõ placet: fit emẽ pleniſsima interpretatio in eius fauorem, cui princeps aliquid indulget: ſed in propoſita quęſtione damnũ eſt impetrantis, ut obligationes ſuſcipere cõpellatur: quare ipſe ita exiſtimauerim, †bonorũ appellationẽ ære alieno deducto intelligendã, idq; ex ſermonis proprietate. Ex mente tamen diſponentis aliter quãdoq; cenſendum: ea ſic præſumitur, cùm aliàs aliquid abſurdũ induceretur[q], ueluti quòd quis pro parte tantũ eſſet hæres[r], uel quòd omnia onera ad aliquem pertinerent, ad alium uerò omne lucrũ[s]. Idem eſt in reſtitutione facta à principe, qua omnia bona alicui concedit. Intelligitur etiã de obligationibus: quia aliàs is, qui reſtituit, melioris fieret conditionis, cũ prius eſſet[t]. Idem eſt ſi publicata bona alicui donat, nec enim uerisimile eſt uoluiſſe eum in hoc æraríũ ſuum aggrauare, ut æs alienũ ſoluat, omni lucro ad alium ſpectante. Sed pone: †publicatis alicuius bonis, indicta & exacta à principe eſt aliqua pecuniaria collectio, deinde ad bona ſua exul reſtitutus eſt, nũquid in eorũ reſtitutione deducendũ eſt, quod ex ea indictione ad eum ſoluere pertinuiſſet? Et Alber. deducendũ ait. Idem & ipſe ſentio, ſi ad fructus quoq; interim perceptos ſit reſtitutus: q̃d in dubio nõ eſt dicendũ[u]: nã ſi fructus nõ ſint reſtituti, nõ debemus à proprietate uerborũ recedere, cùm ſatis ſit, ſi interim fiſcus fructus ipſos lucratus eſt. 4

p l. ſi quãdo. C. de bon. mat.
q l. ſi quis ſer. §. fin. de lega. ij.
r l. iij. ī. de bon. poſſeſſ.
s l. cogi. ad Trebell.
t l. j. C. de ſenten. paſſ.
u auth. idem. C. de hæret.

1 Exhibere rem quis dicatur.
2 Actio ad exhibendum præcedit rei uend.
3 Interdicta exhibitoria unde dicta.
4 Verbum, reſtituere, an ad fructus referatur.
5 Reſtitutionis uerbum amplam ſignificationem habet.

PLus eſt in reſtitutione.) a ¶†Exhibere 1
rem dicitur, qui in præſentiã affert[x]: quapropter †actio ad exhibendũ, uendicationes 2
prægreditur, mobiliaq; prius exhibentur, deinde à dño uendicantur. †Hinc & dicta ſunt interdicta exhibitoria, ut cùm prætor, niſi tabulæ teſtamenti, uel liberi homo, uel liberi ex 3
hibeãtur, interdicit[y]: quod intelligitur, ut uideri, tangi, agnoſcíq; poſsint[z].

b ¶†Reſtituere eſt generalius uerbum, 4

x l. ij. ad exhib.
y l. deinde. de liber. exhib.
z l. quod & lex. §. ait prætor. de lib. ho. ex.

quod etiã ad fructus refertur, q̃d accipit Oldradus Albericusq̃, cùm uerbum id à lege profertur[a], alioquin si ab homine, fructus nõ cõtineri[b]: quod defendi potest, si alia ratio sit in fructibus, q̃ in re ipsa. Ego distinguendũ putauerim, si fructus bona fide sint percepti, nec restitutiõis causa retrò inferat, tunc nõ restituantur[c]: quam ob causam si princeps deportatũ de damnatis eximit, & ex indulgẽtia bona ei mandat restitui, interim acquisiti fructus non restituentur[d]: si uerò mala fide percepti sint, dubium nõ sit, quin restitui debeant. Idem si restitutionis causa repetita die assumat̃, ut cùm quis in fraudẽ creditorũ alienat, prętor enim eum contractũ perinde ab ipso principio irritum esse uult, ac si nihil alienatũ foret[e]. Sanè & à principe restitutio facta, alteri damnũ afferre nõ debet: quapropter ad ea bona nõ extendetur, quæ interim alienata sunt[f], nisi de apertissima principis mente constet, ut cũ condemnationẽ publicationemq̃ pro infecta haberi uelit[g]. Idem si publicæ utilitatis ratio hoc suadeat: uel si ideo quis restitutus sit, quia iniustè sit condemnatus[h]: nam in his casibus damnũ afferre alteri princeps non dicitur, cùm precium restituere illi debeat: ex facto enim suo secuta est euictio: & ideo non prius restitui bona existimauerim, q̃ preciũ emptori redditũ fuerit: nimis enim graue illi esset, rem cuius possessioni incumbebat, restituere, deinde aduersus fiscum experiri.

c ¶Restitutionis uerbo.) Nam nõ solùm fructus continentur, sed etiã causa usucapionis[i]: habetq̃ ex iuris interpretatiõe † hæc uox amplam significationẽ[k]. Sanè & restituere princeps dicitur, cũ ordini & dignitati restituit[l], itemq̃ famę[m], ut cùm quis infamia notatus, hoc ex principali indulgentia impetrat, quo casu infamia facti nõ aboletur, nec eius effectus: nõ em̃ potest princeps facere, quò minus alicuius opinio apud graues bonosq̃ uiros notata sit[n]. Restituuntur & natalib. qui serui nati sunt, ingenuitatisq̃ iura acquirũt. Restituũtur & in integrũ minores, & qui iustam causam, unde restituí eos æquũ sit, prætori probauerunt. Restituitur & dos soluto matrimonio: restituitur ex S.C. Trebelliano hæreditas: restituit̃ possessio ex interdictis.

a l. in condem. §. tit. j.
b l. qui excubias. §. de re mil.
c l. at ex. §. j. ℣. de rei uend.
d auth. idem. C. de hæret.
e l. uideamus. ℣. de usur.
f c. quamuis. de rescript. in 6.
g Car. c. quia dilig. de eie.
h l. quid si. §. Scæuola. ℣. de min.
i l. restituere. §. eod.
k l. fin. §. eod.
l l. j. C. de senten. pass.
m l. j. §. de qua. de postul.
n Feli. c. testimonium. de testibus.

1 Rei mentionẽ faciens, etiam de eius causis iuribusq̃ intellexisse creditur.
2 Libellus generalis in singulari iudicio parte opponente non ualet.
3 Fundum si petij, an censeat eius seruitutes petijsse.
4 Rem uendens, eam cum seruitute distraxisse censetur.
5 Falsum esse, quòd in hac l. appellatione rei contineantur causæ, id est, dominia.

REI appellatione.) Accursius ita intellígit, ut † qui rei mentionem facit, etiam de eius causis iuribusq̃ intellexisse credatur, ueluti cùm quis generaliter res suas petat: quod exemplum in supplicatione principi porrecta procedere potest: item in libelloqui in iudicio uniuersali, generali ue datus sit, ut in petitione hæreditatis, tutelæ, uel pro socio actiõe[o], † alioquin in particulari iudicio libellus generalis parte opponente non ualet. Nunquid ergo † si fundum petierim, ei quoq̃ debitas seruitutes petijsse uidear? & si petitus sit cũ his quæ ad eum pertinent, dubiũ non est etiam de seruitutibus actum, & de his omnib. quę ex consuetudine rei emptæ solent accedere[p]. Si uerò simpliciter fundus petitus est, aut per actionem personalem, & seruitutes nõ debentur: cùm enim ius id in re sit, actione personali consequi illud non possumus. Aut per rei uendicationem, & uerius est deberi[q]. Aut nõ cõstat quæ actio sit intẽtata, & humanius est etiã de seruitutibus actum intelligi, ut hic habetur, nec dissentit Bald.[r] † Nam & rem uendens, eam cum seruitute imposita distraxisse existimatur[s]: & rei præscriptio ad seruitutes quoq̃, huiusmodíq̃ accessiones trahitur[t]: q̃d & de eius interruptione dicendum est[u]. † Alij hanc legem aliter interpretantur, ut appellatione rei cõtineantur causæ, id est, dominia: ut si quis rem legat, eius dominiũ legasse uideatur, si est dominus, alioquin id ius quod in re habet[x]: quem sensum si reciperemus, naturam suam coniunctiua non seruaret.

CAIVS LIB. VII. AD EDICTVM PROVINC.

LEX XXIIII.

NIhil aliud est hęreditas, quàm successio in uniuersum ius, quod defunctus habuit.

o l. j. ℣. de tutel.
p Innoc. c. cum ad sedi. de restit. spol.
q Luca. §. si fundum. ℣. de seruit.
r l. ij. de cond. insti.
s l. si aqua. de trah. empt.
t l. si alienæ §. hoc iure. de usucap.
u l. fin. C. de annal. except.
x l. si domus. n. fi. ℣. de dig. j.

1 Hæreditatis definitio explicatur. & num. 5
2 Hæres idem quod dominus.
3 Hæreditatis definitionem ad res referre oportet.
4 Hæreditatem quomodo diffiniat Cicero.
6 Mater familias. cui interdicta est bonorum alienatio statuto, testari potest.
7 Hæreditas sibi constat absq; corporibus hæreditarijs.
8 Hæreditas dicitur, cum adhuc adita non est.
9 Plerunq; etiam hæreditas appellatur, quæ iam est adita.
10 Hæreditas interdum refertur ad id quod fuit.
11 Mediolani lex, ne ulla mulier cum hæreditate extra territorium nubat, declaratur.
12 Rerum appræhensione nõ uariari hæreditatis significationẽ.
13 Hæreditatis uox semper de adita intelligenda, quoties coniectura aliqua id suadet.
14 Hæreditas an sit iuris gentium, uel ciuilis.
15 Statutis & dari & adimi hæreditates possunt.
16 Princeps supremus potest spuriũ filiũ hæredem instituere.
17 Statuto potest filijs uel parentibus legitima ex Iustiniani cõstitutione debita auferri.
18 Deportato alimenta relinquenda sunt.
19 Hæres inuentariũ non conficiens, an ultra uires hæreditarias teneatur.

NIHIL.) Refertur hic hęreditatis diffinitio, quã ita plerique intellexerũt, ut post defuncti

defuncti mortem ante aditam hæreditatem quoddã ius interim ſubrogari exiſtimarint, quod loco defuncti ſuccedit, eũq; repræſentat, id hæreditatẽ appellari [a]. Exponitur itaq; hîc ſucceſsio, id eſt, ius ſuccedẽs. Sed uix eſt ut hanc ego interpretationem ſimpliciter approbem: dictio enim uerbalis, ſucceſsio, rem ipſam in uim nominis ſignificat: non autem ad participiũ refertur, quod uim uerbi aſſumit, ut Grammatici tradiderũt. Etymologia quoq; huic ſententiæ repugnat: † cùm enim hæres idem ſit quod dominus [b], ſequitur ut hæreditas ſit rerum ipſarum dominiũ, nõ autem ius ſuccedens. Idem etiam ex eo confirmatur, quòd hæreditas per quotas partes in rebus diuiſionẽ recipit [c], quæ uix eſt ut congruè iuri huic ſuccedenti quadrare poſsit: cũ eã diuiſio illa de re ipſa dicatur, conſequens eſt, ut & q̃d integrũ eſt, ad eam rem referat. Nam & ſi ius hoc ſuccederet, non in multis, ſed generaliter hęreditas perſonam defuncti ſuſtinere deberet [d], & tamen in his quæ facti ſunt, nõ ſuſtinet, nempe quia quę facti ſunt [e], in hæreditarijs rebus non ſunt: † ad res igitur potius referenda eſt diffinitio. Accedit his, quòd Iuriſconſultus [f], cùm de hæreditate ad bonorũ poſſeſsionẽ argumentatus eſſet, bonaq; diffiniret, ſucceſsionem dixit eſſe uniuerſalem in ius mortui: unde credendũ non eſt eadem uerba hîc de iure ſuccedente, alibi de rebus ipſis intelligi. Nam & ueteres Iuriſconſulti hæreditatem in rebus ipſis intellexerunt, quod ex ea finitione apparet, quam M. Cicero ad Trebatiũ in Topicis refert: † Hęreditas eſt pecunia quę morte alicuius ad quẽpiam iure peruenit, nec ea aut teſtamento legata, aut poſſeſsione detẽta, cõſecta eſt. † Meritò igitur ſciendum eſt, quoties paterfamilias moritur, omnia eius bona, item q; iura ſine domino remanere: ea ſimul iuncta quadã uniuerſitate cõprænſa, id ius conſtituũt, q̃d hęreditas dicitur, id defunctũ repręſentat, & ubi per hæredem [g] acquiſitũ fuerit, fictione legis ab uſq; principio in eius bonis fuiſſe cenſetur. Quapropter rectè Bart. [h] quandoq; docuit, dum ſucceſsionẽ hanc pro ipſo patrimonio interpretatus eſt: quod de uniuerſali iurium nominum q; collectione, nõ de particulari intelligendũ eſt. † Vnde cùm lex municipalis matrifamiliàs bonorũ mobilium immobiliumq; alienationem interdiceret, reſponſum eſt [i], poſſe nihilominus eam teſtari, & extraneum hæredem inſtituere. Cùm enim hæreditas ſit ſucceſsio in uniuerſum ius, & à bonis differat, nõ uidetur duram huiuſmodi legem ad hunc caſum protrahendã: iure igitur hoc caſu hæres uniuerſali in iure ſuccedet, licet particulariter mobilia uel immobilia conſequi nequeat, ſed tamen nõ ideo minus hæres erit [k], tum quia † etiã abſq; corporibus hæreditarijs hæreditas ſibi conſtat, tum quia iura & debitorum nomina cõſequetur, quæ legis prohibitione nõ comprænduntur. Et ex hac diffinitione apparet † propriè hæreditatẽ dici, cùm adhuc adita nõ eſt: alioquin ubi ab hærede agnita fuerit, nõ amplius hæreditas, ſed hęredis patrimoniũ eſt [l]. Quãobrem cum plebiſcito municipali ſtantibus maſculis fœmina ab hæreditatẽ patris excluderet, & frater poſt patris agnitam hæreditatẽ ſtatim deceſsiſſet, crebrius reſponſum eſt, ſororẽ non excludi, cùm non amplius patris hæreditas, ſed fratris patrimoniũ eſſet [m]. Idem q; traditũ fuit, cùm filia patris hæreditati renunciaſſet, ut ad hanc fraternã extendi abdicatio illa nõ debeat [n]. Sed tamen ſcrupuloſa ea eſt ſententia, uidemusq; † plerunq; hæreditatẽ appellari quæ adita ſit. Vnde lex falcidia, quæ de hæreditate quartam partem deducit [o], de adita intelligitur: imò etiam in peculio locũ ſibi uendicat, quod à ſubſtituto tanq; hæreditas accipitur. Sic & in S. conſulto Tertulliano hæreditatem [p] ex ui nominis dici Iuriſconſultus ait, quæ adita ſemel fuit, licet deinde in integrum hæres reſtitutus fuerit. Idem & in plurimis legibus probatur, quibus hęreditatem uendi, cedi, reſtitui dicitur, & de adita intelliguntur, abſurdumq; eſſet toties impropriè loquutos Iuriſconſultos credere. Ciceronis quoq; diffinitio, etiã ſi adita ſit hæreditas, locum ſibi uidetur uẽdicare. Sed ego à creberrima noſtratiũ ſententia recedendum nõ arbitror, quæ tamẽ quibuſdã caſibus declaranda ſit. Et in primis † plerũq; in iure hæreditas appellatur ἀναφορικῶς ad id quod fuit [q], licet amplius non ſit. quod autem per relationem dicitur, figuratè dicitur, nec figura omnino à proprietate diſsidet. Sic & quãdoq; inſulã dicimus [r], quæ non eſt, ſed quę inſula fuit. Item propter adiunctũ grauamen, ut poſsit de eo ſecũdum legis diſpoſitionẽ prouideri, adita hæreditas nomen hęreditatis ſeruat, quod in ſupraſcripto legis falcidię exemplo apparet. Rurſus quoties de hæreditate ipſa diſponendum eſt, uel iuſſu legis, uel q̃d ita ex uſu ſit [s], de adita intelligemus: antè enim q̃ adeatur, de ea diſponere hęresnõ poteſt. Quapropter † cùm Mediolani ſit lex, ne ulla mulier cũ hæreditate extra territoriũ nubat, de adita intelligetur, alioquin non cũ hęreditate nuberet, ſed cũ adeundi iure [t]: prępoſitio eã illa Cum, de habente intelligit. Adde quòd ratio legis hoc ſuadet, ne facultates ciuiũ in alienigenas transferantur, cùm & alioquin facilimè eluderetur lex, ſi ante aditam hæreditatẽ nubere nõ poſſet [u]. Atqui contrariũ ex ui uerborũ uideretur dicendum, ante aditam ſcilicet nubere nõ prohiberi: uerba enim legis cum hæreditate dicunt, non cum iure adeundi [x]. Sed tamen & hoc caſu legi locum eſſe uero propius eſt, tum ex uulgari loquẽdi uſu, quo eã habere hæreditatẽ dicimus, quæ adire quoties uelit poteſt, cũ idem exiſtimet, ſiue quis habeat [y], ſiue habere ſtatim poſsit: tum qa ius adeundi modus eſt per quẽ hæreditas acquiritur: unde prohibito effectu [z], modus quoq; uetitus cenſeri debet. Et hinc ſumitur etiam alia declaratio, ut ſcilicet ex cõmuni uſu lo-

a Bart. rubr. de acquir. hære.

b §. fin. Inſtit. de hæred. qual.

c ſeruũ. §. fin. de hær. inſtit.

d hæreditas. de acq. rer. dom.

e uſufr. de ſti pul. ſer.

f uij. de bon. poſſ.

g hæres quoque. de acqui. hæred.

h Bart. d. l. uij.

i Corn. conſul. 104. in 2.

k l. hæreditas. de pet. hær.

l l. ſed & ſi plures. §. filio. de uulg.

m l. j. §. ueteres. de acq. poſſ.

n Socin. conſil. 74. in 3.

o l. filiusfam. ad l. falcid.

p l. j. §. ſi pars adita. ad Tertull.

q l. item prætor. §. j. de ſuis & legit.

r l. inſula. de acqui. rer. dom.

s Bal. conſul. 393 in 5.

t Dd. d. §. ueteres. in l. j. de pecul.

u c. ſi ciuitas. de ſent. exc. in 6.

x Socin. d. conſil. 74. in 3.

y Ang. l. item. §. petitam. de petit. hæred.

z l. oratione. de rit. nupt.

quendi hæreditatē dicamus etiam quæ adita
ſit. Sunt qui idem exiſtiment, etiā ſi adita ſit,
dum tamen rerum hæreditariarū poſſeſsio
adhuc nō fuerit appręnſa: propriè enim tum
hæreditatē dici, idq; eo argumento, quòd lex
hæreditatis petitio
nem tum aduerſus
poſſeſſores conce-
dat[a]. Qua ratione
proditum eſt, eam
formulā nō cōpe-
tere ei, qui ſemel poſſeſsionē appręnderit, ſi
cut nec ei quorū bonorū[b] interdicto præto-
rem ſuccurrere. Sed ipſe nō arbitror†rerum
appręnſione ſignificationē hęreditatis uaria
ri, cùm per ſolam aditionē patrimonio hęre-
dis accreſcat, dominiumq; ſtatim trāſferat[c].
†Illud generaliter fatendum, quoties cōiectu
ra aliqua ſuadeat, de adita actum eſſe, ſemper
eam interpretationē accipiendam, dum titu-
lo hæreditario acquiſita ſit: quod in propoſi-
ta ſpecie exiſtimaui. Legauerat teſtator om-
nem hæreditatē patris, & matris ſibi obuen-
tam: reſponderat Decius[d] de ea quoq; actum
cenſeri, quā in ſolutū à fratre acceperat. Ego
contrà, cùm titulo hæreditario[e] eam nō acce
perit, ſed ex cōtractu.†Ex eadem quoq; diffi
nitione creditur iuris ciuilis hæreditatē eſſe,
cùm hoc à lege inductum ſit, ut id ius ipſi de-
functo ſuccedere cenſeatur. Sunt tamen qui
potius iuris gentium ſucceſsiones eſſe exiſti
ment, cùm in Biblijs, & apud Diog. Laértiū
appareat uſum teſtamentorū apud alias gen
tes q̄ Romanos fuiſſe, & ex eis hæreditates
deferri ſolitas. Sed eò deuentū eſt, ut exiſti-
memus origine[f] quidem tam teſtamenta q̄
hæreditates gentiū iuris fuiſſe, naturalíq; ra-
tione & æquitate inductas. Sed cùm deinde
Quiritium legibus alia teſtamentorū forma
cōſtituta ſit, aliusq; hæreditatū deferendarū
modus, iuris ciuilis eſſe cœperunt. Quapro-
pter qui iura ciuilia amittūt, ut deportati, nul
lam teſtamenti factionē habent[g]. Hincq; cō-
ſequens eſt, ut†legibus municipalibus & da
ri, & adimi hæreditates poſsint, & quoquo
modo legiſlatoribus placuerit, immutari:
quoniam ea quæ iuris ciuilis ſunt, contrario
municipum iure eorū arbitratu ſubuerti poſ
ſunt[h]. Qua ratione†cùm ſupremus princeps
ſpurium filium inſtituiſſet, reſpondit Bald.[i]
iure ei hæreditatē deferri, quoniā prohibitio
ſucceſsionis in ſpurio iuris ciuilis eſt, quæ à
principe potuit cōuelli. Quòd ſi is princeps
legibus ſolutus nō eſſet[k], aliud dicendū fue-
rat. Eadē ratione & illud receptius eſt,†poſſe
legem municipalem filijs, uel parentibus le-
gitimam ex Iuſtiniani cōſtitutione debitam
auferre, quoniam inſtitutionis titulo pręſta-
tur, & hæreditatis pars eſt: uſque uerò ad ali-
mentorū ſummam nō poſſe[l], cùm iure natu-
ræ ea debeantur, quod ciuilibus ſanctionib.
immutari nequit. Quocirca etiā†deportato
alimenta relinquenda ſunt: ea enim in publi
cationē bonorū nō redigūtur[m]. Hinc quoq;

a l.ij. ubi Bar. de fid. hære. pet.
b Alex. conſil. 94. col. ij. in 2
c d. §. filio. l. cū hæredes. de ac qui. poſſ.
d Dec. conſ. 69
e l. ij. §. ſicuti. de hæred. uend. Aret. 148. Angel. 30
f l. teſt. factio. de teſt.
g l. j. C. de hær. inſtit.
h Alex. conſil. 2. in ij. in fin.
i Bal. cōſil. 262. in j.
k Bal. cōſil. 361. in v.
l Dd. c. Raynutius. de teſta.
m l. legatum. de cap. dim.

PAVL. LIB. XXI.

LEX XXV.

RECtè dicimus eū fundum totū noſtrū
eſſe, etiam cùm uſuſ-
fructus[d] alienus eſt:
à pleriſq; illud deducitur,†in foro, quod con-
ſcientiæ uocāt, hæredem tametſi inuentariū
nō confecerit, ultra uires hæreditarias nō ob
ligari: iure enim ciuili obligatur, quia perſo-
nam defuncti repræſentat[n]: at iure naturali,
uel diuino hæres
non ideo teneē, q̄d
autoris perſonā ſu
ſtineat, ſed quia ad
eū bona peruene-
runt, meritò eate-
nus ſolū obligabiē, quatenus peruenerint[o]:
quæ ſententia receptiſsima eſt. Eum enim qui
repertoriū nō fecerit, idcirco lex inſolidū ob
ligat, quòd ſubtraxiſſe hæreditarias res præ-
ſumit: at in foro conſcientię præſumptiones
huiuſmodi legum nullius momenti ſunt, ſola
q̄ ueritas obſeruatur. Quapropter ſi con-
ſtet legatarios creditores ue ueritatis huius
conſcios eſſe, eo in foro nō ultrà conſequen
tur, quàm ad hæredem peruenerit.

n l. fin. C. de iu. delib.
o In d. rub.

1 Vſusfructus eſt duplex, formalis & cauſalis.
2 Alciati ea de re ſententia.
3 Vſusfructus appellatione plerunq; de proprietate intelligimus.
4 Vſusfructus cauſalis eſt pars dominij, formalis non item.
5 Actor ſi ſe dominum dixerit, & de uſufructu tantum probet, obtinebit.
6 Qui fundum ſtipulatus uſumfructū accepto tulit, nihil agit.
7 Vſusfructus dominij pars dicitur ſaltem interpretatiuè.
8 Pro diuiſo poſſidens, quomodo totum poſſidere dicatur.
9 Fundus unus dicitur, qui pro diuiſo à pluribus poſſidetur.

RECTE.) a ¶†Duplicē eſſe uſumfructū 1
noſtrates Doctores prodiderunt, eum
qui ſeruitus ſit, quē formalem appellant, iſq;
nullo modo ad dnm rei pertinet: quia cùm
de ſeruitutū ſpecie ſit, ſeruire illi res ſua non
poteſt[p]. aliū qui cauſam dominij habeat, un-
de cauſalis dicitur: cōmoditas enim ea domi-
ni eſt, ut re ſua utatur, fruatur ue.†Sed ego 2
hanc cōmoditatē non memini in iure legiſſe
propriè uſusfructus nomine appellari: quā-
uis enim lex[q] eum qui fundū, deinde uſum-
fructū ſtipulatus ſit, ei ſimilem dicat, qui to-
tum, deinde partem ſtipulatus eſt, nō tamen
de hoc uſufructu intelligi poteſt, qui non ſi-
milis parti, ſed uerè dominij parſeſt: unde de
ſeruitute accipiendum eſt, quæ in eo eſt ſimi
lis parti, quia integram utilitatem nō affert,
diuerſaq; eſt ab eo fundo: ideoq; ea ſtipula-
tio, ut aliqui exiſtimāt[r], ualet: tametſi qui to-
tum, deinde partem ſtipulatur, ſecūda ſtipu-
latione nihil agat. Non tamē negauerim, ali-
quam ſimilitudinem inter hanc domini cō-
moditatē & uſumfructum eſſe. Quapropter
ſi tibi fundum, alteri eius fundi uſumfructū
legauero, uſusfructus iſte cōmunicabitur[s],
& tu fructuum dimidij fundi perceptionem,
alter dimidij uſumfructum habebit. Eadem
quoq; ratione factum eſt, ut quandoq; alter
alteri accreſcat: ut ſi liberis hęredibus inſtitu
tis uſumfructū fundi uxori cum liberis lega-
uero: nam in liberorū perſona uſusfructus
tanquā ſeruitus nō conſtabit: cùm enim ſint
hęredes

p Luti frut. ij. uſufr. pet.
q l. qui uſumfr. ē. de uerb.
r Raph. ibid.
s l. ſi alijs. ē. de uſufr. leg.

hæredes & domini, illis res sua nõ seruit: & tamen mortuis liberis accrescet ususfruct. uxori, & è conuerso, mortua uxore, accrescet filijs [a]. Cùm ergo etiam dominus usumfructũ causæ ipsi, id est, domino cohærentẽ habere dicat, † plerũq; accidit, ut ususfructus appellatiõe de proprietate accipiam[9]: ut si legato usufructu prohibeat testator alienationem[b]: nam de proprietate eum intellexisse prohibitio alienationis arguit. Idem si is, cui ususfruct. pecuniẽ legat[9] est, grauetur alteri restituere: cùm enim ipse, nõ hæres restituere grauatus sit, uerisimile est de, proprietate actum [c]. Idem si re legata, modus additus sit, ut ea legatarius uti possit [d]. quod & in donatione obseruatur [e]: cùm enim res ad usum donatur, non fit ea interpretatio, ut ab usu proprietas separata censeatur. Sed & si duo instrumenta exhibeantur, quorũ altero habere proprietatẽ, altero usumfructũ dicat, nõ ideo inuicẽ aduersantia produxisse existimandus sum, quoniã de usufructu causali, ut Iaſ. & Socin. existimant [f], intelligi potest.

quia ususfructus nõ dominij [b] pars, sed seruitutis [c] sit, ut uia & iter: nec falso dictum est meum esse, cuius non potest ulla pars dici alterius esse: hoc & Iulianus ait, & est uerius.

¶ Quod Q. Mutius ait, partis appellatione rem pro indiuiso significari: nã quod pro diuiso nostrum sit, id nõ partem, sed totum esse: Seruius non ineleganter partis appellatiõe, utrũque significari.

VLP. LIB. VI.

LEX XXVI.

PArtum non esse rei furtiuę partẽ, Scęuola libro undecimo quæstionum scribit.

qui soliusrei fidem sequi noluit, si ex hac subtilitate fideiussoris obligatio nulla esset. Idem si alia ratione uerisimile sit à paribus id actũ [o], ut ususfructus pars dominij sit.

¶ §. QVOD QVINTVS.) † Sententia Mutij fuit, ut qui pro diuiso possideret, non partem possidere, sed totum diceretur. Seruius etiam hoc casu appellari partem posse dicit: q̃d dubiũ nõ est, si ad id tempus relatio habeatur, quo adhuc nihil diuisum erat [p]. Idem si in re, cuius constitutio à domini uoluntate pendeat, appareat eũ uelle, ut pars sit [q], cuius rei exemplũ in fundo accipi potest: quapropter † constat unum fundum dici, qui pro diuiso à plurib. possideatur, si ita ipsi uelint [r]. Idem in domo, ut si tu cœnacula omnia, ego inferiora possideam, erit eã una domus [s]. Sed dubitari potest, si ex lege municipali qui partem domus habet, incõsulto socio uendere prohibeatur, an constructo pariete, partem suam separare possit, ut non pars, sed alia domus uideatur. Et posse ego existimauerim, nec in hoc Seruij sententia nobis aduersatur, quæ tunc non procedit, cùm partium uoluntas reclamat [t], legisq; ratio non repugnat. Sanè & fundum, cuius pars pro indiuiso sit mea, fundũ meũ appellare possum [u], cùm iuris intellectu nõ diuisione corporũ in eo partes habeam [x].

1 Partus rei furtiuæ usucapi potest à bonæ fid. possessore.
2 Græcum epigramma in Diodorum iurisperitum.

PARTVM.) Cùm [1] partus rei furtiuę pars non sit, sequitur ut usucapi à bonæ fidei possessore possit [y]: quod intelligendum est, nisi apud furem conceptus sit [z]: matrẽ enim contrectando, & eum contrectasse, qui eius uiscerũ portio est, uidetur: quod in furis hærede nõ est [a]: licet ipse propter autoris sui malam fidẽ usucapere nequeat [b]: tolliturq; hinc illa dubitatio, † cuius innominatus poeta apud Græcos Diodorũ iurisperitũ illudens, meminit hoc epigrammate:

Ρὴ πρᾶ πῶς διόδωρον αὐὴρ δέιλαι ⊖ ἀπελθὼν,
Ἠρὶ τὸ μὴ τοῖς ἀμφὶ δίκας ἀπολίης.
Ἡμετέρῃ θράπαινα φύγῃ ποτὶ, τὴν δὲ τις εὑρὼν,
Ἀλλοτρίῃ τ' ἐν λάτρῃ ὠῖς ἀμῶλε ⊖.
Ζεῦξεν ἑῷ θράποντι, τέκεν δ' ὑπὸ παῖδας ἐκείνῳ,
Καὶ τίνι δουλεύειν εἰσὶ δικαιότεροι;
Ὃς δ' ὅτι μορμήσειε, καὶ ἔδρακε βίβλον ἑκάστῳ,
Εἶπεν ὠῖς τρίψας γυρὸν ὠῖς κωφίον,
Ἢ σοί, ἢ τῷ ἑλόντι τὴν θράπαιναν ἀνάγκη,
Δουλεύειν κέντρῳ χαρὶν θεραίνας.
Δίζιο δ' ἀμφιέοντα δικασπόλον, αἶψα δ' ἀποίσω
Νῆφον ἀρεστορίῃ εὖ τε δίκαια λέγοις.

[a] Si mulieri. de usu acc.
[b] l. Proculus. de usufr.
[c] l. fin. de usufr. ear. rer.
[d] l. species. de aur. & arg.
[e] l. donationes. §. j. de don.
[f] in d. l. qui usufr.
[g] d. l. uti frui.
[h] Alex. §. nihil commune. 3. col.
[i] l. j. de eden.
[k] l. per ius. de acceptil.
[l] l. cum filius. §. dominus. de legatis ij. l. Meuius. §. fundo. eod. tit.
[m] l. iiij. de usufruct.
[n] l. si à reo. §. ij. ff. de fid.
[o] d. l. Meuius.
[p] l. insulã. in fi. de acq. re. do.
[q] l. Caius. de lega. ij.
[r] Part. l. flip. nõ diuid. j. quæst.
[s] Alex. consil. 24. in 4.
[t] l. magis. §. fin. de reb. cor.
[u] l. pup. in fin. j. cod.
[x] d. l. Meuius. §. duorum.
[y] l. qui uas. §. si ancilla. de fi. r.
[z] l. si aliena. §. fin. de usuc.
[a] l. si ego. §. partus. de publici.
[b] l. sequitur. §. hæres. eo. tit.

Quod epigrāma utcunq; latinè reddidimus,
quò eius sensus qualicūq; lectori sit apertior:
Rhetora uir quondā paup Diodoron adiuit,
Sciret ut hac specie quid sibi iura uelint.
Serua mihi aufugit, captā quā repperit olim
Nescio quis, famulā conscius esse meā, Atq; suo iūxit seruo, quæ fœta puellos Edidit, anne mei pignora iuris erūt? Ille anceps, raptus p multa uolumina, tandem Sustulit hac uetulū uoce supcilīū: Hos opus est uernas tibi uel seruire, uel illi Qui tenet ancillā non sine fraude tuam. Sed tibi fac iudex sit amicus, dummodo iustam Causam habeas, punctū protinus omne feres.

IDEM LIB. XIIII. AD EDICTVM.

LEX XXVII.

AGer est locus, q̄ sine uilla est.

¶ Stipendiū dictum est à stipe, q̄d per stipes, id est, modica æra colligat, ideo hoc etiam tributū appellari Pomponius ait: & sanè appellatur à contributione tributum, uel eò q̄d militibus tribuatur.

PAVL. LIB. XXI.

LEX XXVIII.

ALienatiōis[a] uerbum etiam usu uernas tibi uel seruire, uel illi Qui tenet ancillā non sine fraude tuam. Sed tibi fac iudex sit amicus, dummodo iustam Causam habeas, punctū protinus omne feres.

1 *Ager ab agendo dicitur, & uilla à uehendo.*
2 *Ager pro territorio urbis.*
3 *Ager etiam ad longitudinem refertur.*
4 *Stipendium, salarium, tributum.*
5 *Prohibita alienatione permutatio quandoq; conceditur.*
6 *Emptionis uerbo omnis alienatio comprænditur.*
7 *Alienari prohibitum, non potest usucapi.*
8 *Res litigiosa licet non possit alienari, præscribi tamen potest.*
9 *Qui patitur usucapi, is quoq; alienat.*
10 *Dictāte lege, quòd sententia saltem intra triduum possit dici nulla, triduo lapso, nec excipi poterit.*
11 *Idem est, siue expresse quis alienet, siue taciè per lapsum temporis.*
12 *Hæreditas non nisi adeunti acquiritur.*
13 *Legata ipso iure in legatarium transeunt.*
14 *Optare, eligere, quomodo differant.*
15 *Coniunctiua dictio utriusq; rei concursum requirit, disiunctiua alterius.*

1 AGER. †Ager ab agendo dicit M. Varroni: sicut uilla, domus rustica, à uehendo, quòd in eam fructus aruorum uehantur. Ex mente tamen testatoris quandoq; fit plenior interpretatio. Paulus sententiarum lib. III. Villis, inquit, uel agris separatim legatis, alterum alteri cedit. Bart. uillam dici, quæ sine muris sit. Subdunt alij, quasi uallem uallatam appellari, quod ridiculum & ineptum
2 est.† Sanè & ager pro territorio urbis, & quē Comitatū uulgò appellamus, accipitur: quare non existimauerim agri Auenionensis dici castrum, cuius iurisdictio ad alios, quàm Auenionenses pertineat, quāuis intra ipso-
3 rum fines constitutum sit.† Refertur & ager ad longitudinē, ut cùm dixit Horatius: Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrū.

4 ¶ §. †STIPENDIVM.) Sic merces militum dicitur, sicut & salarium: ea erat denarius in singulos dies, Tacito lib. I. qui unciæ argenti octaua pars est. Tributū etiam appellari Pōponius ait: sed Tacitus lib. XX. tributū accipit, quod prouinciales ipsi præstāt: stipendium, cùm militibus datur. Neque quies, inquit, gentium sine armis, neq; arma sine stipendijs, neque stipendia sine tributis haberi queunt. Loquitur autem de tributis Galliæ, quæ cùm à Iulio Cæsare in prouinciæ formā esset redacta, impositum illi uniuersæ fuit stipendium HS. quadringenties, quæ summa est decies centena millia aureorum, cùm hodie ter tantùm de Francia, quæ Galliæ pars est, reges accipiant. Stipendiariæ autem omnes prouinciæ populi Rom. erant, Italia non erat, & si quæ urbes ius Italicum haberēt, uel fœderatæ essent.

l. fi. C. sine cens. l. j. §. de cens.

1 *Alienationis uerbum latè pertinet.*
2 *Alienatio proprie est, cum directa dominia transferuntur.*

ALIENATIONIS[a].) ¶ Alienationis uerbum latè pertinet: nam ad directi et utilis dominij trāslationem, ad usucapionē, ad pignoris nexum refertur[a], idq; siue à lege, siue in cōtractu, testamētóue prohibita sit[b]. Sed hoc quidam intelligūt, cùm id nominis largè sumitur, alioquin † propriè alienationē esse cùm directa dominia transferuntur[c]. Et ideo si in aliquo argumento odioso, uel pœnali, uel alioquin propriè accipiendo, alienationis mentio fiat, pignoris quod uerisimiliter luendum sit nexus[d], uel hypotheca, usus fructúsue constitutio non prohibebit[e]. Ego & istis casibus propriè alienationem fieri nō dubitauerim: cùm enim de iure rei diminuatur, in aliumq; trāsferatur, quod translatum est negari nō potest esse alienatum: sed in eo uertetur coniectura, an de huiusmodi translatione partes egerint, idq; ex ratione legis[f]: uel causa contractus discernitur, ita ut in dubio à uerbis non recedamus. Finge duos tyrannos ita conuenisse, ne aliquid de territorio alterius in alterum alienari, acquiriq; possit, de iure hypothecæ interim actum nō censebitur[g]: quoniam huius pactionis uerisimile est eam fuisse rationem, quòd more aquilarum uicini esse nollent: quæ ratio in simplici hypotheca nō procedit, nisi cum iure pignoris dominium impetraretur[h]: quapropter licebit creditori id ius alteri cedere, ne uerbis pactionis teneatur. Nam & † prohibita alienatione, permutatio quandoq; permittit, cùm causa prohibitionis sola fuit, ne quis facultatibus laberetur[i]: cessat enim ratio, cùm tantundem ex permutatione cōsequuturus sit. Idem si rerum particularis affectio nulla fuerit[k]. Sed nunquid quod de alienatione dicitur, locū sibi uendicet, si lex emptionis uenditionisq; uerbo utatur? Et idem esse traditū est[l], quoniam lex XII. tabularum † emptionis uerbo omnē alienationem cōplectitur[m]: sed in ea lege id erat, quoniam quælibet alienatio per imaginariam emptionem, sicut & hæredis

a l. fin. C. de rebus ali.
b c. nulli. de reb. eccles.
c l. j. C. de fund. dot.
d l. quibus diebus de leg. ij.
e l. nō alienat. §. tit. j.
f l. ex hoc. §. §. ī. de alim. leg. mat.
g l. in quorum. ī. de pig.
h l. j. C. de iure dom. impet.
i l. fin. ī. de iur. dot.
k l. empt. in fin. de leg. ij.
l Bart. d. l. in quorum.
m §. Quæritur. ī. de fid. obl.

hæredis inſtitutio, & emancipatio celebrabatur. Obſeruabimus itaque an ratio legis generaliter procedat[a], uel in ea tantum contractus ſpecie[b].

b ¶Vſucapionem.) †Quod ergo alienari prohibemur, uſucapi quoq; nõ poterit[c], ut nemo nõ fatetur. Sed quandoq; nõ procedere uideꝫ: nam minor alienare immobilia nõ poteſt, & ea tamẽ hoc iure præſcribi poterant[d]: in quo magna eſt altercatio. Ipſe negauerim eorum alienationem ſimpliciter prohiberi: oratio enim diui Seueri ſolũ ſe interdicere tutoribus & curatoribus, ne ea diſtrahant ſine cauſæ cognitione, aſſerit[e]. Nec obeſt quòd adoleſcentes ipſi etiã alienare prohibeantur, quia hoc nõ eſt propter res ipſas introductũ: ſed quia in his quæ ſecum gerũtur, præſumunt propter facilitatẽ labi, quæ ratio in præſcribente, qui nihil cum eis agit, locũ nõ habet. Sanè & res litigioſa alienari nõ poteſt, & tamen præſcribi poteſt[g]: quod ideo eſſe Accurſius tradit, quoniam uitium hoc rem ipſam non afficit. Ego accepi, licet id uitiũ peremptа inſtantia duret, non tamen alienationẽ rei factam, irritam eſſe[h], quapropter nec præſcriptionẽ. Et ex hoc conſequens eſt, ut quibus caſib. prohibitio alienationis nõ efficit, quò minus diſtractus ualeat, uſucapio quoq; procedat[i].

c ¶Vix eſt.) Interpretatur enim lex, †qui patitur uſucapi, eum alienare: quæ interpretatio cũ ex iuris antiqui æquiparatione proueniat, generaliter etiam in correctorijs locum habebit. Et hinc eſt, †quòd ſi ex forma legis municipalis non poſsit ſententia dici nulla, niſi intra triduum, eo lapſo, nõ poterit neque excipi, tanquam iuriſdictio in iudice nõ eſſet: qui enim terminũ labi permiſit, magis ex facto ſuo, quàm ex iudicis ſententia uideꝫ exclusus, nec ulterius erit audiendus, ut Paulus Caſtreñ.[k] reſpondit, cuius ſententiã etiam alij probant.

d ¶Nõ utendo.) Alij codices, abutendo: ſed cõmunis lectio magis cõuenit. Hincq; argumentum ſumitur, †idem eſſe ſiue expreſſe quis alienet, ſiue tacitè per lapſum temporis: quandoque tamen tacita hæc alienatio efficacior eſt[l].

e ¶Non intellígitur.) Meritò lex in hæreditate exemplũ poſuit, †quoniam ea non niſi adeunti acquiritur: †in legatis aliud eſt, quæ ipſo iure in legatarij dominiũ tranſeunt[m]: unde ſi repudiat, dominiũ ſibi iam quæſitũ abdicat, meritò alienare cenſetur[n]. Sed finge Titio legatã quartã partẽ bonorũ, cùm in hoc legato ipſo iure dominiũ nõ tranſeat[o], repudians alienare nõ uidebitur. In edicto tamen quo prætor in fraudem creditorũ geſta reuocat, nõ comprendetur qui legatũ repudiat[p], quoniã alienatiõis uerbo prætor uſus non eſt, ſed ſimpliciter nõ permittit fraudationẽ, quæ minimè interueniſſe uideꝫ in eo qui id repudiat, quòd ex concedentis intentione arbitrarium ſibi fuit, accipere, an non accipere: nec enim hoc egit teſtator, ut creditorib. prodeſſet. Planè ſi quis ex natura contractus acquirere mihi tenetur, in eo quod dolo malo fecit ne acquireret, cõdemnabitur[q]. Idem ſi nõ ex natura contractus teneatur, ſed ut fraudi lex obuiã eat, in eius rei reſtitutionẽ aliquem grauauerit, quæ non ſolùm peruenit, ſed peruenire ad eum potuit[r].

f ¶Optionem.) †Quod prius mente optauimus, re ipſa eligimus: quapropter promiſcuè optio, electioq; aſſumitur.

¶§. ORATIO. †Cõiunctiua dictio utriuſq; rei concurſum requirit, diſiunctiua alterius. Finge ergo me ita ſtipulatum, Titium, Pamphilum, Seium dabis: ſi de mente contrahentium nõ cõſtet, diſiunctiuè deberi Iacob. ſenſit, ut ad minimam ſummã interpretatio redigatur. Accurſius idem hoc caſu arbitrat, ut aduerſus eum, qui ea uerba protulit, fiat interpretatio: tametſi ceſſantibus coniecturis non neget ea cõiunctim prolata potius uideri. Ipſe à uerbis nõ recederem, quæ in cõiunctam erunt: nam & ſimili caſu quandoque Accurſius apponendum punctum affirmat, quod coniunctionis loco ſit.

1 *Coniunctio Grammaticis ſimpliciter dicitur etiam quæ diſiuncta eſt.*
2 *Reſtituta l. cum quidam. C. de uerb. ſignif.*
3 *Iuriſconſulti diſiunctionem appellant, quæ uulgò alternatiua dicitur.*
4 *Coniunctio quandoq; pro diſiunctione ponitur.*
5 *Explicatur illa ſtipulatio, Mihi, hærediq; meo.*

CONIVNCTIONEM.) a ¶†Grammatici coniunctionẽ ſimpliciter uocãt etiã quæ diſiuncta eſt: quapropter Iuſtinianus[s], †coniunctionem, inquit, Aut, pro Et, accipi, ut uideatur copulatiuo modo eſſe prolata, ut magis ſit συνάφεια, ut & primã perſonam & cẽ. Ita enim legendũ, & uox græca ex antiquis codicibus reſtituenda: ſicut uice uerſa rhetores diſiunctam orationẽ uocant, etſi concurſum enũciatorũ requirat, dummodo κῶλα, id eſt, membra orationis ſeparatim proferanẽ:

a l. ſi. C. de præ. tur. lib. x.
b l. fin. C. de uſ. emph. col. 29.
c 5 l. ubi. ſ. de uſucap.
d l. C. in quib. uſ. in integ.
e l. ſ. de rebus uſ.
f l. ij. C. de in integ. reſtit. mi.
g 6 l. C. de long. imp. præſcr.
h l. art. l. cenſeo. C. de litig. a lege. C. de ind. ob cauſ.
i 7 8
k conſ. 329. A. c. 105. in 5. ducan. conſ.
l 9 l. C. qui ad. à Titio. de art.
m 10 11 magis. §. fun m. de rebus rum.
n l. cum quidã. C. cod.
o l. ſi quis bono rum. de leg.
p l. qui autẽ. de his quæ in fr.
q l. ij. §. non tantum. de hære. uend.
r l. ſed ſi. §. per inde. ſ. de petit. hæred.
s 12 13

IDEM LIB. XVII.
LEX XXIX.

CONIVNCTIONEM[a] enim nonnunq; certum tempus datam non amplectitur. ¶Oratio quæ neq; coniunctionem neque diſiũctionem habet, ex mente pronunciantis uel coniuncta, uel diſiuncta accipitur.

3 cuius rei Aquila Romanus autor est.† Sed Iurisconsulti aliter accipiunt, & disiunctionem appellant, quam uulgò alternatiuā dicimus, de qua inferius latius dicetur.

4 b ¶Pro disiunctione.) †Quapropter si pater filiū, & ex eo nepotes in potestate habēs ita instituat, filiū & nepotes instituo, coniunctio naturā suā non seruat: quoniā ordo charitatis, affectionisq; neq; nō institutionis necessitas suadent, ut donec pater uiuat, filij nō admittantur, sed ipse solus hæres sit, ut cōmuniter traditū est[a]. q̃d si necessitas hæc uel affectio non subsit, à natura uerborum non recedemus.

pro disiunctione[b] accipi Labeo ait, ut in illa stipulatione, Mihi, hæredique meo[c], te hæredemq; tuum.

CAIVS LIB. VIII. LEX XXX.

SYlua cędua est, ut quidā putāt, quæ in hoc habetur ut cædatur. Seruius eam esse quæ succisa rursus ex stirpibus[4] aut radicibus nascitur.

⌈Stipula[b] inlecta est spicæ in messe deiectæ, necdum lectæ, quas rustici cùm uasuum, uel uillæ, si aliunde nō habeat, accipere potest[k]; reliquū ei auferre extra agrum, ne solo officiant, permittitur[l], ad dominū tamē pertinebit. Cæduis uerò, sicut paterfamiliās cędebat, uti, uel per frondatores ramos decutere potest, †pedamentaq; (sunt hi pali teretes uitium sustinendarū causa) conficere[m], & etiam alteri uendere. In nō cæduis id solū conceditur, quod pro ipsius uineæ usu necessarium sit, dum fundus deterior ea causa non fiat, uel arbores grandes non sint: huiusmodi enim uoluptatis causa solùm habentur, quā decussa coma amitterent[n]. harum & M. Varro rei rusticæ lib. III. cap. IIII. meminit, †uideturq; grandes arbores intelligere, quæ in sylua cædua relinquuntur, nec unà cum cæteris amputantur: possunt tamen etiam intelligi grandes arbores, quæ decacuminationē, quam Græci ἀπωτινόπλων uocant, non ferūt: ut picea, pinus, abies, palma, addunt aliqui cupressum, & cedrum. Quid si grandem arborem intelligamus, quam Græci ἀξιολογώτατον uocant, uidelicet prægrandibus ramis, ordinatis, paribusq; numero, qualis fraxinus, sorbus, picea? †In conductore emphyteotaq; aliud dicendū est: fructiferas eā demortuas ut lucretur, substituere alias debet[o]: quod etiam in nō cæduis opinor[p]: cæduas indistinctè cædit[q]: modo ex consuetudine regionis, uel patris famil. locatoris, si aliud actum non præsumatur, accepto: nō minus enim, quàm fructuarij horum est ius.

a ¶Stirpibus.) †Sunt stirpes ferulæ, seu uirgulta, quæ de radicibus nascuntur: ea & germina dicunt[q], hinc & germinalis arbor. Accursius quæ stirpes sunt pedamenta esse arbitratur, cōtra M. Varronis, & Columellæ, cæterorumq; antiquorum autoritatem.

b ¶Stipula illecta.) †Culmus est, cum spica non collectus, sed in metendo derelictus, quē cum ocium adest, rustici deinde metūt. Et quod dicitur deiectę, melius quadraret relictæ secundo casu, quamuis & illud defendi possit. Sanè ex lege ueteri, quæ in Deuteronomio habetur, præceptum est, ne stipulam illectam, oliuas relictas, racemosq; remanentes

Quid enim si animi causa platanū, ulmū, fagum, fraxinū, ilicem educauerim? quid si syluam antiquā eandemq; glandariam habeam, quam nunq; cædere solitus sim, sed subulcis locare? an sola arborū cupressus non cædua erit, quia sola non repullulat? q̃d Aretinus & Picus[g] senserunt, sed dubio procul malè. Inter hęc arborū genera nō leuis differētia est: †nā fructiferas fructuarius nō cædit[h], nisi uetustate cōsumptas[i]. quòd si ui uentorū deiectæ sint, in usum

d l. Gallus. §. j. ī. de lib. & post.

5 b l. cum qui. §. j. ī. de uerb. obl.

c l. stipul. ista. §. j. ī. de uerb.

d l. si stipula. ī. eod. tit.

1 Arbores cæduæ quæ sint.
2 Arbores fructiferas fructuarius non cædit.
3 Pedamenta quid.
4 Grandes arbores quæ dicantur M. Varroni.
5 Conductor & emphyteota arbores fructiferas demortuas ut lucretur, substituere alias debet.
6 Stirpes & germina quid, contra Accurs.
7 Culmus.
8 Noua restitutio ad hanc l.
9 Noualis, item νωγὸ, & νόμα quid.
10 Proscissa terra quæ dicatur.
11 Terra integra quæ sit, & reprehensus Accursius.
12 Caducus quid significet.
13 Sylua pascua quæ sit.
14 Si deprendam pecora uicini in agro meo, quo iure mihi prouisum sit.

1 SYLVA.) Arborum aliæ fructiferæ sunt, aliæ cæduæ, aliæ nō cæduæ.† Cæduas esse hic apparet, quæ excisæ repullulant, siue ab eodem stipite, siue ex stirpibus, ut salix, arūdo, ornus, fraxinus, laurus, alnus, bætula, sambucus, populus, æsculus, quercus[e], multæq; id genus species: quod ita intelligendū est, si in eum usum haberentur ut cæderentur, siue materiæ causa, seu lignorū[f]: alioquin si in eum usum habitæ non sint, ex prima quæ hic refertur opinione, pro cæduis nō erunt.

e l. cū maru. §. sylua. de contrah. empt.

f l. item. §. fi. de usufruct.

g rep. §. Tilia. q. 36.

2 h l. æquiß. §. fructuarius.

i l. agri.

k l. arboribus.

l l. Proculus.

3 m l. ex sylua.

n d. l. ex sylua.

4

5 o l. in fraudē. §. pen. de iur. fisc.

p l. diuortio. §. puto. fol. mat.

q d. l. cū maru.

6

r d. §. puto.

7

g ¶GLANS cadu. Vade interdictum peric. Sanè hæc exp. monis non est: quo nāt, sed qui facilè tatur, significatur

h ¶PASCVA sylua. di causa pecora mi. dāt me pecora uic. mihi prouisum est. est, nō autē iure p. nisi illud diu alueri. tem: uidet enim, q. uersa sunt, eorū rat.

1 Sylua quid, & unde dic.
2 Legis præmia, etiam inculc.
3 Sylua, unde alia.
4 Sylua appellatione an arbor.

i PRATVM.) †Pratum, ad fructum Varro, ad constituendum opere pratum sit, ut

tes dominus colligat, ſed aduenæ, pupillo, & uiduæ permittat, unde ſpicilegium racemationemq; facere poſsint: quod præceptum e
8 tiam in præſentia à pleriſq; obſeruatur.† Aduertendum tamen, ne non uacauerint, hic legendum ſit, ſed occauerint, quòd ruſtici primò meſſes faciant, deinde occent, fodiantq; uineas, quo ope tanquã magis neceſſario perfecto, ſpicilegium faciant: ſolere enim poſt meſſes occari uineas, autor eſt Palladius lib. VII. & VIII.

occauerint colligunt.

Noualis[c] eſt terra proſciſſa, quæ anno ceſſat, quã Græci νεαγλῶ uocãt. ¶ Integra[d] autẽ eſt in quam nõdum dñs paſcẽdi cauſa pecus immiſit. ¶ Glans[e] caduca eſt, quæ ex arbore cecidit. ¶ Paſcua ſylua eſt, quæ paſtui pecudum deſtinata eſt.

VLP. LIB. VIII. AD EDICTVM.

LEX XXXI.

9 c ¶† Noualis.) Græci νεαγλῶ, ſeu ut alij νέομαι uocant: & duplici ſignificatiõe accipit, ut terra ſit quę anno ceſſat, quod Paul. hic ait, itemq; ager nũc primùm coli cœptus[a], cùm prius ſylua eſſet, uel alio modo incultus: atq; ita etiam Hieronymus interpretatur[b]. Addit Appianus lib. I. decimam partem fructuum reipublicę ſolitam pendi pro uectigali eorum agrorũ qui deſerti ad culturam redigerentur: hincq; apparet inculta loca in dubio præſumi reipublicæ, nec fieri occupantis: quod & alij tradiderunt[c]. † Sanè proſciſſa dicitur terra, quæ primùm aratrum experta eſt grandioribus glebis relictis, Catoni, Plinio, cæteris.

a l. fin. in fin. de ter. mo.
b c. j. c. quid ſit. extra eod.
c l. j. de acquir. poſſeſſ.

11 d ¶ Integra.) † Vt ſi quis uendat terram integram, intelligetur nondum à pecore depaſtam: licet Accurſius paſcendi uerbum hic pro pinguefaciendi, contra rationem ſermonis intellexerit[d].

d l. j. de glan. leg.

e ¶ GLANS caduca quę ex arbore cecidit.) Vnde interdictum de glande legenda competit. Sanè hæc expoſitio ex proprietate ſermonis non eſt: quoniam † caducus nõ qui ce
12 cidit, ſed qui facilè caſurus eſt, ruinamq; minatur, ſignificat: unde & paries caducus.

13 ¶ §. † PASCVA ſylua.) In quam ius eſt paſcen
14 di cauſa pecora mittere. † Sed finge deprænditſe me pecora uicini in agro meo, quo iure mihi prouiſum eſt: & lege Aquilia agendum eſt[e], nõ autẽ iure pignoris pecus retinendũ, niſi illud diu aluerim[f], cùm dominũ ignorarem: uideẽ enim, quia in rei utilitatẽ alimẽta uerſa ſunt, eorũ ratiõe retineri pecus poſſe[g].

d Quintus. ad leg. Aquil.
e hoc amplius. j. de his. de damno infect.
f l. ſi non. §. certum. ff. com.

1 *Pratum quid, & unde dicatur.*
2 *Legatis pratis, etiam inculta continentur.*
3 *Paſcua, uicanalia.*
4 *Prati appellatione an arbores, quæ in eo ſunt, contineantur.*

1 PRATVM.) † Pratum quaſi paratũ, ut Vlpianus, ad fructuum perceptionem, uel ut Varro, ad conſtitutionem: modico enim opere pratum fit, ut quod nec aratro, nec annua ſemẽte indigeat. Et hinc probatur, † legatis pratis etiam inculta contineri, unde tamẽ
2 aliquid fœni teſtator colligeret: † ſecus ſi in
3 eis pecuaſcere tantummodo ſolebat, nam ea non prata, ſed paſcua dicentur: quæ ſi ad pagum aliquẽ in uniuerſum pertineãt, uulgò uicanalia appellantur: Vicani enim ruſtici ſunt. Sed † an prati appel
4 latiõe, arbores quę in eo ſunt, cõtineantur, ut in eis damnum inferens ea pœna afficiat, quã lex municipij in eos conſtituit, qui in prato damnũ fecerint? Et quibuſdam uidetur[h], tanquam arborespars fundi ſint. Sed ego rationem legis cõſiderandã arbitror: ex ui enim uerborum non uidetur, qui arbores inciderit, damnum prato feciſſe.

PRatũ eſt, in quo ad fructum percipiendũ falce duntaxat opus eſt, ex eo dictum, quòd paratum ſit ad fructum capiendum.

PAVL. LIB. XXIII. LEX XXXII.

MInus ſolutũ intelligitur, & ſi nihil eſſet ſolutum.

VLP. LIB. XXI. AD EDICTVM.

LEX XXXIII.

PAlàm, eſt coram pluribus.

h Alb. in dict.

1 *Dictio, Minus, explicatur.*

MINVS.) In ſermone latino hæc dictio quandoq; uim comparatiui nõ habet: unde quod nõ recepi, rectè dixero, minus recepiſſe: & minus tribuere uidetur[i], qui nihil tribuit: quod & infrà uidebimus. Et hinc argumentum colligitur, ſi in tranſactione[k] annuos ciuilium annonarum reditus tibi conceſſerim, addita lege, ut ſi plus uel minus exigeretur tuo periculo eſſet, quamuis nihil exigatur, me non teneri. Verum eſt enim te minus exigere, ſi nihil exigis: id tamen ex proprietate ſermonis non eſt, ſed ex interpretatione. Vnde ſi aliam mentem cõtrahentium fuiſſe præſumamus, à proprietate comparationis non diſcedemus.

i l. illud. §. j. de tribut.
k l. uerbũ ampl. l. ſi ita. j. eod.

1 *Palàm quid fieri, uarijs modis accipitur.*
2 *Notorium quid dicatur.*
3 *Præſumptio legis notoriæ ueritati cedit.*
4 *Manifeſtum quid ſit, & an à notorio differat.*
5 *Liquidum quid dicatur.*
6 *Atteſtationes non ſimpliciter rem faciunt liquidam.*
7 *Clarum quid dicatur.*
8 *Quæ ſit utilitas, ut cognoſcamus huiuſmodi uerborũ differentias.*
9 *Palàm quid fieri, & publicè fieri, differunt.*

PALAM.) † Palàm quid fieri uarijs modis
1 accipitur: palàm nuncupatus hæres dicitur, ſi teſtes exaudiuerint. palàm quæſtum facit mulier, quæ paſsim, & ſine delectu ſtuprari ſe ſinit[l]. palàm ſpurio reliquiſſe uideẽ, qui apertis uerbis uſus, nec hæredis fidem tacitè ſecutus eſt[m]. palàm quoq; rem eſſe dicimus, de qua cõſtat. Hic tractatus ſolet quadrupliciter accipi: aut enim res euidens eſt, q̃d uulgò notoriũ dicimus; aut ſimpliciter manife-

l l. palàm. de ritu nupt.
m l. non intelligitur. de iure fiſci.

2 sta, aut liquida, aut tantũmodo clara.† Notorium est, q̃d omnibus cõstare potest, & colore nullo offuscaẽ, nec probatione indiget: ut palatiũ in urbe esse. Idem de re quã per inspectionẽ iudex deprænditut cùm quis accusatur occidisse Seiũ, & Seius uiuus exhibetur. & talis allegatio quandocũq; fieri potest: unde etiam si in causa cõclusum sit, debẽt iudices accedere in rem præsentẽ[a]: huiusmodi enim probatio præualet omnibus, imò hac ex causa res iudicata nullius momenti erit[b]: res enim iudicata q̃ꝫ uis hac in specie cõtineatur, & quod ex ea cõstat, sit euidentissimũ, id tamen non uerè, sed præsumptione legis est,

3 †quã præsumptionẽ notoriæ huic ueritati ce-
4 dere æquissimũ est.† Manifestũ est, quòd allegari probariq; oportet: ut Titiũ corã populo occisum, Seium publicè fœnus reprobũ exercere, atq; id genus multa, quæ pontificij iuris interpretes notoria quoq; dici cõtendũt: qua in re ego nõ multũ operæ posuerim, qui sciam uerborũ hanc differentiã plerunq; cõfundi: de re ipsa igitur, nõ de uerbis disputãdum est. Ego hac in specie id contineri arbitror, quod probabili aliqua excusatione obtegi potest, quod regulariter in his rebus procedit, quæ facti permanentis nõ sunt, & ideo sententia aduersus huiusmodi perspicuitatẽ lata ipso iure ualeret, prouocandiq; remediũ
5 solùm superesset[c].† Liquidũ dicitur id, quod iudici ex actis liquet: id enim propriè manifestum dici nõ potest[d], tametsi iuris interpretationẽ nõ multũ ab eo differat. Hac in specie uidentur cõtineri, quæ per instrumentũ uel confessionẽ in actis constant: si enim huic instrumẽto uel cõfessioni nihil probabile obijciatur, si item cõfessionis error nõ adducaẽ, censebitur res liquida[e]. Sed & acta ipsa rem
6 faciũt iudici liquidã: sic & attestationes:† hæc autem nõ simpliciter rem faciunt liquidam, sed ipsi iudici tantũ, indeq; aliqui effectus iuris oriuntur[f]. Quapropter si filius uel uxor contra patrẽ uel maritũ agant, hiq; negent filium uxoremue esse, sufficient huiusmodi testimonia, etiam ante publicationẽ, ut iudex decernat, eis interim alimenta deberi, itemq; expensas litis[g]. Id enim est liquidum, q̃d sine morosa difficultate iudici probatur. & ideo si constitutũ sit, causas inter agnatos cõpromitti, non intelligetur de his, quæ hoc modo liquent[h].† Clarum generaliter accipi potest, ut suprascriptos casus cõprendat: sed inter ipsas partes id clarũ fuisse iudex arbitrabitur,
7 quod inter eas gestum ex instrumento uiderit: q̃d interim nõ modicæ utilitatis est[i]. Sed & quoties sola admonitio sufficit, ne quis dolo denunciare uideatur, ex instrumẽti extra iudiciũ ostensione, res palàm facta existimatur[k]. Sed cùm omnino in iudicijs expectanda sit sententia, quæ rem iudicatam inducat, quorsum attinet tam scrupulose perquirere, an res manifesta, clara, liquidáue sit:† Verũ his ego respõdeo, in eo uersari utilitatem, q̃d in euidenti & manifesto lata sententia præsumatur[l], retro quoque rem fuisse euidentem, & manifestã: quod in alijs casib. nõ ita est. Sed hæc hactenus. Illud nõ prætereundũ,† differentiã esse quid palàm factũ dicatur, an publicè: quandoquidem palàm fieri dicitur, q̃d coram pluribus, puta duobus fit, at publicè quod coram populo. Inde si testis asseruit publicè ita affirmari in urbe, perinde erit, ac si extare publicã famã dixisset, quod quidam responderũt, licet alij hac in re cõtrouertãt[m].

PAVL. LIB. XXIIII.
LEX XXXIIII.

ACtionis uerbo etiam persecutio[d] continetur.

IDEM LIB. XIIII.
LEX XXXV.

REstituere aũt is intelligitur, qui simul & rem, & causam actori reddit, quã is habiturus esset si statim iudicij accepti[a] tempore res ei reddita fuisset: item & usucapionis causam, uel fructus.

a l. si irrup. fin. regund.
b c. fraternitatis. de frig.
c l. ciues. C. de appell.
d Card. c. uestra. 7. & 31. q.
e c. fi. de cohab. cler.
f c. significauerunt. de testib.
g c. ex parte. de accus.
h l. post rem. de transact.
i Bar. l. j. in j. q. de op. no. nun.
k Bar. d. l. j. q. 11
l Fed. consil. 8.
m Salic. l. ea quidem. C. de accus. pen. char.

1 Persequutio quid.
2 Actiones & persecutiones quomodo differant.
3 Persecutio quandoq; uim actionis, quãdoq; exceptionis habet.
4 Persecutio actionis uerbo largè sumpto continetur. (bet.

ACTIONIS VERBO.) a ¶† Persecutio est imploratio officij iudicis, quod nobile uulgò appellant, estq; extraordinariũ remedium: sicut enim† actiones aduersus eos qui ex facto suo, uel alia iusta obligatione tenentur cõpetunt, ita persecutiones aduersus eos dantur, qui sola æquitate, & quod dicitur de bono & æquo, sunt obnoxij: quare harum actionũ instar habent persecutiones[n]: & ubi de stricto iure nulla actio datur, ex æquitate officiũ iudicis imploramus.† Quandoq; ꝫ tẽ huiusmodi imploratio uim actionis habet, quandoq; exceptionis[o]. non tamen dubium est,† quin ex larga significatione persecutio actionis uerbo cõprendatur: ideoq; si eadem ratio subsit, q̃d in actione dispositũ est, in hac persecutione etiã in stricta materia obseruabitur[p]. quòd si nõ eadẽ ratio subsit, aliud erit: uerbi gratia: Nõ possunt cœnobitę minores actionibus in iudicio experiri, æquum est ut saltem officio iudicis eis succurraẽ[q]: q̃d etiã in filiofam. aduersus patrẽ concedendũ est[r].

1 Restituere condemnatus ad quid obligetur. & num. 3
2 Iudicium acceptum quando dicatur.

RESTITVERE.) †Qui rem ut restituat, cõdemnatus est, is & fructus restituere debet, à tempore litis cõtestatę perceptos[s], et actorẽ in eam causam ponere, quã habiturus esset, si statim ante litis cõtestationẽ restituisset[t]: unde si ideo actor non usucapit, quia eo tempore res sibi restituta non sit, reus quanti ea res erit tenebitur[u].

a ¶ Iudicij accepti, id est,† litis contestatæ[x]: tunc enim iudex iuris dicendi potestatẽ accipit, cũ antè diffinitiuè cõdemnari nemo possit, solebant autẽ tunc partes quibusdã uerbis solen-

n L. actionis. de actio.
o l. planè. de petit. hæred.
p Alex. l. j. de usufruct. com. iud.
q l. Quintus. de an. leg.
r Gl. l. j. C. quæ ad.
s l. præterea. de rei uend.
t l. cum fundi. fi. cer. pet.
u l. Iul. §. fin. ad exhib.
x Lis qui fe cit. de reiuend.

1 VERBVM opor
actionũ iure u
nonponere; quorum

ſolennib.uti, quibus de eo negocio iudicādi poteſtatē faciebāt, ut ex M. Varrone lib.v.de
3 lingua latina colligi poteſt. †Sanè q̃d hic dicitur, procedit in his caſibus, in quibus à tēpore lit.conteſt. fructus reſtituendi ſunt, q̃d in obligationib. dandi regulare eſt: in eo autē qui tradere tenetur, aliud eſt, quippe is à tēpore moræ fructus peceptos reſtituere debet[a]. Sed quid in uſurario? & lucrum ſeu fructus quos ſola induſtria ſua acquirit, nunq̃ reſtituere debet, quales ſunt, ſi q ex ipſa pecunia licitè peruenīūt: cæteros reſtituere teneē, dam numq̃ omne illi reſarcire, cui ſenora extorſit: atq̃ ita etiam Theologi ſentiunt[b].

uideamus. de ſur.

nch.reg.pecium. in 6.

1 *Lis poſt conteſtationem, cauſa etiam ante dicitur.*
2 *Lis propriè eſt etiam ante receptum iudicium.*
3 *Lis dicitur etiam extra iudicium.*
4 *Quæſtio idem quod lis.*

1 LITIS.) †Litem poſt conteſtationē ſolùm dici, cauſam uerò etiam ante, Doct. ferè crediderūt[c]: quod ipſe nō negauerim, quoties ſubiecta argumenti ratio hoc fert, ut pro
2 inſtātia cauſæ lis accipiat[d]: alioquin† propriè etiā ante iudiciū acceptū litem eſſe luriſconſ. hic oſtendit, qui actionē ſiue in rem, ſiue in perſonā ſit, ſignificari ait: nam & cùm litē cōteſtatam eſſe dicimus, uerba indicant quādo adhuc conteſtata nō erat, nihilominus litem fuiſſe. Eandem ſententiā etiam Cor. Fronto probat, dum Lis, inquit, naſcitur, pertinacia efficit cōtrouerſiam. Idemq̃ de controuerſia
3 Fortunatianus ſcribit, †uidetur q̃ etiam extra iudicium litem dici[e], quod & Nonius Marcellus ferè ſentit, nec alij diſſentiūt. Hinc illa inſcriptio: Hei uxor etiam mortua litigas? Et
4 †quod in lite eſt, ipſe etiam in quæſtionis uerbo eſſe dixerim[f]: cū q̃uis Bart. cum quæſtionis uerbum in lege reperitur, poſt litem cōteſtatam ſolūmodo accipi ſenſerit[g], quod nō probo: nam & dubiū non eſt, etiam ante lit. conteſt. cauſam dici[h], ut eiuſdem ferè ſignificationis has eſſe dictiones credere pronius ſit.

cauſas. C. de ſanct.act.

poſtquam. de pact.

bb. c. ex par. extra eod.

ſi tibi. C. de b. cau.

amplius. rē u. hab.

de cauſis. de ſſic. deleg.

1 *Actionum ſolennia uerba olim erant.*
2 *Iudex ab eo quod uerè debetur, recedere poteſt, & ex cauſa cōdemnationem uel augere uel minuere.*
3 *Licitū eſt iudici, ex cauſa legis diſpoſitionē interpretatione mutare.*
4 *Dilationum termini ſunt in arbitrio iudicis.*
5 *A uoluntate teſtatoris recedi poteſt iuſta ex cauſa.*
6 *Iudicis iuſſus quandoq; plus poteſt, quàm teſtatoris.*
7 *Cautela iudici obſeruanda.*
8 *Accurſ. hanc legem non intellexit.*

1 VERBVM oportere.) †Solennia uerba actionū iure ueteri erant, aio te mihi dare oportere; quorum uerborū Valerius Probus in opuſculo de notis antiquis meminit. Pone ergo me in libello dixiſſe, te mihi decē dare oportere, quomodo hæc uerba accipiemus? Et luriſconſ. ait, tametſi uerè mihi ea debantur, licere tamen iudici uel pluris uel minoris cōdemnare. †Hinc q̃ que apparet 2
eouſq̃ arbitriū iudicis protēdi, ut ab eo, q̃d uerè debeē, recedere poſsit, & ex cauſa cōdemnationem uel augere uel minuere. Auget in arbitrarijs[i], uel in his quę ex inficiatione duplantur[k]: q̃d & expenſarum, uel eiusquod intereſt ratione fieri poteſt[l]. Minuit ſi totius ſūmæ actor capax nō eſt, uel ſi pars aliqua poſt iudicium cœpit non deberi[m]: minuit & in executione, cùm reus non niſi quatenus facere poteſt, conuenitur[n]. & hæc exempli cauſa ſatis ſint, alioquin generaliter †licitum eſt iudici, ex cauſa legis diſpoſitionem interpretatione mutare[o]. quapropter quamuis lex ſimpliciter uelit interrogationibus reſponderi, poterit etiam diſiunctum reſpondentem admittere[p]: & quamuis certa pœna noxijs ſtatuta ſit, illi tamen eam minuere uel etiam augere permittetur[q]. †Quod & in dilationibus à lege conceſsis obſeruamus: ei enim qui pro tribunali cognoſcit eas, prorogādi coarctandi ue ius non denegatur[r]: qua ratione & †à uoluntate teſtatoris recedere ex iuſta cauſa conceſſum eſt. Quid enim ſi fauore pupilli hæredis prohibuit teſtator diuiſionē fieri, appareat q̃ id in euidens eius damnū reflecti[s]? †Poteſt q̃ quandoq; plus iudicis ipſius, quàm teſtatoris iuſſus[t]: nam & tutori, quò minus reperto rium facere teneatur, teſtator remittere non poteſt, iudex poteſt: ut ſi uideat pupilli intereſſe ne patrimonij ſui ſecreta aperiantur[u]. †Planè quoties huiuſmodi facultate iudex utitur, exiſtimationi eius conſultius erit, ſi nō niſi expreſſa cauſa id agat, curet q̃ ut in actis eius ueritas appareat[x]. †Accurſius in huius legis interpretatione neq̃ cœlum, quod dicitur, neq̃ terram attigit.

i l.j. de in lit. iur.

k Inſtit. de pœtem. lit.

l l. terminato. C. de ſtu. & lit. exp.

m l. ſi ſeruus. de cond. furt.

n l. ſunt qui. de re iud.

3

o Felin. c. j. pen. char. de conſtit. uerſ. 7.

p l. iuſtur. & ad. §. non ſolùm. de iureiur.

4

q l. quid ergo. §. pœna. de inſa.

5

r l. ij. de re iud.

s l. iij. §. ſi pater. de admin. tut.

6

t Aret. cōſil. 22. in ij. col.

u l. in cōfirmando. l. utilitatē. de confir. tut.

7

x Bar. l. Lucius. de inſam.

8

1 *Oſtentum, portentum, monſtrum, prodigium, quid.*
2 *φάσμα, ſpectrum, miraculum, idem.*
3 *Quid dicant Græci ἰμπόσαρ.*
4 *Dæmonium meridianum in Pſalmis.*
5 *C. Caſſius apud Plutarchum nullos dæmonas eſſe diſputat.*

OSTENTVM.) a ¶ †Oſtentum Corn. Fronto ait, quod præter conſuetudinē offertur, utputa ſi uideatur terra ardere, uel cœlum. Portentū, quod porrò & diutius tendit, futurumq̃ poſtmodū aliquid ſignificat. Monſtrum, quod contra naturam eſt, ut Mi 1

notaurus. Prodigium, quod mores faciunt, per quod detrimentum expectatur: id enim est prodigere. Sed Festus, quod futurũ prædicat, per literarũ immutationẽ, prodigium dici arbitratur: alij quod porrò sit adigendũ, quod Nonius Marcell. sentit, qui & alias differentias refert. Sed antiquos indifferẽter hisuerbis usos uerisimilius est.

b ¶ Quod Græci uocant †φάσμα.) Ab apparendo nomen sumpsit: Ciceroni spectrum dici tur, nos etiam miraculũ appellamus, ut si appareat uir humana forma augustior, qui deinde euanescat. In hanc significationẽ mentio est etiam Herodoto.† Habent & Græci ἐμπούσαν, quam interpres Aristophanis ait uarijs formis sub meridiem apparere, & calamitosis ab Hecate immitti solitam.† Hoc & dæmonium meridianũ in Psalmis appellatur: sunt enim huiusmodi cacodæmonũ ferè aëreorumq; spirituũ opera, quorũ uirtute etiã magi plurimũ possunt: ut minimè cõsequẽs sit aliquem sanctitate uitæ pręcelluisse, quòd miracula fecerit[a]. Aduersus ea præsentissimum alexipharmacon est, inuocatio nominis IESV, qua de re diligenter disseruit Capnion libro de Philosophia Pythagorica ultimo.† C. Cassus apud Plutarchum in uita M. Bruti, ex Epicuri sentẽtia, nullos esse dæmonas disputat, nec huiusmodi spectra uerè apparere, sed nobis ita quandoq; uideri, idq; ex imaginib. quas falso mens concipit. Cui opinioni & Lucianus accedit, edito hac de re dialogo, qui φιλοψευδής, ἢ ἀπιστῶν inscribitur. Sed Christianis auribus hæc sententia impia est, & id mali genus Galenus de affectorũ locorum notitia lib. III. φωνασκίαν uocat, quã diffinit esse intellectus corruptionẽ: quo morbo Athenis laborauit Thrasylaus, qui cùm ad sanitatẽ redactus esset, Pol me occidistis amici, nõ sanastis, ait, ut est apud Horatium.

a i. q. i. teneamus.

sum uidetur, q̃d Græci φάσμα uocant[b].

PAVL. LIB. LII.

LEX XXXIX.

SVbsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptũ est: nam ueteres subsignationis uerbo pro scriptione uti solebant. ¶ Bona intelliguntur cuiusq; quæ deducto ære alieno supersunt. ¶ Attestari, est absenti denunciare.

b c. post ceß. de probat.

pertinent, & ab arbitrio suo pendent. quòd si etiam testium subscriptio accesserit, tunc generaliter iustam probationem facere[c]. † Subsignare quoque, simpliciter est subscribere: nam & scriptura signum est, unde scribentis persona indicatur. Quoniã uerò qui chirographo alicui subscribit uel subsignat, se obligat, non secus ac si totũ chirographũ scripsisset[d], receptum est, ut id uerbũ etiã pro eo capiatur q̃d est obligare[e]. Subsignabant & olim responsa sua Iurisconsulti, quod & hodie ferè obseruat: reddere enim testimoniũ uidentur quid iuris in proposita quæstione sit[f].

c c. ij. de fid. instru.

d B. & l. emptor. §. Lucius. de pact.

e l. semper. §. cõdict. de in rem.

f l. ij. §. & ut obiter. de orig. iur.

¶ §. BONA.) Finge Titium mihi tertiam partem bonorũ suorum donasse, deinde decessisse, & in eius hæreditate quadringenta esse: deducetur primò æs alienum, quod fortè centum est, & ex trecentis, quę supersunt, tertia pars mihi præstanda erit[g]: † antè enim quàm bonorum computatio fiat, ęs alienum deducendum est. Qua ratione si uxori quis usumfructum bonorũ legauerit, poterit hæres eatenus de rebus hæreditarijs uendere[h], quatenus creditorib. satisfaciat, & in his quæ supererunt, mulier usumfructum habebit. quod etiam in legatarijs, ut illis satisfiat[i], procedere uerius est, nisi annua sint legata: huiusmodi enim de reditibus satisfaciendũ est[k]: & hæc cùm inuentariũ hæres fecit, alioquin solus citra diminutionẽ ullam ususfructus, insolidum tenebitur[l].

g l. fin. l. omnes li. in fin. de usu. leg.

h l. usufru. ad l. falcid.

i l. fin. §. fin. autem æs. C. de bon. quæ libe.

k Picus. §. Tuc. q. lx.

l l. fin. C. de iur. delib.

¶ §. ATTESTARI.) Dubium non est, † protestationẽ etiam absente parte fieri posse[m]: ut cùm quis denunciat præscriptionis interrũpendæ causa: uel cùm pater receptis à filio, qui mutuum ipsius nomine contraxerat, litteris, se nõ consentire protestatur[n]. Sed dubitabit aliquis, † cur magis attestari dicat, qui absenti, q̃ qui præsenti denunciat: an quòd uidentur antiqui hoc uerbo uti, cũ quis denunciat, & ea de re testes rogat, eisq; imam aurẽ (quòd ibi memoriæ locus est, ut Plinius ait) uellit: Sic Horatius: Licet attestari: ego uerò Oppono auriculam, rapit in ius. Sic Plautus in Curcul. & in Persa accepit. Qua ratione deinde receptũ est, ut cùm absenti denuncia mus, propriè dicamur attestari: quia denũciatio per scripturã fit, in qua necessariò testes non nisi rogati intersunt[o]: quod in præsente, quem uiua uoce admonemus, necessariũ nõ est: nam tunc uel fortuitò repertos, minimeq; rogatos testes sufficere nostri Iurisconsulti existimarũt: † ueteres enim, testes uidentur pro rogatis accipere. Verg. Diuos, quanquam nil testibus illis Proseci: id est, inuocatis & rogatis. In alijs codicibus, † detestari scriptum est, atq; ita etiã Bart. alicubi legit: uidetur

m l. penul. C. de an. præscript.

n l. si filius. §. ad Maced.

o Auth. rogati. C. de testib.

1 Subsignare quid significet. & num. 3.
2 Sigilli impressio autoritatem scripturæ confirmat.
4 Bonorũ computatio priusquam fiat, deducendũ est æs alienũ.
5 Protestatio etiam parte absente fieri potest.
6 Attestari cur magis dicatur, qui absenti, quàm qui præsenti denunciat.
7 Testes pro rogatis acceperunt ueteres.
8 Detestari pro attestari.
9 Possessor incertus quis dicatur.
10 In contractibus potest generaliter deduci omne ius, quod in tali loco habeo.

1 SVBSIGNATVM.) † Subsignare, est signũ suum, quod & sigillum dicitur, subijcere.
2 Ea † sigilli impressio autoritatem scripturæ confirmat: receptumq; est, literis iudicis soli to eius sigillo munitis, plenam fidem adhibe ri[b], si de his attestatur, quæ ad eius officium

tur enim utrunq; uerbum eiusdē significatio nis esse, de qua re infra diffusius disseram.

9 ¶§. INCERTVS. †Possessor ille nobis incertus esse dicitur, cùm ignoramus eum possidere: & cùm possidere facti sit, huiusmodi ignorantia est probabilis. Respectu autem sui ipsius nemo omnino incertus est possessor, cùm incertam (ratione loci, simulq; quotę portionis) rem nemo possessionis causa acquirere possit[a]. quòd si huiusmodi incertitudo declaretur, aliud est: ut cū lex possessionem transfert: ea enim de his, quæ per rerum naturā esse possunt, nunq; dubia est[b]. Idem cùm ambiguitas sublata est, q̄d fit per relationem ad aliquod instrumentū, uel per euentū[c]: ut si constituas te meo nomine etiam bona futura possidere, eis enim acquisitis incipis possidere: tunc quippe, quale, quantumq; sit, quod possides, certū est. Sed & quod mihi per seruum uel filium ex peculio quæritur, quamuis incertus sim, possidetur tamen[d]: & hæc in possessione: nam in cōtractibus dubiū non est, posse generaliter deduci omne ius quod tali in loco habeo[e], sicut & incertam partem in iudicijs uniuersalibus uendicare non prohibeor[f].

† Incertus possessor est, quē ignoramus.

ij. §. f. de acquir. possess.

eum quidā.

quod dici-

r. de acquir.

ssess.

i quis extra.

fi. de acqui.

ered.

§. de acq.

ssess.

quod si. de

ere. uend.

quæ de tota.

f. de rei uen.

1 Protestationis uulgata definitio reprobatur.
2 Protestatio interdum in alterius quàm protestantis cautionem inducitur.
3 Bartoli expositio ad hanc legem.
4 Denunciatio specialius nomen protestatione.
5 De substantia protestationis non sunt uel testes uel scriptura.
6 Protestationis definitio per Alciatum.
7 Protestationis duplex species. & num. 13
8 Verbum, Testatio, declaratur.
9 Detestatio.
10 Præpositionis De, natura est augere.
11 Contestatio quid, & unde sit dicta litis contestatio.
12 Attestatio.
13 Nunciatio. & num. 58
14 Notoria.
15 Curiosi qui dicantur.
16 Denunciatio, quæ ad alium mittitur.
17 Obnunciatio prohibitoria erat.
18 Renunciatio.
19 De protestationis effectu.
20 Protestatio si in his facta sit, quæ à iure dependent, nullum effectum habet.
21 Qui dicit se litem contestari animo non contestandi, litem cōtestatus intelligitur.
22 Si dicas, saluo honore, tu mentiris, protestatio iniuriam non tollit.
23 Si in his protestemur, in quibus nulla nobis de iure est potestas, sed de facto tantùm, protestatio nihil operatur.
24 Idem est, cùm quid ex dispositione legis, itemq; facto alterius pendet.
25 Clausula causidicorū, Saluo iure addendi, &c. nihil operatur.
26 Clausula, quòd instrumēta producantur saltem in articulis pro se facientibus, nullius est effectus.
27 Protestatio cùm omnino ex uoluntate nostra dependet, ualida est. & num. 29.
28 Qui certus est, non debet amplius certior reddi.
30 Protestationis, quæ ex mera uolūtate protestantis pendet, multa exempla.
31 Talis protestatio an per factum contrarium tollatur.
32 Quæ in præfationibus dicuntur, in ipso contractu censentur repetita.
33 Cuiusq; uoluntas non præsumitur mutata.
34 Codicilli secundum expressam in testamento mentem declarari solent.
35 Casus speciales, in quibus à protestatione recessum uidetur. & 36. & 37
38 Licet factum protestationem subsequens illi sit cōtrarium, tamen protestatio præualet in quibusdam casibus.
39 Protestatio & actus illi cōtrarius si eodem momento fiant, protestatio ualet, & actus perimitur.
40 Parū refert, siue protestatio ipsi facto contraria sit, siue consequentibus intrinsecus facti substantiam.
41 Quoties lex protestationi repugnat, semper contrario actu tollitur.
42 Si actus non sit contrarius protestationi, sed diuersus, talis actus ex protestatione declaratur.
43 Quod intelligitur uerum, quando huiusmodi declaratio ex protestantis animo pendet.
44 Sed et si talis declaratio rem turpem induceret, ei non est standum.
45 Protestatio in his quæ tam à nostro quàm alterius facto pendent, an ualeat. & num. 48.
46 Horreū pro quocūq; loco ad reponendū merces accipitur
47 Propositum an pro mente accipere liceat.
49 Aliquando lex ex taciturnitate consensum interpretatur in eo, contra quem fit protestatio. & num. 52.
50 Pauli Castrensis sententia reprobata.
51 An etiam in iudicialibus taciturnitas pro consensu sit.
53 Si is qui lædi protestatione posset, incertus sit, quomodo ad moneri poterit.
54 Vt quis se ab obligatione legali absq; facto suo orta exoneret, non requritur alia partis scientia.
55 Quid faciundū, si admonendus de protestatione sit absens.
56 In casibus quibus in ius uocari de domo quis potest, protestatio ad domum transmissa sufficit.
57 Scriptura an protestationi sit necessaria, & quando.
58 Secunda species protestationis, quæ à nunciando nomen habet.
59 Explicatur denunciatio, quæ regulas iuris imitatur.
60 Quomodo ab emptore lis sibi mota denuncianda sit uenditori.
61 Denunciatio loco & tempore congruis facienda.
62 Quilibet locus, & quodlibet tempus ad denunciandum idoneum uidetur.
63 Denunciatio ne facias id, quod iure facere non potes.
64 Exponitur denunciatio, quæ regulis iuris aduersatur.
65 Quod in incitatoria hac specie locum habet, idem producitur ad prohibitoriam, ut regulariter non ualeat.
66 Excipiūtur tamen casus aliqui, ubi prohibitoria ualet.
67 Cùm alicui prohibemus ne faciat, quod facere tenetur, nostra denunciatione nihil efficimus.
68 Idem obtinet, si nulla prohibitionis iusta adsertur ratio, tametsi allegetur tantum.
69 Sola uerisimilis causæ allegatio quandoque alicuius effectus est.
70 Quoties res principaliter ad denunciantem pertinet, simplici denunciationi obsequendum est.
71 Idem cùm à denūciantis uoluntate res omnis effectū sumit.
72 Cùm prohibetur, quod sola denunciantis uoluntate illiciū est, ualet protestatio.
73 Denunciatio an per procuratorem fieri possit.
74 Denunciare an per negociorum gestorem possimus.
75 Appellationis intimatio à negociorum gestore fieri potest.
76 Denunciationem procuratori fieri an sufficiat.
77 Serui appellatio ancillam continet, sed non econtrà.
78 Si lex prohibeat capras in uilla haberi, nec hircos habere licebit.
79 Caper infestum animal aruis & uitibus.
80 Familia ab Osco uerbo famul, deducitur.

81 *Argumentum ab etymo non semper concludens est.*
82 *Familia an de unico seruo dici possit.*
83 *Familiam tres constituunt, sicut & collegium.*
Ibid. *Cœtus & turba decem homines requirit.*
84 *Congregatio ex quot hominibus constet.*
85 *Populi appellatio maiorē numerum, quàm cœtus, requirit.*
86 *Quot animalia gregem cōstituant.*
87 *Ius uniuersitatis etiam in unica persona conseruari.*

VLP. LIB. VI.
LEX XL.

DEtestatio[a] est de nunciatio facta cum testatione.

1 DETESTATIO[a].) † Protestationē quidam diffiniuerunt, clamosam esse testationem, quæ ob testantis ipsius cautionē inuenta sit. Sed hanc finitionē plerique rectè reprobauerunt, cùm etiam citra clamorem, & in occulto quoque, protestatio fieri possit, uel coram testibus, uel scriptura, quæ nō nisi im
2 propriè clamare existimatur.† Adde quòd & quandoque protestatio in alterius quàm in protestantis cautionē inducitur, ut cùm pro alio protestamur, quod quibusdam casibus permissum est[a]: uel cū utilitatis publicæ causa denūciamus.† Quare Bart.[b] hoc in respon
3 so ueriorem diffinitionē referri existimauit, declarauitque denunciationem dici, ut ab ultimis uoluntatibus, itemque contractibus differat: testationem requiri, ut ostendatur & in scriptis & absque scriptura fieri posse[c]. Sed uix
4 est ut hoc ego approbare possim,† cū denunciatio sit specialius nomen, & angustius protestatione: eam enim solùm significat, quę alteri nunciatur: quod & etymologia satis indicat. Sed & testationē ad testes non referen
5 dam arbitror,† cùm de substantia protestationis non sint testes, neque scriptura[d], sed probationis causam solùm respiciant: nam & in libro rationum quandoque fit protestatio[e], nec ulli testes necessarij sunt. Meritò igitur nec Bartoli sententiā ipse sequor,† uideturque cō
6 modiusſic diffiniri:† Protestatio est animi nostri declaratio, iuris acquirēdi, uel cōseruandi, uel damni depellendi causa facta.† Huius
7 duplicē esse speciem uerius est; alterā quę ex animo protestantis principaliter pendet: alteram quæ factum eius, cui protestamur, respicit. Illa declaratoria, conseruatoria, certificatoriáque dicitur: hæc incitatoria, prohibitoria, inhibitoriáue: illa à testatione nomina accepit, hæc à nunciatione. Et primæ illius uariæ sunt appellationes, quę tamen aliquā in
8 uicem differentiam continent.† Et in primis testatio nomen est generale, quoquo modo animi sui sententiam quis declaret[f]. Specialiter uerò eo nomine dicitur, quæ corā testibus facta est: unde & testatò cōuenire, testatò admonere dicimus[g]. Addit Bar. idem esse cùm scripturam adhibemus, quoniam in ea
9 testes rogandi sunt.† Detestatio est quę ad absentem mittitur, ut hic & suprà apparet: idque
10 †prepositio De, ostendit, cuius natura est augere, efficaciorēmque actū demōstrare: quod & in uerbo deprecor A. Gellius lib. VI. cap. XVI. declarat. Tunc enim nō solū sententiā suam quis simpliciter ostendit, sed scriptura etiā cōuocatis testibus declarat.† Cōtestatio 11
est propriè plurium, ut in iudicijs, cùm actor quid mentis suæ sit, petendo explicat, cōtrà reus negando diffitetur, unde & litis contestatio dicta. Idē & in exceptionibus[h], præscriptionibúsue[i]. Sed & quando qs de dolo uel metu coram amicis protestatur, idque clàm metu
concussoris cōtestari dicitur[k].† Attestatio uidetur esse, quę præsenti fit, declarandi animi causa[l]: quod suprà ex Plauto Horatioque docuimus: cuius ex uulgatis codicibus ibi attestari de absente accipi uideatur: sed uerior est lectio detestari[m]. Protestatio est quæ declarat, quo animo aliquid facturi simus[n]: præpositio enim Pro, anticipationem temporis arguit. Secundæ speciei, quæ à nunciando nomen sumit, uaria quoque sunt nomina: & in
primis† nunciatio ipsa, quæ in edicto prætoris de operis noui nunciatione prohibitionē 13
significat, in lege Iulia de annona[o], qua mulierum nunciatio admittitur, accusationem. Erant & nunciationes, quas publicè cōstituti Irenarchæ pręsidibus faciebant, de delictis quæ ubique fierent;† hæc & notoria latinè di
cuntur[p]: iubetque lex, ut hi notorijs suis assistant, & quę detulerūt ita esse probēt[q]. Quod
& in curiosis recipiendum est[r].† Sunt curiosi 15
qui in curia principum uel magistratuū cōmissa delicta denunciant.† Est & denūciatio,
quæ ad alium mittitur, & maximè incitatoriam continet: ut cùm aliquem admoneo, ut
ab emptione desistat, ut defendendæ causæ adsit, ut à matrimonio causa legis Iuliæ exercendæ abstineat. Fit & testibus, ut in iudiciū causa perhibendi testimonij ueniāt[s], cū alioquin sponte se offerentes suspicione non careāt.† Quæ prohibitoria erat, obnūciatio pro 17
priè dicebatur. Vnde obnunciare cōsilio Ciceroni in oratione quam in senatu post reditum habuit. Item obnunciatio Augurum, cùm aliquid fieri prohibebant, quoniam auspicia nō addixissent. Cicero Philip. II. Nos enim (inquit) nunciationē solùm habemus, Consules & reliqui magistratus etiam inspectionem. Rursus: Ementitus es auspicia, ob
strinxisti populum Romanū religione, Augur Auguri, Cōsul Cōsuli obnunciasti.† Est 18
& renunciatio, cùm quis ius suum repudiat: unde & renunciare hospitium ueteres dixere. Sumitur & quādoque pro relatione, quam architecti re inspecta iudicibus faciunt[t]. Renunciantur & suffragia, cùm refertur & proclamatur quem suffragia designarint. Sic & Magistratus renunciari quandoque legimus. Et hæc quidem, quod ad protestationis nomen attinet, sufficiāt.† nūc de eius effectu ali
quid attingendum. Et hic triplex est distinctio. Aut em̄ protestatio in his facta est, quæ à iure dependent: aut in his, quæ à potestate nostra tantùm: aut in his, quæ à nobis, itemque ab al-

a l.j. C. si per uim.
b in §. morte.
c l.fi. de custod. reor.
d Bart. l. nemo. potest. de leg. j
e l. Nesennius. neg. gest.
f Instit. de test. in prin.
g l. fin. pro derelicto.
§. attestari.
h l. si quidem. C. de except.
i l. empto r. C. de præscrip. lon. temp.
k l. si maior. C. de transact.
l l. fi. C. de neg. gest.
m Bar. d. §. morte.
n l. j. §. j. de lib. agnos. d. l. necessario.
o l. fin. ad l. Iul. de anno.
p l. ab accusatione. ad Tertull.
q l. ea quidē. C. de accus.
r l. j. C. de curios. lib. xij.
s l. lege Iul. de testim.
t l. qui fundū. de contrah. emp.

20 ab alterius facto uires ſumunt.† In prima ſpe
cie pro regula traditum eſt, proteſtationem
in his quæ à legis diſpoſitione pendent, nihil
operari [a]: quapropter ſi mater alat filiũ, prote
ſteturq; ſe animo alimenta ab ipſo repetendi
id facere, non tamen his caſibus repetere po
terit, quibus uel ipſa ad id tenebatur, uel ma
ritus. Sic ſacra ædicula conſtituta, ædituoq;
deſignato, fruſtra proteſtamur [b], nolle nos
ius aliquod epiſcopo in ea eſſe: nec enim po- 10
teſt quiſquã facere, ne in actionib. ſuis leges
locum habeant. Et cùm lex iure publico ali-
quid diſponit, cuiuſquam uoluntate non in-
ſpecta, fruſtra ille proteſtat. Quapropter ſi
plures arbitri in ſentẽtia ſua expreſſerint, ne
in maiore ſumma minor inſit, cùm id à lege
pẽdeat, prædictio huiuſmodi nullius erit mo
menti [c]: &† qui dicit ſe litem conteſtari animo
nõ conteſtandi, litẽ conteſtatus intelligitur [d]:
huiuſmodi enim actus à iuris diſpoſitione de 20
pendent, & cum alio agunt, qui poſtq; cum
cõteſtari accepit, de eius animo nullam ulte-
rius curã gerere debet. Sicut & cùm quisa-
22 teri,† ſaluo, inquit, honore tuo mentiris: uer-
bum enim ipſum iniuriã irrogat [e], quã hono-
ris illa ſeruatio non extinguit. Quod & in ea
ſpecie proditũ eſt, cũ quis, tædet me, inquit,
falſi damnatũ te eſſe [f], proteſtatio dolentis a-
nimi nullius effectus eſt. Idem cùm quis ad-
uerſus teſtes allegat, falſos eos, ſceleſtos, faci 30
noroſos ue eſſe. proteſtaturq; id ſe nõ animo
iniuriã illis faciẽdi, ſed cauſam ſuã defenden
di dicere, poterit nihilominus lege Corn. de
iniurijs cõueniri [g]. Sed & canonici collegam
ſibi adoptantes, ſi proteſtentur ne ei ius ſit re
ditus aliquos præbendamue accipere, nihil
tali prædictione agunt [h]: quia lex ei qui cano-
nicus ſit, dari ea omnia iubet.† Huc pertinet
23 etiã cũ in his proteſtamur, in quib. nulla no- 40
bis de iure eſt poteſtas, ſed de facto tantũ, ut
in delictis, nihil enim tali teſtatione agimus:
ut cũ quis uulnerat, præfatus animũ ſibi occi
dendi nõ eſſe, ſecuto homicidio, nihil ea præ
dictione iuuabitur [i]: nõ enim in manu ſua eſt
certos ictus dirigere, & qui non niſi ex præ-
24 ſcripto lædãt.† Sed & cùm quid ex diſpoſitio
ne legis, itemq; facto alterius pendet, idẽ eſt:
ut cùm emphyteota inconſulto dño alienat,
ſaluo domini cõſenſu: uolente enim domino
ex Iuſtiniani conſtitutione à iure ſuo cadit [k], 50
nec proteſtatione huiuſmodi adiuuatur: ſi ta
men ea diſpoſitio legis in priuatum fauorem
alicuius introducta ſit, eo conſentiente uale-
bit proteſtatio [l], idq; in pacti conuenti uim.
Quapropter patronus qui ſacrã ædem cõſti-
tuit, ex epiſcopi autoritate id facere poteſt,
ut inſtituendi ſacerdotis ius nõ ad epiſcopũ,
ſed ad alium præſulem pertineat [m]. Et hinc in
25 fertur,† cum cauſidici actionẽ ædũt ſaluo ad-
dendi uel minuendi iure, fruſtra his uerbis 60
uti, cũ addere uel diminuere propoſitæ intẽ-
tioni, nõ niſi ex legis præſcripto poſsimus [n].
26 quod & reſpõſum eſt,† cũ inſtrumẽta in actis
exhibent, in his tantũ quæ ſibi utilia ſint: po-
terit enim iudex religionem ſuam etiam ad-
uerſus producentẽ ex his inſtruere [o]: idq; ue
rius arbitror, cùm fides inſtrumenti ſeparari
nequeat. In ſecũda ſpecie,† cùm omnino à uo 27
luntate noſtra proteſtatio pẽdet, regula eſt,
ualere proteſtationẽ, animumq; declarari [p],
nec referre præſenti fiat an abſenti, in ſcriptis
an id minus, cum cauſa an ſine: ſufficit enim,
ut ille inquit, pro ratione uoluntas [q]: quapro
pter traditum eſt lapſo triennio, poſſe domi-
num aduerſus emphyteotam, qui nõ ſoluit,
proteſtari, declararecq; uolũtatis ſuæ eſſe ut à
melioratiõibus is cadat, quãuis abſens ſit.
Sed & cùm quis in cauſa, qua ſolẽniter libel-
lus offerendus erat, ſe intentionem ſuam in
formã qualiſqualis petitionis offerre dixiſ-
ſet, reſpondit Anch. [r] proteſtationi huic ſtan
dum, adeò ut potius perperàm egiſſe uideri
debeat: id enim à ſola actoris uoluntate pen-
debat. ſi tamen quiſquã ex huiuſmodi prote-
ſtatione grauaret, is certior fieri deberet: nec
enim æquitas patitur, ignorantem aliquem
captari: quod in tertia ſpecie latius explicatu
rum ſum. Is ergo qui admonitus erit, non po
terit ignorantiæ prætextu ſe excuſare [s]: & his
caſibus quib. ſcientia & patientia conſenſum
inducit, niſi aduerſatus fuerit, cõſenſiſſe cen
ſebitur [t]. per huiuſmodi quoq; notitiã in ma-
la fide cõſtitueretur, unde rem tanquam fur
tiuã uſucapere non poterit: & uice uerſa, qui
dominum admonuerit, non poterit cenſeri
clàm poſſediſſe [u]. In eo etiam ea iuris regula
obſeruabitur,† Eum qui certus eſt, amplius 28
certiorem facere non oportet [x]. Sed & prote
ſtans ipſe, ſi eum, cuius intereſt, admonuerit
uel eius familiã, inſimulari non poterit clàm
uoluiſſe quicquã facere [y].† Hincq; apparet, 29
hac in ſpecie comprendi qualemcũq; prote-
ſtationem, ſiue animũ noſtrum declaret, ſiue
iuris noſtri alieniue conſeruandi cauſa facta
ſit, dum à ſola uolũtate noſtra id pendeat:† cu 30
ius rei plurimis caſibus accipi exemplum po
teſt, ut cùm creditori ſolutionis cauſa debi-
tor fundũ pignoratũ dat, iſq; proteſtat, uelle
priora iura ſibi ſalua eſſe [z]: uel cùm quis ſor-
tem in præſentiarũ recipit ſaluo ſibi iure uſu
ras, uel pœnã, huiuſmodiue acceſsiones pe-
tendi [a]: uel cum recepta ab aliquo ex plurib.
reis debendi parte, proteſtat creditor ius ſo-
lidi ſibi ſaluũ eſſe debere [b]: uel cùm immunis
aliquis onera ſubit, proteſtatus abſq; immu-
nitatis ſuæ præiudicio ſe id facere [c]: uel cùm
emphyteota alienat, ſaluo domini conſenſu,
iſq; deinde conſenſerit [d]. Sed & cùm teſtator
fundum legat, ſaluo iure coloni, ualet prote-
ſtatio [e]: ſicut & ſentẽtia qua iudex expenſarũ
uel fructuum taxationẽ ſibi reſeruat, uel in
poſſeſsionem ex decreto ſuo mittit, ſaluo iu-
re legitimi poſſeſſoris [f]: uel debitorem certa
pecunia cõdemnat, ſaluo ſi intra decem dies
illud uel illud fecerit [g]: quod & in conceſsio-
nibus principum receptũ eſt, cum ſaluo in-
quiunt iure alieno, & ſi qua ſimilia. Sed hic
ambigua ſuboritur quæſtio, tan per cõtrariũ 31

l. alimenta. c. neg. geſt.

q. j. c. ſic qui m.

c. j. de ar- .6.

21 g. l. iuris §. quod c. de pac.

22 t. l. ſi quis rancus. de hæred.

g. l. ueſtẽ. iur.

in. conſt. j.

m M. de t.

23

de ho-

24

c. de iure b.

c. cõm. ut

dilectus. onſ.

25

a. C. de

o Bald. l. j. C. ut quæ deſ. ad.

p l. at ſi quis. §. plerique. de relig.

q l. quia. ad Trebell.

r Anch. conſ. 32

s l. ſi fideiuſſor. §. j. mand.

t l. j. §. j. de libe. agnoſ.

u l. ſi ancillam. pro ſuo.

x c. eum qui. de reg. iur.

y l. aut qui alicer. quod ui aut clàm.

z Bart. l. ſi quis aliam. de ſol.

a Bart. l. ſi. de eo quod cer.

b l. ſi creditori. C. de pact.

c l. j. C. de his qui ſpon.

d l. j. C. de fund. patri.

e l. ſi quis legauerit. de leg. j.

f l. terminato. C. de fruct. l. ille. §. j. ad Trebell.

g Speculi. tit. de ſent. §. ſpecies.

factum ea protestatio tollatur: & Bart. si incontinenti subsequatur, non tolli existimauit: si ex interuallo, secus [a]. Verùm hac in re altius considerandũ est: †uidemus enim quæ in præfationibus dicuntur, in ipso contractu censeri repetita [b]: uidemus item ea, quæ tractata sunt, si in contractu omittantur, per errorem omissa censeri [c]: & errorẽ in principali, etiã in consequentibus existimari [d]. Videmus rursus ex præcedentib. dictis, intentionem cuiusq; aliquid facientis declarari [e], etiã si extra illum actũ, & ex interuallo dixerit [f]. Ad hæc, iuris regula est, †Cuiusq; uoluntatẽ mutatam non censeri: quæ procedit etiam, si diutinũ tempus lapsum sit [g]: quapropter concludendum, protestationem etiam ad cõtrarium actum, qui ex interuallo interuenerit, trahendam, cùm & lex protestationem in testamento factam, etiam in codicillis obseruari mandet [h]: solentq; codicilli etiã longo tempore post tabulas testamenti confici. Vnde & generalis est conclusio, †Solere codicillos quocũq; tempore factos, secundum expressam in testamento mentem declarari [i]. Obseruabitur autem id tum certius, cùm protestationis uerba generaliter cõcepta, & futurum respiciunt [k]. Idem si ex natura rei talis protestantis mens argueretur: ut cùm quis protestatur, nolle se alimẽta donare: cùm enim eorum præstatio tractum habeat, etiam protestatio in futurum protendetur [l]. Idem si semper eadem ratio & causa subest, ut in eo qui se religionib. metu initiari professus est [m], uel qui metu tyranni soluit, uel mati imoniũ contrahit [n], & si qua similia. Idem si natura cõtractus id suadeat, ut in mandato quod non solet protinus per procuratorẽ expediri [o]. Vnde si Titio mandaueris, ut hominẽ occidat, etiã si post aliquod tempus fecerit, mandati criminis reuseris. Tametsi dici possit id idcirco esse, quia factum subsequẽs protestationi nõ solùm nõ aduersatur, sed cõcordat, eiusq; executionẽ respicit [p]. Qua ratione etiam traditũ est, si in uenditione excepta sit seruitus, & deinde ex interuallo re tradita, stipulatio nulla seruitutis intercesserit, iure agi ad seruitutem posse [q]: traditio enim executionẽ cõtractus respicit: cũq; uis sint qui ideo agi posse existiment, quia uenditori ex protestatione iam ius quæsitum erat [r]. †A prædicta conclusione tres casus excipiuntur. Primus est in contractibus qui cum alio geruntur, & iusta est eius existimatio, à protestatione recessum credentis [s]: quod maximè obseruandũ, cùm protestatio pœnalis est, seu usurariũ pactum adiuuat. Vnde per nouam conuentionẽ maiorum usurarum, nõ censetur obligatum pignus [t]: quæ enim ex cõuentione partium ob cõmodum actoris contractui insunt, nõ censentur nouata stipulatione repetita [u], ut fideiussores, pignora, pœnæ, usuræ. † Alter est, quãdo ex subsequuto actu aliqua protestantis pœnitentia arguitur: uerbi gratia, cũ quis protestatus est de actu, quem incõtinenti facere debebat: nam si ex interuallo fecerit, sicut in tempore pœnituit, ita & à protestatione ipsa discessisse uideri debet [x]. Idem si aliter gesserit, cũq; dixerit [y]: præsumitur enim protestatũ rebus sic stantibus, capieturq; facilius huiusmodi mutationis cõiectura in his quæ ex interuallo, cũq; quæ incõtinenti fiant [z]. † Tertius est casus, cùm factum illud post protestationem cum alio gerendum esset, tunc enim factum contrariũ, non autem protestatio obseruatur, ne alioquin illo damno præter mẽtem suam afficeretur [a]. Vnde qui protestatur se nolle esse hæredem, si pecuniã deinde à statulibero causa cõditionis implendę accipiat, uidetur protestationi renunciare, cùm ille liber nõ esset, frustraq; pecuniam dedisset, nisi renunciatum censeretur [b], meritò ad factum attendimus, protestationem nihili facimus. †Sed tamen & hoc perpetuum non est, & plerunq; prævalebit protestatio. Quid enim si ille cum quo actus geritur, protestationi cõsenserit [c]? ualebit utiq;, dum in ea materia agatur, quæ uoluntati contrahentiũ subijciatur, sufficietq; uel tacitus cõsensus. Vnde qui salua prouocatione ad sedem apostolicã, ad archiepiscopum accessit, si ab eo tanq; contraria allegans reijciatur, protestationi renũciasse non censebitur [d]: quia archiepiscopus eum reijciens, protestationi tacitè cõsensisse uidetur. Quid item si pars quidem non consensit, sed tamẽ subest iusta causa, puta metus uel iussus iudicis? certè protestatio ualebit [e], actus contrarius nõ seruabitur. Quid rursus in foro quod conscientiæ uocamus? cũ enim in eo solam mentẽ perspiciamus, protestantisq; testimonio stetur, tum quoq; protestatio prævalebit [f]. Quapropter si mulier iurauerit patri, se fundum dotalem nunq; alienaturam, atq; ita sit protestata, si inde alienauerit, etiam conceptis uerbis, tamen uerius est protestationem ualere, contractum nõ ualere [g], quoniã sequens iuramentũ per prius editur, & legis Iuliæ prohibitio firma remanet: poterit tamen emptor actione de dolo id consequi quod sua interest, cùm fraude mulier egerit, quæ eum prioris illius iurisiurandi non admonuerit [h]. Et hoc in iuramẽto obseruandum, quod principaliter Deo præstatur, & ex foro conscientiæ interpretationem capit. †Cæterum & quoties eodem momẽto actus protestatioq; illi contraria perficiunt, protestationem ualere, actum perimi Bart. sensit, eo exẽplo, cùm quis dicit, obligo me, non animo obligandi, non enim censebitur obligatus [i]: quæ sententia eo quoq; exemplo fulciri potest, quo traditum est, creditorem uenditioni pignoris, saluo iure suo, consentientẽ, nihil agere, & saluũ illi ius remanere [k]. Nam & si testator fundi sui fructũ, deducto usu, legauerit, propter protestationem deductionis usus, legatum perimitur [l]. Vnde apparet etiam † parũ referre, siue protestatio ipsi facto contraria sit, siue cõsequentibus intrinsecus facti substantiam, qualis est usus in fructu:

32

33

34

35

36

37

38

39

40

a l. per retentionem. C. de usufruct.

b l. Titia. §. j. de uerb. oblig.

c l. ita stipulat. eod. tit.

d l. & si me. §. j. de cond. inde.

e l. si ser. plu. §. fin. de leg. j.

f Bald. l. precibus. col. ij. C. de impub.

g l. sancimus. C. de testa.

h l. si quis in princi. de legat. iij.

i l. talis. in fi. de leg. j.

k l. si ita stipula. ij. de fideiuss.

l d. l. Nesennius.

m Bart. l. pen. ff. de condict. ob turp. caus.

n gl. c. ad id. de spons.

o Bart. l. non solum. §. si mandato. de iniur.

p l. si uero. de euict.

q l. binarum. de ser. urb.

r Alex. consil. 27. iij.

s gl. l. pacta nouatis. C. de pac.

t d. l. per retentionem.

u l. si creditor. de nouat.

x l. si tibi certi. de alim. leg.

y l. diuus. §. ubi. eet. de cond.

z l. nam ad ea. de cond.

a c. j. quod met. caus.

b l. pro herede. §. Fi quis. de acquir. hæred.

c gl. d. l. pacta.

d c. solicitudinem. de appell. in j.

e l. qui alimentum. fi. de acq. hæred.

f c. tua. de sponsalib.

g Alex. consil. 16. iij.

h gl. c. iurat. de iur. in 6.

i l. obligatus. fidiussor. de act. et obl.

k l. si debitor. §. j. quib. modis pig.

l l. per seruitutem. pen. de usufruct. hab.

ctu: semper enim factum perimitur, protestatio efficacior erit. quòd si protestatio administrationem aliquod respiciat, secus est[a]: ut cùm testator usumfructum fundi legat, & protestatur, ne eum sequatur aditus, cùm uia administrationem quoddam sit, non autem pars substantiæ usufructus, inutiliter illud adiectum uidebitur. Verùm & cùm precariò aliquid datur, sub protestatione, quòd in Calendas Iulias possideat, protestatio ceu cõtra precarij substantiam reijcitur[b], quia ea in fauorẽ accipientis facta est, qui uerisimiliter consensurus est, ut saltẽ simpliciter contractus ualeat, nec omnino extinguatur[c], cùm uel modicũ habere præstet, quàm nihil. † Sed & quoties lex protestationi repugnat, semper cõtrario actu tollitur: ut cùm quis saluo iure appellationis metropoliten adijt, illeq; eum nõ reiecit: adeundo enim iudicẽ, censetur à lege appellationi renunciasse[d]. Idem in diacono, qui in ordinis assumptione protestatus erat, ut saluum sibi ius ducendæ uxoris esset[e]. Idem in eo qui sacerdotium accepit cum protestatione, quòd non renunciabat gratiæ sibi causa alterius obtinendi cõcessæ[f]: frustra enim, lege prohibente, protestatus est. Sed hæc magis ad primam speciem pertinent. Et hęc quidem tum in animaduersione sunt, cùm protestationi contrarius est actus: † sed si nõ contrarius, uerùm diuersus sit, in cõfesso est, huiusmodi actum ambiguum ex protestatione declarari[g]: ut cùm quis respondeat libello, animo litem nõ contestandi, ualet responsio, & censetur responsum ut simpliciter iudex instruatur[h]. & cùm quis adit iudicem, saluo iure propria autoritate exequendi, quod ex pacto sibi competit: nam non censebitur illi renunciasse[i]. & cùm quis in iudicio protestatur, se iudicem non approbare, nõ existimabitur prorogata iurisdictio[k]. & cùm ad rogatum rei respondet actor, uelle se testibus uti quatenus uerum dicant, excusabit eum protestatio à falsi pœna[l]. & si quis de possessione aduersariũ deijciet, protesteturq;, se ciuilem tantùm uel naturalem uelle acquirere, ualebit protestatio[m], cùm alioquin omnẽ abstulisse uideretur[n]. † Intelligendum tamen ex protestatione declarari actũ ambiguũ, quando huiusmodi interpretatio ab animo protestantis pendet: secus si à legis dispositione, quod suprà diximus. Idemq; si ea legis dispositio nõ ex ueritate, sed ex quadam firmiore præsumptione oriatur[o]. † Sed & si declaratio rem turpem & illicitam induceret, nõ esse ei standũ, receptius est[p]. † In tertia specie, cùm de his protestamur, quæ à facto nostro, itẽq; alterius pendent, nõ est dubium ualere protestationem, dum tamẽ illi facta sit. Solet autem distinguí, ut cùm de iure quæsito tollendo agitur, requiratur cõsensus[q]: quia ius nostrum à nobis sine cõsensu nostro auferri nõ potest. Sed & nautæ, caupones, stabularij, si protestentur, ut hospes, uel uector, res suas seruet, nolle enim se custodiam præstare, nihilominus tenebuntur, nisi ille expresse consenserit[r]: suspecta enim lex istorum ingenia habet, ne aduersus eos, quos recipiũt, cum furibus coëant[s], & ideo obligari iubet, nisi pars expresse remiserit. Quod & ego in locatore horrei obseruandum arbitror. † accipitur horreum pro quocunq; loco ad reponendũ merces, cuius custodia & claues ad horrearium ipsum pertinent. Pone igitur eum habuisse propositũ, seu, quod idem est, pro ualuis horrei proscripsisse († nec eẽ propositũ pro mente accipere possumus, cùm si substãtiua uox esset, Iure cõsulto latinè dicendũ fuisset, Propositũ habuit recipiendi, nõ recipere, quod Valla lib. I. cap. XXVII. annotauit) se aurũ, argentum, margaritam, periculo suo non recipere, deinde simpliciter eas receperit, certè nisi expressus mercatoris cõsensus accesserit, nihil ab huiusmodi protestatione iuuabitur[t]: nam cùm claues ipse habeat, facilimũ illi esset cum furibus coire, & mercatorẽ decipere: idemq; in eo iuris est, quod in nautis, atq; id genus similibus: cùm enim exercitiũ horrearij elegerit, uidetur sicut & nautæ, & caupones, tali custodię se à principio obligasse, quæ obligatio nõ nisi expresso partis consensu remittitur: Tacere enim eos uerisimilius est, nõ quòd consentire uelint, sed quia ius suum durare sciant[u]. † Si uerò de iure quęrendo agatur, tunc satis est partem admoneri, nec consensus requiritur. Et ideo si creditori Titij prædixero, ne me in fideiussorem accipiat, quia si acceptus fuerim, nolo obligari: isq; nõ cõtradixerit, sed simpliciter tacuerit, & deinde me in fideiussorẽ acceperit, nõ tenebor[x]: sibi enim imputet, qui protestationis meę sciens nõ est aduersatus: idq; frequẽtius receptum est, tametsi non parum à ueteribus hac in re altercatũ sit, Bartolusq; ipse[y] aliter quãdoq; disseruerit, qui distinguit, protestatio causa obligationis tollendæ fiat, an uerò limitandę, ut hoc casu nõ requiratur expressus cõsensus, illo requiratur: sed crebrior calculo id reprobatum extat[z]. Sed & cùm ab emphyteota, qui per trienniũ nõ soluerat, dominus canonem etiam futuri temporis recipit, protesteturq; ius caduci sibi saluũ fore, nisi emphyteota contradicat, sensit Bartolus protestationẽ sustinerí[a]: quod, opinor, ea ratione defendi potest, tanquã emphyteota tacendo consentire uideatur: agit enim de eo iure quęrendo, à quo ceciderat, meritò lapso solutionis tempore, manus inijcí fundo poterit[b]. † Sunt tamen & alij casus, quibus tacitur nitas sufficit, lexq; consensum interpretatur: ut cum de priuilegij remissione agitur[c]: cum enim facilius priuilegio, quàm iuri derogetur, silentium pro consensu est. Vnde si tibi protester, quòd si mecum contraxeris, intendo fore ne priuilegio ulli locus sit, tuq; tacueris, perinde erit, ac si consensisses. Idem cum præter silentiũ aliquod quoq; factum interuenit, quale est receptio literarũ[d], quãobrem paterfam. literis filij asserẽtis se mutuũ quasi

a §.j. si usus-u. peta.
b cum preca- ff. de prec.
c peculiũ. §. bi Bart. de .leg.
41
e. solicitudi t.
iacono. 28.
m. gratiæ. escript.
42
in cõcubi .de cõcu.
c.j. de lit. est. .consil. in 5.
x. l. si ita ntũ. de le-
. l. diuus. l.
C. uti pos uerb. nec
43
r. l. sed si . de acq. ess.
per tuas. nd. app. §. morte.
44
45
. d. l. Ti- .j.
fectã. C. nat. quæ ro.
r l. fin. §. item si prædixerit. ff. naut. cau. stab.
s l. j. in prin. eo. tit.
46
47
t l. cũ in plures. §. locator. ff. locati.
48
u l. sicut. §. nõ uidetur. quibus mod. pig.
x Bar. d. l. pacta nouiss.
y Bart. d. §. mor te.
z Imol. & Alexand. ibi.
a Bart. l. ij. C. de iur. emphyt.
49
b Modest. d. c. cum M.
c gl. l. si fideiussor. qui satisd. cog.
d Cle. j. de procur.

ex mandato eius contraxisse, receptis, si obligari nõ uult, nec uideri consensisse, cõtinuò protestationẽ contrariæ uoluntatis interponere debet[a].† Nec hic ego Pauli Castreñ. sententiam sequor, id constitutũ asserentis propter odium exceptionis, quæ ex Macedoniano Senatusconsulto oritur: itemq; quia uel sola scientia pater obligatur: nam respectu patris, quòd ipse ex contractu filij obligari non debeat, regulare est, nec odium aliquod adest. Quòd autẽ sola scientia obligetur, uerum est, cùm pater scit, & prohibere potest, nec prohibet[b]: at ubi abest, qui noster casus est, non uidetur consentire, nisi acceptis literis. Illud fateor, cùm lex continuò cõtestationem interponi uelit, arbitrio iudicis id intelligendum, ut tempus huic non denegetur legendi, cogitandi, peritiores cõsulendi: debet enim uerisimilis esse consensus, qui præsumptioni legis innititur. Quid enim si rationem calculi hæ literæ contineant, num credendũ erit dispunctioni cõsensum[c]? Iason enim negat, & rectè: nam & cùm procurator scripsisset domino, se eius nomine centum Titio donasse[d]: respõdit Raphaël Comensis, receptis literis ius saluum domino esse perscrutandi, donatio uerè facta esset, uel ne.† Cæterũ sunt qui in iudicialibus quoq; taciturnitatem pro consensu esse existimauerint: sed horum sententia recepta nõ est, quod eo exemplo proditum est: Cùm quis testes in iudicio interrogari citra iuramenti religionem curauit, aduersarius enim, qui præsens & sciens tacuit, non tamen acquieuisse existimabitur[e]: aut enim actus fit à iudice, & tacens non censetur consentire, nisi lapso conquerendi, prouocandiue tempore[f]: aut fit à parte, & tũc idem obseruandum, quod in extraiudicialibus, ut qui contradicendo actum impedire potuit, & non fecit, censeatur approbasse[g], alioquin contrà[h].† Ad hanc sectionem etiam pertinet, cùm iuris nostri conseruandi causa protestamur, ut cùm legatarius hæredi rem legatam alienanti consentit, saluo iure ad precium, non enim alius consensus requiritur[i]: imò etiam contradicente hærede, saluum esset huiusmodi ius: sicut quando aliquis immunis subit munera, cùm se immunitati renunciare nolle prędixisset[k]. Nam & monachus post probationis annum, pallium, cucullionemq; indutus, si non ideo uelle se initiari protestatus sit, nõ censebitur professus[l], etiam si protestationi huic monachi aduersati sint: hic enim agit, ne ulterius aggrauetur: unde satis est, si protestatio ei, cuius interest, palàm facta sit, nec enim tunc eius consensus requiritur[m]. Qui enim certior factus est, non debet conqueri, si alius iure suo utatur.† Sed quid, si is qui lædi posset, incertus sit, quomodo admoneri poterit? Finge constituisse me iam diu Titium procuratorẽ meum, quem nunc uelim reuocare, non enim diuinare possum, quis cum eo contracturus sit: & si certus sit locus, in quo contrahendũ est, sufficit si protestatio huiusmodi ibi proscribatur[n], & publicè proponatur[o]. quod si locus quoque incertus sit, frequentissima urbis parte proscribendum est, edictaq; proponenda: & ita crebrior se habet sententia[p]: quam uerã esse etiã eo casu arbitror, quo faciliter potuit protestans de loco uel persona certiorari: adhuc enim uidetur sufficere edictũ, cùm hic principaliter nõ agat, ut alium sibi obliget, sed solũ ut se exoneret, ne ex mandato quod reuocauit, possit obligari.† Illud cõstat, ut quis se ab obligatione legali absq; facto suo orta exoneret, non requiri aliam partis scientiã: ut cũ pater protestatur, se electioni filij, qua in decurionẽ cooptatus est, nõ consentire[q]: cùm enim absq; suo facto ex præsumpto cõsensu obligaretur, per cõtrariæ uoluntatis testationem præsumptio eliditur, & remanet liberatus: in actionibus enim legum, sciẽtia partis necessariò nõ requiritur[r].† Sed quid si is qui admonendus est, absens sit? & regulariter uidetur sufficere, si adhibitis testibus protestetur[s]: sicut etiã solemus dicere, cùm quis metu aduersarij nõ audet coram eo protestari[t]: satis enim erit, si id ipsum publicè, uel coram probis uiris faciat[u]: quod tamen non procedit, cùm aduersarius ipse est iudex, tum enim debet coram alio iudice protestari[x]. Quòd si de iudice cõquerar, haud quaq; mihi necessitas iniungitur eum diutius perquirendi, sed sufficiet, si apud tribunal testationem interposuero[y], dum talis sit, qui pro tribunali ius dicat, alioqui corã honestis personis testari nos lex iubet[z].† Sed & his casibus, quibus in ius uocari de domo quis potest, putarim etiã protestationẽ ad domum transmissam sufficere[a]: q̃d maximè in ea protestatione obseruandum, qua quis alium non offendit, sed se excusat, ne clàm fecisse uideri possit, tũc eũ & uxori, & amico, & familiæ denunciari potest[b]. Sed & emptor pupillo, si tutore careat, uel is absens sit, euictionis causa denunciare poterit[c]: quod pupilli fauore introductũ est, ne sola testatione eo absente facta periclitaretur.† Sed an scriptura protestatiõi necessaria est? & responsum est non esse[d], nisi cùm protestatio uice actionis, uel exceptionis objicitur, ut cùm præscriptionẽ interrũpere uolumus[e], uel exceptionem non numeratæ dotis opponere[f]: nam sicut actio in scriptis necessariò edenda est, & exceptio in actis producenda, ita & protestatio scripturã requirit, cũ earum uicem sustinet. Hinc presbyteri si tutelam acceptare uolunt, ex scripto protestari debent[g]: is enim actus fori est. Idem cùm maritus uxoris assectatori denunciat, ne cum ea cõueniat[h]: cũ eũ impunè eum occidere possit, iusq; propria autoritate sibi dicat, scriptura necessaria est, perinde ac in iudicijs. Sunt & qui idem existiment, quoties aliquis filio uel agnato denunciat, ut curam furiosi suscipiat[i]: oportet enim ex scriptis attestationem eis dirigere, alioquin denũcianti hæreditatis lucrum non defertur. Ego accepi, quãuis lex scripturæ

a l. si filius. ij. ad Maced.
b l. si tamen. eod. tit.
c Iaf. rep. l. admonendi. col. 53.
d Com. consil. 177.
e c. tuis. de testibus.
f c. fin. de accu.
g l. j. C. de rel.
h Bar. l. Pomp. §. rati. de procur.
i l. codicillis. §. j. de leg. ij.
k Bart. d. l. j. C. de his qui sp.
l Innoc. d. c. j. quod met. ca.
m l. si mandassem. ff. mand.
n l. sed si pupil. §. proscript. de institor.
o l. si putator. ad l. Aquil.
p Bart. l. qui bo. mine. §. si Titium. de sol.
q l. honoret. §. fin. de decur.
r l. si pecuniã. §. planè de condict. ob caus.
s l. Labeo. de nau. fœn.
t l. fin. C. de his qui per uiol.
u l. iubemus. C. de def.
x l. ut perficiũt. C. de em. præscrip.
y l. j. §. adeiũdi. quãdo ap. se.
z c. pastoralis. §. fi. de offic. deleg.
a Bart. l. iij. §. prætor. de dam. infect. d. cle. cautum.
b d. l. aut qui aliter.
c l. si distum. in fin. de cust.
d l. fi. C. de ing. gest.
e d. l. ut perfectius.
f Gl. in authen. de temp. num. dot.
g Auth. presbyteros. C. de ep. & cler.
h Auth. si quis. C. de adul.
i Auth. ut cum de appell. §. si quis de prædiis.

ſcripturę mentionem faciat, non tamen eam probationem excludere, quæ teſtibus fit [a].

58 SVPEREST, †ut ad ſecundam ſpeciem deueniamus, quæ à nunciando nomen ſumit: quoniã ab eius facto, cui aliquid nũciamus, effectum habeat. In hac quoq; dupliciter diſtinguí poteſt: aut enim huiuſmodi denũciatio

59 regulas iuris imitatur, aut aduerſatur. †De prima uidendũ: & eius exemplũ eſt, cùm aliquẽ admones, ut id faciat, quod debet: ueluti debitorẽ meum interpello, ut mihi ſoluat, ualet huiuſmodi requiſitio [b], & eum in mora cõſtituit, nec alia fides ei fieri debet, qui obligationis à ſe contractæ probabilem ignorantiã nõ habet [c]: quòd ſi haberet, ut quia in alterius locum ſucceſsiſſet, & alieno ex facto obligatus eſſet, tunc fides ei facienda eſt [d]: oſtendendumq; nominis contracti inſtrumentũ, uel aliàs autoritate iudicis ei iubendũ, ut faciat, quia res ita ſe habeat [e]. Sed & ſi mihi centum ſpoponderis poſt Titij mortẽ, & denunciem ut ſoluas, quia deceſſerit Titius, huius rei fidem ſaltem duorum teſtium relatione tibi facere debebo, alioquin iuſtè credes in humanis adhuc eſſe Titium. †Qua ratione etiã emptor, cui mota eſt controuerſia, uenditori denuncians ut litem ſuſcipiat, cœptæ litis fidẽ, citationisq; uel libelli copiam ei facere debet, cùm alioquin iuſtè credere poſſet, cõtroueriam nullam adhuc eſſe. Sed & debet huiuſmodi denunciatio clara eſſe: certioremq; uenditorem facere, cur ei denuncietur, nempe ut ueniat, & iudicium ſuſcipiat [f], ne uenditor idcirco ſe admonitum credat, ut ipſi emptori inſtrumenta probationesq; ſuggerat [g], non ut liti aſsiſtat: unde tametſi ſciat litẽ motam, tamen receptius eſt incitationem hanc neceſſariam eſſe [h]. Et hoc eſt quod lex ait, autorem laudandum [i], id eſt, citandũ, & ad partes trahendum: quamuis nihil referat uerba expreſsim incitatoria ſint, an tacitè hoc inducant. Quid enim ſi debitorẽ meum interpellans, urbaniusq; agendum putans, ſic dixerim: Indigerem tali pecunia: uel, nihil mihi in præſentia antiquius eſſet, quàm ſi meæ illius pecuniolæ meminiſſes: opinor rectè in-

61 terpellatũ uideri. †Cęterum & loco & tempo-

62 re congruo facienda eſt, regulariterq; receptum eſt, †quemlibet locũ, & quodlibet tempus idoneum uideri [k]: unde & in eccleſia, & feriato die ualet denunciatio: actus enim eſt extraiudicialis, qui quandocũq; fieri poteſt: quapropter quibus caſibus in iudicio fieri debet, aliud eſſet obſeruandum [l]: conferenda tamen erit ſolutio in locum, & tempus idoneũ. Potero igitur te in lupanari fortuitò repertum interpellare, ut mihi loco congruo ſoluas: potero tibi noctu inuento prædicere, ut cras mihi de reliquis ſatis facias: non enim tempus noctis ſat idoneum eſt recipiendis numis, ſicut nec cùm quis in menſa uel in lectulo eſt, uel tranſuehitur, uel funeralẽ pom-

63 pam ducit [m], & ſi qua ſimilia. †Ad hanc quoq; ſpeciem pertinet, cùm inhibeo tibi, ne id facias, quod iure facere non potes, & in hoc enim regulam iuris imitamur, ualetq; huiuſmodi denunciatio, efficitq; ut quod alioquí clàm feciſſe uidereris, ui cenſeatur factum [n]. quòd ſi iuſta cauſa præceſſit, qua iuſtè facere arbitrabaris, debet tibi fieri fides eam cauſam amplius nõ ſubeſſe, cùm aliter inhibitio ſit nulla: quod eo exemplo receptũ eſt. Cùm quis exulem publicum hoſtem occidere uel let, iſq; obnunciabat abolitionem indulgentiamq; criminis ſe conſecutum, nõ erit ei credendum [o], niſi in promptu aſſertionẽ ſuã ueram eſſe docuerit, uel in iudiciũ ſe tunc uenturum obtulerit [p], poſsitq; tutò deduci. Sanè his caſibus procuratoris quoq; denunciatio ſufficiet [q], quoniã iuris cõmunis regulæ conſentanea eſt: quod & in negociorũ geſtore, & in coniuncta perſona receptum eſt [r], dum tamen debitorem interpellent, ut ipſi creditori ſoluat [s]: negociorũ enim geſtori, uel coniunctæ perſonæ ſoluí non poteſt. †Nunc ad

64 ſecundam tranſeundum, in qua id regulariter fatendum eſt, denunciationem, quę regulis iuris aduerſatur, non ualere: ut cùm incito ut id facias, quod in tua poteſtate eſt, uelis, uel nolis [t]: nec enim meo ſuaſu auferre ius tuum poſſum. præſtat tamen hæc denunciatio proteſtanti iuſtam excuſationis cauſam, ut cùm per eum non ſteterit, cõditio pro impleta habeatur [u]: unde & debitorem excuſat, qui ſoluere creditori uoluerit, ne in mora amplius cenſeatur, ſed ipſe potius creditor [x]: qua ratione & creditor conditionalis, qui conditionem adimplere potuit, huiuſmodi nuncíatione in mora cõſtituitur [y]. & uice uerſa idem in debitore conditionali reſponſum eſt, qui interpellatus conditionẽ adimplere neglexerit, ſiue is ex ultima uoluntate debeat [z], ſiue legis iuſſu [a], ſiue ſententia iudicis [b], ſiue, ut ego opinor, ex cõtractu: ut cũ ita ſtipulatus ſum, Si hominem Pamphilum nõ dederis, centũ dabis: poſtq; enim denunciauero ut hominẽ des, tuq; neglexeris, non amplius homo, ſed pecunia debebitur [c]: quod Paradoxorũ lib. I. cap. XI. latius à nobis diſputatum eſt. †Quod

65 in incitatoria hac ſpecie dictum eſt, ut regulariter nõ ualeat, in prohibitoria quoq; receptum eſt, cùm id prohibemus, quod prohibito facere arbitrarium eſt: pari enim ratione obnunciatione mea efficere non poſſum, ut quod arbitrij tui eſt, id nõ ſit: quod maximè obſeruandũ, ſi nullam iuſtam cauſam habuero [d]: uel etiã ſi habuero, ſed tu ſalua honeſtate, & exiſtimatione tua obtemperare nõ poſsis [e]: uel ſi ad me negociũ illud nihil attineat: is enim cuius non intereſt, uix eſt, ut audiri debeat [f], niſi in id tantum, ut quod clàm erat, detexiſſe, ſcientiamq; qualemqualem induxiſſe uideatur [g]: quæ tamen ſcientia eo modo inducta alteri non proderit, qui uel in dolo ſit, uel de lucro captando in alterius damnũ tractet [h]. †Quandoq; tamen inhibitio huiuſmodi ualet, nempe cũ eius, qui prohibet, intereſt, iuſtaq; cauſa ſubeſt, & à principio pri-

a j. C. de iure nphyt.
quod te. ſi rt. pet.
ſi. pro ſuo.
le. cauſam. dect.
ſin. de leg. m.
ſi. de empt. uend.
mptori. C. euict.
qui abſenti. de procur.
erennius. §. e euict.
ies. C. de fe s.
nom poſtu- ſem. j. tit. j.
ij. ff. de in is noc.
n l. j. & ij. quod ui.
o l. nõ omnes. in fin. de re mil.
p Alex. d. §. morte.
q l. cum ſatis. §. fin. C. de agr. & cen.
r l. ſi quis ſolut. §. j. de uſur.
s Bar. l. ſi ſeruũ. §. nunc uidendum. de uerb. oblig.
t l. fideiuſſor cred. de fid.
u l. ſi Titius ſtatuas. de cond.
x d. l. ſi ſeruum. §. ſequitur.
y l. hæc cõditio, ſi in capitol. de cond. & dem.
z l. j. §. item ſi. ad leg. falcid.
a gl. l. j. C. de his quib. ut indig.
b Bart. l. ſuus. §. fi. de hær. inſt.
c l. ita ſtipul. de uerb. oblig.
d l. ſi maior. C. de reſ. uen.
e l. Quintus. mand.
f l. ij. quod falſo tut.
g l. item. §. petitam. de petit. hæred.
h d. l. ij.

usquam ius aliquod sibi quæreretur, fuit monitus [a]: ut cùm denuncio, ne emas talem fundum, quia est meus, uel mihi obligatus [b]: uel cùm te admoneo ne uendas, quia fundũ ipsum uendicaturus sum, nisi parueris, uideberis dolo distraxisse [c]. Idem etiã cum creditores testatò emptorem conueniunt, ne debitoris sui bona temerè emat: si emerit, dolo emisse censebitur [d]. quòd si postquã emerit, denuncietur, nulla est interpellatio, nisi assertionis illius fiat fides, idq; instrumentorũ exhibitione [e], uel iudicis autoritate, quod suprà à nobis proditum est. Et cùm tradiderimus, quæ alieni arbitrij sunt, non posse nos nostra denunciatione efficere, ut ideo minus sint: consequens est, ut idem multò fortius fateamur, †cùm ei prohibemus, ne faciat, quod facere tenetur: ut si uenditori quis prohibeat, ne fundũ uenditũ tradat [f]: ut si debitor ei qui pro se constituit denunciet, ne soluat [g]: qui enim facere quisquam potest, ne uenditor fidem non seruet, aut qui constituit nõ soluat? †quod eò magis seruandũ est, cùm nulla prohibitiõis iusta aut uera affertur ratio: tametsi etiã si allegetur tantũ idem sit, cùm nihil referat, quid uerũ nõ sit, an nõ probatũ [h]. Oportet igitur, si iusta & uera causa prohibitionis sublit, ut denunciatio ualeat, fidẽ fieri, instrumentumq; ei cui denunciãt legi [i]: uel eius exemplũ ei relinqui, eadem quã superiori casu diximus ratione. †Sola tamen uerisimilis causæ allegatio alicuius quãdoq; effectus est, in eoq; sufficit, ut excusandus sit debitor, nisi cautio à creditore prestetur, indemnem eum eius denũciationis causa futurũ [k], quod in arbitrio iudicis plurimũ residet. Sed & uerisimilis causa id efficit, ut excusari debeat, qui denuncianti credidit [l]: possitq; aduersus eum de dolo agi, & si soluendo nõ fuerit, restitutio in integrũ detur [m]. †Sed & quoties res principaliter ad denunciantẽ pertinet, denũciationi huiusmodi, etiã si alia fides tunc nõ fiat, obsequendum est [n]: ut cùm debitor fideiussorem suum admonet, ne creditori soluat, quia pacti, uel acceptilationis, uel alia exceptione tutus est. †Idem cùm à denunciantis uoluntate res omnis effectũ sumit: quapropter credito re denũciante debitori ne soluat, iustè parendum est, moraq; omnis diluitur [o]. †Sicut & cũ prohibetur, quod sola denunciantis uoluntate illicitũ fit, ualet protestatio: ut si uetuero, ne fundum aucupij aut uenationis causa ingrediaris [p], ne negocia administres, ne mandato tibi ceu procuratore meo facto amplius utaris: id emẽ mei planè liberi arbitrij est: unde alia probationis fides non est necessaria. †Sed an huiusmodi denunciatio per procuratorẽ fieri possit? Et clarũ est posse, dum mandati huius fides fiat [q]: quòd si non fiat, cautio rati nequaq; sufficeret [r]. Lex enim sic fieri denunciationẽ iubet, ut is, cui ea fit, cognoscat rem ita esse: quæ notitia ex cautiõe huiusmodi non percipiẽ, tametsi aliàs in iudicialibus, & in noui operis nunciatione, quòd iudicij præuia sit, sufficiat [s], idq; receptius est. †Quapropter nec negociorũ gestori id ius cõpetit, nisi in his casibus, quibus sola notitia à quocunque facta sufficit [t]: ut cũ possessori hæreditatis denunciamus, ne bona distrahat, quoniã hæreditas ad eum nõ pertinet, constituetur enim in mala fide [u]. †Qua ratione & appellationis intimatio à negociorũ gestore fieri potest [x]: q̃d multò magis in cõiuncta persona admittendũ [y]. †Sed an procuratori fieri poterit? & non putarim, nisi his casibus, quibus scientia procuratoris dño nocet [z]: q̃d & tum quoq; nõ, pcedit, cùm lex in dñi plenã notitiã peruenire aliquid iuberet: non eim sufficeret etiã specialem procuratorẽ admoneri [a]. Item nõ procedit, nisi cum dñs ipse propter absentiam cõueniri nequit [b]. Sed & cum animi uitium, puta malã fidem domini inducere uolumus, nunq; sufficit procuratori nunciare [c].

a l. uirilis. §. pe. de leg. præst.
b l. si fundũ. C. de rei uend.
c l. Fulcinius. qui. ex cau. in poss.
d l. ait. ¶. si quis particeps. ff. quæ in fraud. cred.
e l. nomen. C. quæ res pig.
f l. si quis prohibuit. de publi.
g l. utrum. de cõstit. pec.
h Archid. 30. q. 5. iudicantem.
i d. Clem. causam. d. l. nomen.
k l. hæc autẽ. ff. si cui plus q̃ per leg.
l l. j. de eo per quẽ fact.
m l. fin. eod. tit.
n l. si fideiussor. mand.
o d. §. sequitur.
p l. diuus. de ser. rust.
q d. l. si quis infic. de poss.
r Bal. in rub. extra de proc.

67
68
69
70
71
72
73

¶ Serui [b] appellatio etiam ad ancillam refertur. ¶ Familiæ [c] appellatiõe liberi quoque continentur. ¶ Vnicus [d] seruus familiæ appellatione non continetur: nec

b ¶§. SERVI.) †E conuerso autẽ appellatione ancillæ, serui non continentur [d]: quod obseruandum est, etiã si eadem utriusq; ratio sit [e]: nisi gratia frequentioris usus de fœminis mẽtio facta proponatur. †Quapropter si lex prohibeat capras in uilla haberi, nec hircos quidẽ habere licebit: atq; ita ex facto responsum fuisse cõstat [f]: †aruis enim calamitosum, præsertimq; Baccho infestum id animal est, ut etiam græco epigrammate admonemur:

Κὴν μὲ φύγοις ὧδε ῥίζαν, ὅμως ἐπὶ κερατοφορήσω
Ὅσσον ὦν ἀπεισάοι σοι τράγε θυμῷ.
Rode caper uitem, tamen hinc cum stabis ad aram
In tua quod spargi cornua possit, erit.

c ¶§. FAMILIAE.) De familiæ significatione infrà latius disseretur. Quod ad presentem rem attinet, dubium faciebat, †quoniam familia ab Osco uerbo famul deducit, quod seruum significat, atq; ideo de seruis propriè dici debuit, non autem ad filios, uel etiam liberos homines trahi: sed tamẽ usus aliter obtinuit. †Hincq; sequitur, ut argumentum ab etymo, itemq; quod in Topicis M. Cicero à coniugatis uocat, probabile, non autem concludens semper sit.

d ¶§. VNICVS.) †Videtur hinc Baldi sententia confutari [g]. Existimauit ipse constitutionem de eo, qui cum familia accesserit, uerba facientẽ, illum quoq; complecti, qui cum unico seruo accedat, si eum solum habuerit. Sed ego rationẽ legis perpendendam magis crediderim, quæ si in dubiũ deducatur, propius erit, ut de unico seruo familia, quatenus ad personas refertur, dici nequeat: in interdicto tamen à familia deiectus [h] dicitur, qui uel ab unico seruo deiectus est: sed id ex interpretatione, nõ ex ui uerborũ est. Sed quid si lex

s l. de pup. §. qui procuratorio. 74
t Bart. l. facta. §. si heres. ad Trebell.
u d. §. petitam. 75
x Rota. 127. 10 uiß.
y d. l. qui absentem. 76
z l. procuratoris. de trib.
a gl. d. clem. causam. uers. appellatum.
b d. l. aut quatenus.
c d. §. petitam. 77
d l. seruis. de legat. iij.
e c. quoniam. de sim. 78
f Alber. in ff. j. q. 104. 79
g Bald. l. iubemus. §. sin autem. C. ad Trebell.
h l. j. §. familiae. de ui & ui arm.

80
81
82

lex municipalis cuiq; alienigenæ ius ciuitatis cōcedi prohibeat, niſi per decenniū cum familia in urbe habitauerit, an is qui relictis parentibus & familia, cum unico ſeruo habitauerit, reijcietur? Et ex facto conſultus reijci reſpōdi, tum huius reſponſi argumēto, tum quia familiam alibi maiorem reliquerat, & in patria ius incolatus retinuerat, ad quā ueriſimile eſt eum quandoq; reuerſurū fuiſſe. Lex autem municipalis id beneficiū cōcedit his, quos per tanti tēporis incolatum ſuſpicatur non receſſuros.

duo quidem[e] familiam faciunt.

CAIVS LIB. XXI.

LEX XLI.

ARmorū appellatio non utiq; tantùm ſcuta, & gladios, & galeas ſignificat, ſed & fuſtes & lapides.

83 e ¶Nec duo quidem.) †Tres ergo familiā cōſtituent[a], ſicut & collegiū. cœtus uerò decem homines requirit[b]. quod & de turba dicendum eſt[c], quę uox à græco ſermone τύρβη deducit. †quod & de cōgregatione[d] ego crediderim, niſi ex ſubiecto argumento aliud inducat: quo caſu à Canoniſtis non diſſentirē, qui uel ex duobus congregationem conſtare dixerunt. Sed & populū plebemiue decē uiris confici plerq; exiſtimauerūt: quod nuſquam probatur, & ratione caret, †cum maiorem numerū populi appellatio, cū cœtus, requirat. Sanè dubiū nō eſt, †quin decem oues gregem conſtituant, quod de minoribus animalibus ſolùm intelligitur: nam quinq; ſues, uel quatuor equinos pullos, gregē ſuū equorumue conficere Bartolus ſenſit[e]. Cuius rei argumento, ſi lex pœnam ei, qui gentem cōgregauerit, imponat, eum non puniri exiſtimauit, qui minus decem peditibus, aut quatuor equitibus cōtulerit. Sed mihi magis arridet, ne à turba gentē diſtinguamus, idemq; utroq; ſit caſu. Illud nō omittendum, †tametſi uniuerſitates huiuſmodi ex pluribus perſonis cōſiſtant, cæteris extinctis, ius uniuerſitatis in unum recidere, nec extingui[f].

Neratius. ff. ad. l. j. C. de tuto. l. præf.

84 prætor. ui bonorum rap. l. j. de elect.

85

86 uet. de abig.

87 icut. in fin. od cuiuſque uerſ.

1 *Armorum appellatione quid contineatur.* & *num. 3.*
2 *Telorum nomine quæ ueniant.*
4 *Conſtitutio, qua monachis arma prohibentur, de fuſtibus & lapidibus non intelligitur.*

1 ARMORVM.) Armorū appellatio non ad ea tantùm, quæ offendendi cauſa habemus, refertur: ſed & ea continet, quæ pro noſtri corporis tutela gerimus, ut clypeus & caſsis. quòd ſi lex nō de armis, ſed de telis loquatur, aliud eſt: †nam hæc uox ea ſolùm ſignificat, quæ alterius lædendi cauſa habentur[g]. Nec Angeli[h] ſententiam ſequi poſſum, impropriè arma dici exiſtimātis, quæ ſolùm defenſionis cauſa parantur: id enim à Juriſcōſulti noſtri mente procul abeſt. †non tamen negauerim, ex ſubiecta materia, armorū appellationē aliter quandoq; aſſumi: ut in Juſtiniani conſtitutione[i], qua fabricenſibus inhibet, ne arma priuatis hominibus uendant: intelligitur enim de his, quæ militantibus uſui eſſe poſſent, quoniam id publicæ ſecuritatis cauſa conſtitutū fuit. Qui ergo cultrum, uel fuſtem habuerit, non tenebitur[k]: tametſi & cultellus quo panē incidimus, uel calamum acuimus, idemq; in graphio, armorum nomine non comprendat: & ideo ſi quis huiuſmodi gladiolo aliquē occidat, nō uideri eū occidendi animū habuiſſe[l], Aretinus[m] reſpondit. †Sed & cōſtitutio, qua monachis tenere arma nō permittitur, haudquaq; de fuſtibus & lapidibus intelligitur, cùm hęc in alium uſum haberi ueriſimilius[n] ſit, conſuetudoq; uulgaris ſermonis hoc hodie habet, ne appellatione armorū contineantur[o]. Sed cùm Iuſtiniani ſanctio, qua arma à priuatis retineri prohibitum diximus, conſuetudine non ſeruetur, an licebit machinas fuſiles habere, quales ſunt, quas Bombardas, colubrinas, ſclopos maiores uocamus. Et nō licere crediderim: cætera enim arma alio prætextu haberi poſſunt: at huiuſmodi quę ad demolitionem murorum ſolùm ſunt uſui, nullo pacto priuatis concedunt, nec ad hunc caſum uidetur producenda conſuetudo.

ur. l. j. & fi. ui pub. ng. l. pignoſ. de fur.

ath. de ar-

k gl. d. Authen.

l c. ſignificaſti. de hom.

m Conſul. 80.

4

n Clem. j. de ſta tu mon.

o Card. d. clem.

1 *Probrum & opprobrium quid ſignificent.* & *num. 6.*
2 *Furtum & adulterium an natura probrum ſit.*
3 *Apud pleroſq; populos impunè furari olim licuit.*
4 *Furtum potius ciuili lege, quàm natura probrum eſſe: ſecus in adulterio.* & *num. 5.*
7 *Propudioſus uel ciuili uel naturali lege parem infamiæ legem ſuſtinet.*
8 *Donatio inter uirum & uxorem, patrem & filium, quando obliget.*

1 PROBRVM.) a ¶†Probrum pro crimine ipſo quādoq; accipitur: ſed quia ex huiuſmodi delictis ignominia oritur, ſolētq; ea à conuiciantibus obijci, frequentior uſus obtinuit, ut pro ignominia conuiciq; accipiatur: ſicut & opprobrium, quod nil aliud eſt, quàm obiectum probrū: hocq; modo à Vallæ morſibus defenditur Vlpianus.

2 b ¶Furtum.) †Accurſius ita intelligit, ut furtum, adulteriumq; natura probrū ſit, quoniam in decalogo legitur, Nō furtum facies, non mœchaberis; quæ interpretatio ut uera ſit, poteſt tamen ita punctis diſtingui, ut defendamus furtum non natura, ſed ciuili lege probrum eſſe, adulterium uerò etiam natura: †nam leguntur fuiſſe aliqui populi, apud quos furari impunè licebat, ut Aegyptij, q̄d ex Ariſtone Iuriſconſulto Aul. Gell. tradit. Lacedæmonijs certè etiam laudi dabatur eſſe furem, nec deprendi: quòd hoc potiſsimū exercitamēto cautiores diligentioresq; ado-

3

lescentes fierent. Leges autē XII. tab. aliquid quoq; de Lacedęmoniorū moribus sumpsisse dubiū non est.† Cùm ergo cōmuni omniū gentiū iure furtum nō puniretur, meritò huiusmodi probrum magis ciuile, quàm naturale dicit: quod nō est de adulterio: id enim etiā iure gentium abominabile est, utpote q̄d matrimoniū polluit, datamq; à coniugibus inuicem fidem corrumpit. At hodie in his ciuitatib. quæ malè institutę sunt, maior pecuniæ quàm morū ratio habet, furesq; laqueo strangulantur, adulteri mulctant pecunia.† Sanè q̄uis lege Iudęorum fures punirētur, nō tamen consequens est, iure gentium id crimen puniri: nec enim soli Iudæi ius gentium cōstituunt, quibus, ut Corn. Tacitus inquit, Moses nouos ritus, contrariosq; cæteris mortalibus indidit. Sed etsi concedamus lege naturali furtum uetari[a], nō tamē sequetur, ut ideo sit probrum: nam & lege ciuili, non potest maritus donare uxori, & tamen huiusmodi donatione opprobriū aliquod nō inducitur.† Illud ergo probrū est, quod non solùm prohibetur, sed etiam ignominia delinquentē afficit. Et hęc uteuncq; cōtra receptam sententiā induci possent, licet ab ea recedere periculosum sit.

pe: enimuero tutelæ damnari, hoc nō natura[c] probrū est, sed more ciuitatis: nec enim natura probrū est, quod potest & in hominem idoneum incidere.

IDEM LIB. LVIII.
LEX XLIII.

VERbo uictus cōtinētur, quæ esui, potuicq;, cultuicq; corporis, quæcq; ad uiuendū homini necessaria sunt, uestem quoq; uictus habere uicem, Labeo ait.

CAIVS LIB. LXXII.
LEX XLIIII.

CAetera quib. uiuendi, curandíue[d] corporis nostri gratia utimur, ea appellatiōe significantur.

VLPIANVS.
LEX XLV.

INstratū omne uestimentū continere quod inijciat, Labeo ait: neq; enim duriculū est: nec enim Aethiopū leges hic interpretamur, sed Romanorū, qui sine ueste non solent uiuere. Non tamen negauerim, hāc significationē ex interpretatione magis, q̄ ex stricta uerborū ui esse: & ideo ex mente disponentis aliter quādoq; iudicamus.† Vnde si quis alimentis uel uictui renūciauerit[h], non censebit de uestiario uel calceario actū: huiusmodi enim repudiationes strictè accipiuntur. Qua ratione qui famulo uictū menstruamq; mercedem promittit, non uidetur de uestibus intellexisse, nec ulla alia re præter cibaria[i]. & idem in prætore, qui simili modo officialibus suis promiserit: quod & generaliter in quacunq; odiosa materia procedit.

1 Differre inter se, an quis uictum, uel cibaria debeat. (tur.
2 Qui alere tenetur, an in disciplinā minerual pendere coga-

CAETERA.) a ¶Curandi.) †Intelligunt hoc Doct. ut qui uictū debeat, etiā ægrotanti pharmaca suo sumptu præstare teneat, sine his enim curatur nemo. qui uerò cibaria debet, satis est si ea præstat, quæ ad cibū pertinent[k], ut pullos: catapotia enim, & decoctiones, cętera q; medicamēta emere nō tenetur, nisi fortè modica impensa habere ea possit[l]. q̄d aliqui existimauerūt.† Sed nūquid qui alere tenet, in disciplinā quoq; minerual pendere cogatur? & nō teneri uerius est[m], nisi iure sanguinis ex legis dispositione id debitū contractum sit: ut in patre qui filiū alere debet, idoneisq; præceptoribus instruendū cōmittere[n]: quod & in fratre dicendum est.

1 Victum & stratum quomodo intelligere oporteat.
2 Pallium indumenti species, non stragulæ.
3 Correctus locus in hac lege, & quid significet πυγοστρώμα.
4 Stragulā pro omni ueste, quæ insternitur, accipi cōtra Val
5 Vestis & uestimentum. (lam.

INSTRATVM.) Si quis prohibuerit uictum stratumue[o] iudicato in carcerē deferri, &

a l. j. de furt.
b l. j. de his qui not.
c c. cū cōtingat. de iureiur.
d l. pacta quæ contra. C. de pact.
e l. cōuenire. de pact. dot.
f l. fin. de dim. leg.
g l. diarijs. eod. tit.
h l. cū hi. §. qui trans. de trans.
i Bart. l. legatis. §. de dim. leg.
k Bart. d. l. legatis.
l l. in rebus. possunt. cibo.
m d. l. legatis.
n l. quod de bonis. §. pen. de cab. edi.
o l. si uictum. de re iud.

1 Victu alicui legato quæ debeantur: aut legatis alimentis uel diarijs.
2 Diarium interpretamur unius diei cibum.
3 Expensas alicui tribuere promittens, ad quid teneatur.
4 Valla reprehensus circa uerbum Victus.
5 Renuncians alimentis uel uictui, non censetur de uestiario uel calceario sensisse.

1 VERBO uictus.) †Si quis legauerit Titio uictū, censebit omnia legasse, quæ ei ad uiuendū necessaria sunt, & ideo & uestia

ri, & pœnali actione, & iniuriarũ tenebitur.
1 †Sed quomodo intelligemus uictum & stratum? & Vlpianus in stratu esse omnia uestimenta quę insternuntur seu injiciuntur, ait, qualia sunt, toralia, gausapa, cętones, aulæa, tapetia: in uictu uero cætera uestimẽta, quæ nõ sternuntur. Ex qua interpretatione uideretur dicẽdum, eum cui uictus uel alimenta debenẽ, stragula aliqua consequi non posse: q̃d bona ratione non subsistit: sine illis enim uiuit nemo: nam & cùm ex qualitate personæ alimẽta debeantur[a], æquum nõ est nobilem uirum sine stragulis agere. Sed & cùm cõstet huiusmodi legato lectum contineri[b], de instructo apparatoq; uideretur intelligendũ: durum tamen est à uerbis legis recedere, nisi aliter de uoluntate testatoris constet. Nec uerum est sine stragulis uiuere aliquẽ non posse: qui enim aliunde non habet, suum sibi indumentũ insternat. quòd si uictus & uestitus legatus sit, fortè etiam stragula debebuntur, nã ea uestitus appellatione cõtineri uidenẽ[c].

bium est, quin stragula[b] uestis, sit omne πολυσκέπαστον. In uictũ ergo uestem accipiemus, nõ stragulam: In stratum, omnem stragulam uestem.

IDEM LIB. LIIII.

LEX XLVI.

PRonunciatũ[d] & statutũ dici idem potest: promiscuè enim & pronunciasse & statuisse, solemus dicere eos, qui ius habent cognoscendi[b]. ¶ Matremfamiliâs[c] accipere debemus, quę nõ inhonestè in domo sua uixit: matrẽ eũ familiâs à cæteris fœminis mores discernunt, atq; separant: proinde nihil interest, nupta sit, an uidua, ingenua an libertina: nam neq; nuptiæ, neq; natales faciunt matremfamil. sed boni mores.

PRONVNCIATVM.) †Siue dicamus iudicem pronunciasse, siue statuisse, idem est: hæc enim uerba sententiam latam ostendunt: sicut & ordinare, iudicare, præcipere, decernere, censere, & iubere. †Non tamen[d] eiusdem significationis semp est pronunciare & statuere: quãdoquidem pronunciare propriè dicimur, q̃d uiua uoce & memoriter, pferimus: sicut recitare, q̃d ex scripto. statuere uerò dicitur etiam, qui generaliter aliquid constituit, ut cùm lex in uniuersum sancit. †Hincque est ut leges municipales uulgò statuta appellentur: quem sensum non habet pronunciare: refertur enim ad id solũ, quod inter partes pronũciatur, idq; Accurs. probat. †Dum ergo lex alibi dicit[e], nulli qui statuendi non habeat facultatẽ, interdicere cuiquam patria sua permitti, ego intellexerim, ut qui in universum pro certo delicto constituere interdictionis pœnam nõ potest, is nec priuatim ea pęna mulctare aliquem possit: licet alij aliter accipiant.

b ¶ Cognoscendi.) †Cùm ergo arbitri[f] ipsi quoque ius cognoscendi habeant, sequitur propriè dici eos pronũciasse, uel statuisse. quod & in arbitratorib. admitterem: tametsi negent Doctores sententiam propriè dici[g], quod ab arbitro pronũciatum est: †quod tamen mihi non sit uerisimile, cùm id quod unusquisq; etiam priuatus sentit, latinè & eleganter sententia dicatur: nec aliter soleant Iurisconsulti arbitrorum definitiones[h], quàm sententias appellare: †Laudum enim barbara uox est & inepta.

c ¶ §. MATREMFAMILIAS.) †Tribus modis olim uxor habebatur, usu, farre, emptione. Confarreatio solis pontificibus conueniebat: nec enim ad eam dignitatẽ admittebantur, nisi confarreatis parentibus geniti, ut Cornelius Tacitus scribit. Emptio quibusdam solennitatib. peragebatur, & se coëmendo inuicem interrogabant: Vir, an sibi mulier materfamiliâs, illa, an uir sibi paterfamiliâs esse uellet: respondebantq; inuicem, uelle: atq; ita mulier in uiri manum cõueniebat: & erat materfamiliâs uiro loco filiæ, ut ex Vlpiani autoritate in Topicis Ciceronis Boëthius refert. Si uerò absq; hac solennitate nuptiæ cõtractæ fuissent, huiusmodi uxor usu habebatur. Cõsentiũt igitur Cicero, Boëthius, Vlpianus, A. Gellius, cęteriq; antiqui, †matremfam. solam apud ueteres fuisse, quæ

a quos nos. in 1.j.eod.
b cen.de alim.
c estis.de au. arg.leg.
d c.in his.de uerb.sig.
e l.nulli.C. de sent.
f l. ait prætor. §.de re iud.
g In l.j.de re iud.
h l.litigatores.l. qualẽ.de arbi.

2 b ¶ Stragula uestis, sit omne pallium.) †Atqui pallium indumenti species est, non stragulæ. †In duobus meis antiquis codicibus legitur, sit omne πολυσκέπαστον, quam dictionẽ aliqui superaddito glossemate interpretati sunt palliũ, eaq; glossula ab imperitis in contextũ recepta est. Significat græcè peristroma omne quod insternitur, sicut Latinis stragula: nec ea uox à nostris non recepta est, Plauto in Pseud. & Cicer. in Philip. II. †Hincq; apparet contra Vallæ sententiam, stragulam non pro lecti operimẽto tantùm, sed generaliter pro omni ueste quæ insternitur accipi. sic & Tranq. Funeratus est, inquit, Nero stragulis albis auro intextis, quibus usus kal. Ianuarijs fuerat. T. Liuius lib. XXXIIII. Cùm tibi uiro liceat purpura in ueste stragula uti.
5 Festus Pomp. †Vestis generaliter dicitur, ut stragula, forẽsis, muliebris: uestimentũ pars aliqua, ut pallium, tunica, uel penula.

1 Iudicem pronunciasse, siue statuisse, rectè dicimus.
2 Pronunciare & statuere quandoq; inter se differunt.
3 Leges municipales uulgò statuta dicuntur.
4 Explicata l.nulli.C.de sent.& inter.om.iud.
5 Et arbitri & arbitratores rectè pronunciasse dicuntur.
6 Quod ab arbitro pronunciatum est, rectè sententiam dici.
7 Laudum, est uox barbara.
8 Vxor olim tribus modis habebatur, usu, farre, emptione.
9 Materfamil. apud ueteres erat, quæ coemptione nupserat.
10 Materfamil. ex pudicitia & bonis moribus hodie dicitur.

coëmptione nupserat, & in manū, id est, potestatem uiri conuenerat: in eius enim familiam sic transibat. Sed hæc antiquitus fuere: nam longa consuetudine obliteratis illis solennitatibus, † ex pudicitia & bonis moribus matrifamiliás appellari cœpit. Sumitur tamen significatio quandoque etiam strictius, ut solam matronā cōprendat, quæ notæ sit autoritatis [a]: siquidē dicebat Eurípides, Famā mulieris, non formam uulgatā esse oportere. Latius uerò capit, cùm de qualibet fœmina intelligimus, quę sui sit iuris, ut Accursius ait [b]: quod nō arbitror uerū, nisi adsint & boni mores, ut in exemplo uiduæ, quod Iurisconsultus affert.

a l. deinde. in fi. de iib. exhib.

b l. nam ciuium. de his qui sunt sui.

PAVL. LIB. LVI. AD EDICTVM.

LEX XLVII.

LIberationis uerbum eandē uim habet, quā solutiōis.

CAIVS LIB. I. AD EDICTVM PRAET. VRB.

LEX XLVIII.

QVi neq; sequātur neq; ducantur. ¶ Solutū non intelligimus eum, qui licet uinculis leuatus sit, manibus tamē tenetur: ac ne eum quidem intelligimus solutū, qui in publico sine uinculis seruat.

VLP. LIB. LVIII. AD EDICTVM.

LEX XLIX.

BOnorum appellatio, aut ciuilis, aut naturalis est. ¶ Naturaliter bona fert. Aliqui enim in libris Caij Iurisconsulti ita inscriptū titulum credidere. alij eum qui prætoris edicto obsequi non tenetur, coram tribunal per uim minimè esse deducendum [h]. sunt & qui affirmant, sicut in ius de domo sua uocatus sequi uiatorem nō tenetur, ita nec inuitum debere deduci [i]. † Ipse arbitror interpretari Caium eiusdē significationis esse sequi & duci: quādoquidem is ducitur, qui ante se quē sequat, habet. † Vnde & Duces dicti, qui præcedūt. Vergilius: Dux fœmina facti. Hinc et Senecæ uersus: Ducunt uolentem fata, nolentē trahūt.

b l. in criminali. C. de iur.

i l. plerig. de iuris uoc.

1 Verbum, Soluere, explicatur. & num. 4.
2 Solutio & liberatio, eiusdem sunt significationis.
3 Si lex pecuniam solui requirat, acceptilatio non sufficit.
5 Vna dictio potest & strictè & largè accipi, utroq; tamen modo propriè.

1 LIBERATIONIS.) † Soluere, est eum qui alligatus sit, liberum facere: inde qui præstitit quod debet, soluisse dicitur, & se ab
2 obligationis nexu liberasse: quò fit, † ut propriè solutionis uerbum liberationisq; eiusdē sit significationis [c]: atque ideo siue debitor satisfecerit, siue acceptilatione sit liberatus, di-
3 cetur solutus. † Quòd si lex nō simpliciter de solutione loquatur, sed pecuniā solui requirat, tūc acceptilatio nō sufficeret [d], in ea enim pecunia nō interuenit. nec nos mouet quòd edictum prætoris, quo iudicatis ut pecuniā soluant, mandat, sibi locum nō uendicat aduersus eum, qui acceptilatione sit liberatus [e]: quoniam in eo edicto pecuniæ mentionem prætor fecit, nō quòd acceptilationem exclu dere uellet [f], sed ut ostenderet nō sufficere iudicato, si satisfaceret, puta datis pignoribus uel fideiussore, ne obligationes ex obligatio
4 nibus fierent. † Alij tamen frequentiore calculo distinguunt, ut de stricta significatione soluisse nō dicatur, nisi qui pecuniam numerauit: latiore uerò sensu, quoquo modo quis sit liberatus, censeatur soluisse. Sed hoc non
5 tamen impropriè erit, † quandoquidem potest una dictio & strictè & latè accipi, utroq; tamen modo propriè [g].

c l. solutionis. ī. de sol.

d l. solutam. de solut.

e l. iiij. §. soluisse. de re iud.

f d. l. iiij. §. ait.

g l. cum lege. de testa.

1 Prima huius l. uerba uariè interpretantur Doctores.
2 Alciati intellectus ad eadem uerba.
3 Duces dicti, qui præcedunt.
4 Solutus quis dicatur.
5 Dimissus sub uadimonio non dicitur solutus.

1 QVI NEQVE sequantur.) † Accursius uarias his uerbis interpretationes af-

In antiquis sanè codicibus sic inscriptum legitur: Caius lib. 1. ad edictum prætoris urbani, titulo, qui neq; sequuntur neq; ducuntur.
¶ §. SOLVTVM.) † Solutus ergo is dicitur, cui recedendi est libera facultas [k], non si adhuc sub custodia sit. & idcirco cùm promissio in carcere ei facta qui iniustè me in eum locum detrusit, nullius sit momenti [l], si extrà deductus, assistente tamen aliquo custode, eam ratam habuerim, nihilo magis confirmatur. † Sed cùm possit iudex ex causa, uel propter uiri probitatem, aut criminis leuitatem, alicui ciuitatē pro carcere assignare, uel sub uadimonio dimittere [m], an huiusmodi dicitur solutus? & hic uidetur probari, non esse solutum [n].

4 k l. ij. de libero hom. ex.

l l. qui in carcerem. quod met. cau.

m Ang. l. si ho ne. ī. de rei uend.

n l. necnon. §. i. ex quib. caus. ma.

1 Bona & naturaliter & ciuiliter accipiūtur secundū Accurs.
2 Noua interpretatio Alciati ad hanc legem.
3 Iouis epitheton est Optimi.
4 Beati dicuntur diuites.
5 Superficiarius ab emphyteota quomodo differat.
6 Ius quod quis ex conductio habet, bonorum appellatione comprehendi.
7 In bonis computatur, quod uel personali uel reali actione, aut officio iudicis nobis debetur.
8 Bonorum generali obligatione ea continentur, quæ bona fide possidemus.

1 BONORVM.) † Bona accipiuntur & naturaliter & ciuiliter. Naturaliter, cùm id solùm significant, quod beat, id est, prodest: unde quod superest, deducto ære alieno, bonorum appellatione naturali solùm cōprendi tur. Ciuiliter uerò id intelligitur, quod etiā onera admixta habet, ut hæreditas, uel id q̄d bona fide possidemus: atq; ita Accursius in-
2 terpretatus est. † Ego aliam fuisse Iurisconsulti sententiam existimauerim: nam bona ex naturali significatione omnia comprendunt quæ prosunt, ex ciuili ad facultates tantum referuntur. In naturali sensu eo modo hæc dictio accipitur, quo apud Græcos τὰ ἐόντα, de quo extat distichon:

ζεῦ βασιλεῦ τὰ μὴ ἐσθλὰ δυσχερέσι δ' αὐδήσεις
Δμμι δὸς τὰ τ' λυγρὰ δυσχερέσιν ἀπόρυσαι.

Quod nos ita uertimus:

Siue uelint homines, seu nolint, Iuppiter illis
Da bona: quæ mala sunt, etiam cupientibus aufer.

3 †Hinc antiquis Iouis epitheton est Optimi, qd Cicero interpretat̃ beneficentissimi. Igitur cum sensu naturali bona dicerentur, quæcũq; nobis benefaciunt, lex ciuilis ad facultates nostras hoc traxit: q̃niã & hæ prosunt, utilesq; nobis sunt. hinc distinctio bonorum corporis & animi apud Philosophos.

4 a ¶Beatos.) †Beati dicũtur diuites, quia cæteris, pdesse possunt, & debent. Iuuenalis: Vetulæ uesica beatæ. Sic appellantur etiam felices, non absimili ratione. Vergil. O terq; quaterq; beati. Fit & inde diminutiuum beatulus, Persio: Beatulus alto Compositus lecto: eodem sensu.

5 b ¶Superficiaria.) †Bona hæc sunt eius, qui in alieno solo ædificiũ possidet: nam utilis in rem actio huic datur[a]: distatq; ab emphyteota, quòd ille & solũ & meliorationes suas à domino recognoscit, certamq; ex hac causa pensionem præstat: hic plerunq; nihil pendit, nec meliorationes à domino habere dicitur, nisi superficiem quoq; conduxerit, imò finito contractu indistinctè eas illi auferre licet. †Et hinc argumentari possumus, ius quod quis ex conducto habet, bonorum aplatione contineri.

7 c ¶Et si quid.) †Quod ergo nobis uel actione in personam, uel petitione in rem, uel officio iudicis debetur, in bonis cõputatur: nam & nuda bonorũ appellatione dubium nõ est, nomina, huiusmodiq; iura contineri.

8 †Hincq; consequens est, in generali bonorũ obligatione ea quoq; comprendi, quæ bona fide possidemus, ut hic traditur: eorum enim causa nobis actio competit, à Publicio prætore constituta[b].

1 *Nurus comprendit etiam pronurum, & ulterius.*
2 *Fallit hoc, cum ipsius nurus personam respicimus.*
3 *Verbum Porrigere, est extendere.*
4 *Socer, gener, nepos, auus, etiam de prosocero, progenero, pronepote, & proauo dicitur.*

1 NVRVS.) †Cum in aliquo actu fit nurus mentio, de pronuru quoq; & ulterius intelligi potest. quapropter cũ in edicto prætoris infames pro quibusdam affinibus & nuru postulare permittant̃, poterũt etiã pronurum tueri[c]. & cum rupto testamento per petitionẽ bonorũ possessionis cõtra tabulas cõseruetur legatũ nurui pro dote factũ, idem erit si pronurui debeat̃[d]. & sicut possumus nurui nostræ donare, ita & pronurui[e]. †Hæc tamen interpretatio nõ procedit, cũ ipsius nurus personã respicimus: ut si tibi pro miserim pro tua nuru, nõ intelligit̃ de pronuru[f]: propriè enim nõ est nurus, quod indicat luriscõsultus, dũ dicit, appellationẽ porrigendam. †porrigere enim est extendere: alioquin dubitandũ nõ erat, an sicut eam, quæ ex adoptiuo filio nurus fuit, uxorẽ ducere non licet, ita nec pronurum liceat[g]: itemq; an edictum prętoris quo qualemcunq; fideiussorem nurui in iudicio sistendæ sufficere ait, ad pronurũ extendatur[h]. †Sanè sicut appellatio nurus ad pronurum protenditur: ita & soceri, generi, nepotis, aui, ad prosocerũ, progenerum, pronepotem, proauum[i]: quod inferius suo loco explicabimus.

1 *Parentis appellatione qui continentur.*
2 *Parentes insunt maioribus, sicut species inest generi.*
3 *Dictio, maiores, quandoq; simpliciter comprendit, qui natu maiores sunt.*
4 *Parentes hodie dicũtur eiusdem gentis, & inuicem quoquo modo conuncti.*
5 *Parentela à parentibus dicta.*
6 *Patris uox ad solum genitorem refertur.*

APPELLATIONE.) †Parentis appellatione pater, auus, proauus, abauus, atauus, tritauus, etiam ex sermonis proprietate continentur: quod & in superioribus benigna interpretatione admittendum est, alioquin hi solùm maiores dicerentur[k]: atque ita proprio uocabulo Romanos usos accepimus[l], nõ quòd pater, & auus, & deinceps, maiores nõ dicerent̃, sed quòd cũ ultra tritauũ parentes nõ dicerent̃, necessariò qui suprà erãt, maiores appellabant̃, †ut parẽtes insint maioribus, sicut species inest generi: †nam & huiusmodi dictio eos simpliciter quãdoq; cõprendit, qui natu maiores sunt: ut cum M. Porcius Cato Tusculo ortus primus sui nominis in senatũ allectus, uetustissimos senatores, qui reipub. fuudamẽta iecerãt, maiores suos apud Sallustium appellat. Quapropter Vallæ sententiã nõ omnino probo, in Elegantijs suis à luriscõsulto nostro dissentientis. Et hinc receptũ est, ut cõstitutio Pontificũ, qua defunctos in sepulchro maiorũ suorũ tumulari debere cautum est[m], ita obseruet̃, ut in patris & aui cõditorium quis potius deferatur[n], q̃ in eorũ, qui

d l. uirilis. §. nurus. de legat. præst.
e l. iij. §. socrui. de don. int. ui.
f l. §. quis ita. de test. tut.
g l. adopt. §. nurus. de ri. nup.
h l. ij. §. prætor. qui satis. cog.
i l. Gallus. §. fortitan. de lib. et postlim.
k l. iiij. §. prætor. de in ius uoc.
l l. fin. §. parentes. de grad.
m Old. cons. 25.
n l. lex quæ. uersic. maiorum. C. de adm. tut.

5. de superfic.
ui. §. affini. postul.

deinceps fuerunt, locum. quod & obseruandum erit, cùm principis edicto unusquisque habitare in ea urbe compellitur, in qua ipse & maiores sui nati sunt [a]: tametsi alij aliter.

a Ias. d. l. iiij. §. prætor.

4 †Sanè parentes hodie uulgò intelligunt eiusdem gentis, & inuicem quoquo modo cõiuncti: quod & Hieronymũ nõ latuit lib. aduersus Rufinũ II. †Hinc & parentela, quæ dictio apud Capitolinũ in Gordiano legit. Quapropter in edictis, quę uulgari sermone cõcipiuntur, uel ab imperitis composita sunt, hæc significatio erit accipienda. Si igitur perduelliũ parentes capiendi honoris ius huiusmodi edicto amiserint, & affines & cæteros aliqua ratione coniunctos excludi Angelus respondit [b], cui assentio: nisi ratio constitutionis aliud suaderet.

5

b §. œconomis. in auth. de alienat. & emphy.

6 †Sed quod de parentibus Iurisconsultus inquit, an idem est & de patre? & Accurs. negat [c]: propriè enim ad solum genitorẽ refertur: interpretatur tamen plerunq; lex, ut patris nomine auus demonstrari intelligatur [d].

c l. lege. de rit. nupt.

d l. iusta. ī. cod.

periores cõtinentur: sed & mater, & auia, & proauia.

VLP. LIB. XLIII.

LEX LII.

PAtroni appellatione & patrona continetur.

1 Patroni appellatio.
2 Iura patronatus.
3 Duplex huius legis interpretatio.

1 PATRONI.) †Sicut domino subijcitur seruus, ita patrono libertus. Accipitur & patronus pro defensore eorũ, quos in cliẽtela habet, primumq; locum post patrem in officio apud clientem obtinere patronus debet. †Hinc & iura patronatus, quæ uel in libertos habemus, uel in clientes, quorũ hodie instar obtinent, quos barbara uoce Vasallos uocamus. †Sanè huius respõsi duplex est interpretatio: potest enim intelligi, ut quæ iura de patrono loquantur, eadem & de patrona, quæ seruum manumiserit, intelligi debeant: quandoquidem dubium nõ est, quin masculinum, ut uulgò dicitur, fœmininũ cõtineat: atq; is sensus omnium calculo probatur, nisi quòd aliter speciali ratione constitutũ quandoq; legere est [e]. Potest & alio modo accipi, nimirum ut quod de patrono dicitur, de eius quoq; uxore dictum censeatur, ut patronam hìc pro patroni cõiuge declaremus. Verùm hæc expositio haudquaq; placet, quoniã huiusmodi propriè patrona non est: licet bonis moribus conueniat, huic etiam reuerentiam à libero exhiberi, & ideo sine uenia in ius uocari non debeat [f].

2

3

e l. sicut patr. de op. lib.

f l. j. C. de in ius uoc.

1 Argumentum huius legis.
2 Coniunctæ & disiunctæ dictiones quæ. & num. 10.
3 Coniunctiuæ regularis significatio est, ut coniungat, & utriusq; coniuncti concursum requirat: & quando fallat. Ibid. & num. 4. & 5.
6 Verba legis duodecim tab. referuntur.
7 Gentiles qui sint. & num. 9.
8 Gentis nomen agnatos & cognatos continet.
10 Disiunctiuæ regulariter non utrunq; disiunctum, sed alterũ tantùm requirunt.
11 Quando hæc regula non habeat locum. & num. 13.
12 Dictio, seu, ampliandi uim habet.
14 Dictionis, Interdum, natura est, de frequentioribus casibus excipere.
15 Soluta oratio in coniunctam magis, quàm disiunctam infert.
16 Dissolutio siue Διάλυσις apud Rhetores idem, quod Iurisconsultis soluta oratio est: & quid sit dissolutio.
17 Quoties disiuncta coniungit, & soluta coniungit: rursus quoties coniuncta disiungit, & soluta disiungit.
18 Applicatur §. si donum. ad edictum prætoris.
19 Noua interpretatio ad §. item dubitatum. l. nostræ.
20 Furti tenetur, qui solam opem ad furandum præstitit.
21 Consilium dans ad furandum, furti tenetur.
22 Si criminaliter agatur, lata culpa non idem ualet, quod dolus: secus si ciuiliter.
23 In atrocibus delictis solus conatus punitur. Fallit ut nu. 24.

PAVL. LIB. L. AD EDICTVM.

LEX LIII.

SAepe ita comperstum est, ut cõiuncta pro disiũctis [a], & disiuncta pro cõiunctis accipiant. Interconiuncta disiungit, & soluta disiungit.

10

SAEPE ITA compertum.) †Prosequitur eleganter Iurisconsultus, & declarat, quẽ admodum plerunq; una dictio pro alia ponitur, ut coniunctiua pro disiuncta: & cùm nulla apposita est, quo casu oratio dicitur soluta, id est, neq; cõiunctim, neq; disiunctim cõnexa, fieri interpretationem ex subiecta materia. †Sunt autem coniunctæ dictiones, Et, que, atq;, ac: Disiunctæ, aut, uel, ue, seu. Addit Diuus Augustinus, in ea quam scripsit grãmatica, nec, neq;, disiunctiuam esse [g]: q̃d nostri nõ admitterent, coniunctim enim negant, & ideo quamuis alterum non fiat, committitur stipulatio [h].

1

2

g l. si ita quis stipul. ī. de uer. oblig.

h l. si ita quis. §. cum ita. de rebus dub.

a ¶Cõiuncta pro disiunctis.) †Negari nõ potest, quin regularis coniunctiuæ significatio sit, ut coniungat, & utriusq; coniuncti cõcursum requirat [i]: quod procedit, nisi ex re ipsa, uel argumento de quo agitur, aliud iudicari æquum sit. Quid enim si repugnantia copulentur? tunc dubium non erit, pro disiuncta accipi: ut cùm quis fundum, eiusq; usum fructum Titio legat [k]. Quid si eiusdem significationis duę dictiones coniungantur? nam & tum ad disiunctam, uel potius expositiuã significatio trahetur [l]. Quid si secundum hũc sensum absurdum aliquod cõsequeretur? ut cùm quis filios & hæredes substituit [m], uel filijs & hæredibus stipulatur. Sed & ubi uerba, inter quæ copula additur, ex se principaliter, non autem alterius respectu, proponũtur, disiunctim fit interpretatio, ut lege XII. tabul. cùm dicitur, Agnatorum gentiliumq; hæreditas sit: prius enim agnati admittũtur: nam & hoc æquitas suadet. Sicut cùm pater filios & nepotes instituit [n]. †cæterum & idem est, quoties orationibus separatis coniuncta interseritur, quæ & ipsæ alicuius speciei respectum nõ habent: ut si lege notari infamia dicãtur, qui depositum abnegauerint, & qui socio tutelæ mandati condemnati [o]; & qui calumniæ

3

4

i l. si hæredi. de cond. insti.

k l. si Titio. de usu. leg.

l l. j. ī. de pact.

m Bar. l. Gallus. §. etiam. de liber. & posth.

n d. l. Gallus. §. j.

o l. j. de his qui not. infam.

lumniæ prẹuaricationiſq; iudicati ſint. Eadẽ ratione concurſus nõ fit, cùm duo adiectiua multitudinis numero abſq; aliquo ſubſtantiuo proferuntur[a]: ut, lego empta & parata gratia uxoris: perinde enim eſt, ac ſi dictũ eſſet, lego empta, & lego parata. Idemq; eſſe arbitror, quoties ea adiectiua ſubſtantiuũ reſpiciunt generale, uel indefinitũ[b]: ut idem ſit, ſiue empta & parata legãtur, ſiue res emptæ, & paratæ: prioris enim legati uerba in hæc reſoluuntur. Quapropter cui ueſtes emptæ & paratæ legantur, eas etiam obtinebit, quæ paratæ, licet non emptæ ſint[c]. Si igitur alicui ſeruos uernas & textores legauero, mihi uerius uidetur etiam eos deberi, qui ſimpliciter uernæ, uel textores ſint[d]: quod Socinus probauit, licet Bart. diſſentiat. † Sed & ſi nomina appellatiua coniunctim prolata proponantur, ſi materia odioſa non ſit, putarim hunc concurſum non requiri: ut cum quis medicis & doctoribus legat: nec enim requiremus eundem & medicum doctorẽ eſſe[e]. Idem in conſtitutione, quæ debitores fugitiuos & ceſſantes aliqua pietate proſequatur[f], quòd ſi odio ſam quandam ſcueritatem exerceat, non niſi qui idem & ceſſans & fugitiuus ſit, ea coërceri humanius eſt[g].

a tamen. de ga. iij.

de inſtit. iur.

qui concubi m. de lc. iij. ſi is qui CC. utrũ. de reus dub.

6 b ¶ Agnatorum.) † Verba ſunt legis XII. tabul. quorum mentio eſt libro Rhetoricorum ad Herennium primo: Si paterfam. inteſtatus moritur, familia, pecuniaq; eius agnatorum gẽtiliumq; eſto. & rurſus: Si furioſus exiſtat, agnatorum gentiliumq; in eo pecu-
7 niaq; eius poteſtas eſto. † Sunt autem gentiles, quos uulgò uocamus, eiuſdem parentelæ. Eos ita in Topicis Cicero diffinit: Gentiles ſunt, qui eodem inter ſe nomine ſunt, qui ab ingenuis oriundi ſunt, quorum maiorũ nemo ſeruitutem ſeruiuit: nam ſine dubio latior gentis, q̃ familiæ eſt ſignificatio. Sueto. in Nerone: Ex gente Domitia duæ familiæ claruerunt. Et rurſus in Cæſare: Cuius gen-
8 tis familia eſt noſtra. ¶ Igitur gentis nomen agnatos, & cognatos continet. Vnde cũ prius agnatorũ mentio facta ſit, ſequitur ut de cognatis ſub gentiliũ appellatione accipiamus: quam interpretationem Accurſius probat.
9 Alij † gentiles clarioris familiẹ agnatos exiſtimant, quam interpretationẽ in lege XII. tab. propter Ciceronis diffinitionẽ probauerim: poſtea enim etiam qui à ſeruis oriundi erant, gentiles dicti ſunt. Plin. lib. XXXIII. Singuli Marcipores Luciporésue dominorũ gentiles uitam in promiſcuo habebant.

10 c ¶ At cum dicitur.) † Diſiunctiuæ dictiones ſunt, aut, uel, ue, ſeu, ſiue: in his regula eſt, ut nõ utrunq; diſiunctũ, ſed alterum tantum ſine pecunia dari non poteſt: & cùm dicimus, quod dedi, aut donaui, utrunq; cõtinemus. Cùm uerò dicimus[d], quod eũ dare facere oportet, quoduis eorum dum ſoluta pro ſeparatis. Nam cũ dicit, apud ueteres agnatorum[b] gentiliumq; pro ſeparatione accipitur: at cùm dicit[c], ſuper pecunia tuteláue ſua, tutor ſeparatim ſine pecunia dari non poteſt: & cùm dicimus, quod dedi, aut donaui, utrunq; cõtinemus. Cùm uerò dicimus, quod eũ dare facere oportet, quoduis eorum tummodo requirant: † quæ tamen plerunq; nõ obſeruatur, ut cum alterũ ſine altero eſſe nequit: ueluti in lege qua iubetur tutorẽ ſuper pecunia tuteláue pupilli dari: cum enim pupilli cuſtodiæ tutor datur, conſequenter etiã rebus datur, curaq; pecuniæ pars adminiſtratiõis ipſius tutelẹ eſt: nam & cum inter genus & ſpeciem diſiuncta ponitur, plerũque in cõiunctam trãſit[h]. Sed & ſi Titium, uel Seium inſtituero, uel tutores cõſtituero, uel legatũ fideiue cõmiſſum illis dedero, cõiunctim huiuſmodi diſpoſitio accipiet[i], ne propter perſonæ incertitudinem reddatur inutilis: quod & generaliter admittendũ eſt, quoties uel ex ui uerborum, uel ex alijs legibus, uel ex prẹſumpta loquentis mente hoc infertur. Primi caſus exemplum eſt † in dictione ſeu[k], quæ ampliandi uim habet: quapropter ſi quis donet pecuniã, quam Peruſij, ſeu Patauij habet, utranq; donaſſe intelligitur: idem enim eſt, ac ſi pecuniã, quam Peruſij, uel etiã Patauij habet, donaſſe ſe dixiſſet: quoniã diſiunctiua hæc duplex, ſubdiſiunctiuæ cõiunctæq; ſimul uim habet[l]. † Secundi exemplum in lege Aquilia accipitur, cùm in ea punitur, qui quadrupedem, uel pecudem iniuria occiderit: declaratur enim alibi quadrupedem, id eſt, pecudẽ intelligi debere, ut diſiuncta pro expoſitiua ſcripta ſit. At cùm quis ita ſubſtituit, Si filius meus, aut filia hæres non erit, Scius eſto: clarũ eſt ex mẽte teſtatoris diſiunctam pro cõiuncta accipi[m], ne cum altero ſiliorũ cõcurrat extraneus. Idemq; in ea ſubſtitutione, ſi filius meus inteſtatus, uel ſine liberis deceſſerit[n]: nõ enim ueriſimile eſt, uoluiſſe teſtatorem nepotes ſuos excludere, quia filius teſtatus non ſit.

d ¶ Cùm uerò dicimus.) Solutã pro ſeparatis poni præter regulã eſſe † oſtendit dictio, Interdũ, cuius natura eſt de frequẽtioribus caſibus excipere: niſi ergo ex ſubiecta materia aliud appareat, † ipſe arbitror ſolutã orationẽ in cõiunctam magis, q̃ diſiunctã inferre. Vnde cùm uerba tunc coniuncta dicantur, alterutrum fieri nõ ſufficiet[o]: licet alij aliter, etiã crebriore calculo. † Contra quos etiam eſt uetus Rhetorum ſententia, qui διάλυσιν, id eſt, diſſolutionem uocant, quam Iuriſconſultus hìc ſolutã dicit: eam ſic Cicero diffiniuit: Diſſolutio eſt, quæ coniunctionibus uerborum è medio ſublatis, partib. ſeparatis effertur hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obſequere amicis, obtempera legib. Item: Deſcende in integrã defenſionẽ, noli quicq; recuſare, da ſeruos in quæſtiones, ſtude uerũ inuenire. Quod loquendi genus & acrimoniam habet, & uehementiſsimũ eſt, et

11

h l. Q. Mutius. de aur. leg.

i l. pen. C. eod.

12

k l. ſi quis ita leg. de aur. leg.

13

l l. ij. ad l. aquil.

m d. l. ſi is qui. §. fin.

n l. generaliter. C. de inſtit.

14

15

o l. in eo. §. ubi j. tit. j.

16

d. l. 1. ad. j. m. conſil. 4. pater. angel. conſil. uiſis.

17 ad breuitatē accōmodatum. Hæc ille.† Cæterum dubiū non est, in quibus casibus disiuncta impropriè accipitur, ut cōiungat, multò magis solutam coniungere. & rursus: quotis coniuncta disiungit, & solutam disiungere: uidetur em̄ huiusmodi soluta oratio ambigua esse, quæ in alterutrā significationem cōmodè uerti potest. Sanè in huiusmodi oratiōe illud propriè procedit, q̄d quandoq; Accurs. dixit, punctū loco copulæ esse.

e ¶Si donū, munus.) † Edixerat prætor[a]: si donum, munus, operas à patrono impositas libertus redemisset, aduersus eius tabulas bonorum possessionē patrono non daturū. Pone ergo solùm donum fuisse impositū, ut libertus possit liberè testari, illud debebit redimere: non autē desideraf, ut etiā nō imposita redimat. q̄d si munus quoq; & operas imposuerit, etiā hęc redimēda sunt.

18 a l.1.ul.de bon. lib.

29 f ¶ITEM dubitatū.) † Eum, cuius ope, cōsilio, furtum factum sit, furti teneri lex ait: unde dubitatū est, an cōiunctim hæc uerba accipi deberent, an separatim: uariauerunt q; in hoc antiquorū sententiæ: sed Labeo eos, qui separatim accipienda dixerunt, probauit, q̄d
20 aliud sit consilio, aliud ope furtū fieri.† Vnde qui solā opem adhibet, furti tenetur, tametsi ipse nō consuluerit, furtū fieri debere. quod ut uerū sit, defendi tamen & illi possunt qui cōiunctim accepere: quoniā nō sat sit opem præstare, nisi eo cōsilio, id est, animo præstetur, ut furtū fiat. Si ergo consiliū pro suasione accipiamus, soluta illa oratio disiunctiuè: si pro dolosa adiuuantis intentione, coniunctim intelligeē. Et hic uerus est huius responsi sensus, quem nec Accursius, nec cæteri satis percepere.

g ¶Alij condici.) Scilicet ei, qui opem tulerit: quod tūc procedit, cum ad eum res peruenit, uel cum fur soluendo nō est[b]: ipse em̄ in subsidiū tenetur, alioquin nec cōtra eum, qui opem præstitit, furtiua condictio competit: atq; ita uulgò dicitur[c].

b l.peculium.§. si opem. de pecul.
c l. proinde. de cond. furt.

h ¶Non potest.) Scilicet ei, qui cōsuluit, quādo aliàs furtū facturus quis erat[d]: atq; ita Accurs. sensit[e], & plerique sequuti sunt. In dubio tamē cōtra cōsultorē præsumemus, eum uidelicet causam delicto præstitisse: nec em̄ postq; quis omnino furari cōstituit, solet cōsufficit probare.

¶Cùm uerò dicit prætor, si donū, munus[e], operas redemerit, si omnia imposita sunt, certū est omnia redimenda esse: ex re ergo pro cōiunctis habentur, si quædam imposita sunt, cætera non desiderantur. ¶Item dubitatum[f] est, illa uerba, ope, cōsilio, quemadmodum accipienda sint, ex sententia coniungentiū, aut separantiū: sed & uerius est, & Labeo ait, separatim accipienda: qa aliud est factū eius, qui ope, aliud eius, qui consilio furtum
10 facit: sic enim alij cōdici[g] potest, alij non potest[h]. Et sanè post ueterū autoritatē eò peruentum est, ut nemo uideatur fecisse, nisi & consilium malignū[i] habuerit: nec
20 consiliū habuisse nocendi, nisi & factum secutum[k] fuerit.

d l.nō solū.uers. attili. de iniur.
e c.j.de offic.de leg.

VLP. LIB. XII.
LEX LIIII.

COnditionales[4] creditores dicūtur hi, quibus nondum competit actio:
30 siliū petere, sed cum adhuc dubius est.† Quapropter qui consiliū dedisse probatus fuerit, furti condemnabitur, nisi ipse ostendat, etiā si nō consuluisset, nihilominus furem idem fuisse facturū[l]: nam tūc leuiore pęna arbitrio iudicis, ex cōmuni sentētia afficietur[m]: ut meritò antiquū carmē celebretur, Malū consiliū consultori pessimū.

21

f Ang.l.furti.§. ope. de furt.
g c. sicut dig. §. quia uerò. de hom.

i ¶Consiliū malignū.) † Id intellige, ut si criminaliter agatur, lata culpa nō idem ualeat, quod dolus[n]: quòd si ciuiliter, cum in causa furti qui condemnatus est, ipso iure notetur infamia[i], uidetur tūc latam culpam sufficere: qua de re alibi latius disseritur[k].

22

h l.lege Cornel. de sicar.
i l.j.de infam.
k l. in affinis. de in lit.tur.

k ¶Secutū.) † In simplici cōsilio cogitatione; uera Iuris cōsultus prodit[l], quòd si ultra consiliū conatus aliquis
40 interuenerit[m], in atrocibus delictis regula est pęnā irrogari[n]: in leuibus nō irrogari[o].† Qua ratione si etiam de atroci crimine ciuiliter agatur[p], conatus sine effectu nō puniē. idemq; est, quoties delictum nihil nocuisset: ut cum quis falsum cōmittit, quod alicui damnū inferre nō potest[q]. Idemq; si ante delictum quis spontè pœnitentia ductus destiterit[r]. Cæterū
50 & in hac re in primis legis uerba pensitanda sunt: nam si actum perfectū uerba respiciūt, qui nondum perfecit non tenetur: ut cum in flagitur pęna, si quis appellauerit: actus enim consummatio per uerbum præteriti temporis denotatur[s]: aliud est in futuro, si appellabit[t]. Sed & ubi ipso iure pœna irrogatur, perfectum oportet fuisse crimen[u]: quod & in legibus municipalibus obseruatur, quia interpretationem extra uerborum uim non recipiunt. Aliud autem est crimē, aliud conatus: hic in itinere, illud in meta est.

23

l Felt. in tract. m l. is qui cum. C. de sicar.
n l.si quis nō. C. de epis. & cle. de
o l.j. quod quisque iur.

24

p Bal. l. si cōstiterit. C. fin. reg.
q l. damnat. C. de fal.
r l. qui ea. de furt.
s Card. c. præterea. de appell.
t Ioan. And. c. perpetuo. de elect. in 6.
u Bart. l.j. de sicar.

1 *Cui sub conditione debetur, propriè creditor non est, nisi conditio existat.*
2 *Conditio in contractibus retro trahitur.*
3 *Dispositio generaliter de debitoribus loquens, etiam conditionalem debitorem continet.*
4 *Conditio uera est illa, quæ omnino est incerta.*
5 *Spes in iure uarijs modis accipitur.*
6 *Clausula, remitto omne ius, quod habeo, uel habere spero, &c. quid contineat.*

CONDITIONALES.[2]) † Creditor cui 1
sub cōditione debetur, interim propriè creditor nō est, cū ab inuito extorquere nihil possit; sed post euentum conditionis uerè est creditor.

2 creditor.†quæ conditio cùm in contractibus retrò trahatur, cenſetur uſq; à principio creditor fuiſſe[a].†Et ideo diſpoſitio quæ generaliter de debitoribus uerba faciat, in dubio de eis quoq; intelligetur, qui ſub cõditione debuerunt. Quapropter cũ teſtator hæredi mandaſſet, ut omnia debita Titij diſſolueret[b]: reſpõdere plerique etiã ad dotem, quam ſoluto matrimonio uxori ſuæ Titius reſtituere omino debebit, obligari. Nã & ſi conſtitutũ ſit, ut reuenali proſcripta, teneantur qui ius habent, illud in ſcriptis intra certum terminum exhibere, aliàs ea res emptori euinci non poſsit[c]: cenſuerũt ueteres ius, quod ſub cõditione competere poteſt, in profeſsionẽ redigendum: non enim huiuſmodi legis uerba magis ad præſens, quàm ad futurum tempus referuntur. Accedit his, quòd fideiuſſor ſub cõditione, ſi principalis nõ ſoluerit, promiſiſſe uidetur, & tamen dubiũ non eſt, quin debitor ſit[d].

3 is cui. de act. r oblig.

j. l. ſi ſtipul. crim. §. j. de rb. oblig.

ph. Iaſ. d.

rt. l. j. ſi cer n pet.

b ¶ Competitura.) Vt quia promiſſum ſit, cùm morietur: certũ enim eſt hanc conditionem aliquando euenturam.†Vera tamen cõditio illa eſt, quæ omnino eſt incerta, ante cui ius euentum non oritur nec obligatio, nec actio, ut infrà attingemus[e].

4 dere.

c ¶ Vel qui ſpem.) Videtur hic probari, ſi ſpes nulla ſubſit, quòd cõditio eueniat, creditoris loco nõ eſſe: ſicut nec illud pignus uidetur, quod ueriſimile eſt fore, ut nunquam luatur, quod Bart. ſenſit[f].†Sanè ſpes in iure uarijs modis accipitur: alia enim eſt, quã uigilantiũ ſomniũ Plato appellat, nos remotã dicimus: ut cùm agnatus agnato ſucceſſurũ ſe opinatur: & hæc nullius effectus eſt. alia eſt paulò proximior, ut quã filius in hæreditate patris cõcepit: & huius quandoq; propter naturale uotum parentũ ratio habetur[g]. alia eſt, quæ ex præſenti iure nititur, ſemperq; in cõſideratione eſt: ut in eo, qui per fideicõmiſsũ alicui ſubſtitutus eſt: niſi eũ huiuſmodi ſpes probabilis eſſet, ei per cautionẽ fideicõmiſsi nomine prætor nõ ſuccurreret[h]. Idem in eo, qui eſt ſtatuliber, & præſentem ſpem habet, ut quia hæreditas adita ſit: quod & in contractu cõditionali obſeruamus.†Vnde illa clauſula, qua in cõtractibus ſolemus dicere, nos remittere omne ius, q̃d habemus, uel habere ſperamus, ad ius ſolum præſens trahitur, uel ad futurũ, quod tamen ex cauſa præſenti habere ſperamus[i], ut Bart. ſcripſit.

5 quorũ. de nor.

c ei. §. præ a. de adonib.

de ſtatu

6 oſt eman. §. fin. de leg.

1 *Creditor an ſit, qui exceptione perpetua excluditur.*
2 *Creditor exceptionem temporalem timens, ſimilis eſt conditionali.*
3 *Similia dicuntur, quæ eadem ratione inniuntur, uel in effectu & cauſa conueniunt.*
4 *Quod dialectici dicunt, ut tollatur conſequentia, ſufficere inſtantiam, quomodo intelligendum.*

CREDITOR[a].) †Quamuis qui exceptione perpetua, puta pacti de nunq; petendo excludit, ipſo iure ſit creditor, imò niſi exceptio opponatur, obtineat: attamen quia ueriſimile eſt reum in re ſua fore diligentẽ, & actori præſcripturum, talis creditor non intelligetur: conſiderat eũ lex effectũ. Et ideo ſi petẽte creditore uelit lex etiam indicta cauſa debitorẽ in carcerem detrudi, hunc caſum excipiemus: quoniam nec is propriè creditor eſt[k], qui exceptione perpetua ſubmouetur: nec propriè debitor, qui eam habet. idemq; cùm dubiũ eſt, an perpetua exceptio futura ſit[l]: ut cùm promiſi nõ petere, donec Titius conſul fiat.

1 moueri non poteſt: qui autẽ exceptionẽ temporalẽ timet, ſimilis eſt[b] conditionali creditori.

VLP. LIB. LX. LEX LVI.

COgnoſcere[a] inſtrumẽta, eſt relegere, & recognoſcere[c], uerũ eſt eum ipſas cognoſcere: ſicut qui reddit, dat: qui repetit, petit[r]. Diſpũgit rationes, qui data & accepta confert, excutitq; & examinat: unde & diſpunctio, pro diligenti percontatione examinationeq; accipitur[s]: opinor, quia ueteres ſolerent rationes, cùm data acceptaq; cõſtitiſſent, tranſuerſo puncto cõfodere: hinc Iuuenalis, moroſam auaramq;

k l. creditores. §. cod.

l l. ſufficit. de con. indeb.

2 m Bart. l. ita ſtipul. in j. q. de uerb. oblig.

3 n d. l. ſufficit.

o l. j. §. igitur. de de exercit.

4 p Iaſ. l. creditori. de opc. no. nunc.

b ¶ Similis eſt.) †Sicut enim conditionalis creditor euentum cõditionis, ita iſte diem expectat[m]: alioquin nõ paucæ ſunt differentiæ inter hos caſus. Sed ſufficit ſimilitudinem eſſe reſpectu eius rei, de qua agitur[n]. †Iunde ſimilia dicuntur, quę eadem ratione innituntẽ, uel quæ in effectu & cauſa conueniunt: idq; potius obſeruabimus[o], q̃ formam: q̃ruis quæ in forma nõ conueniant, diſsimilia plerunq; appellentẽ.†Vnde quod noſtrates Dialectici aiunt, ut tollatur conſequentia, ſufficere inſtantiam, accipiendũ eſt, ſi inſtantia de ratione deducat, nõ ſimpliciter de pronunciato[p].

1 *Deſcriptio, ſubnotatio, cognitio, diſpunctio, quomodo differant.*
2 *Verbum, Expungere.*
3 *Exemplum §. liberorum. in lege noſtra.*
4 *Nepos ex filia quando inter liberos contineatur.*
5 *Filij appellatione regulariter etiam naturalis cõprænditur.*
6 *Quibus caſibus id non procedat.*
7 *Spurios lex pro filijs non habet.*
8 *Differunt, ſubſtituat quis ex uirili ſexu, an per lineã uirilẽ.*

COGNOSCERE[a].) †Deſcriptio, ſubnotatio, cognitio, diſpunctio rationum inſtrumentorumue differũt. Deſcribimus ea, quorũ exemplum accipimus. Subnotamus, cùm quaſi inuentariũ conficimus[q]: adſcribimusq; quot corpora inſtrumentorũ ſint, & de qua re. Cognoſcimus, cùm ea legimus atque relegimus: qui eũ rationes recognoſcit,

1

q l. fin. de bon. aut. iud.

r Bart. in rub. ſol. matr.

s l. ſi ſtatulibera pœnæ. in fin. de ſtatulib.

mulierē designās, quę rationes diu peractas, absolutasq; recognosceret: Longi, inquit, relegit transuersa diurni. † Id etiam expungere quandoq; appellatur [a], quod uerbum reijcere quoq; & de medio tollere significat [b], quoniam suffragia pūcto notabant: unde quos ceu indignos præteribāt, expungere dicebantur.

b ¶ §. LIBERORum.) † Huius respōsi exemplū hoc affert Accursius, si is qui opus reipub. pollicitus, postquā inchoauerit, decessit [c], hæres extraneus in quintam patrimonij partem tenetur: quòd si ex liberis sit, solùm in decimam: † interpretatusq; est diuus Pius inter liberos nepotē quoq; ex filia contineri [d], quam interpretationē nō procedere in priuilegijs, quæ generaliter publicæ utilitati derogarent, cōmuni sententia receptū est. Idemq; si lege municipali agnati fœminas excluderent: uidetur enim tum testator qui liberos instituit, prius de agnatis sensisse, & eum ordinē sequutus, qui in intestati successione seruandus erat [e].

c ¶ Sui iuris.) Vt emācipati, & naturales: † regulariter enim appellatione filij, etiam naturalis cōprænditur [f]: naturæ enim id nomen est, non iuris ciuilis tantū: † & hoc nisi testatoris conditio & dignitas [g], præsumptaue dispōnentis mens aliud inducat [h]. Quid enim si legitimi adsint? potiores certè illi esse debent. Quid item si ab ecclesia emphyteotica bona pro se & liberis aliquis acceperit? ad naturales enim peruenire ea nō possunt: nec uerisimile est de eis actum fuisse, qui abominato à iure [i] canonico concubitu orti sunt: sed & in materia odiosa humanius erit de eis nō intelligi [k], dum tamen melior inde nō fiat naturalium q̄ legitimorū cōditio, uel pater ipse propter naturalium numerū priuilegia non consequatur [l]: & hæc de naturalibus. † At de spurijs aliud est: hos enim lex pro filijs non habet [m]. Et ideo cōditio, si sine liberis decesserit, fideicōmisso addita, propter spurium nō deficit: quod ego arbitror uerum, etiā si per rescriptum principis legitimatus sit, quoniam lex incertū illi patrem tribuit, nec præsumit ex legitimante ortū. Vnde parentis fideicōmisso grauati, cōfessio & tractatus ipsi obesse debet, nō autē substituto, nisi uerè probaretur ex eo natus, ut quia ex ancilla domi retenta, quæ cum alio non consuesceret [n].

d ¶ Virilis sexus.) † Differentia est, substituat quis ex uirili, seu per uirilē sexū descendentes, an per lineā uirilem: nam primo casu etiam fœmina ex filio uel nepote nata continebitur, secundo nō continebitur: non enim per lineam descendit, nisi qui in linea est [o].

a l. in omnib. §. de diut. præscript.
b l. penult. de re mil.
c l. pen. & fin. de pollicit.
d l. j. de iur. imp. l. quia. fol. mar.
e Bart. l. hæredes. §. eū ita. ad Trebell.
f l. tutelas. de capit. dim.
g l. ex facto. §. j. ad Trebell.
h l. fin. de iure delib.
i c. statutum. ij. de hæc. in 6.
k Bar. l. quia. de in ius uoc.
l l. ij. §. legitimos. de excu. tut.
m Auth. ex complexu. C. de incest. nupt.
n Alb. l. filium. de his qui sunt sui.
o Mod. l. Gallus. §. nūc. de leg. ff. de liber. & postum.

re. Dispungere, est cōferre accepta & data. ¶ Liberorum [b] appellatione continentur, non tantum qui sunt in potestate, sed omnes qui sui iuris [c] sunt, siue uirilis [d], siue fœminini sexus sunt, ex ue fœmineo sexu descendentes.

VLP. LIB. LVIII.

LEX LVII.

CVi præcipua cura rerum incumbit, & qui magis cæteri diligentiam, & solicitudinem rebus quibus pręsunt, debent, hi magistri [a] appellantur. Quinetiam ipsi magistratus per deriuationē à magistris cognominantur: unde & cuiuslibet disciplinæ [b] præceptores magistros appellari à monendo, uel mōstrando [c]. ¶ Persequi [d] uidetur & qui satis accipit.

1 Magistrare uerbum, & magistri qui dicantur. & num. 3
2 Magistratus unde dictus.
4 In agone literario tres sunt distincti gradus.
5 Magistri etymologia, et allusio.
6 Accurs. persequi pro cōsequi malè exponit.
7 Persequimur id, quod nōdū sumus cōsecuti.
8 Satisfactionem pro uera solutione nō esse, quādo obtineat.
9 Persequi dicitur, qui officiū iudicis implorat.

CVI pręcipua.) ¶ † Magistrare moderari est, ut Festus inquit: unde magistri, nō solùm doctores artiū, sed etiam pagorū præfecti, quos uulgò Syndicos uocamus: uel collegiorum, societatumue, quos Abbates appellant. Hinc & magister populi Dictator, et magister hastæ, qui auctionib. præest, & magister pecoris, ipse custos, & magister nauis, cui cura nauis demandata est. Sic autem dicti sunt, quoniam magis cæteris possunt: † unde & magistratus, qui per imperia potentiores sunt, quàm priuati.

b ¶ Cuiuslibet disciplinæ.) † Hinc legum doctores magistri dicuntur, putauerimq; generaliter hoc nomine contineri Baccalaureos, Licentiatos, Doctores. Sicut enim athletæ tribus coronis more Græcię antiquo insigniri debebant [p], † ita in agone literario tres sunt distincti gradus. Primus, qui à bacca laurea sumpsisse nomen uidetur, scholastico ordini proximior, quàm doctorū. Secūdus ad eos pertinet, qui nondum insignia suscepere, electi tamen autoratiq; sunt, traduntq; in materia fauorabili hūc pro Doctore haberi.

c ¶ Vel monstrando.) † Atqui superius nō à mōstrando, sed quòd magis cæteris curam pręstare debeāt, magistros dictos ait: sed ipse arbitror illam etymologiā, hanc allusionem eius uocabuli esse. Verùm fingamus aliquē huiusmodi curā non præstare, an idcirco magister nō erit? & aiunt esse: quoniam nomen ab eo ducitur, quod fieri deberet, licet non fiat. Qua ratione & Pōtificem & Augustum appellabimus, qui ad uitam æternā pontem non faciat, & qui Imperij corpus nō augeat.

d ¶ §. PERSEQVI.) † Accursius persequi interpretatur, id est, consequi: nam qui satis accepit, puta fideiussores [q] uel pignora, perinde habetur, ac si rem petitam consequutus esset [r]: quæ expositio mihi nō probatur, † quia proprie illud persequimur, quod nondum sumus

p l. j. C. de eth.
q Lit. cen. §. j. pignoribus mod. pig.
r l. si rem. §. dominus. de pignerat. act.

ſumus conſequuti: quapropter & lib. II. A. Gellius: Non puto, inquit, Cæcilium ſequi debuiſſe, quod aſſequi nequiret. Verior igitur ſenſus eſt, ut quamuis aliquis ſatis acce-
8 perit, tamen adhuc dicatur perſequi: † quia ſatisfactio pro uera ſolutione non eſt[a]. In quo tamẽ articulo ſolet diſtinguí: aut lex ſatisfactionẽ requirit, & ſuffi citfideiuſſores, uel pignora offerre: aut ex forma cõtractus alicui ſatisfaciendũ eſt[b], & ſoluere pecuniã opus eſt: quoniam in his non de ſimplici ſecuritate creditoris actum uidetur, ſed de actus perfectione, plenaq; liberatione, quam ſolutione demũ facta conſequimur. † Sanè & perſequi dicitur, qui officium iudicis implorat: quapropter ſi caueri mihi poſtulem per fideiuſſores, quod in prętorijs ſtipulationibus regulare eſt[c], perſequi uidebor: expediuntur enim hæc officio iudicis[d].

a. qui satisfd. dog.

b. uth. si quan 9. C. de contract. pec.

9 j. §. stipul. de ræt. stipul. iubere. de iu ſd. om. iud.

1 Inter geſtum & factum an ſit differentia.
2 Geſta etiam de priuatis dici, contra Vallam.
3 καταχρησις figura, translatio, uſurpatio.
4 Romani repudiare uolentes uxorem, libertum ſuum huius rei nuncium mittere ſolebant.
5 Libertus ſuus quis intelligatur. & num. 7.
6 Emendatus text. in fin. legis noſtræ.

1 LICET.) † Quoniã ſuprà geſtam rem ſignificare ſine uerbis factam, ex Labeonis[e] ſententia traditum fuerat, eam differentiam Caius hîc tanquam nimis ſubtilem contemnit: quia καταχρηστικῶς, id eſt, abuſiuè inter factum & geſtum nihil intereſt. Laurentius Valla geſta referri ad rempub. maioris q; dignitatis eſſe tradidit, acta etiã de priuatis di-
2 ci: † quod nõ omnino probo, quandoquidem etiam de negocijs geſtis id uerbum proferimus, qui tractatus ad priuatos pertinet. Ampla uerò & faciendi eſt ſignificatio, quam hîc explicat Accurſius, nos alibi cõmodius attingemus. Id ex hoc reſponſo ſummè annotandum eſt, uocem καταχρηστικῶς (ſic enim in antiquis codicibus legitur) id eſt, abuſiuè, plerunq; propria & ſubtili interpretatione reiecta accipi: nimia enim iuris ſubtilitas, crux eſt, ut antiqui dicebant: unde illud Comici,
3 Summũ ius, ſumma iniuria eſt. † Fab. Quintilianus καταχρησιν figuram eſſe autor eſt, ubi proprio nomine omiſſo, aliud uicinum aſſumimus: Translationẽ uerò, ubi nomen proprium deeſt: quo fit, ut hanc neceſsitas excuſet, uſurpationẽ ornatus, uel ratio carminis.
4 b ¶ §. PATERNOS.) † Solebant Quirites cùm repudiare uxorem uellent[f], libertum ſuum huius rei nuncium mittere, quod & Satyra Iuuenalis indicat:

Labeo.

f. nullum. de diuort.

Collige ſarcinulas, clamat libertus, & exi,
Iam grauis es.

Dubitatum fuit, quem libertum ſuum intelligeremus: † & paternum quoq; ſeu auitum
5 ſuum libertum eſſe Iuriſconſulti tradiderunt. Quòd ſi à filio fortè milite caſtrẽſis peculij ſeruus manumiſſus ſit, is libertus patris dici nõ poterit: miles enim eius patronus eſt, nõ pater[g]. Cæterum & filius, qui ex aſsignatiõe patris libertum habet, ſolus ei patronus eſt, non autem frater[h]: quamuis etiam quantum ad eũ, rectè paternus libertus dicatur.

g l. antepen. qui & à quibus.

h l. j. de aſſeſſ.

c ¶ Noſtrorum liberorum.) † Alij codices
6 habent libertorum: nam libertus[i] liberti mei, meus libertus nõ eſt. ſed uerior hîc lectio eſt liberorum: nam & in antiquiſsimis exemplaribus una cõplexione ſic finitur: Paternos li-
7 bertos noſtros libertos, liberorum noſtrorũ non rectè noſtros libertos dicimus. † Sed an id obſeruabitur etiam uiuente manumiſſore: & quia generaliter Iuriſconſultus loquitur, ueriſimile eſt hoc quoq; caſu ſententiam hanc producendam: nec abhorret, ut patris libertus filij quoq; ſit, cùm rerum paternarũ in uita patris filij quodammodo domini habeantur[k]. Cæterum quamuis libertus filij familiſ. militis manumiſſore mortuo patris libertus non dicatur, deferetur tamen illi eius hæreditas, ſecundum Iuſtiniani cõſtitutiones[l].

i l. Modeſtinus. j. cod.

k l. in ſuis. de liber. & poſth.

l §. militis. Inſtit. de ſuc. lib.

5 Portus pro inſula aut domo.
2 Portus pro nauium ſtatione.
3 Angiportus.

PORTVS.) † Portum antiqui plerunque
1 pro inſula aut domo, ut Feſtus inquit, dicebant: cuius rei rationem Iuriſcõſultus hîc aſsignat, quòd ſcilicet merces in eam portarentur. Hinc à ſimilitudine, † portus appella-
2 ri cœpta eſt, nauium ſtatio, qua incluſæ naues à uentis tutæ eſſent: is q; frequentiſsimus eſt huius uocis ſignificatus. † Sed & angipor-
3 tum, anguſtam uiam inter portus, id eſt, domos, dixerunt: qua de re latius Grammatici diſſeruere.

1 Locus & fundus quomodo differant.
2 Stipulatio fundi in genere, non ualet.
3 Niſi affectio teſtatoris probetur, appellatione fundi de toto intelligimus.
4 Pars fundi pro toto fundo quandoq; ſumitur.
5 Loci uaria ſignificatio.
6 In iure quandoq; locus generaliter accipitur, & ex mente proferentis interpretationem capit.

CAIVS LIB. XXXIII. LEX LVIII.

LICET inter geſta[a] & facta uideatur quædam eſſe ſubtilis differentia, attamen καταχρηστικῶς inter factum & geſtum nihil intereſt. ¶ Paternos[b] libertos, rectè uidemur dicere noſtros libertos: liberorum noſtrorũ[c], nõ rectè libertos noſtros dicimus.

VLP. LIB. LXVIII. LEX LIX.

PORTVS appellatus eſt concluſus locus, quò importãtur merces, & inde exportantur: eaq; nihilominus ſtatio eſt concluſa, atq; munita: unde angiportũ dictum eſt.

1 LOCVS.) †Locus fundi portiuncula est, fundus autem intelligitur secundum dominí mentem, qui ex uno plures fundos facere potest, si quibus quisq; finibus continea tur, designauerit: quapropter & minimā partem fundum dicemus, si talis fuerit
2 eius affectio.† hinc est, quòd stipulatio fūdi in genere nullius est momenti, propter incertitudinem: offerendo enim uel cespitem terre liberaret pro missor, ut quidam scribunt [a]. Sed & Mar. Ciceronis in quodam ioculari libello citantur hæc carmina: Fundū Varro uocat, quē possim mittere funda, Ni tamē exciderit, quà caua funda patet. Igi-
3 tur† nisi affectio testatoris probetur, in dubio appellatione fundi de toto intelligemus [b]: nec ut ab hac interpretatione recedamus sufficiet, si in plures regiones cōmodioris culturæ gratia fundum diuiserit [c]. Sed & si tibi quis partem fundi Corneliani legauerit, deinde eadem scriptura fundum Cornelianum leget, non sola pars, sed totus debebitur: †pars enim fundi, ut diximus, tunc
4 pro toto habetur, cùm ea affectio est testatoris, ut nō pars, sed totum sit. Quod in proposita quæstione dici non potest: quomodo enim pro integro fundo habuisse eum testator uidetur, qui partem fundi tantummodo appellauit? ut meritò Pauli Castrensis [d] sententia, qui aliter existimauit, reijciēda sit. Cæterùm etiam si domini affectio nō probetur, putauerim partē fundi pro fundo accipi debere, quoties de falso periuriōq; euitando ageretur: adiuuanda enim quoquo modo est interpretatio in humaniorem partem.

a l. cum post. §. gener. de iure dot.

b l. si defensor. §. j. de interr. act.

c l. Caius. in fin. de leg. ij.

d l. planè. §. j. et fin. de leg. j.

5 b ¶ Loci appellationem.) †Locus ubi quid collocari potest, dicitur. eius autē μεταφορικῶς uaria est significatio, ut cùm dicimus quem loco obscuro natum, uel loco fratris fuisse: illud enim ad genus nobilitatēq; refertur, hoc uicem denotat. Sed & Aristoteli Ciceroníq; loca sunt argumentorum sedes, hoc est, uniuersales propositiones, quæ particularia cō-
6 tinent, sicut loci corpora.† In iure uerò quandoq; locus generaliter accipitur [e], & ex mente proferentis interpretationem capit. Qua ratione in prædijs urbanis locus sine ędificio dicitur area: in rusticis, ager. At cùm specialiter respectu fundi locum dicimus, de portione aliqua accipimus. Quòd si fundi Tuscu lani dominus, simpliciter locū suum Tuscu lanum legat, ne ex incertitudine legatum uitietur, existimauerim generaliter intelligendum, ut integer fundus debeatur: nam & huiusmodi expositio uulgari sermoni al ludit.

e l. fundi. §. eod.

IDEM LIB. LXVIII. AD EDICTVM.

LEX LX.

LOcus [a] est, non fundus, sed portio aliqua fundi. Fundus autem integrum est aliquid: & plerunque sine uilla fundum accipimus. Cæterùm adeò opinio nostra, & constitutio locum à fundo separat, ut modicus locus posit fundus dici, si fundi animo eum habuimus: non enim magnitudo locū à fundo separat, sed nostra affectio: et quælibet portio fundi poterit fundus dici, si iam hoc cōstitue rimus: necnō & fundus locus cōstitui potest: nam si eum alij adiūxerimus fundo, locus fundi efficit.

¶ Loci appellationem [b], non solùm ad rustica, uerùm ad urbana quoq; prædia pertinere, Labeo scribit: sed fundus quidē suos habet fines, locus uerò latêre potest, quatenus determinet, & definiatur.

PAVL. LIB. LXV. LEX LXI.

SAtisdationis appellatiōe interdū etiā repromissio cōtinebitur, qua cōtentus fuit is, cui satisdatio debebatur.

1 Satisdare, satisfacere, et repromittere. Ouid.
2 Verbum Cauere, uarias habet acceptiones.
4 Compulsus satisdare, si propter paupertatem non posit, sufficit eum præstare cautionem fideiussoriam.

SATISDATIOnis.) ¶ †Satisdare propriè dicit, qui dat fideiussores [f]. Satisfacit, qui pignore uel qualibet alia ratione securum cōtentumue creditorem reddit [g]. Repromittit, qui nuda stipulatione se obligat.† Cauere uerò uariè accipitur: in dispositione prætoria satisdationē requirit [h], in ciuili solam promissionem, cum hypotheca bonorū, ut quidā sentiunt. Quòd si lex causa cognita caueri uelit, uel idoneè, plenè, rectè, cōpetenter, sufficientérue, tunc arbitrio iudicis etiam satisdandū erit [i], uelut si suspectus sit, qui cauere debet, uel pignus prestandum, aliàs nullius effectus esset [k]. †Sanè qui simpliciter repromittit ex ui uerborū, non uidetur satisdedisse, licet lex propter creditoris consensum ita interpretetur: ut in defensore, quem lex satisdare iubet [l], quod & in eo dicendum est, qui euidentissimè sit locuples: non enim lex, quę satisdationem requirit, de huiusmodi homine sensisse uidetur [m]: quod uerum putauerim, cùm satisdatio idcirco solùm requiritur, quia quantum ad facultates, lex creditori consultum uelit [n]: sed si etiam celeritatem perficiendæ litis respiciat, fideiussio tum quoq; prestanda erit [o]: cùm nostra quandoque interfit, posse cum fideiussore experiri, qui non ita litigiosus, & tergiuersator sit, sicut principalis, quíq; bonā fidem fortè agnoscet. †Cæterum & bonus uir, qui compulsus satisdare, propter paupertatem nō posit, repromittens cum iurisiurandi religione, admittetur [p], ne eum ad impossibilia obligare lex uideat, uel aliàs ius sibi iam quæsitum amittat [q].

1

2

3

4

f l. j. qui satisd. cog.

g l. j. de prætor. stipul.

h l. sanciuus. C. de uerb. sig.

i Alex. l. diuortio. §. interdū. fol. mater.

k l. in conuenb. de iudi.

l l. v. §. nunc ita deamus. iudic. sol.

m l. quicunq. C. de fin. pupill. lib. xi.

n l. j. ut leg. no.

o l. minor. in fi. de procur.

p Ias. l. j. in fin. qui satisd. cog. q. §. sed hodie. In fin. de sc.

Tigni

1 *Tigni appellatio omnem materiam, ex qua ædes conſtant, continet.*
2 *Tigna à tegendo dicta.*
3 *Communi uſu loquendi tigna ſolent trabes appellari.*
4 *Accurſ. lapſus in uerbo, ſciſcere, quod eſt confirmare.*

TIGNI.) Legis XII. tabularũ uerba hæc erant, quorum mentionem Feſtus Pompeius facit: Tignũ iunctum ædibus uineæ ue uendicato, nec ſoluito. Declarat ea Iuriſconſultus, †ut tigni[a] appellatione omnis materia, ex qua ædes conſtant, continea tur. Vnde tegulæ, lapides, cæmenta, calx, arena, atq; id genus ſimilia, hoc nomine comprænde ntur[b]. † Tigna enim à tegendo dicta ſunt. Qua ratione & fabri tignarij appellatione, omnes materiarij, murarij, albarijq; ſignificabunt[c]. † Huiuſmodi tamen interpretatio à cõmuni uſu loquendi abhorret: quandoquidem tigna ſolent trabes appellari, quibus ſumma domus contegitur: hinc & contignationes dictæ, quorum uocabulorum frequens mentio eſt M. Vitruuio: ut hinc argumentum colligi poſsit, poſse dictionẽ quamlibet, quoties deriuatio cum ratione legis conueniat, ſecundum eam accipi, tametſi communis loquendi uſus repugnet. Sanè uerborum legis XII. tabul. in iure quoque mentio eſt, ubi dicitur, quemadmodum ea lex tignum ædibus iunctũ uendicari poſſe ſciſcit, ſed interim id ſolui prohibuit, pretiumq; dari uoluit[d]. † Quo in loco Accurſius, ſi ſcit ſeparatim legit, nimirũ ignorans, idem eſſe ſciſcere, quod confirmare: unde & plebiſcitum dicitur.

CAIVS LIB. XXVII. AD EDICTVM PRO VINC.

LEX LXII.

TIgni appellatione in lege XII. tabularum omne genus materiæ, ex qua ædificia conſtant, ſignificatur.

VLPIANVS.

LEX LXIII.

PEnes te, amplius eſt, q̃ apud te: nã

1 *Penes ſe, & apud ſe rem habere, quomodo differant.*
2 *Hæc duo aliquando confundi.*

PENES.) † Qui penes ſe rem habet, plus iuris in ea habere uidetur, q̃ qui apud ſe: idem enim eſt penes ſe habere, quod penitus apud ſe, id eſt, in poteſtate, iure, dominioq; ſuo, cùm dictio apud, ad perſonam uel locũ ſimpliciter referatur: quod & Feſtus Pomp. probat, & Laur. Valla. Depoſitarius igitur, cõmodatarius, & colonus apud ſe habet, dominus penes ſe[e]: † licet confundi hanc differentiam plerunque animaduerterim[f]. Quapropter ſi lege indicatur pęna illi, penes quẽ furtiua res reperiatur, putauerim etiam, qui ſimpliciter ſciens detineat, obligari: tametſi ex hoc reſponſo, is non penes ſe rem habere, ſed potius apud ſe dicatur: nec enim ueriſimile eſt legiſlatorem ad huius tam ſubtilis differentiæ modulum uerba ſua redegiſſe.

1 *Verbum, teſtari, quid ſignificet.*
2 *Inteſtatus tripliciter quis dicitur. & num. 4. & 5.*
3 *Participij natura eſt, ut potentiam ponat, actum neget.*
6 *An etiam inteſtabiles, inteſtati dicantur. & num. 7.*

INTESTATVS.) † Teſtari uerbum inter alia ſignificat ſuam ſententiã etiam expromere: unde teſtimonium, & teſtamentũ deducitur: & inteſtabilis, qui nec teſtimoniũ dicere, nec teſtamentum facere[g], ex teſtamẽtóue aliquid conſequi poteſt. Hinc etiam inteſtatus deriuatur, † cuius uocis triplex eſt ſignificatio: primò enim eum ſignificat, qui teſtamentum nõ fecit, & hęc propria & indubitata eſt interpretatio: quoniam, ut Bartolus[h] inquit, participiũ id eſt, † cuius ea eſt natura, ut potentiam ponat, actum neget: quam rationem non ſatis ſcio, an Grammatici reciperent: cùm enim præpoſitio uerbo non conueniat, ſequitur uim nominis habere, nõ participij: alioquin inductus, infectus, inuiſus, inſolens, euidẽs, uim participij haberent, quod ipſi negant. Cæterum & is inteſtatus eſt, cuius teſtamentum iure defecit, ut quia iniuſtum uel irritũ pronunciatum eſt. Idem enim eſt teſtamentum omnino non facere, uel huiuſmodi facere, quod nullum pronuncietur[i]. † Secundò inteſtatus dicitur, qui teſtamentum ex ſe quidem ualidum fecit, ſed quod ex eo corruit, quia hæres inſtitutus noluerit adire: & hic ſenſus quoque non improprius eſt. Dixit tamen Bart. ſi lex aliquem admittat in eius ſucceſſionem, qui inteſtatus decederet, uerba legis hoc caſu ceſſare: non enim inteſtatus decedit is, ex cuius teſtamento hæreditas non aditur, cùm tempore, quo decedit, uerum ſit eum eſſe teſtatũ, licet deinde ex hæredis ſcripti facto reddatur inteſtatus. Sed hanc ego ſubtilitatem non approbo, quæ contra Iuriſconſulti uerba eſt[k], eum propriè inteſtatum deceſsiſſe dicentis, cuius hęreditas adita non eſt: ut inde appareat dictionem hãc tractum habere, & ad perfectionem temporis referri, quod non niſi adita hæreditate conſumitur. † Tertio inteſtatus dici poteſt etiam is, qui teſtamentum facere iure non potuit, ut pupillus, & furioſus: & ideo ſi filio inteſtato conſtitutum ſit agnatos ſuccedere, pupillo mortuo nihilominus ſuccedent, matremq; excludent: † quoniã cõmuni uſu etiam inteſtabiles inteſtati dicuntur: idq; aliqui cum Bart. ſenſere[l]. Sed frequentius in contratiam ſententiã itum eſt, quòd inteſtati impropriè hi appellentur, nec de hoc cõmuni uſu quicq̃ appareat: uideturq; agnatos in eius, qui teſtamen

apud te eſt, q̃d quali tercunque à te tenetur: Penes te eſt, q̃d quodam modo à te poſsidetur.

VLPIAN. LIB. LXVI. AD EDICTVM.

LEX LXIIII.

INteſtatus eſt, non tantum qui teſtamentũ non fecit, ſed etiam is, cuius ex teſtamento hæreditas adita non eſt.

1 *Tigni appellatione omnis materia, ex qua ædes conſtant, continea tur.*
2 *Tigni. ad exhiben.*
3 *l. j. de tig. iuncto.*
4 *l. frri. j. eod.*
5 *l. qui res in fi. de ſolut.*
6 *Compulſus ſciſcere, propter paupertatem non poſſe, ſuffiatum preſtare cautum; deuiſſorium.*
7 *l. Titia. §. Cauat. de leg. ij.*
8 *l. ſi quis in tantũ. C. unde ui.*
a *l. tigni. ad exhiben.*
b *l. j. de tig. iuncto.*
c *l. frri. j. eod.*
d *l. qui res in fi. de ſolut.*
e *l. Titia. §. Cauat. de leg. ij.*
f *l. ſi quis in tantũ. C. unde ui.*
g *l. cum lege. de teſta.*
h *Bartol. l. j. de ſuis.*
i *Inſtit. de hæred. quæ ab inteſta. in prin.*
k *d. l. j.*
l *Alex. l. generaliter. C. de inſtu.*

tum facere posit, hæreditatē facilius admittendos, ex defuncti præsumpta uolūtate, qui cùm testamentū nullum fecerit, uoluisse illis hæreditatem relinquere censetur. At in eo, qui etiam si aliter disponere uoluisset, nō potuit, præsumptanulla pro agnatis est uoluntas. Nobis Bart. sententia potior uisa est, cū de cōmuni luriscōsultorū usu ex cōpluribus legib. constet[a]: nec præsumpta uoluntas testatoris probabilis causa differentiæ est, cùm lex eam non sequatur, sed ipsa legem. Voluntatem enim suam secūdum leges regere & moderari quisq; præsumitur: alioquin, si quis de facto impeditus testari non potuisset, agnati
7 fuissent excludendi, quod absurdum est. † Sanè dubium nō est, rectè proprieq; de intestabilibus dici[b], eos sine testamento, uel etiam ab intestato decessisse, quamuis propriè intestati non dicantur.

a l. qui duos. l. Lucius. de uulg. l. diuus. l. credentes. qui pet. tut.

b Alex. d. l. generaliter.

1 Hæredis appellatio ultra proximum hæredem extenditur.
Ibid. Hæredis hæres, testatoris quoq; hæres est. & num. 5.
2 Si scripti hæredis mentio fiat, secundus hæres non cōtinebitur, ex sermonis proprietate.
3 Quoties appellatio hæredis extraneos non continet, ulteriores extranei excluduntur. Fallit hoc, ut num. 4

VLP. LIB. LXII. AD EDICTVM.

LEX LXV.

HAeredis[a] appellatio nō solùm ad proximum hæredem, sed ad ulteriores[b] refertur: nam & hæredis hęres, & deinceps, hæredis appellatione continet.

IDEM LIB. LXVI.

LEX LXVI.

MErcis appellatio ad res mobiles tantū pertinet.

redibus relinquit: nec enim maiorem obseruationem priorum habuisse, cū sequentiū uerisimile est: quod inferius diffusius attingā[n]. Cæterum & quoties Titio eiusq; hæredibus ususfructus legatur, de primo tantùm hæredē accipiemus[o], ne proprietas inutilis sublata consolidatiōis spe reddatur. † Idem est quoties 3 appellatio hæredis extraneos nō comprendit: non enim ulteriores hęredes extranei admittentur, cùm etiam primus reijciat. Hoc autem aliquibus casibus procedit, † ut cùm 4 Titio hęredibusq; suis, donec ipse uixerit, aliquid legauero: cùm enim uiuētis nulli sint hæredes, meritò de filijs intelligemus[p]. Idem cùm mentio hæredum fit in materia, ex cuius natura sit, ut extranei excludantur: ut in emphyteosi ecclesiastica, & feudo[q]. Idem etiam si de hæredibus masculis dictum sit: uidetur enim ad proprios descendentes respexisse. Sed & si iniquū aliquid ex generali interpretatione sequeretur, hæredis appellationem restringemus: ut si quis hæreditatem restituere debeat, si sine hæredibus decesserit[r]: ut enim conditio aliquando euenire posit, de descēdentibus intelligimus, alioquin quilibet extraneus, & tandem fiscus fideicommissarium excluderet. Et eadem ratione, ne extraneos substituti hæredes censeatur testator extraneis hæredibus filij sui, quem prædilexerat, prætulisse[s], hæc dictio restringetur: non uidentur autem extranei hoc in casu, qui eiusdem agnationis sunt. Quapropter si pater filio sine liberis decedente Titiū agnatum, eiusq; hæredes substituerit, euenientе conditione, hæredes Titij agnati non reijcientur, ut Ang. scripsit[t], cui assentio: secus si omnino extranei sint.

n l. in omnibus. C. de leg.

o l. antiquitus. C. de usuf.

p l. in fuit. de liber. & posth.

q c. fi. si de feud. fil. cont. inter dom.

r l. ex facto. in fi. ad Trebell.

s Bart. d. l. Gallus. §. etiam.

t d. §. etiam.

b ¶ Vlteriores.) † Etiam per longissimam 5 successionem, ut alibi dicitur[u]: unde & pontifex Romanus Petri successor dicitur, cūjus maximo numero alij medij intercesserint[x].

u l. qui per successiones. §. 1.

x c. 1. de homicid. in 6.

1 Hæredis appellatio etiam ultra proximum hæredem extenditur[c]: unde solemus dicere, hæredis hæredem testatoris hæredem esse: quod ex proprietate sermonis, atque etiam in pœnis procedit, ut apud plerosq; tractatum est[d]. Quapropter cōditio, ut hæredi Titio detur, adimpleri in hærede hæredis potest[e]. Hinc & pater iure castrensis peculij rem filij mortui occupans, eius hæres dicitur[f], cui filius ipse miles iam successerat: quod & Pontanus annotauit[g]. Sed & si de scriptis hæredibus mentio facta sit, etiam hæredem hæredis contineri, tametsi scriptus non sit, plericq; cōtendunt[h]. Verùm id ipse non ex ui uerborum, sed propter utilitatem receptum esse arbitror: quando nulla uerisimilis affectio magis in scripto hærede considerari potest, quàm in non scripto[i]. † Et ideo generaliter secūdum hæredem non contineri, ego ex sermonis proprietate sentio, quoties scripti hęredis mētio fit: idēq; si infrascripti, uel suprascripti dicatur[k]: sed & si suum hæredem, uel ipsum quis addiderit, non uideri de hærede hæredis agi aliqui dixerunt[l], quoniam huiusmodi pronomina specialiter ad personam referuntur. Quod ego nō sufficere arbitror, nisi alia mentis cōiectura concurrat. Vnde cùm testator, quisquis sibi hæres erit, filio suo substituit, de primo hærede intellexisse uidetur, quia illi non parum affectus fuisse creditur[m]. Quæ præsumptio in eo cessat, qui extranei alicuius hę credide-

c l. fin. C. de hæred. instit.

d Iuf. l. si quis filium. §. fin. de acquir. hære.

e l. cum ita. in fin. de cond.

f l. j. de castren. pecul.

g Rom. singul. 602.

h l. j. C. quorum lega.

i Corn. consil. 69. in iij.

k Bart. l. qui liberis. §. j. de uulg.

l Old. cōs. l. 21. Bal. 304. in 5.

m d. l. qui liberis.

1 Mercem de rebus mobilibus dici.
2 Mercatus à merce dictus, uel potius à uerbo mercari.
3 Mercatores & artifices qui dicantur.
4 Mercatores officium habere dicuntur.

MERCIS.) † Mercem de rebus mobilibus dici, ita ut uenalitij serui nō comprendantur, uarijs locis proditum est: qua ratione de facto consultus Alexander[y], non esse absurdum respondit, si legem municipalem, quæ à socio initum mercatum ratum haberi mandat, de re tantum mobili intelligeremus: † quandoquidem mercatus à merce deducitur: per locum ergo, qui à coniugatis dicitur, ubi merx nō est, ibi nec mercatus. Sed ipse à uerbo mercari potius trahi id nomen 1 credide- 2

y Cōsul. 36. in 2.

crediderim: quod uerbum simpliciter emere plerunque significat, atque ita uulgaris lo
3 quendi usus seruat: †inde enim & mercatores dicuntur [a], qui res emunt, quas in eadem specie carius uendant. Nam qui emunt, ut ipsi in aliam formā uertant, quia manuum operā adhibent, artifices sunt.
4 † Mercatores autē ipsi nō artificiū facere, sed officiū habere dicūtur, si uera Bar. sensit [b]: tametsi nemo dubitet, exercitiū utriusq; cōmune uerbū esse.

IDEM LIB. LXXVII. AD EDICTVM.

LEX LXVII.

ALienatum [d] nō propriè dicitur quod adhuc in dominio uenditoris manet; uenditum tamē rectè dicetur.

¶ Donationis [b] uerbo simpliciter loquē do omnem donationem cōprendisse uidetur, siue mortis causa, siue non mortis causa fuerit.

1 Alienare quis dicatur.
2 Vendens rem, ante traditionem alienasse non dicitur.
3 Ex duobus emptoribus is, cui prius res tradita est, præfertur.
4 Si ius aliquod ex uenditione transferatur, censebitur alienatū.
5 Qui pignorat, alienare dicitur.
6 Emphyteota uendens emponemata inconsulto domino, ante traditionem à iure suo non cadit.
7 Ante traditionem uenditio perfecta non est.
8 Donatio & genericè & specificè accipitur.
9 Donatio sub conditione, quando propriè dicatur donatio.
10 Donatio propter benemerita, quando propriè donatio.
11 Quicquid ultra precium receptum iusti ualoris est, propriè donatum censetur.
12 Donationis uerbo an legatum contineatur.
13 Donatio causa mortis ex Homeri carmine inducta.
14 Restitutus locus Instit. de donat. in prin.

1 ALIENATVM.) a ¶ †Alienare dicitur,
2 qui ius aliquod dominij transfert; †sed qui rem uendit, antequam tradat, nullum ius dominij transfert (traditionibus enim dominia rerum transferuntur [c]) meritò non dicitur alienasse, cùm sola personali actione
3 posit conueniri. †Et ideo ex duobus emptoribus, is, cui prius res tradita est, præfertur [d]. †Si igitur aliquod ius ex uenditione
4 transferatur, censebitur alienatum, nec lex nostra procedet: ueluti in ecclesia emente, cui ex priuilegio competit, ut absque traditione in eam transeat dominium [e]. Idem in principe uendente, ut aliqui existimauerūt [f]. Sed & si emptoris nomine possidere se uenditor constituerit, dubium non est esse alienatum: per huiusmodi enim constitutionem possessio uera transfertur [g]. Idem si specialiter rem uenditam pro contractus obseruatione uenditor hypothecæ obligauerit [h]: dicetur enim alienasse: †quandoquidem qui pi-
5 gnerat, alienare dicitur [i]. In generali autem obligatione bonorum de his, quæ uenduntur, actum non uidetur, utpote quæ non obliganda à uenditore, sed tradenda sunt [k]. Et
6 ex hac lege argumentum colligitur, †emphyteotam, qui emponemata inconsulto domino uendidit, ante traditionem à iure suo non
7 cadere [l]: nam & uendere cum effectu accipi debet: †ante uerò traditionem uenditio omnino perfecta non est [m], licet tum quoque res periculo emptoris pereat: & ita se habet omnium ferè consensus [n].

b ¶ §. DONATIONIS.) †Donationem generale nomen esse plerique autumant, & ideo sub se continere etiam causa mortis donationē, & quascunque alias. cùm uerò specialiter accipitur, propriè eā donationē solùm dici, quæ pura est, & protinus sine spe recuperādi dñium trāsfert [o], & de hac in dubio, siue in dispositiōe hominis, siue legis accipiendum. Quapropter qui filio permittit, ut donare possit, nec censetur de ea donatione sensisse, quę causa mortis fit [p]. Sed hāc ego declarationē nō probo, quæ legē nostrā coarctat, & nos dubios relinquit, quando in specie uel genere dictio hęc sit accipienda. Donationis igitur uerbum quamlibet donationem comprendere existimo, ut hic dicitur, sed diuersis temporibus, diuerso modo. †Nam quæ
9 sub conditione collata est, post euentum cōditionis propriè donatio fuisse censenda est: ante euentum, propter dubietatem, impropriè. Quæ uerò sub conditione resolui posset, ut in mortis causa donatione, ubi spes resolutionis nulla subesse amplius poterit, & ipsa propriè fuisse donatio censebitur, interim non: & ideo concessio patris non uidetur ad eam trahenda, nisi ex eius uerborum magna generalitate, uel simili ratione aliud
10 præsumamus [q]. †Sed & donatio propter benemerita eatenus propriè fuisse donatio existimabitur, quatenus iustam remunerationis mercedem excedit [r]: quod & in qualibet remuneratione dicendum est [s], quæ modico precio facta proponatur [t]: †quicquid enim ultra precium receptum iusti ualoris superest, propriè donatio censebitur [u]. Idem in indebito quod sciens soluerit. Et ex his consequens est, ut solennitates, quæ aliqua constitutione in donationibus requiruntur, etiam in prædictis speciebus necessariæ sint [x], ne quatenus diximus ueram esse donationem, contractus irritetur [y]. †Sanè & donationis appellatione etiam legatum contineri dubium non est [z]: quod procedit, si effectum cōsideremus: usus enim separatam esse speciem obtinuit. †Donationem autem
13 causa mortis ex Homeri carmine inductam Marcellus Iuriscōsultus [a] censuit: apud eum enim Odisse. ρ. Telemachus sic donat Piræo. Eius carmina sunt:

Τὸν καὶ πείραιος πρόσφορος πᾶς μύθον ἔειπεν.
τηλέμαχ' αἶψ' ὄπασον ἐμὸν ποτὶ δῶμα γυναῖκας.
ὥς τοι δῶρ' ἀφίημι, ἅθι μνήσασθαι ἔοικε.
τόν δ' αὖ τηλέμαχος προσφωνήσας ἀντίον ἔννε.
πείραι, ὅ γάρ τ' ἴσμεν ὅπως ἔσται πάντ' ἔργα,
εἴκεν ἐμὲ μνήσασθαι ἀγλαΐας τε μεγαθύμου

[a] Rom. l. si publicanus. §. j. de pub.
[b] Bart. tract. de este. uers. 62.
[c] traditionib. de pact.
[d] quoties. de ui uend.
[e] fin. C. de sacrosan. eccle.
[f] d. l. quoties.
[g] quod meo. de acqu. poss. ut. cons. 34.
[h] fin. C. de rebus alien.
[i] om. singu. os.
[k] fi. C. de iur. emph.
[l] uenditæ. Instit. de rer. di.
[m] l. quod sæpe. §. si res. de cōtrah. empt.
[n] 8
[o] l. j. §. de dona.
[p] l. filius. uers. sed enim. de donat.
[q] 10 Corn. consil. 237. pen. col. in iij.
[r] Imol. l. Aquilius. de don.
[s] 11 Alex. cōsil. 21 in iij.
[t] l. nō amplius. de lega. j.
[u] l. quod si adipis. de do. int. uir. Calca. consil. 24.
[x] 12 Imol. d. l. j.
[y] Cal. d. cons.
[z] 13 l. legatum. de leg. ij.
[a] l. j. de donat. caus. mor.

λάθρῃ λιτέαν πτωχοῖα πάντα δάσονται,
οὐτῷ ἔχοντά σε βόλομ' ἐπαυρόμεν, ἤ τινα τῶνδε.
εἰ δὲ κ' ἐγὼ τόποισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
εἰν τότε μοι χαίρουν φέρειν πέδε δώματα χαίρων.

Hoc sermone uirũ Pirçus cõmonet ultro, Telemache ad nostras famulas agè dirige sedes, Vtti bi quę dederat Menelaus dona reportent. Adquē Telemachus sapiens ita farier orsus: Piræe haud equidem hæc possum dignoscere facta, Nanque proci si me spaciosa per atria furtim Occîdant, rapiantq; sibi patrimonia fortes, His te malo frui donis, q̃ quemlibet horum. Quòd si illos fato merita & mulctauero morte, Tum mihi gaudenti referes dona omnia gaudens.

14 †Quorũ carminũ eò libentius mentionẽ feci, quòd & in Institutionib. corruptus locus ille pro Piræo Pyrrhũ habet, relicta insigni lacuna, quam hisce carminibus replendam duxi.

1 *Arbitrorum duo sunt genera, arbitri & arbitratores.*
2 *Seruus nec arbiter nec arbitrator esse potest.*
3 *Lex seruos ad ea, quæ iuris sunt, non admittit: & quare.*
4 *Arbitria quomodo iuris esse dicantur.*
5 *Deportati arbitratu an aliquid cõmitti possit.*
6 *Excommunicatus arbitrator esse non uetatur.*
7 *Excommunicatus ab omni iudiciario actu repellitur, præterquàm si se defendat.*

1 ILLA VERBA.) †Arbitrorũ duo sunt genera: nam alij ex compromisso adeuntur[a], quorum sententiæ metu pœnæ paretur: alij, quos arbitratores uulgò appellamus, sunt qui tanquam boni uiri arbitrari & constituere aliquid debent, iuris dispositioni minimè obnoxij, nec cõminatione pœnæ formidabiles: quorum sententia magis transactioni, q̃ iudicio conformis est[b], uidentur enim partes transigere arbitratu illius, cùm priores arbitria sua instar iudiciorum dirigant, & non multum ab ordinarijs differant[c]. †Igitur in prima specie indubitati iuris est, seruum arbitrum esse non posse: sed nec arbitratorem[d] Vlpianus ex cõmuni omnium expositione hic existimauit: quoniam illa uerba, arbitratu Titij fieri, ad ius referuntur. † Lex autem non censuit ad ea, quæ iuris sunt, seruos admittendos, tum quòd in personam serui ius residere nequit, sed merũ factũ[e], tum quòd quo ad ea quæ iuris ciuilis sunt, serui pro nihilo habentur. Sed dubiũ est, quomodo huiusmodi uerba ad ius referantur: arbitrari enim uidetur facti esse. † & Accursius ideo arbitria iuris esse existimauit, quoniam non nisi in legitimã personam compromitti queat: itemq; quia arbitrator tanquam bonus uir iudicare debet: quæ ratio mihi magis placet: q̃uis enim secundum iuris tramites incedere omnino arbitrator non compellatur, tamen ex bono & æquo decidere negociũ debet, ut effectus iuris ex eius sententia oriatur: meritò hoc officium in seruum hominem conferri nõ debuit. † Sed quid in deportato, an eius arbitratu aliquid committi potest? & omnes sentiũt posse[f], nisi anteq̃ deportarẽ, mandatum sibi fuerit: uidentur enim partes propter status mutationẽ mãdatum reuocasse[g]: quod tamẽ in testatore, qui electionẽ aliquam Titij arbitratu fieri iussit, nõ procederet[h]: cùm enim is testator mortuus sit, fingi non potest reuocasse mandatum. † Sed & quod in deportato diximus[i], ad excõmunicatum quoque cõmuni calculo producitur, ut quò minus arbitrator sit, nõ censeatur prohibitus: quod intellige, nisi ex municipalibus statutis iudicialem aliquam formam arbitramenta habeant: † ab omni enim iudiciario actu, præterquam si se defendat, excõmunicatus repellitur[k]. Idem si arbitria hæc paratã habeant executionem: uidentur enim iudiciorum instar tunc obtinere.

a *l. societatẽ. §. arbitrorũ. pro socio.*
b *c. quintaualis. de iureiur.*
c *l. j. de arb.*
d *l. Pedius. de arbit.*
e *§. sed cum factum. Instit. de inutil. stip.*

IDEM LIB. LXVIII.

LEX LXVIII.

ILla uerba, arbitratu Lucij Titij fieri, ius significant, & in seruum non cadunt.

IDEM LIB. LXXIII. AD EDICTVM.

LEX LXIX.

HAec uerba, cui rei dolus malus aberit, generaliter compræhendunt omnem dolũ, quicunque in hanc rẽ admissus est, de qua stipu-

f *l. cum pater. §. here. de iure gat. ij.*
g *l. cum quis. de solut.*
h *l. ex facto. §. si quis rogatus. ij. ad Trebell.*
i *Bart. l. si arbitratu. de uerb. oblig.*
k *c. ad probandum. in fin. de re iud.*

30 1 *Facti species ad hanc legem adaptatur.*
2.3 *Hæc uerba, Cui rei dolus malus aberit, dupliciter accipi.*

HAEC VERBA.) Finge: Promisisti mihi aliquid per stipulationem, & ab ea stipulatione dolum malum abesse: cui rei, nisi dolus malus abfuerit, promisisti centum: declarat Iurisconsultus † hæc uerba generaliter accipi: quod duobus modis explicari potest. Etenim respectu personarum stipulatio hæc generalis est, quia non solùm factũ suum hæ redumq; promisisse contrahens uidetur[l], sed etiam cum stipulatio pœnalis sit, factum extranei[m]: & ita frequentius proditum est, licet dissentiente Bartolo: nam & cùm quis Titiũ daturum & facturũ promiserit (quamuis stipulatio non ualeat, quia factum alienum uidetur promisisse) si tamen subdiderit, dolum malum abesse, abfuturúmue esse, nõ simplex abnutiuum promissum lex interpretatur[n], ne corruat stipulatio, sed potius ex præcedẽtibus curaturum eum promisisse intelligit, quod Titius dabit & faciet: alioquin stipulator deceptus remaneret. † Cæterum respectu quoq; rei ipsius stipulatio generalis est, quoniam dolus uox est generalis, dolum uerũ & præsumptũ cõtinens, sed & latissimã culpã, & plerũq; latiorẽ[o]. Fraudẽ quoq; dolo inesse Labeo ait, qua de re infrà latius disputabo[p].

1 *Hæredis appellatio proximum tantum continet in stipulatione impuberis: & quæ sit huius exceptionis ratio.*
2 *De Sentia familia Romæ.*
3 *Lex Aelia Sentia.*
4 *In lege Aelia Sentia filius hæres tantum proximus potest libertum paternum ingratitudinis accusare: huiusq; ratio traditur.*

l *l. nouissima. iudic. fol.*
m *l. stipula. §. si quis. de uerb. oblig.*
n *l. inter. ẽ. de uerb. oblig.*
o *Bart. l. quod Nerua. disp.*
p *l. iuris gent. §. sed si. de pact.*

Opera-

5 Operarum duplex species, officiales scilicet & artificiales.
6 Patrono operas sibi præstari stipulanti, talis stipulatio ad hæredes hæredum non transit.
7 Obsequialis reuerentia, operæ fabriles, ad hæredem hæredis transeunt.
8 Quid obtineat in officialibus operis.
9 An in casibus quibus testator mentione hæredis facta de filio censetur intellexisse, eundē requiratur hæredē esse.
10 Verba hæc, Is ad quem ea res pertinet, quid importent. & num. 12.
11 Personalis actio ad particularem successorem non pertinet.

latio interposita est.

PAVL. LIB. LXXVII.

LEX LXX.

SCIENDVM.) Superius diffuse uidimus hæredum[a] appellationē per multas successiones accipi, declarauimusq; quomodo hoc intelligendum sit: hic uerò prosequitur Iurisconsultus tres casus, quibus ea regula non procedit.

SCiendum est hæredem etiam per multas successiones accipi: nā paucis speciebus hęredis appellatio proximum continet: ueluti in substitutione[d] impuberis, quisquis mihi hæres erit, idem filio hæres esto: ubi hæres hæredis non continetur, quia incertus est.

¶ Item[b] in lege Aelia Sentia, filius hæres proximus[c] potest libertum paternū ut ingratum accusare, non etiam si hæredi hæres extitit. ¶ Idem dicit[d] in operarū exactione, ut filius hæres exigere possit, tanquam libertatis peremptoria odio non caret, quod etiam libro historiæ XIII. Cornel. Tacitus tradit, unde non nisi proximo hæredi[e], eidemq; filio, id iuris concessum est, cùm etiam si proximus hæres non sit, bonorum possessionem contra tabulas liberti filius impetret[d]: nec enim id beneficiū ita odiosum est: nā & qui manumittere compulsus est[e], ingrati actionē nō habet, & tamē præteritus cōtra tabulas possessionem petit[f].

1 a ¶ †Substitutione impuberis.) Sed quæ ratio est, quòd hoc casu à regula recedimus? & alibi dicitur, hæredis hæredem non admitti[b], quia ex iudicio testatoris nō uenit: per huiusmodi autem substitutionem hi demū uocati uidentur, quos affectione aliqua testator prosequitur. Quæ ratio ut uera sit, indiget tamen secretiore doctrina, quæ hic unico uerbo attingitur: cùm enim huiusmodi uerba de certa persona intelligi possint, non debent extendi, ut incertas quoq; contineant. Cùm ergo hæres aliquis instituitur, siue etiam seruus, siue filius familiâs sit, non debet intelligi de hærede hæredis, qui ipsi testatori incertus est. Eodem modo nō intelligemus de patre aut domino, cùm potuerit filius familiâs emancipari, & seruus uel manumitti, uel uendi, quo casu hæreditas patri aut priori domino lucrifacta non esset: non ergo uerba testatoris accipiemus, ut ad incertos hosce casus porrigantur, sed ut eas tantùm personas contineant, de quibus nominatim actum est.

2 b ¶ Item in lege.) †Sentiam familiam Romæ fuisse, ostendunt Sentius Gallus, & Sentius Augurinus, quorum in epistolis meminit Cæcilius Plinius, & etiam Sentius Saturninus Vetulio apud Valerium Maxi. libro
3 VIII. †Igitur Aelius Sentius legem tulit, quę ab eius nomine Aelia Sentia appellata est, Cuius Cicero in Topicis, & Boēthius mentionem faciūt: ea plurima capita habuit, quæ hic referre non attinet.

4 c ¶ †Hæres proximus.) Interpretatio hęc ex uerbis legis descendit: cùm enim filiū hæredem proximum dixerit, cōsequens est, de eo intelligi non posse, qui post aliquas successiones sit hæres. Placuit autem legislatori hanc ingrati accusationem coarctare, quæ

d ¶ Idem dicit.) † Operarū duplex est species, quæ officiales dicūtur, & quæ artificiales[g]: illæ personā patroni respiciunt, cui officiosum esse libertum naturalis ratio admonet, ut patronum comitari, cantu, sono, saltatione oblectare, suntq; huiusmodi ut plurimū incertæ: hæ uerò ad artificium pertinent, inde operæ pictoriæ, fabriles, & si quæ similes, & sunt plerunq; certæ, quia sub certo numero solent promitti: alioquin incerta promissio arbitratu patroni secundum consuetudinem, aut qualitatem liberti, declarabitur. Quæ autem exercitium aliquod, assiduitatemq; nō complectuntur, ad obsequium attinent, nec operarū nomen habent. †Igitur si patronus operas sibi præstari stipulatur, regula est, ut ad hæredes hæredum talis stipulatio nō transeat[h]. †Obsequialis tamen reuerentia ad hæredem hæredis transmittitur[i]. Idemq; in his operis fabrilibus, quarum æstimatio hæredi ex iudicato præstanda fuit: eius enim hæres rectè eam pecuniam petet[k]. †In officialibus uerò operis hæc non procedunt, quoniam hæ ad extraneos hæredes regulariter non transeant[l], sed ad filios tantum, etiam si non sint hæredes[m], & ideo parum refert, quota parte hæredes sint instituti[n]. Atque ita hanc materiam ego extrico, licet alij aliter. Sed hic quæri potest, †an in casibus quibus testator mentione hæredis facta de filio censetur intellexisse, eundem requiratur hæredē quoq; esse: & in cōtractibus dubium nō est, filium nō admitti, nisi sit hęres: quapropter si quis sibi & filijs & hæredibus emphyteosim stipuletur, nisi filius sit hæres, excludet[o]. In testamētis quoq; idem crebriore calculo responsum est, in ea specie, cùm testator filio, si sine hærede moreretur, substituisset: nō enim sufficit, si filiū reliquerit, nisi si quoq; hæres sit: quod & in eo casu Paulus Castrensis respondit[p], cùm filio sine liberis moriente Titius & eius hæredes substituti sunt: nō enim ad fideicommissum Titij filij admittentur, nisi hæreditatem pa-

c §. illud. in Authen. ut lib. de cæte.
d l. si filius. §. Paulus. de bo. lib.
e l. ij. C. de ope. lib.
f l. j. C. de bon. poss. contra tabul. lib.
g l. & si non. §. liberius. de cō dict. indeb.
h l. cum patronus. §. j. de ope. lib.
i l. sed si hæc. §. liberos. de in ius uoc.
k l. qui libertinus. §. pen. de ope. lib.
l l. fabriles.
m l. si operarū. eod. tit.
n l. ut ius. §. fin. eod. tit.
o Bart. d. l. ut ius. §. fin.
p l. ex facto. §. fi. ad Trebell.

hæredis.
qui liberis. j. de uulg.

a Paul. l. gallus. §. j.

tris adiuerint[a]. Sed quid si legitimi hæredes uocati sint: & cùm de his intelligatur, qui intestato succedunt, fortè etiam si Titio hæredes non fuerint, admittent, ne testator uidea tur fideicōmissum Titij arbitratui reliquisse, q̃d infrà attingam.

f ¶ §. VERBA hæc.) †Quoties in lege hæc uerba reperiuntur, consideradum est ob quā causam sint adiecta: nam si prætor actionē puta redhibitoriam emptori, eiq̃, ad quē ea res pertinebit, daturū pollicet, de particulari successore intelligi nō poterit, sed de uniuersali tātum, ut hic dicitur: †personalis enim actio ad particularē

nō lōga successione effectu. ¶ Verba hæc[f], is ad quē ea res pertinet, sic intelligūtur, ut qui in uniuersum dominiū uel iure ciuili, uel prętorio succedit, cōtineatur.

VLP. LIB. LXXIX.

LEX LXXI.

ALiud est capere[a], aliud accipere: capere cum effectu[b] accipitur: accipere & si quis nō sic accepit, ut habeat. Ideoq̃ non uidetur quis capere, q̃d est restituturus: sicut peruenisse[c] propriè illud dicitur, quod est remansurum. ¶ Hæc uerba[d], his rebus rectè præstari, hoc significāt, ne quod periculum uel damnū ex ea re stipulator sentiret.

b l. sciendum. §. deinde. de æd.
c l. si Titius. §. si quis tert. de aqua plu.
d l. his uerbis. de adopt.
e l. ait prætor. de iureiur.

successorem nō pertinet[b]. Quòd si de ea quę in rem scripta, uel simpliciter in rem sit, loquatur, tunc aliud erit[c]: idemq̃ cùm etiā particulari successori ut succurratur, eadē æquitas suadet[d]: sed & in iure excipiendi dubium non est, quoniam id ad quemcunq̃ indistinctè transit[e], ut etiam si beneficium sit personale, nihilominus eo, cui concessum est, uiuente, donatario proficiat[f]. †Accipient igitur hæc uerba ex subiecta materia interpretationem, alioquin ex sui proprietate successorē particularem comprendere putauerim: ad eum enim etiā pertinet, nedum ad heredem. Quod maximè erit obseruandum, si materia sit fauorabilis, ut beneficia principum, uel additum sit generale pronomen, quicunq̃, & similia, quæ de nomine successoris recentiores tradiderunt[g]. Sanè quæ iura successoribus particularibus dentur, quæ ue contra eos competant, latior est articulus, quàm ut hîc perstringi possit[h].

f l. si tibi. §. pactum. de pact.
g Ias. l. quædā. §. j. de edend.
h Bart. d. §. si quis tertius.

1 *Capere uerbum ad acquisitionis effectum pertinet.*
2 *Capere non uidetur, qui restituere cogitur.*
3 *Capere dicuntur filiusfamil. & seruus, quamuis restituere teneantur.*
4 *Qui accipit, non semper acquirit.*
5 *Capere quandoq; dicitur, qui aufert.*
6 *Accipimus aliena autoritate, capimus nostra.*
7 *Legatarius fundum à testatore accipit.*
8 *Verba cum effectu accipienda.*
9 *Qui acceptum erogat, non capit.*
10 *Peruenit, quod remansurum est.*
11 *Cautio, his rebus rectè præstari, conuento rei uendicatione & emptori securitatem præstat.*
12 *Rectè, periculum & damnum excludit.*
13 *Pro sui defensione cautio interponi potest.*
14 *Cautio stipulatoria, emptioni indomitorum bouum, apponi solita.*

i l. non uidetur quis quā. j. tu. j

1 ALIVD est capere.) a ¶ †Capere uerbum ad effectū acquisitionis refertur[i]:
2 †atq̃ ideo qui restituere tenetur, non uidetur capere. atque hinc est, quòd spurius substitutus pupilliariter fratri legitimo, ipso iure quidem uniuersorū bonorū hæres erit, sed quæ à patre prouenerunt restituet agnatis[k], quia eorum capax non est. †Filius tamen familiâs 3 & seruus, q̃ quis restituere teneantur, capere dicuntur[l]: quia per eos statim absq̃ alia restitutione, patri uel domino acquiritur. †Ast 4 uerbū accipere nō ita frequēter ad effectū refertur: unde & plerunq̃ accepisse dicitur, qui tamen dominiū adhuc non acquisiuit[m]. †Sed confunduntur hęc aliquādo, & etiam capere dicimus eum qui rapit[n], uel simpliciter aufert. †Sunt & qui accipere de manu alterius, capere uerò propria autoritate intelligant[o]: quod mihi nō displicet, ut præpositionem ad, pro iuxta interpretemur. †q̃ quis si testator Titio mandet, ut fundū accipiat[p], quia de testatorismanu capere uidetur, nō putem hæredis traditionem expectandam.

k l. sis qui. de uulg.
l l. cepisse. j. eo.
m l. natura. §. j. de prescri. uerb.
n l. j. de fid. tut.
o Mod. d. l. non uidetur.
p Bart. l. contrario. iij. col. de uulg.

b ¶ Cum effectu.) † Adiuuatur hinc regula, quæ mandat cum effectu uerba accipi debere: quapropter si exulem capienti certum præmium dari constituatur, nō intelligetur cepisse, qui ad præfectum non traxerit[q]: uel cum armis reperisse, qui non ceperit. †Qua ratione & qui tantum erogat, quantum acceperit, capere nō dicitur[r], cùm in effectu nihil illi remaneat: illud enim datum, legatum, donatum, concessum dicitur, quod deductis omnibus expensis reliquum est[s].

q Ias. l. j. §. fin. quod quisque iuris.
r l. ciuitatib. in fin. de leg. j.
s l. nō emptiones. de leg. j.

c ¶ Peruenisse.) †Propria hæc huius uerbi est significatio, ut id quod remansurū est, peruenisse dicamus[t]: licet plerunq̃ ex subiecta materia aliter etiam non impropriè interpretemur, quod alibi attingam[u].

t l. ipsa. eod. mat. caus.
u l. peruenisse. §. eod.

d ¶ §. HAEC uerba.) †Quod cōuentus rei uendicatione propter eam rem alteri promisit, ut ab actore indemnis seruetur, ita cautionē accipit, quas res tibi tradidero, pro his rebus rectè præstari spondes? quam cautionem etiam emptor recipit[x], qui redhibitoria aduersus uenditorē experitur, si eius rei nomine, quæ redhibenda est, alteri aliquid soluere damnatus est[y]. †Interpretamur enim rectè, id est, tutò & securè, hoc est, sine periculo & damno. Periculum autem ad personam, damnum ad res seu pecuniam referri Accursius credidit. † Hincq̃ argumentum accipitur, pro sui defensione cautiones interponi posse. Quare si malè ab aduersario tuo metuis, licitum erit iudicem adire, qui eum ex officio cōpellet, ut caueat, per se nō fieri,

11
x l. ipsi de res uend.
y l. redhibere. §. caueri. de ædil. edi.
12
13

Mod. l. ſi ſu-
per. C. de tráſ
act.

fieri, ut uis aliqua tibi inferatur[a], idq; etiam ſub pœna, & datis fideiuſſoribus. Sanè & M. Varro Rei ruſticæ libro II. ſolitos tradit eos, qui indomitos boues emunt, ſic ſtipulari: †Illoſce iuuencos ſanos, deq; pecore ſano eſſe, noxisq; ſolutos rectè præſtari ſpondes? atq; hãc formã M. Manilij actionibus cõtineri, quæ uerba hoc ex reſpõſo interpretationẽ recipiunt.

PAVL. LIB. LXXIII.
LEX LXXII.

APpellatiõe rei, pars etiam continetur.

VLPIAN. LIB. XXX.
LEX LXXIII.

HAec uerba in ſtipulatione poſita, eam rem rectè reſtitui, fructus continent: rectè enim uerbum, pro uiri boni arbitrio eſt.

PAVLVS LIB. II. AD EDICTVM AEDIL. CVRV.
LEX LXXIIII.

SIgnatorius anulus ornamenti appellatione non continetur.

IDEM.
LEX LXXV.

REſtituere uidetur is, qui reſtituit, ſed ita generaliter ſuprà ſequutus nõ ſum: quãuis enim ex huiuſmodi contractus forma fructus debeantur, uerbum tamen rectè, non parui momenti eſt, cùm deberi eos arbitrio boni uiri oſtendat. †Sanè hinc probatur dictionem hãc rectè, ad iuſtitiam cauſæ referri, ſicut ritè ad ritum, id eſt, ſolennitatem[k]. †Atque hinc aliqui exiſtimauerunt, ſi iudici demandatũ ſit ut cognoſcat, an Titius rectè captus ſit, non poſſe eum diſcernere, an feriato licitoue tẽpore ſit captus, ſed an iuſta cauſa ſubeſſet, propter quam capi debuerit. Quæ deciſio prudentib. uiris meritò diſplicet: demandantis enim mens fuit, omnem quæſtionem cõmittere. Et Iuriſconſulti differentia hac nimis ſubtili abutuntur, & doctiſsimi grammaticorum aliter tradiderunt. Varro: Ritè à ritu, nam quod ſecundum ritus fit, id ratum & rectum eſt. Priſcianus: †Ritè pro rectè, quia nihil traditur ritibus, niſi quod rectũ eſſe creditur. Donatus: †Rectè dicitur, quod nullo uitio uerborum dicitur. Verè, ad rei ſeu ſententiæ ueritatem refertur: hinc Terentius in Adelphis, Rectè & uerè dicis.

1 Quod de re quapiam conſtituitur, de qualibet eius parte conſtitutũ cenſetur.
2 Totum nõ propriè de parte dicitur.
3 Fundus quandoq; de parte dicitur, communi tamen & indiuiſa.
4 Argumentum de parte ad totum ualet.
5 Pars triſariam dicitur.
6 Generalis enumeratio æquiualet particulari omnium partium.

1 APPELLATIONE.) †Qui de aliqua re quicquam conſtituit, ut de domo, inſula, fundo, de qualibet eius parte conſtituiſſe intelligitur, & id quidem propriè, ſicut in genere ſpecies, in maiori ſumma minor continetur. †Alioquin quæ uox totum ſignificat, propriè de parte dici nõ poteſt: quare ſi quis de domo loquatur, aut inſula, de toto, nõ de parte locutus intelligetur[b]. †quapropter ſi teſtes actoris fundum ab eo poſsideri dicãt, de integro accipiatur, niſi alij teſtes omnino prioribus æquales, idem de eo dicant: tũc enim, ut à periurio ſoluãtur, fiet interpretatio tam actorem, quàm reum eum fundum cõmuniter pro indiuiſo poſsidere[c]: atq; id pleriq; omnes tradidere. †Sanè hinc colligitur, de parte ad totum ualere argumentum[d]: quod uerum eſt, niſi alia ratio ſit in toto, & in parte. †Pars autem tripliciter accipitur, quædam numeralis, alia integralis, alia quota. Exempli cauſa, tres arithmetica pars eſt nouem[e]: uſus fructus pars integralis dominij eſt, ſicut paries, domus: at triens, quadrãs, ſemis, quota pars eſt aſsis. †Percipitur etiam alia hinc regula, nimirum idem pollere generalem enumerationem, quod particularẽ omniũ ſpecierũ[f]: quod ita intelligimus, dum ſub generali ſermone ea nõ accipiamus, quorum ſpecialem mentionẽ fieri opus eſt[g]: etenim dubium nõ eſt de generali ſermone multa excipi uarijs ex rationibus, quas hîc referre nimiæ curioſitatis eſſet[h].

Titia. §. j. leg. ij.
l. ſi duo. uti poſſid.
ut. l. ſi ma-
§. ſi inter. exc. rei iu.
mnes. C. de
aſſeri. xxx. norum.
quod transla
m. de off. le.
om. §. de ul-
.

1 Reſtituendi uerbum ſimpliciter in ſtipulationibus poſitum, fructus non continet.
2 Rectè ad iuſtitiæ cauſam, ritè ad ſolennitatem refertur.
3 Cauſæ cognitio recta, omnem quæſtionem continet.
4 Rectum eſt, quod ritibus traditur.
5 Rectè, uerborum: uerè, ſententiæ excludit uitium.

1 HAEC VERBA.) †Reſtituendi uerbum ad fructus quoq; pertinere, ſuprà oſtenſum eſt: quare cùm Iuriſcõſultus in hac ſtipulatione fructus cõtineri, propter dictionẽ rectè, ſentiat, uidetur in ſtipulationibus id uerbum ſimpliciter poſitũ, fructus non cõprænderet[i], quod Iacobus & Oldradus ſentiunt.

i l. in condem. §. j. ſ. tit. j.

2

k Bart. l. lecta. ſi cert. pet.

3

4

5

1 Signatorius annulus quid.
2 Plurimus ſignatorij annuli uſus apud ueteres.
3 Signatorius annulus inter ornamenta non refertur.
4 Quinq; aurei hodie non leuis ſumma.

1 SIGNATORIVS.) †Signatorius anulus eſt, qui charactera, id eſt, ſculpturam habeat, quo utimur, ut ſignum imprimamus[l]. †Erat autem id genus anuli plurimo in uſu apud antiquos: nam propter multitudinem ſeruitiorum recluſa omnia, obſignataq; à dominis tenebantur, ſicq; à rapina, ut Plinius inquit, uendicabant. †Cũ ergo huiuſmodi non ornamẽti cauſa, ſed cuſtodiẽ principaliter fierent, meritò appellatione ornamentorũ non continebantur[m]: quod maximè in his procedit, qui leuis precij eſſent, utpote aureos quinq; nõ excedentes, & ita iure cautũ eſt[n]. †Sed hãc ego ſummã hodie leuẽ nõ arbitror, idq; propter noſtrorũ temporũ paupertatẽ: nam conſtat ueteres Romanos fuiſſe ditiſsimos.

l l. ad teſtiũ. §. pen. de teſta.

2

3

m l. arg. §. ornamenta. de auro leg.

4

n l. diuus. de bo. eorum.

1 Reſtituit, qui rem retrò ſtatuit.
2 Propriè reſtituimus accepta.
3 Maritus tum datam tum acceptam dotem lucratur.

1 RESTITVERE.) †Reſtituere, eſt retrò ſtatuere, id eſt, in eum caſum rem cõſti-

tuere, in quem fuisset, si nihil aduersus quod facienda esset restitutio euenisset: de quo uerbo latius suprà attigimus. Generalius autem est, quàm reddendi: reddit enim qui retrò dat, id est, trãsfert dñium: at restituere etiam ad facta pertinet.

2 †Propriè autẽ restituere dicimur, q̃d accepimꝰ: quapropter si lex dicat, soluto matrimonio maritũ tertiã partẽ dotis restituere debere, reliquã lucrari, de dote data intelligetur, nõ de promissa[a]. †Sed id ego nõ probo, cùm nulla ratio sit, cur promissam minus lucrari debeat, q̃ꝫ datam: & restituere satis dicitur[b], qui actionẽ remisit, rẽq̃ꝫ in eum casum constituit, ac si promissa nõ esset: atq̃ꝫ ita Salic.[c] censet, nec omisit Iason[d].

3

a Ang. consul. 158.

b j. l. seq.

c Sal. l. si const. C. de don. ante nupt.

d Ias. rub. fol. matr.

tuit q̃d habiturus esset actor, si cõtrouersia ei facta non esset.

IDEM.

LEX LXXVI.

DEdisse intelligẽdus est etiam is qui permutauit uel compensauit.

IVLIANVS.

LEX LXXVII.

FRugem pro reditu[a] appellari, non solum quod frumentis aut leguminibus, uerum & quod ex uino, uel syluis cęduis, cretifodinis, lapicædinis capitur. ¶Iulia. scribit, fruges omẽs esse, quib. homo uescatur, falsum esse: nõ enim carnem, aut aues, ferásue, aut poma fruges dici. ¶Frumentum[b] autẽ id esse, quod aristain se teneat, rectè Gallũ diffinisse. ¶Lupinũ uerò & fabam fruges potius dici: quia nõ arista, sed siliqua[c] cõtinentur: quæ Seruius apud Alphenũ uit[q]. †Sanè cùm pecunia solutioni pręparata est, remissio alia quoq̃ꝫ ratione uim dationis habet, quòd uidelicet lex restitutam fingit, & incontinenti rursus datam[r].

1 Reditus omnia iura & utilitates continet.

2 Fruges sunt quibus homo uescitur, præter poma & carnes.

3 Veteres fruges dixerũt fructus alimoniæ seruientes.

4 Fruges à fruendo dictæ.

5 Frumentum per excellentiam triticum intelligimus.

6 Siliquæ multiplex acceptio.

7 Sicilicus quarta pars unciæ.

8 Siclus semuncia.

9 Frumentũ & fruges nõ comprehendunt in agro existentia.

§. notorũ. de reser. in 6.

8

q Bart. l. si dum. in fin. de uer. oblig.

r l. si sponsa. §. j. de iu. dot.

FRVGEM.) a ¶†Reditus nomẽ generale est, sicuti prouentus[s], seu obuentiones: comprendit autem omnia iura seu utilitates, quæ percipi possunt. quam significationem etiam frugem habere aliqui dixerũt. †Contrà Iulianus, qui fruges esse, quibus homo uescatur censuit, præter carnes & poma: quæ sententia uerior est, atq̃ꝫ ita usus obtinet. Vnde & Plin. duplex frugũ genus agnoscit, quod aristam habeat, ut frumenta, & quod siliquã, ut legumina. † Antiquiores tamẽ latius accepere, ut fruges sint, quicquid ex fructu terrę in alimoniã uertimus: qua ratione idem Plinius frugiferas arbores omnes appellat, quę fructiferæ sunt, oliuam, pyrum, pomũ. † Dicuntur enim fruges à fruendo, ut Varro: uel à frumine, quod summa pars gulæ est, per quam cibus in uentrem demittitur, ut Donatus & Seruius scribit.

1

2

3

4

s Card. clem. j. de exc. præ.

b ¶FRVMENTVM.) Aristã habẽt triticũ, auena, ordeum, siligo Laconica. Siliquam, id est, folliculum, omnia legumina. sisama uerò & papauer uasculis continentur: at miliũ & panicũ nullis defenduntur integumentis, paruarũ uolucrũ iniuriæ exposita. †Sanè q̃ꝫ uis frumenti appellatio amplior sit, tamen κατ' ἐξοχὴν de tritico intelligimus: atq̃ꝫ hoc cõmunis loquendi usus in Italia obseruat, & ita etiam Iacobus & Bart. existimauere.

5

c ¶Siliqua.) Id est, †membranula seu folliculo. Significat etiam fructum arboris dulcis, longum, & coloris atri, cuius Plin. quoq̃ꝫ meminit: & Horat. Viuit siliquis & pane secundo. L. Columella fœnum græcum sic appellari quoq̃ꝫ censet. Capitur etiã in iure alio significatu[t], nimirũ pro certo pondere: nam quatuor grana siliquam pendũt[u], hoc est q̃d Græci uocant ceration, Aurifices nostri corrupto sermone caracton, est autẽ LXXIIII. pars

6

t Auth. sed hodie. C. de epis. & cler.

u Auth. ad hæc. C. de usur.

1 Dat propriè, qui rei dominium transfert.

2 Qui permutat, compensatue, dare dicitur.

3 Qui remittit, acceptumq̃; fert, dare dicitur.

4 Conditiones adamussim implendæ.

5 Remissio ultra quingentos aureos insinuanda.

6 Qui remittit sine aliquo commodo, iure non dicitur dare.

7 Facilius quis inducitur ad remittendum, quàm dandum.

8 Parata pecunia solutionis, facit remissionẽ dationi æquiualere.

1 DEDISSE.) †Quãuis uerbum dare propriè de eo intelligatur, qui per traditionem dominiũ transfert[e], †tamen interpretatione legis etiam qui permutat, uel compensat, dare dicitur[f]. Vnde homo liber sciens quitanq̃ꝫ seruus ueneat, emptori tenetur, non solùm in eo, quod datum est[g], ut uerba legis indicant, sed etiam quod ea causa permutatũ, uel compensatum fuit. †Nam & qui remittit, seu accepto fert, dare dicitur[h]: æquiparantq̃ꝫ Iurisconsulti dantem accepto ferenti. q̃d procedit etiã in conditionibus, †quæ ad amussim implendæ sunt[i]. & quamuis ex ui sermonis qui remittit, nõ det, cùm tamen uerba omnino non repugnent, propter effectum lex dedisse interpretatur[k]: †qua ratione remissio, quæ ultra quingentos aureos transfert, insinuatione indiget[l], idq̃ꝫ cõmuniter approbat. †Quandoq̃ꝫ tamen non fit huiusmodi interpretatio, ut cùm per remissionem nihil iuris seu cõmodi acquiritur[m]: uel aliam ob causam quis remittit, quàm ut donet: uel cùm debitũ quod remittitur, liquidò non apparet[n]: id enim facto magis, quàm dationi accedit: nam & quandoq̃ꝫ donare licet[o], †remittere non licet, ut quia lex extorqueri remissionem præsumat: †quia facilius inducitur quisq̃ꝫ, ut remittat, quàm ut det[p], quod & Bart. annota-

2

3

4

5

6

7

e l. ubi in fin. de uerb.

f l. si ei nupt. de iur. dot.

g l. in tantũ. de lib. cau.

h l. si mulier. de cond. ob caus.

i l. si fundum. §. Titio. de leg. j

k l. Iul. de cond. & demonst.

l l. creditori. C. de pact.

m Abbas c. uenies. j. de test.

n Paul. l. cõtra. §. j. de pact.

o Bart. l. actio. C. de transac.

p gl. c. statutũ.

pars solidi, & XVIII. drachmæ. Theodosiani codicis interpres, Centesima, inquit, usura est, qua in anno tres siliquas pro solido habemus. †Sicilicus uerò duplici drachma cõstat[a]: quo fit, ut quarta pars sit unciæ: licet plerique inemẽdati codices pro sicilico siliquã scriptum habeant.

liberto. §. fiũ. de an. leg.

8 †Est & Siclus apud Hebræos maioris ponderis: sic enim ipsi stateram, id est semunciam appellant: in quem sensum uidetur etiam L. Columellę capi, & Græcis quibusdam autoribus.

9 d ¶Putauit.) †Et malè: colligit autẽ hinc, legato frumẽto, uel frugibus, etiam contineri q̃d adhuc in agro, in arista, uel siliqua est. in frumento contineri putauit[d].

PAVL. LIB. IIII. AD PLAVT.

LEX LXXVIII.

INterdũ proprietatem quoq; uerbũ possessionis significat: sicut in eo, qui possessiones suas legasset, respõsum est.

IDEM LIB. III. AD PLAVT.

LEX LXXIX.

IMpensæ necessariæ[d] sunt, quæ si facta non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit.

1 Possessio pro proprietate & prædio capitur.
2 Possessio legata proprietatem importat.
3 Possessio ad mobilium proprietatem non extenditur.

1 INTERDVM.) †Nõ solùm apud Iurisconsultos[b], & in constitutionib. possessio pro proprietate ipsa seu prędio capitur, sed etiam apud alios autores. Vnde possessiones urbanæ & rusticæ Ciceroni in Philippic. Et idem in Paradoxis, Callidi, inquit, estimatores prata & areas magni æstimant, quòd ei generi possessionum à nemine noceri potest. †Meritò igitur si quis dicit se possessiones suas legare, uel donare, uel aliter alienare, de ipsa proprietate intelligimus: nec enim de nuda possessione actum uidetur, cùm ea nõ soleat à proprietate his uerbis separari: alioquin usum quis uel usumfructum legaret, nõ possessionem[c]. †Ad res tamen mobiles hoc legatum non extendetur: quoniam cõmunis loquendi usus repugnat, ut proprietatem mobiliũ possessionis nomine designemus: tametsi dubium non sit etiã proprie mobilia possideri[d]. Ad hanc rem pertinent, quæ Festus quoq; scribit: Possessiones appellantur agri latè patentes, publici, priuatiq; quia nõ mancipatione, sed usu tenebantur, & ut quisque occupauerat, possidebat.

§. C. de præscrip. l. cũres. de contrah. empt.

2 ert. l. uxorẽ. legauerat. c leg. j.

3 §. l. j. de acq. poss. in prin.

1 Impensæ necessariæ sunt, quæ sine detrimento rei non prætermittuntur.
2 Impensas necessarias quilibet deducit.
3 Impensæ utiles rem faciunt meliorem.
4 Impensæ utiles non debentur marito, nisi consensus adfuerit.
5 Impensæ utiles deducuntur.
6 Malæ fidei possessor utiles impensas deducit.
7 Aedificans in alieno solo uidetur donare.
8 Pistrini & horrei impensa in magno fundo est necessaria.
9 Voluptariæ impensæ ad ornamentum pertinent tantum.
10 Voluptariæ impensæ à nemine deducuntur.
11 Auferri tamen possunt, quæ separantur à rebus.

IMPENSAE.) a ¶†Necessariæ impensæ dicuntur, quæ impendendi necessitatem habent, ne res uel pereat, uel deterior fiat: sed et quæ ex consuetudine regionis sine dedecore omitti non possunt, necessariæ existimantur[e]. Harum plura exempla in iure habentur, ut si quis aggeres coërcẽdo torrenti faciat, in demortuarũ locũ alias arbores surroget, ædificiũ ruens instauret. Sed quid si iam casu dirutũ sit, ut quia ab igne correptum, uel ui bellica? Et aliq; scribunt esse necessariam impẽsam: quibus assentio, si ad uillæ necessitatẽ ille loco pertinebat. Quid enim si casa agrestis non necessaria utilitati prædij esset? †Sanè has impensas & maritus deducit, & quilibet bonæ fidei possessor, itemq; malæ[f]: nisi sint impensæ quæ rei utilitatem perpetuam non respiciant, sed solummodo impendentis pro tempore commodum[g]: tunc enim nemo deducit, sed fructibus imputat.

e Bart. l. pec. in fi. §. de an. leg.

2 f l. domũ. C. de rei uend.

g l. iij. & seq. §. de impen.

b ¶VTILES.) †Impensæ quę rem meliorẽ faciũt, ut arbusti pastinatio, doctrina puerorum, stercoratio, nouelletum, pistrinũ, horreumq; adiectitium, & his similia. Est autem arbustum, locus quo certo ordine arbores uitium causa plantantur: hæ sunt, populus, ulmus, attinia, ornus. Debet autẽ saltem bis in anno pastinari, id est, pastino, quod ferramẽtum bifurcũ est, fodi: huiusmodiq; impensa necessaria est: quòd si tertio quoq; fodiatur, erit utilis: atq; ita M. Columella lib. IIII. cap. XXVIII. præcipit. †Has utiles impensas maritus non consequitur[h], nisi uolente uxore fecerit, aut mulier eas cõmodè restituere possit aliunde, quàm ex fundo dotali: satisq; est soluendo eam esse, uel tempore quo impensæ fiunt, uel quo repetuntur[i]. †In cæteris uerò bonæ fidei possessoribus, quatenus dominus est locupletior, eatenus deducuntur, tanquam eorum negocium utiliter sit gestum, idq; nisi dominus ipse non fuisset eas facturus[k]. Quid enim si pauper erat, qui re qualisqualis fuisset erat usurus? nec curaret pretiosiorem facere, ut qui uenalem eam nõ haberet? Permittetur tamen possessori hoc casu de impenso id tollere[l], quod sine detrimẽto dñi potest, sibiq; utile futurum sit. †Idemq; in malæ fidei possessore[m]: sed in hoc differentia est, quòd prędo, si impensa quam utiliter, uel etiã necessariò effudit, euanescat, ut quia res perimatur, nihil deducit[n]: quod in bonæ fidei possessore aliter obseruatur, præterquã

3

4

h l. j. §. sed nec. C. de rei uxo. actio.

5

i Dyn. l. j. §. de imp.

k l. sin autem. in fi. de rei uen.

l l. in fundo. §. de rei uend.

6

m d. l. domum.

n l. planè. de peti. hæred.

cum rei uendicatione agit*. Sed & si ædificiũ aliquod à fundamẽtis cõstruat, sciens se in alieno ædificare, uideꝫ dño donare[a], & nil repetit, nisi tanꝫ negociorũ gestor fecerit[b], uel dñs is sit, in cuius persona cõsistere donatio nequeat, ut cũ uir in hereditario uxoris fundo edificat[c].

c ¶Horreum.) 8 †Meritò addita est dictio plerunq; : nã si magnus fundus est, & frugũ ferax, & plurima familia colatur, & pistrini & horrei impensa necessaria est[d]: si uerò modicus fundus sit, pistrinũ & horreũ ad utilitatẽ solũ pertinet, quia locari potest.

d ¶Voluptarię.) 9 †Ad ornamentum solũ pertinẽt[e], præterquam in re promercali: quapropter in prædio urbano si maritus cęnacula, quæ locari solent, picturis ornet, pictura erit utilis, non simpliciter uoluptaria: tanto enim pluris cœnaculũ locabitur, 10 quia ornatius. †Has impensas nisi dñs ipse facturus fuisset, nec maritus, nec bonę fid. possessor deducit[f]: licitũ tamẽ eis est auferre, quod cõmodè separari potest. In malæ uerò fidei possessore distinguimus, ut si impẽsa in 11 re facta sit, †quæ separationẽ sui natura nõ admittat, uideatur donasse[g]: at si aliquo casu separentur, auferre tamẽ ei nihil liceat: si uerò sui natura res sit separabilis, licitum est ei auferre: nec enim donasse uidetur[h], quod auferre potest: & ita ipse extrico, licet alij differentiam in modo agendi constituant[i].

e ¶Incrustationes.) Tectoria sunt parietũ, ex crustis marmoreis.

f ¶Loricationes.) Sunt superficies integendi causa, quæ ad pauimẽta maximè pertinẽt, fiuntq; ex calce & arena: qua de re Vitruuius lib. VII. plura. Est & lorica quę uallis castroũ, uel podijs apponebatur alio significatu.

1 *Ex lege XII. tab. generaliter tributa potest as legatarijs, legata petendi.*
2 *Peti & libertas potest.*
3 *Generalis dispositio etiam specialia priuilegia continet.*

IN GENERALI.) Verba legis XII. tab. erant[k]: Is uti legassit rei suæ ita ius esto. 1 †Quibus uerbis generaliter tributa est pote- 2 stas legatarijs, legata sua petendi. †Sed an idẽ sit in his, quib. libertas testamento legata est: & ex uerbis uideretur nõ esse idem: qui enim libertatem legat, rem suam nõ legat, quippe 60 libertas in bonis testatoris non est: & id neq; uerè, neq; ut Bartolus inquit[l], causatiuè: sed tamen ex mente legis idem dicendũ est. Accurs. hic uerbũ petitione, intelligit pro repetitione, quod mihi nõ placet, cũ quis in iure uerum sit, sub generali repetitione legatorũ in substitutione facta, etiã libertates cõtineri[m]. †Quæ res argumento est, generali in dispositione etiã ea intelligi, quæ speciali priuilegio insignita sunt, ut libertates, dotes, testamenta militũ, & similia[n]. Quod uerũ, nisi priuilegiũ illud tolleretur: non enim uerisimile est generalibus uerbis uoluisse legislatorem corrigere ea, quæ fauore specialis causæ indulta sunt: ut hac in re ridiculi sint, qui contraria prodideruẽ[o]. 3

LEX LXXX.

IN generali petitione legatorũ, etiam 10 dataę libertates cõpetũt ex mente legis duodecim tabul.

IDEM LIB. X. AD PLAVT.

LEX LXXXI.

CVm prætor dicat, ut opus factum restituat, etiã 20 damnũ datum actor consequi debet: nam uerbo restitutiõis omnis utilitas actoris continetur.

IDEM LIB. IX. AD PLAVT.

1 *Vi clámue factum, & spreta nunciatione, restituatur.*
2 *Restituat qui non modò opus, sed etiam omne damnum resarcit.*
3 *Cui damnum debet restitui, omnis utilitas resarciri debet.*
4 *Lucri uerisimiliter facti ratio habenda est.*

CVM PRAETOR.) †In interdictis (inquit prætor) quod ui aut clàm factũ est, restituas: item, quod quis spreta nunciatione noui operis fecit, restituat, & id genus similia. †Explicat Iurisconsultus quid restituendum sit, & non solùm opus[p], sed etiam omne 30 damnũ resarciendum esse testatur: hãc enim esse uim huius uerbi restitutionis[q]. Sed dubium est, cùm hic dicitur damnũ restitui, an etiam ratio lucri cessantis habenda sit. Et extat responsum apud Baldum[r] in simili specie, eius qui conuenerat damnũ restituere: existimat enim huius lucri rationem non habendam: aliud est enim damnũ, aliud cessatio lucri. †Sed hæc sententia hoc responso confutatur, quo omnẽ utilitatẽ resarciendã ei esse testatum est, cui damnũ debet restitui. Itaq; ego hęc uerba secundum legis dispositionem interpretor, ut in casibus, in quibus de iure, 40 cessantis lucri ratio habetur, qui damnũ restituere promittit, etiam ad id lucrũ teneatur. †Regulariter autẽ traditur, lucri quod quis uerisimiliter fecisset, rationẽ habendam, præterquam si cum alterius iniuria lucrum illud acquireretur[s]. Idem in emptionis contractu 50 seruatur[t]: cùm enim emptor, si pecuniã non det, in legitimis solùm usuris condemnetur, non fuit æquum ut uenditor, si rem non tradat, grauius puniretur, cessantisq; lucri rationem resolueret.

1 *Cõparatiua amplius & minus, ex subiecto argumento uim suam amittunt.*
2 *Amplius, partem continet.*
3 *Amplius, cum pronomine, rerum repetitionem facit cõtra simpliciter positum.*
4 *Minus cum positiuo, contrarium comparatiuum designat.*

VERBVM

* *l. utiq; §. de rei uend.*
a *§. ex diuerso. Instit. de rer. diuis.*
b *d. l. domum.*
c *arg. l. in uoluptat. §. de impens.*
d *l. j. §. pen. de imp.*
e *l. quod si hær. impen.*
f *l. pro uoluntarijs. eod. tit.*
g *d. §. ex diuerso.*
h *l. utiles. §. de petit. hæred.*
i *Bartol. d. l. in fundo.*
k *l. uerbis. §. eo.*
l *Bart. l. j. de leg. j.*
m *l. cũ in sub. §. de leg. iij.*
n *l. in fin. in fin. de cęs.*
o *Iaf. l. j. iij. notab. fol. mar.*
p *l. semper. §. in hoc. §. quod ui.*
q *l. neque. §. fi. §. de oper. no. nun.*
r *Bald. consil. 152. in j.*
s *l. si it cui. de fort.*
t *l. si fleritis. §. cum per uen. de act. empt.*

1 VERBVM AMPLIVS.) †Amplius, & minus, comparatiua quãuis ſint, tamẽ ex ſubiecto argumento uim comparationis quandoq; amittunt[a], poniturq; amplius pro toto, minus pro nihilo. uerbi gratia: Quis promiſit ſe reſtituturum, ſi quid legatorũ nomine cepe rit amplius, quàm per legem falcidiã liceat: emergit ingens æs alienũ, perq;d legata omnium extinguũtur[b], certè totum reſtituere debebit, †licet ea dictio ex proprietate ſermonis partẽ tantùm cõprænderet. Finge cõſtitutum eſſe, ut ſi prætor aliquem condemnauerit, amplius q̃ debeat[c], ipſe certa pena afficiatur: quãuis in tota ſumma quis indebitè fuerit damnatus, prætor uerbis legis punietur. †Illud non prætereundum, hanc dictionem ſi pronomẽ illi addatur, rerũ repetitionẽ facere[d]: ueluti cùm dicit, hoc amplius, uel eo amplius, uel amplius q̃ talem rem. Si uerò ſimpliciter apponatur, actum legandi ſolùm repetere, non ipſam rem[e]. †& ita frequentius traditur. Cæterum & minus aduerbium, poſitiuo adiunctum, contrariæ ſignificationis comparatiuũ demonſtrat: ut, minus ſtultus, id eſt, prudentior. Terentius in Eunucho: Hoc nemo fuit minus ineptus, id eſt, aptior, ut Priſcianus interpretatur.

a l. minus. §. l. ſi ita.
b §. h. ec uera. ſi cui plus.
c ort. l. ſi ſeruus. §. ſi ita. de g. i.
d ſic. de leg. §. ſcita.
e pe. in auth. non alie. l. ij. §. de ſt. etus.

1 *Non omne æs alienum, ſed etiam omne incommodum excludit propriè bonum.*
2 *Aes alienum & maioris incommodi res nonnunquam in bonis ſunt.*
3 *Legata non ſunt æs alienum teſtantis, quæ re nec deducuntur.*

1 PROPRIE.) ¶†Cùm ſuperius dictũ ſit, bona intelligi ære alieno deducto, oſtendit hic generaliter Iuriſconſultus, qualecũq; incõmodum ſit, etiam ſi aliud quàm æs alienum, eius reſpectu propriè bona non dici. Quotieſcunq; ergo alicui ſunt prædia maioris incommodi, quàm utilitatis, is bona ea rectè non appellabit; & ideo permittitur eccleſiæ ſine aliqua ſolennitate huiuſmodi prædia alienare[f], tanquam bona non ſint: quod & in minore plerique ſenſerũt[g]. †Quandoq; tamen appellatione bonorũ etiam æs alienum comprænditur, itemq; ea, in quibus plus incõmodi eſt, ut in bonorum poſſeſsione. †Sed quid in legatis? pone eum qui L X. habet, alijs XXX. mihi tertiam partem bonorum legaſſe, XX. ne, an X. conſequar? & XX. me conſequi, nec quæ alijs legata ſunt, deduci Bartolus cenſuit[h]: quamuis enim deducto ære alieno bona intelligantur, quæ tamen legata alijs ſunt, æs alienum ipſius teſtantis non erant: quòd ſi ea huiuſmodi fuiſſent, ut in illis lex falcidia locum non haberet, qualia ſunt quæ ad pias cauſas transferuntur[i], de mea ſolùm portione fiet deductio: unde in propoſita ſpecie cæteris legatarijs XXX. mihi decẽ, hæredi XX. relinquentur, & ita plerique tradiderunt.

f l. Lucius. de hære. inſtit.
g l. alimenta. de alim. leg.
h Iaſ. §. inſtituens. in l. Gallus.
i Auth. ſimiliter. C. ad l. fal.

IDEM LIB. IIII. AD PLAVT.

LEX LXXXII.

VErbũ, amplius, ad eumquoque pertinet, cui nihil debetur. Sicut è contrario, minus ſolutũ uidetur, etiam ſi nihil eſſet exactum.

IABOLENVS LIB. V. EX PLAVT.

LEX LXXXIII.

PRopriè bona dici non poſſunt, quæ plus incõmodi, q̃ cõmodi habent.

PAVLVS LIB. III. AD VITELLIVM.

LEX LXXXIIII.

FIlij appellatione, omnes liberos intelligimus.

MARCELLVS LIB. I. DIGEST.

LEX LXXXV.

NEratius Priſcus tres facere exiſtimat collegium: & quòd ſi ea huiuſmodi fuiſſent, ut in illis lex falcidia locum non haberet, qualia ſunt quæ ad pias cauſas transferuntur[i], de mea ſolùm portione fiet deductio: unde in propoſita ſpecie cæteris legatarijs XXX. mihi decẽ, hæredi XX. relinquentur, & ita plerique tradiderunt.

1 *Filius ab amore dictus.*
2 *Nomen filij nepotẽ per interpretationem continet.*
3 *Interpretatio in diſpoſitione legis generaliter procedit.*
4 *Diſpoſitio hominis loquens de filio, excludit nepotem.*

1 FILII.) †Filium plerique ab amore dictũ uolũt, quaſi φίλιον, ſed ſyllaba refragatur. Ipſe magis à græco ſermone υἱὸς dictum arbitror, addito ex more Aeolico digammate ϝυιὸς, ſicuti ϝελγίω ἐλγίω dixerunt. Aeolico autẽ ſermoni noſtrũ ſimilimũ eſſe Fab. Quintil. tradit. Prior tamen deriuatio à cæteris approbatur, atq; hãc eſſe rationẽ exiſtimant, quòd etiam nepotes filij dicunt̃, cùm & in illis ſit mutuus aui amor. †Ipſe ex ſermonis proprietate appellatione filij nepotem contineri non arbitror[k], ſed ex interpretatione, †quę in diſpoſitione legis generaliter procedit[l], & id etiam in odioſis, niſi ratio diuerſa aliud ſuadeat. Ecce, miles à tutela præterquã filij cõmilitonis excuſationem habet, quid ſi ſit nepos? certè in eo eſt diuerſa ratio: quia pater non militauit, licet auus fuerit miles[m]. Rurſus: Filij fideicõmiſſo grauati tametſi uolente teſtatore fructus in rationẽ quartæ non imputant[n], quod in ſolatium grauaminis lex illis ſpecialiter indulſit, ergo ad alios trahendũ non eſt. †At in diſpoſitione hominis, qui de filio loquitur, de nepote nõ intelligetur[o]: nec enim in eiuſmodi materia fit extenſio, niſi alicunde de mente conijciamus[p], ut cùm alioquin dura ſeparatio induceretur[q], uel extranei ſuis præponerentur, uel uſus teſtatoris hoc ſuaderet[r]. Idem ſi natura contractus, ut cùm cliens beneficiarium fundum pro ſe & filijs accipit[s]: natura enim huius cõtractus eſt, ut in nepotes tranſmittat̃.

k l. quod ſi nepotes. de teſt. tut.
l l. filius. ad Maced. l. ſenatus. de rit. nupt. l. ij. §. ſi mater. ff. ad Tertull.
m l. ſed & milites. de excuſ. tut.
n l. iubemus. C. ad Trebell.
o §. fi. Inſtit. qui dar. tut.
p l. liberorum. §. eod.
q l. Lucius. de hære. inſtit.
r l. alimenta. de alim. leg.
s Iaſ. §. inſtituens. in l. Gallus.

1 *Non duo, ſed tres, collegium faciunt.*
2 *Voces uniuerſitatem ſignificantes multæ.*
3 *Collegia ſunt prohibita, niſi iure expreſſe permiſſa.*
4 *In dubio pro admiſſione in collegium pronunciandum.*
5 *Collegium trium cogi ut plures ſubſtituat non poteſt.*
6 *Negligentes & fures epiſcopus amouere poteſt.*

1 NERATIVS.) †Fuerunt fortaſſe, qui crederent duobus conſtare collegiũ, quandoquidem & collegæ dicantur, duo ad idem officium electi. Neratius tamẽ tres mauult, cuius ſententiã tanquam probabiliorẽ Mar-

cellus probat. Cùm enim collegiũ sit uniuersitatis nomen, aliquid ultra dualem numerũ requirit. Sunt autem uaria collegia, sicut fabrûm, qui arcendis incendijs instituti sunt: dendrophororũ, qui arbores cædunt, & torrent: centonariorũ, qui uilia artificia exercent, quorum artificum ꝯplures alibi nominãtur[a]: qui quòd tenuiores sint, possunt se collegijs cõgregare, & stipem cõferre. Permissa etiam sunt mastigophororum, quos disciplinatos uocãt, collegia, quòd rei sacræ causa cõueniant: ea & scholæ, & cõfratriæ appellantur, †quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, cõmilitium, societas, thiasus, ordo, conuenticulum, sodalitium, quæ eandem ferè uniuersitatem significant. †Sunt autem iure quæcunq; collegia prohibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerũq; etiam sub sacri cõuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri, quod T. Liuius lib. XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imp. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sanè quod de collegio hîc traditur[b], de familia quoque dici suprà uidimus. † Vbicunq; autẽ dubitatur, aliquis in collegiũ admittendus sit, an id minus, pro admissione pronunciandũ Baldus[c] respõdit: id enim esse fauorabilius. Sed finge scholares seu collegas certę ecclesię neminem aliquo defuncto subrogare, ut quò pauciores sunt, eò tutius in suos usus reditus pios uertãt, quomodo prouidebitur? †Et puto si nõ minori quàm trium numero sint, nõ posse cogi ut alios substituant, uel eligant, & id huius responsi argumento, nisi tam ampli sint reditus, ut rectè administrari à tam paucis nequeant. † Illud constat, negligentes, uel fures, ab episcopo amoueri posse[d].

a l. fin. de iur. immu.

b l. detestatio. §. fin.

c Bald. consil. 183. in ij.

d l. nulli. ubi Baldus. C. de epi. & cler.

1 *Iura prædiorum quorumlibet seruitutes sunt.*
2 *Prædia cum iuribus restituit, qui æqualia bonitate, salubritate, amplitudine reddit.*
3 *Seruitus est accidentalis habitudo, & extrinseca qualitas prædij. Bald. de si.*
4 *Seruitus est quoddam ius prædio inhærens, quod eius utilitatẽ respicit uicini diminuit. Bart. de si.*
5 *Ius qualitatẽ rei inhærentẽ, cõmoditatem, facultatẽ significat.*
6 *Concessa alienatione omniũ iurium prædiorũ, etiam fructus licet distrahere.*

1 QVID ALIVD.) Iura prædiorũ seruitutes esse, siue de rusticis, siue de urbanis loquamur, dubiũ nõ est, †Sed Iurisconsultus hoc magis sequendum est.

CELSVS LIB. V. DIGESTORVM.

LEX LXXXVI.

QVid aliud sunt iura prædiorũ, quàm prædia æqualiter se habentia, ut bonitas, salubritas, amplitudo?

MARCELLVS LIB. V. DIGESTORVM.

LEX LXXXVII.

VT Alphenus ait urbs est Romana, quæ muro cingeretur. Roma est etiã quà continentia ædificia essent: nam Romam non muro tenus existimari ex cõsuetudine quotidiana posse intelligi, cũ diceremus Romam nos ire, etiã si extra urbẽ habitaremus.

hîc interpretatur clausulã, quę in instrumentis apponi consueuit, cùm quis prædia cum iuribus suis restituere promittit: intelligitur enim, ut eius æqualitatis reddat, cuius acceperit, eiusdem scilicet bonitatis, salubritatis, amplitudinis. Quapropter legendum hîc est, æqualiter, nõ aũt, qualiter: nã ratio sensus & recti sermonis nõ cõstaret. Illud tamen nõ negauerim, seruitutes ipsas qualitatem prædiorum, nõ autem substantiã respicere[e]: quapropter eas sic descripsit Baldus[f], †ut seruitus sit accidentalis habitudo & extrinseca qualitas prędij. Bartolus uerò subtilius definiuit[g], †Seruitus est quoddã ius prædio inhærẽs, quod eius utilitatem respicit, uicini diminuit. †Planè hoc in responso, ius pro qualitate rei inhęrente ponitur, sicut & alibi pro cõmoditate[h]. Sed & pro nuda facultate plerunq; usurpatur: ut si dicam, Ius mihi est per uiam publicam eundi: uel filiusfamil. seu seruus adeundi ius habent: fit enim interpretatio, ius adeundi, id est, facultatem, ut Aretinus sensit[i]. †Sanè Alexander eum, cui ex iuribus prædiorum quicquid uellet alienare, concessum erat, posse reditus ex fructibus perceptos distrahere, huius legis argumento respondit[k].

e l. pe. de exili.

f Bald. auth. et qui. C. de hu. aut. iud.

g Bar. l. ij. de ser.

h l. quod dicimus. §. eod.

i Aret. l. legati. de leg. ij.

k Cõsil. 15. in 2.

1 *Vrbs solũ dicitur quod muro clauditur, ab urbo aratri parte*
2 *Vrbs sancta Roma dicitur.*
3 *Verba iuxta communem usum accipienda etiam in pœnalibus & odiosis.*
4 *Vsus à peritis deducitur.*
5 *Vsus unius anni non retrò trahitur.*

VT ALPHENVS.) †Quoniam urbs ab urbo parte aratri dicit, quo solebant in condendis ciuitatibus maiores uti, sicq; muros definiebant, meritò urbs solùm dicitur, quod muro tenus ambitur. Roma uerò etiã continentia urbi ædificia significat, quod suprà latius attigimus[l]. †Sanè cùm urbem sacram appellamus, sunt qui Hierosolymitanã accipiant, ut Baldus[m]. Ego Romam potius intellexerim, sicut & cùm æternã dicimus[n]: Ausonius: Vrbis ab æternæ deductam rege Quirino. Vt mirum sit, quòd literatores quidam ibi legunt, Hectoreæ. Ostendit & id uariis locis Ammianus. †Cæterũ cùm Iurisconsultus consuetudinẽ loquendi in testimoniũ adducat, hinc apparet secundum cõmunem usum uerba potius accipi, ꝯ; secundum proprietatis originẽ: quod etiã in pœnalibus & odiosis receptũ est. †Sed hæc ita plerique declarant, ut in dispositionib. peritorũ, eorũ usus attendatur[o], sicut in idiotarum sermone, consuetudo

l l. ij. §. eod.

m l. ij. C. de natu. fœm.

n l. j. C. de fur. lib. xi.

o Bald. c. j. de suc. feud.

ſuetudo imperitorum: quod nõ diſplicet. In dubio autem unum eundemq; uſum eſſe credemus, nec aliter loqui plebem, quàm patritios [a]. Sed & ſi conſtitutum ſit, ut uerba ad literam intelligantur, uel propriè, tunc cõmunem uſum imperitorum nõ attendemus, eruditorũ uerò obſeruabimus [b]; quandoquidẽ conſenſus eruditorũ, ut Fabius ſcribit, cuicunq; propriétati prēualet: penes enim eorũ uſum, arbitriũ eſt, & ius, & norma loquendi, Horatio autore. † Probato autem uſu prēſentis anni, non ſequitur eundem retrò fuiſſe obſeruatũ: niſi ab eo tẽpore cēpiſſet, cuius initij nulla eſſet memoria: q̃d em̃ tãdiu uiguit, ſemp fuiſſe obſeruatũ, etiã ante hominũ memoriã, creditur: idq; plerique omnes ſcripſere.

CELSVS LIB. XII. DIGESTORVM.

LEX LXXXVIII.

PROpémodũ tantum quiſq; pecuniæ relinquit, quantum ex bonis eius refici poteſt. Sic dicimus centum aureos eum habere, qui tantùm in prædijs, cæterisq; rebus ſimilibus habet. Non idem eſt in fundo alieno legato, quanq; in hæredium uendere. † Vnde ſumma ratio eſt, ut tali caſu cõmunem ualorem potius æſtimemus: in qua æſtimatione redituum quoque ratio habebitur [l]: quod autem cõmuniter reperitur, id iuſtum preciũ eſt, utpote quod ex ualore rei, nõ ex affectu conſtituatur. Quapropter cùm in lege iuſti precij fit mentio, de eo quod communiter perciperetur, intelligemus [m].

POMPONIVS LIB. VI. AD SENATVSCONS.

LEX LXXXIX.

BOues magis armentorũ, quàm iumentorum nomine appellant. ¶ Hoc ſermone, dũ nupta erit, primæ nuptiæ ſi taria pecunia parari poteſt: neq; quiſquã eum qui pecuniã numeratã habet, habere dicit, quicquid ex ea præſtari poteſt.

1 Res ſecundum pecuniam æſtimantur.
2 Ex reperta pecunia res æſtimantur.
3 In rerũ æſtimatione, quanti uendi poſſit res, nõ affectio cõſtatur.
4 Iuſtum preciũ ex ualore rei, non affectu conſtituitur.

1 PROPEMODVM.) † Quæcunque res ſecundum pecuniam æſtimationem recipiunt, nõ autẽ pecunia ſecũdum res: etenim iure gentiũ ea de cauſa ſignatus eſt numus, ut cõmercia rerum facilius celebrarentur, functionemq; ex eo reciperent: quę in rebus nõ eſt, unde minus in uſu cœpit eſſe permutatio [c]. Si igitur tu decem debeas, & pro his decem ego fide mea totidem modios tritici eſſe iubeam [d], tanquã de alia re promiſerim, fideiuſsio nõ ualet: nec enim res pecunię loco ſuccedit, ſed pecunia quibuſdam caſibus loco rei [e]. Planè dubium eſt, cùm quis in cenſu habere dicatur, quantum pecuniæ ex bonis refici poteſt, quomodo ineunda ſit ratio, an ducto ualore ſecundum cõmunem æſtimationem [f], an ſecũdum reditus, ut tanti res cenſeatur, quantũ uiginti annorũ reditus cõferunt [g], an quanti uendi poteſt: quod uerius uidetur, reſponſi enim huius uerba hoc indicant [h]. † Cùm enim res in pecunia functionẽ recipiant, tanti æſtimari debent, quantũ pecuniæ reperitur: niſi de reſciſsione propter læſionẽ agamus [i], tũc enim is cenſetur læſus, qui à cõmuni curſu aberrat. † Sed & quoties rem eſtimamus eius reſpectu, qui eam acquiſiuit, ſiue titulo hęreditario, ſiue ex cõtractu, tantũ eum adeptum dicemus, quantũ cõmuni æſtimatione res uendi poteſt [k]: nec enim affectionis ipſius ratio eſt habenda, nec etiã quid alius tunc ſit oblaturus, cùm is qui eam eſt adeptus, ne licitantis affectio deinde minuatur, nõ ſit compellendus eam quàmpri-

4

l gl. in d. auth. perpetua.

m Alexan. l. qui Romæ. §. cohæredes.

1 Iumenta à iuuando potius, quàm iungendo dicta.
2 Equi & muli iumenta, boues armentorũ ſunt numero.
3 Sermo ſimplex primũ actum deſignat, affirmatiuè prolatus.
4 In fauorabilibus cauſis ad cæteros quoque actus porrigitur.
5 Alimenta legata uxori, ſecundam quoq; reſpiciunt.
6 Priuilegia ſunt perpetua, non ſtatim finiuntur.
7 Fraus Othonis Moguntini anniſtitis.
8 Periurium fraude adſtringitur, non ſoluitur.
9 Edit qui exhibet, reddit qui poſt calculũ reliquũ præſtat.
10 Vbi duo propter unum, ibi unum.
11 Argentarij in tabernis pecuniam uolentibus dabant ſub ſœnore.
12 Chirographa ſubſcripta, aq; proxeneta agnita, res probatur.

1 BOVES.) † Veteres à iungendo iumenta appellabant, quòd currui iungerent: ea erant equi, & muli. boues uerò armenta potius dicebantur, ab arando [n], ut Varro inquit, quòd principalis eorum uſus is eſſet. † Igitur legatis iumentis, nõ uidetur de bobus actũ [o]: & ædiles cùm de iumento mentionem fecere, ſubdiderũt etiam de pecoribus [p], ut boues compræenderentur. Lucius tamẽ Columella libro VI. iumenta appellari credidit, quæ noſtrum laborem, uel onera ſubuectando, uel arando iuuarent. Sed aliter Iuriſconſulti ſentiunt: lege enim XII. tab. à iungendo, nõ à iuuando iumenta dicũtur, ut A. Gellius eſt autor. Videtur tamen nobis ex eruditorum uſu Columellæ approbari ſententia.

¶ §. HOC SERMONE.) Hæc dictio, dum, eam ſignificationem habet quam donec, & quandiu: unde propriè hæc uerba interpretantur, donec, ſeu quandiu erit nupta: referũturq;, ut Pomp. ait, ad primas nuptias. Cuius rei rationem arbitror, quia eis diſſolutis, uerba ceſſant: amplius enim nupta nõ eſt: & quod ſemel deſinit, rurſus non conualeſcit [q]. Communi tamen calculo aliter traditur [r], uidelicet regulã eſſe, † ut ſermo ſimpliciter prolatus, de primo tantũ actu intelligatur [s], eam non procedere in ſermone negatiuo [t], ut ſi teſtator mandet, ne filiæ ſuæ mercatoribus nubant: nam neq; ſecundas nuptias cum eis cõ-

2

n l. ſeruis. de leg. 4. iij.

o l. legatis. §. fi. de leg. iij.

p l. ædiles. §. iumentorum. de ædi. edict.

q l. ſtip. de dote. §. de iur. dot.

r Iaſ. l. diuortio. §. quod in anno. §. ſol. mat.

3

s l. dotis promiſſio. de iur. do.

t l. ſi ſic ſtip. §. de uerb. oblig.

trahere poterunt[a]. Idemq; in dispositione legis: nam si lex uelit causas inter agnatos com
b Alex. l. si cum dotem. §. j. solut. matr.
promitti, cōpromittendum semper erit, donec lis finiatur[b]. Sed & si prior actus sit nullus, de secundo ita suadente æquitate intelli-
4 gemus[c]. †Quinetiā
c l. hæc cōditio. j. de cond. & demonst.
si materia sit fauorabilis, interpretatione eam adiuuabimus, ut sequentes quoq; actus cō
5 tineantur. † Vnde si uxori suæ quis alimenta legauerit, etiam de secūda intelligetur. Et ex facto ita respōdit Alexan[d]. Idem cū pa
d Consil. 171. in ij. l. placet. j. de lib. & post hum.
ter filiæ, casu quo uidua sit, habitationem domus relinquat: nam si tertio & quarto uidua fiet, legatum cōsequetur: quoniamuerba hæc
e But. consil. 30
generalia sunt, & ad rem natura sui multiplicabilem referuntur[e]. † Sed & generaliter ex
6 subiecto argumento aliter interpretabimur: quid enim si natura rei iterationem requirit?
f Bald. l. j. C. de fideicōm.
ut si uestitum testator uxori legauerit[f], uel princeps priuilegiū aliquod mihi concedat:
g Felin. c. ij. de treug.
solent enim ea perpetua esse, non autē quàm primum finiri[g]. Quid si ex primo actu men-
h Bal. l. fideicō. §. si quis decē. de leg. iij.
ti disponentis non satisfiat? ut si procuratorem ad appellandum cōstituam[h], an à prima sententia solùm appellabitur? & hæc quidem
7 cōmuniter approbantur. † Hincq; Othonis Moguntini antistitis fraus iniusta detegitur:
is Alberto Francorū Comiti sub iurisiurādi fide persuasit, ut relicta inexpugnabili, quā
insederat, arce, secum ad Ludouicū regem, cuius filium occidisse insimulabatur, descen
deret: se enim uel eum regi cōciliaturum, uel
sospitem in arcem reducturū: uixq; egresso, tanquam melius esset prius prandere, iussit
ut reuerteretur: mox finito prandio, ad regē
duxit captiuum, cumq; ad supplicium duce
retur, antistitis periurium accusanti respondit, se datæ fidei satisfecisse, religioneq; exo
lutum, cùm eum prādendi causa in arcem in
8 columem perduxit. †Dignus perpetua nota sacerdos, qui ignorauerit fraude periurium
astringi, non solui.

9 ¶§. INTER RED.) †Edere, est rationes ex-
i l. j. j. de eden.
hibere[i], & copiam describendi facere. Red-
k l. cū seruus. de cond. & dem.
dere uerò est computare, & reliqua restitue-
re[k]. quòd si ad reliqua quis non tenetur, nec
10 quidem rationes reddere debet[l]. †Hincq; est,
quod uulgò dicimus, ubi duo propter unū,
11 ibi unum. †Edere autem tenētur argentarij,
l l. qui libert. §. j. de euict.
tanquam fides eorum publicè approbata sit:
habebāt enim argentarij tabernas in foro, &
priuatorum pecunias sub fœnore locabant,
eligebantur q; magnæ fidei homines, & eorū
12 codicib. fides dabatur. †Hodie uerò per chirographa debitorum manu subscripta, & à proxeneta agnita res tractatur, at numularij, & trapezitæ, & mēsarij, collectarijq; inferioris gradus erant, nec tantæ autoritatis: quod etiam ex Plauto facilè est dignoscere.

gnificantur. ¶ Inter reddere, & edere rationes, multū interest: nec is qui edere iussus est, reliquum reddere debet: nā & argentarius edere rationē uidetur, etiā si, quod reliquū apud eum sit, non soluat.

VLP. LIB. XXVII. AD SENATVSC.

LEX XC.

QVI, uti optimæ maximæ sunt, ædes tradit, non hoc dicit, seruitutem illis deberi, sed illud solū ipsas ædes liberas esse, hoc est, nulli seruire.

PAVLVS LIB. II. FIDEICOM.

LEX XCI.

MEorū & tuorū appellatiōe, actiones quoque con

1 Res immobiles hac clausula alienamus, uti optimæ maximæ, &c.
2 Hæc clausula aliunde debitas seruitutes nō cōtinet.
3 Emptor rei grauatæ obligatur, sed damnum à uēditore cōsequitur.

QVI VTI.) †Clausula est 1
in alienationib. rerum immobiliū poni solita, quum dicimus, nos prædiū uti optimum maximumq; est tradere: quæ clausula nihil de eius bonitate, amplitudineq; diminutum esse significat, & ideo liberum dari: quia si seruitutem aliquam deberet, de eius iure dicere tur diminutum. †quamuis ergo hac clausula 2
fundum liberū esse ostendamus, non tamen
m l. pen. j. de uict.
ideo deberi illi aliquam seruitutem per uicinos pollicemur[m]. †Sanè qui fundum simpli- 3
citer uendit, si seruitutem debeat, talem, qualis est, præstare debet[n]: competit tamen emptori actio quanti minoris, si seruitutis igna
n l. cū uēdoem. de contrah. empt.
rus rem emit[o]: poterit etiam ex empto agere[p]. Quòd si additū sit, optimū maximumq;
o l. quoties. de ædil. edict.
uendi, tanquam fides seruata nō sit, nec uen
p l. in uendito. de act. emp.
ditor parte sua adimpleuerit, posse etiam ad rescissionem contractus agi uerius est. Sed & si uicinus seruitutem imponi aduersus em
q l. pen. de euic.
ptorem obtinuerit, per actionem de euictione prouidebitur[q]: atque ita ego sentio, licet Accursius aliter, qui eo solùm casu talem, qualis est, fundum præstandū credidit, cùm
r d. l. cum uenderet.
uenditor expresse prædixit, se eum uti optimus maximus est nolle præstare[r]: quæ interpretatio Iurisconsulti uerbis non quadrat.

1 Qui omnia sua donat, etiam nomina debitorum donasse intelligitur.
2 Meum & tuum, dominium uel quasi important.
3 Biantis dictum.
4 Orphei oraculum.

MEORVM.) †Quoniam meum dicitur 1
id, quod uendicare possum[s], constetq; actiones tanquam res incorporales nō uendicari, uidebatur hac appellatione eas nō cōtineri: sed Iurisconsultus aliter censuit. Qui
s l. Quintus. j. de aur. & arg.
ergo omnia sua, uel omnes res suas donat, & nomina debitorum donasse intelligetur, &
t l. si legatur. §. si quis. l. non quod. §. fi. ad Trebe.
ita cōmuniter traditū est[t]: idem enim est, siue omnia mea dixerim, siue addito uniuersali
substantiuo, omnes res meas, seu bona mea
dicam. †Sed si generale substantiuum appo- 2
situm proponatur, ut si quis dicat, argentum meum, uestes meas, hæc pronomina ad dominium

l. ſeruos autē. de leg.iij.

l. iiij. de manumiß.

minium, uel quaſi dominiū referentur [a]: niſi ſubiecta materia aliud uelit, ut cum ſeruo uel monacho pecunia ſua legatur, nec enim illi quicquam in dominio habere poſſunt [b]: uel cùm de famulis ſuis quis loquitur; nam ſi in dñio eos ſuo haberet, ſerui eſſent, nō famuli. Sed & cùm colonus uineas ſuas, armiger (quem hippagium uocāt) equos ſuos dicit, ratione curæ intelligitur, nō dominij [c]. Quoties uerò ſubſtantiuo particulari id pronominis iungitur, demonſtrationem facit, præterquam ſi futurum reſpiciat: ut cum lego, Stichum qui meus erit, tunc conditionale legatum eſt [d]. † Celebre eſt Biantis illud dictum, cùm patria ſua capta, omnes cum rebus ſuis fugerent, ipſe interrogatus, cur ſolus bona ſua nō aſportaret: Ego, inquit, omnia mea mecum porto. Inde oſtendens, bona animi propria & noſtra eſſe, non corporis. † Scribit Philoſtratus, Cyrum Perſarum regem, cùm exercitū in Odryſios moueret, oraculum Orphei conſuluiſſe, reſponſumq; accepiſſe, τὰ ἐμὰ ὦ κύρε σά, id eſt, mea ô Cyre tua: quod ille interpretatus eſt, tanq; Odryſios, quibus Orpheus imperauit, ſubacturus: cùm ad genus mortis alluderet. Sicut enim Orpheus à mulieribus interfectus eſt, ita Cyrus à Maſſagetarū regina. Quibus exemplis conſtat has dictiones latiſsimæ ſignificationis eſſe.

cl. l. ij. in pri. de orig. iur.

iiij. de leg. j.

3

4

1 Superlatiuus in iure non præſupponit poſitiuum.
2 Primogenitus dicitur qui neminem ante ſe habet.
3 Primus caret anteceſſore.
4 Supremus eſt quem nullus ſequitur.
5 Tertiogenitus primo mortuo fit ſecundogenitus.

1 PROXIMVS.) † Superlatiuū nomen eſt, & ideo ex natura ſua poſitiuum præſupponere deberet [e]: ſicut optimus præſupponit cæterorū meliorem, & maximus ampliorē [f]: ſed tamen in iure hoc non ſeruamus. Et cùm lex proximo agnato hæreditatem deferat, ſi unus ſolùm ſuperſit, is proximus dicetur [g].

2 † Quod & de dictione primus, obſeruandum eſt: unde primogenitus dicetur, quē nemo ſequitur, dum ante ſe neminē habeat [h]. Sed & lex, quæ primogenito regnū defert, in eo locum ſibi uēdicabit, cuius fratres maiores natu ante delatā hæreditatē deceſſere: q̄d etiam approbat Bald. [i] quoties quis ſibi & primogenito emphyteoticū ius acquirit [k]: ſatis eſt em̄ ne aliquē ante ſe habeat. Quod & in pluribus recipiendum eſt, ut duo eiuſdem gradus, ambo ad ſucceſsionem admittant̄. Et ſi corona muralis ab Imperatore illi promiſſa ſit, qui primus murū aſcenderit, ſi duo eodem tempore aſcēderint, utriq; ſua debebitur: † uerū eſt em̄ eos primos, quos nemo anteceſsit, & ita obſeruaſſe P. Scipionem autor T. Liuius eſt, lib. XXVI. nec noſtrates Doctores omnino reclamant [l]. † Et quod de proximo dictū eſt, eadem ratione in ſupremo receptū eſt, ut ſupremus dicatur, quem nemo ſequitur: ut cùm prætor bonorum poſſeſsionem ſecundum tabulas ſupremas pollicetur [m]: fitq; hac ratione, ut ſi unus ſuperſit, idem proximus & ſupremus ſit. Quod annotandū eſt, cū quis ei, qui ſupremus morietur, ſubſtituit [n]. † His cō ſequēs eſt queſtio, cùm filio teſtator ſubſtituit eum qui tunc ſecundogenitus erit filiorū ſororis ſuæ, & defuncto primo, collitigat ſecundus cum tertiogenito: putauerim enim tertium admitti, quia tunc is ſecundogenitus eſt filiorum ſororis: & ita ex facto reſpondi.

bi. de uerb. ig.
la uerba. j. l.
proximi. e cog.

oſeph. ex eod.

d. l. ſi quis. dem. C. de un. nup.
col. ij. C. ur. emph.

l l. qui filiabus. §. j. de leg. j.

4

m l. j. §. j. de bo. poſſ. ſec. tab.

n l. qui duos. de reb. dub.

5

1 Mouentia & mobilia pro eodem accipiuntur.
2 Caſtigata lectio.
3 Iura nec mobilia nec immobilia dicuntur.
4 Iura improprie immobilia bona dicuntur.
5 Dictio, quæcunq;, etiam impropria includit.
6 Redditus perpetui, bona immobilia: breui tempore duraturi, mobilia reputantur.
7 Iura mobilia habentur.
8 Mobilibus legatis, aurum & argentum non debetur.

LEX XCII.

MOuentiū, item mobilium appellatione idē ſignificamus, ſi nō apparet defunctum animalia dūtaxat, quia ſe ipſa mouerent, mouētia uocaſſe: q̄d uerū eſt.

1 MOVENTIVM.) † Licet mouentia actuam ſignificationem reſpiciant, ſicut mobilia paſsiuā, tamen pro eodem accipiuntur, niſi aliter de mēte cōſtet: ut in edicto prætoris [o], in quo executionem rei iudicatæ non prius fieri debere in mouentibus, ut equis, mulis, aſinis, bubus, & ſimilibus, oſtenditur, quàm in mobilib. facta ſit, dum tamen id debitori cōmodius uideatur. † Dum ergo hoc in reſpōſo legitur, ſi tamen apparet, caſtigatior lectio eſt, ſi nō apparet, & id etiam Latini ſermonis ratio poſtulat. † Sed an nomina uel iura mobiliū uel immobiliū appellatione comprandentur: Et nō cōprandi certū eſt [p], ſeparata quippe eſt ſpecies. Sed ſi ſub altera prædictarū ſpecierū hęc quoq; collocanda eſt, ut quia cōſtet de omnib. bonis actū, de eis iudicabimus, quod de actionibus: ut ſi rem mobilem petam, id nomen inter mobilia cōputet: ſi rem immobilem, inter immobilia. Et hoc Dynus probauit [q], quod ex ui ſermonis non eſt, ſed ex interpretatione legis: quoniam qui actionem habet, rem ipſam habere uidetur. Sed & ſi conſtitutione prohibitum ſit, quæcūq; bona, ſiue mobilia, ſiue immobilia, in extraneos trāsferri, de iuribus quoq; actū uidetur: † iura enim impropriè inter immobilia computantur. † At illa dictio, quæcunq;, propter generalitatem etiam ad hoſce improprios caſus trahitur [r]. Vnde, quicunq; hæres, etiam impropriè hæredem comprandit: &

1

o l. à diuo. §. ij. de re iud.

2

3

p l. quam Tuberonis. de pec. d. §. ij.

q Dyn. l. poteſt. ſ. de aut. tut.

4
5

r Ro. l. in temp. in fi. de uſuc.

a Mod.l.unius. §.cognatorũ. ẗ.de quæst.

cùm de quibuſcunq; contractib.loquimur[a], etiam de abuſiuis dicimus: quod tamen procedit, cùm nulla differẽtiæ ratio aſsignari po
6 teſt. † Et quod de nominibus diximus, in annuis quoq; reditibus locũ habet[b]: in quibus tamen fit huiuſmodi diſtinctio, ut ſi perpetuò debeant, immobilibus ęqui parent: ſi uerò breui tempore ſint duraturi, mobilibus[c]. Sed hãc ego diſtinctionem ita intelligo, ut ſi dies ceſsit, incipiantq; iam deberi, mobilibus æquiparentur: nam cùm actio inde cõpetat, uidet res ipſa haberi, alioquin immobilium potius ſimi-
7 litudinem in eis approbo. † Illud non prætereundum, iura quandoq; mobilib.potius ad ſcribi, cęq; immobilibus, quoties ratio hoc ſuadet: ut ſi lex prohibeat bona mobilia curialiũ ſub cuiuſquã aſpectu diuidi[d], ne paupertas alicuius detegatur: nam etiã iura cõtinebuntur: & illa em̃ latẽre, in abſconditoq; eſſe poſſunt: q̃d de immobilib.dici nequit. Sanè nec illud omittendũ eſt, quod ſententiarũ lib. III. titulo de legatis, ſcriptũ Paulus Iuriſconſ. re-
8 liquit[e]: is, Mobilibus, inquit, legatis, aurũ uel argentum non debetur, niſi de his quoq; manifeſtè ſenſiſſe teſtatorem poſsit oſtendi.

b Cle. exiui. de uerb.ſig.

c c. querelã. de elect.

d l.ij.c.quando quarta pars.

e .ſi chorus. de leg.ij.

IDEM LIB. XX. DIGEST.

LEX XCIIII.

VErbum reddendi, quãquam ſignificatum habet retrò dandi, recipit tamen & per ſe dandi ſignificationem.

MARCEL. LIB. XIIII. DIGEST.

1 Reddit nonnunquam qui ſimpliciter dat.
2 Reddere propriè eſt retrò dare.
3 Dare eſt propriè reddere.
4 Dotem reddere ſtipulatus, quamuis nullam acceperit, dare cogitur.

1 VERBVM reddendi.) † Reddere quandoq; capitur ſimpliciter pro dare[f]: unde ſi teſtator alicui centũ reddi iubet, cęq; uis nihil ipſe accepiſſet, tamẽ legatũ deberi dubiũ
2 nõ eſt. † Quod tamen Accurſius ex interpretatione[g] legis eſſe arbitratur, nõ ex ſermonis proprietate: reddere enim proprie eſt retrò dare: nam plerunq; per abuſum hanc præpoſitionẽ ſuperfluè addimus: ut cùm Lucilius dixit, Repudiũ remiſſum, id eſt, ſimpliciter miſſum. & Terentius, Renuncio futurum, id eſt, nuncio: quod nec Grammatici omiſere.
3 † Verbum autẽ dandi propriè reddendi ſignificatum habet: quia qui reddit, utiq; dat: qui repetit, petit. Hinc dicimus, ſoluto matrimonio dotem peti[h]: quoniam id uerbum generalius eſt, & repetitionẽ quoq; continet. † Sanè huius legis argumento reſpondit Bart.[i] cùm duo fratres in diuiſione certũ fundum excepiſſent, pro dote uxori reddenda, tametſi nõ conſtet ullam dotẽ eos accepiſſe, tamen fieri interpretationẽ tanq; dotem dari ſimpliciter ſtipulati ſint: quo caſu abſenti mulieri fauore dotis actio quæritur. Quod & in uerbo, reſtituendi, quoſdã approbaſſe ſuprà retuli[k].

f l.Lucius. §.j. l.hæres. de legat.ij.

g l.j.§.elegãter. depoſ.

h Bart. in rubr. ſol.matr.

i Bart.conſil. 123.

k In l. reſtituere.

1 Reliqui dicuntur reſtantes.
2 Reſiduum non dimidium, ſed id quod reſtat ſignificat.
3 Decem pro reſiduo ſufficiunt.
4 Reſiduum quandoq; nihil, quandoq; totum inducit.

POTEST.) † Reliquorũ appellatio propriè ad partẽ reſtantem refertur, à qua ſermonis proprietate in dubio nunq; recedimus[l]. Vnde ſi ex fideiuſſoribus alter decem promiſerit, alter reliquũ, ſi primus ſoluere nequeat, nõ tamen ſecundus in totũ cõdemnabit. Sed & teſtator qui illud q̃d reſiduũ eſt pecuniarũ, apud argentarium eccleſiæ legat, ſi deinde nouis lucris eam ſummã auxerit, nõ tamẽ totã legaſſe uidetur[m], ſed id ſolũ quod tũc erat. † Quapro
2 pter Barbatij ſententiã nõ probo[n], qui cùm Rom. Põtifex cuidam præpoſito indulſiſſet, ut de redditibus ſacerdotiorũ liberè teſtaret, dum tamẽ de reſiduo liberalem ſe erga eccleſiam exhiberet, reſpõdit ſaltem dimidiã partem appellatione reſiduí cõtineri: quod ipſe nõ approbo, cùm reſiduũ propriè de quacũque reſtante parte dicat: ſatis ergo erit, ſi boni uiri arbitratu munificus ſit. Sed & eadẽ ratiõe factũ eſt, † ut qui x. pro reſiduo ſoluerit, 3
cenſeatur liberatus[o]: cùm enim creditor eam ſummã ſibi reſtare fateatur, cõſequens eſt, ut ea perſoluta debitor liberetur. † Recedimus 4
tamen quandoq; à proprietate ſermonis, ut quia hoc materia ſuadeat, uel narrãtis inuentio: fitq; eo caſu, ut reſiduũ quandoq; totum, quandoq; nihil inducat[p]. Finge teſtatorẽ ex ſemiſſe ſpuriũ inſtituiſſe, ex reſiduo Titium: cùm ſpurius ſit incapax, uidet Titius in uniuerſum inſtitutus: nec enim pro parte ſolùm uoluit teſtatus decedere. Qua ratione ſi quis partẽ domus uxori leget, quã uiuens ipſe ſolebat inhabitare, ſi integrã inhabitabat, tota debebitur[q]: ſiue quia uidet partem dixiſſe reſpectu aliarũ domuũ, ſiue quia præualet intentio, ex alijs uerbis cõiecta, proprietati uerborũ. Finge è conuerſo Titium in aſſe inſtitutum, Semproniũ in reſiduo, certè nihil ei debebit, cùm nihil ſuperſit[r]. Non recedimus ergo à priore ſignificatione, niſi ex coniectura uolũtatis: atq; ſic cõmuniter dici cõſueuit.

l Mod.l.ij.c. de hæred.inſtit.

m Paul.l.cũ ſtipulatur. ẗ. de uerb. obl.

n Barb.conſ.12. in j.

o l.ſi ex plurib. de acce.

p l.ij. C.de hæred.inſtit.

q Luxori.de legat.ij.

r Lucius quod §. ſed ſi. cũ l. qui non. de hæred. inſtit.

1 Lũtus eſt quouſq; hybernus fluctus eludit.
2 A tertio Idus Nouembris ad ſextum Idus Martij claudũtur maria.
3 Auaritia noſtri temporis.
4 Prædia etiam diuiſa fratrum eſſe dicuntur.
5 Verba de uniuerſo concepta, ad ſingulas partes aptantur.
6 Hæreditas pro eius parte capitur.
7 Tempus pro qualibet eius parte ſumitur.
8 Vel, multiplicẽ poteſtatẽ habet, declarat tamẽ ut plurimũ.

LITTVS.) a ¶ † Littus propriè maris eſt, ripa fluminũ. Veteres tamen μίσγοντες littus

littus de quacunq; extremitate dixerunt: qua ratione Verg. lacet, inquit, ingẽs littore truncus. Illud sic diffiniuit Gallus Aquilius, ut littus sit quouisq; hybernus fluctus eluderet, ut apud M. Ciceronem in Topicis relatum est.

2 †Sunt autẽ hyberni fluctus maximi, quòd eo tẽpore circiter uergiliarũ occasum tempestatibus maria conturbantur: quãobrem ex die tertio Iduũ Nouembris, usq; in diem VI. Iduum Martij, maria claudunturut lib. IIII. rei militaris Vegetius scribit: quod tamen in præsentia uenit: idq; M. Tulliũ aiũt, cùm arbiter esset, primum constituisse. ¶ Prædia[b] dicimus aliquorũ esse, non utiq; communiter habentiũ ea, sed uel alio[c] aliud habẽte

IDEM LIB. XXXII. DIGESTORVM.

LEX XCVII.

3 non obseruatur: †Nihil enim inausum reliquit nostrorum temporum auaritia.

4 b ¶§. PRAEDIA.) †Tres fratres certa prędia habẽt diuisa, nec in alterius portione ullũ ius est alteri, an rectè dicemus prædia illa esse illorũ fratrum[a]? Et huiusmodi sermone uidebatur potius significari, esse cõmunia, & indiuisa: sed tamẽ etiam facta diuisione rectè

5 sic dici, Iurisconsultus ait: †debent enim uerba cõgruè adaptari[b], & secundũ debitũ ordinem intelligi, ut cũ quis de uniuerso uerba concipi uideant, de singulis uniuersi partib. actũ

6 censeamus. †Nam & si testator pluribus filijs institutis[c], subijciat, si aliquis eorũ decesserit, uolo hęreditatẽ meam pauperib. distribui, aliquo decedente erogabimus nõ hæreditatẽ totam, sed eam portionem, quæ decedentis fuerat: fitq; uniuersi interpretatio pro singulis eius portionib. †Qua ratione & quandoq;

7 genus pro singulis sui partibus accipimus, & pro tempore exponimus, pro qualibet tẽporis parte[d]. Sed & si lex aliquid pecuniæ indicat agenti ad domum, etiam qui partem uendicat tenebitur[e].

8 c ¶Vel alio.) †Id est, etiam alio. Vel cõiunctio quãdoq; augmẽtatiua est, ut hic, & apud Verg. Vel Priamo miseranda manus. Sicut è conuerso diminutiua, ueluti cũ lex mandat Christianis[f], ut animũ demittãt, quod uel capitis inclinatione testentur: capitur ibi uel, id est, saltem. Quãdoq; disiunctiua, ut, promittis Stichum uel Pamphilum? Quandoq; cõiunctiua[g], ut in eo qui sibi uel hæredibus stipulatur. Quandoq; exemplaris, ut apud Terentium: Vel hic Pamphilus quoties iurabat Bacchidi, id est, ueluti Pamphilus. Aliquãdo correctiua, ut si dicã, Tiburi uel Romæ optimè uiuitur: interpretamur enim, uel potius Romæ. Plerũq; declaratiua, uel, pro id est, ut cùm inter genus & speciẽ ponitur, ueluti in lege Aquilia, quadrupedem uel pecudem.

1 *Quanta pecunia species, non precia rerum significat.*
2 *In quantitatis uoce idem obtinet, contra Alciatum.*
3 *Pecuniæ stipulatio iura quoq; continet.*

ste. §. quin §. cod.
allus. §. j.
x. l. Titia. falcid.
generali. n. de elec.
l. l. ij. §. si n. de uer oblig.
et. de im. f. in 6.
le eo qui feud.

CVM STIPVLAMVR.) †Cùm pecuniæ uerbum generale sit[h], si emptor hæreditatis stipuletur à uenditore, quanta pecunia ex hæreditate ad eum peruenerit, species ipsas stipulatus uidetur, nõ precia earũ[i]. idem si quãtas summas sit stipulatus: quod etiam in legatis obseruatur: uerba eẽ huiusmodi de certis corporibus nõ impropriè accipiẽtur. †Sed quid si aliquis quãtitatis nomine usus fuerit? Et species cõprendi eodẽ argumento proditũ est[k]. Mihi res dubia uidetur: dictio eẽ quãtus, ad amplitudinẽ refertur: at quantitas nõ uidetur secũdum usum accipi pro certis speciebus. Sed an hæc stipulatio etiam iura comprædet? †Et dubium non est comprædi[l]: sortiũtur enim nomina naturam rerum corporalium, & eius loci esse existimantur, ubi debitores conueniri possunt[m].

Cum stipulamur, quanta pecunia ex hæreditate Titij ad te peruenit, res ipsas, quæ peruenerũt, nõ precia earũ spectare uidemur.

IDEM LIB. XXVIII. DIGESTORVM.

LEX XCVIII.

Cum bissextus[4]

1 *Anni dispar ratio.*
2 *Dies qui post sextũ diem calend. Martij intercalatur quolibet quadriennio, bissextus dicitur.*
3 *Bissextus Romæ infaustus erat.*
4 *Mensis diuiditur in Calendas, Nonas, Idus.*
5 *Nonarum diuisio, & cur sic dictæ.*
6 *Idus unde dictæ.*
7 *Dies mensium carminibus annotantur.*
8 *Calendæ dicuntur omnes dies, qui postridie Idus incipiũt, usq; ad sequentem mensem.*
9 *Intercalares dies Græci ἐμβόλιμοι dicunt.*
10 *Cato M. Porcij filius.*
11 *Punctum conficiunt decem momenta secundum Accurs.*
12 *Latini momentum & punctum simpliciter pro breui tempore accipiunt.*
13 *Hora constat LX. minutis.*
14 *Aliquando etiam bissextilis dies computatur.*
15 *Iudex si menstruam dilationem concedat, de quot diebus intelligatur.*
16 *Menses à luna dicti.*

CVM BISSEXTVS.) a ¶†Habuere uetere Romani institutum à Romulo annum X. mensium, qui erat dierum CCCIIII. incipiebatq; Martio mense: quæ ratio cùm neque solis, neque lunæ cursui conueniret, Numa duos menses addidit, Ianuariũ & Februarium, atque ita dies distribuit, ut omnino CCCLV. essent. Sed quia hæc quoq; constitutio non quadrabat, necessariò intercalaris mensis constitutus est, id est, mensis interpositius, arbitratu Pontificum, qui alternis annis nunc XXII. dies, nunc XXIII. intercalabant. Is mensis adititius erat, & prope finem Februarij, quia is ultimus anni, inserebatur. †Sed hunc quoq; modum cursui solis nõ conuenire, cum C. Iulius Cæsar animaduertisset, X. dies addidit, intercalariũq; mensem substulit. Et quoniã solis cursus an-

h l. uenditorem. de hære. uen.
i l. quisquis. de leg. iij.
k Barto. l. j. in j. col. C. quod sen. quæ pro eo.
l l. pecuniæ. j. cod.
m Alex. consil. 16. in j.

nuus quadrantem quoq;,id est,sex horas occupat, singulis quibusq; quadriennijs diem inseruit, qui Bissextus dicitur: intercalatur enim, id est, uocato populo inseritur, is dies post eum, qui sextus Calendarũ Martij est, & duo loco unius habentur. Vera ergo est Mutij sentẽtia, qui mensem intercalarem, id est, in quo intercalat, seu inseritur bissextus,dixit esse dierum XXIX.Quæ uerò M. Cato disseruit,computationi præsenti non respõdent: floruit enim ille ante Cæsarem, quo tempore reformatus annus nõdum erat, sed alternis annis XXII & XXIII. dies inserebantur, qui dies totum mensem intercalarem faciebant, & nõ aliter quàm si solùm momentũ temporis occuparent,obseruabãtur. Sed dum illum mensem extremo diei Februarij Cato attribuit, uideri potest Græcos imitatus, qui ἐμβολιμοὺς suos, id est, exemptiles menses sub finem anni superaddebãt. Romani uerò VI.diebus anteuertebant post celebrata Terminalia, ne ueterem religionis suæ (ut Macrobius scribit)
3 morem conturbarent.†Nam,ut etiam libro XXVI.Ammianus Marcellinus tradit,dies is Bissextus, Romanis rebus infaustus atq;
4 ater erat.†Diuiditur autem mensis in Calendas, Nonas, Idus. Calendarũ primo est dies: tunc enim pontifex calato,id est, uocato populo pronũciabat,quot dies à calendis ad nonas superessent: καλέω enim græcè, idem est, quod uoco. Cõfluere autẽ Nonarũ die in urbem populares oportebat,ut addiscerent,qd eo mense in diuinis humanisq; rebus faciun
5 dum esset.Erãtq; Nonarũ aliæ quintanę, alię septimanæ:& sic dictæ sunt, quasi nouæ obseruationis initium, quæ ex noua luna assumebatur : unde ex eius ortu nunc celerius, nunc tardius duorum dierum lapsu celebra-
6 bantur.†Idus uerò ab Hetrusco sermone dicuntur,apud quos Iduare est diuidere. Is aũt dies diuidit mensem:nam eo lapso, computamus dierum numerũ,quatenus à sequentib. Calendis distant. Vnde cùm dicimus, sexto Calendas, sextũ diem intelligimus, qui ante
7 Calendas est.†Dies autẽ mensiũ his carminibus annotari possunt: Septembris Iunij Aprilis trigintaq; nono Mense dies, unũ addе alijs, duo Februus aufert. At Nonarum Iduumq; ratio nõ absimili distícho sic uulgò tradita est: Sex Maius Nonas, October, Iulius, & Mars, Quatuor at reliqui, tenet Idus quilibet octo.

8 b ¶In Calendis.) †Non solũ primus dies in Calẽ.[b] est,nihil refert priore,an posteriore die quis natus sit: & deinceps sexto Calendas eius natalis dies est. Nam id biduum pro uno die habet, sed posterior dies intercalat[c], non prior.Ideo quo anno intercalatũ nõ est, sexto Calen. natus, cũ bissextus Calendis Calendarũ simpliciter Calendę appellat, sed omnes dies, qui postridie Idus incipiũt, usq; ad sequentẽ mensem:idq; fortè exẽplo Græcorũ, qui primã partẽ mensis ἰσαμῆνον uocãt, secundam ἐπιδεκάτην, tertiã quæ post uigesimã diem est φθίνοντα.

est, priorẽ diem natalem habet.Cato[d] putat mensem intercalarem addititiũ esse, omnésque eius dies pro momento[e] temporis obseruat,extremóque diei mensis Februarij attribuit[f]. Quintus Mutius[g], mensis ait intercalaris cõstat ex diebus[h] XXIX.

c ¶Intercalatur.) Id est, inseritur, & supra numerũ additur: quod ostendit etiã græcus sermo,† qui ὑποφθαίνοντες dies appellat, 9
quos nos intercalares. Sic autem dicitur,quoniã calato, id est,uocato populo, olim Pontifex pronũciabat,quando mensis intercalaris habendus esset: quod cũ quandoq; propter gratiam negligeretur,anniq; ratio nõ constaret, C. Cæsar eum mensem sustulit, & singulis quadriennijs unam diem intercalariã fecit, ut suprà retulimus.

d ¶Cato.)†Hic est qui M.Porcij filius fuit, 10
& egregios de iuris disciplina libros reliquit, ut scribit Gellius: & ut ex eius lectione constat, fuit longè antiquior Cæsare, ut meritò eius sententia præsenti cõputationi non quadret,sed antiquiori, cùm mẽsis intercalarius alternis annis insereretur,quem Cæsar deinde sustulit, additis unicuiq; anno X. diebus, ut Tranquillus scribit.

e ¶Pro momento.) Cùm igitur omnes illi dies pro momẽto haberentur, meritò in ultima die cõputandi fuerant: sicut hodie duo
dies pro uno habentur.†Sanè scribit Accur- 11
sius, X.momenta punctum cõficere,& quatuor puncta horam.†Latini tamen autores 12
momentum simpliciter accipiunt pro breui tempore,sicut & punctũ.Horat.Quid enim concurritur horæ Momento. Terent. Tum temporis mihi punctũ ad hãc rem.†Minutis 13
uerò sexaginta cõstare horã receptũ ex autoritate prudentiũ est:at Boëthius lib.geomet. ult.puncto minus esse minutũ,rursus minuto momentum, autor est.

f ¶Attribuit.) More Græcorum, Latini enim sexto Calendas Martias inserebant,ne statæ eorum ceremoniæ confunderentur.

g ¶Quintus.) Mutij sententia est uera, si intercalarem mensem accipiamus, id est, in quo fit intercalatio: si enim de toto intercalari mẽse intelligamus, qui apud ueteres fuit, is XXII. dierum erat, ut Macrobius est autor, alternisq; annis uariabatur, quod latius ipse attingit.

h ¶Diebus XXIX.) †Quamuis ergo dies 14
intercalaris pro eodẽ habeatur, cum eo qui est sextus ad Calendas,neq; cõputet: si tamẽ dispositio de certo dierũ numero tractet,ut si

licеat

L.iij.§.minutũ. de minor.

liceat uenditori intra XXX. dies redimere[a], etiã bissextilis dies cõputabit.† Sed hic cõsue uit dubitari, Iudex mihi dilationẽ menstruã cõcedit, de quot diebus intelligemus? & cùm mensis absolutè fit mẽtio, traditũ est XXX. dies cõputari[b]: tot enim diebus cũ tar disimè à coitu solis luna remoratur, ad suas uices redit, cursumq; conficit.

VLP. LIB. I. DE OFFI. PROCONS.

LEX XCIX.

NOtionẽ[4] accipere possumus, & †Menses autẽ à luna dictos, ex Græcis accepimus, apud quos mensis μὴν, Luna μὴν dicit. Quòd si in materia fauorabili agatur[c], ubi lex duorũ mensiũ mentionẽ facit, & qui LXI. die uenerit, audiet: quod etiam pro cedere existimauerim, si lex duorũ mensium utiliũ terminũ statuat. Quòd si à certa die ter minus mensis assignetur, ut si quinta die Augusti iudex dicat, se mihi mensis terminũ cõstituere[d], usq; ad V. Septemb. durabit, cõplectetur q; hac ratione unum & XXX. diem.

1 Notionis uerbum non solũ ad eos pertinet, qui iurisdictionẽ habent, sed & qui simplicem cognoscendi facultatem.
2 Arbitri notionem habent.
3 Arbitrorum sententiæ executionem sortiuntur.
4 Quod procedit etsi simpliciter electi sint à partibus, & approbatio subsecuta.
5 Delegatus iudex an solam notionem habeat.
6 Is, cui causæ cognitio concessa est, an diffinire possit.
7 Prouinciæ unde dictæ.
8 Prouinciarum aliæ continentes, aliæ transmarinæ.
9 Sicilia, an transmarina insula uel continens.
10 Italorum appellatione non continentur Siculi.
11 Dilationes in continentib. insulis breuiores, in transmarinis longiores concedi debent.
12 Hodie quælibet ciuitas merum imperium habens prouinciæ æquiparatur.
13 In causis pecuniarijs dilatio unica debet concedi ad probandũ.
14 Ad diuersa capitula plures dilationes concedi possunt.
15 Fallit si generalis dilatio semel data sit, uel etiam specialis.
16 Secunda dilatio dari potest cum causæ cognitione.
17 Propter instrumenta causæ dilatio danda.
18 Instrumentorũ appellatione propriè testes quoq; continentur.
19 Ex cõmuni loquendi usu sub instrumẽtis testes nõ cõtinentur.
20 Scripturæ usq; ad conclusionem causæ produci possunt, secus in testibus.
21 Restitutus tex. legis nostræ in uers. quæ enim.
22 Natura præpositionis In, iunctæ accusatiuo casui.
23 Liber homo & maior natu, an testimoniũ ferre possint in his, quæ in seruitute, aut minori ætate cognorunt.
24 Insanis nunquam rectè dicit testimonium.

1 NOTIONEM.) a ¶ †Notionis uerbũ generale est, & nõ solùm ad eos pertinet, qui iurisdictionẽ habent, sed & qui simplicẽ cognoscendi facultatẽ. Quare assessores siue amici, qui in consiliũ Proconsulũ adhibentur, cùm etiã ipsi cognoscant, dicũtur habere notionem.† Arbitri quoq;, quos ex cõpromisso adimus, habẽt notionẽ. Cùm enim ex pacto priuatorũ iurisdictio conferri nequeat, consequens est, ut saltem notionẽ habere dicantur.† Quare cùm Iuriscõsultus[e], exequendas esse eorũ sentẽtias qui notionẽ habẽt, attestetur, etiã de arbitris intellexisse uidet, quorũ sententiæ uel per pœnę petitionẽ[f], uel per exceptionẽ, uel etiã per actionẽ in factũ, si arbiter à iudice datus sit, executionẽ sortiuntur[g]. †Hodie etiã si à partibus simpliciter sint electi, & ὁμολογίαι, id est, approbatio subsequuta sit[h]. Sed & si sub pęna etiã rato manente pacto cõpromissum sit, oriri actionem in factum crebrius receptũ est[i]: licet aliqui sufficere pœnæ petitionẽ existimauerint, quorũ sententia cõmuni calculo locum sibi tantũmodo uendicat, cùm actum nõ est, ut ratum sit pactũ.† Sed an is, cui mandata est iurisdictio, notionẽ solũ habeat? quod plerisq; uidetur[k]: nihil enim proprium habet. Nobis magis ea sententia probatur, ut habere iurisdictionẽ dicat, licet alieno iure, & beneficio.† Sed nũquid is cui causæ cognitio concessa est diffinire poterit? Et si à lege cõcedat, dubiũ nõ est posse[l]: si uerò ab homine, Bart. negat: quoniã aliud sit cognoscere, aliud diffinire[m]. Nam etsi alicui mãdetur, ut causam audiat, nõ iudicandi munus, sed referendi mandatum uidetur[n]. Ego si ordinario cognitio demandata per principem sit, putauerim etiã ius decernendi concessum: solent enim ordinarij ipsi iudicare, nõ aũt referre[o].

b ¶ §. CONTINENTES.) Prouinciæ dictæ sunt, q̃d procul ab Italia armis uictæ fuerant: in has Proconsules & legati mittebant, qui ius redderent, & tributa exigerent.† Alię autẽ erant cõtinentes, aliæ transmarinæ. Cõtinentes, ut Gallia, Illyricũ, Rhetia, Vindelici, Pannonia, Germania: Trãsmarinæ, Asia, Aphrica, Syria, Cyprus, Achaia.† Sed dubitatũ est, quid de Sicilia: uidebat enim transmarina, quoniã ab Italia mari dirimitur. Sed tamen cũ illud fretũ modicũ sit, magis probat Iurisconsultus, ut & ipsa inter cõtinentes sit. †Hincq; apparet Italorũ appellatione nõ cõtineri Siculos, tametsi olim, priusquã irrumpẽte freto dirimerentur, aliud esset. Nec obest, quòd cùm insula sit Italiæ uicina, pars potius Italiæ sit[p] existimãda, q̃ prouincia: nam cũ in eam prætor destinaret, sicut in cæteras prouincias, esset q; amplissima & uiris & urbib. maior existimata est, q̃ ut insula appelletur. †Refert autẽ plurimũ, ut sciamus, prouinciæ cõtinentes an transmarinæ sint: propter dilationes, quę in illis breuiores, in his prolixiores cõcedi debẽt[q]. Scribit Dion, edicto diuũ Augustum prohibuisse, ne senatores iniussu principis extra terram Italiam peregrinarentur, præterq; in Siciliam, & prouinciam Narbonensem: illam, quia Italiæ cõtinẽs, propinquaq; est: hanc, quia imbellis, & nouandis rebus minimè apta. Tacitus tamen lib. XII. egregiæ erga patres Narbonensium reuerentiæ hoc tributum à Claudio attestatur.† Sanè quantũ sit ad iurisdictionem, hodie quælibet ciuitas, quæ merum imperiũ habeat, suosq;

15 ij. §. de dirf. præscr.
in. §. j. C. de .dcli. Alex. ff. 114. in 5.
bi. j. tit. j.
l. fi. §. j. C. cmp. app.
e re iud.
a l. diem. §. stari. de arb.
b l. ab arbitro, qui satisd.
c l. iij. & seq. C. de arbit.
d l. l. eit.
e l. j. in fin. de offic. eius.
f l. iij. §. cognoscit. de offic. præfe. uig.
g l. ubi. C. de fal.
h elem. auditor. de rescrip.
i l. j. C. si cõtra ius. l. fin. C. ubi sent.
p l. insulæ. de iud.
q l. j. C. de dilat.

sibi magistratus constituat, prouinciæ æquiparat[a]. In iure uerò pontificio prouincia pro diœcesi accipit[b], in qua decem uel undecim sint ciuitates, quibus is, qui dominatur, rex dici potest.

a l.cum in lōgi. C.de lon.tem. præscr.
b 6.q.ij.scitote.

c ¶ §. INSTRVmentorū.) †In causis pecuniarijs dilatio unica debet cōcedi[c], & secundum locorū distantiā tēperari: in ea debet actor per omne probationū genus intentionē suam adiuuare. †quod si specialiter ad aliquod capitulū dilatio cōcessa sit[d], nihil obstat quin ad alia capitula plures denē: †quod seruandum nō est, ubi generalis dilatio sit semel data, uel etiā specialis: ratione enim eius specei, secunda dari nō debet[e]: atq; ita oratione diui Marci cauetur. †Vtilitatis tamē causa receptum est, ut etiam secūda dari, causa cognita possit: ut si sub sacramēti religione allegē aliquid inopinatū emersisse, uel impedimentum affuisse[f]. † Sed & propter instrumēta causæ dilatio danda est, quod Iurisconsul. hîc declarat: ueluti cùm pars allegat aliquē de ea re instructū esse, & ideo certum terminū constituí petat, intra quem ille sui copiam facere, adesseq; possit: nam si uerisimile sit eum esse instructū, ut quia allegetur ab eo negocium fuisse tractatū, dilatio cōcedenda erit. †Hinc ergo probatur, instrumentorū appellatione etiam testes cōtineri[g], & quidem propriè: & ipsi enim causam instruunt, unde meritò instrumenta appellantur. Idemq; in scripturis priuatis. †Ex cōmuni tamen loquendi usu aliud esse Doctores sentiunt: unde in statutis municipalibus, quę strictam interpretationē accipere solent, ea appellatione, de testibus, huiusmodiq; scripturis, non intelligemus[h]: et si publicatis attestationibus, iudex dilationē instrumentorū causa concedat, de testibus non accipietur[i]. †quoniā licet scripturæ usq; ad conclusionem causæ produci possint[k], testes post publicationem non admittuntur[l].

c l.j.C.de dil.
d l.fin.ubi Alexan.de fer.
e l.oratione. de fer.
f d.l.fin.
g l.j.de fid.inst.
h Imol. in rubr. extra, de fid. instr.
i Alex. d.l.oratione.
k c. cū dilectus. de fid.instr.
l c.de testib. extra de testib.

d ¶ Separare.) distinguere. Cùm enim arbitrio iudicis hoc tributū sit, qui ex uerisimilibus coniecturis subodoret, an is, cuius absentia allegat, causam instruere possit, perquàm, id est, ualde difficile est certam doctrinam tradere, cùm ex qualitate negocij coniecturæ oriuntur.

e ¶Quę enim.) †Interrogatiuè legendum hoc modo: Quę enim propriè sint instrumēta, propter quę dilatio danda sit, unde cognoscemus? non autem inde.

f ¶In præsentiā.) Id est, donec sit præsens: si in præsentiā[f] personę, quę instruere possit, dilatio petat, puta qui actū gesit, licet in seruitute[g], uel qui actor fuit constitutus, putem uideri instrumētorū causa peti dilationem.

g ¶In seruitute.) †Potest ergo liber homo testimoniū eius rei perhibere, quam cùm seruus esset, uidit: & maior XXV. annis, de eo attestari, q̄d cū minor esset, cognouit[m]: dū tamen pximus pubertati. Sed quoties lex ad substantiam negocij certum testiū numerū requirit, ut in testamētis, necesse est tunc, cùm negocium agatur, esse liberū[n]. †Illud constat, qui impręsentiarū infamis sit, si testimoniū dicat, fidem nō facere, etiam earū rerum, quas inculpatus adhuc uiderat[o].

m l.excipitur. §.j.ad tr.
n §. sed cū q̄. de testa.
o l.iij.§.due de car.

IDEM LIB. II. DE OFF. PROCONS.

LEX C.

SPeciosas[d] personas accipere debe

1 *Quatuor dignitatum nomina in iure esse, communiter traditur.*
2 *Hanc communem sententiam non esse ueram.*
3 *Senatores dignitate clarissimi fuere.*
4 *Senatores nonnunquam speciosi, spectabiles, illustres dicti.*
5 *Fœminæ maritorum dignitate illustrantur.*
6 *Senatores olim ueste laticlauia ornabantur, & de uarijs dignitatum ornamentis.*

SPECIOSAS.) a ¶†Quatuor esse in iure dignitatum nomina, recentiores tradiderunt[p]: Superillustres, ut Senatores, Consules, Patritios, Dictatores. Illustres, ut Præfectum prætorio, Præfectū urbis, Quæstorē. Spectabiles: Prętorem, Pręfectū uigilum, & Augustalem. Clarissimos: Præsidem prouinciæ, & Procuratorē Cæsaris. † Sed hāc sententiam ipse nunq̄ probaui, & quandoq; diffusioribus annotationib. ostendi[q], longè & latè à uero abesse. Nam & hoc respōso satis apparet, spectabilē, seu quod idem est, speciosum à clarissimo non differre. Itaq; sciendum est, †Senatores dignitate clarissimos fuisse[r]: q̄d in iure apertissimè uarijs ex locis probatur[s], & ostendit Lampridius in Seuero, qui Præfectis prætorij sui eum tribuisse senatoriā dignitatē tradit, ut clarissimi dicerentur. Quappter & in iure Opellius Macrinus, qui priusquam imperaret, Præfectus præt. Seueri fuit, clarissimus appellatur[t]. †Et quia ex his Senatoribus aliqui consularia prætoriaq; ornamenta consequebantur, uel principis indulgentia, uel quia eos magistratus gesserāt, omnesq; latum clauū habebant, speciosi, spectabiles, illustrésue, propter ornamenta ipsa propriè sunt dicti. Deligebātur autē sorte ex Consularibus Procōsules, sicut ex prætorijs Prætores, qui in prouincias populo Rom. attributas,

p l.j. de offic. eius.
q disp. lib. 2. c.4.
r l. fœminæ de scen.
s l.ij. C. de his qui pen.
t l.j. C. de spect. pass.

attributas, cũ potestate mittebant. Cæsar uerò in prouincias, quas suæ curæ reseruauerat, præsides uel legatos mittebat: qui si ex Senatu essent, Clarissimi erãt, alioquin sola Perfectissimatus dignitate fruebant [a]. Meminit eius rei Ammianus Marcellinus libro XXI. Quæ autem essent Consulares, prætoriæq; prouinciæ, in calce operis sui Strabo Amasinus refert.

a C. de perfect. dig. lib. 12

b ¶ Vtriusq; sexus.) †Fœminę enim maritorum dignitate illustrant [b]. Vnde quæ clarissimo uiro nupta est, etiam ipsa sit clarissima. Addit Angelus, fœminam naturalem, si legitimo uiro iũcta sit, effici legitimã [c]. Quod ita intellexerim, ut eas dignitates cõsequi possit, quas aliæ legitimo concubitu ortæ ex mariti persona habent [d].

b de senat.

c quod uerò. Auth. quib. ad. nat. effi.

d quis. C. de t. lib. in fin.

c ¶ Ornamentis.) †Id est, ueste laticlauia. Gerebant enim Senatores latum clauũ, idq; amplissimi ordinis insigne erat [e]. Concedebantur etiam alijs consularia, alijs prætoria, alijs præfectoria, aliquibus & quęstoria ornamenta. Consulariũ prætoriorumq; insignia erant, sella curulis, & trabea uestis [f]. Decernebantur & quibusdam triumphalia ornamenta, ea sunt tunica palmata, & toga picta: nam cùm omnia bella principis auspicijs gererẽtur, legatis prætoribusq; uel ducibus, qui hostes superassent, triumphus decerni nõ poterat, quia alienis auspicijs uicerãt: unde reportum, ut saltem triumphalia ornamenta consequerentur. Cõcessit tamen Belisario Iustinianus, ut de Parthis triumpharet, cũ quis non suis auspicijs uicisset.

e Rufinus. de test. mil.

f C. ut dig. l.

1 Adulteriũ in nupta, stuprum in uidua uel uirgine cõmittitur.
2 Horum criminum uariæ pœnæ.
3 Si masculus cum masculo coëat, quæ sit pœna.
4 Ex damnato coitu nati, bonorum paternorum sunt incapaces.
5 In dubio an filius capax uel incapax sit præsumendus.
6 Si quem instituã tanquam certæ mulieris filium, an capax præsumatur.
7 In pœnalibus interdum uerba abusiuè accipiuntur.
8 Diuortium & repudium differunt. & num. 10.
9 Facto diuortio an hodie liceat aliam ducere.
11 Morbus & uitium quomodo inter se differant.
12 Oculorum uitia declarata ab Vlpiano.
13 Myopes & nyctalopes qui dicantur.
14 Masculinum quomodo concipiat fœmininum.
15 Seruis legatis etiam ancillæ continentur ex proprietate sermonis.
16 Si filijs relinquatur, ex proprietate sermonis filias contineri.

1 INTER STVPRVM.) ¶ †Adulteriũ propriè in nupta cõmittitur, stuprũ in uidua, uel uirgine, seu qualibet alia muliere, quæ corpore quæstum nõ faciat. In puero quoq; perpetrari stuprum, alibi traditur [g]. †Horum criminũ uariæ pœnæ cõstitutæ sunt. In adulteros gladius [h], nisi quòd nobiliores deportantur [i]. Mulier hodie in monasterium detruditur. Stupratores uirginum uel uiduarũ ex lege Iulia coërtione corporali [k], ut fustium, flagellorum, plumbatarum, uerberibus, relegationeq; affligun tur. Honestiorisordinis uiri, dimidia parte bonorũ mulctantur: extra ordinem tamen solent oĩnes extremo supplicio affici [l]. Hodie iure canonico, qui uirginis florẽ delibat, uel ipse eã in uxorẽ accipere, uel dotem, qua cũ alij nubat, præstare compellitur [m]. †At cùm uir nubit in fęminam uiris porrecturã, armantur iura gladio [n], notaturq; ipso iure uterq; infamia. Quapropter ex facto responsum est, etiam priusquam accusati sint, si moriantur, ab eis cõditum testamentum non ualere: hos enim improbos & intestabiles lex appellat, quod Platus ciuis meus eleganter disputauit [o]. Sanè hinc apparet, tam adulterium cũ stuprum lege Iulia puniri, †quo fit, ut ex huiusmodi damnato coitu nati, paternorum bonorum sint incapaces [p]: quippe hos nec ali quidem leges Quiritium iubent. Qua pœna excipiunt hi, qui propriè naturales sunt, uidelicet ex concubina domi retenta, uxoria quadã honestate. His addendi & spurij sunt [q], quos ex meretrice suscepimus. Sed & si ex pedissequa, clientáue aliqua uiliore orti sint, idem iuris uidet [r]: has enim propter uilitatẽ constat legum laqueis non innodari [s]. †Sed quid in dubio præsumemus, an capacem, an incapacem filiũ? Et à Baldo responsum est [t], non censeri naturales in dubio filios: quia ad licitum concubinatũ multa requiruntur, quæ rarò in unũ conueniũt [u]. †Idem annotauit, si quem instituam tanquã filium certæ mulieris, & probetur ex me ortum, incapacem pręsumi. Ego edictum ad testamenti factionẽ pertinens prohibitoriũ esse scio [x], & ideo quemlibet capacem esse, qui nõ probetur incapax: quãobrem alio nõ constituto, putarem hunc admittendum, idq; benignius est.

uprum. §. e adult.

g h l. quamuis. C. de adult.

i l. clau. de his quib. ut indi.

k §. ij. Instit. de pub. iud.

l l. j. in fi. de extraor. crim.

m c. j. de adult.

n l. cum uir. C. de adult.

o In cõsilijs Barbat. l. ult. in j.

p Auth. ex complexu. C. de incest. nupt.

q l. si ea. C. de adult.

r l. quæ adulterium. C. eod.

s Salic. d. Auth. ex cõplexu.

t Consil. 262. in j.

u l. iij. de lib. & posthum.

x l. si quæramus. de test.

b ¶ Indifferenter.) †Alibi lex [y] græcè κατηχητικώτερον appellat, id est, abusiuius, ut inde colligatur, in cõstitutione pœnali uerba etiã per summũ abusum accipi, quando ex ipsius lectione cõstat, eius autorẽ indifferenter, & promiscuè ea uoce uti solitũ, tanq; propria.

y l. inter liberas. §. j. de adult.

c ¶ §. DIVORTIVM.) †Diuortiũ propriè in cõiugibus est, Repudiũ sponsæ mittitur. Hodie iure pontificio neutrum permittitur, sed solùm separatio ex certis causis: nec interim licet aliã ducere, etiã si separationi uxor causam dederit: ueluti si ipsa adulteriũ cõmisit, uel impietatis in deum, quam hæresim uo

TERESSE QUIDÃ PUTÃT, QUÒD ADULTERIUM IN NUPTAM, STUPRUM IN UIDUAM CÕMITTITUR. SED LEX IULIA DE ADULTERIJS, HOC UERBO INDIFFERENTER [b] UTITUR.

MODEST. LIB. VIII. DIFFERENT.

LEX CI.

INTER STUPRŨ & ADULTERIUM [d] HOC IN-

9 cant, ſit rea. † Aliter tamen aliqui ex antiquis patrib. olim obſeruauere, inter quos Ambroſius, qui ex iuſta cauſa marito ius facit diuertendi, atq; aliã ducendi: non enim hos homo ſeparat, ſed deus, quãdo ita optimis antiſtitibus propter malos fœminę mores uidetur: quod & latè diſputat Eraſmus in priorẽ Pauli ad Corinthios epiſtolã[a]: nec eſt ueriſimile, Iuſtinianũ piiſſimũ Imperatorẽ, hunc tractatũ non fuiſſe de iure ciuili amputaturũ, ſi paſſim tempeſtate ſua pontificius ille canon obſeruatus fuiſſet: ut fortè credẽdum ſit, licere põtifici eos canones tollere, & ius Romanũ obſeruari permittere, ſi uelit. Nam & hodie filiusfam. eo iure, etiã patre reclamãte, matrimoniũ cõtrahere poteſt, cùm tamẽ ius ciuile aduerſetur[b], & Euariſtus Ro. Pont. in uetuſtiſſimis decretis, unde pleraq; Gratianus cõpilauit, illud expreſſim appbet.

a j. ad Corinth. cap. 7.

b §. j. Inſtit. de nupt.

10 d ¶ Sponſæ.) † Vxorẽ tamẽ repudiari etiã alibi legitur[c]: ſicut etiam aliquando diuortiũ dicitur, cùm de facto tantũ matrimoniũ fuit[d]. Res enim quandoq; legitimi actus appellationem ſortiuntur, quamuis de facto ſolùm tenuerint: unde ſuprà annotaui, poſſe dici eũ emiſſe, qui de facto emit.

c l. ſi qua. ℣. de rit. nupt.

d l. quod Seruius. de cõd. ob turp.

11 e ¶ §. VERVM.) † Varia inter antiquos fuit opinio, quid inter ſe morbus, & uitiũ different: & Modeſtinus hîc morbũ temporalem, uitiũ perpetuũ dixit, cui ſententię etiam Nonius Marcellus accedit: at Sabinus uitiũ generalius nomẽ eſſe definiuit[e], quod etiam ad animũ referat. ſed & balbũ uitioſum eſſe, nõ morboſum. Vlpianus pro eodẽ accipi uitium & morbum ait, cũ quis in edicto ædilium curulium tollendæ dubitationis cauſa bis ὑγιὴς αὐτὸς idem dictum ſit. M. Cicero morbum totius corporis corruptionẽ exiſtimauit: ægrotationem, ſi imbecillitas accedat: uitium, cùm partes corporis inter ſe diſsident, ut diſtorſio membrorũ, & deformitas. Extat Comi antiquũ monumentũ hac inſcriptione:

e l. j. §. ſed ſciendum. de ædil. edict.

Morborũ uitia, & uitæ mala maxima fugi,
Nunc careo pœnis, pace fruor placida.

Huius Iuriſconſultorum cõtrouerſiæ etiam Gellius lib. Noct. Atti. IIII. cap. II. meminit.

f ¶ Luſcus.) Qualis fuit Annibal, Sertorius, Philippus, Antigonus, omnes optimi Imperatores, cùm tamen unoculi & coclites

12 eſſent. † Sanè oculorũ uitia ſic declarat Vlpianus[f]. Sed & μείωπα morboſum eſſe conſtat: idem ubi homo neq; matutino tempore, neq; ueſpertino uidet, quod genus morbi Græci uocant νυκταλωπίαν, eluſcationẽ eam eſſe quidam putant, ubi homo lumine adhibito nihil uidet. hęc ille in correctis exemplarib. † Sunt 13 Miopes, quaſi minus uidentes dicas: cuius uocis etiam apud Nonium eſt mentio. Nyctalopes uerò Latini luſcioſos uocant, Feſto autore. Horũ duplex ſpecies, alij interdiu uident, noctu nihil, quorũ Paulus Aegineta, Alexander lib. I. Celſus VI. meminere: ſed & Plinius horũ nocturnas cęcitudines cõmemorat. Alij parum interdiu uident, ueſpere aut noctu acie acutiores ſunt, ut Galenus in Iſagoge ſua teſtatur: horum quoq; Plinius aciem ueſpertinam appellat. Vtrunq; id malum breuiter & eleganter Iuriſconſultus diffinijt, licet imperitis anſam calumniandi dederit, non nyctalopa, ſed cæcum ab eo deſcribi cauillantibus.

f l. ſi quis. de ædil. edict.

uerò ſponſæ[d] remitti uidet: q̃d & in uxoris perſonã nõ abſurdè cadit. ¶ Verũ[e] eſt, morbum eſſe temporalem corporis imbecillitatẽ: uitium uerò perpetuũ corporis impedimentum: ueluti ſi luſcus[f] ſit: nam & luſcus utiq; uitioſus eſt. ¶ Seruis[g] legatis, etiã ancillam deberi quidã putant: quaſi cõmune nomen utrũq; ſexum contineat.

IDEM LIB. VII. REGVLARVM.

LEX CII.

DErogatur legi, aut abrogatur. Derogatur legi, cùm pars detrahitur: abrogatur legi, cùm adiicitur: abrogatur legi, cùm prorsus tollitur.

g ¶ §. SERVIS.) † Satis ſuprà perſtrinximus[g], quando maſculinum concipiat fœmininum, oſtendimusq; per extenſionem communi uſu approbatam, ex Baldi ſententia, id fieri. † At hoc reſponſo uidetur potius expriprietate ſermonis eſſe[h], dum nomen id commune appellat, & ita aliqui annotarunt: interpretaturq; Angelus cõmune eſſe nomen in ſubſtantia[i], licet non ita ſit in prolatione ſermonis. Ipſe arbitror etiam in prolatione eſſe cõmune: ſerua enim, datiuum habet pluralem ſeruis, ſicut ſeruus: unde meritò ex proprietate ſermonis etiam ancillas continet, non ex ea regula, quòd maſculinum concipiat fœmininũ: ſed ex alia, quæ habet, uerba generaliter accipienda, quatenus ex uiſermonis inferre poſſunt[k]. † Et quod de ſeruis dicitur, idem de dictione filijs, dicẽdum eſt: ueteres enim non filiabus ſolùm, ſed etiam filijs fœmININO genere protuliſſe conſtat. Ego cùm ius dicerem, & in teſtamento patris conditione filio appoſita, ſi ſine filijs deceſſiſſet, aliqui de maſculis tantùm intelligendum putarent, quibuſdam cõiecturis, quòd uidelicet propriam filiam teſtator excluſerat, & quòd ex lege municipali maſculi fœminis præferrentur, conſului quamplurimos notæ prudẽtiæ patresfamiliâs, an ſi ipſi illis uerbis teſtarẽtur, decedente filio neptem ſuam excludi uellent: negauerũt omnes, & huiuſmodi ſermone, de utroque ſexu ſeu communiter intelligere profeſsi ſunt, ſcrupuloſam recentiorum interpretationem omnes uno ore damnantes.

g l. j. ℣. cod.

h l. ſeruis. d. legat. iij.

i Ang. l. quisque. C. de ſ. fug.

k l. j. de dot. loſ.

1 *Leges olim per populi rogationem ferebantur.*
2 *Arrogatio adoptionis ſpecies.*
3 *Derogatio & abrogatio legis.*

DEROGATVR.) ¶ † Ferebantur leges per populi rogationem: quia Quirites uel à

uel à Consulibus, uel à Tribunis rogabant, uellẽt, iuberent ne, qd fieri: qui si sciuissent, id est, confirmassent, lata, sancitaq; lex erat.

2 Quæ & alio nomine rogatio dici potest. † Vnde & adoptionis species est arrogatio: quia ut A. Gellius scribit, non nisi lege lata, & per populi rogationẽ fieri poterat: hodie uerò rescripto principis opus est[a], postq; populus Romanus omne imperium in Augustũ trãstulit: quis hac in re aliter alij sentiãt[b]. † Eadẽ ratione dicitur derogatio, per quam aliquid diminuit de ui & effectu rogationis, id est, legis: sicut abrogatio, cùm tota penitus tollitur, ut etiam in II. Rhetoricorum M. Ciceronis declarat Victorinus.

rogatur legi, cũ prorsus tollitur.

IDEM LIB. VIII. REGVLARVM. LEX CIII.

LICET capitalis[a], latinè loquẽtibus, omis causa existimationis uideat, pœnæ tamen appellatio capitalis, uel mortis[b], uel amissionis ciuitatis, intelligenda est.

MODEST. LIB. II. EXCVSAT. LEX CIIII.

Ἡ τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐκγόνους ἐκτείνεται. Natorũ appellatio et ad nepotes extendit.

1 Capitalis causa quæ, & pœna capitalis.
2 Restitutus textus huius legis.
3. 5 Si statutũ de pœna capitali loquitur, an exilium irrogandum.
4 Famæ periculum uitæ æquiparatur.
6 Hodie ex usu loquendi pœna capitalis intelligitur, cum amputatur caput.
7 Membri amputatio an pœna capitalis sit.
8 A principio urbis pro delictis grauioribus pœna mortis ingerebatur.
9 Id mutatum fuisse lege Porcia.
10 Pœnæ Romanorum in exteros.
11 Hodie in pœnis mera carnificina.

1 LICET.) a ¶ † Capitalis causa quælibet intelligitur, quæ ad existimationẽ refertur: sed si pœnã capitalem dicimus, de ea intelligimus, cùm uita, libertas uel ciuitas perditur[c]. † Corruptus autẽ est codex: in aliquib. enim legitur, nõ tamẽ, in alijs deest negatio: sed omnino legendũ est, pœnæ tamen. Hinc

2 argumentũ colligitur, † si in lege municipali pœna capitalis, seu capitis simpliciter constituitur, nõ omnino de morte intelligendum, sed ut in pœnis mitiora sequamur, exiliũ irrogandum[d]. Fuere & qui solam infamiæ notam sufficere existimauerũt: unde traditum est, sicut beneficiarius cliens dñi uitã pro uirili tueri debet, alioquin beneficio priuatur,

3 ita etiã existimationẽ: † quoniã famæ periculum uitæ æquiparatur[e]. Sed & cùm sacerdoti capitale supplicũ decernitur, excõmunicationis plericq; intellexerũt[f]. † Verùm hæc ego iure cõsistere nõ arbitror: capitalis enim causa, de infamia, uel relegatione nõ nisi impropriè accipitur, ut interpretes omnes huius responsi argumento tradiderũt. At in inferendis pœnis etiã sermonis proprietas maximè obseruatur[g]. Quòd si delictũ ita atrox sit, ut iure cõmuni summo supplicio emendet, nõ est credendũ, legis municipalis autores, aliter capitalem pœnã accepisse, quàm mortis[h].

4 Quod etiã fatendum est, quoties eo iure exilium nulli facinori pro pœna additur: nec enim de eo actũ uerisimile est, † præsertim cũ uulgaris loquendi usus hodie pœnã capitalẽ tantũ intelligat, cùm amputat caput. Et ideo Iurisconsultus hic ex latino sermone latam illam significationẽ causæ capitali tribuit, non autem ex eo, quo uulgares & idiotæ utũtur.

7 † Sed an mẽbri amputatio pœna capitalis sit[i]? Et nõ esse receptũ est, nisi fortè crassiore significatione id nomẽ accipiamus: nõ enim membrũ amputari potest, quin reus existimationis suæ detrimentũ patiatur[k]. Iure autẽ uetere huiusmodi pœna nõ inferebatur, sed

8 hodie in quibusdam casibus, ex constitutionibus indicta est[l].

b ¶ Mortis.) † A principio urbis conditæ, pro delictis grauioribus pœna mortis reis ingerebatur: uerberibus enim à lictoribus affecti necabantur, uel arbori infelici suspendebantur. † Verùm M. Porcius Cato legem tulit, ne quis ciuis Romanus uerberibus necaretur, sed ex delicto in exiliũ mitteretur. Solebant tamen Senatores ex magna causa more maiorum, id est, eorũ qui ante legem Porciã uixere, reos punire, ut in L. Catilinæ collegas obseruatum fuisse Sallustius tradit. Imperatoribus quoq;, quoniam legibus soluti essent, ad necem ciuem Romanũ condemnare permissum erat, ut in Augusto Dion est autor. † In exteros autẽ rarò quoq; pœna mortis cõstituta fuit, sed damnatio in metallum, uel in insulam sufficere uisa est: aliquis enim eorũ usus erat, cùm opus facere cõpellerentur, & tamen merita pœna afficiebantur. Siquidem ut C. Cæsar apud Sallustium inquit, in luctu et miseriis, mors ærumnarũ requies, non cruciatus est. † At hodie in pœnis mera carnificina est, & per leges municipales uel strangulantur, uel decollantur, uel exurunt, uel mutilantur rei: qui si in opus publicũ damnarentur, & perpetuam pœnam subirent, idcircoq; acriorem, & maiori cæteris exemplo essent, publicéq; utilitatem aliquam afferrent: ut negari nõ possit, ut in plerisq; alijs rebus, sic hac quoq; in parte ab antiquis recentiores legumlatores superari.

1 C. Herennij Modestini sex libri de excusationibus.
2 Per extensionem filij nepotes appellantur.
3 Idem in uulgari idiomate obseruandum.
4 Quod de natis hic dicitur, idem in prognatis seu progenitis obtinet.
5 Progenitores pro quibuscunq; ascendentibus accipiuntur.

1 NATORVM.) † C. Herennius Modestinus libros de excusationibus sex conscripsit, & hos quidem græco sermone, quorum bonam partem in Digestis Iustinianus referri iussit, leguntur; hodie inde excerpta pleraq; lib. XXVII. sed ab indocto aliquo in

i. de mand. princip.
ij. de adopt.
ij. de publi. d. l. ij. de pœ s.
l. Lj. C. ne an. christ.
ista. de ma. nd.
j. de homi. d.
cum lege. de ista.
nol. d. l. ij.
l. qui manus. ẽ. de testa.
k l. nullam. C. de infam.
l l. ij. C. de ser. fug.

latinũ ſermonem translata: in eorum II. id re ſponſum habetur, quod ſub hunc titulũ Tribonianus collocauit: Η τῶν τέκνων προσηγορία καὶ υἱῶν τοὺς ἐκγόνους ἐκτείνεται. Veriſimile autẽ eſt à Bulgaro latinitatem conſecutum fuiſſe, eo, quo in preſentia legitur, modo.† Sanè hinc notandum eſt, per extenſionẽ filios nepotes appellari, idemq; in græco ſermone eſſe: uti hinc argumẽtum ſit, ſetiã in noſtro uulgari idiomate idem obſeruandũ. Qua ratione, ſi in uiri imperiti teſtamento mentio liberorũ, quę latior eſt q̃ filiorum, reperiat, putarim ſecũdum iuris diſtinctionẽ intelligi: quod & Bart. probat: ueriſimile enim eſt tabularium eius emphaſeos uerba latinè ſcripſiſſe, cuius fuerãt uulgaria ab illiterato prolata.† Sed an quod de natorũ appellatione hîc dicitur, locum ſibi uendicet etiam, cùm de prognatis, ſeu progenitis fit mentio? Et horum appellatione propriè nepotes cõtineri magis credderim: præpoſitio enim hoc inducere uidet, ſicut cùm pronurũ, pronepotem, proſocerum dicimus:† nam & progenitores, pro qui buſcunq; aſcendentibus accipiuntur.

1 *Liberti nomine, liberti libertorum non continentur.*
2 *Fallit quandoq;.*
3 *Socij mei ſocius, non eſt meus ſocius.*
Ibid. *Inimici mei amicus, mihi inimicus non eſt.*
Ibid. *Clientis mei cliens, clientulus mihi non eſt.*
4 *Ratio deciſionis in text. noſtro.*

IDEM LIB. XII. RESPONSORVM.

LEX CV.

MOdeſtinus reſpõdit his uerbis: libertis, libertabusq; meis, libertũ libertæ teſtatoris non contineri.

IDEM LIB. I. DE PRAESCRIPT.

LEX CVI.

DImiſſoriæ literæ dicunt, quæ nitus tranſtulit, Regis ſubditi propriè nõ dicuntur[f]: impropriè uerò ſecus eſt.† Quarum deciſionũ eam eſſe rationem arbitror, quòd uerba de eo, quod prius eſt, propriè accipiũtur: nõ de eo, quod poſterius, per quæ aliam perſonã aſſumũt[g]. uulgò dicuntur apoſtoli[a]: dimiſſoriæ autem dictę ſunt, quòd per eas cauſa ad eũ, qui appellatus eſt, dimittitur.

1 *Apoſtoli dicuntur nuncij: et de alijs huius uoculæ acceptionibus.*
2 *Apoſtoli dimiſſorij, refutatorij, reuerẽtiales.*
3 *Apoſtolos non petens, appellationi renunciare intelligitur.*

IDEM LIB. III. PANDECT.

LEX CVII.

ASſignare libertũ, eſt hoc teſtari, cuius ex liberis libertũ cum eſſe uelit. Cùm enim à ſententia iudicis appellatur, debet is, qui appellat, inſtanter ab eo petere huiuſmodi literas, quib. ſecundus iudex de cauſa inſtrui poſſit: teneturq; is, à quo petiti ſint, eos apoſtolos dare:† qui ſi appellationi detulit, dimiſſorij dicuntur[h]: ſi nõ detulit, refutatorij. Omnes autẽ obſequij aduerſus ſuperiorem teſtimoniũ præſtant: unde & ſi dubitẽt, an deferendũ ſit, dari debent[i], & ideo reuerẽtiales quibuſdam appellantur.† Sanè qui apoſtolos non petit, appellationi renunciare intelligitur[k]. Idem ſi in termino, quem ſibi iudex eorum accipiendorũ cauſa ſtatuerit, nõ compareat. Succurrí tamen in his caſibus ruſticitati quidam exiſtimauerũt: nec enim omnes hanc iuris obſeruationem nouerunt: ſed id ego affirmare non auſim[l].

1 *De aſſignatione libertorum ueteribus peculiari.*
2 *Verbum Aſſignare, ambiguum eſt.*

ASSIGNARE.) † Velleio Ruffo, & Hoſtorio Scapula COSS. Senatuſconſulto conceſſum eſt patri plures liberos habenti, cui filiorũ uelit, libertos ſuos aſſignare[m]: & licet huiuſmodi aſsignatio neq; legati, neq; fideicõmiſsi uim habeat, quæritur tamen ius patronatus ei filio, cui fuit aſsignatum. Sanè uerbum aſsignare, ambiguũ eſt, & ad translationẽ dominij referri poteſt[n], & ad ſolam pignoris uel cuſtodiæ conceſsionẽ[o]. Quapropter cauſa aſsignationis obſeruari debet: ſi enim translationi dominij ſufficit, eum qui aſsignauit, dediſſe interpretabimur: ſi nõ ſufficit, ſolam cuſtodiam cõmiſiſſe[p]. Quod & in dubio recipiendum eſt, ne donatio pręſumatur: & ita Bart. & plerique omnes declarant[q].

1 *Debitorem quomodo ſtrictè accipiamus.*
2 *Qui ſub cõditione uel in diẽ debet, propriè debitor nõ eſt.*
3 *An is, cui promiſſum fuit non petere per certum tempus, ſit debitor.*
4 *Lex à tutela debitorem generaliter reijciens, quomodo accipienda.*

a l. alimenta. de alim. leg.
b l. ſocij. §. tit. j.
c gl. l. j. §. cũ patronus. de off. præfect.
d Gl. 81. diſtinc. legitur.
e Bal. l. j. C. cõmun. de leg.
f Mod. d. l. ſocij.
g l. qui liberis. §. j. de uulg.
h l. ſi. C. de ep.
i c. j. de appell. in 6.
k Clem. quidam. de appell.
l Guid. Pap. q. 436. iij. col.
m l. j. de aſſig. lib.
n l. iiij. de cuſt.
o l. j. §. antepen. §. de uent. in poſſ.
p Leũ patr. §. plurib. de d. g. ij.
q Bart. l. ſi conſi. ſol. matr.

Si con

Ibid. *Si conſtitutum ſit, ne debitor uectigalia redimat, de quo debito re accipiendum.*

DEBITOR.) a ¶Suprà declarauimus quo ſignificatu accipiendus ſit creditor[a], & quo debitor, latioremq; harũ uocum expoſitionẽ oſtendimus; † hîc Iuriſcõſultus nos admonet, quomodo ſtrictè debitorem accipiemus: ut ís ſit, à quo inuito exigere poſsimus. † Qua ex diffinitione apparet, eum qui ſub conditione uel in diem debeat, propriè debitorem nõ eſſe: poſtquam autem conditio euenerit, retrò fingitur uerè debitorem fuiſſe. † Sed an is, cui promiſſum fuit non petere per certum tempus, ſit debitor? interim enim exigi pecunia ab eo nequit[b]: & ſimilem eum illi creditorem, qui in diem debet. † Collígitur autẽ hinc argumentũ: ſi lex à tutela debitorem generaliter reijciat: ſi item conſtitutum ſit, ne debitor uectigalia redimere poſsit, eum contineri, qui propriè ſit debitor, non autẽ conditionalem, ûel qui in diem debeat[c]. Sed hæc mihi ſententia non placet: ratio enim huiuſmodi legum eſt, ut magis conſultum ſit Reipublicæ uel pupillo: unde cùm conditio ad tempus promiſsionis retrò trahatur[d], poſſet Reſpublica uel pupillus à priore creditore excludi: largè igitur debitoris nomen erit accipiendum, cùm par ratio utroque in caſu hoc ſuadeat[e].

b ¶Exigi.) Id eſt, ab inuito extorqueri: hęc enim huius eſt uerbi ſignificatio, ut Accurſius probat[f].

1 *Sequeſter quis dicatur à Modeſtino I.C.*
2 *Modeſtinus taxatur in dictione Sequeſter.*
3 *Occurrere & ſequi quomodo differant.*
4 *Sequeſtres à depoſitarijs differunt.*
5 *Quæ actio aduerſus ſequeſtrum detur.*

1 SEQVESTER.) † Sequeſtrum hîc dici proditum eſt, quaſi occurrentem controuerſiæ, ſequentemq; litigatores. Lauinius tamen in libro quem ſcripſit de uerbis ſordidis, ſequeſtrum dici mauult, quòd eius utraque pars fidem ſequatur: idq; etiam A. Gellius libro XX. probat, & mihi non diſplicet.

2 † Etymologia enim à Iuriſconſulto hîc tradita, ſubdura eſt, in quẽ & illud intorqueri poteſt, quòd occurrere & ſequi pro ſimilibus accipit, cùm penitus ſint diuerſa. † Occurrit qui aduerſum tendit, ſequitur qui pòſt uenit.

3

4 In hoc autem differunt[g] † ſequeſtres à depoſitarijs, quòd illi plurium partium ſe medios gerunt, hi etiam ab uno deligunt: hincq; apparet errare magiſtratus, qui ſub prętextu ut iurgijs & ſeditionibus obuiam eant, fructus penes alteram partium ſequeſtro deponunt: debet enim ſequeſter eſſe medius, nõ ex collitigatoribus eligi[h]. Quòd ſi iudex uereatur, ne fructus rei cõtrouerſæ diſſipentur, nõ eos ſequeſtro tradere, ſed deſcribere ſimpliciter debet, ut finita lite uictori cõſultũ ſit[i]. † Sed quæ actio aduerſus ſequeſtrum competit? Et nemo dubitat, depoſiti actionem ſequeſtrariã[k]. Addunt quidam, etiã pręſcriptis uerbis agi poſſe, ut aduerſus eum, qui ęs ſpõſionis cauſa annulos accepit, reddere negat[l]. Sed hîc ſequeſter non eſt: nec enim ab utraq; parte annulus depoſitus fuit, nec de eo ulla erat controuerſia.

1 *Bonæ fidei poſſeſſor fructus lucratur, & longo tempore præſcribit.*
2 *Quis ſit bonæ fidei poſſeſſor.*
3 *Etiam iniuſta & fatua cauſa officit, ne poſſeſſor cenſeatur eſſe malæ fidei, & ut lucretur fructus.*
4 *Bona fides regulariter præſumitur, quod & exemplis oſtenditur.*
5 *Bona fides an in eo præſumatur, qui nullum habet titulum.*
6 *Quoties poſſeſsioni ius ciuile reſiſtit, bona fides non præſumitur.*

BONAE FIDEI.) Multum intereſt ſcire, quando quis bonæ fidei poſſeſſor ſit: 1
Tis enim & fructus lucratur, & longo tempore præſcribit[m]. Hîc autẽ Iuriſconſultus † eum 2
eſſe bonæ fidei oſtendit, qui titulum habet, ſeu ab eo quem dominum arbitratur, ſeu ab eo quem domini procuratorem, aut tutorẽ exiſtimat[n]. Quòd ſi credulitati illi ſuæ iniuſta fatuáue aliqua cauſa anſam dederit, nihilominus fructus lucrabitur[o]: quoniam ut eos ſuos faciat, ſufficit ſi dolo careat. † Huiuſmodi autem cauſa, licet in bona fide poſſeſſorem non conſtituat, efficit tamen, ne malæ fidei uideatur[p], idq; ſatis eſt & fructuũ acquiſitioni, & longiſſimæ præſcriptioni[q]; itemq; ei poſſeſsioni, de qua ſummariè litis inſtruendæ cauſa ſolet tractari[r]. At uſucapioni, & X. uel uiginti annorum præſcriptioni non ſufficit[s]: hæc enim non niſi bonæ fidei poſſeſſorem adiuuant. † Præſumitur autem regulariter bona fides[t], etiam in eo, qui iuris errore lapſus ſit, niſi contractui lex ſpecialiter reſiſtat: ueluti cùm cenſitorum uenditio abſque agro, cui aſcripti ſunt, celebratur[u]. Idem ſi in iure naturali, uel quaſi naturali, uel etiam in ciuili iure ueriſimiliter omnibus explorato,

a creditores. l. conditionalis.
b l. j. in fin. cert. pet.
c cui. §. de eio.
d ret. l. ſi fide ſor. de le. j. idicõm. §. rem. de leg.
e propriè. de poſi.
f Velleio Rufo. ARB.) † Scipula COIS. Senatus
g Bald. c. j. de ſeq. poſſ.
h i l. penult. §. ex quadr. de doli except.
k l. & apud. l. ſi in Aſia. dep.
l l. ſi rem. in fi. de præſc. uer.
m l. ſi fir. §. j. de uſucap.
n l. quicunq;. in fin. de pub.
o l. igitur. §. poteſt. de lib. ca.
p l. ſed etſi. §. ſcire. de pet. hæred. Bart.
q l. j. C. ubi cau. ſtat.
r d. §. poteſt.
s l. fin. pro ſuo.
t l. penul. C. de euict.
u l. quemadmodũ. C. de agr. & cenſ.

a Doct. l. ex cõsensu. §. fi. de appell. Ang. Imol. Raph.

euidentissimoq; erretur[a]: atq; ita plerisq; uisum est. Sed & qui domino contradicente emit, malæ est fidei[b]: & qui dolo uenditorem pellexit[c], quiq; ab eo emit, quẽ uendendi ius nõ habere sciebat[d]. †Sed an bona fides in eo præsumat, qui nullum habet titulũ? Et nisi de possessore antiquiore constet, præsumi receptũ est[e]. Quod uerum arbitror, si is persuasũ habet ad se rem pertinuisse: alioquin quod suũ non est, scire debet ad alios spectare[f]. Cęterũ & †quoties possessioni ius cõmune resistit, bona fides non præsumit. Quapropter q; ius seruitutis prescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet[g], cùm pro cuiusque rei libertate regulariter præsumamus[h].

b l. si fundũ. C. de rei uend.
c l. dolus. C. de rescin. uend.
d l. qui à quolibet. de cõtrahend. empt.
e Bart. l. Celsus. de usucap.
f l. fin. C. unde ui.
g c. j. de præscr. in 6.
h l. altius. C. de serui.

1 Censere, est sententiam suam exponere, & constituere.
2 Senatus censuit, populus iussit.
3 Censere interdum significat præcipere.
4 De censoribus aliqua.
5 Principes, duces, pontifices, non habere absolutam potestatem in subditos.
6 Ius Italicum à prouincialium iure distinguitur.
7 Liberæ seu francæ ciuitates in Germania solæ antiquam libertatem obtinent.

IABOL. LIB. VI. EX CASSIO.

LEX CXI.

CEnsere est cõstituere, & præcipere: unde & dicere solemus, censeo hoc facias, & senatum aliquid censuisse: inde & censoris nomẽ uidetur tractum.

IDEM LIB. XI.

LEX CXII.

1 CENSERE.) †Censere propriè est sententiam suam exponere[i], & constituere. Solebant autem à Consulibus Senatores interrogari, quid fieri placeret: Populus uerò
2 Romanus, uellet iuberet ne. Quapropter† senatum censuisse, populum iussisse, rectè dicimus. Hocq; loquendi modo plena sunt antiquiorum autorũ uolumina: cũ q; uis & †censere
3 sit præcipere: quę enim censuerat senatus, ob
4 seruanda omnino erant[k]. Hinc & †censores dicti, qui quinto quoq; anno de ciuium moribus iudicarent, præsentis transactæq; uitæ rationẽ perquirerent, indignos honorib. abdicarent, famosos notarent, publica locarẽt, censum ciuium peragerẽt, perq; necessarius rectè institutis urbibus magistratus, qui tamen hodie nusquam est, cùm ea quæ ad auaritiam pecuniarumq; æruscationẽ pertinent officia, mirum in modum coaluerint, ubiq; laqueos tendentib. Satrapis, hallucinãtibus Theologis, adulantibus Iuriscõsultis, persuadentibusq;, omnia principibus licere, summamq; eorum & liberã esse potestatẽ. †Quod
5 certè in Italia uerũ non est: Romani enim cæteris Italis fœdere in societatem attractis, in Augustum lege regia non nisi ius transferre potuerunt, quod ipsi ex fœdere habebant: ut ridiculum sit affirmare, Pontificibus, Ducibus, & quos Germanica uoce Marchiones uocant, absolutã in subditos potestatẽ competere, quæ nec ipsi Imperatori in Italos cõpetit, unde illi causam habent. Atq; hinc est, quòd suprà in tractatu de censibus[l], †ius Itali cum à prouincialium iure distinguitur: illi in censum uniuersas facultates deferre tenebãtur, & tributum soluebant: Itali liberi erãt, æquoq; cum Romanis iure agebant. †Solę antiquam in 7
dolem retinuerũt in Germania ciuitates, quas illi francas uocãt: ut enim Imperatoris fastigium libẽter agnoscunt, ita tributis se atteri, uiolentia urgeri, tyrannide opprimi nõ patiuntur.

i l. item. §. pridie. de pet. hæred.
k §. S. consultũ. Instit. de iure natur.
l l. j. §. de cens. 6

LIttus publicũ est eatenus, quatenus maximè fluctus exæstuat. Idem iuris est in lacu, nisi is totus priuatus est.

IDEM LIB. XIIII. EX CASSIO.

LEX CXIII.

MOrbus sonticus est, qui cui que rei nocet.

1 Quod de littore dicitur, idem in lacu publico locum habet.
2 Lacus publicus quis sit, & quomodo à priuato differat. & num. 4
3 Lacus, stagnum, fossa, differunt.

LITTVS.) †Quod de littore maris suprà 1
uidimus, producitur per Iuriscõsultum etiam ad lacus, dum tamen priuati non sint: sed & si Reipublicæ sit, qui soleat piscatorib. locari, ut est Thrasimenus Perusij, uidelicẽt priuatorum naturam sequi, idq; in alluuionis tractatu[m] Bartolus probat. †Publicum ergo 2
lacum propriè accipiemus, qui in usu publico sit, & in quo unicuiq; piscari fas est. † Sanè 3
lacus est, qui perpetuam habet aquam[n]. Stagnũ, quod temporalem, ut si hyeme tantùm. Fossa receptaculum est aquæ, manu fa
ctum. †In eo autem priuatus lacus à publico 4
differt, quòd publicus eatenus publicum littus habet, quatenus hybernus fluctus maximus exæstuat: at in priuato id tantùm littoris constituitur, quatenus actum est[o], & in eius
uenditione tempus contractus obseruamus. 5

m uerbo, fluuio in fin.
n l. j. ut in flum. pub.
o l. rutilia. de ed. trab. empt.

1 Morbus quomodo accipiatur in lege XII. tabul. & item morbus sonticus. & num. 5.
2 Morbo sontico impeditus, in ius uenire non tenetur.
3 Dies fissus in iure qualiter intelligatur.
4 Diffindere pro differre.

MORBVS.) Lege XII. tabularum, qui morbo laborabat, in ius uenire nõ cogebatur, nisi aduersarius iumentum illi dedisset, uel plaustrum, quo ueheretur. †Accí- 1
pit autem ea lex morbum, pro aliqua imbecillitate, & inualentia: alioquin ubi uitæ periculum uertitur, morbum sonticum appellat, quasi maiorem, uimq; nocendi habentem, ut
Sext. Cæcilius Iurisconsultus apud Aulum 2
Gellium interpretatur. † Hoc morbo qui affectus erat, neq; in ius uenire, sed nec procuratorem mittere cogebatur[p], sententiaq; aduersus eum lata, nullius erat momenti[q], iubebat enim lex iudicij diẽ esse diffissum, cuius nominis

p l. ij. §. si quis in iudic. §. j. quis caut.
q l. quæsitũ. de re iud.

nominis rationem ex Seruio grammatico in
3 VI. Aeneid. commentario colligere licet.† Is in iure diem fissum dici interpretat, qui partim religiosus, partim fastus est. Idem opinor qui & intercisus à Macrobio appellatur. Cùm ergo aliqua negocia expediendа erant, quæ propter religionē differre oportebat, dies diffindebat, id est, scindebat in sequentem. Meminit huius uocis præter A. Gellium, Liuius quoq; ab urbe cōdita lib. IX. Sed & Horatius lib. II.
4 Sermo.† Nihil hîc diffindere possum, id est, differre, quò minus pro te pronunciem. Atq; ita ipse sentio, licet indiscussum id uerbum Politianus in Miscellaneis cap. XL. reliquerit, idcircoq; non omnes suam in sententiam trahere potuerit.† Sanè Iurisconsultus hîc simpliciter sonticum
5 morbum diffinit, qui cuique rei, intellige de qua agitur, nocet. Et ideo, ne quis in ius ueniat, sonticus morbus accipiet, qui grauior est, noceatq; ne uenire possit, ut magna febris [a]: ne uerò mancipium ueneat, sonticus accipiet, perpetuus uel reciduus [b]: non enim est uerisimile emptorē, si huiusmodi morbo laborare seruum sciuisset, fuisse empturum.

l. quæsitum. fin. de edil. dict.

1 *Soluendo an quis sit, attenditur, ut solidum creditori suo soluere possit.*
2 *Soluendo esse dicitur, cuius fideiussor soluendo est.*
3 *Soluendo est, qui in nominibus æs suum habet.*
4 *Regula, factum non uideri, quod perfectum non est, in quibus procedat.*
5 *Indiuidua quatuor modis accipi.*

1 SOLVENDO.) a ¶† An quis sit soluendo creditori suo, hoc attenditur, ut solidum possit soluere. Quapropter cùm lex fulloni aduersus furem actionem det [c], si is fullo domino soluendo sit, nisi possit solidum dare, concedenda ei nō erit actio, ne compellatur dominus ex uno iudicio duo facere: ut uidelicet contra fullonem ex locato agat, & quanto minus consequetur, aduersus furem condicat: id enim ei damnosum esset: sed qui cum duobus cōtraxit, graue sibi existimare nō debet, si contra duos experiundum erit:
2 qua ratione† ut quis soluendo dicatur, etiam fideiussoris facultates ei aggregandæ erūt [d]: satis enim est, si per alium soluendo sit [e].† Sed
3 & qui in nominibus æs suum habet, soluendo dicitur [f]: compelli enim poterit in executione cōdemnationis, ut nomina uendat, uel exigat: quod intelligendum, si debitores idonei sunt, & bonam fidem agnoscunt [g]. Sanè is cuius bona uenierunt, suspectus est, tanq; soluendo non sit [h].

l. furiaq. de fur.
si plures. §. præterea. de deiuss.
nemo dubitat. j. tit. j.
facere. ubi lex. sol. mat. 1. diuo. §. fi. de re iudi.
tres tutores. 1 fi. de admi. at.
rei. §. fi. eod.

IDEM LIB. XV.
LEX CXIIII.

SOluendo esse nemo intelligit, nisi qui solidum [b] potest soluere.

IDEM LIB. IIII. EPISTOLARVM.
LEX CXV.

QVæstio est, fundus à possessio-

quæ regula in his procedit, quæ indiuidua appellamus [k].† Ea quatuor modis accipi receptum est: Natura, ut seruitutes. Voluntate contrahentium, ut in eo qui in binos arbitros cōpromiserit, uel binos symphoniacos emerit: nō enim uerisimile est altero fuisse contentum. Forma, ut in fideiussione, quæ principali obligatione grauior esse neqt, aliàs penitus uitiatur. Accessione, ut cū quis Iudæo fundum cum colonis Christianis uēdit: coloni enim à fundo separari possūt [l]

5
k Bart. l. græcè. §. illud. de fideiuss.
l l. quemadmodum. C. de agric. lib. xj.

ne, uel agro, uel prædio, quid distet. Fundus est omne, quicquid solo tenetur. Ager est species fundi, quæ ad usum hominis comparatur. Possessio ab agro iuris ,pprietate distat: quicqd em̄ appræn-

1 *Fundus, ager, possessio, prædiū, quomodo inter se differāt.*
2 *Fundus translatiuè pro autore accipitur.* (& *nu.* 3. 4. 5
6 *Lege* XII. *tabul. duplex tantum alienationis species.*
7 *Per usucapionem lege* XII. *tabul. proprietas non acquirebatur, sed iuris autoritate possessor defendebatur.*
Ibi. Vsucapio dicitur autoritas.
8 *Valla reprænsus.*
9 *Possessionis definitio.*
10 *Possessio quare dicatur usus à iure separatus.*
11 *Ex facto ius oritur.*
12 *Possessio semper est facti, siue de acquirenda, uel acquisita, uel amissa loquamur.*
13 *Possessionis duplex qualitas, naturalis & ciuilis.*
14 *Ciuilis possessio semper iusta, naturalis quandoq; iniusta.*

QVAESTIO.) Declarat Modestinus, quid inter se differant quatuor hæc uocabula, fundus, ager, possessio, prædium. Et fundum generaliter accipit pro omni eo, q̄d solo continetur [m], deduciturq; à uerbo funde re: hinc & μετάφορικῶς fundus pro autore accipitur, ut Festus inquit. Sic apud Cice. in oratione pro Cn. Cornel. Fundi populi. & apud Plautū in Trinummo: Fundus potior, id est, pes, & fundamentū promissionis.† Ager uerò non tam latam habet significationem, sed eum fundū significat, in quo agatur, unde & nomen sumpsit, secundum M. Varronem. Ager ergo est, qui colitur, & qui fructuum causa habetur, cùm fundus quamlibet soli superficiem, etiam incultam, & nulli usui destinatam, in qua aliquid fundari possit, significet.† Possessio is est fundus, qui non iure seu mancipatione nobis comparatus est, sed usu & præscriptione quæsitus, ut etiam Festus scribit: & ideo eius proprietas ad nos nō pertinet. Sed & si pertinere non possit, ut quia res sacra, possideri tamē potest, possessioq; dicitur.† Prędium tam ad possessionem, quàm ad agrum refertur: unde siue quis per mancipationem, uel in iure cessionem, agrum, siue per usum possessionem acquisiuisset, rectè suum prædium appellabit. Tradidit autem Modestinus hanc differentiam, legem XII. tabul. interpretans,† quo iure duplex tantū modo alienationis species erat, quæ per nexum, & quæ per cessionem fiebat [n], ut M. Ci

1
m l. fundi. j. eod.
2
3
4
5
6
n Cyn. l. j. C. de usuc. transf.

7 cero in Topicis declarat. †Per usucapionem uerò proprietas nõ acquirebat, licet iuris autoritate possessor defenderetur. Hinc eodẽ in opere Tullius usucapionem autoritatem appellat: Autoritas, inquit, usus fundi biennii est, sit ergo & ædium. Idem Officiorũ lib. I. Aduersus hostem æterna autoritas. In lege quoq; Attinia, cuius A. Gellius lib. XVII. meminit, dicebatur, quod subreptũ erit, eius rei æterna autoritas esto, id est, æternum tempus antequam usucapiatur. Venuleius autoritatẽ ius esse interpretatur, quo autor, id est, dominus rem suam uendicare potest: unde amitti, inquit, autoritatem, id est, actionem pro euictione[a], placet. Et ita accipiendum hoc responsum ipse arbitror: †quo sensu ridiculus ipse Valla erit, qui cùm uulgari interpretationi, uir alioqui non uulgaris, adhęsisset, Iurisconsultum nostrum increpat, musca planè, quod dicitur, elephantũ. Illud non negauerim, in posteriore iuris disciplina, hanc differentiã non fuisse obseruatam, cuius rei nos etiam Accursius admonet.

dimus, cuius ꝓprietas ad nos non pertinet, aut nec potest ꝑtinere, hoc possessionẽ appellamus. Possessio[d] ergo usus est. Ager proprietas loci est. Prædiũ utriusq; suprascripti generale nomen est: nam & ager & possessio huius appellationis species sunt.

a l. fin. de euict.

8 a ¶Possessio.) †Colligi hinc potest diffinitio possessionis, ut sit usus rei à proprietate uel iure separatus. Hinc usucapio, id est, acquisitio, quæ per usum, hoc est, possessionẽ fit. Aelius quoq; Gallus, cuius responsa frequenter in Digestis citantur[b], possessionem definiuit, esse usum fundi, uel ædificij: atque ita Festus Pomp. refert. Sed & Cor. Fronto: In habẽte, inquit, onus, in possidẽte usus est.

b l. nec utilem. C. ex quibus caus. maior.

10 †Idcirco autẽ à iure dixi separari possessionẽ, tum ut ostenderem ab eo usu, qui seruitutis species est, differre: tum etiam, ut eos sequerer, qui possessionem facti, nõ iuris esse censuerunt: quod apertissimè multis in locis Iurisconsulti attestati sunt[c]. Nec quicquã me mouet, quòd etiam ius possessionis aliquando legimus: †ex facto enim ius oritur, & ius habere is quoq;, qui ex pignore prætorio detinet, dicitur[d]: nec idcirco cõsequens est, cõtrectationem illam esse iuris. Summè autem ridiculi uidentur, qui inter acquisitionem, retentionem, amissionemq; possessionis distinguunt, cùm hi actus manifestè ab ipsa possessione differant: sicut procreatio, uita, mors hominis, ab homine differũt, nec qui nascendo homo fuit, moriendo est asinus. † Quapropter si cùm possessio acquiritur facti est, & acquisitã & amissam cõsequens est facti esse[e].

c d. l. ne utilem. l. j. §. j. & ij. de acq. poss.

d l. si finita. §. pen. de dam. infect.

e l. nemo. C. de acquir. poss.

13 †Eius possessionis duplex est ratio, seu qualitas: nam cùm quis corpore possidet, usumq; rei apprænsæ percipit, naturaliter possidere dicit: quòd si uerè ipse rei nõ insistat, neque usum percipiat, sed per interpretationem legis, ciuiliter quoq; possidet. Qua ratiõe perfructuariũ, & eum qui precariò rogauit, possidemus[f]: & licet ipsi naturaliter fundo insistant, tamen propriè non possident, quia nomine nostro sunt in prædio[g]. †Ciuilis igitur possessio semp iusta est, quoniã lex interpretationẽ illam, non nisi iusta ex causa adhibet. At naturalis quandoq; iniusta est, siue quia res prohibita possideri[h], ut liber homo: siue qa persona incapax, ut seruus[i]: siue causa iniusta, ut raptor: siue iure ciuili inualida[k], ut cùm pater filio, maritus uxori donat[l]. Et ita ipse sentio, licet alij aliter diffusissimis tractatibus, & à quibusdam recentioribus usq; ad nauseam auctis.

f l. certè. §. de de precar.

g l. j. in fin. ff. de ope. no. nunc.

h l. quod Seruius. de acq. poss.

i l. uij. §. fin. eo. tit.

k d. l. j. §. ij.

l l. j. §. deijciatur. de ui & ui armat.

IDEM. LIB. VII.

LEX CXVI.

QVisquis mihi alius filij filiúsue hæres sit, his uerbis Labeo ait nõ uideri filiam cõtineri. Proculus cõtrà: mihi Labeo uidet uerborũ figuram sequi, Proculus mẽtem testantis. Respõdi, nõ dubito quin Labeonis sen-

1 *His uerbis, Si quis mihi alius filij filiúsue hæres sit, an filia contineatur.*

2 *In præsumptionum concursu illi adhæremus, quæ uerborum proprietate defenditur.*

3 *Si constitutum sit, uerba testamentorum ad literam accipi debere, relictum filijs an sit præstandum filiabus.*

4 *Filijs pro filiabus, in casu datuo ueteres dixere.*

QVISQVIS.) †Cùm testator unũ ex filijs exhęredẽ fecisset, alios etiã posthumos hac clausula instituit: Quisquis mihi alius filij filiúsue hæres sit. dubitatũ fuit, an filia cõtineret: & ex proprietate uerbi nõ contineri Labeo, sed ex mente Proculus existimauit: quapropter si aliquib. cõiecturis de cõtraria mente appareat, Labeonis sentẽtia obseruabitur, ueluti cùm testator proprijs filiabus exclusis, filiũ instituit, & si sine filijs decesserit Semproniũ: natis enim filiabus, nõ deficere conditionẽ plerique existimauerũt: nam cùm proprias filias pater excluserit, uerisimile est multò fortius uoluisse ab hæreditate neptes reijci. Sed hoc mihi nõ sufficere uidetur: proprias enim filias propter filij masculi maiorẽ amorẽ exclusit: at Semproniũ testator nõ ita amasse existimandus est, ut neptib. suis prætulerit: efficacior est igitur cõiectura, cùm ex lege municipali ab intestato succedentes masculi fœminas excludunt: uidetur enim testator cùm de filijs mentionem fecit, eos ad successionem uocasse, quemadmodũ à lege uocantur: præsumpta enim testatoris mens, per quam masculinũ cõcipit fœmininũ, illi præsumptioni cedit, qua secundum leges uoluntatem suam quemlibet regere[m], accommodareq; dicimus: † & in præsumptionũ conflictu illi potius adhæremus, quæ uerborũ proprietate

1

m Bart. §. cum ita. ad Treb.

2

3 tate defenditur.† Cæterum & ſi conſtitutum ſit uerba teſtamentorũ ad literam, & ſine interpretatione intelligi debere, quod filijs relictum erit, filiæ nõ præſtabitur: atq; hoc laſoni [a] uiſum eſt. Sed hac in queſtione id ipſe nõ approbauerim, cũ potius credendum ſit antiquorũ exẽplo de fœmina quo

a l. qui filias. de lega. j.

4 que actũ fuiſſe: † ſiquidem Næuius Plautusq; caſu dandi filijs, nõ filiabus dixerũt, ut Priſcianus lib. VII. probat: quapropter ſatisuidetur ad literã poſſe accipi de fœminis, ut meritò ſententia Labeonis figuram uerborum conſiderantis, nihil nos moueat, cùm etiam uis uerborum ex poſitioni huic non refragetur, tametſi ex frequẽtiore uſu fortè aliud ſit ſtatuendum. Additur & à pleriſq; alia coniectura, ut ſi in aliqua parte teſtamenti filiorũ maſculorũ mentionẽ teſtator feciſſet, q̃uis alio in loco ſimpliciter filios nominet, uideat ſemper de maſculis tantùm intellexiſſe, ſed id non omnino uerum eſt, ut infrà attingam [b].

Herennius

b

tentia uera non ſit.

IDEM LIB. VIII. EPIST. LEX CXVII.

NON poteſt uideri minus ſoluiſſe is, aduerſus quem amplioris ſummę actio non competit.

1 *Ad facti ſpeciem adaptata hæc lex.*

2.3 *Extenſio tex. noſtri ad fideiuſſorem, actionis arbitrariæ nomine intercedentem.*

1 NON POTEST.) † Finge: decem tibi ex ſorte debebam, ſed propter morã meã intererat tua plus accipere: iudex me cõdemnauit in ſortem, an ea ſoluta, dicar minus ſoluiſſe? Et hìc traditur nõ uideri: eius enim q̃d ex mora debebam, actio nulla tibi competebat, ſed totũ officio iudicis continebat, quod

C. de poſ.

2 lata ſentẽtia amplius nõ interponit [c]. † Idemq; eſt in fideiuſſore, qui actionis arbitrariæ nomine intercedit: quod enim propter rei moram ex arbitrio iudex auget, ſi non ſoluerit, non tamen minus ſoluiſſe uideri poteſt, cùm huius damni cauſa nulla aduerſus eum actio

n. de eo id cer.

3 competat [d]. † Sed pone, aliquis fideiuſsit hoc modo, ex his quæ Titius tibi debet, quanto minus ſoluet, ſpondeo: is Titius miles eſt, ita quòd niſi in eo quod facere poteſt conueniri nequit, an fideiuſſor tenebitur [e]? Et puto teneri: aduerſus enim Titium amplioris ſummæ actio mero iure competit, licet per exceptionem illi conſulatur. Sed & ei cui pignoris retinendi ius eſt, minus ſolutum uidetur, tametſi actio illi nõ competat, ut in chirographario [f] creditore, & eo qui ſub pignore mutuauit, & nudo pacto cauit de uſuris [g].

cum. de re

C. etiam. chirog. cr retent. de uſur.

1 *Nationum aliæ Romanis ſubditæ, aliæ fœderatæ, aliæ liberæ, aliæ nec hoſtiles, nec coniunctæ. & num. 3.*

2 *Germani ſemper pro libertate aduerſus Romanos pugnarunt.*

4 *Omnes Chriſtianos hodie populum Romanum eſſe.*

5 *In bello cum Turcis ius poſtliminij locum habet, & capti efficiuntur capientium: ſecus inter Chriſtianos.*

6 *Capti libertatem hodie non amittunt.*

7 *Capta in bello inter Chriſtianos geſto, an fiant capientium.*

HOSTES.) † Nationum aliæ populo Romano ſubditæ erant, ut prouinciales: aliæ fœderatæ, quo iure quædam ciuitates & in Aſia, & in Hiſpania, alijsq; prouincijs utebantur [h]: ſic etiam Aetolos ſe Romanis iunxiſſe, T. Liuius lib. XXXVII. eſt autor. aliæ penitus liberæ, & ſuis legib. relictæ, niſi quòd maieſtatem populi Rom. comiter obſeruare tenebãtur, ut Maſſilienſes: aliæ hoſtiles, ut Parthi & Germani, q̃rum illi propter æmulationem, † hi pro libertate aduerſus Romanos ſemper pugnauerunt, donec tandem imperium euerterunt Turcæ qui ex Perſide prouenerant, orientale: Gothi, Hunni, Vandali, omnes ex Germania, occidentale: quod tamen Caroli Magni auſpicijs rurſus inſtauratum eſt. Aliæ nec hoſtiles, nec aliquo modo illis coniunctæ, ut [i] Scythæ, quos Tartaros uocamus, quiq; Mæotim incolunt. At cùm Antonini conſtitutione omnes qui in orbe Romano [k] erant, ciues Romani effecti ſint, † ſequitur omnes Chriſtianos hodie populum Romanũ eſſe: quo iure exciderunt, qui in Aſia, Aphricáue, cæteriſq; prouincijs fidem CHRISTI non agnoſcunt: hi enim hoſtes populi Romani ſunt, & ciuitatis Romanæ ius amiſerunt. † Hincq; eſt, quòd cum Turcis & Sarracenis indictum nobis eſt bellum: ſuntq; uiciſsim iura poſtliminij, & capti in bello efficiũtur capientium. At inter Chriſtianos aliud eſt: cùm enim ex lege CHRISTI omnes ſint fratres [l], quæ inter eos mouentur arma, plus quàm ciuilia ſunt, unde ius poſtliminij in his non eſt [m]. † Hincq; uidemus antiquiſsima conſuetudine introductum, ut capti libertatem non amittant, ſed præſtita uictori pecunia (λύτρον Græci uocãt) ueniam recedendi impetrent. † Qua ratione etiam arbitror, capta in huiuſmodi bello, capientium non fieri: & id præſertim in eo, quod forũ conſcientiæ uocamus, licet Theologi, uel μεταιέλογοι potius, quidam aliter ſenſerint: niſi ab his capta ſint, qui libertatem ſuam tuentur, & iniuſtè ab aliquo tyranno uexantur: unicuique enim iure naturali permittitur defenſio, quam nec Chriſtiana lex nobis abſtulit: alioquin ſi duo principes de imperio belligerent, ridiculum eſt credere permiſſum eſſe militibus, alterutrius ſubditos ſpoliare, cùm eorũ nihil interſit, uter regnet: paratiq; ſint illi uictoris imperio obſequi, & quod Petrus in priore epiſtola præcipit, ὑποτάγητε πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι· μόσιν δὲ ἐλευθέρων.

h l. non dubito. de cap.

i l. iiij. §. j. de capt.

k l. in orbe. de ſtat. hom.

l xj. q. iij. c. ad menſam.

m l. ſi quis. §. fi. de capt.

1 *Nomina iuris alia particularia, alia uniuerſalia.*

2 *Vniuerſalia tripliciter aſſumuntur.*

3.4 *Hæreditas eſt iuris, & hæres dicitur, etſi nihil ſit in hæreditate.*

5 *Peculium, dos, patrimonium, ut nomen suum habeat, aliquid requirit.*
6 *Quæ corporũ uniuersalia sunt, uniuersaliter uendicantur, non particulariter: secus in his, quæ iuris cõmunionem habent.*
7 *Bona deducto ære alieno intelligantur.*

1 HAEREDITAtis.) Nomina iuris alia sunt particularia, ut obligatio, seruitꝰ, dominium: alia uniuersalia. † ea tripliciter assumuntur: aut enim uniuersitas solius facti seu corporum est, ut grex, chorus, familia: aut iuris & facti mixtim, ut peculium, dos, patrimonium: aut solius iuris, ut hæreditas: † ea enim nomen seruat, etiã si nulla corpora hæreditaria sint[a]: idemq; arbitror, si nihil sit in hæreditate. Vnde si quis nec alienũ, neq; suũ æs habens decedat, poterit se proximus agnatus eius hæredem appellare, cuius in hæreditate nihil omnino sit: † nomẽ enim hereditas est iuris, per quod persona defuncti repræsentatur, nõ autẽ facultatũ. † At peculiũ, cùm solius iuris nõ sit, ut nomen suũ habeat, aliquid requirit. Idem in dote & patrimonio. In his uniuersalibus propter æs alienũ nõ fit deductio corporum: unde si seruus debeat domino plus, quàm sit in peculio, corpora tamen peculia remanent[b]: & si uxor debeat marito, propter expensas necessarias in fundo dotali factas plus quàm fundus ualeat, remanet tamen ex Pomp. Vlpianiq; sententia fundus dotalis, licet Scæuola omnino desinere[c], Paulus soluta pecunia reuerti in causam dotis[d], censuerint. Diminuitur tamẽ uniuersitas ipsa, licet corpora nõ diminuantur, censeburq; tanto minus in peculio & dote esse. † Sanè quæ corporum uniuersalia sunt, particulariter uendicari nequeunt, sed uniuersaliter: ut grex[e]. At quæ iuris cõmunionẽ habent, in uniuersum nõ uendicantur, sed particulariter: quamobrem nec peculium, neq; dotem uendicamus, sed rem peculiarem, & fundum dotalem[f].

a l.hæreditas. de peti.hær.
b l.peculium. §. pen. de pecul.
c l. quod dicitur. de impen.
d l. si is qui. §. j. de iure dot.
e l. uẽdicatio. de rei uend.
f l. si peculium. de pec. leg.

7 a ¶Bonorũ possessio.) Atqui aliud dicendum ex ui uerbi uidebatur[g], † cùm bona deducto ere alieno intelligantur, nec damnosa esse possint: sed in hac cõpositione propriã naturam non seruant: cùm enim uniuersas facultates bonorũ possessione prosequamur, absurdum esset cõmoda ad nos omnia pertinere, & nulla incõmoda[h].

g l. princeps. §. cod.
h l. iij. de bono. posses.

IDEM LIB. III.

LEX CXIX.

HAereditatis appellatio, sine dubio continet & damnosam hereditatem: iuris enim nomẽ est, sicuti bonorum[d] possessio.

IDEM LIB. V.

LEX CXX.

1 *Verbum Legare, strictè & latè accipitur.*
2 *Verbum Legandi, in testamentis obliquum est.*
3 *Substitutio facta per uerbum Lego, est fideicõmissaria.*
4 *Fallit si ex alia parte testamenti aliud appareat.*
5 *Facultas testandi ex lege XII. tab. concessa, quomodo deinde coangustata fuerit. & num. 7.*
6 *Libertatum conferendarum ius restrinxit Aelius Sentius, & Fuius Caninius.*
8 *Nemo facere potest, quo minus in testamento suo leges locum habeant: & quomodo hoc debeat accipi.*

VERBIS.) In XII. tabulis lex hæc posita his uerbis fuerat: Is uti legassit, id est, legauerit, suæ rei ita ius esto. Quam legem Iurisconsultus interpretatur, ut liberam facultatẽ testatori reliquerit, nõ ad legata solũ, sed etiam in hæredis institutione, libertatum datione, tutelarum cõstitutione. † Legare eẽ uerbũ, licet ex frequentiore usu simpliciter de his, quæ particulariter uerbis directis in testamento relinquuntur, intelligatur, tamen latiorem etiam significationem habuit, idemq; est legare, quod decernere, & mãdare: unde & delegare dicimus. † In testamentis tamen, in quibus uerba secundum testatorum consuetudinem accipiuntur, uerbum legandi obliquũ est. † Vnde in substitutione, quam his uerbis filio pupillo pater facit, Quandocunq; decesserit filius meus, omnia bona mea Titio lego: receptum est[i], ut omni tempore pro fideicõmissaria accipiatur: † nisi ex alia parte testamẽti aliud appareat[k]. Quid eẽ si aliquando Titium hæredem appellat? quid si dixerit, Seiũ in dimidia parte hæredem facio, Titio aliam dimidiam lego[l]? Quid si dictum esset, Si filius in pupillari ętate decesserit, omnem eius hæreditatem Titio lego[m]? Arguitur enim his casibus mens testatoris directè non per fideicõmissum instituere uolentis. Idem si nemine instituto hæreditatem suam se legare dixerit: uidetur enim tunc uerbum legare ad institutionem referri, quod plerique probant[n]. Sed & si constitutum sit, ne maritus habens filios aliquid uxori legare possit, crediderim institutionem quoq; uetari: eadem enim est ratio, & uerba inferre hoc possunt[o]: tametsi aliter Cornæus respõderit[p]. Quomodocũq; igitur de re sua quis decreuisset, ex XII. tabularum uerbis obseruandũ fuerat. Vnde cùm eo iure pater in filios plenam potestatẽ, iusq; necis & uitæ haberet[q], si tutores illis constituebat, de re sua decernere dicebatur. † Coangustata autẽ fuit hæc potestas uarijs legibus & Senatusconsultis: & in primis Augusti tempore, ut Dion scribit, C. Falcidius Tribunus plebis legem tulit, ne quis plus testamẽto legaret, quàm ut quarta pars hęredibus superesset. Addit Hieronymus in Chronica Eusebij, quartam partem hæredibus necessariò relinqui debuisse, si quatuor aut minus essent: si autem plus quatuor, medietatem: eo tenore, ut siue liberis, siue propinquis, uel exteris pater sua legaret, illa pars, quam Falcidius

i Bart. l. centurio. in 5. cod.
k c. Raynaldus de testa.
l l. mulier. §. ad Trebell.
m Bald. l. fin. sanct. ere. in
n Bal. Corne. ij. C. cõmun. de leg.
o l. filiũ. §. si si portio. de ga. prest.
p Consil. 186. in j.
q l. in suis. de liber. & posth.

VSVRA.) † Vsura propter mutuũ d
etiam morum, exigi
ad legitimum mod
CHRISTI t
prohibita. Cum enim
ex quadam neces
pecuniæ acciperent
ipsi propter cer
solutere tenerentur,
rum suarum percepi
indigebantur: quapro
hoc malum tempera
consuetudine euisum
causa inducta fu
uertere: atq; ideo
sperari. † Apud A
describitur
sicut à fœtu fo
quæ ex processu

Falcidius conſtituit, niſi pater interdixerit, & legatis fruentibus, & eiſdem carentibus æqualiter diuideretur. †Aelius quoque Sentius, & Fuſius Caninius libertatũ conferendarum ius reſtrinxerunt [a]. Nam ille in fraudem creditorũ manumitti uetuit, minoribusq; uigintiquinq; annis, niſi cauſa cognita, hoc ius non conceſsit. At lege Fuſia [b], q̃ niam plerique nimis liberales, prodigiq; cùm morerentur erant, certus fuit conſtitutus numerus, ultra quem teſtamento libertas ſeruis dari non poterat: quam rem diffuſe Caius Inſtitutionum libro primo proſequitur. Sed Iuſtiniani conſtitutione aliter cautum eſt: †Pegaſiano quoq; Senatuſconſulto, & Trebelliano, eadem poteſtas, quæ ex XII. competebat, diminuta fuit: tum etiã alijs legibus, quæ teſtamenti factionem certis perſonis auferebant. †Sed & generaliter proditum eſt, neminem facere poſſe, quò minus in ſuo teſtamento leges ſibi locũ uendicent, ut quamuis teſtatoris uolũtas poteſtati legis æquiparetur [c], non tamen iuri publico derogare poſsit: quod in his legibus cõſiſtit, quæ bonos mores reſpiciunt, uel certam formam inducunt, uel clauſulam derogatoriam habent.

ſt. qui man. m poſſ.

ſtiũ. de l. Fu cans toll.

tiſ. ponat. in h. de nupt.

emo. de legij.

1 *Vſura quid.*
2 *Vſura iure ciuili ad legitimum modum permiſſa fuit, ſed à Chriſto omnino prohibita.*
3 *τόκος bellua quædam apud Ariſtoph. in Nubibus.*
4 *Vſuram in fructu non eſſe, quomodo accipiendum.*
5 *Vſuræ ex contractu principali non debentur, ſed opus eſt ſtipulatione.*
6 *Quoties ex mora fructus non debentur, nec uſuras deberi.*
7 *Vſuræ, quas filius ex peculio profectitio lucratur, an ſint peculij.*
8 *In generali peculij conceſsione non præſumitur pater mandaſſe filio, ut fœneret.*
9 *Vniuerſa fœnerandi ratio damnata.*
10 *Publicè intereſſet, à fœnerantibus ius ciuile obſeruari.*

1 VSVRA.) †Vſura ſortis acceſsio eſt, quę propter mutuò datæ pecuniæ uſum,
2 uel etiam moram, exigitur. †Ea iure ciuili uſque ad legitimum modum permiſſa fuit [e], ſed diuinis CHRISTI traditionibus omnino prohibita. Cùm enim non niſi ab indigentibus, ex quadam neceſsitate, ſub fœnore mutuò pecuniæ acciperentur, accidebat plerunque, ut ipſi propter certitudinem promiſsionis ſoluere tenerentur, cùm nullos fructus rerum ſuarum percepiſſent, ſicq; ad inopiam redigebantur: quapropter legibus fœnebre hoc malum temperatum eſt. At CHRISTVS non conuenire exiſtimauit mutua, quæ amicorum cauſa inducta ſunt, in lucri certitudinem uertere: atq; ideo uetuit, ex mutuo quic
3 quam ſperari. †Apud Ariſtophanem in Nubibus deſcribitur τόκος (ſic enim à partu uſura dicitur, ſicut à fœtu fœnus) eſſe bellua quę piam, quæ ex proceſſu temporis argentum ſemper numeroſiore fœtura progeneret.

os. C. de uſuris.

†Eam in fructu non eſſe, hoc eſt, naturaliter 4
ex re non oriri, Iuriſconſultus hic tradit, ſed extrinſecus prouenire. Debetur enim ex alia cauſa, id eſt, obligatione: †quandoquidem 5
uſuræ ex cõtractu principali non debentur [f], ſed opus eſt ſtipulatiõe: ſunt em̃ odioſæ, & ideo ex pacto nudo nõ debẽtur, ex earum ſolutiõe obligatio non arguitur [g], ex lapſu temporis earum remiſsio faciliter præſumitur [h]: debentur tamẽ ex quorundam contractuum natura [i]. Illud conſtat, †quoties ex mora fructus non debentur, nec uſuras deberi. †San è uſuras, quas ex 6
peculio profectitio filius lucratur, nõ eſſe peculij, Oldradus, Albericusq; exiſtimãt, quo- 7
niam hic peruenire extrinſecus dicãtur. Sed non dubito cõtrariam ſententiam ueriorem eſſe: qualecunq; enim lucrum peculio accedit [k]: atque ideo ſi pater peculium petat, eas conſequi debebit, & reſtituere: ſed ſi tanquã uſuras petat, improbè petit [l], ut pleriſque uiſum eſt. †In generali tamen peculij cõceſsione non eſt exiſtimandum, mandaſſe patrem
8
filio, ut fœneret: id enim turpe eſſet, & reprobum [m], quod genus mandati in dubio præſumendũ non eſt. †Extat Plutarchi libellus πρὸς τοὺς μὴ δεῖν δανείζεσθαι, quo uniuerſam fœneranti rationem damnat, quòd contra naturæ regulam ſit, quę eſt, ex nihilo nihil gigni: quòd paupertati unicum eius ſolatium, nempe animi ſecuritatem, aufert: quòd nondum natos fructus deuoret: quòd qui accipiunt ſub uſuris, uorſuram ex uorſura facientes, nunq; ſe extricant: quòd ſimiles Phinei ſint, cui Harpyię uictum deuorabant: quòd ut plurimum ex luxu æs illud alienum contrahatur: conſulitq; potius hæredũ quodlibet uendendum, quàm mutuò à daniſta quicquam accipiendum. †Apud nos certè publicè intereſſet le- 10
gem ciuilẽ obſeruari [n], quę certũ modum fœnerantibus cõſtituit, ut qui eum excederẽt, plecterentur: nam propter Canonũ prohibitionem, nõ niſi peſsimus quiſq; & impudentiſsimus fœnerat, qui Cambij nomine uel alio ficto titulo indigentẽ, atq; neceſsitate, q̃d humaniores non reperiat, cõpulſum, deglubit: nec epiſcopi & ſacerdotes id hominũ genus ullo modo coërcent, ſed adiuuãt potius, ſuis quoq; pecunijs daniſtæ in id lucrũ elàm creditis, quod & diuus Cyprianus cõqueritur.

f l. iij. C. de uſu.

g l. creditor. eo. tit.

h l. cum quidã, §. j. ẽ. eod.

i l. uideamus. eod. tit.

k Gl. Bal. in l. cũ oportet. C. de bon. quæ lib.

l 46. diſt. ſicut.

m l. ſi procurator. de condit. indeb.

n l. eos. C. de uſuris.

1 *Si teſtator ſcribat, filio tutores do, de omnibus ſenſiſſe cenſetur.*
2 *Si dicat teſtator, filio filijsq; tutores do, an de fœmina ſenſiſſe uideatur.*
3 *Si teſtator ſimpliciter filios nominet, etiam fœminæ continentur.*
4 *In hac ſubſtitutione, Filios meos maſculos inſtituo, ſi ſine fine filijs deceſſerint, Sempronius hæres eſto, nata filia ſubſtitutum excludet.*

5. 6 *Quando prædicta doctrina non obtineat.*
7 *Filijs in datiuo, etiam de fœminis intelligitur.*
8 *Ius semper certum est.*
9 *Dictio, liberis, in textu, pro filijs ponitur, nec ad hæredes protenditur.*

1 HERENNIVS. †Cùm testator plures filios impuberes habens, simpliciter scribit, filio tutores do, propter incertitudinẽ de omibus sensisse uidetur[a]: nõ enim est ratio, cur magis de uno, quàm de alio accipiamus, meritò omnes continentur.† At si dixerit, filio filijsq; meis, quidã fœminas non cõprendi dixerũt, quasi nominũ masculini generis geminatio mẽtem eius arguat eiusmodi esse, ut de fœminis non intellexerit. Sed id Pomponio nõ placet, quandoquidem huius geminationis alia potius cõiectura assumenda sit: nimirum cùm de singulari dixisset, ad pluralem numerum transitum fecisse, ut omnibus filijs consuleret: & ideo à regula non esse recedendum, ut filiorum appellatione filiæ quoq; contineantur.† Et hinc sumi argumentum potest, cùm in testamento filiorum masculorum mentionem testator fecit, si alia in parte simpliciter filios nominet, etiam fœminas contineri.† Quapropter in hac substitutione, filios meos masculos instituo, si sine filijs decesserint, Sempronius hæres esto: nata filia, Sempronius cõditione defectus censebitur: si enim neptes excludere testator uoluisset, utiq; qualitatem priorem repetijsset, ut Ancharanus[b], Ananiasq; respondit: idẽq; Iasoni[c], recentioribusq; quibusdam uisum est. Alijs tamen nõ idem uidetur, maximaq; controuersi iuris hæc est quæstio: sed priorẽ sententiã ego magis probo,† nisi aliqua uerba addita proponantur, quæ uim repetitionis habeant, ut cùm conditio sic concipitur, Si decesserit sine filijs masculis, uel nepotibus: uidetur enim masculis repetitum[d]. Idem si filiabus in re certa institutis, & masculis hæredibus relictis scriptum sit, omnes filios meos inuicem substituo, intelligemus de masculis[e]: substitutum enim in portionibus hæreditarijs uidetur, quæ nullæ apud filias erant.† Quod & in ea specie traditũ est, cùm dictum est, Si quis eorum decesserit, portio superstitibus relinquatur[f]: eorũ enim, id est, masculorũ, accipimus, qui ipsi hæredes fuere. Sed & in ea cõditione, Si filij mei sine filijs morienẽ, uel ex eis unus tantũ remaneat, & filios non habeat, tunc ille, qui remanserit

a l. si quis ita. de testa. tut.
b Anch. 120.
c Ias. l. qui filiabus. Alex. 40 in 4.
d Com. consul. 127.
e Bar. l. Lucius. penult. col. de uulg.
f Bart. l. fin. ad Trebell.

ua obligatione.

IDEM LIB. VIII.

LEX CXXII.

HErennius ait, si ita scriptum sit, filio filijsq; meis hos tutores do, masculis duntaxat tutores datos: quoniam à singulari casu hoc filio, ad pluralem uidetur transisse, continentẽ eũdem sexum[a], quẽ singularis prior positus habuisset. Sed hoc facti[b], non iuris habet quæstionem: potest enim fieri, ut singulari casu de filio senserit, deinde plenius omnibus liberis[c] prospexisse in tutore dando uoluerit: quod magis rationabile esse uidetur.

IDEM LIB. XXVI. AD Q. MVT.

LEX CXXIII.

VErbum, erit[a], interdũ etiã præteritũ, nec solùm futurũ tempus demonstrat certũ est: unde & articulis iuris respõdere nõ cogimur[h]. Probabilis tamẽ in iure est dubitatio, propter altercationẽ sententiarũ, succurritq; in eo errãti, sicu tsi in facto erraret[i].

filius masculus, centum Titio det. Respõdit Nicolaus[g] Abbas, si fœmina supersit, nõ uideri conditionem euenisse: quoniam licet prius filium simpliciter appellauerit, dum tamen paulò inferius addidit, masculum, satis ostendit de fœmina non intellexisse.

a ¶ Eundẽ sexũ.) Atqui filijs, in dandi casu, etiã de fœminis intelligitur, ut ex Næuij Plautiq; autoritate Priscianus lib. VII. docet. Sed Iurisconsultus ad temporum suorũ frequentiorẽ usum respexit, quo filiab. plerũq; dicebant, nõ filijs.

b ¶ Facti quęstionem.) Propter incertitudinẽ uolũtatis testatoris, quæ ex coniecturis colligit,† ius uerò semper certũ est: unde & articulis iuris respõdere nõ cogimur[h]. Probabilis tamẽ in iure est dubitatio, propter altercationẽ sententiarũ, succurritq; in eo errãti, sicu tsi in facto erraret[i].

c ¶ Liberis.) † Sed an nepotibus: & hîc uidetur probari de eis quoq; intelligi: quod tamen falsum est[k], cũ testator filijs tutores dedit: nec Iurisconsultus hîc uult idem esse, siue filijs, siue liberis dictum sit: sed ideo dixit liberis, ut elegãtius loqueretur, nec idem uerbum repeteret. Si tamen solos duos filios testator haberet, & ex alio præmortuo plures nepotes, putarem de eis quoq; sensisse eum uideri, ne subijciendo dictionem filijs, uideatur incontinenti se correxisse.

g Abb. 37. in fin.
h l. ornamentorum. de aur. leg.
i Socin. in rub. de reb. dub.
k l. sed si nepotes. test. tut.

1 *Verbum, erit, quomodo ad præteritum trahatur.*
2 *Verbum, esse, atq; erit, ex Gellio declaratur.*
3 *Quando ad futurum tempus incerta dispositio producenda sit, ambigua quæstio est.*
4 *Tempus indefinitum omnia tempora cõprendere potest.*
5 *Tempus indefinitum propriè de præsenti intelligitur, & regulariter.*
6 *Fallit aliquoties.*
7 *Exemplum ponitur ex T. Liuio.*
8 *Legata codicillis olim non dabantur.*

VERBVM ERIT.) a ¶† Explicat Iurisconsultus, quomodo uerbum, erit, ad præteritũ trahatur: in quo articulo dubitasse ueteres legis Attiniæ interpretes lib. XVII. cap. VII. Aul. Gellius tradit: qua de re P. Nigidius in hunc modum disseruit: † Verbũ, esse, atq; erit, quando per se ponuntur, habent atq; retinent tempus suum: cùm uerò præterito iunguntur, uim temporis sui amittũt, & in præteritũ contendunt: cùm enim dico, in campo est, in comitio est, tempus instans significo: item cùm dico, in campo erit, tẽpus futurum demõstro; at cùm dico, factum est, scriptum

ſcriptũ eſt, ſubreptũ eſt, quanq; uerbum, eſt, temporis ſit preſentis, cõfunditur tamẽ cum præterito, & nõ minus præſens, q̃ præteritũ oſtendit. Idem cùm dico, ſubreptũ erit, non duo, ſed unũ uerbum eſt, quod unica patiendi declinatione nõ ſolũ futurũ, ſed & præteritũ indicat, hęc ille. Vnde apertiſsimè Iuriſcõſulti reſpõſum hoc declarat. †Cæterũ in iure perquàm ambigua quæſtio eſt, quando ad futurũ tempus incerta diſpoſitio producenda ſit: & in his caſibus, quibus ſuprà retuli, preſens tempus etiam ad futurum referri[a], dubium non eſt, multò magis indefinitum referri debere: †id enim omnia tempora cõprendere poteſt, †propriè tamẽ de præſenti actum potius intelligitur, idq; regulariter obſeruatur. Quapropter in contractu emptionis, tempus preſens inſpicitur[b]: in reſcriptis, cõpromiſsis, renunciationib. feriarũ, cõceſſione ſacerdotiorũ, de futuris[c] litibus, ferijs, ſacerdotijs nõ accipietur: & publicatio bonorum[d], immunitas ædicularũ, bona preſentia, ædiculasq; continebit[e]. †Non obſeruatur tamen hæc regula certis caſibus, ueluti in uniuerſalibus, ut ſi quis gregem leget, uel peculium: capita enim, quæ accedũt, etiã gregi imputantur[f]. Idem ſi me familiamq; meã hoſpitari promiſeris: ſi enim mihi familia iuſtè augeatur, nihilominus eam recipere debebis[g], niſi magnum tibi damnũ immineret[h]. Sed & ſi generaliter omnia bona ſua, uel eorũ uſum fructum quis legauerit, in uniuerſum diſpoſuiſſe intelligetur, & idcirco futura bona cõprendet[i]. In priuilegijs quoq; ne cõtra naturam ſuã temporalia ſint, de ſubrogatis intelligemus: ut ſi antiſtiti cõceſſum ſit, ut quatuor eius clerici, tametſi ab eccleſia abſentes, ſacerdotiorum fructus acquirãt[k]. Idemq; quoties de ſolo cõcedentis damno agitur: ſit eã pleniſsima interpretatio, atque ideo de futuris quoq; actũ cenſetur, ne diuerſum ius hiſdem de rebus conſtituamus[l]. Cæterum & ſi contrahentes futura prouidere potuerunt, generaliter de eis quoq; promiſsio accipietur: ut ſi quis promiſerit luminibus non officere[m]. Quod etiã alia ratione niti poteſt: qui enim ſibi ita cauet, nõ idcirco renũciare intelligitur, quò minus ſibi liceat ampliores feneſtras facere: abſurdumq; eſſet, ſi illis per uicinũ obſtruí luminibus liceret: † quam rationẽ in nõ diſsimili caſu T. Liuius lib. XXI. affert: In fœdere Romanorũ Carthaginienſium q; cautũ erat, ne alteri alteris, ſocijs ue bellũ inferrent: deinde Romani Saguntinos in ſocios adſciuerũt, quibus Carthaginiẽſes intulere bellum: quæſitũ fuit, an id ex fœdere liceret, uideretur q; futuris ſocijs ea cõuentione pro ſpectum: qua in re Liuius, Si in prior e, inquit, fœdere ſtaretur, ſatis cautum erat Saguntinis, ſocijs utrorũq; exceptis. Nam neque additum erat, his, qui tũc eſſent: nec, ne qui poſtea aſſumerent. Et cũ aſſumere nouos liceret ſocios, quis æquũ cenſeret, aut ob nulla quenquã merita in amicitiã recipi, aut receptos in fidem nõ defendi? Tantũ ne Carthaginienſiũ ſocij, aut ſolicitarentur ad defectionẽ, aut ſua ſpõte deſciſcentes reciperentur. Angelus[n] in propoſita ſpecie ideo ad futuros ſocios fœdus trahi exiſtimauit, quontã mutua pmiſsio eſt, quæ utriq; utilis eſſe poteſt. Sed ipſe etiã, ſi ab altera tantũ parte, pmiſsũ ſit, idẽ opinor[o], q̃d & frequentius[p] receptũ uidet[q].

b ¶Codicillis.) Legata codicillis iure ueteri dari non poterant, ut Inſtitutionũ lib. II. Caius ſcribit, & ex recentioribus aliqui[r] tradiderũt, niſi hi codicilli teſtamẽto cõfirmati eſſent. Pone ergo ſic in teſtamento dictũ, q̃d in codicillis ſcriptum erit, uel quod quibuſq; tabulis reliquero, ualere uolo: intelligentur hęc uerba, cùm moriar quodcunq; codicillis uel tabulis reperietur ſcriptũ[s], ſiue ante teſtamentum ſcriptæ ſint tabulæ, ſiue poſt.

1 *Diſiunctiua & ſubdiſiunctiua quæ dicatur.*
2 *Contraria & diuerſa differunt.*
3 *Alternatiuã uulgò uocant tam diſiunctiuam, quàm ſubdiſiunctiuam.*
4 *Quoties diei fit mentio, ad differentiam noctis, de naturali intelligitur, non ciuili.*
5 *Naturalis dies eſt ab ortu ad occaſum ſolis.*
6 *Natura oppoſitorum quæ.*
7 *Contrariorum contraria iuris diſpoſitio eſt.*
8 *Termini ſunt partes prædicatiuarum, uerbaq; quibus propoſitio connectitur.*
9 *Accumbere, & occumbere, & incubare.*
10 *Accuſatius reprehenſus.*
11 *Dialecticorum decem prædicationes.*
12 *Hiſtoriæ narrationis argumenta ex Plutarcho.*

HAEC uerba, ille.) a ¶†Diſiunctiua eſt, quæ inter cõtraria ponitur, quorũ uno

N

a *Verbũ opor. §. cod.*
b *Rutilia. de trab. emp. l. ſi ſtipul. §. j. de b. oblig.*
c *tibi. §. is cu §. mand. cum capel. de priuil. grege. de le j. cxan. 178. ij. quanto. de iſib.*
d *uoties. §. fi. ſupr.*
e *em. c. fi. co. in 6.*
f *quia circa. priuil.*
g *ſeruitus. §. ſer. urb.*

n *Conſil. 260. 292.*
o *arg. d. l. ſi ſeruitus.*
p *Ioan. Andr. in rub. de treug. in Spec.*
q *Iaſ. d. §. cũ ſtipulantur.*
r *Raph. Aret. l. j. de leg. j.*
s *l. Plotiana. de iur. codicil.*

LEX CXXIIII.

HAec uerba, ille aut[d] ille, non ſo

posito, alterũ tollitur, sublato ponitur. Subdisiunctiua est, quę diuersa diuidit, siue ea simul esse possint, siue non possint. †Intelligo autem hoc in loco contraria, quæ nullo medio inuicem repugnant: diuersa, quæ mediũ habent, ut sedere, & ambulare: medium enim est accumbere, & stare. Idem si inuicẽ non repugnẽt, ut in homine actiua & passiua qualitas: sed et quoties sensus cõiungitur, licet uerba disiunganẽt, sub disiunctiua est, ut Alexãder, siue Paris [a]. Idemq; si aurum uel argentum à te petam: non enim alterum peto, ut alterum excludam, cùm utrunq; sim paratus accipere. †Communi autem uocabulo tam disiunctiuã, quàm subdisiunctiuã, recentiores alternatiuam uocant, quam uocem non omnino barbaram existimo, sed ueterib. quibusdam usitatã.

b ¶ Aut dies.) Hinc argumẽtum colligitur, †quoties diei fit mentio, ad differentiam noctis, de naturali intelligi, non de ciuili. †Est autem naturalis ab ortu ad occasum solis, ut Censorinus tradit: quapropter post occasum, tametsi lux aliqua adsit, nox dicitur, sicut & ante ortum albescente cœlo: idq; plerisq; uisum est [b].

c ¶Posito altero.) †Natura enim opposito rum est, ut se inuicem tollant, nõ ut ponant: hincq; solemus dicere, †cõtrariorum contrariam iuris dispositionem esse: quod uerum, si cõtraria inuicem ratione nitantur [c], alioquin si eadem utriusq; est ratio, tunc eadem cõtrariorum, ut uulgò dicitur, est disciplina.

d ¶Ita simili.) Castior lectio, item.

e ¶Finibus.) Id est, terminis. †Sunt autem termini prædicatiuarum partes, uerbaq; quibus propositio connectitur. Sed hic finibus usus est Iurisconsultus, ut ostenderet, inter has propositiones mediũ quiddam esse, atq; ideo inter diuersa, nõ inter contraria subdisiunctiuam poni.

f ¶ Accumbit, qui iacet.) †Occumbit, qui in faciẽ cadit: hinc milites, qui moriẽtes mordicus humũ captabãt, occumbere dicebanẽ. Incubat, qui fouet: hinc gallina incubatrix.

g ¶Aut facit.) †Accursius ridiculè ad coitũ lum disiunctiua, sed etiam subdisiũctiua orationis sunt. Disiũctiuũ est, ueluti cum dicimus, aut dies [b], aut nox est: quorum posito altero [c], necesse est tolli alterũ: itẽ sublato altero, poni alterum. Ita simili [d] figuratiõe uerbũ, aut, potest esse subdisiunctiuũ. Subdisiunctiuorũ autem genera sunt duo: unũ, cùm ex ppositis finibus [e], ita nõ potest utrũq; esse, ut posit neutrũ esse: ueluti cùm dicimus, aut sedet, aut ambulat: nam ut nemo potest utrunq; simul facere, ita aliqs potest neutrũ, ueluti is, qui accũbit [f]. Alterius generis est, cùm ex propositis finibus ita nõ potest neutrũ esse, ut possit esse utrũq;: ueluti cũ dicimus, omne animal, aut facit [g], aut patit: nullũ eim animal est, quod nec faciat, nec patiatur: at potest simul & pati, & facere.

IDEM LIB. V. EPIST. LEX CXXV.

NEpos Proculo suo S. Ab eo, q ita dotem tibi promisit, Cũ cõmodũ erit, dotis filiæ meæ tibi erũt aurei C. putásne protinus nuptijs factis, dotẽ peti posse? quid si ita pmisisset, cùm potero doti tibi erunt C? quòd si aliquam uim habeat posterior obligatio, hæc refert, cùm Iurisconsultus uelit in quocunq; animali esse affectus, seu qualitates actiuas & passiuas: quod à dialecticis acceptũ est, †qui in subiecto has X. prædicationes cõstituunt, Substantiam, Qualitatem, Quantitatem, Relationẽ, Locũ, Tempus, Situm, Habitum, Actionẽ, Passionẽ: quæ si quis intelligere cupit, librum Aristotelis περὶ κατηγορίας consulat. †Sanè & Plutarchus historicæ narrationis argumenta hæc esse prodidit, Personã, Causam, Locum, Tempus, Instrumentũ, Actionem, Perpessionem, Modum. Qua in distinctione Aristotelem uidetur imitatus.

1 *Cum socer genero dotem promittit, cũ poterit, uel cõmodum erit, quando eam debeat.*
2 *Promissio, cum potero, & cùm cõmodum erit, an omnino idem polleat.*
3 *Fauor dotis.*
4 *Verbum, Posse, quid significet.*
5 *In fideicommissis nõ attenduntur uerba, dum mens colligi possit.*
6 *Verbum, Posse, interdum præcisam necessitatem inducit.*
7 *Verba ambigua in cõtractibus pro qua parte intelligenda.*
8 *Verbum ambiguum ex A. Gellio declaratur.*
9 *Verbum ambiguum & obscurum differunt.*
10 *A uerborum proprietate regulariter non est recedendum.*
11 *Militi relinquenda arma, scholari libri.*
12 *Ei, qui beneficium competentiæ habet, relinquendum est pro sua dignitate.*

NEPOS.) †Cùm socer genero dotẽ promittit, cùm poterit, uel cõmodum erit, uel cõmodissimũ [d]: intelligitur cùm deducto ære alieno, & salua dignitate poterit: atq; ita omnes hoc responsum interpretantur. †quãuis Proculus apertè non explicet, an illa promissio, cùm potero, omnino idem polleat, quod, cùm cõmodum erit: potuitq; probabiliter dubitari: quoniam socer, qui simpliciter dotem promisit, nõ nisi in id, quod facere potest, damnatur, nec tamẽ æs alienum deducitur [e]: ergo huiusmodi promissio eadem ratione extante ære alieno uidebatur intelligẽda. †Accedit his, quod de fauore dotis hic agit, quam solidam solui publicè interest, & pro qua in ambiguis pronunciandum est. Sed tamen ex coniectura mentis aliter Proculo uisum est, ut plerisq; omnes interpretantur.

a ¶Posit.)

a Bar. in rub. C. de nauic. lib. xj.
b Bart. l. aut facta. §. tempus. ẽ. de pœna.
c l. fuit. de acq. hæred.
d Laurs. de iur. dot.
e l. sunt qui. l. fecit. ẽ. de re ud dic.

4 a ¶POSSIT.) †Significat id uerbũ ſimplicem potentiam, nulli neceſsitati ſubiectam, idq; ex ſermonis proprietate, à qua tamen ex coniectura mentis proprietate, à qua tamen ex coniectura mentis quandoq; recedimus: ut cùm teſtator hæredi diligentem agrorum cu ram mandat, ut ad filios puenire poſſint: his eũ uerbis fideicõmiſsi neceſ

fidei.§.hæc rba. de leg.

5 ſitas inducit[a]: †quoniam in fideicommiſsis nihil refert, quemadmodũ uerba cõcipiant, dum mẽs colligi poſſit. Sed & ſi quis ſeruum liberũ eſſe uelit, cùm decem hæredi dare poterit, niſi res ipſa detur, libertas non cõpetet[b]: nõ enim conditio ſolius dilationis cauſa adiecta uidetur, ſed ut hæredi quoq; conſultum ſit. In caſu quoque noſtro, cùm quis daturũ ſe ſpondet, cùm poterit, interpretatione promiſſionẽ moderamur: quoniam nõ uidetur promiſiſſe, quod cum ſummo incõmodo facere poteſt[c]. †Quoties uerò

ij. §. ſi quis accep. de aulib.

l.iij. de an.

6 negatiua cõiunctio id uerbũ præcedit, præciſam neceſsitatẽ inducit, generaliterq; modum omnem remouet, unde effici diſpoſitio poſſet[d]. Quod tamen ex ſubiecti argumenti natura quandoq; nõ recipitur, ut cùm Rom. Pontifex ſe non poſſe diſpenſare ait[e]: intelligitur eũ, niſi ex iuſta cauſa. uel cùm id quod ad ſuam notitiam peruenìſſet, nõ potuiſſe uicinos latẽre affirmat[f]: accipiemus enim, non potuit, id eſt, nõ potuiſſe præſumitur. Sed & cuiq; lex pupillum nõ obligari dicat[g], uel alteri ſtipulari alterũ nõ poſſe[h], naturalẽ tamẽ obligationẽ nõ prohiberi interpretabimur.

c.j. de reg. .in 6. iteras. de re ſpol.

quando. de eſu. obligari. de t.tut. lteri. Inſtit. inutil. ſtip.

b ¶Id quod actum.) Cùm enim uerba ſen ſum noſtrum exprimãt, is in primis ſpectandus eſt. †Vnde in contractibus illud obſerua

7 bimus, quod ueriſimile eſt à partibus fuiſſe actum. quòd ſi uerba huiuſmodi ſint, ut ueri ſimile ſit, alteram partium uno modo, alterã alio intellexiſſe, contra eum fiet interpretatio, qui legẽ potuit apertius dicere. Quapropter contra uenditorem[i], locatorem, ſtipulatorẽ[k] in dubio intelligemus, ut ei faueamus, qui ſe obligat: ſatis apertè locutus tamen uidetur, qui generali uſus eſt uerbo[l].

eteribus. de c. uiequid. de rb. oblig. lege. loc.

8 c ¶Ambiguè.) †Chryſippus omne uerbũ ambiguum natura eſſe ait, quoniã ex eodem duo, uel plura accipi poſſunt. Diodorus autem, cui Crono cognomẽtum fuit: Nullum, inquit, uerbum eſt ambiguũ, nec quiſquam ambiguum dicit, aut ſentit, nec aliud dici uideri debet, quàm quod ſe dicere ſentit is, qui dicit: at cùm ego, inquit, aliud ſenſi, tu aliud accepiſti, obſcurè magis dictum, quàm ambiguè uideri poteſt: ambiguì enim uerbi natura illa eſſe debuit, ut qui diceret, duo, uel plura diceret: nemo autem duo uel plura dicit, qui ſe ſentit unum dicere. Hęc A. Gellius lib. XI. cap. XII. †Sed ego ambiguũ eſſe acce 9
pi, quod in ambas partes agi poteſt: obſcurum, q̃d in cũ; plurimas: ut ſi quis leget fundũ: cũ; plures enim ſunt fundi. confunditur tamen ab autoribus plerunq; hæc differentia.

d ¶Senſit.) †In 10
primis tamen conſideranda ſunt uerba, à quorum propria ſignificatione nõ eſt recedendũ[m], niſi de mente conſtet expreſſa, uel etiam præſumpta[n]. Idem cũ in ſuperuenienti caſu, ſi de eo cogitatum eſſet, ueriſimile fuerit teſtatorem aliquo modo diſpoſiturum[o]: id enim in teſtamentis obſeruatur, dum uerba nõ repugnẽt. Quòd ſi uerba certa ſint & clara, ab eis nunquam recedimus[p]: tametſi alia uoluntas teſtatoris allegetur[q]: nõ enim ſufficit uoluntas, niſi diſpoſitio, ſeu actus ipſe accedat.

m l.nõ aliter. de leg.uij.

n l.cum auus. de condi.

o l.tale. in fi. de pac.

p l. Labeo. de ſup.leg.

q l.quidam. de hæred. inſti.

e ¶Potero.) Sed hoc nõ ſufficit, cùm euenire poſsit, ut deducto ære alieno, adhuc cõmodè ſoluere nequeat: unde prior hæc interpretatio, ei quæ ſubſequitur, coniungenda eſt.

f ¶Dignitate.) Id eſt, cõmodo. †Nam ſi mi 11
les eſt, ei relinquenda ſunt arma, ſicut ſcholaſticis libri, quod Accurſius tradit: nec enim huiuſmodi inſtrumenta in obligatione generali cõprænduntur, nec in his Seruiana locũ ſibi uendicat[r]. †Hincq; argumentum accipi- 12
tur, quoties priuilegium quis habet ne condemnetur, niſi quatenus facere poſsit, debere ita fieri deductionẽ ne egeat, relinquendũq; ei eſſe, unde ſecundum dignitatem ſuam, honeſtè cum familia ſua uiuere poſsit, quod pleriſq; uiſum eſt[s]: poterunt tamen, quæ ad mollitiem pompamue pertinent, omnia auferri, ut mulæ inſtratæ, quæ urbem perambulandi cauſa ſolùm habentur, ſerica ueſtis, tapetia, idq; genus ſimilia: nec enim apud ſeueros & graues uiros quiſquam minoris autoritatis eſt, quia huiuſmodi non habeat.

r Iaſ. §. item ſeruia. Inſtit. de actio.

s Aret. conſ. 17. pen. col.

1 Vendens rem, liberã uẽdere debet, uel admonere emptorẽ.
2 Quid obtineat ſi uenditor dicat, ſe fundũ, uti opt. mæx. q;
3 Clauſula Notariorũ, pro dato et facto ſuo. (eſt, uẽdere.
4 Et quid operetur hæc clauſula, ſi in contractu apponatur.
5 Subſequens clauſula præcedentem generalem reſtringit.
6 Quibus caſibus hoc non procedat. (tur.
7 Ex ſcripturæ proximitate rationis mẽtisq; cõiectura ſumi-

SI CVM FVNDVM.) †Cũ quis rem uen 1
dit, liberã uendere tenetur, uel emptorẽ

2 admonere.†Qd si se uti optimus maximusq; est, fundum uendere dixerit, fit huiusmodi uerborũ ea interpretatio, ut ab omnibus seruitutibus liberũ tradere uideatur: sed si subdiderit clausulam illam, quæ in plerisque instrumẽtis solet apponi, uidelicet, Ius fundi deterius per dominum factum non esse, præcedentia secundum hanc declarantur, generalisque clausula à subsequenti declarationem accipit. Cùm enim constet hoc actũ, ut ius fundi diminutum nõ sit, si tradatur uti optimus maximus est fundus, fit relatio ad id qd actum est: dictio enim, uti, ad aliud relatiua est, non ex se dispositiua[a].

bi darẽ, legem ita dixi, uti optimus maximusq; esset, & adiecisset ius fundi[4] deterius factũ nõ esse[b], per dominũ id præstabit[c]: amplius eo præstabitur nihil, etiãsi prior pars, qua scriptũ est, uti optimus maximusq; sit, liberũ esse significat: eoq; si posterior[d] pars adiecta non esset, liberũ præstare deberem: tamẽ inferiore parte satis

a l.j.uti poss.

3 a ¶Ius fundi.) † Clausula hæc eadem est cum ea, quam tabelliones barbarè, pro dato 4 & facto suo tantùm appellant: † quam si uenditor in cõtractu apposuit, nihilominus successoris quoq; sui factũ promisisse uidebitur: censet enim is eadem persona: qua ratione si res ex facto quoq; autoris sui euincat, uenditor obligatus erit[b]: uidetur enim solùm euictio, quæ ab extraneis fieret, excepta[c]. Quapropter & si ex facto autoris singularis euincatur, uenditor non tenebitur: is enim uenditori extraneus censetur, cùm in eum personales actiones non transierint[d].

b l.stipu.ista.in prin.de uerb. oblig.
c Bart. l.si seruus.de condi. fiert.
d Crem.singul. 157.

b ¶Non esse, per dominũ.) Concepit Iurisconsultus uerba clausulæ in tertiam personam, alioqui uenditor solet dicere, ius deterius per se factum non esse.

c ¶Præstabitur.) Alij codices, id præstabitur, & castigatius.

5 d ¶Posterior.) † Subsequens ergo clausula præcedentem generalem restringit: quod uerum est, quoties præcedens ad sequentem se refert[e], ut in hoc responso, uel aliàs ambigua incertaq; est. idem si utraq; clausula ab eodem uerbo regimen, determinationemq; accipiat[f]. Sed & ne posterior specialis dispositio frustra adijceretur, præcedentẽ generalẽ arctari dixit Bal.[g] † Quod tamen nõ omnino uerũ est, attendimusq; in uniuersum rei gestæ rationem, à qua dubium non est, quamlibet dispositionẽ regulari, ut ubi cesset ratio, & dispositio quoq; cesset: cessare autẽ non dicetur, si aliquo modo applicari negocio possit. Ecce, Lex Iulia quò facilius per quæstionem explorari de adulterio dominæ possit, uetuit intra certũ diem seruos manumitti, an de eo quoq; seruo intelligemus, qui absens fuit? Et receptũ est, hunc etiã cõtineri[h]: non

e l.legatorũ. in fin.de lega.ij.
f l.nam quod.§. fin. de pe. leg.
6
g Bal.l.quoties. C.fam.ercisc. l.quæsitum.in fi. de fund.instru.
h l.prospexit.ꝛ. qui & à quib.

enim omnino ratio cessat, cùm is de priori uita attestari possit: unde subsequentis indicia assumuntur[i]. Adde, quòd si dubitaretur, absens an præsens fuisset, iudices ut libertati fauerent, potius absentem pronũciassent, exemissentq; quæstioni[k], quod præter legislatoris mentem accidisset. † Sanè & 7 illud cõstat, ex scripturæ proximitate sumi plerũq; rationis mentisq; coniecturam[l].

i c.mandato. de præscri.
k l.ij.§.j.de di. iud.mu.
l l.si seruus pl. §.fin. de leg.j

10 me liberatum puto, quod ad iura attinet, ne quid aliud præstare debeam, quàm ius fundi per dominum deterius factum non esse.

CALLISTRATVS LIB. IIII. DE COGNITIONIBVS.

LEX CXXVII.

VEstis[4] appellatione tam uirilis, quàm muliebris, & scenica, etiã si tragœdica, aut citharœdica sit[b], continetur.

20

1 Vestimentorũ uaria genera. & nom.s
2 Vestis unde deriuatur.
3 De uestibus tragicis & comicis.
4 Thymelici, tibicines qui.

VESTIS.) a ¶† Vestimentorũ alia uirilia, alia muliebria, alia cõmunia uiris 1 mulieribusq; sunt: ea igitur omnia uestis appellatione cõtinentur. † Sumpta autẽ uidetur 2 hęc uox à græco sermone ἐσθῆς. Addit Iurisconsultus etiã scenicas, tragœdicas, comędicasq; cõtineri. Solebant enim in scena uiui esse plerq; indumenta, quę à choragis assumebanẽ, quæq; prębenda ædiles locabant, ut est apud Plaut. in Persa. De huiusmodi uestimẽtis nõ pauca prodidit Iul. Pollux Onomasticon lib. IIII. † ubi tragicas uestes his deorũ heroumq; 3 personis aptas refert, quæ repręsentabantur: sicut & comicas, quales in seruis palliolum album, coquis duplum & rude, aniculis uestis gilua, uel cęlestis coloris, iuuenibus bysina, lenonibus tunica florida, & circumplexa, parasitis nigra uel fusca, rusticis pellis caprina, adolescentibus purpurea.

30 35 40

b ¶Citharœdica.) Suas citharœdis uestes, suasq; item aulœdis, tragœdisq; fuisse, Lucianus in Cynico ostendit. Intelligi autem hinc potest, thymelicorum ornamenta, à cæterorum indumentis diuersa extitisse. † Thymelici 4 uerò sunt fidicines, citharistæ, lyristæ. Tibicines, qui in orchestra actiones suas peragebant, sicut histriones in scena, ut M. Vitruuius est autor. † Quãuis igitur hæc indumenta certis solùm actibus usui sunt, uestium tamen appellatione continentur. Quapropter 5 cùm hodie sub ueris initio, ex antiquorũ cõsuetudine, cuius historiæ libro primo Herodianus meminit, soleant iuuenes personati choreas & ludicra exercere, legatis uestibus, de eis quoque intelligetur, quę in eum usum paratæ sunt, siue uersicolores, seu uirgatæ, seu quoquo alio modo sint.

50 60

1 Spadonum uaria genera.
2 Spadones apud ueteres fuisse in precio.
3 Quibus unus testis relictus est, generare possunt.

Qui

4 Qui dicantur Græcis ἡμιεκτοὶ εὐνοῦχοι.
5. 6 Castrati, quasi casti facti: & qui dicantur castrati.
7 Lege cautum olim fuisse, ne pueri castrarentur.
8 Eunuchi aliqui apud ueteres insignes uiri.
9 Spadones eunuchosq; ad quamcunq; dignitatem assumi posse.
10 Spadones unde dicti.
11 ἐκτομίαι quasi execti.

VLPIANVS AD LEGEM IVL. PAP.

LEX CXXVIII.

SPADONVM.) a ¶†Spadonũ uaria sunt genera: Castrati, qui penitus non arrigũt, siue quia naturaliter sine testibus progeniti sunt, siue quia ante pubertatẽ omnino excisi. Thlasię, quibus testes fracti sunt, θλάω eṁ frango significat: hi & θλασθίαι dicuntur. Thlibiæ, qui attritos eos habent, ἀπὸ τῆς θλίψεως. Eunuchi, qui τὴν εὐνὴν, id est, lectum uirginum custodiũt, alij quòd bonæ sint mentis, εὖ νοῦς, & à uenereis semotæ, dictos autumant: his enim non solũ testes, sed & totus coles ipse solebat amputari. Lucianus in Pamphilo hoc distare eunuchos à spadonibus ait, quòd Eunuchi ab ipso statim ortu execti, nihil uirile unquam experiri potuerunt, quo sensu uidentur hi Græcis esse Eunuchi, qui apud Latinos sunt castrati. Sunt & qui aliqua ægritudine testiũ usum amiserunt: sunt qui uno tantum teste nati sunt: sunt & quibus cùm utercq; adesset, altero execti sunt. Castrari quoq; mulieres in Lydia repertum est: has autem omnes species spadonis appellatione comprendi, Iurisconsultus hîc tradit.† Erant planè apud ueteres in precio hi spadones, habebãturq; pueri in delicijs, ut Bagoi regibus Persarum, Ligdus Druso, Sporus Neroni: quod & in Asia hodie frequẽtatur. Sed & mulierib. quoq; subseruiebant, quæ iniri uolebant, non parere, quod Satyra VI. Iuuenalis cõqueritur: nec enim rei uenereæ spadones omnes abstinentes sunt:† nam quibus unus testis relictus est, etiam generant[a]: sed & qui puberes execti sunt, & hepate sunt feruentiore, uasaq; genitalia capaciora possidẽt, hi coẽunt, licet nõ generẽt, † uocanturq; Græcis ἡμιπλῆς εὐνοῦχοι. Qui igitur coire queunt, hi & uxorem ducere possunt[b], & adoptare[c], & posthumum[d] instituere: at qui nõ possunt, † hi castrati, id est, casti facti dicuntur, qui cùm nõ arrigant, nec ducere uxorem, nec adoptare queũt. Accursius & eum sequuti cęteri recentiores, † castratos solùm intelligunt, qui naturaliter sine testibus sunt: unde & uulgatum extat carmen: Castratos natura facit, uiolenta spadones. Improbitas, amor Eunuchos, & fœda libido. Sed ex Latinis autoribus apertissimè ostenditur, etiã castratos dici, quibus ferro diminuta sunt uirilia[e]: unde rectius est castratos interpretari castos, siue natura non arrigant, siue quia omnino spadones sint. Habenturq; hi pro uitiosis[f], & in his locus est redhibitioni. † Sanè uetuit Domitianus Imp. edicto, ne pueri castrarentur[g]: quod & Constantij lege est cautum: estq; inde publicum iudicium ex lege Cornelia constitutũ, quod & in his, qui Thlibias faciunt, locum sibi uendicat[h], siue libidinis, siue commercij causa factũ proponatur. † Fuere autem apud ueteres Eunuchi aliqui insignes uiri, ut Phauorinus philosophus Arelatẽsis, quæ urbs est iuxta Eridanũ, ut est apud Philostratũ. Sed Oppianus ἁλιευτικῷ lib. III. ostendit, Eridanum à Græcis quoq; dici, qui apud nos Rhodanus est. Narses quoq; Iustiniani dux, qui Gothos Italia expulit, spado fuit. Celebrat & Ammianus Marcellinus libro XVI. Enterium cubiculo Constantij Cæsaris præpositum, qui sicut inter uepres rosæ nascuntur, & inter feras nonnullæ mitescunt, ita ipse inter spadones recti exempli fuit. † Quapropter posse spadones eunuchosq; ad quamcunq; dignitatem assumi non dubitauerim, tametsi Lucianus tempore suo, an ad doctoris officium deligi possent, dubitatum tradat, & propter iudicũ uarias sententias rem ampliatam. Sed & Suidas iratum Theodosium Antiocho præposito, scribit edictum protulisse, ne inter patricios essent eunuchi.

LEX CXXIX.

QVI mortui[i] nascuntur, neque thlasiæq; sed & si q̃d aliud genus spadonum est, continetur.

PAVL. LIB. II. AD LEGEM IVL. ET PAP.

b ¶ Natura.) Cùm his diuulsi testes non sint, uidebatur spadonis nomen non conuenire: † deducitur enim hæc uox παρὰ τοῦ ἀκρωτηριάσθαι, id est, ab euellendo, ut est in etymologico magno: † qua ratione & ἐκτομίαι appellantur, quasi exectos dicas, sicq; eos Paulus Aegineta lib. VI. appellat: quibus uerò collisi sunt, eunuchos. Infantes enim, inquit, pelui insidere faciunt, & flaccescentibus ob calidæ aquæ calorem corpusculis, digitis testiculos collidunt, quoad euanescant, nec contrectari amplius possint.

1 Qui mortui nascuntur, nunquam nati uidentur, nec testamentum eorum præteritione rumpitur. & num. 4.
2 Quid si uiui quidem nati sunt, sed non uitales?
3 Abortiui præteriti testamentum non rumpunt.
5 Quid si hæredes abortiuũ, mater uitalẽ natũ fuisse dicant?
6 Octauo mense natus, secundum naturam uiuere nõ potest.
7 Mortui nati pro uiuis habentur, in fauorem matris.

QVI MORTVI.) a ¶†Eos qui mortui nascuntur, nõ uideri unquã natos constat, & ideo testamentum eorum præteritione nõ rumpi certum est. Sed illud est dubiũ, † quid si uiui nati sunt, eiusmodi tamen ut secundum naturã uiuere nõ possent, ut si ante septimum mensem[i]? Et crebrius receptũ est non rumpere, † quoniam lex abortiuos præteritos non rumpere testamentũ ait: nec dubium est, quin abortiui dicantur[k], tametsi uiui nati sint: nam & constat huiusmodi filios

4 Qui dicantur Græcis ἡμιεκτοὶ εὐνοῦχοι.
5. 6 Castrati, quasi casti facti: & qui dicantur castrati.
7 Lege cautum olim fuisse, ne pueri castrarentur.
8 Eunuchi aliqui apud ueteres insignes uiri.
9 Spadones eunuchosq; ad quamcunq; dignitatem assumi posse.
10 Spadones unde dicti.
11 ἐκτομίαι quasi execti.

a omp. in fi. edd. edict.
b ī seruus. in .de iur. do.
c ed & illud. hit. de adoonib.
d i. ī. de lib. posthum.
e i seruus. §. si pueru. ī. l. Aquil.
f l. Pomp. & q.
g l. j. C. de eunuch.
h l. iij. iiij. v. de sicar.
i In l. quod dicitur. ī. de libe. & posthum.
k l. uxoris. C. de posth. hæred.

a Soci. in l. cum auus. in fin.

non esse perfectos [a], qui tamen, ut rumpant, perfectè debuerint nasci [b], & ad orbem deuoluí. †Sed quid si legitimo tempore infans natus est, sed antequam omnino de uentre extraheretur, puta cùm pede adhuc retineretur, extinctus est? Et idem esse receptũ est: non enim perfectè natus est, nisi inciso aliquo membro uiuus extractus esset [c]: perfectus enim dicitur, sicut & uir manu amputata, non ideo manus perfectam hominis substantiam in se habet [d]. †Quid si mater legitimo tempore editum contendat, & hæredes testamento instituti abortiuum dicant? Et non arbitror matri credendum, nisi ex medicorum obstetricumq; sententia [e]. †Sanè qui octauo mense nascitur, secundum naturam uiuere nõ potest, idq; medicinę autoribus receptissimum est: hoc autem in tractatu ex cursu lunæ considerandi uidentur menses, non autem habito respectu anni quem Cæsar ordinauit: non enim de eo Hippocrates cæterique antiquissimi medici diuinare potuerunt.

b Liij. C. de post hu. hæred.

c d. l. iij.

d d. l. quod dicitur.

e Bartol. l. Gallus. in prin.

b ¶Liberi.) †Non procedit tamen hoc cũ conditio fauorem matris respicit, ueluti in illa, Arethusa, si liberos pepererit, libera esto: cùm enim etiam si monstrum enixa sit, libertatem consequatur, quia nõ est quod sibi imputetur [f]. Idem censendum si mortuũ, uel debilem, uel imperfectum pariat.

f l. quæreret. §. eod.

1 Legitima hæreditas est, quæ ab intestato defertur.
2 Quid de ea, quæ ex testamento defertur.
3 Iusta hæreditas quæ.
4 Nomen, iustus, emphasim habet, quod exemplis ostenditur.
5 Qui sibi et suis legitimis hæredibus stipulatur, an ad extraneos trahi possit.
6 In contractibus stipulans sibi & suis hæredibus legitimis, non censetur agnatis stipulatus.
7 Confirmans dare uidetur, & quando hoc procedat.
8 Confirmatio irriti priuilegij non prodest à principe emanata, nisi ex certa eius scientia facta sit.

1 LEGE obuenire.) a ¶†Legitima hæreditas propriè dicit, quæ ab intestato defertur [g]: quoniam eam lex ipsa absq; facto hominis defert. †Sed & quæ ex testamento defertur, legitima quoq; nõ impropriè, latiore tamen sensu, dicet: ea enim à lege XII. tab. confirmatur, dum in illa cõstitutũ est, uti quis rei suæ legassit, ita ius esse [h]. †Est & iusta hæreditas, quæ iure sanguinis gentilitatisq; deferet [i]: ea enim omni æquitate suggerente, & omni iure, tam naturali, quàm ciuili debita est, & ideo iusta dicitur: †quoniã id nomen emphasim quandã habet, quale apud Græcos ἀκριβὲς uel ἐκνόμιμον. Inde dicimus testamentum [k] esse iustam sententiã, id est, perquàm solennem & plenam: iustos liberos [l], ex uera uxore genitos; iustam uxorem [m], omni legum perfecta solennitate ductam: iustum pactũ, quod uulgò uestitum dicimus [n], & stipulatione roboratum: iustum amorem, apud Tibullum, immensum, & omnes Cupidinis uires complectentem: iustum prælium, Liuio magnũ, & stataria pugna certatũ. Sic et Apuleius in Apologia secunda: Sciebat, inqt, intestati pueri legitimum magis quàm iustũ hæredem se futurum: quod & Paradoxorum libro IIII. latius prosequutus sum. Igitur si de iusta hæreditate qualiscunque dispositio mentionem faciat, de ea intelligemus, quæ ab intestato defertur. Si uerò de legitima dictum sit, utranque contineri ex ui uerborum constat. †Et ideo qui sibi & hæredibus suis legitimis stipulatur, etiam de his sensisse uidetur, qui tametsi extranei, testamento hæredes instituti fuerint: licet Alexandro [o] aliter uisum sit, cuius sententia uera non est, nisi ex subiecto argumento hoc persuadeatur, ut si quis in regno Titium & eius legitimam successionem instituat [p]: accipietur enim de filijs primogenitis hæredibus, quoniam natura successionis huiusmodi hoc indicat. Idem si testator uerisimiliter aliquo modo afficitur hæredis sui agnatis, quos prima spes successionis attingit: his enim uerbis de huiusmodi propinquis intellexisse uidetur [q]. Quapropter filio instituto, si sine liberis decessisset, cũ Titius pater bona sua se fratri & illius hæredibus legitimis masculis relinquere dixisset, & post conditionis euentum is testatoris frater hærede extraneo instituto decessisset, respondi ad fideicommissum agnatos, qui eiusdem cum Titio familiæ erant, uideri uocatos: uerborum enim proprietas, & suæ gentis affectio, hanc in sententiam me trahebant. nec mouebar, quòd à substituto extranei, nõ autem legitimi, id est, agnati, essent instituti: †quia licet in contractibus stipulans sibi & suis hæredibus legitimis, nõ censeatur agnatis stipulatus, nisi sint hæredes, quia non est uerisimile uelle aliquem alteri quàm hæredi stipulari, in præsenti tamen fideicommisso aliud esset dicendum, ex Titij uoluntate, quẽ non est uerisimile uoluisse in bonis suis fidei cõmissum facere elusorium, & cuius uires ex grauati uoluntate penderẽt, ut si alios quàm legitimos institueret, onus fideicommissi extingueretur. Illud nõ diffiteor, quoties testator ipse & tabellio ignari & idiotæ probarentur, ex uulgari usu illa uerba de filijs accipi, non de agnatis.

g l. j. de suis & leg.

h l. uerbis. §. eo.

i l. iij. §. pro socio.

k l. j. de testa.

l l. cum qui. C. de nat. lib.

m l. si uxor. de adult.

n l. Stichum. §. naturalis. de solut.

b ¶Confirmantur.) †Qui ergo cõfirmat, dare uidetur. In quo tractatu sic censeo distinguendum, ut ante omnia pensemus, confirmantis intẽtio qualis fuerit. Si enim actus qui

o Alex. consil. 56. in ij.

p Abb. consil. in iij. dub. ij. lib.

q l. ex facto. §. fi. ad Trebel.

LEX CXXX.

VLP. LIB. II. AD LEGEM IVL. PAP.

LEGE [a] obuenire hę nati, neque procreati uidentur: quia nunquam liberi [b] appellari potuerunt.

qui sit, substantiam à mera confirmantis uoluntate sumit, confirmans actum nullum dare dicitur [a]. Idem si actus sit ualidus, sed tamē confirmans hoc egit, ut nouum actum inducere [b]. At si ex sola uoluntate confirmantis negocium nō pendeat, qui cōfirmat, nō dat: ut cùm hæres centū, quæ autor suus Titio legauerat, rursus ipse legat [c]. Sed & prætor qui alienationē pupilli confirmat, alienare ipse nō uidetur, quoniam natura huius consensus hanc interpretationem nō admittit [d], nec id actum est. Quòd si Præfectus præt. defensorem à popularibus electū confirmat [e], dare uidebitur: principale enim robur eius actus à Præfecto initium sumpsit, cùm magistratum sibi eligere, & iurisdictionem conferre, soli priuati nequeant. †Illud annotandum est, confirmationem irriti priuilegij à principe emanatam non prodesse, nisi ex certa eius scientia facta sit, quæ tunc præsumitur, cùm causa cognita confirmatio impetrata, uel serie libelli totus tenor declaratus, uel geminata iussio subsequuta sit. Idē si ex certa scientia se hoc facere princeps attestetur, uel æquè pollentibus uerbis utatur: quamuis si probetur principi obreptū fuisse, nihilominus cōfirmatio nullius effectus est, ut plerique omnes credidere [f].

a l. adoptio. §. de adopt.
b l. quærebatur. de test. mil.
c l. unū. §. si de. §. de leg. ij.
d Bart. l. more. de iur. om. iu.
e §. decreto. in auth. de def.
f porrecta. de confir. util.

IDEM LIB. III. AD L. IVL. PAP. LEX CXXXI.

A Liud est fraus [d], aliud pœna: fraus enim sine pœna [b] esse potest, pœna sine fraude esse non potest [c]. pœna est noxæ uindicta, fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi pœnæ quædā iuuit ardentem sine fraude Troiam, quod Acron interpretatur. †Differunt autē fallacia, calliditas, machinatio, impostura, uidenturq; fraudis species esse. Fallaciā loquēdo cōmitti, calliditatem tacendo, Accursius [k] existimauit. Ego fallaciā simulationi annexā arbitror, calliditatē ad ingeniū referri, machinationem ex præcogitata aliqua inuentione, manuq; & arte conici, ἀπὸ τῆς μηχανῆς, unde & techna dicitur, ἀπὸ τῆς τέχνης. impostura ab impostoribus, id est, deceptoribus [l], quos etiam planos uocāt, nomen sumpsit: ductaq; uidetur metaphora ab his, qui operimentū rei imponunt, ut uitium tegant.

l. fraudis. §. tit. j.

h l. iuris gentiū. §. sed si. §. de pac.
i l. cum autem. §. excipitur. de ædil. edict.
k d. l. iuris gent.
l l. j. §. j. de uar. cog.

b ¶ Sine pœna.) Vt quia fraus eiusmodi sit, quæ pœnam nō mereatur: uel etiam, quia delictum tametsi graue probari nequiuerit [m], †sciant tamē sontes rarissimè accidere, ut pœnas euadant: quandoquidem ut græco uersiculo admonemur,

ἔστιν δίκης ὀφθαλμὸς ὃς τὰ πάντ' ἐφᾷ.

Est iustitiæ oculus qui ubiq; conspicit.

c ¶ Non potest.) †Quapropter antequam inquirere iudex incipiat, constare prius perpetratum fuisse crimen oportet: tum enim quærendum deinde est, quis perpetrauerit. Sanè huic dicto conformis est iuris regula [n], †Sine culpa, nisi subsit causa, non est aliquis puniendus. †Quod tamen nō procedit, cū in cōsequentiā quis punitur, ut in eo qui seruū noxæ causa dat. Sed & fauore publico etiam quandoq; receptū est, ut ubi fraus nō fuerit, pœna sit: ueluti cùm ex Senatusconsulto sumebatur supplicium de seruis omnibus, qui sub eodem tecto fuerant, cùm dominus à seruo occisus esset [o]: cujus enim aliqui in eis insontes esse potuissent, tamē atrocitate pœnæ securitati domuū consulendū fuit, quod eleganter C. Cassius apud Tacitū lib. XIIII. disseruit, ubi, Nam & ex fuso (inquit) exercitu, cùm decimus quisq; fuste feritur, etiā strenui sortiūtur: habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica repēditur. †Qua ratione introductum arbitror, cùm quis in principem uiolentas manus infert [p], etiā filios puniri: uerisimile est plerosq; fore qui uel liberorū suorū charitate ab huiusmodi consilijs abstineant.

m l. absentem. de pœn.
n l. j. §. item. ad Syllan.
o l. j. ad Syllan.
p l. quisquis. C. ad l. Iul. ma.

10 d ¶§. INTER MVLCTAM.) †Mulcta Oscum uerbũ est, quo pœna significatur, licet Grammatici quidam à mulcendo per antiphrasim dictam putent: unde mulctare uerbum, condemnare est & punire: sic Plautus, mulctare matrimonio: Terentius, & Vergil. Aeneid. libro XI. mulctare morte: Tranquillus, mulctare genti litijs hereditatibus: Cor. Tacitus, mulctare uerberibus,
11 dixerunt. † Ex usu tamen, angustiore significatione uox hæc pro pecuniaria tantũ pœna, re-
12 cepta est: †sicq; uariæ differentiæ introductæ sunt, q̃d pœna quelibet coërtio est, mulcta solius pecunię: quòd pœna certa est, legeq; expressa, mulcta ab ius dicentis arbitrio pendet: quòd pœna à quocunq; iudice infligi potest, cui criminis executio demandata sit, mulcta ab ordinarijs tantummodo, hisq; qui pro tribunali sedent: q̃d mulcta fisco datur [a], pœna etiã parti applicari potest: quòd mulcta infamiã non irrogat [b], pœna quandoque irrogat: quòd à pœnæ irrogatione, cùm quis criminis conuictus est, prouocatio nõ est [c]: at mulctæ indictio per iudicem appellationis reuocari potest: sed & si ultra modũ à lege constitutũ Præses prouinciæ mulctam dicat, ipso iure rescissum est: si pœnam, appellatione opus est [d]: is quoq; qui mulctam dixit, officio suo functus nõ est, & ideo eam reuocare potest [e]: at qui pœnã constituit, amplius ea de re nõ aditur. Sunt autẽ pœnæ per leges & S. consulta certis delictis cõstitutæ, mulcta specialibus quibusdam: ut cùm quis in ius uocatus iudicem negligit [f]: cõtumaciæ enim infligitur. Pli. epist. lib. IIII. Licinius Nepos prætor acer & fortis mulctã etiã dixit senatori, qui ad iudicandum nõ uenerat: egit ille in senatu causam suam, egit autem sic, ut deprecaretur: remissa est mulcta, sed timuit, sed rogauit, sed opus uenia fuit.

a l. penul. C. de mod. mul.
b l. j. C. eod.
c l. si qua. ℣. eod.
d l. certa. C. quando pro non.
e l. illicitas. in fin. de offic. præf.
f l. j. ℣. si quis in ius uoc.

13 e ¶Specialis.) †Generalis delicti nomen intelligit Iurisconsultus illud, quod certa appellatione plurima eiusdem naturæ crimina complecti potest, ut furtum, homicidiũ, falsum [g]: quod & Doctores nostri nominatum
14 delictum appellant. †Speciale uerò delictum uidetur, quod innominatum dicunt, ut cùm quis in ius uocatus non paret [h], cùm temerè appellat, cùm ius dicentem contemnit, cùm in munere sibi imposito per desidiã quis cessat [i]: eiusmodi enim facta pluribus uerbis specialiter designantur, non uno generali.

g l. si familia. ℣. de iurisd. om.
h l. ij. C. de epis. aud.
i l. ij. C. de spor.

15 f ¶Hodie.) †Olim enim ex pecude mulcta præparatio. ¶ Inter mulctam [d] autem & pœnam multum interest: cùm pœna generale nomen sit, & omniũ delictorũ coërtio, mulcta specialis [e] peccati, cuius animaduersio hodie [f] pecuniaria est: pœna autem nõ tantum pecuniaria, uerùm & capitis, & existimationis irrogari solet: & mulcta quidem ex arbitrio [g] eius uenit, qui mulctã dicit: pœna non irrogatur, nisi quæ quacunq; lege, uel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est [h]: quinimò mulcta ibi dicitur, ubi specialis [i] pœna nõ est imposita. Item mulctam is dicere potest, cui adiudicatio [k] data est: magistratus [l] enim solos & præsides prouinciarũ usque ad duas auri uncias est, in Procõsulib. sex, idemq; Præfectis Aegypti [k]: at in alijs spectabilibus usque ad tres: siue quia postq̃ dicta est mulcta, adhucin arbitrio iudicis est eã remittere [l]. Olim ex lege XII. tabul. prouocabat ad populum, † dicebaturq; certari mulcta, cùm petebatur eius remissio, uel modus: quod ex T. Liuio lib. XXV. & M. Cicerone in Philipp. XI. cognoscere in promptu est.

d d. illicitas. §. fin.
k l. eos. C. de mo. mul.
l d. l. illicitas. §. fin.

16 17

pendebatur, maximaq; erat XXX. boum, & duarum ouium: minima, unius ouis: deinde in pecunia cœptum est mulctari, & bos centusse, ouis decusse ęstimata est. mentio huius rei est A. Gellio, & Sex. Pompeio.

g ¶ Ex arbitrio.) †Siue quia arbitrariũ ei sit, quã mulctam dicat, dum legitimũ modum nõ excedat, qui hodie in Pręsidibus prouinciarũ usque ad duas auri uncias est, in Procõsulib. sex, idemq; Præfectis Aegypti [k]: at in alijs spectabilibus usque ad tres: siue quia postq̃ dicta est mulcta, adhucin arbitrio iudicis est eã remittere [l]. Olim ex lege XII. tabul. prouocabat ad populum, † dicebaturq; certari mulcta, cùm petebatur eius remissio, uel modus: quod ex T. Liuio lib. XXV. & M. Cicerone in Philipp. XI. cognoscere in promptu est.

16 17

h ¶Impositа.) †Quãdoq; tamen certa pœna est, & mulcta appellat, ut in eo qui X. HS. argẽti punitur [m], quia temerè appellauit. Sed hoc casu mulcta impropriè dicitur, ut quidã sentiunt: uel quod est uerius, cùm prius huic delicto certa pœna constituta nõ esset, ꝓpriè dicebatur mulcta: unde q̃ꝫuis certitudo ultionis addita sit, antiquũ nomẽ tamen seruauit.

18

m l. ij. C. de epis. aud.

i ¶Specialis.) Intelligendũ est, cùm pœna pecuniaria infligitur: † alioquin ubicũq; à iure determinatũ nõ est, quæ pœna delinquenti cõstituenda sit, arbitrariũ iudici est, nec huiusmodi pœna ideo mulcta dicitur [n].

19

n l. j. §. quibus. de offr. aff.

k ¶Adiudicatio.) †Adiudicare est iudicio peracto rem controuersam actori addicere. †Olim ex lege XII. tab. si debitor soluẽdo nõ erat, adiudicabatur corpus eius creditorib. quibus fas erat membra artusq; partiendi, q̃d deinde tacito cõsensu abrogatũ est, cœptũq; est pecunia transigi, & bona ipsa, nõ corpus adiudicari: quod apud A. Gellium lib. XX. Cæcilius Iurisconsultus eleganter disputat. †Cùm ergo adiudicatio merũ mixtumq; imperiũ respiciat [o], sequitur hic probari, eis tantummodo ius mulctæ esse, qui imperium habeant: quod & alibi proditum est [p]. Quapropter inde consequens est, ut defensores ciuitatũ [q], magistratusq; municipales, item duũuiri [r] (hi sunt ipsius ordinis duo præfecti) mulctam dicere nequeãt, licet aduersus cõtumaces alijs remedijs uti eis permissum sit. †Sed & eos, quib. mãdata est iurisdictio, mulctam nemini irrogare posse cõstat, nisi is sit delegatus principis: & ita frequentius proditũ est [s].

20
21
22
23

o l. iubere. ℣. de iurisd. om. iu.
p l. ij. in fin. de iudi.
q l. ij. C. de dec. ciuit.
r l. j. si quis ius dicen.
s c. de causis. de offic. dcl.

l ¶Magistratus.) †Ius mulctæ dicendæ ex lege

24

lege XII. tabul. introductum est, & solis magistratibus populi Rom. cōcessum. eius uerba sunt: Iusta imperia sunto, ijsq; ciues modestè ac sine recusatione parento. Magistratus nec obedientem & nocuum ciuem, mulcta, uinculis uerberibusue coërcento: ni par, maiórue potestas, populusq; prohibessit, ad qs puocatio esto. Cū magistratus iudicassit, irrogassitue, per populum mulctæ certatio esto. Referuntur hæc à M. Tullio lib. de legibus III. † Cùm ergo id ius à XII. tabulis magistratibus cōcessum sit, non potest de municipalibus intelligi, quibus lex XII. tab. scripta non est, & qui non simpliciter magistratus, sed cum additamento, municipales dicūtur. Præsidibus uerò prouinciarū id ius cōpetit: quia mandatis, quæ solent Imperatores legatis suis, cùm eos in prouincias destinant, dare, hoc permittit.

uinciarū posse mulctam dicere, mādatis permissum est: pœnā autē unusquisq; irrogare potest, cui huiusmodi criminis, siue delicti executio competit[m].

PAVL. LIB. II. AD LEG. IVL. LEX CXXXII.

m ¶ Competit.) Vnde & defensores ciuitatis leuium criminū cognitionem habent[a], & quos sontes reperiunt, pœnis afficiunt.

a audient. de fin. ciui.

1 Anniculus infans, siue uniennis quis.
2 Legislatori de consuetudine attestanti creditur.
Ibid. Quid in doctore?
3.4 Aliud esse, decimo Calendas, aliud decimo die Calendarū, contra Paulum Iurisconsultum.
5 Quibus modis defendatur hoc Pauli responsum à Doctoribus.
6 Noua Alciati declaratio ad hoc responsum.
7 Alia noua Alciati expositio ad hanc legem.
8 Non aduersari testes, quorū aliqui ante bellum, aliqui post bellum rem gestam dicant.
9 Ante, ad initium: post, ad finem refertur.
10 Verbum, parere.

1 ANNICVLVS.) † Anniculus infans dicitur anni unius, quē quidā uniennē uocant, exemplo græci sermonis γιγνωσκόν: diciturq; hoc nomine, qui extremū anni diē attigit, tametsi integrū eum nō uixerit: comprobatq; id Paulus ex consuetudine sermonis, quod mirū est in hac uoce, præsertim re-
2 pertu rara, † fuerùm legislatori de consuetudine attestanti credi par est. Sed an cuilibet doctori egregio? & Bartolus[b] credi existimauit, si ab eo in scriptis redacta sit, cuius sententiam probare ipse nequeo: cùm enim sit facti, quis plenam fidem adhibebit? cùm etiā prudentissimos huiusmodi prætereant, idq; crebrius receptum mihi uidetur.

b r. l. de qui s. in 4. q. un.
c d. l. de qui s.

¶ 5. ANTE DIEM.) Variè hic locus accipitur: apud ueteres enim uidentur nō eodē sensu hęc uerba intelligi. Nam qui promittit ante X. diem Calendarū, uidetur perinde ac si dixisset, decimo Calendas: sicut qui ante Calendas stipulatur, perinde est, ac si Calendis stipularetur[d]: nam ratio hoc suadet, cùm de-
3 cimo Calendas cōpendio uerborū dicatur, pro decimo die ante Calendas. † Sed tamen ipse aliud opinor decimo Calendas, aliud decimo die Calendarum. Cùm enim ante Calendas dicimus, ipsæ Calendæ nō compræriduntur. Cicero ad Lentulum: Senatus haberi ante Calendas Februarias per legem Papiam, id q̄d scis, nō potest, neque mense Februario toto, nisi perfectis, aut reiectis rogationibus. Verū in aliam sententiam nos urget, quod per hæc uerba dies, qui est nono Calendas, significari uidetur: idq; probatur Ciceronis autoritate, q Philippica V. Ante diem, inquit, XIIII. Caleñ. Ian. decretis eum uestris concidistis, cōstituistisq; ut hæc ad uos Cal. Ian. referrentur. Rursus Philippica ultima: Memoria tenent, me ante diem XIIII. Caleñ. Ian. principē reuocandæ libertatis fuisse, me ex Cal. Ian. ad hanc horam uigilasse. His autē uerbis de eo die intelligebat, qui est XIII. Calend. Ian. q̄d ostenditur in dicta Philipp. V. in principio. Cùm enim eam orationem, uti censuerat Senatus, Calen. Ian. haberet: Recordamini, inquit, qui dies nudiustertius decimus fuerit. Et paulò inferius: Hoc dies XII. profuerūt, ut quem nemo præter Cotylam, &c. Idem apertius ostendit lib. Epist. famil. XII. ad Cornificium: nam eius diei mentionem faciens, ad XIII. Caleñ. (inquit) Ian. Senatus frequēs mihi est assensus. Et iterum: Ad XIII. Caleñ. Ian. fundamenta reipub. ieci. † Quomodo ergo Paulum hic defendemus, penitus his cōtraria sentientem, cùm significari his uerbis censet eum diem, qui XI. Caleñ. est? Adde quòd etiam ante Calendas, & post, idem esse existimat, quod falsum est, imò, ut apparet, apertissimè dissident. Sed & Cælius Cicero ni: Dicebat, inquit, Pompeius se ante Calendas Martias non posse sine iniuria de prouincijs Cæsaris statuere, post Cal. Mar. se nō dubitaturum. † Sunt qui his difficultatibus ad-
5 ducti scripturam inuertant, & legendum existiment, nō post diem X. sed post diem XII. Qui sensus indubitatus est, redditq; responsum hoc superfluum, prętereaq; aduersus ueterum omnium codicum fidem fit huiusmodi mutatio. Alij neutro sermone legunt, nō utroque: sed hæc insolentior est correctio, & non satis uera. Alij crassiore minerua intelligunt, ut ante diē decimū Calendarū, de undecima die actū putemus mensis lapsi, si retrò, & mensis instantis, si porrò computemus. Qua ratione ante diem decimum Cal. Ian. uigesima erit Decēbris, quia ab ea ad Calendas undecim intersunt dies, post diem decimum Calendarum erit undecima Ianuarij, & hic enim undecim intersunt dies. Sed certè Iurisconsultus ludere nos hoc sensu potius, q̄q;

ANniculus amittitur, qui extremo anni die moritur, & cōsuetudo loquendi id ita esse declarat. ¶ Ante diem decimū Calendarum, & post diē decimū Calendarū, utroq; sermōe un

qui ante. de rb. oblig.

6 docere uoluisse uidereť. †Ego dupliciter declarari id responsum posse sentio: & in primis, si de die præterita loquamur, ut quia me quicquã fecisse post diem decimũ Calendarum dicam, id intelligi arbitror XI. Calendas esse factũ. quòd si ante diem decimũ dicam, intelligitur nono Calendas: sicut apud Ciceronem, ante XIIII. diem Calend. intelligitur XIII. Cal. Et ratio ea est, quia in computatione præteriti, undecima post decimam est, sicut XIIII. ante XIII. quòd si de futuro uerba faciam, ut quia post X. diem Calend. spõdeam tibi centum, nono Cal. intelligitur: si ante X. diem spopõdero, undecimo obligabor. Vnde meritò Iuriscõsultus utrocq; sermone undecimã diem significari dixit: quod intellige diuersis tamen casibus. Ante decimã diem, significat undecimã, si de futuro loquar: post decimam diem, significat undecimã, si de præteri
7 to agatur.† Altero modo potest etiam accipi: siquidem illud scire debemus, apud Græcos consuetũ fuisse, ut dierum cõputatio retrorsum à sequẽte mense duceretur, fiebatq; uti mensis, quem tum φθίνοντα, id est, deficiẽtem appellabant, ἀπὸ πλείονος, hoc est, à uigesima die inciperet retrò numerari ad sequentem: quod in Nubibus Aristophanes ostendit, & Homerus, τῷ μὲν φθίνοντος μηνὸς ἐν δ' ἱσαμένοιο. Eum morẽ & Latini seruauerũt, & post præcedentis mensis Idus, subsequẽtis Calendas numerare cœperũt. Quapropter quartusdecimus Decembris dies, decimusseptimus est Calendarum Ianuarij: sicq; deinde procedimus, sextumdecimũ, quintũdecimũ, quartũ decimũ, ab augmẽto in diminutionẽ usq; ad ipsum Calendarũ diem cõputando. Si ergo scriptũ sit, post diem decimũ Calendarũ aliquid factũ, undecimo Calendas censetur factum: quoniã ab instante mense retrò cõputando, undecimus dies post decimũ numeratur. quòd si ante diem decimũ dicatur, idem significari potest: respectu enim deficientis mensis, undecimus ante decimũ est. Et sic diuersis rationibus, sermo qui hic repugnãs uidetur, idem denotare potest. Sanè hinc argu
8 mentũ sumitur,† nõ uideri inuicem aduersari testes, quorũ aliqui ante bellũ, aliqui post bellum rem gestam dicãt: cùm enim hæc res tractum habeat, poterunt intelligi ante bellũ perfectum [a], & post bellum cœptũ, idq; frequentius traditum est [b].† Ego accepi hanc dictionẽ, ante, ad initium, & post, ad finem referri, idq; ex sermonis proprietate, à qua, ut testes à periurio tueanť, recedere permissum est. Sed & qui ante Calendas promittit, solis Calendis cõuenietur [c]: antè enim dies nõ uenit: alioquin momẽti illius ratio esset habenda, quod Calendarum initium antecessit: at in diebus momenta temporum non considerari, infrà traditur [d]. Quapropter si tibi spondeam ante mensem Februarium centum aureos me daturũ, initio eius mensis conueniri potero, idq; receptius est.

decima dies significatur.¶ Falsum est eam peperisse, cui mortuę filius exectus est.

VLP. LIB. IIII. AD L. IVL. PAP.

LEX CXXXIII.

SI quis sic dixerit, ut intra [a] diẽ mortis eius aliquid fiat [b], rari, infrà traditur [d]. Quapropter si tibi spondeam ante mensem Februarium centum aureos me daturũ, initio eius mensis conueniri potero, idq; receptius est.

¶ §. FALSVM.) †Párere uerbum, enitentis mulieris actũ significat: quapropter si execto utero infãs ei detrahatur, peperisse non uidetur. Hincq; est, quòd si Titio legauerim, si Arethusa peperit, cũ cõditio uolũtaria sit, execto utero nõ eueniet [e]: si necessaria, secus est: ut cùm quis, si uxor sua pepererit, filium instituit, & si decesserit, Titium: nõ enim respexisse modum uidetur, quo filius in lucẽ prodeat, sed quomodocunq; natus sit, illi consuluisse: & ideo ex coniectura mentis fit interpretatio, etiã si cõditionis uerba omnino nõ quadrent: & ita Baldo Salicetoq; [f] uisum est, quod & nos cõtra Iasonis [g] sententiam probauimus.

1 *Antiquæ præpositiones, in, uls, cis, postea additionem receperunt, ut diceretur, ultra, citra, intra.*

2 *Intra Calendas, quomodo accipiendum.*

3 *Præpositio, intra, accusatiuo iũcta, etiã pro usq; accipitur.*

SI QVIS SIC.) a ¶ †Apud ueteres tres erant præpositiunculæ diuerso sensu, in, uls, cis: quæ quoniã obscuro sonitu promebantur, euphoniæ causa additionẽ eandẽ receperũt, dicíq; ultra, citra, intra, cœptum est: sicq; intra idem significat, quod in: unde rectè dicemus, Brigantiũ intra Alpes est, id est in Alpibus ipsis: sicut Segusium citra Alpes, Vocontij ultra.† Sic & qui dicit se intra Calẽdas facturũ, in ipsis Calendis dicere uidetur, ut apud A. Gellium lib. XII. cap. XIII. Sulpitius Apollinaris disseruit. Vsus tamen obtinuit, ut nõ solum diem Calendarũ, sed omne tempus, q̃d citra eum diem est, cõtineat. quapropter si libertas sic relicta sit: Stichus intra annum postq; mortuus fuero, liber esto [h]: statim post mortẽ liber est. Cuius cõsuetudinis loquendi ratio est, quia tempus cõcessionis usq; ad extremũ diem, quo negociũ explicari potest, pro uno habetur; unde quicquid citra extremũ diem factum est, intra illud tempus factum dicitur. In hac ergo uerborũ conceptione, intra diem mortis, dubium nõ est, quin etiam dies, quo quis moritur, comprẽnsus sit, perinde ac si in diem mortis dictum esset.† præpositio enim ista, accusatiuo iuncta, etiã pro usq; accipitur, ut in diem interpretemur, usq; ad diem: quod & suprà [i] ex Grãmaticis annotauimus. Quapropter qui intra Calendas pronunciare iussus est, Calendis ipsis rectè atq; ordine pronunciaturus est.

b ¶ FIAT.) Si ergo Titio legauero, ut intra diem mortis suæ mihi monumentũ suis sumptibus faciat, etiam Titio defuncto, dum eadem die fiat, legatũ debebitur: idq; Accursius probat, quoniam id factum eius naturæ est, ut per alium explicari possit [k].

Mon-

a Bar. Lij. §. creditum. si cert. petat.

b Lij. C. ne de stat. def.

c d. l. qui ante.

d Lij. §. eod.

e Bar. l. Gallus. §. & quid si.

f Salic. l. fin. C. de post. hæred. instit.

g Iasl. l. quod dicitur. de libe. & postum.

h l. si ita. in fi. d. mand. testa.

i l. motionem. à fin. §. eod.

k l. j. §. ne autẽ. C. de cad. toll.

1 Lex anni mentionem si faciat, de perfecto intelligitur.
2 Sufficit ad perfectionem anni ultimum diem cœptum esse.
3 In odiosis de momento ad momentum fit computatio.
4 Quandoq; sufficit cœptum fuisse annum.
5 Taxatiua, Tantum, sæpe subauditur in legibus.
6 Bissextus quare institutus singulis quatuor annis.

1 ANNICVLVS. a ¶ †Quoties in lege certi anni mētio habetur, intelligimꝰ de perfecto, qui CCCLXV. dierū est: †nec ideo minus perfectus est, quòd ultimus dies nondum sit exactus, cùm satis sit esse cœptum: idq; in his, quæ fauorem respiciunt, ut in usucapionibus [a], in testamentis [b], in libertatib.

3 †Quòd si de re odiosa agat, de momento ad momentum fit cōputatio. Hincq; est, quòd qui ultimo die uigesimiquinti anni contraxit, & læsus est, in integrū restituetur [c]. Idem & in præscriptionib. [d] †Quandoq; etiā fit latissima interpretatio, & satis est cœptum fuisse annum, ut est in municipalibus muneribus [e], quæ curam Reipublicæ nō exposcant. Idem si uerba hoc inferant, ueluti si scriptum sit, in XX. anno licere aliquem ad sacros ordines promoueri [f]: sufficiet enim uigesimū annum esse cœptum. Idem si intra uigesimum dicatur [g], uel (quod fermè idem est, ut A. Gellius lib. XII. cap. XIII. tradit) ante uigesimum: hæc enim uerba magis initium, quàm finem respiciunt.

5 b ¶Non exacto.) Id est, perfecto, †& subauditur taxatiua: qui modus loquendi Iurisconsultis est frequens [h], ut cùm dicitur, ueteratorem nō ex tempore, sed ex genere & causa æstimandū. Item, domus appellatione [i] nō proprietatem, sed domicilium cōtineri: interpretabimur enim, nō ex tempore tantum, & non proprietatem tantum: & id, quoniā subiecta materia hoc indicat: alioquin certū est, si quis debere se quinq; dicat, tum quoq; taxatiuam subinduci [k], quod omnes ferè admittunt. Eadem ratione hic intelligemus, non tantum exacto, sed etiam incipiente die.

c ¶Ciuiliter.) Secūdum iura ciuilia: nam naturaliter ultimus dies integer anno accedere deberet, & præterea quadrans, hoc est, sex

6 horæ: †unde institutus singulis quibusq; quadriennijs est bissextus.

1,2 Monstrosorum partuum duæ species in muliere.
3 Vlpianus fataliter nasci monstrosos partus censuit.
4 Variæ referuntur opiniones, unde progenerentur partus monstrosi.
5 Defensæ mulieres ab adulterio ratione picturarum, &c.

ipse quoq; dies, quo quis mortuus est, numeratur.

PAVL. LIB. II.

LEX CXXXIIII.

ANniculus [a] non statim ut natus est, sed trecentesimo sexagesimoqnto die dicitur, incipiēte planè, non exacto [b] die: quia annū ciuiliter [c], nō ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.

VLP. LIB. IIII.

6 Filij communiter legitimos patres referunt.
7 Adulterini partus adulteris similes.
8 Plumbini dux ridiculo habitus ob Aethiopem ex sua concubina natum.
9 Partus aliquatenus ampliora membra habens, pro mōstro non habendus.
10 Philelphus tres testes habuit.
11 Emendatus huius legis locus.

AD LEG. IVL.

LEX CXXXV.

10 QVæreret aliqs, si portētosum, uel mōstrosum [a], uel debilem mulier ediderit, uel inæqualē [b], uisu uel uagitu nouum, nō humanæ figurę, sed alterius magis animalis, q̄ hominis partum, an quia enixa est, prodesse ei debeat? Et magis est ut hæc quoq; parētibus prosint: nec em cæterorū naturā augetur, monstrū est: ut cū magnitudine corporis nimia, uel paruitate quis nasciē, ut quos pumilios uocamus. Idē si superfluis membrorum partibus, ut bicipites & trimani: uel deficientibus aliquibus, ut qui unica tantū manu prodeunt, uel qui sine capite: itemq; in quibus suo loco membra nō sunt, ut qui oculos in pectore, uel in fronte, aures supra tempora habēt. Hos partus prouenire Empedocles existimauit ex defectu uel augmēto seminis: alij ob uersam, uel spiritu interceptam matricem. †Alia species est, quam Græci ἑτερομορφίαν uocant, cùm mulier partum producit, in animalis alicuius naturam deformatū, ut Minotaurus. Legitur & bellis ciuilibus Hetruscam mulierem serpentem peperisse: nati etiā traduntur caninis capitibus quidā, alij & asininis auribus: fuere & qui uagientes ruderent. Traditū est, cùm Thales in Periandri armento ex equa natū monstrum cōspicatus esset, quod pectore tenus humanam effigiem referebat, cætera bestiam, surridentem admonuisse, ne pastorib. quibus uxores deessent, utereē. †Sed Vlpianus fataliter, id est, diuinæ uoluntatis, inclinante in id præstituta serie, nasci huiusmodi naturæ ludibria existimauit: †cui facilè Astrologi consensuri sunt, ex quibus Alchabitius quosdam gradus commemorat, in quibus si luna sit, dum aliquis cōcipitur, monstrosum nasci opinatus est: quod & ex Iulio Materno cognoscere possumus. Accursius in cogitationem mulieris causam refert, si dum inire-tur, de aliquo animali cogitauit. †Nā & Hippocrates mulierem suspicione adulterij laborantē, quòd marito penitus dissimilem filiū procreasset, hac ratione liberauit, q̄d in cubiculo picturā ea mulier habebat, cui similē in-

QVAERERET aliquis.) a ¶ †Monstrosorum partuū duę uidentur in mulieribus esse species. Prima est, cū quid aspectu inæquale nascitur: cū enim ita homo à natura formatꝰ sit, ut summa sit in eo proportio, respōdeātq; uicissim singula mēbra, quoties aliqd deficit, uel præter 1

2

3

4

5

ideo. de cap.
ætate. de ta.
§. minor. de min.
omnib. de & oblig.
remp. de n.
fin. de æ ubi Card.
ui filiū. §. d Trebell.
n. de ædil. ct.
x Cornel. lomum. de a.
gasti. ℣. si t. pet.

fantem pepererat: idq; Hieronymus in quæstionibus super Genesim refert. Quo argumento & Quintilianus matronam defendit, quæ Aethiopem enixa erat, cùm eius coloris ícunculam in thalamo haberet. Meminit etiã nõ absimilis rei Augustinus lib. de Ciuitate Dei x. Vbi & Iacob Hebræi inuentum approbat, qui ut uerticolorẽ gregẽ haberet, in canalibus uariegatas uirgas ponebat, ut tales fœtus progignerentur, quales erãt uirgę, quas potũ ducta pecora cõtemplabanẽ, ut Geneseos cap. XL.

est, quod eis imputetur, qui qualiter potuerunt, statutis obtemperauerũt: neq; id, quod fataliter accessit, matri damnũ iniungere debet.

IDEM LIB. V.
LEX CXXXVI.

GEneri appellatione & neptis,

6 habetur. Quæ ratio ut quandoq; uera sit, †frequentius tamen accidere usu uidemus, ut legitimos patres filij referant: alioquin qui ex adulterio cõcipiuntur, maritis maximè similes essent, cùm in huiusmodi coitu sollicitari

7 de mariti aducẽtu mulierem uerisimile sit, †&

8 tamen experientia cognitum est, adulterissimiles esse adulterinos partus, †quod & Plumbini dux patrum nostrorũ memoria re ipsa expertus est: is, cùm de se prægnantem cõcubinam crederet, inuitasset q; ad baptismi sacra q; plurimos primarios uiros, ea Aethiopem peperit, coquo suo similimum: quapropter ridiculo habitus dux, quæstione ueritatem deprendit, cuius sententiæ fuisse etiam Phocylidem poëtam eius carmen indicat:

οὐ γὰρ τίκτει παῖδ' ἀς ὁμοίος μοιχικὰ λέκτρα.

Dissimiles gignunt stuprata cubilia natos.

9 †Sanè hoc sciendũ. pro mõstro nõ haberi partum, qui aliquatenus ampliora mẽbra habet, ut qui senis sunt digitis, uel tribus testibus,

10 quos Græci τριόρχεις uocant: †qualem fuisse Philelphum ætatis suę doctissimum, sed eundem libidinis indomitæ, uulgò ferunt.

11 b ¶ Vel qualem.) †Ratio latini sermonis argumento est, corruptũ esse locũ, & inæqualem legendũ uidetur, & sequalis dici posse, quem Græci ἄποιον appellant, quasi sine ulla qualitate dicas. Alij codices simpliciter, uel uisu scriptum habent.

1 *Generi appellatione qui contineantur.*
2 *Præpositio Pro, in compositione uariè accipitur.*

1 GENERI.) †Generi appellatione hîc traditur progeneros, & si qui ulteriores sunt, cõtineri: quod ex proprietate sermonis esse Bartolus credidit, at alij contrà. Ipse ex interpretatione esse non ambigo, cui tamen interpretationi larga uocabuli significatio, nec omino impropria accedit: & ideo in quacunq; materia hoc procedere, nisi rationis diuersitas aliqua reddatur, qua aliud in genero, aliud in progenero statui debere appa-

2 reat. †Præpositio enim, pro, in compositione uariè accipitur: quandoq; ut ordinem quendam designet, qui porrò, procul'ue sit: ut si pronepotem, proauum, progenerum, prosocerum dicamus, quòd in gradu distantior nepos, auus, gener, socer sit. Quandoq; ut improprietatem ostendamus, eumq; qui loco alicuius habet, ut cùm dicimus, protutorem, proregẽ, proconsulẽ. Quandoque ut extra ordinem rem gestam denotemus: unde Proprętor dicitur, nõ simpliciter qui loco Prætoris est, sed quilibet extraordinaria prætura insignis.

l. Generi appellatione. §. instituens.

l. j. ẽ. de eo qui pro tut.

& pneptis, tam ex filio, quàm ex filia editarum, cæterarumq;

10 maritos cõtineri, manifestum est.

PAVL. LIB. II.
AD LEG. IVL.

LEX CXXXVII.

TEr enixa uidet etiam, quę terge minos peperit.

1 *Multa fœcundis mulieribus præmia à Romanis constituta. & num. 3.*
2 *Ancillæ olim propter multos partus libertatem consequebantur.*
4 *Hodie uirginitas à fœcunditate nihil differt.*
5 *Ter enixa mulier quæ dicatur.*
6 *Quod argumentum ex hac lege sumi possit.*

TER ENIXA.) †Procurabant ueteres Romani, quantũ poterant, ut filijs ciuitas repleretur, multaq; fœcundis mulieribus

30 præmia cõstituebant. Hinc cautũ Tertulliano S.consulto, ut quę mulier ingenua tres liberos enixa esset[a], filio defuncto succederet: traditq; Gellius profuisse hoc matribus, etiã si filij statim decessissent. †Lucius quoq; Columella moris antiquorũ fuisse autor est, ut ancillis quæ tres liberos peperissent uacationem, quæ plures, libertatẽ concederent. Vnde fortè illa cõditio in iure emanauit, Arethusa si tres pepererit, libera esto[b]. †Apud Euse-

40 bium quoq; proditũ est, matronis quæ filios progenuissent, lecticarum usum, margaritarumq; permissum, cum alijs esset lege ademptus. Opinor & hac de re aliquid lege Papia Popæa fuisse constitutũ: quapropter Tranquillus testatur, cùm eius legis Claudius uacationem certis ex causis permisisset, latinæ conditionis uiris ius Quiritium concessisse, fœminis uerò ius quatuor liberorum. Quod enim Romanæ mulieri priuilegiũ ex tribus

50 filijs competebat, libertinæ, uel latinæ cõditionis, ex quatuor dabatur: cuius rei in S.cõsulto Tertulliano exemplũ sumi potest. †Hodie tamen & Honorij & Iustiniani constitutionib.[c] extincta huiusmodi priuilegia sunt: nihilo q; differre à fœcunditate uirginitatem uoluerũt: quod græcus autor Procopius admodũ improbat, causamq; euersionis Rom. imperij inde ortam arbitratur, quòd cũ homines propagationi prolis nõ consulerent,

60 infrequentiores factæ ciuitates à barbarorũ ingentibus exercitibus se tueri nequiuerint. †Igitur ostendit hîc Iurisconsultus, ter enixã mulierem dici, etiam quæ uno partu tres edidit: nihilq; refert diuersis tẽporibus, an uno

utero

a §. j. Instit. de S.C. Tertull.

b l. Arethusa. §. flat. hom.

c l. j. & ij. C. de iur. lib.

utero tres pepererit: cùm enim nõ eodem nixu plures infantes naſcantur, ſed unus poſt alium, proprietas uerbi hãc interpretationẽ
6 neceſſario recipit. †Qua ratione ſumi hinc argumentũ poteſt: ſi ei, qui tribus uulneribus aliquem affecerit, certa pęna ex lege conſtituta ſit, qui cũ tridente, ſeu trifixili telo uulnerauerit, teneri[a]: ut nihil referat, an diuerſis temporibus, an eodẽ nixu, tres plagas incuſſerit: q̃d utiq; crebrius receptum eſt, præterq̃ cùm uerba legis actum percutientis reſpiciunt: ut ſi ita concepta ſint, Si quis ter aliquem uulnerauerit, uel ſi quis telum contorſerit, item q̃ ſi quis in cuiuſque crura ſagittas iecerit.

vt. l. fin. §. ſ. fur. cæſ.

IDEM LIB. IIII.

LEX CXXXVIII.

HAereditatis appellatione, bonorum quoq; poſſeſſio continetur.

VLPIANVS LIB. VII.

LEX CXXXIX.

1 *Bonorum poſſeſsio pro iure ipſo hæreditario accipitur, quod cum prætoris decreto acquiritur.*
2 *Bonorum poſſeſsio & hæreditas differunt.*
3 *Bonorum poſſeſſor an propriè hæres appelletur.*

1 HAEREDITATIS.) †Bonorũ poſſeſsio pro iure ipſo hæreditario accipitur, q̃d cum prætoris decreto acquiritur: ut tametſi res ipſas hæreditarias poſsideamus, bonorũ tamen poſſeſsionem, id eſt, ius ipſum à iudi-
2 ce impetrare nobis neceſſarium ſit. †nihil ea ab hæreditate differt, niſi quòd ſolo animo hæreditas aditur: bonorũ poſſeſsio, ut acquiſita uideatur, ius dicentis officium requirit. Qui ergo bonorum poſſeſsionem agnouit, hæreditatem habere, uel pro hærede gerere,
3 etiam propriè dicetur[b]. †Sed an bonorũ poſſeſſor propriè hæres appellabitur[c]? Et loco hæredis eſſe traditum eſt: quo fit, ut propriè hæres non ſit[d]: nam & prætor hæredem ipſe facere non poteſt: ſed cum omnino hæredi ſubrogatus ſit, quælibet diſpoſitio de hęrede uerba faciens, eum quoque comprænde[e]. Quod opinor obſeruandum, etiam ſi materia odioſa pœnaliſq; ſit[f]: quãuis quidam aliter ſentiant, eo potiſsimũ argumento, quòd in huiuſmodi materia nec pater, qui iure peculij caſtrenſia filij occupat[g], nec fideicõmiſſarius pro hæredibus habentur[h]. Sed illi quo ad effectum ſolùm hæredibus æquiparãtur, bonorum poſſeſſor etiam quo ad nomen.

uberem. C. iur. delib.
§. de bono. poſſeſſ.
quos autẽ. lit. de bon. poſſeſſ.
l. condit. §. patronus, de ad. l. l. j. ij. not. uulg.
ap. §. j. de poſſ.
ante. l. ſeq. Syll.

1 *Aedificiorum penſiones olim Romæ indictæ.*
2 *Munus colonarium quid.*
3 *Quæ intelligantur ædificia Romæ eſſe.*
4 *Caſus ad hanc legem ſecundum Accurſium.*
5 *Alia ſpecies applicata ad hanc legem.*
6 *Perfectum quid dicatur.*
7.8 *Perfectum ædificium quomodo accipiatur.*
9 *Factum non dicitur ante conſummationem rei.*
10 *Stante lege, quòd uolenti lautè ædificare uicinus ad proximæ uci uenditionem cogi poſſit, an hoc proſit, qui perfecto ædificio addere uelit.*

A EDIFICIA.) †Cùm populo Rom. adueruſus Antonium in Mutinæ obſidione belligerãti pecunię deeſſent, ſcribit Dion, Senatorij ordinis uiris indictum, ut quatuor obolos ſoluerent, in ſingulas quaſq; tegulas ædificiorum, quæ Romę incolerent. Idem à triumuiris cõpulſos ciues ait, ut ædificiorũ, quæ Romæ habebant, penſiones pendérent: †quod munus colonariũ appellari à M. Cicerõe ad Atticum Epiſt. lib. XIII. & C. Cæſare bellorum ciuilium cõmentario III. ipſe arbitror, cuius uocis etiam in authenticis[i] mentio habeẽ, tametſi & columnariũ legi poſsit. †Igitur potuit dubitari, quæ intelligantur ædificia Romæ eſſe; & hic traditur, etiã quæ extra muros in continentibus urbis fiunt, contineri: Roma enim mœnibus nõ terminatur, ſed continentibus ædificijs. †Accurſius caſum in lege fingit: Si cõſtitutum eſſet, ut qui ædificium Romæ feciſſet, ciuis Romanus haberetur. Addit Bartolus, talem uerè & propriè ciuem eſſe: quoniam quoties lex ea confert, quæ ſolius iuris ciuilis ſunt, propriè confert, nõ per fictionem: unde conſequens eſt, ut etiã in odioſis huiuſmodi receptitius pro ciue exiſtimetur[k]. †Ipſe in ea quoq; ſpecie interpretationem hanc intellexerim, cùm cautum eſt, ut ædificia Romæ ultra certam altitudinem non erigantur[l], uel non deſtruantur, & ſi qua ſimilia: intelligentur enim Romæ eſſe, & quæ in ſuburbijs ſunt. Sanè quod ad ædificantium inſtructionem attinet, græcum elegans extat carmen:

1
2
3
4
5
6
7
8
9

i §. quidam. in Auth. de non ali.
k l. cum ex oratione. C. de excuſat. tut. ubi Bald.
l l. j. & ij. C. de æd. pri.

Σώματα πολλὰ τρέφειν, & δώματα πολλ' αὐξάνειν,
ἀτραπὸς εἰς πενίαν ὁδὸν ἑτοιμοτάτη.
Aedificare domos, multorum & paſcere uentres,
Pauperiem in miſeram prompta frequenſq; uia eſt.

¶§. PERFECISSE.) †Perfectum dicitur, cui nihil addi uel minui, ſalua integritate, poteſt[m]: idq; propriè. Quandoq; tamen ex ſubiecta materia aliter iudicamus, †& perfectum ædificiũ interpretamur, quod in tali uſu eſſe poteſt, qualem paterfam. hic deſtinauit: ſicq; Vlpiani uerba hic accipienda ſunt: alioquin quodlibet imperfectum ędificium, aliquo in uſu eſſe poteſt. Scribit M. Vitruuius architectonices lib. X. Epheſi antiquã legem fuiſſe, Architectus cùm publicũ opus curandum recipit, polliceatur quãto ſumptu ſit futurũ: ædificio perfecto, ſi quod profeſſus eſt, omne impenſum fuerit, & ultra quartã eius partem etiam aliquid, quod pręterea excurrerit, de ſuo ſuppleat. †quomodo hic accipiemus perfectum ædificium? an ſimpliciter, ut Vlpianus hic ait? minimè uerò: ſed perfectum intelligemus, cùm factũ eſt illud, quod fieri inter partes cõuenit: †antè enim, quàm res cõ

6
7
8
9

m l. iuriſperitos. de excuſ. tut.

ſummationē acceperit, factū nō dicitur: quæ ſi acceſſerit, non ſolùm factum, ſed etiā perfectum dicetur. † Sed finge, cōcedit lex uolenti lautè ædificare, ut uicinū ad proximæ rei uēditionem cogere poſsit, an eum quoq; adiuuabit, qui lautū ædificiū perfecit, ſed addere illi aliquid deſiderat, puta hortum ampliare, uel impluuiū? Qua in re, cùm ego imperterer, negabam ad iuuari: cùm enim ornatus urbis ratione ita conſtitutum eſſet, & quò ciues ad expolienda ædificia incitarentur, in eo, qui iam perfeciſſet, hæc ratio locū non habebat: nam incitandus nō erat, qui iam perfeciſſet, nec uolebat ædificare, qui iam ædificaſſet: quandoquidē & modica illa ampliatio ciuitati ipſa ornamento nō erat, ſed ædificiū, q̄d ſatis iam perfectū fuerat: reſtringendūq; interpretatione decretū dicebam, q̄d nō ſolū aduerſus legem ciuilem inductū erat, ſed etiā ius gentiū tollebat, quod lib. Regū III. cap. XXI. habetur: nam & Trāquillus tradit, Auguſtum Imp. forū feciſſe auguſtius, cùm poſſeſſoribū proximas domos extorquere auſus nō fuiſſet: aiebantq; optimi principis Auguſti exemplū imitandū, non cuiuſuis alterius, qui eius decreti autor fuiſſet. Verū cùm non tam iuri meo, q̄ iudicibus diffiderem, tranſegi: ut ueriſsimum ſit illud Heſiodi,

Μηδ' αὖ βῶς ἀπόλοιτ' ἐι μὴ γέιτων κακὸς ἔιη.

Quod, ut L. Columella ait, nō ſolū de boue dicitur, ſed etiā de omnib. partibus rei familiaris: adeò refert nō habere malum uicinū.

1 Facti ſpecies applicata ad hanc legem, unà cum dubitandi, decidendiq; ratione.
2 Cepiſſe an intelligatur, qui alijs acquiſiuit.
3 Non uidetur receptum, quod receptum non durat.

1 CEPISSE.) † Cùm filio uel ſeruo aliquid relictum eſt, & præſtitū, quamuis eius rei dominiū incontinenti in patrem, uel dominū transferatur, nihilominus ipſe filius
2 uel ſeruus cepiſſe uidetur: † qua in re potuit meritò dubitari, cùm cepiſſe non uideatur, qui reſtituturus ſtatim eſt [a]. Sed hæc diſsimilia ſunt: pater enim uel dominus ex iure ſubiecti ſibi hominis nituntur [b], qui etiam potuit illud ius non agnoſcere [c]. Sed is cui quis reſtituere debet, proprio iure innititur, & ut ſibi reſtituatur, actionem habet. Quamuis igitur effectum acquiſitionis attendamus, ut acquiſiuiſſe non uideatur, niſi is, cui quæſitum durat, tamen & filius uel ſeruus acquiſiuiſſe uidentur, cùm tale ius ex eorū perſona cōſideretur, ſicut quod pater cùm moritur, acquirit, acquiſiuiſſe uidetur, quia illud in hæredē transmittendi ius habet [d]. Idem in eo, qui incōtinenti reſtituere nō habet neceſſe: cōmoditas enim medij tēporis nō modici effectus eſt [e]. Et ex his decidi poteſt quæſtio: ſi legemunicipali quicūq; aliquid iure cōtractus receperit, dñio translato, teneatur Reipub. uectigalis nomine decem pēdere, qui recepit: ſed cōtractus deinde reſolutus eſt, an debeat? Et extat reſponſum, nō debere [f]: † quoniā non uidetur receptum, quod receptū non durat [g]. Quod utiq; uerum eſt, cùm recipientis ius extinctum eſt: alioquin ſi nō extinctū, ſed translatum proponatur, ex hoc reſponſo receptum uidetur.

a l. aliud. §. cod.
b l. qui hominē. §. quid am. de ſolut.
c l. cum propo nas. C. de hæred. inſtit.
d Bart. l. fin. de cond. inſtit.
e l. Sulpitius. de iur. dot.
f Abbas conſ. 60. in j.
g Gl. c. non. ⊃. extra eod.

ESSE POSSIT.

PAVL. LIB. VI.

LEX CXL.

CEpiſſe quisintelligitur, quāuis alijs acquiſiuit.

VLPIA. LIB. VII.

LEX CXLI.

ETiam ea mulier, cū moreret, creditur filium habere, quæ exciſo uentre edere poſsit: necnon etiam alio caſu mulier poteſt habere filium, quem mortis tempore nō habuit, utputa eum, qui ab hoſtibus captus remeauit.

1 Duo exempla, quibus mater cum moritur, filium nō habet, quem poſt mortem habet. ⊃ num. 2.
3 Si mater aliquid ſibi filijsq; quos cum morietur habebit, acquiſierit, etiam cæſi ex utero continentur.
4 Cæſo ex utero, omnia, quæ cæteris filijs indulgentur, competunt.

1 ETIAM.) † Referūtur hìc duo exempla, quibus mater, cùm moritur, filiū nō habet, quem tamen poſt mortem habet. Primū eſt, cùm ex fictione iuris habet, uerè non habet: qui cū execto uentre natus eſt, uerè mortua matre naſcitur: ſed lex eum, qui in utero eſt, fingit uiuere. † Secundum eſt è conuerſo, 2
cùm uerè filiū habet, ſed lex interpretatē non habere: ut quando filius ab hoſtibus captus eſt. † Et hinc conſequens eſt, ſi mater aliquid 3
ſibi filijsq;, quos cùm morietur habebit, acquiſiuerit, eos etiā contineri, qui cæſo utero naſcuntur [h]: quod ex proprietate uerborū nō eſſe Baldus ſentit [i], ſed ex coniectura mentis, quæ in actu filijs ipſis fauorabili cum primis obſeruāda eſt: cui ego facilè aſſentior. Hincque fit, ut is fratribus inſtitutis, à matre præteritus, pro inſtituto habeatur: at extraneis inſtitutis, querelam inofficioſi teſtamenti habeat [k]. † Generaliter enim proditum eſt, quæcunq; cæteris filijs indulgeantur, huic quoq; Cæſari competere [l]. 4

h l. fi. C. de ſa. & leg.
i l. cū mater. a. inoff. teſta.
k l. poſthumus §. de inoff. teſt.
l l. quod dicitur. de lib. & poſthu.

1 Epitome huius legis.
2 Cognito quod mixtum eſt, ſimplicium natura cognoſcitur.
3 Coniuncti uerbis.
4 Re & uerbis coniuncti.
5 Re & uerbis coniunctus cæteris præfertur.
6 Verbis tantum coniunctus, excludit re tantum coniunctum.
7 Quibus caſibus præcedens doctrina fallat. ⊃ num. 8.
9 Verbis coniuncti ab initio ſibi partes faciunt, re coniuncti per concurſum.
10 Explicatus Seruius Iuriſconſ. in l. item. §. j. de hære. inſtit.
11 Confutata ſententia eorum, qui putant, ſi teſtator Titio & Scio leget fiendum, non eſſe re coniunctos.
12 Tacitus intellectus in cōiunctionis materia nō cōſiderādus.
13 Hæc uerba, In qua parte Titiū inſtitui, in ea Seium inſtituo, quid operentur. ⊃ num. 14.
15 Re tantū cōiuncti, à Iuſtiniano ſemper diſiuncti appellātur.

Triplici.)

1 TRIPLICI.) a ¶†Explicat hîc Iuriſconſultus triplicē cōiunctionis ſpeciē, proſequiturq; exēpla coniunctorū re, & uerbis:
2 †quoniā cognito quod mixtū eſt, ſimplicium natura cognoſcit. demū exemplū affert, quo ex tribus cohęredibus duo re coniunguntur, tertius nullo modo. Sciendū
3 itaq;, †coniunctos uerbis dici, qui una ſtructura in eiuſdem rei partib. coniunguntur: ut ſi ita dixerim, Titio fundum Seianū lego, Seio eundem fundum æquis portionibus: nā ſi Titius & Seius à diuerſo uerbo regerentur, dubiū nō eſſet coniunctos nō uideri. Idem ſi reſpectu diuerſarum rerū cōiungerenī, ut ſi dictū eſſet, Titio fundum & Seio centū lego[a]: licet eā uerbis copulenī, quia tamen nō ad eiuſdem rei certas partes uocanī, huiuſmodi cōiunctio modici effectus eſt. †Quòd ſi ad eandem rem, nō diuiſam, ſed ſolidā à principio cōiunctim aliqui uocentur, etiā re coniuncti dicuntur: ut in propoſito caſu, ſi dictū ſit, Titio & Seio fundū Seianū lego: uidetur enim quilibet ad integrū fundū uocatus, unde per cōcurſum partes ſibi faciunt, & altero excluſo, alter totū habet: nō quia collegæ portio ſibi accreſcat, ſed iure proprio: quia cū à principio ſolidū uideatur ſibi legatū, collega non concurrente portio decreſcere nō debet. †In
5 hac coniunctione, qui re & uerbis connexus eſt[b], cæteris præfertur: duplex enim uinculū
6 fortius alligat. †At qui uerbis tantū iungitur, eum excludit qui ſolū re cōiunctus eſt: cùm enim uerbis cōiuncti ad eandē rem, licet certis portionibus, uocati ſint, portionū illarū à teſtatore mētio facta uidetur, reſpectu cōiunctorū inter ſe, qui unum corpus cenſentur: unde ſi corū aliquis excluditur, perinde cæteri admittuntur, ac ſi quò ad eum partiū mentio nulla fuiſſet facta: cōiunctiq; illi nō uerbis ſolùm, ſed & re forent[c]: quapropter qui re ſolùm cōiungitur, ab eis excluditur[d]. †Quæ interpretatio quandoq; ex alijs cōiecturis ceſſat, & re cōiunctus æqualiter cum cōiuncto
7 uerbis ſuccedit, ueluti cùm apparet re cōiunctum à teſtatore cæteris prædilectū eſſe: ut ſi quis ita ſcripſit[e], Titius hæres eſto, Caius & Męuius ex æquis partibus hęredes ſunto. In hoc enim exemplo, cumprimū ſolidū Titio datum ſit, q̄ Caius & Mæuius uerbis cōiuncti nominarenī, nō uidetur fuiſſe mens teſtatoris, in deficientis portione eum penitus excludi, interpretamurq; intentionis eius fuiſſe ſingulos ſeparatim inſtituere, ſed ut celerius ſcriberet, duos poſtremos cōiunxiſſe: q̄d & Salicet. probat[f]. †Idēq; ſi ſcriptū ſit,
8 Mæuio fundi partem dimidiā, Seio partē dimidiā lego, eundē fundū Titio lego: q̄uis enim Titius re coniunctus ſolùm ſit, tamen in Seij deficiētis parte cum Mæuio ſuccedet, qui Mæuius ſeparatim eſt uocatus, & iuris intellectu, ſeu in abſtracto tantū coniunctus eſt.

PAVL. LIB. VI. AD L. IVL. ET PAP. LEX CXLII.

TRiplici[d] modo intelligi coniunctio poteſt: aut enim re per ſe coniunctio cōtingit, aut re & uerbis, aut uerbis tantū: nec dubiū eſt[b], quin coniuncti ſint, quos & nominū & rei cōplexus iungit: ueluti Titius & Męuius ex parte dimidia hęredes ſunto: uel ita, Titius Mæuiusq; hęredes ſunto: uel ita, Titius cum Mæuio ex parte dimidia hęredes ſunto. Videam[9] autē, ne etiā ſi hos articulos detrahas, &, q̄, cum, interdum tamen cōiunctos accipi oporteat: ueluti, L. Titius, P. Mæuius hęredes ſunto ex parte dimidia: uel ita, P. Mæuius, L. Titius hęredes ſunto, Sēpronius ex parte dimidia hęres eſto: ut & Titius & Mæuius ueniāt[e] in partē dimidiam, & re & uerbis coniuncti uideanī[d]. L. Titius ex parte dimidia hęres eſto: Seius ex parte, qua[e] L. Titiū hęredem inſtituntur, nō uidebuntur poſſe iungi: quod falſum eſt: ut enim quis uerbis cōiungatur, ſatis eſt ſi nominum complexu copulatus ſit.

huiuſmodi. quibus. de le. j.

e coniuncti. leg. iij.

§. hęc ita. de cad. toll.

Mānē. in pri. lega. j.

ſi ita quis. de ered. inſtit.

b ¶Nec dubiū.) Potuit tamen dubitari, †quoniam qui
9 uerbis cōiunguntur, ab initio ſibi partes faciunt: qui re, per concurſum: unde tanq̄ qualitates hęinuicē aduerſaren tur, nō uidebuntur poſſe iungi: quod falſum eſt: ut enim quis uerbis cōiungatur, ſatis eſt ſi nominum complexu copulatus ſit.

c ¶Veniāt.) †Atqui cùm ſine partibus inſtituti in hoc exemplo proponantur, portio uacans etiā Sempronio accreſcere deberet, ex Seruij ſententia, qui quantū ad ius accreſcendi nō eſſe cōiunctos ait[g], qui ſine partib. inſtituūtur: ſed intelligendus eſt Seruius in his hęredibus, qui ſeparatim inſtituti ſunt: cū enim partes expreſſæ nō ſint, cōiuncti re nō uidentur: ſed quoties uerbis iuncti ſunt, non eſt dubium ius accreſcendi uiciſsim eſſe[h].

d ¶Videantur.) †Confutatur hinc aliquorum ſententia, qui exiſtimauerūt, ſi teſtator Titio & Seio leget fundū, nō eſſe re coniunctos, quia per copulā ab initio uidetur in uiriles portiones facta diſtributio[i]: quod ſi uerū eſſet, Mæuius hîc nō cōiungeretur re Titio: unde meritò eorū opinio recepta non eſt: nā & copula ex propria natura ſolū coniungit, licet tacitè & per interpretationē diſtribuere uiriliter cenſeat. †Sed tacitus hic intellectus in cōiunctionis materia nullius cōſideratio nis eſt[k]: quippe hoc in ea potiſſimum attendimus, an expreſſe eadē ſtructura pluresuocētur, an id minus: arbitror tamē in his, quæ pōdere, numero, mēſuráue cōſiſtunt, prædicto caſu cōiunctionē nullā re fieri[l]: cùm enim diuiſio abſq; creditorum alio facto in eis protinus fiat, non uidetur ſolidum ab initio unicuiq; datum, ſed uiriles ſolùm portiones.

g Liuem. §. j. de hęred. inſtit.

h l. hęredes. §. de hęr. inſtit.

i l. j. C. ſi plu. una ſent.

k Bald. l. ſi fortid. C. de leg.

l l. ſi mihi. de uerb. oblig.

e ¶Ex parte qua.) †Videreī his uerbis par

tem Titij omnē adimi, & Seio dari: sicut cùm dicimus, Quod Titio legaui, id Seio do[a]: sed in legato aliud esse quidā respōderūt: q̃d plerique reprobāt[b]: nō enim differre hac in re legata ab hæreditate: unde cōmuniter tradunt, in ꝓposito casu nō omne legatū trāsferri, sed Titiū Seiūq; cōiungi[c]: quod mihi à Iuriscōsulti mēte abesse uidet: igitur forma uerborū cōsideranda est: si em̄ dixero, † In qua parte Titium instituí, in ea Seium instituo, uerba trāslationem nō inferūt, cùm absurdū non sit in eadem parte duos institutos esse. at si dixero, q̃d Titio legaui, id Seio do, in ꝑsona Titij ademptio necessario infertur: non enim dari potuit Seio, nisi Titio auferatur[d]: ut enim nouum non est, eandem rem pluribus legari, qui per concursum sibi partes faciant, ita quod uni legatum est, alteri dari nō potest, nisi illi adimatur: quoniam si per concursum admitteretur, nō haberet secundus, quod primo legatū est, sed partem: quod cōtra testatoris uerba induceretur.

a l.sicut.de adi. leg.
b Bart. l.re coniuncti. ij. oppos.
c In d.l.sicut.
d l.Mæuio.de leg.ij.

14

f ¶ Semisses.) Et causa dubitationis ex relatiuo erat: si enim ad quantitatē simpliciter referret, tres semisses faciendi erant: sed magis est, ut ad eandem speciē trahatur, ideoq; censeatur uterq; in unum semissem coactus, sintq; re coniuncti: addunt aliqui, etiā uerbis cōiunctos uideri, tantamq; relationis emphasim esse, ut q̃uis duæ sint orationes, una uideatur: quæ sententia recepta non est.

g ¶ Sed eò.) Quid si hæc ratio cessaret, ut quia Sēpronius ex triente solū institutus esset: Et putarim in eundē semissem Seiū nihilominus admitti[e]: nec enim hac se ratione Iulianus tuetur, sed propter naturā relationis. Quid si etiā Titius in triente institutus esset: & hoc casu fortè à natura relationis recedere mus, tum ut omnes hæredes essent æquales, tum ne uideretur testator de parte solùm hæreditatis prouidisse.

h ¶ Coniunctim.) Re tantū, ut creberrima se habet sentētia: † tametsi Iustinianus huiusmodi, qui solùm re coniunguntur, disiunctos semper appellet[f].

e l.Iul.quoq;.de hæred.instit.

15

f l.j. C. de cad. toll.

1.3 Qui actionem habet, rem habere uidetur.
2 Actiones ad mobilia cōpetentes, inter res mobiles numerantur.

1 ID APVD.) † Qui actionem habet, rem ha
2 bere uidetur: † hincq; est, q̃d actiones, quæ ad mobilia cōpetunt, inter res mobiles cōputantur[g]. Procedit autē hæc regula nō ex uerítate, sed ex interpretatione legis[h]: alioquin tui, esto: Sēpronius ex parte dimidia hæres esto. Iulianus posse dubitari ait, an tres semisses[f] sint facti, an Titius in eundem semissem cū C. Seio institutus est: sed eò[g] quòd Sempronius quoq; ex parte dimidia scriptus est, uerisimilius esse, in eūdē semissem duos coactos, & cōiūctim[h] hęredes scriptos esse.

g Gl.l.j. C.si ad uers.transf.
h l.minus. j.tit.j

VLPIAN. LIB. IX.

minus est actionē habere, q̃q; rem, q̃d propter litiū anfractus introductū est[i]. Hinc est q̃d in odiosis uel correctorijs suprà diximus regulam hanc nō obseruari, quod etiā dicendum est, cùm de rescissione cōtractus agitur. Quapropter cum transactionem ex eo rescindimus, quia in dimidia iustiprecij parte erratū sit[k], iustum preciū nō intelligemus, q̃d actione etiam legitima petitum est, sed q̃d ex dubio euentu colligi potest. In de etiam est, quòd possessor in cēsum rem ipsam deferre debet[l], nō qui interim actione aduersus eum experitur: prodest q̃q; huiusmodi possessio, ne satisdare quis ex edicto compellatur[m].

i l.Labeo. §. fi. j. eod.
k Bart. l. si quis cum alter. j. de uerb. obli.
l l.forma. §. si eum. de cens.
m l.pen. §. pen qui satis. cog.

LEX CXLIII.

ID apud se quis habere uidet, de quo habet actionem: habetur enim quod peti potest.

PAVL. LIB. X. AD LEG. IVL. PAP.

LEX CXLIIII.

MAsurius scribit libro Memorabilium, pellicem apud antiquos eam habitam, quæ cùm uxor nō esset, cum aliquo tamē uiuebat: quam

1 Pellicis significatio explicatur ex sententia Masurij.
2 Latinè à uiris non dici, hæc est pellex mea, sed ab uxoribus.
3 Defensus Masurius ab impugnatione Vallæ & Perotti.
4 Pellex est, quam Græci παλλακὴν dicunt.
5 Accursij sententia de amica & concubina.
6 Concubinæ nomen apud ueteres non fuit inhonestum.
7 Amicæ nomen quascunq; meretrices continebat.
8 Meretrices à Solone publicitus institutæ.
9 Meretrix quæ sit.

MASVRIVS.) ¶ † Explicat Iurisconsultus pellicis significationem, ostenditq; ex Masurij Sabini sententia, eo nomine accipi, quæ citra matrimoniū cum aliquo cōsuescat, domiq; retineatur: subijciteq; uulgò sic accipi, quæ cū eo se misceat, cui sit uxor. Sed priorem interpretationem nobilissimi Grammaticorum Valla & Perottus non recipiunt: † quoniam latinè à uiris dici non arbitrantur, hæc est pellex mea, sed ab uxoribus potius. Hinc philomela adud Ouidium in Metamorph. se pellicem sororis dicit: & apud Senecam Tragicum Iuno se cedere pellicibus ait: ut manifestè appareat, pellicē non dici nisi uxoris respectu, forteq; à pellendo, quòd maritos ad expellendas uxores cōpellat. quòd si apud aliquos autores aliter legatur, ut apud Pliniū, Curtium, Tranq. corruptos codices uitio librariorū contendunt, & non pellices, sed pallacas, quę græca uox est, legendum autumant. † Verum penes me antiquior est Masurij autoritas, quē & in Satyra Persius celebrat, & apud Græcos Athenæus: † nam & Nonius Marcellus pellicem esse, quam Græci παλλακὴν uocant, cum Iurisconsulto opinatur, ut meritò eiusdē significationis utraq; uox sit. Sed & Martialis Ponticum deludit, pellice ęqua utentem: quem locum ne corruptū credamus, ratio carminis manifes-

2

3

4

VIRILIS) † V
intelligitur: und
nimies partes institue
ur. Sed finge Titiū h
ta uocū Seius habebi
turum, † & hoc casu d
tum nō seruabit, qu
adiudum, tracta uuimu
sunt qui cōsequenten
Titia hæredē institut
ūs de nomine suo exi
nominauerat, pertine
nde & legatarijs, cum
ffert, respondit Scæuo
fundam. Interpretatu
portione omne fideic
ptus à cæteris tradit
potest, quin expositio

manifesto argumẽto est: qui, si Vallæ sententia probaretur, nimis dura & barbara translatione usus esset. Satius ergo Iurisconsulti est expositionem sequi, & utranq; interpretationem defendere. † Quòd autem uero nomine amicam, paulò honestiore cõcubinã appellari hîc traditur, Accursius nõ probat, ut honestius nomen cõcubinæ censeatur, q̃ amicæ, & ideo non respectu amicę, sed pellicis cõparationẽ fieri existimat: quæ interpretatio cũ sermonis ipsius ductu nõ admodũ conuenit. † Igitur sciendum, apud ueteres cõcubinæ nomen inhonestũ nõ fuisse, solumq; sic appellatas, quæ extra legis pœnã, & sine metu criminis haberenẽ: † at amicæ nomen, etiam quasc ũq; meretrices continebat, q̃d ex Terentio Plautoq; uarijs in locis constat: idq; Græcorũ exemplo, qui ἑταίρας, id est, amicas, quęcunque scortilla uocant, etiam ignobilia. Hinc Aristophanes in Pluto, καὶ τὰς γ' ἑταίρας φασὶ τὰς πορνίδιας, & quæ sequuntur. † Institutas autem publicitus meretrices à Solone Philemon est autor, ut ea Venere cõtenti iuuenes, à pudicis solicitandis abstinerent. † Sanè meretricem non esse, quæ cum uno aut altero, etiam pecunia accepta, se cõmisceat, dubiũ non est: sed eam quæ palàm & pluribus se prostituit, solamq; huiusmodi de uicinia posse expelli existimauerim, ne probis mulieribus malo sit exemplo.

nũc uerò nomine amicam, paulò honestiore concubinã appellari. C. Flaccus in libro de iure Papyriano scribit, pellicẽ nũc uulgò uocari, quę cũ eo, cui uxor sit, corpus misceat: quosdã eam quę uxoris loco sine nuptijs in domo sit, quam Græci παλλακὴν uocant.

VLPIA. LIB. X.
LEX CXLV.

VIrilis appellatione, interdum etiam totam hæreditatem cõtineri dicendum est.

TERENTIVS CLEMENS LIB. II.
LEX CXLVI.

SOceri & socrus appellatione, auũ quoq; & auiam uxoris uel mariti cõtineri respondi.

IDEM LIB. III. AD EDICTVM.
LEX CXLVII.

QVi in continentibus urbis nati sunt, Romæ nati intelliguntur.

1 *Virilem portionem pro æquali intelligi.*
2 *Aliquando dictio, Virilis, naturam suam amittit.*
3 *Excussa l. pater. §. filiam. ff. de hæred. instit.*

1 VIRILIS.) † Virilis portio pro æquali intelligitur: unde si Titium & Seium in uiriles partes instituero[a], æqualiter admittentur. Sed finge Titiũ hęredem esse non posse, an totũ Seius habebit[b]? Et hîc probatur habiturum, † & hoc casu dictio illa uirilis, naturã suam nõ seruabit, quod & suprà de dictione residuum, tractauimus[c]. Et ex hoc responso sunt qui cõsequentem quæstionẽ decidant: † Filia hærede instituta, uetuerat[d] quis ædificiũ de nomine suo exire, sed ad uernas quos nominauerat, pertinere iusserat: defuncta hęrede & legatarijs, cùm uernarũ unus superesset, respondit Scæuola ei uirilem partẽ præstandam. Interpretatur Accursius, pro uirili portione omne fideicõmissum comprendi: atq; ita à cæteris traditum est. Sed negari nõ potest, quin expositio hæc impropria sit, nec uerbis Iuriscõsulti quadrans: unde ego propriè de uirili portione intelligo. & cùm ex ordine contextus appareat prius hæredem decessisse quàm legatarios, statim ab eius morte ipso iure uirilis portio translata est: unde quamuis alij decesserint, superstiti sola sua pars remanet, quoniam cæteri collegatarij legatum suum ad hæredem transmittunt, nõ enim ipsi quicq̃ restituere grauati fuerant, sed filia: & licet prohibitio ne de nomine suo exiret, uim aliquam fideicommissi habere uideatur, quia tamẽ nominauerat, quibus legatum restitui uellet, satis est ipsis semel acqsitũ fuisse: quæ decisio in fideicõmisso uniuersali non procederet, cùm illud necesse sit agnosci, nec ipso iure quæratur[e].

uirilis. de 3. præst.
j. C. de hæd. instit.
potest. §. eo.
pater. §. fiam. de legatij.

1 *Soceri nomine socer magnus continetur: idem de socru.*
2 *Patrui nomine cõtinetur patruus magnus, & quando hoc (obtineat.*
3 *Soceri socrusq; deriuatio.*
4 *Antiqui soceram pro socrum dixere.*

SOCERI.) † Cùm suprà explicuerimus, an appellatione generi & nurus, progener & pronurus contineatur[f], cõsequens est idem in socero dicendum: correlatiua enim sunt, nec absq; altero alterũ esse potest. Illud hîc tantummodo admonendus est lector, sicut soceri nomine socer magnus cõtinetur, † ita dicendũ de patruo, ut de eo lex uerba faciens, etiam patruũ magnum cõprendat. In quo articulo magna est controuersia, uideturq; crebrius recipi[g], ut in materia fauorabili cõprendatur, in stricta uerò uel aliàs odiosa non comprendatur: in quam sententiã & ipse accedo: quãdoquidem in fauorabilibus cùm amplior fiat interpretatio, uerisimile est de utroq; patruo actum: nec nouum est aliquam dictionem duplici de specie intelligi[h]. Sanè † socer à græco sermone deducit[i] ἑκυρὸς, sicut socrus ἑκυρὰ, ut Modestinus scribit[l]: † quo exemplo & aliqui ex antiquis soceram pronunciauerunt, non socrum.

e Bar. l. j. de lega. j.
f l. nurus. l. generi.
g l. j. C. de suc. edi.
h l. in lege. loc.
i l. iiij. de grad.
l l. qui ex uico. ad mun.

1 *Continentia pro suburbijs accipi.*
2 *Natus in continentibus, in urbe natus dicitur.*
3 *Oriundum quomodo accipiamus.*

QVI IN continentibus.) † Continentia pro suburbijs accipiũtur[k], q̃d cum ipsa urbe se teneãt, cõtiguaq; sint: † qui ergo in his nascitur, Romæ natus dicitur. Quid si in uico aliquo qui urbi Romanæ respondeat[l]? Et licet is patriam Romã habeat, nõ tamen Romæ natus intelligitur. Quid item si lex eum,

k l. ij. §. eod.
l l. qui ex uico. ad mun.

qui Romæ natus nō ſit, à dignitatibus excludat, an is cuius mater extra domicilium peregrè peperit, recipiendus ſit? Et certū eſt uerbis legis eum excludi, licet ex interpretatiōe aliud fortè ſit [a]: in eo enim loco is eſſe intelligitur, in quo domicilium cōſtituit: & nō receſſiſſe uideā, qui animū reuertēdi habet [b]. Quid ſi lex nō de nato, ſed de oriundo loquatur? †Et uulgò traditum eſt, oriundum eſſe [c], q ipſe natus eſt, uel qui inde originem duxit: puta quia pater uel eius maiores ex eo loco antiquitus progna ti ſunt. Sed peritio res oriundum non eſſe qui ipſe natus ſit, exiſtimant, ſed qui genus dixit. Sic T. Liuius: Nati, inquit, Carthagine, oriundi à Syracuſis.

a Pet. Cyn. l. huiuſmodi. §. legatū. de leg. j.

b l. pleriq;. de ritu nupt.

c c. j. de uſur. in 6.

CAIVS LIB. VIII. AD L. IVL. PAP.

LEX CXLVIII.

NOn eſt ſine liberis, cui uel unus filius unáue filia eſt: hæc enim enūciatio, habet liberos, nō habet liberos, ſemper plurali numero profertur, ſicut & pugillares, & codicilli.

IDEM LIB. X. AD LEG. IVL. PAP.

LEX CXLIX.

NAm quem ſine liberis eſſe dicere nō poſſumus, hūc neceſſe eſt, ut dicamus liberos habere.

IDEM LIB. VII. AD LEG. IVL. PAP.

LEX CL.

SI ita à te ſtipulat [g] fuero: quanto minus à Titio conſecutus fuero, tantum dare ſpondes? non ſolet dubitari, quin ſi

1 Dictio, Liberi, de unico filio dicitur.
2 Liberum etiam ſingulariter dicimus pro filio.
3 Pugillares quid.
4 Sine liberis non decedit, qui unicum filium relinquit.
5 Cōditio, Si ſine liberis deceſſerit, relicto nepote ex filia deficit.
6 Si conditio de filijs loquatur, an ad excludendum ſubſtantiuum unicus ſufficiat.
7 Si lex dicat, Extantibus liberis filiæ excludantur, uno exiſtente excludi debent.

1 NON eſt ſine liberis.) ¶†Hæc dictio, Liberi, etiam de unico filio dicitur: ſolet enim latinè loquētib. plurali numero proferri, ſicut pugillares, & codicilli: †cuius quādoque etiā ſingulariter liberū dicamus: & ut luſtinianū omittā, cuius autoritas, quantū ad rem latinam attinet, nō multū pollet: Modeſtinus [d], Non poteſt, inquit, quis nolle ſuum liberum eſſe. Vlpianus quoq; [e], Locupletior non eſt factus, qui liberum acquiſiuit. Addit Valla ſe eandē uocē apud Quintilianū obſeruaſſe. Pugillares quoq; (†ſunt hi libelli uel tabulæ ceratæ, in quibus ſcribebāt, quos Græci, ut opinor, ἐγχειρίδια uocant) ſingulari numero reperiuntur, ut apud Auſonium: Bipatens pugillar expedi. quod & de codicillis frequentius inuenitur: ſed tamē qui caſtigatius loquuntur, Caij ſententiam hîc approbant: †ut dubium nō ſit, qui cum unico filio filiáue decedat, ſine liberis nō decedere. Sed hoc amplius conſtitutum eſt, †conditionem, ſi quis ſine liberis deceſſerit, relicto nepote ex filia, deficere [f]: receptumq; eſt idem eſſe, ſi additū eſſet, ſine liberis ex ſe natis: quoniā per continuationē ſanguinis, nepos uel neptis ſatis dicitur ex auito corpore naſci, ut Bald. & Cor. exiſtimarunt, licet reclament aliqui [g]. †Sed quid ſi cōditio de filijs loquatur? uidetur enim in eo caſu ſaltem duos requiri propter plura lem numerū. Sed in deſcendētibus dubium nō eſt, etiā unico filio extante ſubſtitutū excludi, idq; cōiectura pietatis [h], ne alienos ſuo ſanguini præpoſuiſſe teſtator uideat. Dubitari igitur poteſt, cùm conditio illa extraneo adiecta eſt: nā tunc etiā ratio Caij hic ceſſat. Sed tamē unico nato deficere conditionē uerius eſt [i], & receptius, ut ex præſumpta mēte pluralis numerus in ſingularē reſoluat. †Sicut in lege municipali, qua extantibus liberis, fœminæ excludantur: nō enim eſt ratio, cur uno exiſtēte, excludi non debeant. Quod & in ea ſpecie proditum eſt, cū pontifex minimi ſacerdotiū conferri mandat, ſi pro alijs nō ſcripſit: nam ut ſubmouear, uel pro uno ſcripſiſſe ſatis eſt: & ita pleriſq; huius reſpōſi argumento uiſum eſt [k]. His accedat, quod ex facto reſpondit Calderinus [l], cùm hęredes ſi ſine liberis decederent, ædiculam cōſtruere à teſtatore iuſsi eſſent, altero defuncto ſine liberis, nō tamen alterū interim teneri, nec cōditionem ſcindi. Sunt & id genus pleraque, quæ à recentioribus coacta legere eſt [m].

d l. ius autē. de pact.

e l. nemo prædo. j. tit. j.

f l. j. C. de cōd. inſer.

g Guid. Pap. q. 253.

h l. cum ætas. de cond. & dem.

i Bald. d. l. j.

k Bald. Card. e mandatum. de reſcript.

l Cald. conſt. 42. de teſta.

m Felin. c. omnes. j. diſtinc.

1 Argumentum per locum à contrarijs ſemper concludit.
2 Cum pluribus ſubſtitutum eſt, ſi ſine liberis legitimè natis deceſſerint, etiam pupillo ſubſtitutum uidetur.

NAM quem.) ¶†Argumentatur Iuriſconſultus per locum à contrarijs: repugnant enim, habere liberos, & nō habere, ut altero cōceſſo, alterum neceſſariū ſit negari: quod genus argumenti ſemper cōcludit, niſi ex mente loquentis aliud colligatur: uerbi gratia, hæc conditio, ſi Titius & Seius hæredes erūt, altero repudiante deficit: ergo iſta, ſi Titius & Seius hæredes non erunt, hoc caſu euenit, & tamen his uerbis aliquis ſubſtitutus nō admittitur [n]. Sed primus hæres ſolidum habet, quod propter mentem teſtatoris eſt, qui uidetur primū magis dilexiſſe, quàm ſubſtitutū [o]. †Sed dubitari poteſt, cùm pluribus ſubſtitutū eſt, ſi ſine liberis legitimè natis deceſſerint, an pupillo ſubſtitutum uidea tur: & uideri Bart. ſenſit, idq; uerius eſt [p].

n l. quamuis. C. de inſtpub.

o Imol. §. cum ita.

p In l. cent. rion. §. col.

1 Promittens quanto minus à Titio exigetur, ſi nihil exigatur, ſolidum debet.
2 Dictio, minus, etiam ad nihilum referri poteſt.
3 Comparatiuum nomen propriè naturam ſuam ſeruat, & poſitiuo confertur, deq; eadem ſpecie intelligitur.
4 In ſubſidium promittens, uidetur ſub cōditione debere, nec propriè fideiuſſor eſt.
5 Cautela, ut à promittente in ſubſidium totum exigi poſſit.

SI ITA A TE.) a ¶†Qui promittit quāto minus à Titio exigetur, ſi nihil exigat, ſolidum

ſolidũ debet, quia dictio hęc, minus, ex mẽte cõtrahentium uim comparationis amittit, & perinde eſt ac ſi promiſiſſet, etiã ſi nihil à Titio haberi poterit, quod etiam ſuperius à nobis tractatũ eſt. Hinc eſt q̃d cùm luſtinianus cõſtituerit cõiugẽ inopem cõiugi locupleti in quartam partẽ bonorũ ſuccedere, ſiue plures ſiue minus filij fuerint, interpretabimur conſtitutioni locũ eſſe, cũ̃ quis filij nulli adſint, †quoniã dictio illa minus, etiã ad nihilum referri poteſt [a]: idq̃ Alex. & Iaſ. probant. Sed & Bal. cùm conſtitutũ eſſet, ut qui centũ libris cenſerentẽ, ſoluant decẽ: qui minus, ſoluãt quinq̃: etiã eum quinq̃ debiturũ ſcripſit, cuius cenſus eſſet nullus [b]. Cæterum cũ̃ quis hæc interpretatio admittat, †propriè tamen comparatiuũ nomen naturã ſuã ſeruat, & poſitiuo confertur, & de eadem ſpecie intelligitur. Quapropter cùm lex uerberantẽ mulcta x. aureorũ afficeret, uulnerantẽ maiore, arbitrio iudicis: reſponſum eſt, nõ poſſe iudicem aliam quàm pecuniariam pœnam pro uulnere indicere: comparatiuum enim maiore ratione mulctæ collationẽ facit [c]: idq̃ Cynus, Baldus, Iaſon ſcripſerunt.

b ¶Debeas.) †Is enim, puta Seius, qui in ſubſidiũ promiſit, uidetur ſub conditione debere [d], quatenus à Titio conſequi nõ potero, & ideo propriè fideiuſſor nõ eſt, & ante euentum conditionis, id eſt, priuſquam conſtet à Titio me nõ poſſe conſequi, utiliter cum eo agi non poteſt. †Arbitror tamen poſſe me ab eo totum petere, dum tempore accepti iudicij, id eſt, quo lis cõteſtatur, excuſsionẽ fieri procurem, & per iudicis interlocutionẽ declarari, quatenus Titius ſoluendo ſit: nam quanto minus ſoluendo erit, tanto petitionẽ totius, prius præſtitã moderabor, idq̃ à Seio cõſequar: nec ideo in aliquo puniar, quòd à principio plus petierim: quam ſententiã Celſus probat [e], licet in uulgatis codicibus cùm prius legereẽ, tanto minus poſtea petere poſſum: additũ exiſtimem, à Titio: & inde maxima inter Doctores altercatio orta ſit.

nihil à Titio fuero conſecutus, totũ debeas [b] quod Titius debuerit.

TERENTIVS CLEMENS LIB. V. AD L. IVL. PA.

1 Vt adire quis poſſit hæreditatem, quæ ſint neceſſaria.
2 Quæ dicatur delata hæreditas.
3 Si ſtatutũ mandet, hæreditatẽ delatam in quemcũq; ſucceſſorẽ tranſmitti, an ea tranſmittatur, quã ſibi quis delatã ignorauit.
4 Infanti propriè dicitur delata hæreditas.
5 Quid in furioſo.
6 Ratio, cur nondum delatæ hæreditatis repudiatio non ualeat, ſecundum Alciatum.
7 Vnde ſit, quòd decretalis bonorũ poſſeſsio repudiari nequeat.
8 Bonorum poſſeſsiones edictales, & decretales.

1 DELATA.) a ¶†Vt adire hæreditatem quiſquã poſſit, neceſſariũ eſt eum ſcire hęreditatẽ ſibi delatam, & delationis cauſam. Et ideo ſi neſciat teſtatorẽ mortuum, uel dubitet de iuribus teſtamenti, uel quomodo ſit inſtitutus, purè an ſub conditione, uel an aliquis eum præcedat: itemq̃ an teſtator iure teſtatus ſit, uel ex qua cauſa ſibi hæreditas deferatur, ex teſtamento, an ab inteſtato, uel ex quota parte ſit hæres [f], ſuus ne & neceſſarius an uolũtarius, adire non poteſt, quapropter nec repudiare. †Explicat igitur Iuriſconſultus quæ dicatur delata hæreditas: & ꝓpriè ſic dici arbitratur, quando eam hęres adire poteſt, ita quòd nihil neq̃ ex parte hæreditatis, neq̃ ex parte hæredis impedit, quò minus eam conſequi poſsit. Quòd ſi aliquid impediat ex perſona ipſius hęredis, puta quia ignoret, huic propriè hæreditas, ut quidã exiſtimant, nõ dicitur delata. Hinc eſt quòd furioſo nõ dicimus delatam [g]: largè tamen accipiendo ſecus eſt. † Hincq̃ dubitatum fuit, Si lex municipalis hæreditatẽ delatam in quem cunq̃ ſucceſſorem tranſmitti mandet, an ea tranſmittatur quam quis ſibi delatam fuiſſe ignorauit. Aliqui negant [h], ſed Alex. [i] & plerique aiunt, quibus ego accedo, & cũ̃ quis hæres ignoret, hæreditatẽ propriè delatam dici arbitror: poteſt enim eam quis adeundo conſequi [k]: quod in dubitante non procedit. † Quapropter & infanti propriè dicitur delata [l], qui quamuis in præſentia ius ſuum ignoret, tamen præſumitur quòd factus adultior ſciet: † at furioſus nec ſcit, nec ſciturus præſumitẽ, unde illi nõ pleno iure, ſed miſerationis cauſa ratione fructuum prouidetur [m].

b ¶Conſequi, & repudiando amittere.) †Sed cur nõdum delatæ hæreditatis repudiatio nõ ualet [n], cùm facilius uideatur ſpem ipſam à nobis ſegregare, quàm ius ſemel quæſitum? Alciatus reſpõdet, eum qui repudiat, nihil iuris ſibi acquirere, nec in alium tranſferre: nec enim transferre poteſt, quod ipſe adhuc non acquiſiuit [o]: & ideo quamuis pendente conditione repudiauerit, nihilominus lex ei ius defert: ſed quando iure delato repudiat, ſubit incontinenti qui gradu proximus eſt: unde qui repudiauit, excluditur, pendente uerò conditione nemo ſubit, cùm interim uocetur nemo. quòd ſi quis futurum pacto remiſit, uel in iudicio publicæ perſonæ abſentis nomine acceptanti renunciauit, licet nihilominus lex ei hæreditatem legatumue deferat, ex pacto tamen non agnoſcere id lucrum tenetur, ſi modò paciſcentis intereſt: & in hoc Raph. Paul. Iaſ. conſenſerunt [p]. † Sed unde eſt, quòd decretalem bonorum poſſeſsionem repudiari non poſſe lex ait [q] quoniã antequã decreta ſit, non eſt delata: poſtquam autem decreta eſt, ſerò repudiatur, quod iam acquiſitum eſt. Cùm enim id ſit delatum, quod adeundo poſſumus cõſequi, ſi in caſu à lege permiſſo decretalem petam, cùm eam conſequi poſsim, cur delata dici non debet?

LEX CLI.

DElata [a] hæreditas intelligitur, quam quis poſsit ad eundo conſequi [b].

CAIVS LIB. X. AD

a Authen. præcrea. in fi. C. unde uir.
b fin. ẗ. ſi cert. pet.
c ubi. de uerb. obli.
d l. de uerb. obli.
e l. ſi cert. pet.
f l. is poteſt. de acquir. hær.
g l. j. §. furioſi. de ſuc. edict.
h Math. notab. 194.
i Alexan. d. l. is poteſt.
k l. Pantonius. eod. tit.
l l. ſi infanti. C. de iure delib.
m l. j. ẗ. de bon. poſſ. inf. fur.
n l. is qui hæres. de acq. hær.
o l. fuit. eod. tit.
p d. l. is qui.
q l. j. de ſuc. edi.

Et ſi cõmunem ſententiã ſequamur, qua traditũ eſt, eandem bonorũ poſſeſsionẽ anteq̃ decreta ſit dici edictalem, pòſt uerò decretalem, non uideo quid reſponderi eleganter
8 poſsit:† ſed exiſtimo edictales bonorũ poſſ. eſſe, quas ordinarias uocamus, & quæ ius tribuũt: decretales uerò extra ordinarias, quę ſũt facti, ut Carboniana, & quæ uentris nomine, uel litis inſtituendæ gratia[a]: item q̃, quæ furioſo decernitur. Nam ut demus etiam in ordinarijs hoc iure decretum neceſſarium fuiſſe, ſolæ tamen extraordinariæ decretales dictæ ſunt, quoniam hæ potiſſimum à decreto pendent: priores enim etiã anteq̃ concedantur, aliquid ſunt, & ius in ſe continent, quo defuncti perſona repræſentatur: ſed poſteriores omnem ſubſtantiam ex prætoris decreto accipiũt, & eodem momento oriuntur, petentiq̃ acquiruntur: non ergo ante decretum poteſt dici ius aliquod delatũ eſſe, cùm ius nullum adhuc ortum ſit, ſed ſperemus ut ex decreto prodeat.

a l. ij. §. ſi quis ex lib. ad Tertull.

1.4 Homo tam maſculum quàm fœminam continet.
2 Adam, quaſi terra natus.
3 Homo unde dictus.
5 Qui in utero eſt, homo non dicitur.
6 Veterum ritus, ubi quis primum natus eſſet.

LEG. IVL. PAP.
LEX CLII.

HOminis appellatione tã fœminam, q̃ maſculũ contineri nõ dubitatur.

1 HOMINIS.) ¶† Homo cõmune nomen eſt, & tam maſculum quàm fœminã cõtinet, idq̃ exemplo græci ſermonis, ἀνθρωπος:
2 nam & Hebræi† Adam, quo nomine terra natum hominẽ ſignificãt, ad utrunq̃ ſexum referunt, ut habetur Geneſeos v. Creauit eos, & benedixit illis, & uocauit nomen eorum Adam. Ridiculi uerò ſunt antiquiores Græci, dum neſcio quem Adamũ finxerũt Cœli & Terræ filiũ, qui Adameæ regioni nomen dederit, ut apud Stephanũ περὶ πόλεων legere
3 eſt.† Dicitur autẽ homo ſiue ab humo, ut Varro exiſtimauit: ſiue à cõcordia, ἀπὸ τῆς ὁμονοίας,
4 quòd nullũ animal ſit ſocialius.† Et hinc apparet, legem quæ de hominib. loquitur, etiã de fœminis accipiendam eſſe, & quidem propriè[b], quod arbitratur Bart. etiam ſi articulus quis præponatur. In qua tamen re dubito, moueorq̃ exemplo Græcorum, qui per articulos ὁ ἡ ἡ ſexum diſtinguunt. Illud conſtat, cùm hominem dicimus, quemcunq̃ cõtineri, non ſolùm ſiue maſculus ſiue fœmina ſit,
5 ſed ſiue liber ſiue ſeruus, ſiue pubes ſiue impubes[c].† Sed an is qui in utero eſt, homo dicatur[d]? Et conſtat non dici: expectari igitur lex iubet poſtquã natus eſt, & in terram ceciderit[e]: quæ uerba ex antiquorum conſuetudine interpretari debemus.† Siquidem ſolebãt ueteres, ubi quis natus eſſet, nudũ protinus in terra ſtatuere, opemq̃ Deũm inuocare, ut naſcẽti auxilio eſſent: cuius rei meminit Auguſtinus Ciuitatis diuinæ lib. IIII. & Plinius lib. VII. Macrobiusq̃. Hinc Statius: Tellure cadentem Excepi, fouiq̃ ſinu.

b l. j. §. cod.
c l. iij. §. j. de libe. ho. exhib.
d l. cum inter. de fid. lib.
e l. penult. C. de poſt. hær.

1 Qui in utero eſt, pro nato habetur, in ſui fauorẽ. ſall. nu. 3. 4
2 Lex fingit impoſsibilia, dum ſubſit æquitas.
5 In computatione annorum ortum hominis attendimus.
6 Aduerſus eum, qui in utero eſt, uſucapio procedit.
7 Lex in eadem ſpecie bis non fingit.

TERENTIVS CLEMENS LIB. XII. AD LEG. IVL. PAP.
LEX CLIII.

INtelligendus eſt mortis tẽpore fuiſſe, qui in utero reli-

INTELLIGENdus.) ¶† Qui in utero eſt, in ſui fauorem pro nato ha 1
betur, idq̃ per fictionẽ legis, quę licet per naturam impoſsibile ſit ante ſeptimũ menſem eum naſci, & uiuere, hoc fingit:† ut omnino 2
uerum nõ ſit, quod uulgò traditur, legẽ nunquam fingere impoſsibilia, fingit enim dum ſubſit æquitas. Igitur ſi auus cuilibet nepoti, qui tẽpore mortis ſuę uiuat, centũ relinquat, etiã eum, qui in utero eſt admitti, Dyn. reſpõdit. Qui em̃ in utero eſt, cùm de ſuo cõmodo agitur, natus exiſtimatur.† Quod tamen ſem 3
per non procedit, ueluti cùm damnum nullum partui infertur, ſi natiuitas expectetur. Cur enim lex fingat, cũ neceſſaria nulla cauſa hoc ſuadet: & ideo poſthumo non confertur[f], antequam ſit natus: item ad partem hæreditatis interim non admittitur[g], nec præteritus rumpit teſtamentum[h], neque interim ſuus eſt hæres: nam & propter incertitudinẽ his in caſibus aliud conſtitui nõ potuit.† Cæterum & ſi decretum ſit, in demortuorũ decurionũ locum filios ſubrogari[i], Oldradus exiſtimauit eius, qui in utero ſit, rationẽ non habendam, cùm huiuſmodi fictio ad id trahi non debet, quod iure ſtatuti uel conſuetudinis defertur. Sed id ego uix probo, niſi protinus uel ſine dilatione ſubrogandum lex diceret. Cùm enim appareat moram ullam fieri non debere, haudquaquam uidetur interim infantis natiuitas expectanda. Sed & ſi uerba legis partui non conueniunt, ut quia de homine loquantur, tũc de eo nõ intelligemus. ſi tamen eiuſmodi ſit lex, quæ ex ficta interpretatione extendi nequeat, ueluti ſi ſancitũ ſit hominis occiſorem decollari: cõſtat enim qui prægnantem abortire fecerit, ea lege nõ puniri: quoniam, ut ſuprà quoque diximus, hominis appellatione, qui in utero eſt, non comprænditur: quod in hac ſpecie ea quoq̃ ratione obſeruandũ eſt, quoniam hîc de eius cõmodo directè non tractatur, & in hoc omnes conſentiunt[k]. Illud quoq̃ certum eſt, in computatione annorum, eius temporis calculum nõ duci, quo quis in utero fuit, etiam ſi eius utilitas hoc ſuaderet: ab hominis enim ortu ſolemus annos numerare, idq̃ & Bald. prodidit[l]. Verum & quamuis dubitetur, an cõtra infantem ipſo iure currat præſcriptio, dubium non eſt, † aduerſus eum qui in utero eſt, uſucapionem procedere[m], licet reſtitutionem prætor polliceatur. Cęterum & ſi mater prægnans

f l. fin. §. de
g l. antiqui. petit. hæred.
h Iuſ. l. poſtmo. C. de ed. tra tabul.
i Alb. in l. C. de adi. iudi.
k Felin. c. de homic.
l c. cum in eſis. de el. (§ i ſtis.)
m l. etiam. min.

prægnãs apud hostes enixa sit, nec infans re uersus sit, non uidetur in utero tempore captiuitatis fuisse, nec aliquod legis Corneliæ
7 caput ei patrocinabitur,† ne bis in eadem specie fingere lex uideatur.

1 Mensurarũ aliqua nomi-
Ibid. Digitus, palmus, pes. (na.
2 Dimidius pes, semis uulgò appellatur.
3 Spithama græcè, latinè dodrans dicitur.
4 Cubitus, gressus, passus.
5 Vlna, pertica, plethrum, iugerum.
6 Stadium, diaulus, milliarium, dolichus, & leuca.
7 Parasanga triginta censetur stadijs.
8 Schœnus, & stathmus, & mansum quid.
9 In dimensiratione unde incunda computatio.

MILLE PASSVS.) a ¶ Vt sciamus qua
1 longitudine sit Passus,† præfari nos oportet mensurarum aliqua nomina, ex quibus minima est Digiti, quorum quatuor Palmum conficiũt, XVI. pedem. Est autem Pes
2 tanq; as in numeris, & † ideo dimidius pes, semis etiã uulgò appellatur, quantũ uidelicet
3 pugno, extẽloq; pollice metimur:† sicut Spithama uox græca, quæ & ipsa uulgò seruat nomen, quantũ extensis articulis à minimo ad pollicem amplecti possumus: latinè Do-
4 drans dicitur, & Palmus maior quibusdã:† at cubitus sesquipedalis est. Gressus uerò, duos pedes & semissem continet: Passus quinq; pedes, sic dictus, q̃d passis, id est, dilatatis brachijs & manibus hanc dimensionẽ conficia-
5 mus.† Vlna (sic enim Orgyian interpretor) sex pedibus, ut Herodotus scripsit, constat. Pertica duos passus in se habet, hoc est, pedes decem: unde & decempeda dicitur. Plethrum pedes centum. Iugerum longitudine pedibus ducentis quadraginta, in latitudinẽ dimidio minus cõficitur, duosq; in se Actus
6 continet.† Stadium passus centum uigintiquinq; habet, qui sunt plus paulò pedes sexcenti. Diaulus duo sunt stadia. Milliariũ sunt mille passus, hoc est, stadia octo. Dolichus stadiorũ est duodecim. Leuca dictio est gallica, cuius tamen Ammianus Marcellinus meminit: mille & quingentos etiam ipsa passus habet, ut Antonius in Itinerario ostendit, li-
7 cet plerisque in locis sit amplior.† Parasanga uocabulum Persarum, triginta censetur stadijs, quæ mensura paulò minor est milia-
8 rio Germanico.† Schœnus apud Aegyptios sexaginta est stadiorũ. Stathmus, id est, mansio, milliaria habet uigintiocto semis: huius in Authenticis[a] mentio habetur. Est & uulgaris uox Mansum, qua tantum agri significatur, quantum singulis annis par boum arare, colereq; potest[b].

a. si igitur. in uthẽ. ut om. obe.
b. j. de censib.

9 b ¶ Vrbis.) † Quapropter cùm præfectus urbis, de his, quæ intra centesimum lapidem perpetrata sint[c], cognoscat, inibitur computatio à continentibus, quod & in dubio semper seruandũ est: alioquin distinguimus quẽ

c. j. §. cum urbem. de offic. præf.

ctus est.

MARCELLVS LIB. I.
LEX CLIIII.

MIlle passus[a], nõ à muro urbis[b], sed à cõtinentib. ædificijs numerãdi sunt.

LICINIVS RVPHIN.
LIB. VII. REGVL.
LEX CLV.

PRoximi appellatione, etiam ille admodum cõcepta sint uerba, ut si prohibiti sint ciues capras retinere prope urbem, computetur à muris: si prope Romam, à cõtinentibus, ut plericq; hic sentiunt.

1 Cùm lex agnato proximo hæreditatem defert, an hæredem se asserens, eam qualitatem probare debeat.
2 Proximus dicitur etiã ille, qui solus est.
Ibi. Is præsumitur solus, cuius socij nulli apparẽt.
3 Deriuatio uocuiæ proximus.
4 Ius proximitatis ex cõmuni usu, de cognatione speciali intelligitur.
5 Proximus interdum dicitur, qui priorem ante se habet.
6 Proximus à consorte differt.

PROXIMI.) ¶ Quemadmodũ proximus intelligatur, qui solus est, suprà à nobis tractatum est:† sed dubium est, cùm lex agna- 1
to proximo hæreditatem deferat, an necesse habeat eam qualitatem probare, is qui se hæredem asserit. Et si nõ possideat, aliusq; agnatus ei contradicat, nõ est dubium probari debere. quòd si in iudicio alius agnatus non appareat, durum esset si eum ad id cogeremus, ut probaret, neminẽ q̃ ipse sit, defuncto propinquiorẽ esse: idq; Cornæo[d] placuit, cui & nos assentimus:† cùm proximus sit, ut hic dicitur, qui solus est: eumq; præsumamus solũ, 2
cuius socij nulli appareãt, cùm uerisimile sit, ad lucri partẽ omnes cõuolaturos, si extarẽt. Terent. in Phor. At si talentûm rem reliquisset decẽ, primus esses, memoriter progeniẽ uestram usq; ab auo, atque atauo proferens. Hinc & prouerbiale apud Græcos carmen:

Τῶν δυτυχόντων πάντες εἰσὶ συγγενεῖς.

Omnes uirorum diuitum sunt proximi. Sufficit igitur, si intra eum gradũ esse se probauerit, unde legitimos prætor uocat: idq; & Alexan. probat[e]: hunc enim esse proximum agnatum censebimus. Cæterum hic superest uidere, & quæ prima sit huius uocis significatio:† & cõstat à propè fieri proximum, & ideo 3
uox ualde est generalis: unde uicinus proximus dicitur, & amicus: transfertur & ad sanguinis iura, & proximi, tam agnati, quàm cognati dicunt.† In usu autẽ magis est, ut cum 4
ius proximitatis dicimus, de cognatione specialiter intelligamus[f]: quo sensu etiã qui ante se aliquem habent, nihilominus proximi 5
dicuntur: quod eius constitutionis exemplo apparet, qua tradit, proximis, necessarijsq; personis solummodo deferri copiam de adulterio accusandi[g]: non enim dubium est, licere patruo accusare, licet frater extet. Item q; cùm legatum rei alienæ ab ignorante factũ, traditur nõ ualere, nisi proximæ personæ relictum sit[h]: intelligemus proximam, etiam qua aliquis prior in gradu sit.† Addidit Baldus[i], hoc differre proximũ à consorte, quòd 6
proximus per consanguinitatẽ dicitur, consors socius est, & dominij particeps. Sed ego à peritioribus intellexi, consortem eiusdem sortis & conditionis hominem significare,

d. Consil. 194. in iiij.
e. In l. is potest. de acq. hære.
f. l. ad intestati. C. de leg. hær.
g. l. quamuis adulter. C. de adult.
h. l. cum rem. C. de leg.
i. Bal. l. dudum. C. de contraben. empt.

sed ex subiecta materia aliter atque aliter μεταφορικῶς accipi.

1 *Maiore parte anni possedisse quis dicatur.*
2 *Interdictum Vtrobi, & uti possidetis, sunt exæquata.*
3 *Aduerbia, utrobi, alibi, inibi, necubi, sicubi, nuncubi.*

MAIORE.) Interpretatur hîc Iurisconsultus interdictũ, quo cauebatur, utrobi qs maiore parte anni fuisset, ibi & mane ret: †ostendit q; maiorem partem anni intelligi, respectu possessionis ad uersarij: hodie tamen hoc in interdicto id solùm attendimus, utrobi litis cõtestatę tẽpore ea res sit[a], de cui⁹ possessione litigatur: id q; exẽplo interdicti, Vti possidetis: † exæquata em̃ hæc sunt. † Eadẽ aũt ratione dicimus, utrobi, utro in loco: qua alibi, alio in loco: & inibi, in eo loco: necubi, ne quo in loco: & sicubi, si quo in loco. Ouidius:

Sicubi Colchorum Minyis regina uacaui.

Ita enim censeo legendum. Nuncubi, num quo in loco. Terentius in Eunucho: Nuncubi meam benignitatem sensisti in te claudier? Concisa autem sunt hęc ex dictione alicubi, ut etiam Vallæ placere uideo.

a §. sed hodie. Instit. de interd.

1 *Murus propriè est, qui urbem munit.*
2 *Murus pro pariete priuati ædificij.*
3 *Maceria.*
4 *Parietum uaria genera.*
5 *Via, iter, actus differunt.*
6 *Via si de seruitute non accipiatur, etiam semitam continet.*
7 *Iter distat à semita.*
8 *Varia uiarum genera.*
9 *Via publica de regalibus an sit.*
10 *De eo, qui in uia publica deliquit, quiuis supplicium sumere potest, cui ex generali principis concessione competit.*

QVANTVM.) a ¶ † Murus propriè dicitur publicus, qui urbem munit, & mœnia continet: † impropriè hîc uidetur accipi de priuato ædificio, quod paries dicitur: quo sensu aduersus Vallæ traditionẽ etiam Cornel. Tacitus lib. XV. utitur. Ostendit autẽ Iurisconsultus parietem esse etiam maceriam: † sic appellatur paries sine calce aliáue cõpactione formatus. Erant autem parietum uaria genera, † lateritij, lapidei, cæmentitij, testacei, cratitij. Fuerant lateritij ex lateribus durissimæ soliditatis, utpote qui crudi sub sole diutius permanserant, ut exiccarentur. Testacei ex latere cocto, qui etiam nunc sunt in usu. Cæmentitij fiunt ex temerè coniectis lapidibus calce q; commixtis, & imbricum modo hærentibus. Cratitij, quos cõcratitios Papinianus[b] appellat, ligneis cratibus insertis fiebant, seu asseribus arrectis transuersis q; in modum cratis: uocãtur q; alio nomine intergerini, ut etiam Festus ostendit, quòd uidelicet uicinorum cœnacula his dirimerentur: quod diffusius explicat M. Vitruuius.

b *Instit. de serui. in prin.*

b ¶ Via.) † Cùm de priuata uia loquimur, quatenus seruitutis species est[c], ab itinere actu q; distat: quæ differẽtia ex uocabulorũ etymo accipitur. Iter enim ab eundo dictum est, & ideo iter ius est eundi hominis. Actus ab agendo: unde ius iumentũ agẽdi actus est. Via à uehendo, & ideo ius in se continet etiam uehiculũ ducendi: tametsi & q habet actũ, in consequẽtiam iumentorum etiam uehiculum adducere possit. Sanè lege XII. tabularum ea mensura uiam confici traditum est, ut in porrecto pedum octo esset, in anfractu XVI. cuius dimidium actui tributũ est. † Cùm uerò de seruitute nõ accipitur, aliter uiam intelligimus, continet q; non solùm iter, sed etiam semitam. † Hoc autẽ distat iter à semita, quòd iter latius est, semita angustior, & quidam quasi callis. Videtur etiam iter propriè dici de uia publica, quæ populo debetur: q̃d ex Iulio Frontino libro de colonijs Italicis intelligi potest, quo sensu semitã tramitem priuatum interpretabimur: Græci ἀτραπὸν dicunt, unde parœmia, cuius Eustathius Odyss. ν meminit, ὁδοῦ παρούσης τῆς ἀτραπὸν ζητεῖς, Cùm præstò uia sit, tu requiris semitã. Plaut. in Curcul. semitam accipere uidetur pro ea uiæ parte, per quam incedũt homines, in cuius medio aguntur currus & iumenta: quapropter apud eum parasitus minatur se factum, ut obuij capite sistant in uiam de semita. M. Seruius in IIII. Aeneidos cõmentario aliter explicat, nimirũ ut semita sit semis uia, uia actus dimidius, qua possit ire uehiculũ: actum autem duo capere propter euntiũ & uenientium uehiculorum occursum, in qua re dissentit à Iuriscõsultis[d]. † Sunt autẽ uiarũ aliæ βασιλικαὶ, quas cõsulares uocant, aliæ uicinales, quæ ad uicos ducunt, & ex his utra q; publica est: sicut priuatarum duplex quoq; est species, agrariæ, & quę ad seruitutes spectant. Sed dubium est, † uia publica ad quem pertineat. Et extat relatũ esse de regalibus[e], & ideo uideretur in simplici concessione castri eam non transferri. At alibi creberrimè prodit ur ad ciuitates pertinere[f], & idcirco licere decurionibus lata lege eam in priuatum redigere. Ipse censeo uiæ publicæ securitatẽ ad principẽ specialiter pertinere, eius fundũ ad municipes, iurisdictionẽ uerò ad eum, cui castrum ipsum cõcessum est. † Et ideo si quis in uia publica deliquerit, posse suppliciũ de eo

c *Instit. de serui. in prin.*

AELIVS GALLVS DE *uerb. quæ ad ius pertinent, significatione.*

LEX CLVII.

QVantum ad iuris pertinet largam significationẽ, paries est, siue murus[a], siue maceria est. Item uia[b] est, siue semita, siue iter est.

d *l. ij. ne quid in loc. pub.*
e *c. j. que sine reg.*
f *Bart. l. continuus. §. cum quis. de uerb. oblig.*

IDEM LIB. X. REGVLARVM.

LEX CLVI.

MAiore parte anni possedisse quis intelligit, etiã si duobus mensib. possederit: si modò aduersarius eius aut pauciorib. aut diebꝰ nullis possederit.

a *§. sed hodie. Instit. de interd.*
b *l. si fratres. §. pro soc.*

eo ſumere quemcunq; cui ex generali principis conceſsione hoc cõpetat: & ita quidam ex antiquis ſenſerunt, & ego ex facto conſultus reſpondi.

1 *Orationum alia particularis, alia ſingularis, alia indefinita.*
2.3 *In legibus indefinita æquipollet uniuerſali: ſecus in diſpoſitione hominis.*

CELSVS LIB. XXXV. DIGEST.

LEX CLVIII.

1 IN VSV.) †Orationũ alia eſt particularis, ut cùm ſignum particulare præponitur, quale eſt, quidã, aliquis, unus: alia ſingularis, ut ſi nomẽ propriũ ei inferat: alia eſt indefinita, ut cui nullus terminꝰ prępositus eſt. unde eius ſignificatio ualde ambigua eſt particulariter ne, an in uniuerſũ accipiẽda ſit. Et cũ ex, pferentis mẽte id pẽdeat, eam ex ſubiecto argumento conijcimus. Conſtat autẽ neceſſariò huiuſmodi ſermonẽ uniuerſalem ſenſum nõ accipere, & idcirco in teſtimonijs nõ fiet hæc interpretatio [a], ſed potius aduerſus eũ, qui produxit, ut nõ probatum ſit, intelligemus [b]. † In
2 legibus autem nõ ita eſt, & ideo in his indefinita æquipollet uniuerſali, cùm legum natura ſit, ut de uniuerſis conſtituantur. Sed & ſi lex uelit homicidam ſummo ſupplicio affici, niſi ab hærede pacem impetrauerit, omniũ cõſenſum, ſi plures adſint, requiri exiſtimo [c]: idq; frequentius receptũ mihi uidetur. † At in
3 diſpoſitionibus hominũ non æquipollet, niſi uerba ex ſui natura generalitatẽ quandam ſignificent, ut piſcis, aurum, argentum, lana. Idem in hærede ex cõmuni uſu loquendi: cũ enim plures ſunt hæredes, hęc dictio, hæres, uni ſoli omnino nõ conuenit [d], cùm inſolidũ non ſit hæres, ſed unà cum alijs admittatur, meritò inualuit uſus, ut de omnib. intelligeretur: ſed & ſi hæres indiffinitè prohibitus ſit, ne alienet, exiſtimauerunt plerique, de omnibus ſucceſſoribus actum uideri. Si tamẽ generale id nomen certis finibus contineretur, ut homo, particulariter potius, ppter ſermonis proprietatẽ intelligeremus, & mediocris poſſet accipi [e]. In diſpoſitione quoq; ipſi proferenti fauorabili, ueriſimile eſt tali ſermone eum uniuerſaliter prouidiſſe: ut cùm pater filium ſuum ſe inſtituere, uel filio tutores dare profeſsus eſt [f]. quòd ſi pluraliter id nominis proferat, tunc uniuerſaliter, & ideo collectiuè ſemper accipitur: ut ſi filios exhęredare ſe dicat, uel cognatis legare.

1 *Aes metalli ſpecies antiquior ferro.*
2 *Qualiſcunq; pecunia, æris appellatione continetur.*
3 *ἐξαργυρίζειν græcè, latinè exargentare.*
4 *Numus aureus cuius olim ualoris.*
5 *Solidus idem quod aureus.*
6 *Græci χαλκὸν, id eſt, æs, pro quacunq; pecunia accipiunt.*

plures hæredes ſint, continentur ſtipulatione.

VLP. LIB. I. AD S.C.

LEX CLIX.

ETiam aureos numos æs dicimus.

IDEM LIB. II. AD S.C.

LEX CLX.

CAeterorũ & reliquorũ appellatione etiã omnes cõtinentur, ut Marcellus ait, circa eum, cui optio ſerui legata eſt, cæteri Sempronio. Nam tentat, ſi nõ optet, omnes ad Sempronium pertinere.

ETIAM AVreos.) †Aes ſe 1
parata ab auro argentoq; metalli ſpecies eſt, apud antiquiſſimos quoque prius in uſu, quàm ferrum, ut Heſiodi poëtæ carmen indicat: unde & pecunia ſolo ære cudi cœpta eſt, hincque paulatim factũ eſt, 2
ut qualiſcunq; pecunia, æris appellatione comprænderet: idemq; in trãſalpina Gallia de argento: qualemcunque enim numorũ ſpeciẽ, ſimpliciter argentũ uulgò appellãt. † nam & Grę 3
cis ἐξαργυρίζειν, q̃d M. Cicero exargẽtare tranſtulit, in pecuniam redigere ſignificat. † Numus autem aureus, cuius hic mentio 4
eſt, ſeſtertios æris centũ ualebat, quod in Diſpunctionibus annotaui, hoc eſt, denarios argenteos XXV. Idem autẽ eſt denarius quod drachma. Sed deinde minoris æſtimationis aureus fieri cœpit, † & in Cæſarum conſtitu- 5
tionibus ſolidus appellari, quorum ſeptuagintaduo auri libram conficiunt: qua ratione cùm aureus, quo hodie uulgò utimur, drachmam auri pendat, conſequens eſt, ſolidum drachmam pependiſſe, eiusq; præterea tertiam partem, hoc eſt, ſiliquas ſex. Sanè & Græci χαλκὸν, id eſt, æs, pro quacunq; pecunia accipiunt: unde ἐχαλκῶ apud Lucillium epigram. II.

Ἑρμοδότου τὸ δόγμα τὸ πτώχοφον, εἰ φὴ ἐχαλκῶ,
μηδὲν πωνήτω θεὶς τὸ χιτωνάριον.

Hermodoti hoc dogma eſt, Quiſquis miſer, indiget ære,
Philoſophi aſſumat pallia, diues erit.

1 *Cæterorum appellatione omnes contineri.*
2 *Dictio, cætera, unde deducatur.*
3 *Clauſula, Et cætera, abbreuiationis cauſa adpoſita, quid operetur.*

CAETERORVM.) †Sicut ſuprà uidimus 1
has dictiones, amplius, reliquũ, uirilem partem, etiam de toto dici: ita de dictione cæterorum, admittendum eſt. & ideo legata Titio optione ſeruorum, & cæteris Sempronio relictis, ſi Titius non optet, uel alio modo à legato excludatur, omnes ad Sempronium pertinebunt [h]: nõ quòd portio Titij ad illum per ius accreſcendi deuoluatur, ſed ex

ō hoc. ubi ſ. C. unde 3.
rt. l. ſi pluri s. de leg. ij.
iij. §. Cato. uerb. obli.
or. l. Lucius. Sempro. de 3. iij.
egato gene- l. de leg. j.
ſi quis ita. de ſta. tut.
aph. d. l. ſi luribus.
h l. cum optio. de op. leg.

a Rom.sing.35.
b Com.consil. 105.

ui ipsorum uerborum: & ita Pontanus [a] id re sponsum declarat, & in eo, cui superfluũ relictum erat. Raphaël [b] ex facto cõsultus idem respõdit.† Deducitur autẽ hęc dictio, cætera, à græco, ἐπφρα, id est, & alia:† & ideo cum abbreuiationis causa apponitur, eius uirtute censentur alia repetita, quę ex natura & consuetudine actus requirebãtur, obseruabimúsque hac in re notarij ipsius consuetudinẽ: unde in re dubia non licebit eius successori absq; iudicis mandato eam clausulam extẽdere, ut Bart. sensit [c].

PAVL. LIB. II. AD S. C.

LEX CLXI.

ILla uerba, optimus, maximusq;, uel in eũ cadere possunt, qui solus est: sic & circa edictum prætoris supremæ tabulę habentur etiam solæ. ¶ Pueri appellaci carmine in Syracusis admonemur:

Καλλίστα παίδων πέφυκε βλῶ πάντα τελεῖται.

Latinorũ nemo puerum fœmININO genere protulit. Satius est ergo id respõsum per eã interpretationẽ simpliciter accipere, quam masculinum concipit fœminum.

c Bar. l. Gallus. §. ij.

Sed & ubi de iure necessaria est scriptura, uel expressio uerborum, non est existimandum sufficere, quod eius clausulę inuolucro tabelliones implicant [d], & ideo nec iuramentum, nec stipulationem in se continere uidebitur. Sunt & qui plurimum referre putent, extensim cætera scriptum sit, an præscriptis notis, &c̃. quod ridiculum ego arbitror.

d l.j. de his quæ in testa.

1. 3 Fundus opt. maximusq;, in eum cadere potest, qui solus est.
2 Superlatiua de pluribus dicuntur regulariter.
4 Puer unde dictus, & sub puero etiam puellam contineri.
5 Reprehensus Paulus Iurisconsultus.
6 Veteres, pueras dixerunt.

1 ILLA VERBA.) † Legauit testator fundũ suum, quem optimũ, maximumq; habet: dubitatũ fuit, si in uno uerba hæc locum sibi
2 uendicarẽt: † superlatiua enim de pluribus so
3 lent dici.† Sed quoniã quandoq; etiam simpliciter pro positiuis accipiuntur, uerius est ad unum quoq; referri, idq; prætoris exemplo, qui cùm se daturum bonorum possessionem secundum supremas tabulas edixisset, eum quoque admittit, qui solis tabulis institutus sit [e]. Cui exemplo & illud cõuenit, quod Fabius Quintil. quadam declamatione refert. Is cùm lex ultima testamẽta rata esse debere mandaret, ultimũ interpretatur primũ, post quod tamen aliud factum erat, quod iure nõ ualebat: hocq; ex uoluntate legis esse autumat, licet non ex uerbis.

e l.j. §. j. ℣. de secund. tab.

4 ¶ §. PVERI.) † Puerum à puritate dici quidam existimauerũt, quam dictionem etiam de fœminis prædicari, Paulus hîc tradit, sententiæq; suæ duo argumenta adducit, quòd etiamnum fœminas à partu recentes puerperas uocemus, itemq; quòd Græci utroq; ge-
5 nere ὁ καὶ ἡ παῖς dicãt.† Sed iudicio meo hæ ra
6 tiones non consistunt, cùm puerpera non à puero, sed à puera dicatur.† Veteres emẽ pueras dixisse, ut in Calig. Trãquillus autor est, & M. Varro, Noniusq; Marcellus indicant, unde diminutiuũ puella. nec Græcorũ exemplo quicq; moueri possumus, cùm apud eos παῖς cõmune nomen sit, ut ipse ait, & Theotione, etiam puella significat: nam & fœminas puerperas appellant recentes ex partu: & Græci communiter ὁ καὶ ἡ παῖς appellant.

1 Pupillus non est, qui in utero est.
2 Ancilla non ideo precio sior, quia prægnans.
3 Parturiens mulier in periculo mortis censetur esse.
4 Hæreditas in lege falcidia propter uentrem ancillæ non augetur.
5 Si mulier prægnans in exilium acta sit, filius ibi natus non est exul.

IDEM LIB. VII.

LEX CLXII.

NOn est pupillus qui in utero est.

NON EST pupillus.) † Qui in utero est, pupillus nõ est, sed uiscerũ matris quædam portio: & ideo ancilla prægnante uendita, si partus euincatur, nõ agitur duplæ: quia nõ uidetur magis in contractu ad partũ habitus respectus, cũ ad quoduis aliud intestinũ [f]. Hincq; est cõsequens,† ut nõ ideo preciosior sit ancilla, quòd prægnans sit: cũ uis enim aliqua spes lucri inde dño subesse uideatur, cõtrario tamẽ detrimenti periculo elidit. Quid enim si ancilla abortiret:† cùm præsertim parturiens mulier censeatur in periculo mortis esse [g].† Meritò ergo in legis falcidiæ cõputatione propter ancillæ uentrem hæreditas nõ augetur [h], quod periculum in brutis tam frequens non est. Si tamen cariore precio propter partum quis ancillam emat, quod ex ea natum erit titulo oneroso habere uidebitur [i]. Sed & si fur matrem sustulerit, partũ quoq;, qui apud eum conceptus est, contractasse uidetur, unde neq; eum ullo tempore per possessionẽ acquirit, quod suprà attigimus [k]. Et ex his consequens est,† si mulier prægnans in exilium acta sit, filium ibi natum non uideri exulem [l]. Sed & legem Corneliam aduersus homicidas latam, uerius est nõ procedere in eo, qui abortionẽ procurauit: tametsi alij aliter senserint [m]. Illud quoq; traditum est, si lex portorij uectigal pro quocũq; animali imponat, pro eo, quod in utero est, nihil soluendũ esse: nam & huiusmodi in censum non refertur, & in hoc omnes consentiunt. Sanè Iurisconsultus pupillum hîc uidetur lata significatione accipere, pro quocunq; infante. Accursius tamen etiam propriè accipit, & ideo infert, tutores pupillis suis datos non uideri uentris tutores fuisse, si infans non nascatur: cuius sententia uera est [n].

f l. si prægnans. de cuiũ.
g Abb. c. p. ofsoralis. in fin. de offi. ord.
h In l. fil. placuit. ff. ad leg. falcid.
i l. quod si ex Pamphil. de legat. ij.
k l. partũ. ℣. ex.
l Bar. l. in seruum. de statu hom.
m Felin. c. sicut de homic.
n l. cum pater de neg. gest.

1 Applicata facti species ad hanc legem.
2 Supremus dicitur, qui unicus fuit.
3 De qua substitutione text. sit accipiendus.
4 Quid si dictum sit, Mihi & ei, qui supremus morietur, Seius hæres esto?
5 Humanitus accidere, est mori.

Con-

6 *Conditio illa, Si quid acciderit, de morte intelligitur.*
7 *Et an mors ciuilis hoc caſu ſufficiat.*
8 *Imperiti teſtatoris uerba ex uulgi conſuetudine declaranda.*

1 IN VVLGARI.) a ¶†Inſtituit teſtator filium, quē habebat, & quoſcūq; habiturus eſſet, eiq; qui ſupremus morietur, Seiū ſubſtituit: dubitari potuit, ſi alios filios nō habuerit, an Seius illi ſaltē quē tum, cū teſtaretur, habebat, rectè ſubſtitutus uideretur. Et exemplo legis XII. tab. rectè ſubſtitutum defendit[a]: 2 †quoniam in ea lege ſupremus dicitur, qui unicus fuit: ſatisq; eſt, ut ultimus quis cenſeatur, qui poſt ſe neminē habeat, etiā ſi à nemine quoque præcedatur, quod & ſuprà latius attigimus. Sed in hac ſpecie dubium eſt, ſi plures ille filios haberet, an inuicem ſubſtituti uiderentur[b]: & receptum eſt, cenſeri legitimæ ſucceſsionis inter plures cohæredes ius reſeruatum, niſi ultimo decedenti in omni hæreditate ſubſtitutio facta ſit[c]: non enim qui ſupremus moritur, omnem hereditatem reſtituere poteſt, niſi ipſe eam habuerit: at habere eam non poteſt, niſi uiciſsim eos graua tos dicamus. Sunt qui idem eſſe opinantur[d], cùm ita uerba cōcepta ſunt, ut poſt mortem omniū reſtitutio facienda ſit, tametſi expreſſe dictum non ſit, ut qui ultimus moriatur, reſtituat[e]: quod rationem in ſe ullam nō habet: non ergo ultimus omniū portionem, ſed eo in caſu unuſquiſq; ſuam reſtituet.

qui duos. de reb. dub.
ſi ſingulis. de uulg.
titia Scio. §. de leg. ij.
cin. §. cum ad Treb.
g. l. cō licil de uſufru.

3 a ¶Vulgari.) Accurſius interpretatur, id eſt, pupillari. Ego aliter ſentio: cùm enim teſtator filijs inſtitutis, ei, qui ſupremus morietur, ſubſtituit, ſi unicus ille ante aditam hæreditatē decedit, ſubſtitutus ex uulgari admittetur: ſi poſt aditam, antè tamē, quàm pubes eſſet, ex pupillari: unde à principio ea ſubſtitutio ſatis poteſt uulgaris appellari. nec obſtat quòd ex uulgari ei nō ſuccedatur, ſed teſtatori, quia pronomē illud pro ſuperuacuo habetur, idq; Albericus probat[f]. 4 †Sed quid ſi dictū ſit, mihi & ei, qui ſupremus morietur, Seius hæres eſto: Et adhuc opinari quis poſſit, de uulgari & pupillari ſubſtitutione ſolū egiſſe teſtatorē, ut ordinem coniuncta denotet, quaſi ſibi ſubſtituerit, ſi filius hæres non erit, & filio ſi hæres erit. Quidam etiam fidei cōmiſſariam contineri aiunt, ut Pontanus & Iaſon[g], & in electione ſubſtituti eſſe, directè an per fideicōmiſſum hereditatem uendicet: quę ſententia propter ueriſimilem teſtatoris uoluntatem adiuuanda eſt.

in prin. de g.
l. pen. C. imp.

5 b ¶§. SI QVIS ITA.) †Humanitus accidere, eſt mori[h]: & ita docti ſolēt loqui. Sed teſtatores ex uulgi ſermone, qui conciſior eſt[i], & breuior, ſimpliciter accidere, & contingere, pro uita defungi accipiūt: ultimus enim, qui homini euenire poſsit caſus, eſt mors: †meritò illa conditio, ſi quid acciderit, de morte intelligit[k]: alioquin propter generalitatem nullis ferè momēti eſſet. †Sed an mors ciuilis hoc quoque caſu ſufficiat, ut qa in exiliū quis miſsus ſit? & Baldus[l] de ea ſentire cōtrahentes non arbitratur. †Hincq; argumentum ſumi poteſt, imperiti teſtatoris uerba ex uulgi cōſuetudine declarari: quod & Socinus[m] in ea ſpecie annotauit, cùm filium quidam uiuum & mortuum relinquere ſe Titio in teſtamēto diximſſet: interpretatus eſt enim, Titiū uiuenti tutorem datum, mortuo hæredem[n]. Sed huiuſmodi uerbis hæreditatem dari periculoſius eſt, quàm ut ego affirmare auſim, cùm & curam mortui gerere quis poſſit, dum pompam funeris, ornatū ſepulchri, parentalia q; huiuſmodi procurat.

POMPONIVS LIB. II. AD S. C.

LEX CLXIII.

IN uulgari[a] ſubſtitutione, qua ei, qui ſupremus morietur, hæres ſubſtituit, rectè ſubſtitutū etiam unico intelligit, exemplo legis XII. tabul. ex quibus proximus agnatus, etiā ſolus habet. ¶ Si quis ita[b] in teſtamēto ſcripſerit, ſi qd filio meo acciderit, Damas ſeruus meus liber eſto: mortuo filio, Damas liber erit: licet enim accidat & uiuis, attamen uulgi ſermone etiā mors ſignificat.

h Inſtit. de do. in prin.
i l. publica. de poſ.
k l. uxorem. §. Scia. de leg. iij
l Bal. in rub. C. depoſ.
m l. qui duos. de reb. dub.
n Lancel. l. centurio. in fin.

VLPIA. LIB. XV. AD S.C.

LEX CLXIIIII.

NOmē filiarū & in poſthumam[a] cadere quæſtiōis nō

1 *Poſthumus propriè quis.*
2 *Teſtator de filiabus diſponens, an de poſthumis ſenſerit.*
3 *Propria ſignificatio ex interpretatione reſtringenda: & quando id locum non habeat.*
4 *Portio de qualibet parte dicitur.*
5 *Quando hoc non obtineat.*
6 *Quibus caſibus etiam de minima portione actum fuiſſe intelligatur.*
7 *Regulariter uerba cum effectu accipienda.*
8 *Habere quis dicatur.*
9 *Vis pro effectu accipitur in iure.*

NOMEN filiarū.) a ¶†Poſthumus propriè intelligitur, qui patre humato natus eſt: ſed & qui poſt teſtamentū natus eſt, largo modo poſthumus dicetur[o]. †Sed pone teſtatorem de filiabus aliquid diſpoſuiſſe, an de poſthumis quoq; actū cenſebimus? Et dubium non eſt, ex proprietate ſermonis poſthumas ea appellatione contineri: ſed quia earum meminiſſe nō uidetur, neq; cogitaſſe ut poſthumæ naſcerentur, ad futuros poſt mortem ſuam filios reſpexiſſe non creditur[p]: †& ideo propriam ſignificationem ex interpretatione reſtringimus: quę interpretatio locū non habet, cùm contrarijs coniecturis prior præſumptio tollitur, ut ſi in parte teſtamenti poſthumarum mentionem fecerit, nō enim oblitus uideri poteſt, qui aliqua in parte poſthumā cōmemorauit. Idem ſi neceſſariò poſthuma admitti deberet, ut in inſtitutione, teſtamentū enim corrueret. Quod & dicendū

o l. iij. §. j. de in iuſt. rupt.
p l. qui filiabus. de leg. j.

est, cùm filiabus tutores [a] quis designat: utilis enim hic actus posthumæ est, nec hæreditati damnosus: unde propter fauorē de posthumis quoq; actū credimus, & uim uerborū obseruamus. Sanè qui post testamentū nascitur, indistinctè admittendus est, si tamen testator eum natū esse sciuit: cū enim nihil mutet, declarare uidetur, de eo quoq; se intellexisse: & hoc Bar. probat [b].

b ¶ §. PORTIONIS.) †Portio uidetur mihi de qualibet parte dici: quapropter cùm lex in totū, uel pro parte aliquid recipi uetat, qui uel minimū recipit, pœnæ reus est [c]. Et emphyteota qui particulare damnū tolerare, suoq; periculo ferre debet, qualecūq; erit, feret [d]. Et facultas rem à socio uenditā luendi, illi, qui in ea partem habeat cōpetens, uel ei cuius sit, millesima nō denegabitur [e]. †Quoties autē uerisimile nō est, de minima re actum esse, ut quia dispositio nullius redderetur momenti, ueluti in eo, qui partē fundi promittit [f], uel alio simili dubioq; casu, de dimidia accipiendum est [g]. Vnde qui partis bonorū usum fructū legat, de dimidia intellexisse uidetur [h]. Et cùm quis ab altera se parte electū ait, nō minus, quàm dimidia sit, intelligemus [i]: alioquin quæ in pauciore numero esset, cùm nullius momenti haberetur, alterā nihil impediret. †Quòd si portiūculæ mētio fiat, uel alicuius, uel quantæcūq; uel certæ partis, uerius est etiā de minima intelligi [k]. Idem si quātula, uel minuscula scriptum sit [l]: nisi ad certam aliquam iuris dispositionē se referant, ex subiecta enim materia interpretationē recipiunt. Quapropter qui in testamento sextam partem hereditatis suæ relinquit, sextam assis legasse intelligē, idq; Bart. uisum. Quod in hæreditate procedit, quam lex in duodecim partes diuidit: in alijs uerò rebus Angelus dissentit [m], quod & nos probamus. Quapropter si duas partes rei petieris, nō duas ex asse, sed ex tribus partibus petijsse uideberis. quòd si sex partes dari testator uoluerit, dubiū nō est semissem deberi. Qua ratione si unam partem hæreditatis relinquere se dixerit [n], de una uncia intelligendum uidetur.

c ¶ §. HABERE.) Regula est generalis, quā alibi attigimus, †Verba cum effectu accipienda esse [o]. †Is autē est effectus, ut ex persona sua quis habeat: ut deductis oneribus, lucrum illi supersit: ut momētanea nō sit acquisitio: quę si nō interueniant, habere quis propriè & strictè nō uidetur. Effectum quoq; ea respicere existimanē, quibus actus alicuius est, quamuis posthumæ nō cadere in eā, quę iam in rebus humanis sit, certum est. ¶ Portionis [b] nomen, non semper dimidiā significat, sed prout adiectum est: potest enim iubere aliquis, & maximam partem partiri posse, & uicesimam & tertiam, & prout libuerit: sed si nō fuerit portio adiecta, dimidia pars debetur. ¶ Habere [c], sicut peruenire, cū effectu accipiendū est.

POMPONIVS LIB. V. AD S. C.

LEX CLXV.

VEnisse ad hæredem nihil intelligitur, nisi deducto ære alieno, fit momenti, non autem elusorius remanet [p]. Sed & ut lex rebus ipsis, nō uerbis imposita censeatur, ad effectū pertinet [q]. †In iure quoque lectū est, uim pro effectu accipi: ut apud Marcellum [r], ei qui hominem stipulatus est, promissor eū dando, qui tunc illi seruierat, liberatur ui ipsa. Sic & Corn. Tacitus lib. XIII. Vectigal mācipiorum remissum magis specie, quàm ui. Cuius locutionis ratio est, quia uis à græco βίᾳ descendit, cuius contrariū & κατ' ἀντιδιαίρεσιν est ius. Vnde ad differentiā eius, quod ipso iure fit, dicimus aliquid in effectu, uel ui ipsa factum.

1 *Ad hæredē peruenisse dicitur, quod deductis oneribus per uenit.*
2 *Quid in legatario obtineat.*
3 *Regula, Eatenus habuisse quilibet uidetur, quatenus deductis oneribus remanet. Fallit hæc regula, ut num. 4.*

VENISSE.) ¶ †Ad hæredē id peruenisse existimandum est, quod deductis oneribus peruenit: hocq; exemplo legis falcidiæ rationem inibimus. †Ad legatariū uerò, qui fundū accipere, & decem hæredi dare iussus est, totum fundum iure legati peruenisse interpretabimur [s], & hoc quantum sit ad hæredis falcidiam, qui X. illa conditionis implendæ causa sibi data computare non tenetur: alioquin uerum est, huiusmodi legatarium in toto fundo lucratiuum titulum non habere [t]. †Et hinc generalis regula colligitur, eatenus habuisse quēlibet uideri, quatenus deductis oneribus remanet [u]. Hinc si quis sacerdotiū ualoris centum aureorum impetrauerit, illud obtinere poterit, quod ducentis censeatur, si deductis oneribus sola centū sint reliqua: quod & in portoriorū legibus obseruandum est. Habetur autem in his oneribus, & medij temporis usurarū ratio [x], & cuiuslibet pecuniæ, quæ pro re ipsa effundat, quale est ἐρμαιοδοτικόν, id est, proxenetæ merces, hastarumq; solennium impendia, & si qua similia. †Sanè cùm lex exactionis effectum nō respicit, sed petitionis modū, aliud dicendū est: ut si actorē mandet duos aureos in singula centum, quę petat pro sportulis, deponere, sacramentoq; sic contendere [y]: nihil enim refert, quòd reus ita inops sit, ut etiā si uincatur, petitam summam soluere nequeat.

1 *Vrbana mancipia à rusticis quomodo separentur.*
2 *Dispensator quis, & unde dicatur.*
3 *Seruus ullicus.*
4 *Seruus insularius.*
5 *Insulæ pro domibus accipiuntur.*
6 *Numerus etiam ordinem & turmam significat.*
7 *Serui ordinarij & uicarij.*

a l. si quis filia. de testa. tut.
b l. si cognatis. de reb. dub.
c c. auaritiæ. in fi. de elect. libro 6.
d l. j. C. de iure emphyt.
e Bald. l. j. C. de com. ser. ma.
f Gl. l. cū post. §. gener. de iure dot.
g l. planè. in fi. de leg. j.
h l. etiā. de usufruct.
i Gl. c. si prius quàm. 28. dist.
k Bartol. l. ij. C. quand. & quibus. lib. x.
l l. qui concub. §. j. de leg. iij.
m Ang. l. defuncta. de usufr.
n Bart. l. interdum. de hær. instit.
o l. aliud. l. cepisse.
p c. si ciuitas. de sent. excōm. in 6.
q Lij. C. cōm. de leg.
r l. qui decem. §. Stichum. de solut.
s l. ad uetera. ad leg. falcid.
t l. nō amplius. de leg. j.
u Deci. consil. 156.
x Ias. d. l. nō amplius.
y l. cum quid. de iurisd. omnid.

Qui

8 Qui prouinciæ præeſt, extra eam pernoctare non poteſt.
9 Quid ſit pernoctare.
10 Dictio, Per, in compoſitione ad totũ ſuæ integritatem refertur.
11 Pernox luna.
12 Peregiſſe reum.

1 VRBANA.) a ¶†Vrbana mancipia nõ loco, ſed genere uſus cognoſcuntur[a], & à ruſticis ſeparãtur: unde qui rationes uillicas diſpenſat, & de cibarijs prouidet, in ruſticis computabitur; at qui in ſulas cuſtodiũt, urbani exiſtimabuntur. cùm tamen dubitamus, quid paterfamilias ſenſerit, ex eius conſuetudine deprendemus[b]: cuius rei & ex rationibus libellisq; eius, aut uicariorum, qui uel ruſtica curant, uel urbana, certiores fieri poterimus.

IDEM LIB. VI.

LEX CLXVI.

VRbana familia[d] & ruſtica, non loco, ſed genere diſtinguit: poteſt em aliquis diſpenſator[b] nõ eſſe urbanorum ſeruorũ numero, ueluti is qui ruſticarũ rerum rationes diſpenſet, ibiq; habitet, & non multum abſit à uillico[c]. Inſularius[d] autem urbanorum numero[e] eſt: uidendum tamẽ eſt, ipſe dns quorum loco quenq; habuerit: quod ex numero familiæ, & ex uicarijs[f] apparebit.

¶Pernoctare[g] extra urbẽ intelligẽdus eſt qui nulla parte noctis in urbe eſt: per, enim totam noctem ſignificat.

2 b ¶Diſpenſator.) †Seruus eſt qui impendia domus curat, & uictui præeſt: huic obſonatores, piſcarij, coqui, idq; genus ſerui parent. Sumpſit nomen ab expendendo pecuniam, uel quòd rationes diſpendat, id eſt, procuret, & conſideret, calculumq; ducat. hi ut plurimum in urbe degunt.

3 c ¶Villico.) †Villicum M. Cato, & L. Columella pro eo ſeruo accipiunt, qui ruri præeſt, & agriculturam ruſticasq; operas curat, eisq; ſecundum domini utilitatem præcipit: huic ſerui ipſi agricultores ſubijciuntur.

4 d ¶Inſularius.) †Recentiores quidam inſularium accipiunt ſeruum, qui propter aliquod delictum in compedibus opus faciat, in inſulamq; relegatus ſit: quod falſum eſt: inſularius enim ſimpliciter ſeruus accipitur inſulæ cuſtos, cuius rei Põponius autor eſt[e].

5 †Inſulas autem Feſtus interpretatur domos quæ uicinorum cõmunibus parietibus non cõiunguntur, ſed quoquouorſum uel priuata uel publica area ambiuntur. Quam ſententiam ſunt ex recentioribus qui improbent: quoniam ex P. Victore cõſtat, longè plures Romæ inſulas, quàm domos fuiſſe: quod uariſimile non eſſet, ſi hoc ſignificatu inſulæ acciperentur: quapropter ipſi interpretant inſulas eas ædes eſſe, quæ inquilinis locari ſolerent: quod & ipſe probarẽ, ſi aliqua hoc etymologiæ ratio ſuaderet. Feſti igitur opinionem ſequor, quæ ex Corn. Taciti libro XV. cõfirmat. Is propter crebra incendia, cũ multi aquæductus in urbẽ deferrentur, à Nerone excogitatũ tradit, ut aqua priuatorũ licentia intercepta, quò largior & plurib. in locis haberetur, in publicũ flueret, ædificiaq; non cõmunione parietũ, ſed proprijs quæq; muris ambirẽtur, canalibus, ut opinor, eis in parietibus additis, ut reprimẽdis ignibus aqua facilius decurreret; hinc inſulæ nomen deductum. Erant autem non modò ab incendijs tutiores[d], ſed etiam à furibus, qui per tegulas cõmeare in eas nõ poterant: ideoq; in eis preciosiora quęque reponebãtur, ut quæ ſolius effracturæ periculo ſubijcerentur.

e ¶Numero.) †Numerus etiã ordinem & turmam ſignificat[e]: unde numeri militum dicuntur; hinc & numerus familię. Ob ſeruandũ igitur erit, an paterfamil. in ordine & cõſortio ruſticorum ſeruorum aliquẽ haberet, an uerò urbanorum.

f ¶Vicarijs.) †Serui ordinarij dicuntur, quibus peculiũ dominus conceſsit, negocia ricq; ſinit[f]. Vicarij ſunt, qui ordinarij uices gerebant, quidamq; quaſi ſubinſtitores. Igitur ſi ordinarius urbana ruſticaq; negocia pertractaſſet, habuiſſetq; alios uicarios urbanis, alios ruſticis, qui ſeruus in ruſtici uicarij famulitio erit, ruſticus cenſebitur. Martialis:

Eſſe ſat eſt ſeruum, iam nolo uicarius eſſe:
Qui rex eſt, regem Maxime non habeat.

g ¶§. PERNOCTARE.) †Qui prouinciæ præeſt, extra eam etiã uoti ſoluendi cauſa pernoctare nõ poteſt[g]. Quæritur, †quid ſit pernoctare: & integrã noctem ſignificari Iuriſconſultus ait. Sic Flamen Dialis quoties ualetudo aduerſa incidiſſet, non ultra binoctium pernoctare poterat, ut Tacitus lib. III. ſcribit. Sic & in lege XII. tab. quæ trinoctio abnoctaſſet, uſurpabatur, ut ex Q. Mutio A. Gellius lib. III. tradit. †Id autem dictio Per, in compoſitione demonſtrat, quæ uox ad integram noctem refertur. Quo argumẽto ſi lex prætori in delictis ſui officij tempore perpetratis iuriſdictionẽ mandet, cum prioris tempore quis uulneratus à ſicario eſſet, & ſub ſucceſſore periiſſet, reſpõſum à quibuſdam eſt, neutri ius cognoſcendi eſſe, cùm integrũ delictum neutrius tempore factum ſit, perpetrare autem ad totũ refertur[h]. Sed hæc deciſio uera non eſt: qui enim letiferè percuſſit[i], quod in ſe eſt, omne delictum perfecit, & ideo ad primum magiſtratum ius coërtionis pertinet[k]. †Sanè hoc exemplo & pernox luna dicitur, quam Græci πανσέληνον uocãt. †Sic & peregiſſe reum dicitur, non qui ſolũmodo detulit, ſed qui condemnauit[l]: quo exemplo & perennare dicimus, & perhibere, & perlegere, & perferre, & percipere: hæc enim omnia ad quandam integritatẽ, perfe-

a cm. admo- de ſupp.
b uis urba. g. iij.
d l. iij. §. effractarij. de offi. præf. uig.
e l. j. in fin. de bono. poſſ. ex teſt. mil.
f l. ſi ſeruus. §. de pecul.
g l. illud. de off. præf.
ita. de uſu hab.
h Alb. hic.
i l. fin. §. ſicut. de bon. eor.
k l. diuortio. §. ſi uir. ſol. matri. Alex.
l l. ij. de adult.

ctionemq; referuntur. Tametsi non negauerim in compositione eam dictionē aliter quo que accipi, ut cùm perfidum periurum dicimus: itemq; perpluere, perspicuus: & rursus perpauci, pertinax: sed & perorare dicit, cui finis orandi demādatus tantummodo est.

1 *Materia rei appellatione, quæ ex ea conficitur, nō uenit.*
2 *Appellatione materiæ, quod ex ea factū est, non uenit, si speciali nomine uocetur.*
3 *Ligni appellatione quid continetur.*
4 *Carbonarij à Græcis dendrophori dicti.*
5 *Ligna propriè quæ.*
6 *Sulphurata quid.*
7 *Nuclei oliuarū pro lignis non habendi.*
8 *βάλανος quid significet.*
9 *Bellaria sunt secūdæ mēsæ*
10 *Palma arbor alia mas, alia fœmina.*
11 *Pinus quid.*
12 *De strobylis aliqua.*

VLP. LIB. XXV.

LEX CLXVII.

CArbonū appellatione materiam[4] non cōtineri, sed an lignorū? & fortassis quis dicet, nec lignorum[b]: nō enim lignorū gratia habuit. Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumū faciāt, utrū ligno, an carboni, an suo generi annumerabimus? & magis est, ut propriū genus[c] habeat.

1 CARBONVM.) ¶†Materia rei appellatione, quæ ex ea cōficitur, nō uenit. Vnde qui carbones dicit, de lignis nō intelligit, qui libros, de chartis, qui calcē, de lapidibus: quamuis ex lignis carbones, ex chartis libri, ex lapidibus calx conficiatur: idq; & Accursius, & quadam disputatione Pylleus probat.

2 †E cōuerso nec appellatione materiæ, quod ex ea factum est, cōprænditur, si speciali nomine nuncupetur, nisi eiusmodi sit quod effectum est, ut in materiam suam redigi rursus possit[a], quale est argentum factum, uel aliter mentem testatoris coniciamus.† Hinc est quòd ligni appellatione, id solùm cōtinetur, quod comburendi causa paratum est[b], et à solo diuulsum, & alio speciali nomine non appellatum, nisi uel testatoris uoluntas, aut cōditio, uel regionis natura aliud suaderent. Quo exēplo cùm omnia nemora quis locasset, respondit And. Siculus[c], de eo nō censeri actū, quod materiæ causa haberetur, cùm id in alium elegantem usum destinatū esset. Sed hac in re planè μάταιος est, & Siculis geris uaniora conscribens.

a ¶Materiam.) Sic propriè ligna appellantur, quæ ædificiorū causa, uel alterius operis habētur: inde materiarij fabri. Hic autem de materia intelligit, quam idcirco quis præparauerat, ut carbones conficeret: †hi in antiquorum eulogijs[d] græca uoce dendrophori appellantur, quòd arborem ferūt & torrent.

5 b ¶Lignorum.) †Sunt ligna propriè, quę comburendi causa habemus: unde materia carbonum, cùm in alium usum principaliter habeatur, non intelligitur lignum esse.

c ¶Genus.) Cùm enim speciale nomen tiones, sulphurata, faces, & nuclei habeāt, nō uidetur quisquam ligna nominans, de eis intelligere.† Sunt autem sulphurata tenuissima ligna sulphure utrinq; illita, ad accendendas lucernas, quorum & Martialis meminit, nos uulgò sulphuretos uocamus. 6

Sulphurata quoque de ligno ęquè eandē habebunt diffinitionem. ad faces quoq; parata, non erunt lignorum appellatione comprænsa, nisi hæc fuerit uoluntas. Idem etiam de nucleis[d] oliuarū, sed & de balanis[e] idem est, uel si qui alij nuclei sūt. De pinu[f] aūt integri strobyli, ligni appellatione cōtinent.

IDEM LIB. IIII.

d ¶Nucleis oliuarum.) †Hi enim ab antiquis ossa oliuarum appellantur, ut meritò pro lignis habendi nō sint. quod & in cæteris dicendum est, quales sunt glandium, nucum, amygdalarum, & si qua similia. Idēq; in uinacijs statuēdum, cùm acini nō ignibus tantum, sed & pascēdis columbis usui esse soleant. 7

e ¶Bellarijs.) Antiqui codices balanis habent, & castigatius.† Significat βάλανος glandem generali nomine, sed specialiter de palmulis, quas uulgò dactylos uocamus, accipitur: palma enim in Aegypto & Syria eos fructus fert, gustu suauissimos, ut bellaria omnia præcellant. 8 † Sunt bellaria, quæ sub finem conuiuij afferuntur, & secundæ mensæ appellantur.† Iulius Pollux palmā aliam marem, aliam fœminam arbitratur: & fœminæ fructus ex Herodoti Xenophontisq; sententia propriè balanos dici: propendent autem ab inuolucro, corticosóue operimēto, quod elaten seu spathen uocant, & ipsum magni in medicina usus, ut Galenus ostendit, tametsi hodie in eis regionibus nullum alium, quàm ignibus usum præstet. 9 10

f ¶Pinu.) †Nil aliud est pinus, quàm picea excultior: eius nuces strobyli, coccali, coni, & Latinis nuclei uocantur: qui pinei sunt de trahuntur gustatu idonei, & medicina utiles. At Iurisconsultus hic, cùm integros strobylos dixit, de pinu agresti, uel picea intellexisse uidetur, qui casi & cibo inutiles sunt, ideoq; à cono non diuelluntur, solis ignibus aptissimi. Potest & de nuce ipsa pinea domestica intelligi: in quibusdam enim regionibus ita abundat, ut eius fructus nulla sit æstimatio: †nam de ea strobylos specialiore significatione dici ex Dioscoridis lectione obseruatum est, qui lib. I. cap. LXXXV. itēq; cap. LXXXIX. στρόβιλος pro pinu accipit, πίτυς pro picea, πτύκλος pro tæda, quæ congeneres omnes arbores sunt. Sanè ubi nucis pineæ fructus in precio sit, nō opinarer legatis lignis, strobylos eius integros contineri: sed tum deberi, cùm fructus exempti fuerint. 11 12

1 *Pedamentorum tria genera.*
2 *Pedamenta lignis legatis non continentur.*

a l. quæsitum. §. illud. de le. iij
b l. ligni. de leg. ij.
c Barba. consil. 26. in 2.
d l. fin. de iur. immun.

Quan-

1 Quando hæc deciſio non habeat locum.

1 PALI.) †Pedamentorũ, quæ uitium admi nicula ſunt, tria ſunt genera: unum robu ſtum ſeu fiſsile ex quercu, uel iunipero, q̃d appellatur ridica: alterum eſt è pertica, qui palus dicitur, hicq; teres eſt: tertiũ ob inopiam ex harun dineto ſumit̃, ſicq; M. Varro, & L. Co lumella tradiderũt.

2 †Hæc pedamenta, quæ & ſtatumina uocantur, lignis le gatis nõ continentur, quoniã in materia ſunt, & alium uſum quàm ignis

3 præſtant: †putauerim tamen, cũ propter uetuſtatẽ amplius in uineæ uſu eſſe non poterunt, præſtanda: nam ratio Pauli tunc locũ nõ habet: nec enim amplius in numerum materiæ rediguntur, imò tunc ſolent patres familiarum eos palos comburere.

AD SENATVSCONS. LEX CLXVIII.

PAli & perticæ in numerũ materiẹ redigendi ſunt, & ideo lignorũ appellatione nõ cõtinent̃.

IDEM LIB. V. LEX CLXIX.

NOn tantũ in traditionibus, ſed etiã in emptionibus, & ſtipulatiõibus, & teſtamentis, adiectio hęc, uti optimus, maximusq; eſt, hoc ſignificat, ut liberũ præ

1 Si fundus, uti optimus maximusq; eſt, ſit uenditus, isq; obligatione aliqua propter munera publica ſit affectus, an uenditor teneatur.

2 Clauſula hæc, Vti optimus maximusq; eſt, & in contractibus & teſtamentis adponi olim ſolita.

NON TANTVM.) ¶Qui fundũ tradit, uẽdit, legat, ita uti optimus maximusq; eſt, non illi quidem ſeruitutem deberi ait, ſed nemini eum debere: qua de re ſuprà à nobis

1 tractatũ eſt. †Sed quid ſi fundus ea cum clau ſula uẽditus, obligatione aliqua propter munera publica affectus ſit? Et ſi uenditor ſciẽs emptorem eius obligationis non admonuerit, Aretinus [a] reſpondit, quanti minoris emptor comparaturus rem erat, poſſe uenditorem cõueniri, nec eius adiectionis prætextu excuſari. Sed & Paulus Caſtrenſis [b] non imputari hoc caſu emptori exiſtimauit, ſi cùm generaliter ſciret fundum obligatum, minimè diligentiam adhibuit, ut quantitatẽ, ſummamq; debitæ pecuniæ certius exploraret: cùm enim eius declaratio ad uenditorẽ pertineat, tutò negligere potuit, qui ius ſuũ non diminui ſciebat [c], niſi ſpecialiter fuiſſet admonitus. †Erat autẽ clauſula hæc & in contractibus [d], & in teſtamentis apponi ſolita, quod & antiqua inſcriptio oſtendit, quæ in Gratiano oppido Montiſferrati ita legit̃: V. F. T. Vectius T. L. Hermes Seplaciarius, mater genuit, mater recepit, hi horti ita uti optimi maximiq; ſunt, cineribus ſeruiant meis: nam curatores ſubſtituam, qui ueſcantur ex horum hortorum reditu natali meo, & præbeant roſam in perpetuum: hos neque diuidi, neque abalienari uolo.

1 Si hæres grauatus ſit legato, nec adeat, an ſubſtitutus illi ſoluere teneatur.

2 Hæredis nomen ad quoſcunque gradus pertinet, omnesq; ſucceſſores continet.

3 Sibi, & quibuſcunq; hæredibus paciſcens, de particulari ſenſiſſe intelligitur.

4 Idem ſi hæredib. & ſucceſſoribus dictum ſit.

ſtetur prædium, nõ etiam ut ſeruitutes ei debeantur.

VLPIA. LIB. XXX. AD S.C. LEX CLXX.

HAeredis appellatiõe omẽs ſignificari ſucceſſores credendũ eſt, etſi uerbis non ſint expreſsi.

POMPON. LIB. XVI. LEX CLXXI.

PEruenisse ad te rectè dicit̃, quod per te ad aliũ peruenerit, ut in hæreditadit, ſeu in certa re, hęredis appellatione contineb̃it [f], dum uel materia fauorabilis ſit, uel res eiuſmodi ſit naturæ, ut in ſingularem ſucceſſorem tranſeat. †Sed & cùm quis ſibi & quibuſcunq; hæredibus paciſcitur, de particulari quoq; accipiendum erit [g]. † Idem ſi hæredibus & ſucceſſoribus dictum ſit [h], ut geminatio alicuius ſit effectus, nec alterum uideatur ſuperfluum [i]. Sed in hoc quidam diſſentiũt, cùm hæredes de iure ciuili, ſucceſſores de prętorio intelligere poſsimus [k], quod nõ probo: qui enim ſic contrahit, non modò ſucceſſionis, ſed effectum cõſideraſſe uideẽ. Adde, quòd cùm hodie eo iure prætorio ferè nunq; ſuccedatur, nõ eſt ueriſimile infrequentis caſus mentionem factam: nam & ſi hęredis tantùm mentio facta eſſet, ſatis hoc reſponſo apparet bonorum poſſeſſoris habitam rationẽ. Verior itaq; prior eſt ſententia, quam de facto conſultus, Alex. approbauit [l].

1 Facti ſpecies præſenti legi adaptata.

2 Dubitandi cauſa in hac lege.

3 Decidendi rationes.

4 Peruenisse ad me quid dici poßit. & num. 5.

6 Verbum, Peruenire, in ſubſtitutionibus an ſit directum uel obliquum.

7 A liberto, pro, de liberto.

8 Accurſuum ignoraſſe huius legis hypotheſin.

PERVENISSE.) ¶ †Per rogationem adoptauerat quis filiũ, qui cuiuſdã liberti patronus erat, caueratq;, quod ad eum filiũ peruenisset, eo impubere defuncto, his ad quos ea respertinere potuisset, restituturũ: deinde is filius liberto suo succeſsit, quæ hæreditas ex regula iuris nec momento quidẽ in eius persona nõ cõſtitit [m], ſed protinus patri quæ ſita eſt: fuit dubitatũ, an ad filiũ hęreditas peruenisse diceret̃. †Et dixisset aliquis, non uideri peruenisse: huiusmodi enim uerbum cum

1 Quando hæc deciſio non habeat locum.

1 PALI.) †Pedamentorũ, quæ uitium admi nicula ſunt, tria ſunt genera: unum robu ſtum ſeu fiſsile ex quercu, uel iunipero, q̃d appellatur ridica: alterum eſt è pertica, qui palus dicitur, hicq; teres eſt: tertiũ ob inopiam ex harun dineto ſumit̃, ſicq; M. Varro, & L. Columella tradiderũt.

2 †Hæc pedamenta, quæ & ſtatumina uocantur, lignis legatis nõ continentur, quoniã in materia ſunt, & alium uſum quàm ignis

3 præſtant: †putauerim tamen, cũ propter uetuſtatẽ amplius in uineæ uſu eſſe non poterunt, præſtanda: nam ratio Pauli tunc locũ nõ habet: nec enim amplius in numerum materiæ rediguntur, imò tunc ſolent patres familiarum eos palos comburere.

AD SENATVSCONS. LEX CLXVIII.

PAli & perticæ in numerũ materiẹ redigendi ſunt, & ideo lignorũ appellatione nõ cõtinent̃.

IDEM LIB. V. LEX CLXIX.

NOn tantũ in traditionibus, ſed etiã in emptionibus, & ſtipulatiõibus, & teſtamentis, adiectio hęc, uti optimus, maximusq; eſt, hoc ſignificat, ut liberũ præ

1 Si fundus, uti optimus maximusq; eſt, ſit uenditus, isq; obligatione aliqua propter munera publica ſit affectus, an uenditor teneatur.

2 Clauſula hæc, Vti optimus maximusq; eſt, & in contractibus & teſtamentis adponi olim ſolita.

NON TANTVM.) ¶Qui fundũ tradit, uẽdit, legat, ita uti optimus maximusq; eſt, non illi quidem ſeruitutem deberi ait, ſed nemini eum debere: qua de re ſuprà à nobis

1 tractatũ eſt. †Sed quid ſi fundus ea cum clauſula uẽditus, obligatione aliqua propter munera publica affectus ſit? Et ſi uenditor ſciẽs emptorem eius obligationis non admonuerit, Aretinus [a] reſpondit, quanti minoris emptor comparaturus rem erat, poſſe uenditorem cõueniri, nec eius adiectionis prætextu excuſari. Sed & Paulus Caſtrenſis [b] non imputari hoc caſu emptori exiſtimauit, ſi cùm generaliter ſciret fundum obligatum, minimè diligentiam adhibuit, ut quantitatẽ, ſummamq; debitæ pecuniæ certius exploraret: cùm enim eius declaratio ad uenditorẽ pertineat, tutò negligere potuit, qui ius ſuũ non diminui ſciebat [c], niſi ſpecialiter fuiſſet admonitus. †Erat autẽ clauſula hæc & in contractibus [d], & in teſtamentis apponi ſolita, quod & antiqua inſcriptio oſtendit, quæ in Gratiano oppido Montiſferrati ita legit̃: V. F. T. Vectius T. L. Hermes Seplaciarius, mater genuit, mater recepit, hi horti ita uti optimi maximiq; ſunt, cineribus ſeruiant meis: nam curatores ſubſtituam, qui ueſcantur ex horum hortorum reditu natali meo, & præbeant roſam in perpetuum: hos neque diuidi, neque abalienari uolo.

1 Si hæres grauatus ſit legato, nec adeat, an ſubſtitutus illi ſoluere teneatur.

2 Hæredis nomen ad quoſcunque gradus pertinet, omnesq; ſucceſſores continet.

3 Sibi, & quibuſcunq; hæredibus paciſcens, de particulari ſenſiſſe intelligitur.

4 Idem ſi hæredib. & ſucceſſoribus dictum ſit.

ſtetur prædium, nõ etiam ut ſeruitutes ei debeantur.

VLPIA. LIB. XXX. AD S.C. LEX CLXX.

HAeredis appellatiõe omẽs ſignificari ſucceſſores credendũ eſt, etſi uerbis non ſint expreſsi.

POMPON. LIB. XVI. LEX CLXXI.

PEruenisse ad te rectè dicit̃, quod per te ad aliũ peruenerit, ut in hæreditadit, ſeu in certa re, hęredis appellatione contineb̃it [f], dum uel materia fauorabilis ſit, uel res eiuſmodi ſit naturæ, ut in ſingularem ſucceſſorem tranſeat. †Sed & cùm quis ſibi & quibuſcunq; hæredibus paciſcitur, de particulari quoq; accipiendum erit [g]. † Idem ſi hæredibus & ſucceſſoribus dictum ſit [h], ut geminatio alicuius ſit effectus, nec alterum uideatur ſuperfluum [i]. Sed in hoc quidam diſſentiũt, cùm hæredes de iure ciuili, ſucceſſores de prętorio intelligere poſsimus [k], quod nõ probo: qui enim ſic contrahit, non modò ſucceſſionis, ſed effectum cõſideraſſe uideẽ. Adde, quòd cùm hodie eo iure prætorio ferè nunq; ſuccedatur, nõ eſt ueriſimile infrequentis caſus mentionem factam: nam & ſi hęredis tantùm mentio facta eſſet, ſatis hoc reſponſo apparet bonorum poſſeſſoris habitam rationẽ. Verior itaq; prior eſt ſententia, quam de facto conſultus, Alex. approbauit [l].

1 Facti ſpecies præſenti legi adaptata.

2 Dubitandi cauſa in hac lege.

3 Decidendi rationes.

4 Peruenisse ad me quid dici poßit. & num. 5.

6 Verbum, Peruenire, in ſubſtitutionibus an ſit directum uel obliquum.

7 A liberto, pro, de liberto.

8 Accurſuum ignoraſſe huius legis hypotheſin.

PERVENISSE.) ¶ †Per rogationem adoptauerat quis filiũ, qui cuiuſdã liberti patronus erat, caueratq;, quod ad eum filiũ peruenisset, eo impubere defuncto, his ad quos ea respertinere potuisset, restituturũ: deinde is filius liberto suo succeſsit, quæ hæreditas ex regula iuris nec momento quidẽ in eius persona nõ cõſtitit [m], ſed protinus patri quæ ſita eſt: fuit dubitatũ, an ad filiũ hęreditas peruenisse diceret̃. †Et dixisset aliquis, non uideri peruenisse: huiusmodi enim uerbum cum

HAEREDIS.) †Hęres meus Seio centum dato, primus hæres non adiuit, an ſubſtitutus, ſi adeat, tenebitur? Et dubiũ non eſt † ad quoſcunq; gradus hæredis nomẽ pertinere [e], tum omnes quoq; ſucceſſores intelligi, ſiue Iure Ciuili, ſeu prætorio, ſiue directè, ſiue per fideicommiſſum ſuccedant: ſed & qui particulariter ſucce-

e l. hæreditatis. §. eod.

f l. in cõuentionalib. tit. j.

g Rom. l. in tempus. de uſuca.

h l. fluminiũ. §. j. de dam. inf.

i Iaſ. l. quidam. §. j. de eden.

k l. ſtipu. iſta, habere. in prin. de uerb. obli.

l 193. in 2.

m l. placet. de acq. hæred.

effectu accipitur, & dictio Per, illi addita, perfectionem quandam acquisitionis denotat[a].
3 †Sed tamen in proposito casu aliud dicendum fuit, non eo solùm argumento, quòd etiam si cautio nulla interposita fuisset, nihilominus ea hæreditas restituēda erat, quia ipsius filij respectu, nō autem patris delata uideretur[b]: sed hac etiam ratione, quia uerba stipulationis hoc inferūt:
4 †peruenisse eīn ad me dicit, quod per me ad alium peruenit, dum ille iure meo nitatur, ut superius à nobis expositum est. Idem si culpa mea peruenerit. Exempli causa: Constitutum est, ut Præfectus pro apparitorib. suis in id teneatur, quod ad se peruenerit: si aliquid peruenerit, quamuis amplius non habeat, ut quia per iniuriam amisit, nihilominus tenebitur[c].
5 †Alibi quoq; proditum est, id solùm peruenisse uideri, quod deductis expensis superest, idq; in uenditore hæreditatis[d], qui, quod ad se peruenit, tradere tenetur, responsum est. Dubitatū quoq; extat, †an, peruenire, uerbum in substitutionibus directum sit, an solùm fideicōmissi uires habeat: & non esse directum frequentius traditum est[e], nisi additū esset, ut eo ipso perueniat, uel pleno iure, uel liberè: huiusmodi enim uerba eius sunt effectus, ut hæredis manus expectanda nō sit.
7 †Sanè hoc in cōtextu annotanda est constructionis forma, qua Iurisconsultus acquisitam à liberto hæreditatē, id est, de liberto dixit: sicut cū nos à quæstoribus acquisiuisse mancipiū dicimus, hoc est
8 lucrifecisse, uel comparasse.† Accursius constructiōis huius nouitate motus, ἀποδόσεως, seu facti speciem aliam fingit: quam adeò nō probo, ut eam referre distædeat.

a l. qui concubinam. §. ij. de leg. iij.

b l. sed si plures. §. in arrogato. 5. de uulg.

c Paul. Clem. j. §. cæterum. de priual.

d l. ij. §. j. de hæred. uend.

e Mod. l. centurio. in fin.

1 *Liberti appellatione etiam liberta continetur.*
2 *Libertorum tres fuisse olim species, ex Caio: Ciues Romani, Latini, Dedititij.*
3 *Manumissi per uindictam efficiebantur ciues Romani.*

LIBERTI.) ¶Solebant testatores uestiaria, uel cibaria libertis libertabusq; suis relinquere[f], quod & ioiuribus sepulchrorū obseruatum fuisse, ex cēplurimis inscriptionibus constat.
1 †Pone testatorem solum mentionem libertorū fecisse, existimat Vlpianus etiam de libertabus accipiendū: quod etiam in fideicommissis proditum est. Cuius rei ea est ratio, quòd masculinū semper sub se fœmininum complectitur[g], ut superius tractauimus.
2 †Tres autem libertorū fuisse species Caius Institutionum lib. 1. tradit: Alios enim Ciues Roma. alios Latinæ conditionis, alios esse Dedititios. Ciues Rom. sunt, qui testamēto, aut in æde sacra, aut ante cōsulem fuerint manumissi. Latini sunt, qui aut per epistolā, aut inter amicos, aut cōuiuij adhibitione manumittuntur. Dedititij uerò sunt, qui post admissa crimina supplicijs subditi, & publicè pro criminibus cæli sunt: aut in quorū facie uel corpore quecunque indicia aut igne, aut ferro impressa sunt, & ita impressa, ut deleri non possint. Hi si manumissi fuerint, Dedititij appellār. Sed inter hæc tria genera libertatum ideo Ciues Romani meliorē statū habent, quia & testamenta facere possunt, & ex testamēto quibuscūq; personis succedere: nā Latini & Dedititij nec testamenta condere, nec sibi ex testamento aliorum aliquid dimissum possunt ullatenus uendicare: tametsi Latini certis rebus priuilegia Ciuium Rom. libertorū cōsequi possunt: Dedititij uerò nulla ratione possunt ad Ciuium Rom. libertorum beneficium peruenire. Nam Latini patronorum beneficio, id est, si iterum ab ipsis aut testamento, aut in æde sacra, aut ante cōsulem manumittuntur, Ciuium Rom. priuilegia consequuntur. hæc Caius. Quæ uerba referre placuit, quòd Iustinianus[h], qui has differentias sustulit, nimis concise, & suspensa, ut dicit, manu, eas declarauit, tametsi ad multorum in iure ueteri locorum interpretationem pertinerent[i].
3 †Nam cùm de manumissis uindicta mentionē reperimus, Ciues Rom. intelligimus: eo enim modo ante Consulem, seu, quod idem est, proconsulem, uel prætorem manumittebātur, fiebantq; ciues Rom. nisi aliter conuentum esset[k]. Persius:

Vindicta postquā meus à prætore recessi.

Hinc Corn. Tacitus lib. XIII. eos tradit, qui uindicta manumissi non essent, aliquo uelut seruitutis uinculo teneri. Ausonius in Grypo: Triplex libertas, capitisq; minutio triplex. Meminit & Boëthius in Topica Marci Ciceronis.

f l. iiij. de alim. leg.

g l. cū pater. §. cum inter. de leg. ij.

h In §. alt. Inst. de libert.

i l. qui Romæ. §. Flauius. de uerbor. oblig.

k l. j. §. illo C. de lat. lib. toll.

1 *Collegæ qui propriè dicantur.*
2 *Ab eligendo collegæ dicti.*
3 *Ecclesia collegiata dicitur, etsi Canonici eius simul non habitent.*
4 *Collegia quæ dicantur.*
5 *Vt collegium dicatur, non est necesse aliquem ei præfici.*
6 *Collegæ possunt de his, quæ ad artem suam pertinent, constituere, dummodo alijs præiudiciū nō inferant. & nu. 7*
8 *Collegæ an constituere possint, ut aliquis non recipiatur, nisi omnibus consentientibus. & num. 10.*
9 *Id in collegijs maior pars potest, quod totus ordo.*
11 *Quæ dicatur esse maior pars.*
12 *Abesse quis dicatur.*
13 *Emendatus locus huius legis.*

COLLEGARVM.) ¶†Collegas Iurisperiti nostrates eos propriè dici opinant, qui simul habitant, quasi unà se colligāt: cui sententiæ ueterū autoritas aduersatur, †à quibus proditum est, ab eligendo collegas dictos, quasi in idem munus coëlectos diceremus: quod & Iurisconsultus hic sentit, cùm eiusdem

IDEM LIBRO XXXVIII.

LEX CLXXIII.

COllegarum appellatione hi cōtinentur, qui sunt eiusdem potestatis.

contineri placuit.

IDEM LIBRO XXXVIII.

LEX CLXXIII.

COllegarum appellatione hi cōtinentur, qui sunt eiusdem potestatis.

eiuſdē eſſe poteſtatis ait, ſicut erāt Cōſules,
3 prætores, tribuni plebis, & ſimiles. † Quapro
pter And. Siculi rationem non approbaue-
rim [a], eccleſiam collegiatā (ut ipſe ait) negan-
tis, quoniam eius Canonici ſimul nō habita-
rent: nā hoc nil re-
ferre uerius eſt, dū
aliter de eorum iu-
re cōſtet: ſufficitq;,
ſi eligere actorē cō
ſueuerūt [b], & ſigil-
lo communi uti, a-
liaq; eiuſmodi face
re, quæ uniuerſita-
tum propria ſunt.
4 † Eadē ratione col-
legia dicuntur, in
quibus, qui dent nomē, eliguntur, dum pau-
ciores tribus non ſint [c]. Sic collegium docto
rum dicimus, ſic & nauicularioru, ſic cæte
rorum artificū. Fuit & collegium olim poē-
tarum. Solentq; hi aliquos ſibi præficere, ut
plurimum duumuiros, quos uoce parum la-
tina Abbates uocamus. Sunt & qui unicum
5 rectorē habeant, ſunt & qui nullū: † nec enim
ut collegium dicatur, neceſſariū eſt aliquem
ei præfici [d]: imò eo caſu cōgregandi collegij,
referēdiq; ius ad eum pertinebit, qui in albo
6 prior antiquiorq; ſit [e]. † Poſſe autem eos colle
gas de his, quæ ad artem ſuam pertinent, cō-
ſtituere, ſeq; uiciſſim illis decretis alligare, e-
uidentiſsimi iuris eſt, † dum tamē alijs præiu-
7 dicium nullum inferant [f]: ut ſi monopolium
ſapiant, uel ambitioſa ſint. Vnde cùm ſemel
conſtituiſſent, ne qui ſacris initiatus eſſet ad-
mitteretur: reſponſum eſt, decretum nō ua-
lere. Quod tamen in collegio iudicum, qua-
le Mediolani eſt, nō cenſetur ſeruādum: nec
enim huiuſmodi decreto libertas eccleſiaſti-
ca imminuitur, cùm iure quoq; Canonico à
8 ciuilibus iudicijs abſtinere eos honeſtas ſua-
deat [g]. † Sed nunquid conſtituere poſſint, ut
aliquis nō recipiatur, niſi omnib. conſentien
tibus? Et licet conſtitutio ex ſe ualeat, præſer
tim ſi iuramentū acceſſerit, putauerim tamē,
qui à maiore parte admiſſus ſit, iure admiſ-
ſum uideri. Nec enim legē ſibi imponere po
tuerunt, à qua recedere non poſsint, tametſi
9 periuri efficiantur [h]. † Id enim in collegijs ma-
ior pars poteſt [i], quod totus ordo [k]. Et hoc ma
ximè annotandum aduerſus eos eſt, qui ſin-
guli plurima promittunt, munificosq; ſe ex-
hibent, cùm uniuerſi eius legis prætextu ni-
10 hil extricent, fidemq; uiolent. † Si tamen à
principe eiuſmodi conſtitutio cōfirmata eſ-
ſet, non diffiteor omnem cōſenſum neceſſa-
11 rium eſſe [l]. † Sed quam maiorē partem eſſe di-
cemus? & receptum eſt, duas partes ex tribus
neceſſariò requiri: ſi tamē autoritate ordina-
rij iudicis omnes citati ſint, & quia non adue
nerint contumaces habiti, in his, qui paru-
erint, ſolis ius uniuerſitatis reſidet, tametſi mi
nima pars adſit. Secus ſi à collegis ſimplici-
ter fuerint uocati, ut quia collegium præfe-

arb. conſil. 7. in j.
bb. c. à no- s. de iu. pat.
Seratius. cod.
noc. c. cum m. de præb.
Gnal. de alb. riben.
G. C. de iur. n. iud.
ij. ne cler. d mo.
dilecto. de eb.
quod maior. d municip.
dd. l. fi. C. de ut. præſt.
l. c. ubi. uerb. ngulis. de e- ct. in 6.

ctis careat, uel præfecti iuriſdictionē non ha
beant [m]. Et ita ego cenſeo, repugnantiūq; ſen
tentias con ilio.

¶ §. QVI EXTRA.) Abſentium procura-
tores rem ratam haberi [n], aut iudicatū ſolui,
ſatiſdare debēt, pre
ſentis non debent.
† Quæritur ergo, 12
quis abeſſe dicat.
Et luriſcōſultus re
ſpōdet, eum abeſ-
ſe, qui extra conti-
nentia urbis eſt, id
eſt, ſuburbia, &
quatenus ſe urbs
continet. † Vulgati 13
codices continen-
tiam fœmininò genere ſcriptum habent, ſed
ratio latini ſermonis hoc non patitur: neutro
itaq; genere pronunciandū eſt. Sanè uerbū
id, abeſſe, uarijs modis in iure accipi ſuprà [o]
oſtendimus, ut minimè operæpreciu ſit ea
quæ diximus, repetere: tametſi & infrà luriſ-
conſultus de eodem nonnihil ſcribat.

m Decl. c. cum omnes. de cō ſtit.
n Gl. l. præſens. de procur.
o l. mulieris.

1 *Mancipiū uendens, tenetur id præſtare, cum furto noxaq; ſolutum.*
2 *Et quomodo ea uerba accipi debeant.*
3 *Admittitur excuſatio, qua dominus rei, ut furē liberet, ſua ſponte rem ablatam atteſtatur.*

ALIVD eſt promittere.) ¶ † Qui uendit 1
mancipium, tenetur id præſtare [p], eum
furto noxaq; ſolutum: † quæ uerba hoc ſigni-
ficant, ut tempore, quo uenditur, ſolutus ſit. 2
Vnde quāuis aliquando furtum fecerit, ſi ta
men ea noxa ſit liberatus, redhibitioni locus
non eſt. At qui furem non eſſe dicit, de mori
bus dixiſſe uidetur, & ideo hoc præſtare de-
bet, quòd nunq; furtum cōmiſerit [q]. Sed & ſi
ipſi uenditori quandoq; furatus fuerit, non
dubitatur quin ex ſtipulatione emptori ſuc-
curratur [r]. Sed finge uenditorem, ut iudiciū
euitet, aſſerere, nullum furtū ſibi à ſeruo un-
quam factum fuiſſe, ſed ſeruū ſe uolente ac-
cepiſſe, & propter familiaritatem, quam cum
ſeruo dominus habuit, fortè credendū ei ui-
deretur, cùm traditum ſit, † admitti eam excu- 3
ſationem, qua dominus rei, ut furem liberet,
ſua ſponte rem ablatam atteſtatur [s], ſi ex ami-
citia, uel familiaritate, quam cum domino is,
qui furti reus eſt, habebat, ueriſimile id ſit.
Qua ratione depræhenſi in concubitu, & adul-
terij accuſati, ſe excuſant, ſi coniugium con-
traxiſſe aſſeuerent, eorumq; affirmatio ueri-
ſimilis ſit [t]. Sed in propoſita quæſtione eam
aſſertionem emptori non obeſſe exiſtimaue
rim: cùm enim integritatem morum, & pro-
poſiti, id eſt, uoluntatis ſerui pollicitus ue-
nditor ſe præſtiturum uideatur, non ſufficit ſi
ſua ſponte ablatā rem dixerit, niſi & hoc pro
betur, credidiſſe ſeruum, qui abſtulit, ſe uo-
luntate domini auferre.

p l. j. in prin. de ædil. edict.
q l. quod ſi no- lit. §. j. eo. tit.
r l. furtū. eo. tit.
s Bar. l. inter. §. rectè. de fur.
t Gl. l. pen. C. de fideiuſſ. Felin. c. j. de præſcr.

1 *Quæ in fraudem creditorum facta ſunt, reſtitui prætor iubet.*
2 *Factum dicitur, quod eſt redditum.*

3 Stipulatio quæ de reddendo est, si actum sit, ut incontinenti reddatur, magis facti quàm dationis dicitur.

4 Qui dat, facere dicitur.

1 FACIENDI.) ¶ †Quæ in fraudē creditorum facta essent, restitui prætor iubet[a]. Finge in fraudē creditorū illud q̃d sub conditione, uel in diē debebā, me creditori ante tempus reddidisse, an creditoribus cōsuleturᵗ? Et indubitati iuris

2 est cōsuli: †factum enim dicitur, quod est redditum. Quapropter & cū prætor, si qd metuscausa factū affirmaretur, auxiliū pollicitus esset[b], D. Marcus edicto declarauit, id quoq; factū uideri, cùm per metū sibi rem suā nō adito iudice aliquis debitorē reddere cōpulisset. Sanè cū stipulationes aliæ in facto, aliæ in dando consi-

3 stant, †ea quæ de reddendo est, si actū sit, ut incōtinenti reddat[c], magis facti q̃ dationis existimatur[d]: †tametsi & negari non possit, uerbum facere, tam generale esse, ut & dationē

4 comprænda t, quod infrà suo loco dicemus: qui enim dat, procul dubio aliquid facit.

a l. omnes. in fi. quæ in fraud. cred.

b l. extat. quod met. caus.

c l. si pœnam. de uerb. oblig.

d Bal. l. cū allegass. de usur.

1 Procurator solutioni recipiendæ cōstitutus, si delegationē aliāue satisfactionem recipiat, debitorem non liberat.

2 Mandans solutionem recipi, mandasse id intelligitur, ut in specie debita recipiatur.

3 Quoties lex pecuniam solui uult, de alia satisfactione intelligi non potest.

4 Procurator recipiendæ solutioni constitutus, si confiteatur se recepisse, debitorem non liberat, nisi de uera numeratione constet.

5 Contraria sententia defensa.

SOLVTIONIS.) ¶ Quid solutionis liberationis, satisdationis, satisfactionisq; uerbo cōtineatur, superius à nobis traditum est.

1 Hic solum admonendi sumus, †procuratorē, qui solutioni recipiendæ cōstitutus sit, si delegationē aliámue satisfactionē recipiat, debitorem nō liberare: ut enim solutionis uerbo uerum sit omnē satisfactionē accipi, tamē cùm aliud pro alio inuito creditore præstari

2 nō possit, †qui mandat, ut solutio recipiatur, mandasse id intelligit, ut in specie debita recipiatur: & ideo abiq; domini consensu, procurator reū debendi liberare nō potuit, idq;

3 Alex.[e] in facti quæstione respondit, quod & nos probamus. Dum ergo hic omnē satisfactionē cōtineri dicitur, subinferendum est[f], quam tamē creditor acceptare uoluit. Addit

3 Bar. †quoties lex pecuniā solui uult, de alia satisfactione intelligi nō posse, quod à nobis su-

4 perius explicatū est. †Illud constat, procuratorem ad recipiendum solutionē constitutū, si confiteatur se recepisse, debitorem nō liberari, nisi uera de numeratione aliter constaret: idq; frequentius receptū est: quoniā si de numeratione nō appareat, qui cōfitetur, donare uidetur: at huiusmodi mandato non est existimandū id actū, ut donare liceat[g]. †Fuere tamen, qui hoc in articulo dissentirēt, quorum sententia hac mihi uidetur ratione defendi posse: nam cur non ea sit interpretatio, ut de donando mandatū uideatur, ratio illa prodita est, quòd q̃ donat, p̃dit, remq; suā prodigit: quod in nostro casu non est, cùm possit dominꝰ aduersus procuratorē agere, ut rationes reddat, restituatq;, quod se recepisse confessus est. quòd si soluendo procurator non sit, æquius est, ut domino id imputetur, qui huiusmodi procuratorē elegit, quàm creditori, qui bonam fidem sequutus ei satis fecit, & apocham recepit. Et satis durum uidetur ad debitorē id pertinere, ut probare debeat ueram numerationē interuenisse, ut sic in domini facultate sit procuratorē eligendo, duriorem debitoris cōditionem facere. Et fortè uerior hæc opinio est, nisi q̃ ut in cæteris rebus, sic in iure numerantur plerunque sententiæ, non ponderantur.

e Consil. 95. in 3

f l. item liberatur. in fi. qui. mod. pig.

g Bart. l. ij. in fi. si cert. pet.

cit, quod facere promisit.

IDEM LIB. XLII.

LEX CLXXVII.

NATURA cauillationis, quam σόφισμα Græci appellauerunt, hęc est, ut ab euidēter ueris, p̃ breuissimas mutatiōes, disputatio ad ea, quę euidenter falsa sunt,

1 Cauillari, uarijs modis in iure accipi.

2 Cauillari dicitur, qui eo assumpto, quod euidenter uerum est, dissimiliter, acceptis terminis, quod falsum est infert.

3 Tribus id modis fieri, ex Aristotele probatur.

4 Syllogismus sophisticus.

5 Restituta græca dictio in hac lege. & num. 7.

6 Διαλογὸ definitur.

8 Sophistæ nomen apud ueteres honestum.

9 Mutato facto, etiam ius mutari.

10 Ex facto ius oritur, quo uariato, & ipsum uariari necesse est.

11 An cauillationibus uti aduocatum deceat.

NATVRA.) †Cauillari uarijs in iure modis accipitur. Cauillatur, qui calūniose agit. cauillatur, qui breuiter & falsè aduersarium sermone captat, aut irridet. cauillatur, qui sciens, ut suā sententiā tueatur, falsa prodit. †Specialius uerò, & ut ita dicā, ἐμφατικωτέρως cauillari dicitur, qui eo assumpto q̃d euidenter uerū est, dissimiliter, acceptis terminis, q̃d falsum est, infert. †Id tribus modis fieri Aristoteles in Elenchis tradit: aut em̃ argumentū in materia peccat, aut in forma, aut in utroq;. In materia, ut si dicā: Quæ in nullius bonis sunt, occupanti cōceduntur: res sacræ in nullius bonis sunt, ergo occupanti conceduntur. Is autē syllogismus propriè σοφιστικὸς appellat, de quo Accursius iurisconsultū hic intellexisse existimat, cui & ipse assentior. In forma, ut: Omis seruus in potestate est, filius familiās est in potestate, ergo filius famil. seruus est, nomenq; huic argumēto παραλογισμὸς est.

eſt. In utroq; peccat, cùm dicimus, Quilibet ſeruus pro mortuo habeſ: nemo alieni iuris eſt, qui ſeruus nõ ſit: qui igitur alieni iuris nõ eſt, pro mortuo non habetur. Sed hæc latius ab Ariſtotele eiusq; interpretib. accipienda
5 ſũt.† Quomodo autem cauillatio græcè appellatur, Iuriſcõſultus hîc oſten dit: ſed in uulgatis codicibus uox illa deficit. Fuere igitur qui ἀβόλῳ reponendũ exiſtimauerunt. † eam ſic definiendam Lucianus arbitratus eſt, ut ſit criminatio ἐκ φιλοτιμίας, id eſt, nocumento orta, cùm reo nihil ſciente, nedũ ad contradicendũ nõ admiſſo, ſoli delatori fides adhibetur. Qua ex definitione apparet, eam uocẽ hoc in loco non eſſe reponendam: hîc enim nõ de calũnia agitur, ſed de ſophiſtico argumento. † Antiqui codices hîc γοντείας habent, & infrà de regulis iuris, ubi idem reſponſum legitur, ἀόρισμα, quæ lectio utraq; conuenit, poſteriorq; plus mihi arridet, quæ magis ſpecialiter rem exprimit, quandoquidem γοντεία pro quacũq; fraude uidetur poſſe accipi. † Apud antiquiores tamen ſophiſtarum nomen honeſtũ fuit, & qui philoſophiæ Doctores erant uulgò ſophiſtæ dicebantur, idq; ex Philoſtrato, & M. Victorino palàm eſt: ſuſpicorq; propter malos eorũ mores, nominis quoq; dignitatẽ cõueſam: nam & Plutarchus, grauis autor, à maiorũ inſtitutis eos degeneraſſe oſtendit, & pro philoſophis, planos, ſycophantasq; quoſdã fuiſſe. Sanè hinc apparet, ex breuiſsima mutatione ueritatem obnubilari: † unde proditũ eſt, mutato facto, etiam ius mutari: nec ideo Iuriſconſultũ reprendi poſſe, qui uaria reſponderit, cùm aliquantulũ mutatæ ſibi facti ſpecies eſſent propoſitę: † ex facto enim ius oritur, quo uariato, & ipſum uariari neceſſe eſt. † Sed an huiuſmodi cauillationibus uti aduocatum deceat: Et graui uiro conuenit nunq; uti[a]: nec enim debet quis de uictoria magis, q̃ de ueritate eſſe ſolicitus: quoniã id uitiũ, ut Cicero inquit, maximè cõtra prudentiam eſt. Sed recentiores plerique ambitione præcipites, omnes diſciplinas puerilibus hiſce nugis peruertẽre, & cùm paucis ueritatẽ explicare poſſent, per argumenta & oppoſitiones, artem in uerborũ contentionẽ deduxere. Sic magno Reipub. Chriſtianæ detrimento Theologi, ſic & Philoſophi, ſic denique & legum interpretes fecere: receptiſsimũq; apud omnes eſt, licere aduocato bonã cauſam falſis rationib. tueri, & fraude fraudem trudere. Imò pro cõſilio proditum eſt, plurimas ſemper rationes iudicib. afferẽdas, uerisq; falſas immiſcendas, cũ indocti plerique, qui iuſto argumento fidem nõ adhibuerũt, futili moueant. Sed & neſcio cui ius Pontificis factũ laudatur, qui nocenti impunitatẽ promiſerat, ut delicti cõfeſsionẽ extorqueret: huiuſmodi ego dolũ probare non poſſum, nec ex ſimili cõfeſsione dãnari reũ debere arbitror, cùm ea fiducia fateri potuerit, ut q̃ primũ litiũ carceriſue moleſtiã euitaret, cùm crederet fore ut ſibi fidem iudex ſeruaret: niſi ergo ſpe huiuſmodi defectus reus, priorẽ confeſsionẽ ratã habeat, liberabitur: atq; ita Imola & Deci. ſcripſerũt[b], licet in cõtrariã ſententiã frequẽtius itũ ſit, pro qua apud Græcos extat hîc Aeſchyli ſenarius

Ἀπάτης δικαίας οὐχ ἁρπαστὴς θεός.

A fraude iuſta nec deus quidem abſtinet.

producatur.

IDEM LIB. XLII. AD S. C.

LEX CLXXVIII.

PEcuniæ[4] uerbũ, nõ ſolum numeratam pecuniã cõplectitur, uerũetiã omnẽ omnino pecuniã, hoc eſt, oĩa corpora: nã corpora quoq; pecunię appellatiõe cõ

b l. ea eſt. j. tit. j.

1 Pecunia unde dicta.
2 Pecuniæ appellatio ad omnem cenſum refertur.
3 Pecuniam pro numis ſimpliciter accipi.
4 Hæreditatẽ uẽdens, rebus hæreditarijs euictis nihil præſtat
5 Diminuta hæreditate, ſi grauatus reſtituere, tantum ex fructibus percepit, reſtituere eos cogitur, quatenus diminuta eſt.
6 Hæreditas quibus modis augeatur.
7 Iure gentium nullæ erant actiones, ſed in XII. tabulis reperiæ ſunt.
8 Formulæ actionum olim uariæ.
9 Formula rei uendicationis pro re immobili.
10 Forma rei uendicationis pro re mobili.
11 Actionis in perſonam formula antiqua.
12 De interrogationibus & uindicijs.
13 Propoſita olim actionis formula, quæ fuerint iudicis partes
14 Sacramẽto uincere apud M. Varronẽ, & Ciceronẽ, quid.
15 Sportulæ iudicum.
16 Vadimonium facere, ſiue uadari.
17 De legis actione.
18 Cum lex de magiſtratu, apud quem legis actio eſt, uerba facit, de ordinario iudice intelligit.
19 Actionum uariæ ſpecies.
20 Interdicta dicuntur, quaſi interim dicta.
21 Officij iudicis imploratio, propriè perſecutio dicitur, & ad mixti imperij cauſas pertinet.
22 Officium iudicis quoq; competit, quod in executionibus exerceri ſolet.
23 Fideicõmiſſa antiquo iure an ordinariè per actionem peti potuerint.
24 Verbum, Debere, ſi ad omnes actiones refertur, etiam realem comprendet.

PECVNIAE VERBVM.) a ¶ † Pecuniam dictam eſſe à pecu receptum eſt, quòd in pecoribus omnis ueterũ cenſus eſſet: hincq; tractũ eſt, † ut appellatio pecuniæ[c], cùm latiſsimè accipiẽ, ad omnẽ cenſum referat, quo ſenſu & ſpecies, & corpora & iura quoq; cõtinẽtur: in fauorabilibusq; propius eſt, ut ita intelligamus. † Plinius tamen pecuniã pro numis ſimpliciter accipit, quòd pecudum nota antiquitus moneta ſignaretur: qui ſenſus in materia odioſa probabilior eſt[d], hocq; & uulgarem loquendi uſum ſecuti plerique tradiderunt. quòd ſi ſubiectũ argumentũ nec omnino fauorabile[e], nec odioſum ſit, mediã uiã deligemus, pecuniãq; ad id, q̃d in numerato eſt referemus[f]. idemq; ſi põdere uel menſura cõſiſtat, ut in legatis & cõtractibus: niſi aliud ex cõiectura uoluntatis appareat, uel ratio legis

1
2
3

c l. fin. C. de cõſtit. pec.

d l. ſed iul. §. mutui. ad Mace.

e l. ſi uero. in fi. ſol. matr.

f Bar. l. talis. de lega. j.

23. q. ij. dominus.

a l.j. & seq. de calum.

ęquè in corporib.procedat,atq; in quãtitate[a].

b ¶ §. HAEREDITAS.) Ipsum ius est,personam defuncti referẽs,ideoq; ab ipsis rebus

4 hęreditarijs differt:† unde qui hæreditatẽ uẽdit[b], rebus hæreditarijs euictis nihil præstat.

b l.ij.in prin.de hæred.uend.

ἐνάφορισμὸς tamẽ suprà dixi pecuniam ipsam hæreditariã, hæreditatis nomine accipi posse.

c ¶Decessionẽ.) Id est, diminutio-

5 nem:† plerunq; eẽ accidit,ut diminuatur hæreditas, quo casu grauatus restituere, si tantùm ex fructibus percepit, restituere eos compellitur, quatenus decessit hæreditas,

c l.si is qui CC. CC. ad Treb.

ut Celsus & Metianus scribunt[c].

6 d ¶Vel.) †Id est,etiam fructibus. Augetur enim & alijs modis,ut partu ancillarũ[d], itẽq; pensionibus:interestq; hoc scire,ut omẽ hæres habeat: nam & fideicõmissario huiusmodi fructus restituendi sunt: nec distinguitur, coactus hæres, an sponte adierit: pars enim hæreditatis sunt,nihilq; à cæteris rebus hæreditarijs differunt[e]. Sed quid si iacente hæreditate seminatũ est,& ea adita ab hærede fructus percepti? & existimauerim eatenus cõputandum, quatenus in agro spes, quæ aditionis tempore suberat, uendi potuisset. Et ita accipi, quod uulgò dicitur in lege falcidia fructus pendentes hæreditatis esse[f], quodq; alibi traditur,hosce fructus filium sibi in legitimam iure naturæ debitam imputare[g]: licet alij aliter.

d l.ancillarum. de pet.hæred.

e l.ita tamen.§. j. ad Trebell. ubi Alex.

f l.in lege. ad l. falcid.

g l. in fidecom. ad Trebell.ubi Alex.

e ¶ §. ACTIONIS.) †Iure gentiũ olim actiones nullæ erant, sed manu regia controuersiæ dirimebantur: deinde in XII. tabulis

7 actiones repertæ sunt, & certis uerborũ formulis cõclusæ,quas à Põtificib.litigaturi accipiebant:qui formulã malè cõcepisset, cau-

8 sa cadebat.† Huiusmodi autẽ quæstiones in hoc genere,ut Quintil.lib.III.ait,uersabantẽ, an huic,an cũ hoc, an hac lege, an apud hũc, an hoc tempore agere liceat: quas nũc dilatorias,declinatoriasq; exceptiones appellamꝰ. Hæ formulæ ex natura actionũ uariæ erant.

9 †In petitione fundi,huiusmodiq; rei immobilis,hæc ex parte uẽdicãtis uerba recepta fuisse traditũ est:Fundus qui est in agro,qui Sabinus uocat,meus est: eum ego ex iure meũ esse aio:ibi ego te ex iure manu consertũ uoco.Cui is,à quo uendicabatur,sic præscribebat:Vnde tu me ex iure manu cõsertum uocasti,inde ego te reuoco. Quorũ uerborũ Ci-

10 cero in oratiõe pro Muræna meminit,uimq; eorꝫ lib.ult.cap.IX. A.Gellius explicat.† Rei uerò mouẽtis uendicatio sic fiebat,apud magistratũ populi Ro.uel prętorẽ, uel præsidẽ. Is qui uendicat,in iudicio rem exhibitam tenens dicebat: Hanc ego rem ex iure Quiritium meam esse aio.Cui aduersarius: At ego eam cõtrà uendico. Quòd si aduersarius cõtrà nõ uendicabat, sed actui assentiebat, cessio in iure dicebatur[h]:fiebatq; ut plurimũ, cũ filiũ quis adoptiõis causa uẽdicaret:imaginaria enim hæc uendicatio obseruabat,prętorq; uendicãti addicebat, idq; legis actio uocabat: cuius rei libro Instit. II.Caius est autor.

h l.j. §.j. de rei uend.

11 †Actionis in personam uerba erãt in usu, Aio te mihi dare oportere[i], itẽq; oportere facere,q̃rum Val. Probus in libello de præscriptis notis meminit.† Harum actionũ præparatoriæ erant interrogationes, & uindiciæ. Interrogatio sic fiebat: Q. T. I. I. C. P. A. T. F. A. Id est,Quãdo te in iure conspicio,postulo an te facias autorẽ. Vindiciæ erant ius possessionis,quo disceptabat

12 pendente iudicio,penes utrũ res,quæ uendicabatur, deberet remanere: sic dictæ, ut Pedianus ait, quòd qui in his obtineret, uindicem,id est, prædẽ dare deberet, nil in re possessa deterius interim facturũ. Pompon.[k] Cũ animaduertisset,inquit, Virginius Ap.Claudiũ uindicias filiæ suæ à se abiudicasse, & ei, qui in seruitute ab eo suppositã petierat,addixisse,Quæ uerba adduxi,quoniam in uulgatis codicibus corrupta circumferuntur.†

i l. uerbũ oportere. ff. eod.

h l.ij.de orig.iur.

13 Cæterũ proposita formula, Prætor de ea primũ cognoscebat, ut an formula uel actiõe actor excidisset,perspiceret,ut sic actionem, quod Vlpianus quoq; usurpat, eximeret: si uerò negocio conueniens[m], iustaq; ea formula uideretur,actionem dabat,quam quoniam certis uerbis partes petebãt,impetrare dicebantur. Interrogabat enim, an sibi de ea re iudicandi potestatem facerent,ipsiq; se facere respondebant: sicq; iudicium accipiebatur, id est, lis cõtestabatur:deponebantq; in æde sacra sportulam,in qua pecunia erat, quã, qui uicisset, lucrabatur: ea pecunia sacramentũ dicebatur.† Inde est apud M. Varronem, & 14

l l.sed & si. §. ait. ff. ex quib. caus. maj.

m l.j. C. de for.

Ciceronem, Sacramento uincere.† Et quia 15 deinde cœptum est ex huiusmodi ære iudicibus honoraria persolui, sportulæ iudicum inde nomen traxerunt. Erant & qui re ipsa nõ deponerent, sed simpliciter sponderent: unde ductum, ut sponsione contendere dicerẽtur,tractabanturq; huiusmodi sacramenta,& sponsiones,ut ego arbitror,sponte partium:† inuiti uerò compellebantur uadimonium facere,id est,sub certa pœna se iudicio stituros promittere. Id etiam uadari dicitur, 16

quòd

quòd uidelicet ea de cauſa, qui multæ fidei
17 poſſeſſor nõ erat, uadem, id eſt, fideiuſſorem
dare tenebatur. † Supererat poſtremò legis
actio, cùm prætor negociũ definiebat: id tri-
bus uerbis explicat, Do, Dico, Addico. Pri-
mum ad actiones,
quibus rem dari pe
timus: ſecundũ ad
facta, uel rei uendi
cationem: ultimũ
ad executiões per-
18 tinet, ſicut & adiu-
dico. † Cùm igitur
lex de magiſtratu,
apud quem legisa-
ctio eſt, uerba fa-
cit, de ordinario iu
dice intelligit [a], qui nõ ſolũ iudicare, ſed etiã
exequi poſsit. Idemq; eſt, cũ de eo meminit,
cui adiudicatio data ſit, ut ſuprà uidimus [b].
19 † Sanè actionũ uariæ ſunt ſpecies: nõ enim in
rem, aut in perſonam tantùm ſunt, ſed etiam
mixtæ, quibus utrunq; perſequimur [c]: qua-
lis eſt familiæ erciſcundæ formula: ſicut &
perſonales in rem ſcriptæ, ut quę ad exhiben
dum datur [d], omniaq; ferè interdicta: licet
enim in perſonam ſint, tamẽ ratione rei com
20 petunt [e]. † Dicuntur autem interdicta, quaſi
interim dicta: cùm enim poſſeſsionem reſpi
ciant, totam litem non perimunt, quin de do
minio quæri poſsit: quapropter & præiudi-
cia quandoq; appellantur. Interdicere autem
apud ueteres id ſignificat, quod interim dice
re. Cicero in Rhetoricis ad Herennium lib.
II. cap. XI. Verùm pueriles horum opinio-
nes rectiſsimis rationibus, cùm uoles, refel-
lemus: impræſentiarum hoc interdicere nõ
21 alienũ fuit [f]. † Eſt & officij iudicis imploratio
quã Perſecutionẽ propriè uocamus [g], ſolaq;
æquitate ſuggerente cõceditur, & ideo extra
ordinariũ eſt iudiciũ. Pertinet autẽ ad mixti
imperij cauſas, ſicut Accuſatio ad meri [h], Ac-
tio ſimpliciter ad nudam iuriſdictionem: ſic
res iudicata executioni mandatur: ſic de da-
mno infecto cauetur [i], tutores cõſtituuntur,
iudices dantur, decretum ſemel iterumq; in-
terponitur: ſic & fideicõmiſſa olim effectum
habebant, licet hodie Iuſtiniani conſtitutio-
ne actio conceſſa ſit tam perſonalis, q̃ hypo-
22 thecaria [k]. † Addit Angelus [l], officiũ quoq; iu
dicis cõpetere, quod in executionibus exer-
ceri ſolet: quoniam ſi in teſtamẽto nõ cancel
lato nec abolito ſcripta ſint, executionem in
promptu habeãt [m]: cui ego aſſentior, licet alij
cõtrà, quorũ ſententia hoc iure uerior eſſet.
† Sunt & qui hoc iure fideicõmiſſa ordinariè
23 per actionem peti crediderint: nam plerunq;
ex fideicõmiſſo rem peti, agi, uendicari, in
ipſis digeſtis reperitur. Accedit his, quod Vl
pianus [n] ſcribit, per omnia exæquata eſſe le-
gata fideicõmiſſis, uideturq; crebrior hæc eſ-
ſe ſententia, cui tamen nos minimè aſſenti-
mur: nec enim Vlpianus è conuerſo dicit fi-
deicõmiſſa legatis exæquari, ut ſicut ordina-
rij executionem.
⌈Hoc uerbum⌉ [f], de-
buit, omnẽ omnino
actionem cõprænde
re intelligitur, ſiue ci
uilis, ſiue honoraria,
ſiue fideicõmiſſaria
fuit perſecutio.

rio iure legata petũtur, ita & fideicõmiſſa pe
ti neceſſariò fateamur: annotauimusq; ple-
riſque in locis, uerba illa, peti, agi, uendicari,
ad officium iudicis referri: qua de re Parado
xorum lib. II. cap. X. diffuſius diſputauimus:
ſentiq; nobiſcum [o] Petrus, Cyn. Bald.
Imola, Raphaël, & quandoq; idem aſ-
ſeruit Bartolus cũ Accurſio.

IDEM LIB. LI.
LEX CLXXIX.

INter hæc uerba, quanti ea res erit, uel quanti eam rem eſſe apparet, nihil in-
tereſt: in utraq; enim clauſula placet uerã

f ¶§. HOC VER
bum.) † Verbũ, de 24
bere, ſi ad omnes
omnino actiones re
fertur, proculdu-
bio etiam eam, quę
in rem eſt, cõprændet: quam ſententiam ue-
riorem eſſe, etiam ſuprà teſtatus ſum [p], & Ac
curſius hic probat: atq; ideo conſequens eſt,
ut lex municipalis aliquid aduerſus eum, qui
q̃d ſibi debetur petere negligit, conſtituens,
etiam de eo intelligatur, qui uendicare rem
ſuam nolit [q], licet aliqui diſſentiant. Qua ra-
tione etiam arbitror, ſi quis liberationem ab
eo, quod ſibi debetur, legauerit, etiam legata
uideri, quæ uendicari potuiſſent, niſi cum
probatur teſtatorem hoc non egiſſe, ut dona
ret, ſed quia uerè redditas ſibi rationes exiſti
mabat [r]: tunc enim ne furtum cõmittere quiſ
quam tutor impunè poſsit, propius eſt, ut in
rem actio hæredi detur. Sed & ſi quis uetet
rationem repoſci, clarum eſt, his uerbis non
eſſe rei ſuæ dominium remiſſum [s]. Sed num
is, qui id, quod Titius debet, fide ſua eſſe iuſ
ſit, promiſiſſe etiã uidebitur, quod officio iu
dicis acceſſoriè debetur, quales in contracti-
bus bonæ fidei ſunt uſuræ: Et non teneri ue-
rius eſt, niſi in omnem caſum promiſerit [t].

o l. etiam. C. de compen. at.
p l. creditores. §. eod.
q Bal. Ias. Inſtit. de act. in prin.
r Bald. l. cũ neceſſ. C. de fidei cõm. l. pactũ. C. de coll. q. xij.
s l. fi. §. pen. de lib. leg.
t l. quæro. ff. loc.

1 Hæc uerba, quanti ea res eſt, ad ueram rei æſtimationem referuntur.
2 Plerunq; tamen etiam ipſum intereſſe continent.
3 Item hæc uerba interdum ad pœnam referuntur.
4 Clauſula, In quantũ iudici æquum uidebitur, quid cõtineat.
5 In iudicijs id dicitur eſſe uerum, quod ex actis uerum eſſe probatur.
6 Iudex ſecundũ acta iudicare debet, nõ ſecundũ conſcientiã.

INTER HAEC VERBA.) ¶ † Hęc uerba, 1
quanti ea res eſt, ad ueram rei, de qua agi-
tur, æſtimationem referũtur [u], nõ etiam ad id
quod intereſt: illud enim plerunq; rei preciũ
excedit. † Quandoq; tamen etiam id, quod in
tereſt, cõtinent: uerbi gratia, in magiſtratum
qui damni infecti caueri non curauerit, lex,
quanti ea res eſt, actionẽ dat [x]: eius enim cul-
pa non minus damnũ rei, quàm acceſsiones
quoque reſpicit: unde meritò omnis utilitas
actori reponenda eſt, quoniã ea res, id eſt, de-
trimentũ de quo agitur, tanti eſt. Sed & hæc
clauſula ad eam, quæ petita eſt, quantitatem
quãdoq; refertur [y], licet ueritas æſtimationis
alia ſit, ut quidam ſentiũt [z]: quod tamen ipſe
omnino nõ probo, intelligimusq; quanti ea
res eſt, ſcilicet quæ petita eſt [a]. † Referẽ & quã-

u l. arbitrio. §. de dol. l. prætor. ij. ui bon. rapt.
2
x l. iiij. §. in eũ. de dam. infec.
y l. fin. §. ſi quis ius di.
z l. iij. in fi. qui ſatiſd. cog.
a l. hæc uerba. §. eod.

ij. de adop.
tiud. §. eod.
puædam. in . de actio.
§. eſt au- t. & §. fin. exhib.
§. interdi- . de interd.
ctionis. §. act.
actionis. §. d.
imperiũ. de iur. om. iu.
abẽt. eo. tit.
. C. com. de §.
ng. §. fin. in th. de hær. ſal.
tod. l. fin. C. e edict. diui adria.
j. de leg. j.

doq; ad pœnam, ut cùm quis stipulatur, si dolus malus non aberit, quanti ea res erit dare spondes[a]: † Est & alia clausula huic similis, In quantũ iudici æquum uidebitur[b]: quæ sine dubio idq;, quod interest, continet. Hinc autem notandũ est, nõ differre quanti est, uel quanti esse apparet: id eẽ esse dicimus, quod probatum est. † Vnde in iudicijs id uerũ esse proditum est[c], nõ quod ex se simpliciter uerum est, sed q̃d ex actis uerum esse probatur. Qua ratione inferitur, † debere iudicẽ[d] secundũ acta iudicare, non secundũ cõscientiam suam: nisi is legibus solutus sit, ut princeps, uel qui absq; actorum confectione ius dicere possit, uel exploratissimũ habeat, nihilq; penitus dubitet, quin ueritas aliter se habeat, quàm probatum fuerit: tũc enim principem admonere debet, cùm probabiliter dubitet, illudq; exequetur, quod sibi responsum fuerit[e]. Crediderim & posse eum munere iudicandi absolui, si sibi non liquere iurauerit: cũ enim per conscientiam suam probationes infirmentur, nõ iniuria quid agere debeat, dubitare potest: & ideo more maiorum iurabit N. L. id est, non liquere[f]. Quod & A. Gellius, cùm iudex à prætore allectus esset, se in casu non æquè dubio fecisse autor est, libro XIIII. cap. II.

a l. nouissimã. iud. sol.
b l. fin. de uar. cog.
c l. fin. de prob.
d l. illicitas. §. ueritas. de offic. præs.
e §. fin. in auth. de iudic.
f l. Pomp. de re iud.

1.4 Tugurium quid, & unde dictum.
2 Res ab eo denominandæ, quod sibi specialius est.
3 Vnumquodq; ab eo, quod potentius est, denominari debet.
5 Mapalia & atiegiæ apud Verg. & Iuuenal.

1 TVGVRII.) ¶ † Tuguriũ rustica est casa, à tegendo dictum, quòd uidelicet maximum in eo usum præstet, quòd ab aëre & pluuijs nos tegat: propter fragilitatem enim cratium, nec à frigore satis defendit, nec à calore, neq; admodũ à furibus, effractoribusue
2 tutũ est. † Hincq; apparet, debere quascunq; res ab eo potius denominari, q̃d sibi specialius est, q̃ quod cũ alijs cõmune habeat. Sic stipulatio potius à uerborũ firmitate, q̃ à cõsensu nomen sumpsit[g]. Sic hominem negat Fab. Quintil. ab humo dictum, cùm id omnibus animantibus cõmune sit: † nam & ab eo,
3 quod potentius est, unũquodq; denominari debet: potentius autẽ id censetur, q̃d magis
4 specialiter cõuenit[h]. † Sanè uidetur Iurisconsultus tuguriũ accipere pro quacunq; domo rustica: quod ita simpliciter uerum non est: quæ enim parietibus & tegulis lateritijs constat, tuguriũ nõ est: igitur de gurgustiolo intelligendũ est, quod uel arũdine, uel ulua palustri, stramentis'ue, uel etiã, ut Verg. scribit, cespite cõtectum sit, cuius parietes uiminei, luto uel huiusmodi materia crustati sint. Videturq; prius dictum esse tegurium à tegulo, quasi tegulariũ: nõ autem à tecto, ut uulgati hîc habẽt codices. Plin. Tegulo aquaticarum arundinũ domos suas septentrionales populi operiunt. † Hunc in modum domuncu
5 las suas habebant Aphri, quas Verg. mapalia, Iuuenalis attegias uocat.

g l. j. in prin. de uerb. oblig.
h l. quæritur. de stat. ho.

rei æstimationẽ fieri.

POMPON. LIB. XXX.

LEX CLXXX.

TVguriij appellatione, omne ædificium, quod rusticæ rei magis custodiendæ cõuenit, q̃ quod urbanis ædibus, significatur. Offilius ait, tugurium à tecto tanq; tegularium esse dictum, ut toga, quòd ea tegamur.

IDEM LIB. XXXV.

LEX CLXXXI.

VErbũ illud, pertinere, latissimè patet: nam & eis rebus petẽdis aptũ est, quę dñij nostri sunt, & eis, quas iure aliquo possideamus, q̃ uis nostri dñij non sint. pertinere ad nos etiã ea dicimus, quæ in nulla eorũ causa sint, sed esse possint, lutum uel huiusmodi materia crustati sint. Videturq; prius dictum esse tegurium à tegulo, quasi tegulariũ: nõ autem à tecto, ut uulgati hîc habẽt codices. Plin. Tegulo aquaticarum arundinũ domos suas septentrionales populi operiunt. † Hunc in modum domuncu
5 las suas habebant Aphri, quas Verg. mapalia, Iuuenalis attegias uocat.

1 Verbum, Pertinere, latissimam habet significationem.
2 Pertinere ad me dicitur, quod nullo iure pertinet, sed pertinere potest.
3 Articuli dicũtur pertinentes, si quoquo modo etiam leuissimè causæ adminiculentur.
4 Petens rem in libello, cũ his, quæ ad eam pertinent, petijsse intelligitur quicquid ad eam spectat.
5 Furti aliquem accusans, si simpliciter dicat, rem ad se pertinere, obtinebit.
6 Verbum, Pertinere, in substitutionibus cõmune est.

VERBVM illud pertinere.) ¶ † Verbum 1
pertinere, latissimã habet significationem: siue eẽ res aliqua ad me iure dominij, siue etiã iure possessionis tantũ spectet, pertinere dicitur: idem si iure pignoris. † sed & si 2
nullo iure pertineat, sed pertinere possit, idẽ dicendum est. Quare si quis mihi Stichũ dare promiserit, quo casu sola personali actione conueniri potest, uerè potero dicere Stichũ ad me pertinere. † Quapropter dicunt ar 3
ticuli ad causam pertinere, qui quoquo modo uel leuissimè adminiculentur[i], atq; ideo admittendi sunt. † Sed & qui quamcunq; in li 4
bello rem petit, cũ his quæ ad eam pertinent, petijsse intelligẽt quicquid ad eam spectat, seu ex iuris communis, uel municipalis forma[k], seu ex cõsuetudine, seu per se, seu per alium[l]. Vnde qui fundũ cum his, quæ ad fundum pertinẽt, uendidit, ius quoq; incidendi nemoris pro illius fundi usu uendidisse intelligetur[m], si ex dñi consuetudine id nemus in hoc deputatũ erat: atq; id Socino placuit. Sed & si Rom. Pontifex episcopo concedit, quæcunq; ad legatos pertinent, ea quoq; tribuisse uidebitur, quę speciali priuilegio legati cõsequuntur, ut Decius respondit[n], & mihi placet: quoniam id beneficiũ tanq̃ fauorabile interpretatione adiuuandũ est. † Cæterũ dubita 5
ri potest, cùm is, qui furti accusat, debeat asserere in libello, an res ablata iure proprietatis uel quasi dñij ad se spectet: si simpliciter ad se pertinere dicat, an causam obtinere possit? Et quidã negãt, propter eius uerbi incertitudinem.

i Bal. c. iij. de trade uest.
k Dost. c. cũ ad sedẽ. de rest. spol.
l Gl. c. fi. de elect. in 6.
m Socin. l. j. de reb. dub.
n Consil. 128.

dinē[a]. At ipſe aio: debet enim ad iuris diſpoſitionē referri, ut de eo intelligatur, quod ſuſtinendæ intentioni neceſſarium erat[b]. Illud nō omittendum, id uerbum in ſubſtitutionibus cōmune eſſe, & tam ad directam q̄ fideicōmiſſariam ſubſtitutionem referri[c], idq; frequētius proditum eſt.

VLP. LIB. XXVIII. AD EDICT.

LEX CLXXXII.

PAterfamiliâs peculiū habere nō poteſt, quēadmodū nec ſeruus bona.

IDEM LIB. XXVIII.

1 Peculij lata ſignificatio.
2 De quo peculio Iuriſcōſultus hic loquatur.
3 In filijsfamil. peculiū quadruplex.
4 Peculium ſeruorum.
5 Seruí præter peculiū nihil proprij habere poſſunt.
6 Seruus iure gentium bona habere poteſt.
7 Seruus naturaliter poſſidere potuit, non etiam ciuiliter.

1 PATERFAMILIAS.) ¶†Peculium lata ſignificatione pro patrimonio omni accipitur[d]. ea quoq; pecunia, quam repoſitā quis in ſubitos caſus habet, peculiū dicitur. Quapropter Proculus ſe audiſſe ruſticos ſenes refert, aſſerentes pecuniam ſine peculio fragilem eſſe[e]. †Sed hoc ſenſu minimè id reſponſum intelligi poteſt. Eſt & peculium, de quo hic Iuriſcōſultus loquitur, quod niſi his, qui in aliena poteſtate ſunt, quæritur: & cùm extra poteſtatem mittuntur, ampliùs peculium non eſt[f]. †In filijsfamiliâs profectitium dicitur, quod propter patrem habent: Aduentitium, quod aliunde: Caſtrenſe, quod militibus acquiritur: Quaſi caſtrenſe, his qui priuilegia militum habent, quales ſunt ſacerdotes, & aduocati. †Habent & ſeruí peculium, quod illis dominus adminiſtrandum permittit: unde etiam exercitoria inſtitoriaq; actio prodita eſt: †alioquin proprium nihil habere poſſunt ſeruí[g], præterquàm ſi quid cōniuentibus oculis domini acquirāt[h], uel ex dimenſo ſuo, uel aliunde. †Iure tamen gentium nō ambigo ſeruum bona habere poſſe, quod in Hebraica Regum hiſtoria cap. IX. & cap. XVI. probatur. Vnde ſi paulò opulentiores eſſent, ad munera quoque publica eligebantur, quod ab Ariſtotele lib. Politicorum IIII. cap. XV. proditum eſt. Nam & eo iure dominis ſine legitima prole decedentibus, ſuccedebant, ut κν' τοῖς βιβλίοις Geneſeos cap. XV. habetur: & ideo Cornel. Tacitus non multū à liberis apud Germanos differre eos tradidit. †Vnde nō dubito, ſeruū naturaliter poſſidere potuiſſe[i]: licet ciuiliter ſecus ſit[k]. Nec mihi placet quorūdam ſententia, duplex ius gentium diſtinguentium, ut ex antiquiore ſeruí ſibi acquirerent, ex poſteriore non acquirerent, ſed pro nihilo reputarentur: hæc enim diſtinctio iure probari nō poteſt, & lex expreſsim iure ciuili incapaces eos eſſe[l], nō autem gentium dicit: mecumq; Archidiac. & Aret. ſenſerunt[m].

1 Taberna unde dicta.
2 Argumentum ab etymologia quando ualeat.
3 Cùm etymologia uim definitionis habet, argumentum & affirmatiuè & negatiuè concludit.
4 Cum etymologia naturam ſuam ſeruat, argumentum affirmatiuè non ualet, negatiuè ualet.
6 Quod non procedit, ſi ratio inuentionis uocabuli aliud inducat.

AD EDICTVM.

LEX CLXXXIII.

TAbernæ appellatio, declarat omne utile ad habitandum ædificium, non ex eo, quòd tabulis claudatur.

7 Monachi, tutores, pontifex, Auguſtus, unde dicti.
8 Si ab eo, quod olim obſeruabatur, nomen deductum ſit, argumentum ab etymo nō concludit.
9 Alluſio ad ſolius uocis ſi militudinem refertur.
10 Vera poſſeſtionis, magiſtri, furis, teſtamenti, ſacelli, interdicti, deriuatio.
11 Argumentum ab alluſione quando ſit ualidum.
12 Alluſio quid ſit.

TABERNAE.) ¶†Taberna dicta eſt, q̄d tabulis, ut Feſtus interpretatur, conſiceretur, non quòd tantummodo clauderetur: omne tamen ædificiū, licet tabulis nō conſiciatur, uel claudatur, taberna dici poteſt. Et hinc apparet, argumentū ab etymologia, etiā negatiuè aſſumēdo, nō ualere. †In quo articulo inextricabiliter ferè diſputatū eſt. Sed hāc rem ego ſic finire ſoleo. †Cū etymologia uim diffinitionis habet, quam κατ' ἀντίλ ξιν Victorinus appellat, argumentū & affirmatiuè & negatiuè concludit: ut, donatio, eſt doni datio: exceptio, eſt actionis excluſio: inſtrumētum, quod inſtruit cauſam. Appellarunt autem ueteres id genus nō etymologiā, ſed aduerbiū. †Cùm uerò etymologia naturā ſuam ſeruat, argumentū affirmatiuè nō eſt efficax: cùm ex generalius id ſit, unde fit deductio, q̄ ipſum quod deducitur[n], poſita aliqua generis parte, nō ſequitur, eam ſpeciē, de qua agimus, poni: unde qui dicit, id de meo fit tuū, nō ideo concludit eſſe mutuū. †Negatiuè uerò efficax eſt, quia à quo remouet genus, ab eo & quælibet ſpecies remouet. exempli cauſa: Fur à ferendo, id eſt, cōtrectando dicitur: uerum erit, ſi dicamus, res nō fuit contrectata, igitur in ea furtū factum nō eſt[o]: & id pro regula proditum eſt. †Quæ hanc exceptionē patitur, ut nō procedat, cùm ratio inuentionis uocabuli aliud inducit. Quid ēm, ſi quid inductū eſt ab eo, quod fieri deberet: Nō ſequitur, ſi id minus fiat, nomē nō competere. †Tutores dicti ſunt, quòd pupillum tueri debent: Monachi, quòd ſolitarij eſſe deberent: nō conſequitur, eum tutorem, qui pupillum negligit, nō eſſe tutorē: nec aſsiduum in frequentibus locis, nō eſſe monachū. Quod & in Pōtifice, & Auguſto ex recentiū interpretatione dicendū eſt: iandiu enim eſt, cùm nec Pōtifices ad uitā æternā nobis pontē faciūt, nec augent imperium Auguſti. †Quid item, ſi ab eo, quod olim & frequentius obſeruabatur, nomē deductū ſit: ut nuptiæ, quòd in his ſolerent obnubi capita[p]: tametſi non obnu-

bantur hodie mulieres, sunt tamen nuptiæ. Sic taberna prius dicta, q̃d ex tabulis fieret: unde etiam si alio modo cõficiatur, nihilominus seruat nomen. Sic monasterium nomen retinet, etiam si à monachis derelictũ sit[a]. Putarem tamen in dubijs propius esse, ut arbitremur, ab eo, q̃d de substantia impræsentiarũ sit[b], fieri deriuationem, quàm ab eo, quod esse deberet, uel olim fuerit. Et ideo cõsequens erit, Caret molis, ergo non est molendinum, ut Baldus scripsit[c]. Item, non inuenitur in bonis pupilli, ergo in inuentario describendum nõ est[d], ut Bartolus existimauit. & hæc in etymologia procedunt, quam ueriloquiũ Cicero appellat. †In allusione uerò aliud est: hæc enim nec ad substantiam rei, nec ad deriuationem omnino respicit, sed ad solius uocis similitudinẽ refertur: ut, possessio quasi positio, magistri quòd mõstrent, furtum quasi furuum, testamentum testatio mentis, sacellum sacra cella, interdictum inter duos dictum: †uera enim possessionis etymologia est, à sedibus: magistri, quòd curam magis cæteris præstare debeat: furis à græco φῶρ, quæ uox ἀπὸ τοῦ φέρειν, id est, auferendo, cõtrectandoq; deducitur: testamẽti sacellique à simplici testatione, & sacro: interdicti, quasi interim dicti, ut suprà ostendimus. †Vnde cõsequens est, ut cũ allusio ad similitudinẽ uocũ solùm referatur, argumentũ ab ea nõ sit iustum, nisi similitudini nominis similitudo quoq; rationis accedat. Damnanẽ pleriscq; huiusmodi allusiões, ut à Donato, Fabioq; Quintil. libro 1. Sed & Hieronymus quadam epistola interpretem Lucæ damnat, qui alludit in uerbis, friget in sensu. †Videtur allusio esse, quam Græci, ut Martianus inquit, παρίσον uocãt, uel ὀνομασίαν, id est, adnominationem.

a c. cũ dilectus. de consu.

b Abb. c. j. in fi. de iudic.

c Bald. c. j. §. si quid. de contr. in uest.

d l. tutor. de ad min. tut.

1 *Taberna pro omni habitatione.*
2 *Contubernales sunt, qui simul habitant.*
3 *Taberna ex usu loquendi dicitur, in qua merces uenduntur.*
4 *Tabernarij apud Ciceronem.*
5 *Contubernales qui sint in re militari.*
6 *Contubernium.*

INDE.) a ¶Cõtubernales.) Aedificia antiquorum solis tabulis constabant, claudebanturq;: †unde taberna generaliter potest accipi pro omni habitatione, & tabernaculo. †Inde & contubernales, qui simul habitãt. †Vsus tamen posteriorũ obtinuit, ut tabernam simpliciter dicamus, in qua merces uenduntur. Sicq; Catullus dixisse uidetur: Salax taberna uosq; contubernales, A pileatis nona fratribus pila. †Sic & M. Cicero tabernarios accepit pro his, qui negociationes in tabernis faciunt, dum inquit: Opifices, & tabernarios, atq; illam omnẽ fæcem ciuitatis, quid est negocij concitare? Addit Nonius Marcellus, tempestate sua tabernas appellari solitas uinarias, quod & uulgò nunc obtinet. †In re militari cõtubernales[e] dicũtur, qui in ijsdem tabernaculis seu tẽtorijs militãt. †Hinc & contubernium. Sanè q̃d in Quiritibus matrimoniũ est, in seruis contubernium quandoque appellatur[f].

1 *Tabernam uendens uel legans, de solo loco intellexisse uidetur: tabernam uerò pignerans, etiam merces pignerasse dicitur.*
2 *Si tabernam cum instrumento dicat, quid in ea cõtineatur.*
3 *Instructam tabernam quomodo Vlpianus accipiat.*

PAVL. LIB. XXVIII. LEX CLXXXIIII.

INde tabernacula, & contubernales[a], dicti sunt.

VLP. LIB. XXVIII. AD EDICT. LEX CLXXXV.

INstructam autem tabernam sic accipimus, quæ & rebus & hominibus ad negociationem parata constat.

IDEM. LEX CLXXXVI.

COmmendare nihil aliud est, q̃ deponere.

INSTRVCTAM.) †Qui tabernam uendit, uel etiam legat, de loco ipso intellexisse uidetur[g], nõ de instrumento uel mercibus, qui uerò pignerat[h], etiã merces pignerasse intelligitur: nullum enim inde detrimentũ debitori affertur, cùm nõ ideo plus debeat. Idemq; si quis de taberna pannaria seu pannorũ contrahat[i]: uidenẽ enim merces causa demõstrationis adiectæ. †Quòd si tabernã cum instrumento dicit, nõ cõtineri institores Paulus respondit[k]: sunt enim illi negociationis ipsius, non autem loci instrumenta: unde tabernæ cauponiæ instrumento legato, loci tantũ instrumenta præstabuntur, ut doliaria uasa, uectiones, ancones, calices, trullæ, quæ circa ahenum solent traijci, cõgiaria, sextaria. †Nec obstat, quòd instructam tabernam hic Vlpianus appellet, quæ nõ solùm rebus, sed etiam hominibus ad negociationẽ parata est: quia quamuis taberna hominibus instructa dici possit[l], non tamen institores ipsi tabernæ instrumenta propriè sunt, nisi cùm tabernam pro uniuersitate iurium ipsius negociationis, non autem simpliciter pro loco accipere nos constat. de cæteris igitur seruis accipiendum hic est, cùm eiusmodi est negociationis genus, ut sine operis non consistat[m].

1 *Commendare in iure uariè accipi.*
2 *Commendatio generalibus uerbis facta non obligat.*

COMMENDARE.) †Commendare uarijs modis in iure accipitur. Cõmendamus amicum, quem laudibus, ut charior alicui sit, prosequimur. Commendamus rem, quam deponimus: unde qui centum tibi cõmendat, usuras exigere non potest: id enim notissimos depositi terminos excederet. Cõmendat[n] & Rom. Pontifex sacerdotia, cùm administratorẽ generalem alicuius opulenti templi aliquem constituit, censeturq; is liberam habere procurationem, modo nimirum reperto, quo citra ius irreuocabilis tituli ex sacrorum fructibus οἱ ἐλκεσιπέπλοι luxuriarentur. Cõmendat etiam qui custodiam mandat.

5 e l. rem. §. j. cõmod.

6 f l. liberorum. j. cod.

1 g l. qui tabernas. de contr. emp.

h l. qui tabernam. de pig.

i Bar. l. cum pater. §. mensa. de leg. ij.

2 k l. taberna. de fund. inst.

3 l l. liberorũ. sed si biblio. de leg. ij.

m l. cum quis. tur. de fund. instr.

1 n c. nemo. de elect.

2 mandat.† Sanè uerbis generalibus facta commendatio[a] nõ obligat[b]: & teſtator qui libertũ ſuum hæredi cõmendat, nõ ideo alimenta legaſſe exiſtimat. Sed & ſi Seium tibi cõmendem, iubeamq; ei plenam fidem adhiberi, nõ tamen meo periculo illi credes, cũ aliquid perſuadere tibi uoluerit[c], quod ad ſuã utilitatẽ uel honorẽ pertineat: ut ſi ſe conſtitutũ à me procuratorem dicat.

l. Lucius. de iuſſ. l. eicõm. §. leg. iij.

c. C. quod eo.

IDEM LIB. XXX.
LEX CLXXXVII.

VErbum, exactæ pecuniæ, nõ ſolũ ad ſolutionẽ referendũ eſt, uerũetiam ad delegationem.

IDEM LIB. XXIII. AD EDICTVM.
LEX CLXXXVIII.

1 *Verbum, exigere, uariè accipi.*
2 *Exegiſſe propriè dicitur, qui id recepit, quod inſtituta actione petebat.*
3 *Exactam pecuniam quomodo Vlpianus intelligat.*
4 *Delegatio uicem ſolutionis habet.*
5 *Procurator ad exigendum conſtitutus, etiam præſente domino uoluntariam ſolutionem recipere poteſt.*
6 *An mulier, cui uſusfructus legatus eſt, donec dotem non exegerit, ſi alteri actiones cedat, legato excludatur.*

1 VERBVM EXACTAE.) ¶† Exigere uariè accipitur. exigit qui extrà agit, id eſt expellit: inde exacti reges urbe Roma Pomponio[d]. Exigit qui requirit, qui perficit, qui iniuſtè petit[e]. † Sed ſtricta ſignificatione propriè exegiſſe dicitur[f], qui id recepit, quod inſtituta actione petebat: unde exigere ab inuito accipitur. Iuriſconſul. tamen latius id uerbum patêre exiſtimauit, † & exactam pecuniã intelligit, quæ perſoluta eſt: ſiue enim uolẽs, ſiue inuitus debitor dederit, nõ eſt dubiũ dici eum ſoluiſſe. Sed & exegiſſe dicitur, cui per delegationem ſatisfactũ eſt, † cùm delegationem uicem ſolutionis habere receptũ ſit[g]: hincq; arbitror in dubijs hunc ſenſum admittendum eſſe, ut exegiſſe dicamus, etiã quod ſponte debitor obtulit, cùm alioquin inuitũ potuiſſemus cogere: † unde qui procurator ad exigendum conſtitutus eſt, etiam præſente domino uoluntariam ſolutionem recipere poterit[h], idq; crebrius probatum eſt. † Sed an mulier, cui uſusfructus à marito legatus eſt, donec dotem non exegerit, ſi alteri actiones cedat, legato excludetur[i]? Et non excludi uerius eſt: qui enim cedit, non ideo exigit. quòd ſi ceſsionari[9] ipſe exegerit, putauerim uſumfructum amplius non deberi: nõ enim à teſtatore hæredem in tantum uoluiſſe grauari credendum eſt: atqui ideo uſumfructũ legauit, quia interim dotem hæres poſsidebat. Sibi igitur imputet mulier, ex cuius facto conditio deficit[k].

de ori. iu.
2 ij. quia. ibid. eicõ. §. ſi. de leg. iij
3
4 amuis. §. rdum. ad l.
5
6 n ſolum. m. atr. t. authent. d locũ. in C. ſi mul. nupt.
i per aliũ. t. j. Bart. l. olius. in fi. i rat. hab.

1 *Habere tam ad dominium, quàm poſſeßionem refertur.*
2 *Is qui de facto detinet, habere dicitur.*
3 *Hæc uerba, Habere licere, in uenditionis contractu eum ſolum intellectum recipiunt, ut emptori liceat ſine interpellatione obtinere.*
4 *Venditorem non teneri ad dominij translationem.*
5 *Hæc ſtipulatio, habere licere, eſt indiuidua.*
6 *Cauere dicitur, qui uel fideiuſſores, uel pignora dat.*
7 *Si lex ideo caueri uelit, ut creditor reddatur ſecurior, ſimplex ſtipulatio non ſufficit: ſecus ſi eum cauere uelit, quẽ adhuc debitorem eſſe non conſtat.*

HABERE.) ¶† Habere generale uerbum, quod & ad ius dominij, & ad poſſeſsionẽ refertur. † qui etiam de facto detinet, ut ſeruus, habere dicitur[l]. Cornelius Fronto, in libro quem de Verborum differentijs ſcripſit: Habere, inquit, poteſt etiam fur, nequam: poſsidet nemo, niſi qui aut relictæ, aut donatæ, aut emptę rei dominus eſt: ita in habente onus, in poſsidente uſus eſt. Quibus uerbis à iure antiquo proditam differentiam declarare uidetur, non autem id iuris quod hodie receptum eſt[m]. † Solebant autem in uenditionibus emptori promitti habere licere: quę uerba cùm ex ſe duplicem habeant intellectum, in hoc contractu alterum tantũmodo recipiunt, ut uidelicet emptori liceat ſine interpellatione obtinere: in eo enim contractu de iure dominij actum nõ uidetur[n]: † quoniam uerior eſt eorum ſententia, qui non teneri ad dominij translationem uenditorem exiſtimauerunt, & ideo tradendo liberari, q̃d & Iuriſconſultus hic ſentit[o], & nos quãdoq; diſputando demonſtrauimus[p], licet in contrariam partem frequentius itum ſit. † Sanè hæc ſtipulatio, habere licere, diuiſionem nõ recipit[q]: accedit enim cõtractui uenditionis, qui pro parte ualere non debet: unde ſi rei diuiduæ accederet, aliud dicendum eſſet: quod plerique probant[r].

HABERE DUOBUS MODIS DICITUR, ALTERO IURE DOMINIJ, ALTERO OBTINERE SINE INTERPELLATIONE ID QD QUIS EMERIT. ¶ CAUTUM INTELLIGITUR, SIUE PERSONIS, SIUE REBUS CAUTUM SIT.

IDEM LIB. XXXIIII.

l l. ſtipula. iſta. §. hi qui. de uerb. oblig.
m ſ. eod. l. quæſtio.
n l. ſi ita. de contrah. empt.
o l. ſi ſtipul. de uſur.
p l. j. C. de eo quod inter.
q l. cum ex cauſa. de uer. obl.
r l. iij. ſ. de uer. oblig.

¶ §. CAVTVM.) † Siue fideiuſſores quis dederit, ſiue pignora, cauiſſe dicitur: uerbum enim cauere, idem ſignificat, quod ſecurum facere. Is autem ſecurus eſt, cui uel pignore, uel fideiuſsione conſultum eſt. † Et ideo quoties lex ea cauſa caueri poſtulat, quòd ſecuriorem reddere creditorem uelit, exiſtimarẽ ſimplicem ſtipulationem non ſufficere. ſi uerò eum, quem adhuc debitorem eſſe nõ conſtat, cauere uelit, ſecus eſt: quoniam Iuſtinianus ſanxit[s] cautiõis nomine, uel ἀσφαλείας (ita enim ille ſcripſit, licet in uulgatis codicibus græca uox, quæ ſecuritatem ſignificat, deficiat) nudam promiſsionem ſignificari. Satis quippe illi cautum dicitur, qui per ſtipulationem iuri ſuo cõſuluit. Quòd ſi is debitor paupер ſuſpectúsue ſit, ſola ſtipulatio non ſufficeret[t]: non enim ſecurus creditor eſſet: quare de re ſuperius[u] à nobis latius diſputatum eſt.

s l. ſancimus. C. de uerb. ſig.
t l. pen. de pet. hæred.
u l. ſatiſdatiõis.

1 *Promiſsio, ut aliquis non faciat, duplicem habet ſenſum.*
2 *Facti appellatione, etiam ne fiat continetur.*
3 *Et quomodo eo in tractatu ſit diſtinguendum.* ☞ *num. 4*

1 FACERE.) ¶†Promisit aliquis non facere[a], quòminus domo mihi locata frui possim: habent ea uerba duplicē significationē. Altera est, ut abstineat ab omni facto, per q̃d usus meus impediretur. Altera est, ut etiam curet, ne à quouis alio impediatur: & hîc ex uulgari scriptura sensus elicitur. Alij tamē codices, facere oportere, absq; negatione
2 scriptū habēt: †qua ex lectione colligitur, facti appellatione, etiam ne fiat
3 contineri. † In quo tractatu sic distinguendum opinor: aut facta accipimus, quatenus ab his, quæ iuris sunt differunt, & propriè obligationē, ne quid fiat, facti esse dicemus: cùm enim in dando nō consistat, cōsequens est, ut facti sit[b]. Aut in naturalem sensum id uerbū accipimus, & qui nō facit, propriè facere nō dicit: quapropter lex perduellionis, quæ eos insequit, qui aduersus principis personam aliquid faciunt, in eo locum sibi non uendicabit[c], qui conspirationē sciens, nō reuelat, idq; receptius est: punietur enim mitius: & hoc ex proprio sensu dicendū est: nā ex interpretatione legis aliquando ultra uim uerbi aliud respondemus. Vnde fraudem facere creditoribus intelligitur, qui seruitutes per negligentiam amittit, uel rem pro derelicto habet[d]. †Cæterum cùm in lege de eo fit mentio, qui contrà facit, obseruabimus qualis sit iussio: si enim affirmatiua est, qui negligit, aduersus eam facere dicit[e]: rursus si prohibitiua, ne quid fiat, sit, aduersus eam negligendo non facimus, sed faciendo tantum. Hincq; apparet, si à testatore ei hæredi pœna cōstituat, qui aliqua in re aduersus testamentum fecerit, pœnam cōmitti, si legata soluere hæres neglexerit, idq; indubitati iuris opinor, tametsi quidam aliter existimauerint[f].

a l. si fundus. loca.

b l. ij. §. de uerb. oblig.

c l. j. & ij. ad legem Pomp.

d l. iiij. §. quæ in fraud. cred.

e l. si quis maior. C. de trās act.

f Alex. l. ubi. §. qui id quod. de uerb. obli.

1 Prouinciales qui dici possint.
2 Ex iure domicilij patria acquiritur.
3 In prouincia ortos, & alibi domicilium habentes, prouinciales non esse, quomodo accipi debeat.
4 Ortus & oriundus inter se differunt.
5 Appellatione Florentinorum non solum hi cōtinentur, qui Florentiæ originarij incolæq; sunt, sed etiam qui altero tantū iure nituntur.
6 Ius præsionis à ueteribus Clarigatio dicebatur.
7 Prouincialem esse, & de prouincia esse, idem significat.

1 PROVINCIALES.) ¶†Vario modo uidetur accipi prouincialem posse: & qui origine incolatuq; ex prouincia est, is omnino absq; ulla dubitatiōe prouincialis est: sed & qui in prouincia domicilium habēt, id nominis fortiūtur. Hinc Apollonius Rhodius dictus est, quamuis patria Alexandrinus esset, ut Suidas scribit. Agrippinenses quoq; apud Cornel. Tacitum lib. XX. deductis, inquiunt, olim alienigenis, & nobiscū per connubia sociatis, quiq; mox prouenere, hæc patria est: †ut minimè 2
dubitari oporteat, ex iure domicilij patriam acquiri, & id propriè, licet alij qui dissentiāt. †Qui 3
uerò in prouincia orti sunt, & alibi domiciliū habent, sentit Iuriscōsultus ex recentiorū sententia nō esse prouinciales: quod interpretatur Iacob. Oldra. Alberic. ex cōmuni loquendi usu. Sed ipse prouinciales esse magis sentio, ne minus natiuitas, quàm domiciliū possit: deceptiq; in eo sunt interpretes, †quòd 4
oriundum, existimauerunt idem significare quod ortum, cùm suprà ex Latinis autoribus docuerimus, oriundum dici respectu originis maiorū suorum, nō respectu suę. Quamuis igitur originē patris filius sequatur[g], non tamē eius patriæ nomine censetur, cùm aliò pater habitatum concessit, & liberos sustulit: & ita nostræ opinioni responsi huius uerba non obstabunt. Accursius Bartolusq; dictionem duntaxat in uerbis Iuriscōsulti subaudiunt, quam & aliqui ipsi contextui inseruerunt: nec exemplo caret, ut ita subaudiamus, quod à nobis suprà demonstratum est[h]. †Et ex his infertur, appellatione Florentinorum, nō solùm eos contineri, qui Florentiæ originarij incolæq; sunt, sed etiam qui altero tantū iure nituntur. Recipit tamen id ex materię qualitate aliquam restrictionem. Finge concessum aduersus Florentinos †ius præn- 6
sionis (clarigationem ueteres dixere) iniquū esset eos, qui Florentiæ nō habitant, nec munera subeunt, comprendi, tametsi inde orti proponantur[i]: cùm enim Reipublicæ munera ibi non subeant, non debent in eas pœnas incidere, quæ propter Reipublicæ delictum irrogantur, quales sunt huiusmodi præsiones, manuūq; iniectiones. †Sed an idem est, 7
siue prouincialem dicamus, siue eum qui de prouincia sit[k]: & idem esse cōmuniter traditum est, nisi quòd illa uerba, de prouincia, alì quanto magis ad originem, quàm ad domicilium referuntur[l].

LEX CLXXXIX.

FAcere nō oportere, & hanc significationē habet, ut abstineat quis ab eo facto, quod cōtra conuentionem fieret, & curare ne fiat.

IDEM LIB. XXXIIII. AD EDICT.

LEX CXC.

PRouinciales eos accipe debemus, qui in prouincia domicilium habent, nō eos, qui ex prouincia oriundi sunt.

PAVL. LIB. XXXV.

LEX CXCI.

INter diuortiū & repudiū hoc inter est, quòd repudiari etiā futurū matrimoniū potest: non rectè autē spōsa diuertisse dicitur, quòd diuortium ex eo dictū est, sentio, ne minus natiuitas, quàm domiciliū possit: deceptiq; in eo sunt interpretes, †quòd oriundum, existimauerunt idem significare quod ortum, cùm suprà ex Latinis autoribus docuerimus, oriundum dici respectu originis maiorū suorum, nō respectu suę. Quamuis igitur originē patris filius sequatur[g], non tamē eius patriæ nomine censetur, cùm aliò pater habitatum concessit, & liberos sustulit: & ita nostræ opinioni responsi huius uerba non obstabunt. Accursius Bartolusq; dictionem duntaxat in uerbis Iuriscōsulti subaudiunt, quam & aliqui ipsi contextui inseruerunt: nec exemplo caret, ut ita subaudiamus, quod à nobis suprà demonstratum est[h]. †Et ex his infertur, appellatione Florentinorum, nō solùm eos contineri, qui Florentiæ originarij incolæq; sunt, sed etiam qui altero tantū iure nituntur. Recipit tamen id ex materię qualitate aliquam restrictionem. Finge concessum aduersus Florentinos †ius præn- 6
sionis (clarigationem ueteres dixere) iniquū esset eos, qui Florentiæ nō habitant, nec munera subeunt, comprendi, tametsi inde orti proponantur[i]: cùm enim Reipublicæ munera ibi non subeant, non debent in eas pœnas incidere, quæ propter Reipublicæ delictum irrogantur, quales sunt huiusmodi præsiones, manuūq; iniectiones. †Sed an idem est, 7
siue prouincialem dicamus, siue eum qui de prouincia sit[k]: & idem esse cōmuniter traditum est, nisi quòd illa uerba, de prouincia, alì quanto magis ad originem, quàm ad domicilium referuntur[l].

g l. assumptio ad municip.

h In l. omnis hæres. §. eod.

i Alex. in rub. fol. mat.

k c. j. de sponsis

l l. j. in fi. de diuorti. & ci dat.

1 Repudiare propriè ad ius quærendum refertur.
2 Repudium & diuortium quomodo differant.
3 Diuortium etiam de sponsis dici posse.
4 Fribusculum quid apud Vlpianum significet.

1 INTER DIVORTIVM.) ¶†Repudiare generale uerbum est, quod propriè ad ius quærendum refertur; quæsita enim propriè non

non repudiantur: atq; hinc dicimus hæreditatem delatam repudiari.† Hinc etiam repudium dicitur, cùm futuri matrimonij ſponſalia dirimuntur. Diuortium uerò non niſi inter cõiuges eſt[a]:† quamuis pinguiore minerua putem etiam de ſponſis dici poſſe, qua ratione & P. Vergilius diuortia aquarũ dixit: nec etymologia omnino repugnaret, cũ etiã diſcedant ſpõſi, in diuerſaſq; eãt partes. Non diffiteor tamen ἐμφατικωτέρως in cõiugib. dici: cùm enim cõiuncti prius fuerint, miſſo repudio, uerè in diuerſas partes eunt.† Eſt & apud Vlpianum[b] fribuſculum, dictio à me nuſquã alibi lecta, cùm propter iram ſubitariam coniuges recedunt, non tamẽ diuortũt, ſed ceſſante fribuſculo, & quieſcente ira, reuertuntur.

ter ſtu- m. §. j. ſ.

ãq; in diuerſas partes eunt, qui diſcedunt.

IDEM LIB. XXXVIII. AD EDICTVM.

LEX CXCII.

HÆc adiectio, pluriſue, nõ infinitam pecuniã cõtinet, ſed modicã dũtaxat. Adiectio hæc, ſolidorum x. pluriſue, ad minuſculam ſummã refertur.

1 Hæc clauſula, pluriſue, uel, plus minus, certo numero adiecta, ad modicam ſummam refertur.
2 Si quis fundi ueram æſtimationem neſciẽs, eum centum aureis uendat, & ſi plus ualeat, illud ſe donare dicat, non intelligitur donaſſe, niſi cum aliquid modicum plus ualet.
3 Quicquid illud eſt, quod dimidium excedit, tametſi modicũ & incertum, ſufficit ut contractus reſcindatur.
4 In teſtimonijs hæc adiectio, pluriſue, nullius eſt effectus, quoties de certa quantitate deponendum ſuit.
5 Probationes neceſſariò concludere debent.
6 Ampliatio legis noſtræ.
7.9 Ad iudicem pertinet conſtituere, quæ minuſcula ſumma ſit.
8 Modica ſumma in iure uariè accipitur.
10 Textum huius legis uariare.

1 HAEC ADIECTIO.) ¶† Hæc adiectio, pluriſue, quæ ſolet numero certo adici, ad modicam ſummam refertur: quod & dicendum eſt, cùm quis plus minus dicit[c], quã clauſulam duabus notis P. M. antiqui ſcibere ſolebant.† Hincq; argumentari poſſumus, eum qui ueræ æſtimationis neſcius fundum centũ aureis uendat, & ſi plus ualet, illud reliquum donare ſe aſſerit, nõ intelligi donaſſe, niſi cùm aliquid modicũ plus ualet[d]. Quapropter ſi multò pluris res uendita ualeat, poterit contractus reſcindi. Sed & ſi me ultra iuſti precij dimidium deceptum, uel rem eius precij, quod accepi, duplo pluriſq; ualere probauero, contractus reſcindetur:† quoniã quicquid illud eſt, quod dimidium excedit, tametſi modicũ & incertum, ſufficit ut contractus reſcindatur[e]. Qua ratione in interdicto retinendæ, ſi cæteris probationibus paribus, alter litigantiũ ſe tanto tempore, quanto aduerſarius intendit, poſſediſſe, pluſq; probauerit, obtinere debebit: ſufficit enim etiam tempus incertũ, ut lõgiore poſſeſsione uſus uideatur, & ex eo aduerſariũ ſuperet[f].† In teſtimonijs uerò hæc adiectio nullius eſt effectus[g], quoties de certa quantitate affirmare teſtes debent: ſi enim incertum afferunt, pro ſuperuacuo habetur,† quoniam probationes neceſſariò concludere debent[h]: idq; crebrius receptum eſt, niſi teſtem iudex rurſus interroget, ut certius teſtimoniũ perhibeat, & de quanta ſumma ſenſerit, declaret[i].† Et hæc non ſolùm in hac dictione obſeruanda ſunt, ſed etiã in præpoſitiõibus, ultra, citra, circiter, penè locũ ſibi uendicant, & ſi quæ aliæ ſimiles, quæ tamẽ ex ſubiecta materia aliter atq; aliter accipiunt[k]. Vnde in his cùm certa ſignificatio afferri nõ poſsit, arbitrio iudicis erit deferendum[l],† cuius partes etiã in eo uerſabuntur, ut conſtituat, quæ minuſcula ſumma ſit,† quãdoquidẽ in iure pro modica ſumma quandoq; duo aurei accipiuntur[m], quandoq; quarta pars eius de quo agitur[n], quandoq; quod intra ſextã eſt, ut cùm ab arbitros læſos dicimus[o], quandoq; ãq; minus centum aureis eſt: huiuſmodiq; lites ideo breuiores ſunt[p]: quandoq; quod x. libras nõ excedit[q].† Ex qualitate igitur perſonarũ ius dicẽtis religio, quid conſtituendũ ſit, diſcernet: nam & pauperi uiro maximũ erit, quod locupleti & aſsiduo modicum.† Sanè in antiquis quibuſdam codicibus aliter, quàm in uulgatis, reſponſi huius uerba concepta ſunt, hoc ſcilicet modo: Hæc adiectio, pluriſue, nõ infinitam pecuniam cõtinet, ſed modicam: ut, taxatio hæc ſolidorũ decem, pluris ue, ad minutulam ſummam refertur.

ublica. in depoſ.

rtol. in l. ſi is cum ali- . de ucr. ob

. C. de re- nd. uend.

cet cauſam. probat.

ſon l. & ſi ſt. ſi quis ut.

h c. in præſentia. de proba.

i §. illud. in authen. de teſt.

k iij. q. 7. qui ſunc.

l l. j. ſ. de iur. de lib.

m i. idem. ſ. de dolo.

n l. ſi quis i ſuo. ſ. de inof. teſt.

o l. ſocietatẽ. §. arbitrorũ. ubi Bar. ſ. pro ſo.

p Bart. in auth. niſi. C. de ſenten. paſſ.

q l. ſed & ſi. §. j. ſ. de iudic.

1 Verbum, eſſe, ad ueritatem refertur.
2 Hæc uerba, quanti ea res ſit, ueram æſtimationem cõtinent.
3 Facta quia difficulter æſtimari poſſunt, tutius eſt pœnam certam comprendere.
4 Triplex intereſſe in iure, ſingulare, cõmune, et cõuẽtionale.

HAEC uerba, quanti.) ¶† Verbum, eſſe, ad ueritatem refertur:† unde ſi prætor quanti ea res ſit, actionẽ det, de ea quantitate quæ ueram æſtimationem complectatur, intelligemus, non autem de eo quod præterea intereſt. & cùm de re danda agitur, facillimè cognoſcitur, quãti ea res ſit: ſed cùm ideo datur actio, quia aliter quàm debeat, fiat, difficilius ratio initur:† quoniam pleraq; facta in promptu æſtimari nequeunt, & ideo conſultius tunc eſt, certam pœnam comprendere: quod in prætorijs ſtipulationibus obſeruandum Venuleius inquit, alioqui ex qualitate negocij diſcernemus, quãti æſtimatio ducenda ſit. Finge ius dicenti me nõ paruiſſe, in eo cõdemnabor, quòd habita ratione iudicis & mea æquum uidebitur, ut quò grauior & dignior eſt iudex, uel contemptus iniquior, eò grauius, & in maiorẽ quantitatẽ puniar: non autem eius quod intereſt, tali caſu ratio duce

l. fin. de prætor. ſtipul.

l. j. in fin. ſi quis ius dic.

4 tur.†Tripliciter autē nostra interest, singulariter, cōmuniter, & ex cōuentione: quæ quī apertius dignoscere uelit, is eum librū legat, quem de eo, quod interest, inscripsi: nec ultrius hoc in responso à nobis elucubrandum est, cùm in eiusdē argumenti lege suprà explicata sint, quæ ad rem pertinere uisa sunt.

VLPIA. LIB. XLIIII. AD EDICTVM.

LEX CXCIIII.

INter donū & munus hoc interest, quod inter genus & speciem: nam genus

1 *Differētia inter munus & donum quæ sit, uariatiū à Grammaticis.*
2 *Iurisconsultorum interpretatio de munere & dono.*
3 *Munera nuptiarum & natalitia, Græcis ἐπαύλια & γενεθλίδια.*
4 *Varia munerū nomina apud Græcos.*
5 *φυτίον, emphyteutica pensio, corruptè Fictum dicitur.*
6 *Cœnacularium apud Vlpianum quid.*
7 *Cœnaticum quid.*
8 *Varia munerum nomina apud Latinos.*
9 *Xenium in iure quomodo accipiatur.*
10 *Xenicon quomodo apud Aristophanem sumatur.*
11 *Verba textus, Quod inter genus & speciem, explicantur.*

1 INTER DONVM.) ¶†Quid inter munus & donum interesset, non Iurisconsulti tantum, sed & Grammatici plerunque dubitauere, alijs opinantibus dona ad deos pertinere, ut Seruio & Donato: alijs ad homines etiam, quibus à potentiore donatur, ut cùm pauperibus diuites, Imperator militibus donat, quod Cornelio Frontoni placuit.

2 †Sed uerior est Iurisconsultorum interpretatio, ut donum latiore significatione accipiatur, quàm munus: esse enim munus quod ex necessitate officij, iustáue aliqua causa præstatur, ut cùm patrono donatur qui nuptias contraxerit, uel qui filium sustulerit. Terentius in Phorm. Nam herilem filium eius duxisse audio uxorem, ei credo munus hoc coraditur. Et rursus: Porrò autem ferietur alio munere, ubi hera pepererit: Porrò alio autem, ubi erit puero natalis dies. Erat enim hæc ueterum consuetudo: unde & ΣΩΤΗΡΙ nostro recens nato, Magi reges aurum,

3 thus, mirrham obtulerunt.†Suntq; hæc munera quæ nuptiarum & natalitia hîc dicun-

4 tur, Græcis ἐπαύλια, & γενεθλίδια.†Apud eos enim uarijs ex causis, uaria munerum nomina habentur, ob inuentionem εὕρετρον, ob redemptionem rei amissæ [a] λύτρον, ob nuncium μισύντρον, ob uictoriam νικητήριον, ob certamen ἔπαθλον, ei qui nos duxerit ἡγεμόσυνον, qui sono demulserit πθαύλιον, qui nutriuerit θρέπτρον, uel τρόφυμα, qui medium se uel interpretem pro nobis gesserit [b], ἑρμαυδλικὸν, qui rem mihi meam attulerit φόρετρον.†Arbitror & φυτίον dici posse emphyteoticam pensionē, seu mercedē meliorationis quæ pro plantis pen-

5 ditur: unde uulgus corruptè Fictum dicit, ut quod in prædijs urbanis est φοίκιον, in rusticis sit φυτίον, uideturq; utrunque latinè dici

6 posse Colonarium.†Est & Cœnacularium Vlpiano [c], pro pensione quam inquilini pro

a l. falsus. §. plerique. de furt.

b l. fin. §. de proxen.

c l. solutū. in fi. de pig. act.

conducto cœnaculo soluunt.†Cœnaticum 7
uerò Sportulam significat, quam cœnæ nomine extorquebant à prouincialibus milites. Sed & quæ medico præmia præstantur, Soteria, uel Iatrea dicuntur: quæ præceptori, Didactra, uel Didascalia, latinè Minerualia: quæ artifici, Epichera: aliquid ferenti, Comistra: beneficio, Charisteria: † quo 8
exemplo & Latini, quod iudicibus datur, Sportulas uocant: quod Iurisconsultis, Honorariū: quod militibus, Stipendium: quandoque & Solatium, Græci & obsonium dicunt, Lucæ in Euangelio: unde & Iselasticorum obsonia
20 Plinio x. in epist. quod extra ordinem exercituí, Donatiuum: plebi, Congiarium: quod Reipublicæ pro solo occupato, Solarium [d]: quod magistratui pro supellectile, cæterisq; ad cōmeandum necessarijs, Vasarium: quod ubi cōmeauerit, pro præmio gesti honoris, Salariū: quod nutricibus in mercedem, Nutritium: quod nautis, Naulum: quod præconi, Præconium, Plauto in Menæch. quod aduocatis, uel amicis, Strena: quod principi
30 in nouæ dignitatis honorem, Coronarium: quod cōmentariensi ob diligentis custodiæ significationem, Carceraticum [e]: quod Reipublicæ ob cloacarum purgationem, Cloacarium: quod absenti ut alere se possit, Viaticum: quod ut quis singulis dieb. se alat, Diarium: quod pro calceis impenditur, Calciarium: pro uestitu, Vestiarium: idq; genus similia.†Est & Xenium propriè munus, quod 9
hospitibus datur, sed in iure pro munusculis
40 accipitur, quæ iudicibus solent ad eorū gratiam aucupandam mitti [f], de quo extat prouerbium, ὅτι πάντα, ὅτι πάντη, ὅτι παρὰ πάντων. Testatur Plinius Cæcilius quadam epistola in causis dicendis se omni dono, munere, xenijs abstinuisse, quæ uerba à Iurecōsulti nostri distinctione non dissident.† Xeni- 10
con uerò apud Aristophanē pro militari nutrititio accipit, quod Corinthij aduenis militibus pendebant. Laurentius tamen Valla etiam cum causa donum dici existimauit, Iu-
50 risconsultosq; insectatur, quòd pugnantia si mul scripsisse uideantur: sed hanc ego litem infrà dirimam.†Quòd autem hîc dicitur, in- 11
teresse inter hęc uerba, hoc quod inter genus & speciem: non aliud significat, quàm sicut latior est generis quàm speciei significatio, ita esse latiorem doni notationem quàm muneris: nec enim propriè donum genus est. Si militer & alibi scriptum est, Plebs à populo
60 differt, quod species à genere, quòd uidelicet latius populi nomen pertineat [g].

d §. me quid in loco pub.

e l. pen. de bon. dam.

f l. solent. §. pr. de offic. proconsul.

g l. plebs. in fin. de iur. nat.

1 *Sub masculino continetur fœmininū ex extensione, non ex proprietate sermonis.*
2 *Regulariter in quacunq; materia sub masculino comprehendetur*

detur fœmininum: & quando fallat.
3 Familia ad res & personas refertur.
4 Familia de personis quinq; modis potest accipi.
5 Verba legis XII. tabul. relata.
6 Quomodo dignoscendum, cum familiæ fit mentio, de rebus, an personis actum sit.
7 Accursij intellectus ad hoc respõsum nõ quadrat.
8 Alciati intellectus ad hanc legem.
9 Liberti olim parentela patroni censebantur.
10 Personæ subiectæ sunt & naturali & ciuili iure.
11 Vxor est in familia uiri.
12 Legato facto familiæ, etiã uxor admittetur, item & uidua.
13 In odiosis uxor nomine familiæ non ueniet.
14 Familiæ appellationem ultra quartum gradum in descendentibus intelligi ex Vlpiano hic probatur.
15 In prohibitione alienationis hæredi facta, ut res in familia perpetuò remaneant, Iustinianus secus statuit.
16 In fideicommisso familiæ, agnati ad decimum usq; gradum admittuntur.
17 In fideicommisso, quod duobus antiquioribus de domo relictũ est, etiam ulteriores admittuntur.
18 Domus pro familia.
19 Dominium pro præminentia.
20 Paterfam. ut quis dicatur, sufficit ut familiæ suæ sit dominus.
21 Emancipati sunt extra patris familiam.
22 Emancipati hodie in fauorabilibus de familia esse dicuntur.
23 Familiam etiam pro agnatione accipi, & cognatione.
24 Cum familiæ testator reliquit, admittendi sunt qui proximiores gradu tempore testamenti uel mortis erant, conceptis post mortem excludendis.
25.27 Casus ubi etiam concepti post mortem admittuntur.
26 Prohibita hæredi alienatione extra familiam, illi censentur uocati, qui tunc in familia proximiore gradu erunt.
28 Si cuilibet ex familia relinquatur, omnes promiscuè admittentur usq; ad decimum gradum.
29 Si quis simpliciter iussus sit fundum in familiam relinquere, potest eligere de familia quem uelit.
30 Filius illegitimus an sit ex familia.
31 Gens pro agnatione, unde gentiles agnati.
32 Seruientium appellatio latior quàm seruorum, & seruientium familiam dici.
33 Dominus liberatur, si seruum pro noxa det.
34 Nobiles qui in familitium improbos homines accipiũt, puniuntur arbitrio iudicis.
35 Caupones & nautæ pro familia sua tenentur.
36 Si hospes ab aliquo ex familia cauponis uulneretur, an dominus teneatur.
37 Quomodo cognoscendum, de qua familiæ significatione intelligere nos oporteat.
38 In uiris familiæ nomen durat per omnem descendentiũ seriem.

1 PRONVNCIATIO.) ¶†Sub masculino nomine contineri fœmininum, nõ ex proprietate sermonis est, sed ex extensione: quod uerbum, porrigitur, hic ostendit.
2 †quia tamen extensio hæc communi usu recepta est [a], in quacunque ferè materia regula hæc obseruabitur, nisi cùm aliam loquentis intentionem esse apparebit, ut quia diuersa ratio diuersum ius suadeat. quapropter si filij exulum lege lata extra urbem expellendi

a d. c. ad auctiã, de reg. iur.

IDEM LIB. XLVI.

LEX CXCV.

PRonunciatio ser mõis in sexu masculino, ad utrunq; sexum plerunq; porrigitur. ¶Familiæ appellatio[d] qualiter accipiatur, uideamus: & quidem uariè accepta est: nam & in res, & in personas diducitur[b]. In res, utputa in lege XII. tabularũ his uerbis: Agnatus proximus familiam[c] habeto. Ad personas autem refertur familiæ significatio ita, cũ de patrono & liberto loquit lex, ex ea familia[d], & ex ea sunt, de filiabus actum non uidebitur: propter enim sexus imbecillitatem, ab eis nihil periculi imminet[b], qua de re à nobis latius suprà tractatum est[c].

a ¶§. FAMILIAE.) †Familia ad res & personas refertur. †cũ de personis intelligitur, quinque modis potest accipi. Primo, ut certas personas, puta libertum contineat. Secundo, ut corpus quoddam, cuiuscaput iure proprio mẽbra subiecta habet, ut filiorũ, nepotum, pronepotumq; soboles, qui in patris famil. potestate sunt. Tertio, corpus in quo non præminet alicuius potestas, sed cõmuni omnes iure utuntur, ut agnati inter se. Quarto, seruientium turba, qui uetustissimus huius uocis significatus est: antiqui enim, famuli, seruum dicebãt: unde Famulari uerbum, à quo familia. Quinto, nec ad ius proprium, nec ad cõmune, neq; ad seruos refertur, sed ad originem, & memoriã: ut cùm dicimus, Hic est ex Iulia familia, id est, originem à Iulio traxit.

b ¶Diducitur, diuiditur.

c ¶Familiam, id est, hæreditatem.) †Cicero ad Herennium libro Rhetoricorũ primo, cap. XXVI. uerba legis XII. tabularũ sic concipit: Paterfamiliãs uti super familia pecuniãue sua legauerit, ita ius esto: si intestatus moritur, familia pecuniaq; eius agnatorum gentiliumq; esto. †Sed quomodo dignoscimus, de rebus, an personis actũ sit? Et proditum est, cùm familiæ relinquitur, de personis actum censeri[d]: cùm à testatore de familia disponitur, tunc de rebus agi. Nec enim possumus tunc de personis intelligere, quæ cùm liberę sint, ad nullius dispositionem pertinent. Ego arbitror, & cùm de familia disponitur, de famulitio seruorúmue choro actum uideri: obsoleuit enim ex communi usu illa, quæ in XII. tabulis est significatio: quapropter de ea in dubio accipiendum non est, nisi cum aliqua nos in hoc coniectura adigit, ut quia testator rogat hęredem, ut familiã suam restituat: si enim de seruitio intelligeret, non erat opus hæredem rogare in eo, quod directè legari potuit[e].

d ¶Ex ea familia.) †Accursius uerba legis sic adscribit: Ex ea familia in eam patroni familiam liberti bona ueniant. Intelligitq; de bonorum possessione, quæ patrono in liberti bonis datur[f]: qui sensus non quadrat, quoniam huiusmodi bonorum possessio ex edicto prætoris descendit: at hic de duodecim tabularũ lege agitur. †Ipse igitur aliter sentio, & opinor uerba legis hæc fuisse: Ex ea familia, unde Titius missus manu est,

b Bal. l. quæcũque. de ser. fugit.
c l. j. ẽ.
d Bart. l. fin. C. eod.
e l. nã quod. in fin. ad Trebel.
f §. quinto. Instit. de bonor. possess.

9 in eam familiã adſcribatur.† Liberti enim nomine, ſeu, ut ita loquar, parẽtela patroni cenſebantur, ut in Diſpunctionibus docuimus, accipiturq; tunc familia pro ſingularibus ipſorum perſonis: nec enim cõmunia cum cæteris cognatiõis iura habent, nec aut ſerui, aut domus habitatores ſunt: meritò igit̃ hæc ſignificatio à cæteris diſtinguenda fuit.

e ¶ Iure proprio.) 10 †Perſonæ ſubiectæ natura ſunt, id eſt, æquitate naturali, uxor marito, gener, nurusq; ſocero, denique quilibet familiaris domino. Filij uerò & nepotes, cæterique deinceps qui in poteſtate ſunt, etiam iure ciuili ſubijciuntur[a].

f ¶ Matremfam.) 11 †Videtur hic probari, uxorem in familia uiri eſſe[b]: habet eã maritus dominiũ, id eſt, quandam præminentiã in illam.† 12 Quapropter legato facto familiæ, etiam uxor admittetur[c]: quod & in uidua obſeruandum eſt: iuris enim interpretatione adhuc in matrimonio eſſe exiſtimatur.† 13 In odioſis tamen fortè aliud obſeruandum eſſet. Et ideo ſi quis in exiliũ cum familia mittatur, uxor ea lege non tenebit̃: idq; Oldradus, & Albericus probant.

14 g ¶ Neptes & deinceps.) †Hic conſtat familiæ appellationem ultra quartum gradum 15 in deſcendentibus intelligi.† in prohibitione autem alienationis hæredi facta, ut res in familia perpetuò remaneant[d], Iuſtinianus ſanxit, ultra quartum gradum deſcendentium prohibitionem non extendi: cuius rationem 16 alij uiderint.† Illud conſtat, in fideicommiſſo familiæ uſq; ad decimũ gradum agnatos admitti: quoniã gradatim, inſtar ſucceſſionis, 17 quæ ab inteſtato defertur, uocantur.† in fideicõmiſſo uerò quod duobus antiquioribus de domo relictum ſit, cùm non ſanguinis coniunctio, ſed ſolùm familiæ nomen in teſtatoris conſideratione fuiſſe uideatur, etiam decimi gradus ulteriores non excludi, quidam ſenſerunt[e].

18 h ¶ Domo.) †Quãdoq; tamen domus pro familia accipit̃, idq; præſertim in uulgari ſermone: uideturq; μετωνυμικῶς cõtinens pro cõtento poni[f]: quapropter propriè de his, qui unà habitant, intelligitur[g].

i ¶ †Dominiũ, id eſt, præminentiã.) Alioqui alio ſenſu dominiũ eſt ius perfectè diſponendi de re ſua corporali[h]. Sanè qui ſolo huiuſmodi pręminentiæ iure etiam pincipibus ſubſunt, in eos delinquẽdo, perduellionis crimine non notantur[i].

k ¶ Sed & ius.) † Vt quis paterfamiliâs dicatur, ſatis eſt, ut familiæ ſuæ dominus ſit: quoniam hæc uox non ſolùm in eis locum habet, qui uerè patres ſunt, filioſq; habent, ſed etiã in eis qui ſine prole ſũt, dum iura in domo ſua habeãt, quæ cæteri patresfamil.

l ¶ Quotquot capita.) De ſuis hæredibus intelligendum: quia qui in aliorũ poteſtate recidunt, familias nõ habent.

m ¶ Emancipatus.) † Extra patris familiã emancipati ſunt, ut hic traditur, alioq; propriã familiam nõ haberent: q̃d hoc iure maximè procedit, quo emãcipati agnationẽ nõ ſeruant[k]: † ſed cum hodie inſtar ſuorũ redacti ſint[l], putauerim in fauorabilib. eos cõtineri, ſiue de familia lex uerba faciat, ſiue de agnatione[m]. Quod in legibus quoq; municipalibus obſeruandũ eſſe arbitror, quib. agnati maſculi cæteros excludunt: nõ enim in his uinculum patriæ poteſtatis in animaduerſione eſt, ſed id ſolùm, quòd cognomẽ familiæ, eiusq; inſignia ſeruent[n]; quod etiam emancipatis conuenit, licet alijs aliter uiſum ſit[o].

n ¶ Agnatorum.) † Accipitur ergo familia etiam pro agnatione: quod dubium eſſe non debet, cum huius uocabuli ſignificationem Iuſtinianus in cognatis quoque, cæterisq; propinquis acceperit: quod ideo eſſe ab eo conſtitutũ arbitror, quoniam agnatis cognatos æquales in ſucceſſionibus fecerat. † Cum igitur familiæ teſtator relinquit, qui proximiores in gradu tempore teſtamenti, uel mortis erãt, admittendi ſunt[p]: quippe illi propriè agnati ſunt. Qui uerò poſt eius mortem concepti ſunt[q], cum agnati non ſint, nõ admitterentur, † niſi aliter de uoluntate teſtatoris appareat: ueluti in fideicõmiſſo conditionali: cum enim dies tempore exiſtentis cõditionis cedat, eos admittemus qui tunc in familia

a l. in ſuis. de liber. & poſth.
b l. quicunque. C. de re mil.
c d. l. fin.
d In authent. de reſt. fideicõm.
e Deci. 321. in fine.
f l. pen. de teſt.
g l. cum uenus. de alim. leg.
h Bart. l. ſi quis ui. §. differentia. de acq.
i Clem. paſtoralis. §. denique. de re iud.
k l. tutelas. de capi. dim.
l l. meminimus. C. de leg. hered.
m d. l. fin. & qui ſe patri. C. un. de lib.
n Bald. in l. fin. C. de emanc. lib.
o Dec. conſ. 4.
p l. cum ita. §. ſi. de leg. ii.
q l. Titius. de ſuis & leg.

26 familia proximiore gradu erunt [a]. † Vnde fit, ut prohibita hæredi alienatione extra familiam, illi censeantur uocati, qui propinquiores ipsi hæredi supererunt, cùm alienabitur, tametsi alij extent ipsi testatori coniunctiores: idq; quãuis doctissimis quibusdã reclamantibus [b], receptius apud recẽtiores uidetur, quoniam de manu hæredis fideicõmissũ accipitur. Sed in directis substitutionibus, cùm ab ipso testatore cõtinenter hæreditas deferat, eius, proximiores cẽsent uocati [c]. † Sed & si quis uelit fundum in familia remanere, satis conijcitur, mortuis his, quibus fideicommissum restitutum est, eorum propinquiores deinde admitti, licet post testatoris supremum diem natos [d]. † Sed quid si cuilibet ex familia relictum sit? & promiscuè inobserua to gradu quicunq; admittentur [e], dum intra decimum gradum sint, ut etiam Paulus Castreñ. respõdit [f]. † Quid itẽ, si simpliciter quis iussus est fundum in familiam relinquere? Et posse eum, quem uelit de familia eligere, idem respondit [g]. Quid rursus, si familiæ alicuius extranei, cùm ille iam fato functus esset, reliquero? Et admitti eius descendentes omnes æqualiter, pleriscq; uisum est [h].

And. rub. testam. in cc.

i. in l. sic o iis.

27 n. C. de in. & subst.

m. d. §. fin.

28 num. de le ij.

29 ul. cõs. 383. t. in j.

nf. 32. pro ietarius. in . uoluntas. de fideicõ.

30 r. d. l. sic o tis. in fin.

31 . fin.

o ¶ Ex eadem domo & gente.) † Sed nunquid filius illegitimus ex familia erit? Et cùm agnatus nõ sit, non erit, si familiam hac quarta significatione accipiamus: † gens enim hic pro agnatione sumitur: unde Gentiles agnati. Sed cùm hodie in fauorabilibus Iustinianus omnes cõtineri sanxerit [i], qui ab eodem sanguine proficiscuntur, cognatosq; etiã admiserit, dubitandum non est, quin naturales hoc casu ex familia censeantur: quod aliter in spurijs est, quoniam illorum patrem incertũ lex existimat, odioq; insectatur.

32 p ¶ Seruientium.) † Non de seruis solùm intelligendum est, sed etiam de quibuscunq; famulantibus, & operã suam in id, quod demonstratum est, præstantibus. Sic in edicto familia publicanorũ accipitur [k]. Sic & quid raptũ, uel ui factum, cum familia dicitur [l]. Sic ædiles emptorẽ, qui redhibitoria experitur, refarcire uenditori uoluerunt, quatenus seruus culpa sua, familiæue suæ deterior factus est [m]. Sed cùm in prædictis casibus dominus ex delicto familiæ obligẽt, an in cæteris quoque idem generaliter constituemus? Et non obligari dicendum est [n]: † quapropter liberabitur, si seruum pro noxa det, nisi eum delinquenti cõsensisse cõstet, quod ex cõiecturis quoq; deprendetur, ut quia cõsultus de delicto tacuit, uel cùm posset, non prohibuit [o]. † Sed & nobiles, q in famulitiũ suũ sicarios, lenones, idq; genus improbos retinẽt, ex eorũ delictis, arbitratu iudicis puniẽdi sunt [p]: præsumuntur enim eorũ cõditionẽ notã habuisse, nec eis licuit testabiles hosce domi habere [q], & fauoribus prosequi: & ideo etiã si dolo careant, culpa nõ carent. † Caupones quoq; & nautas, p familia sua teneri cõstat [r], si damnũ in re cõmissum est, cuius custodiã præstare debuerunt. † Sed finge hospitem ab aliquo ex familia cauponis uulneratũ, quid erit? Et si in diuersorio, dum cauponum curæ confidit, affectus est, putarim dominũ obligari, damnumq; ab eo emendandum, alioquin cauponem absoluendum [s].

33 n l. ij. §. de noxal.

o c. Petrus. de homicid.

34 p Clem. ne in agro. §. porrò. de stat. mona.

q c. constitutis. de testi.

35 r l. j. §. naut. caup.

36 s Iaf. l. j. col. iij. C. de ser. fug.

q ¶ Filij.) Siue in potestate, siue sui iuris sint, siue unà cũ patre habitent, siue separatim: eademq; interpretatio in ædilitio edicto capit [t].

t l. quod si nolu. §. idem.

r ¶ Vltimi.) Retrò computando. Et hęc ultima significatio intelligitur, cùm propter antiquitatẽ originis, gentiles isti nullo gradu se cõtingũt: sic enim hoc casu ab agnatione differet familia, & ita cæteri interpretes sentiũt. † Sed cùm in hoc responso tot familiæ significationes proditæ sint, quomodo cognoscemus, de qua intelligere nos oporteat? Et ex subiecta materia arbitror diiudicandũ esse, ut in relictis familiæ, cõstitutionẽ [u] Iustiniani seruemus: si lex captũ à familia prætoris certa pecunia cõdemnet, de seruiẽtibus, iureq; officij capientib. intelligamus, qua ratione filius ex familia nõ censebitur [x]. Si pistor panẽ coquere Titio, eiusq; familię promisit [y], de co habitantib. accipiamus. Videtur enim pater famil. curæ domui suæ tantùm prouidisse, ut quibusdã uidetur [z]. Quẽ sensum & accipere lex debet, quæ ciuẽ cogit cum familia sua in urbe habitare. Idem & dicendum, cum lex alicui & eius familiæ priuilegium concedit [a].

37 u d. l. fin.

x Rayn. d. l. ædiles.

y l. tria onera. de excu. tut.

z Cepol. de ser. urb. c. 50.

a l. ij. C. de epis. & cler.

s ¶ Mulier.) Caput, id est, principium. Refertur autem hoc ad ultimam familiæ significationem: † in uiris enim familię nomen per omnẽ descendentiũ seriem durat. Vnde

38

Ascanius, qui Iulus dictus est, Iuliæ familiæ primus autor, descēdentes suos Iulios appellatos semper habuit. Sic Appius Claudius, Claudios, quorū Nero ultimus fuit. At mulierum filij earum nomina nō seruant, sed patrū suorū: unde in eis nulla familiæ origo propagaī, sed cum eis extinguiī.

& caput & finis est.

CAIVS LIB. XVI. AD EDICT. PROVIN.

LEX CXCVI.

1 Familiæ appellatio & dominum comprehendit.
2 Collectiua seu uniuersitatum nomina, & membra & caput includunt.
3 Episcopus, in studio uniuersali scholasticorū nomine censetur.
4 Legitimi filij patris familiam sequuntur.
5 Quidam ex priuilegio, matris originem sequuntur.
6 Nobilitas ex patre deducitur, cuius & insignia gentilitia geruntur.
7 Illegitimi non patrem, sed uentrem sequuntur.
8 Qui pendente status controuersia natus est, uentrem sequitur.

FAMILIAE.) ¶†Cùm familia à famulādo, id est, seruiendo deducaī, ut suprà ostendimus, nō uidebatur eius appellatione posse dominū contineri, tanquam etymologia repugnaret, & tamen aliter Caius hic censuit: †quoniā nomina hæc collectiua, uel uniuersitatum, nō membris solùm, sed & capite cōstant, ideo illud quoq; comprendere debēt. Sic appellatione militum, Imperator[a]: appellatione populi, Senatus continebitur[b]. Qua ratione cùm curiam dicimus, etiam de cardinalibus[c]: cùm monachos, de Abbate[d]: cū capitulum, de Decano quoque intelligemus[e]. Sic & scholasticorū nomine, rector admittetur: †nam & episcopus, qui studiorum causa in Academia sit, nihilominus scholasticus dicetur, idq; Baldus tradit[f].

¶ §. FOEMINARVM.) † Hoc regulariter proditum est, ut filij legitimi patris familiam sequantur, non matris: †nisi specialiter aliud indultum sit[g], ut Iliensibus, Delphis, & Pontificis, quibus ex priuilegio competit, ut ex alienigenis & eorum mulieribus nati, matris originē sequantur. Ex hacq; regula traditum est, nobilis matris filium nō idcirco nobilem esse, †quoniam ex patre solùm deduciī nobilitas: unde nec gentilitia matris insignia filio gerere concessum est: nec præter principem quisquam constituere posset, ut originē matris filij sequerentur[h]: quoniam, ne id ab aliquo decernatur, lege expressim prohibitum est. †Et id in legitima prole sibi uendicat: alioquin spurij, cæteriq; illegitimi uentrem sequuntur[i]. †Sic & natus pendente status controuersia cum matre, euentū litis maternæ sequetur: quod in eis nō seruatur, qui ante litem motam nati sunt.

a l.j.de test.mil.
b §.plebs.Instit. de iur.nat.
c Oldr.hic.
d c.fin.de simo.
e c.quia.§.j.de concess.præb. in 6.
f In proœm.decret.in 3.col.
g l.j.ad mun.
h l.exemplo.C. de decur.
i l.cum legit. ff. de stat.hom.
k l.fin.C.de lib. caus.

1 Defert, qui coram iudice nocentem nominat, causamq; cognosci petit.
2 Delatio libello fiebat, subscripto delatoris nomine.
3 Delator si obtinuisset, præmiū: sin succubuisset, pœnā ferebat.
4 Cognitio de iudicijs delationem sequebatur.
5 Accusabant olim aduocati continuis orationibus, de causa cum partibus disputantes.
6 Accusatoris præmium erat, quarta pars bonorum rei.
7 Indicat reum, qui defert, arguit, accusat, & conuincit.
8 Nō dicitur arguisse, qui non & conuicerit.
9 Arguere, & demonstrare significat.

FAmiliæ appellatione, & ipse princeps familiæ continetur. ⌈Fœminarum liberos, in familia earum non esse, palàm est: quia qui nascuntur, patris, nō matris familiā sequuntur.

VLP. LIB. I. AD EDICTVM.

LEX CXCVII.

INdicasse reum, est detulisse: arguisse, INDICASSE.) †Deferre reum, idem est, quod postulare[l], id est, corā iudice nocentē nominare, & ut cognitionē suscipiat petere. †Fiebat autem id libello, cui subscribere necesse habebat, qui detulisset, †ut si obtinuisset, præmijs afficeretur: & si succubuisset, ex Turpiliano Senatusconsulto puniretur. †Hoc peracto disputabatur, an suscipienda cognitio esset, de indicijsq; cognoscebatur: id erat arguere reum, id est, demonstrare, & ex argumentis probare, ab eo cōmissum crimen. quòd si subesse legitimas coniecturas iudex uidisset[m], ulterius procedendū esse interloquebatur, sicq; eius nomen, qui delatus erat, inter reos recipiebatur[n]: †tum iudex oratores, aduocatósue admittebat, qui unà cum partibus continuis orationibus de causa disputabant, tumq; propriè Accusare dicebantur, & hinc Accusator, inde reus esse. †Si reus conuictus esset, præmiū accusatori decernebaī quarta pars bonorū rei, ut in crimine lęsæ maiestatis Cornel. Tacitus libro IIII. autor est: Silio, inquit, cōdemnato, M. Lepidus quartā accusatoribus, secundū necessitudinē legis, cætera liberis cōcessit. †Igitur ostendit luriscōsultus indicare reum id significare, cùm nō solùm delatus, argutusq; reus, sed & accusatus conuictusq; esset. Quapropter cùm ei præmiū debeatur, qui famosi libelli autorē indicauerit, ut constitutioni locus sit, reum oportet esse conuictum[o]. Et quæ diximus, ex stricta significatione procedunt: nam latius quādoq; ea uerba accipiuntur: †& arguisse quoq; non uidetur, nisi & qui cōuicerit. Vnde cùm ex Senatusconsulto libertas pro præmio seruo debeatur, qui cædem domini arguerit, arguisse intelligemus, qui ostenderit[p], & damnari fecerit. †Sic & in quibusdam cōstitutionib. responsum à prudentibus est, cùm præmia his decernerenī, qui impietatis reos arguerent[q]: id enim uerbū generaliter pro ostendere demōstrareq; accipitur, ut in carmine Vergilio: Degeneres animos timor arguit.

l l.deferre de iur.fisc.
m l.Senatus. in fin.cod.tit.
n Bart. l. ii qui reus. tit.j. col. de pub.iud.
o l.lex Corn. in fin.de iniur.
p l.si quis in gra ui. §.si ex stipul.ad Syll.
q Alber. l.j. C. quib. ex caus. scr.pro pra.

1 Seruitutes à prædio denominantur, cui debentur.
2 Seruitus eundi & agendi ad domū per fundū, urbana est.
3 Vrbana prædia, sunt omnia ædificia habitandi causa facta.
4 Diuersoria ac tabernæ hic stabula dicuntur.
3 Stabula pro septis in rusticis prædijs habentur.
6 Meretur, qui mercede operam præstat.
7 Prætorium domus Imperatoris, ut Principia, tabernaculum principis.

principis.
8 Olim quicunq; Imperator prætor dicebatur.
9 Prætorium dicitur hodie ornatior domus ruri poſita.
10 Villa triplex eſt.
11 Vrbanam inhabitat dominus.
12 Ruſticam uillici, operæq; ruſticæ incolunt.
13 Fructuaria, in quam fructus reponuntur.
14 Aedificium in uſum hominis extructũ, urbanum eſt prædiũ, licet caſa uel tugurium ſit.
15 Pecorum habitatio domui proxima, urbani prædij pars eſt.
16 Horti uoluptuarij cum ædificijs contiguis cenſentur.
17 Horti ob reditus conſtituti, ruſticis prædijs cõnumerantur.
18 Olitor ab olere dicitur.

accuſaſſe, & cõuiciſſe

IDEM LIB. II. DE OMNIBVS TRIBVNALIB.

LEX CXCVIII.

VRbana prædia[a] omnia ædificia accipimus, nõ ſolùm ea quæ ſunt in oppidis, ſed & ſi fortè ſtabula[b] ſint, uel alia meritoria[c] in uillis, & in uicis, uel ſi prætoria[d] uoluptati tantũ deſeruiẽtia: quia urbanũ prædiũ locus nõ facit, ſed materia[e]. Proinde hortos quoque, ſi qui ſunt in ædificijs cõſtituti, dicendum eſt in urbanor: appellatione cõtineri. Planè ſi plurium horti in reditu ſunt, uinearij fortè, uel etiam olitorij[g], magis hæc nõ ſunt urbana.

IDEM LIB. VIII.

LEX CXCIX.

ABſentẽ accipere debemus eum, qui non eſt in eo loco, in quo petit: non enim trans mare abſentem deſideram[9], ſed ſi fortè extra cõtinentia urbis eſt, abeſt. cæterum uſq; ad cõtinentia nõ abeſſe

1 VRBANA.) a ¶† Seruitutũ aliæ ſunt urbanę, alię ruſticę: quę ſic nomẽ ſumũt, q̃ prędio urbano, uel ruſtico debeãtur: obſeruamus enim nõ ſimpliciter ſeruitutẽ ipſam, ſed prædium cui debetur[a]. † Vnde q̃uis uia cenſeatur ruſtica ſeruitus, ſi tamen per fundum tuũ eam mihi debeas, ut ad domũ meã ire agere poſsim, uerius eſt urbanam ſeruitutẽ tunc eſſe, quoniam urbano prædio debetur. † Quæ autem ſint urbana prædia, ſic explicat Iuriſconſultus, ut ſint omnia ædificia habitandi cauſa facta, ubicunq; ſint, ſiue in urbe, ſiue extra urbem, in uicis uillisue, & cõciliabulis: urbanũ enim prædium materia, non locus facit.

§. area. de ruſt. præ.

4 b ¶ Stabula.) † Diuerſoria, & quas tabernas uocamus, ueteres ſtabula appellarũt. Sed & hæc uox pro ſeptis accipit, quibus iumenta uel greges ſtabulãtur. In priore ſignificatu hic capienda eſt, q̃d arguũt ſubſequẽtia uerba: tumq; certiſsimũ eſt, urbanũ prędium ſtabulũ eſſe. † In poſteriore ſenſu uidet accepiſſe Neratius[b], cùm numero urbanorũ nõ eſſe, quoniam à cæteris ædificijs ſeparata ſint, ſcripſit. Cùm enim nõ pro hominũ habitatione, ſed pro pecorũ, quæ in rei ruſticæ fructu ſunt, cõmoditate ſtructa fuerint, naturã ruſticorum ſequuntur, tametſi ædificijs cõſtent.

o iure. ī. in ib. eau. pig.

6 c ¶ Meritoria.) † Mereri eſt mercede operã præſtare: unde loca meritoria, quæ mercede locantur, fortè uiatoribus, uel peregrinantibus. Hinc & meritoria ſcorta, meritoriæ rhedæ, & muli meritorij, idq; genus ſimilia.

d ¶ Prætoria.) Prætoriũ domus imperatoria eſt, † quòd quemcũq; militũ imperatorẽ, antiqui prætorem dicebãt[c]. Sic & principia, pro principis tabernaculo accipiunt Vegetio. † Cœpit tamẽ prætorij appellatio pro ornatiore domo accipi, in qua paterfa. ruri habitat. † Tripartito em̃ uilla diuidit. Prima † urbana, quã dñs ipſe ad inhabitandũ ſumit[d]: ea & prætoriũ dicit Palladio, Tranq. Papinio in Pollij Surrentino, & Iuriſcõſultis. † Altera ruſtica, quam uillici operęq; ruſticæ incolunt[e]. † Tertia fructuaria, in quã fructus deuehũtur: unde & à uehẽdo uilla dicta. autor Columella.

officiũ. in fi. de re mil.

e ¶ Materia.) † Quid ergo ſi quis tugurium, uel caſam ex ſtramentis ædificet? Et ſi pro uſu hominis ſit, urbanum eſſe prędium receptum eſt: quapropter in ea aliqs capi, & in ius duci, nõ magis poterit, q̃ ex domo[f]. † Si uero boum, pecorũq; habitationi præparata ſit, aliud eſt, niſi domui cõiuncta uel proxima ſit: nã tunc urbani ædificij pars cẽſebitur[g].

f ¶ Hortos.) † Cùm horti propter amœnitatem urbani prædij, cui contigui ſunt, comparentur, æquum eſt urbanis eos contineri. † quòd ſi plurimũ in reditu ſint, id eſt, principaliter propter ruſticos reditus conſtituti, ſecus eſt. Quid enim ſi olitorib. locẽtur, uel uineas includunt? arguitur inde mens patriſfamiliæ, nõ minus utilitatis, ut fructus uendat, quàm amœnitatis cauſa, eos colentis.

g ¶ Olitorij.) Ab olere fit olitor, nõ ab oliuis, ut Accurſius exiſtimauit.

1 Abſentiæ cauſa quadruplex.
2 Abeſt, quem urbis continentia non habet.
3 Reus in faciem citandus ſub initium cauſæ.
4 Semel iudicium ingreſſus, ad domum citatur.
5 In cauſis quibus mora nocet, ad domum denunciatur.
6 Abeſt nonnunquam, qui in iure non eſt.
7 Ab hoſtibus captus, non dicitur abeſſe.
8 Mortui quoq; abſunt.
9 Succeſſor eius qui captus eſt ab hoſtibus, citandus eſt.
10 Captus à latronibus, abeſſe dicitur.

ABSENTEM.) † Abeſſe quis dicitur uarijs modis: ſunt enim qui ex cauſa neceſſaria probabilíq; abſunt, ut milites[h]: qui ex probabili tantùm, ut qui ſtudiorum cauſa peregrè agunt: qui neceſſariò tantũ, ut relegati: ſunt & qui ſponte, ut mercatores. Accipitur autem abſentia uarijs modis, ut ſuprà à nobis annotatum eſt. † Hoc uerò in reſponſo is traditur abeſſe, qui extra urbis cõtinentia eſt. † Quapropter cùm lex uelit in iudicijs ordinarijs[i], ſub ipſum cauſæ initiũ reum coràm & in faciẽ, niſi abſens ſit, citari: non uelebit citatio ad domum facta, niſi proponatur reũ extra cõtinentia urbis fuiſſe[k], uel niſi

d l. plenum. de uſu & hab.
e l. uideamus. locati.
f l. pleriq;. de in ius uoc.
g Cepoll. ca. xj. de ſer.
h l. fin. de reſti. in integ.
i §. ſi uerò etiã. in auth. de exhib. reis.
k l. Fulcinius. §. illud. ex quib. cauſ. in poſſ.

4 latitet, uthîc dicitur:†postquam uerò semel
a l. & post. de iudi. 5 in iudicium uenerit, sufficiet si denuncietur
b c. causam. de dolo. domũ[a].†Sed & in causis, quę celeritatē requi
runt, ut quia periculosa sit mora[b], satis erit e-
6 tiam à principio libellum uocationis domũ
deferre[c].†dicetur q̃ tunc abesse, qui in
7 iure nõ est.†Quod autem hîc subijci-
c l. iiij. §. abesse. de dã. infec. tur, abesse non uideri, qui ab hostib.
captus est, eam habet ex ueterum in-
d l. mulieris. §. eod. terpretum sententia rationem[d], quia
capti ab hostibus pro mortuis habē-
8 tur: in quo ipse du bito,†quoniam e-
9 tiã qui mortui sunt abesse dicunt.†Ve
rius igitur est, absentem secundum
subiectam materiam accipi: & cùm hic respe
ctu petitionis loquamur, non poterit captus
ab hostibus neque tanquam absens uocari,
citatione in domum suam delata, sed eius suc
10 cessor uocandus erit.†In capto uerò à latro-
e l. succurritur. §. ex qui. cau. mator. nibus aliud est, licet ei propter iustã causam
prætor succurrat[e].

1 Noxa omne delictum continet.
2 Stipulatio, noxis solutũ esse mancipiũ, excludit fraudẽ capitalẽ.
3 Ex legis dispositione contractus censetur.
4 Masculi fœminis præferebantur.
5 Promissio, legata soluere, deducta falcidia intelligitur.
6 Verba contrahentium sunt generaliter accipienda.
7 Crimen famosi libelli, publici est iudicij.
8 In publicis iudicijs facta arguebantur, dicta impunè erant.
9 Augustus primus de falsis libellis cognouit secũdum legem maiestatis.
10 Publicum crimen nonnunquam id est, quod tamen publicis iudicijs non connumeretur.

1 HAEC STIPVLATIO.) a ¶†Licet no-
2 xæ appellatione omne delictum conti-
f l. plebs. §. fin. ff. eod. neri uerum sit[f],†cùm tamẽ emptor mancipij
à uenditore stipulatur noxis solutũ esse, non
de omni delicto intelligitur, nec de capitali
g l. j. l. quis sit. §. quod aiunt. de ædil. edict. fraude actũ censetur. Cuius rei illa est ratio,
quoniam ædiles, qui cõstituerant, quibus ca
sibus redhibitioni locus sit[g], noxã ab huius-
3 modi fraude distinxerãt.†Vnde creditur cõ-
trahentes uerba sua secundũ legis sensum de
ea re loquentis intellexisse: qua ratione affir-
mandũ uidetur, generalis uerbi significatio-
nem restringendam esse, ut secundum legis
4 dispositionẽ cõtractũ censeatur.†Sic qui po-
h But. consil. 2. de const. steris & successoribus hæreditatẽ relinquit,
masculos fœminis prætulisse existimandus
5 est, quandò ex lege municipali præferebantur[h].†Sic hæres, qui legata generaliter solue-
i l. fin. C. ad legem falcid. re promittit[i], deducta falcidia promisisse in-
telligitur: quod hanc quoq; rationem habet:
cùm enim huiusmodi cautio ex necessitate
præstetur, non uidetur ulterius cautũ, quàm
uidetur, si nõ latitet. Abesse non uidebit, qui ab hostibus captus est, sed qui à latronibus detinetur.

IVLIANVS LIB. II. DIGEST.

LEX CC.

HAec stipulatio, noxis[a] solutum præstari, non existimatur ad eas noxias pertinere, quæ publi
cam executionẽ[b], & coërtionẽ capitalem
10 habent.

IDEM LIB. XXXI. DIGEST.

LEX CCI.

IVsta interpretatione recipiendum est, ut appellatione fi
lij[a], sicuti filiam fam. cõtineri sæpe respon
20 dimus, ita & nepos uideatur cõprendi:
quatenus ex legis iussione cauendum fue-
rat: quod & in huius responsi specie dicendũ
est,†alioquin uerba contrahentium genera-
lia, satius est generaliter accipi[k].
6
k Gl. l. si prior. fol. matr.
b ¶ Publicam executionem.) De qui-
bus delictis suprà habetur sub rubri-
ca, de publicis iudi
cijs.†Crimen quo-
7 que famosi libelli
l l. quod Senatus. de iniur. publici iudicij est,
quam rem Corn.
Tacitus lib. hist. 1.
sic exequitur: Le-
gem maiestatis Ti-
berius reduxerat,
cui nomẽ apud ue-
teres idem: sed alia
in iudicium uenie-
bant, si quis prodi-
tione exercitũ, aut
plebem seditioni-
bus,† denique malè 8
gesta Repu. maiestatẽ populi Ro. minuisset,
facta arguebant, dicta impunè erãt.†Primus
Augustus cognitionẽ de famosis libellis spe
cie legis eius tractauit, cõmotus Cassij Seue
ri libidine, qua uiros, fœminasq; illustres pro
cacibus scriptis diffamauerat.†Quæ uerba re 9
30 ferre placuit, ut ambigere desinerẽt Docto-
res, quomodo crimen illud publicũ sit, quod
tamen in tractatu publicorũ iudiciorũ nõ cõ
numeretur[m]: apparet enim sub lege maiestatis
cõtineri, cùm ad eius exemplum iudicetur[n]. 10
m l. j. de public. iud.
n l. famosi. in fi. ad leg. Iuliam maiest.

1 Filij appellatio non propriè, sed ex rationis similitudine ad filiam, nepotem, neptemq; extenditur.
2 Nepotes potius sub descendentium nomine, quàm filiorum continentur.
3 Filiæ per appellationem filiorum tantum ex interpretatione cõtinentur: propriè enim fœminæ dicuntur.
40 4 Patris nomine & auus continetur, nisi ratio disparat, aut odium impediat.
5 Quæ gradu longius distant, minus descendentes afficiunt.
6 Dedecus filiæ magis patrem quàm auum respicit, utpote iunctiorẽ sanguine.
7 Certa persona patris excludit auum.
8 Dictio restrictiua, solus, in dubio nõ excludit à patre auum.
9 In matris & auia appellatione, & proauia continetur.

IVSTA.) a ¶†Sicuti filius etiam filiã con- 1
tinet, ita & nepotem, eademq; ratione opi-
50 nor & neptem: cumq; conformes esse has re
gulas Iuriscõsultus hîc ostendat,†cõsequens
est, ut sicut masculinum nõ nisi per interpre-
tationem fœmininum sexum continet, ita &
filius ad nepotẽ ex sermonis proprietate nõ
referatur, sed tantummodo ex interpretatio-
ne, per quam ex similitudine rationis fit ex-
tensio: & ita cõmuniter receptũ est.†Hinc q; 2
si testator filijs Titij, & eius descendentibus
fundum per fideicõmissum relinquat, si ali-
60 qui filij supersint, prius admittentur[o], tanq;
sub illo nomine, filijs, censeantur nomina-
tim uocati: nec cum eis unà nepotes Titij, ex
alijs filijs præmortuis succedẽt, illi enim sub
nomine descendentiũ, potius quàm filiorũ
com-
o l. cũ ita. §. fin. de leg. ij.

comprendentur: quippe appellatio filiorum nō niſi per extenſionem, deſcendentium uerò etiam propriè, ad eos refertur. Donec ergo ſuperſunt filij, qui prius nominati ſunt, non erit locus cæteris deſcendentibus poſteriore loco ſcriptis:

3 & ita quidam ſentiunt[a]. †Idemq; dicendum in ea ſpecie, cùm exiſtentibus filijs, fœminæ à ſucceſſione repellantur: cenſebitur eā filias fœminas excluſas: quoniā ſub dictione, filijs, per quam uocarētur, nō niſi per interpretationē continentur: at ſub uerbo fœminæ, per quod excludūtur, propriè habentur.

consil.j.

4 b ¶Patris nomine.) †Sicut filij nomine nepos, ſic & patris auus continetur: quod generaliter uerū eſt, niſi cùm materia odioſa eſt: & nō omnino tantū rationis eſt in auo, quantum in patre. †Hinc lex Iulia, quæ Senatori prohibet, ne eam uxorem ducat, cuius pater artem ludicram fecerit[b], non uidetur prohibere, ſi non pater, ſed auus fecerit: quoniam quò magis ille gradu diſtat, eò minus artis infamia deſcendentes afficit. †Eadem quoq; patri concedens, ut deprænſam in adulterio filiam occidere poſsit, tantū iuris auo dediſſe nō uidebitur[c], ad cuius dedecus adulteræ turpitudo non ita pertinet, ſicut ad patrem ſanguine iunctiorem. †Sed & quoties certā perſonam patris appellatione intelligimus[d], ad auum non fiet extenſio. †Quid ſi lex aliquid ſoli patri concedere ſe dicat, an propter eam dictionem reſtrictiuam auus excludetur? Et ex ſubiecta materia faciendam interpretationem plerique ſenſerunt, & in dubio caſu propius eſt ut non excludatur: †nam & lex contra ueteris iuris regulas, ſolis matri & auiæ tutelam defert[e], & tamen frequentius proditū eſt, proauiam non excludi[f].

e Iul. de nupt.

ri. ē. de

l. libero. in fin.

cn. ut ma auiæ.

l. in l. Gal j. institu.

1 *Hæres plus expendendo, quàm certam ſummam teſtatoris, nō derogat ultimæ uoluntati.*
2 *Maior ſumma minorem continet.*
3 *Nec taxatiua duntaxat hæredem ſtringit.*
4 *Fauori ſuo quiuis renunciare poteſt.*
5 *Hodie tamen taxatiua ſtringit in odium auaritiæ ſacerdotalis.*
6 *Impia ſacerdotum exactio circa mortuorum ſepulturam.*
7 *Ex neceſſitate legis pars deducitur in legato ſepulchri loco.*
8 *Executor, mandata ſibi cura ſepulchri, ſi præter iuſſum plus impendat, nulla actione ab hærede conſequetur.*
9 *Minus mandato impenſum, hæredi proficit.*
10 *Fauor aut induſtria executoris, hæredi commodat.*
11 *Vltima uoluntas pro modo facultatum obſeruanda eſt.*

1 CVM IN teſtamento.) †Cū teſtator certam ſummā in funere erogari mandat,
2 poteſt & plus expendi. †in maiore enim ſum
3 ma etiam minor cōtinetur. †quòd ſi eam ſummam duntaxat conſumi uoluit, adhuc idem eſt: uidetur enim taxationē additā, ut ei, qui
4 grauatus eſſet, conſuleret; †unde licitū eſt, fauori ſuo renunciare, & quicquid ulterius uelit, impendere. †Quod hodie fortè aliter eſſet obſeruandū, cùm plerūq; accidat, ut prudentes teſtatores mandent ſe duobus tantum cereis, totidemq; presbyteris præſentibus ſepeliri: propter enim auaritiam quorundam ſacerdotū coercendam, ita præcepiſſe uidentur, qui cōtra Chriſtianæ legis ſimplicitatem, mille ſtrophas inuenerunt, unde hoc nomine pecunias extorquerēt. †Quid eā ipſi propter pallia, propter cruces, propter æris campani ſonitus, propter deniq; ſacræ humationis, uel defodiendi cœmiterij ius remiſerūt, quod aliquo colore poſſent exigere? ad hæc, cādelas, cantores, ſandapilarios, parochos, pannos? Quid de his cōtrouerſijs dicam, quę ad quartā canonicam pertinent? †ut ſi quid ſponte loco ſepulchri legatū eſt, ex neceſsitate legis cōtra uoluntatē teſtatoris pars deducatur[g]. Cùm igitur in propoſita ſpecie, non tam ut hæredi cōſuleret teſtator, ita mandaſſe uideatur, quàm ut auaritiæ ſymonicoq; ambitui ſacerdotū obuiam iret, non putarem licere plus impendere, nec reſponſum hoc Alpheni obſeruandum. †Illud conſtat, executorem, cui ſepulchri cura mandata ſit, ſi præter iuſſum plus impenderit, nulla actione ab hærede conſequi poſſe[h]. †quòd ſi minore precio induſtria ſua mandato defunctus eſt, hæredi quod ſupereſt, proficere[i]: tametſi enim non poſſe minus q̄ iuſſum ſit impendi hic dicat, ſi tamen per induſtriā, †uel quia apud artificē quis gratia ualeat, aliáue ratione minore precio quis id conſequetur, quod ſecundum cō munem æſtimationē deſignata à teſtatore pecunia fuiſſet cenſendum, ſatisfeciſſe mandato uidebitur, accreſcetq; hæreditati illud lucrum, ut Dynus, Albericusq; prodiderunt. †Quid ſi ultra modum facultatis ſuæ iuſſerit quis ſumptum fieri? Et hanc uoluntatē non eſſe ſequendam, recepti iuris eſt[k].

g c. j. de ſepul.

h l. qui aliena. §. j. de neg. geſt.

i l. Lucius. §. j. de leg. ij.

k l. & ſi quis. §. quid ergo. de relig.

1 *Vectigal quatenus exigendum cenſores ſtatuebant.*
2 *Vectigal à rebus inuectis.*
3 *Portorium à mercibus in portu datur.*
4 *Exactor portorij, portitor eſt.*
5 *Domicilium eſt, in quo frequentius pater ſam. habitat.*
6 *Sedes eſt perpetua habitatio.*
7 *Poſſeßio à potis & ſede dicitur.*
8 *Vſus ſemper generaliter accipitur.*
9 *Vectigal non ſoluitur de his quæ in uſu ſunt.*
10 *In dubio contra fiſcum reſpondetur.*
11 *Fiſco publicani hactenus æquiparantur.*
12 *Vſus impropriè ad uictui parata reſtringitur.*
13 *In uſu eſt, quod domi eſt uſui.*
14 *Verba ex præcedentibus coarctantur.*
15 *Vectigal iure cōmuni de ſeruis uſuarijs penditur.*
16 *Lex de aſportando tritico quo ad uſum non prohibet.*
17 *Iuramento aſportantis ſtatur, ni contrarium appareat.*

18 *Atrienses domini negocia procurabant.*
19 *Atrienses ab atrio dicti, in quo cibaria seruis diuidebant.*
20 *Textores serui à texendo.*
21 *Operarij sunt operæ rusticæ.*
22 *Tolero pro sustento.*
23 *Vectores serui dominos uehere solebant.*
24 *Cubicularij, qui cubili præsunt.*
25 *Administratores mēsæ curam agebant.*

1 IN LEGE CENsoria.) ¶†Solebant censores publicalocare, etideo pacta cum publicanis inibāt, quibus statuebatur, quatenus uectigal exigundū esset. Cùm igitur in lege censoria portus Siciliæ cautū esset, ne pro seruis, quosqs domū pro usu suo duceret, uectigal soluereť, fuit apud Alphenum dubitatum, quomodo eiusmodi uerba accipienda esset.

a ¶Portorium.) 2 †Id est, uectigal, q̄d quia de rebus inuectis soluat, nomen 3 sumpsit. sicť & portorium, quòd pro his mercibus, quæ in portu sunt, de- 4 tur: †cuius exactor & manceps Portitor appellatur antiquis autoribus.

5 b ¶Domum.) †Vbi igitur domicilium aliquis constituerit, domum habere dicitur: ut satis nō sit, quòd aliquo in loco quis habitet, animo forte recedendi, sed necessariū est domicilium esse constitutum, id est, rerum suarum summam ibi esse, frequentiusq; à patrefamiliâs incoli.

6 c ¶†Sedes.) Id est, habitationē perpetuam. Vergilius: Nec uerò hæ sine sorte datæ, sine iudice sedes. Et rursus: Priusquàm sedibus ossa quierint. Potes etiam intelligere agros, 7 seu fundos: †unde possessio nō à pedibus, ut uulgò legitur[a], sed à dictione pos: unde fit impos, & compos, & potis: itemq; à sedibus dicta est. Hinc capere sedes, mutare sedes, occupare sedes, & similia apud ueteres exēpla. Ille ergo possidet, qui sedere, id est, sedem ponere potis est. à sessitando Galli etiamnū uulgò continuare possessionem sessire uocant.

a l.j. de acquir. possess.

8 d ¶Magnam dubitationem.) †Et ratio dubitationis esse poterat, tum quia cùm de usu loquimur[b], generaliter accipimus, ita ut fa- 9 milia quoq; ipsa uti possit: tum etiā quia iure

b l.iij. de usu.

tum facere uidētur.

IDEM LIB. VIII.

LEX CCIII.

IN lege cēsoria portus Siciliæ ita scriptum erat: Seruos quos domū quis duceret suo usu, prohis portorium ne dato. Quærebatur, si quis à Sicilia seruos Romam mitteret fundi instruendi causa, utrum pro his hominibus portoriū[a] dare debet, nec ne? Respondi, duas esse in hac scriptura quęstiones. Prima, quid esset domū[b] ducere: altera, quid esset suo usu ducere. Igitur quęri solet, utrū ubi quisque habitaret, siue in prouincia, siue in Italia, an dū taxat in sua cuiusque patria domus esse rectè dicerentur? Sed de ea re rectè constitutū est, eā domū unicuiq; debere existimari, ubi qsque sedes[c] & tabulas haberet, suarumq; rerum constitutionem fecisset. Quid autem esset, usu suo, magnā esse dubitationē[d]: & magis placet, quod uictus sui[e] causa paratum est, tantū contineri. Itemq; de seruis eadē ratione quęri, qui eorū usus sui causa parati essent, utrū dispensatores[f], insularij, uillici, atrienses[g], textores[h], & operarij[i] quoq; rustici, qui agrorū colendorum causa habentur, ex quibus agris paterfamil. fructus caperet, quibus se to cōmuni de his, quæ patresfamiliâs ad usum propriū reuehunt, uectigal nō soluitur[c]. Vnde ut lex cēsoria aliquid induceret, debuisset latior interpretatio sumi. † Accedit his, quòd 10 sicut in dubijs quęstionibus aduersus fiscum facilius respōdendum est[d], †ita & ad 11 uersus publicanos qui causam à fisco habēt. †Et certè negari nō potest, qn 12 aduersus proprietatem uerbi ex hac interpretatiōe fiat restrictio.

c l. uniuersi. C. de uectig.

d l. non puto. de iure fis.

e ¶Victus sui.) †Ratio decisionis 13 est, quia immunitas ei cōcedebatur, qui domū pro usu suo duceret. quib. uerbis apparet, nō illud cōsideratum fuisse, q̄d usui domino quoquo modo esse posset, sed quod usui in domo esset: id aūt est, quod uictus patris familiâs causa habetur, ut serui, qui ad domini personam tuendam, eiusq; cultum pertinent. †Non igitur 14 nouum est, ex præcedentibus uerbis subsequentia coarctari. † Satisq; pri- 15 uata portus Siciliæ lex operabitur, cùm iure cōmuni etiā de seruis, quos ibi usuarios quis duxit, uectigal pendatur: licet aliud sit in cæteris rebus[e]. †Vnde cōmuniter receptum est, 16 si lex triticum extra territoriū absportari uetet, qui pro suo usu ducat, non censeri prohibitum[f]. † Addūt plerique, iuramento eius, qui 17 absportat, stare publicanum debere[g]: quod intellexerim, dum nullæ sint ex aduerso coniecturæ[h].

e l. fi. §. quoth. de publica.

f Bar. l. c. et in §. ij. de leg. j.

g Clem. fin. de censib.

f ¶Dispēsatores.) Qui sint hi serui, sicut & insularij, & uillici, à nobis suprà expositū est.

g ¶Atrienses.) †Horum summa erat autoritas, quòd domini negocia procurarent, 18 res uenales distraherent, debita exigerent, & in alios seruos non parū iuris usurparent, quod ex Plauti Asinaria cognosci potest. †arbitror & alimenta cæteris seruis diuidere solitos, & inde ab atrio nomen sumpsisse: constat eā in atrio sportulas cibariaue distribui. 19

h l.j. C. de stip. uin. cuiusdā. xij.

h ¶†Textores.) Serui à texendo dicti. 20

i ¶†Operarij.) Qui ruri operabantur: unde & antiquis autoribus simpliciter operæ appellantur. affirmat M. Cicero ab operis 21 Clodianis Milonem insidias passum fuisse.

k ¶†Tole-

22 k ¶†Toleraret.) Id eſt,ſuſtentaret:nouus modus loquendi.Cæſ.equos tolerari,cætera iumenta interijſſe.Sic & Tacitus tolerare uitam,Græci ἀνέχω dicunt.

23 l ¶†Vectores.) Solebant ueteres uel lectis deuehi, uel curribus:inde ſerui uectores dicti, quo genere lecticarij, agaſones, mulionesq; ſunt,quos tamẽ uſu ſuo habẽt.

m ¶Cubicularij.)

24 †Qui cubiculo uel ad limina aſsidẽt.

n ¶Adminiſtratores.)

25 †Miniſtri ipſius patrisfamil. in menſa: ſic enim propriè miniſtrare accipimus,à manibus ducto ſermone.

leraret[k]:omnes denique ſeruos, q̃s quiſque emiſſet, ut ipſe haberet,atq; eis ad aliquã rem uteretur, neq; ideo emiſſet, ut uenderet. Et ſibi uideri, eos demũ uſus ſui cauſa patrẽfamil. habere, q ad eius corpus tuendũ, atq; ipſius cultũ præpoſiti deſtinatiq; eſſẽt:quo in genere uectores[l], cubicularij[m], coqui, adminiſtratores[n],at-

1 *Puer tria ſignificat,ſeruũ, maſculum, minorẽ quatuordecim annorum.*
2 *Puer propriè inpubes dicitur.*
3 *Pueritia in poſtulando,decimum & ſeptimum annum,in legatis alimentis ad pubertatem,decimumoctauum deſignat.*
4 *Ars uel induſtria propria alimoniæ puerorum,non ſufficit ante decimumoctauuum annum.*
5 *Puer in ſacris exactam ætatem ſignat.*
6 *Macrobius ſeptem ætates facit.*
7 *Seruius Tullus tres.*
8 *Ariſtoteli corpus deficit poſt trigeſimumſextum,animus poſt quadrageſimumoctauum annum.*
9 *Varro quinq; gradus facit.*
10 *Iureconſultis infans ad ſeptimum,adoleſcens decimumquartũ, iuuenis donec ſenuerit,ſenex maior quinq; & quinquaginta annis aut ſupra ſeptuaginta habetur.*
11 *Cum adultus,& cũ uir factus fuerit,diſpares conditiones ſunt.*

1 PVERI.) ¶†Explicatur hic triplex pueri ſignificatio.Prima eſt,cùm ſeruos pueros appellamus,cuiuſcunque ætatis ſint.Sic Perſius: I puer,& ſtrigiles Criſpini ad balnea defer. Qui ſermo in uulgari idiomate etiam hodie eſt in uſu.Altera eſt,cùm contrario puellæ nomine utimur, ut uidelicet ſexũ diſcernamus:tametſi dubium non eſt pueris legatis[a],etiam puellas contineri:qua de re ſupra dictum fuit. Tertia eſt, qua ætatem iudicamus:†unde propria ſignificatione, cùm puerum dicimus,impuberem intelligemus, id eſt,qui quatuordecim annos non expleuerit.†Accipitur tamen aliquando aliter ex ſubiecta materia: unde cùm prætor à poſtulando pueritiam excuſauit[b],excuſatus cenſebitur qui decem & ſeptem annos nõdum compleuit.ſed & legatis uſque ad pubertatem alimentis[c], donec ad decimũoctauum annum quis peruenerit,debebuntur: quod propter alimentorum fauorem conſtitutum eſt,& rationem habet:†ante enim eam ætatem,ut plurimum uidemus non ſufficere pueris ſuam ipſorum artem, uel induſtriam, ut ſe alant:

ruis. §.ſi ris. de legij.
§. pueri- de poſtul.
ella.de ali.

merito interpretatio in id tempus proferenda fuit,nam & tunc plenæ pubertatis eſſe incipiunt[d].†Accipitur & in ſacris literis plenio re ſignificatione hæc uox, ut apud Eſaiam: Maledictus puer centum annorũ[e]. Sed hoc

5 d *l.arrogato.§. nõ tantum.de adopt.*
e *ij.q.vij. Paulus.*

que alij, qui ad eiuſmodi uſum parati eſſent, numerarentur.

PAVL. LIB. II. EPIST.

LEX CCIIII.

PVeri appellatio, tres ſignificationes habet: unã, cùm omnes ſeruos, pueros appellaremus: alteram, cũ puerũ contrario nomine puellæ diceremus:tertiã, cùm ætatẽ puerilem demonſtraremus.

ἀναφορικῶς accipiẽdum eſt,id eſt, per relationem ad tempus, quo quis puer fuit.Sanè quem admodum ætates diſtinguantur,uaria fuit apud ueteres ſentẽtia.†Nam Macrobio gradus omnes humanę uitæ ſeptenario numero diuidit: Bis ſeptem annis pueritia perficitur,incipitq; pubertas: Poſt ter ſeptem genas flore iuuẽta ueſtit, idemq; annus finem in longum creſcẽdi facit:Poſt quater ſeptem in latum quoq; creſcere deſinimus: Quinquies ſepteno uiriũ incrementum abſoluitur: Sexta hebdomas antè collectum robur conſeruat: A ſexta in ſeptimam fit occulta paulatim diminutio: Septima totius hominis maturitatem adfert, etiam animi:Decima uitæ metam præſcribit.†At Seruius Tullus rex Romanorũ cùm claſſes cenſum faciendi gratia inſtitueret,Pueros exiſtimauit, qui minores eſſent annis ſeptemdecim: abinde uſque ad annum quadrageſimũ ſextum,Iuuenes,& militiæ idoneos: qui ſupra eum annum erant,Seniores:idq; ex Tuberonis hiſtoria Aul.Gellius libro x.refert. †Ariſtoteles uerò in Politicis,corporis uigorem poſt annum trigeſimũſextum minui putat, animi uerò poſt duodequinquageſimũ. †Sed M. Varro, cui propémodum conſentiunt Arabes medici,quinque ætatis gradus cõmemorat:Pueritiam,ad quintumdecimũ: Adoleſcentiam, ad trigeſimum annum: Iuuentutem ad quadrageſimumquintum: Virilitatem,ad ſexageſimũ: qui ulterius uiuendo progrediuntur, Seniores eſſe.†Cæterum prudentius exiſtimaſſe Iuriſconſulti nobis uidentur, qui Infantiam ad ſeptimũ uſq; annum acceperunt[f]: Pubertatem, ſeu Adoleſcentiam, à quartodecimo initium ſumere, uigeſimoquinto perfici:Iuuentutem inde appellari, cui certus terminus non ſit conſtitutus, ſed ex habitu corporum, & conſuetudine eum, ad cuius notionem pertinet, exiſtimaturum: ut qui adhuc inter ſeniores numerari non cœpit, pro iuuene habeatur: atq; ita Marcellus reſpondit[g]. Eodem modo & de Senecta iudicandum,niſi quòd ab oneribus perſonalibus maiores quinq; & quinquaginta annis tanquam ſenes excuſantur[h]:à tutela

6
7
8
9
10
f *l.j.§.j. de admin.tut.l.j.de minor.*
g *l.nõ aliter. §. de leg.j.*
h *l.fin. C.qui ætate.*

uerò & cura, qui ſupra ſeptuaginta annos uixere.† Exiſtimauit Bartolus, qui uerum dicit, de adulto intelligere: perinde ac ſi eadem ſit conditio, cùm uir factus erit, uel cùm adultus erit: ſed hanc ego ſententiã Diſpunctionum lib. IIII. cap. XII. confutaui.

IDEM LIB. IIII. EPITOMARVM ALPHENI.

LEX CCV.

QVi fundũ uendidit, pomum[a] excepit: nuces, & ficus, & uuas dũtaxat duracinas[b], & purpureas, & quæ eiuſdem generis[c] eſſent, quas non uini cauſa haberemus, & Græci πρωξίμους appellãt, recepta[d] uideri.

IDEM LIB. VI. EX MINVTIO.

LEX CCVI.

VInaria uaſa[a], priè uaſa torcules.† Sunt & ſatiuæ aliquæ purpureæ, eſui aptiſsimæ, quas græcas in prouincia Maſsilienſi uulgò appellant. Ouidius Metamorpho ſeos lib. VIII. non uuas, ſed uites ipſas purpureas appellat:

Et de purpureis collectæ uitibus uuæ.

Meminit & Plinius libro XIIII. cap. tertio & quarto.

1 Omnis fructus edendo paratus pomum eſt.
2 Pomum in ſpecie accipitur hic.
3 Verba in dubijs ſecũdum ſpeciem accipiuntur.
4 Pactio ambigua uenditori nocet.
5 Paulus indefinitè pomum accipit.
6 In pactione non ambigua, uerbis ſtatur.
7 Vuæ in eſcam repoſitæ, pomo continentur.
8 Duracinæ contra frigora durant.
9 Purpureæ uuæ in ollis conditurtur, ut fiat omphacium antequã nigreſcant.
10 Vua græca dicitur Maſsilienſis.
11 Vuæ eſui deſtinatæ decem & tres habent ſpecies.
12 Ex precio fundi uuarumq; quantitate contrahentium uoluntas æſtimatur.
13 In re planè dubia contra uenditorem pronunciandum eſt.
14 Recipit qui excipit, & præſtaturum pollicetur.

1 QVI FVNDVM.) a ¶† Appellatione pomi, omnis fructus edendi cauſa paratus, cõtinetur: nõ ita ſi ad potum pertineat. Et dubium in hoc caſu faciebat: quoniam pomum dupliciter accipi poteſt, ſpeciali ſignificatione, qua mãla intelligimus, itemq; generali. † Videbatur autem potius ſpecialiter capiendum, † tum quia uerba in caſibus dubijs ſunt potius ſecundum ſpeciem, quàm ſecundum genus interpretanda[a], tum quia cùm exceptio hæc à uenditore facta fuerit[b], æquum erat pactionem ambiguam ei nocere, qui legem potuit apertius dicere. † Adde quòd in definitè prolatus fuit huiuſmodi ſermo, & in contractibus indefinita oratio propriè uniuerſali non æquipollet[c]. † Sed tamen aliud Paulo uiſum eſt: nõ enim aliter, quàm in uniuerſum, exceptio illa indefinita intelligi poteſt, alioquin nullius effectus eſſet: nec in ſpecie de malo tantummodo fuit accipiendum, cùm non minus propriè nuces, cæteriq; fructus, pomi nomine comprendantur, quàm mãla: licet hodie in uulgari uſu loquentium aliud ſit. † Non ergo tam ambigua eſt pactio, ut quid actum ſit, intelligi nequeat: unde uerbis ſtandum eſt, nec contra uenditorem interpretatio ſumenda.

a l. hoc legatũ. de leg. ij.
b l. ueteribus. de pact.
c Bar. l. ſi pluribus. de leg. ij.

7 b ¶† Duracinas & purpureas.) Oſtendit Iuriſconſultus eas uuas, quas non uini cauſa habemus, ſed eſus, poma dici poſſe: eas Græci πρωξίμους, quaſi comeſtibiles dicas, appellãt: atque ita in antiquis eſt codicibus. † Sunt autem duracinæ, uuæ duriores, quæ propter firmitatẽ etiam cõtra frigora durarent, & ideo ſeruarentur. ſunt qui earum ſpecies eſſe Veniculas, & Numeſianas credant. † Purpureas uerò appellaſſe Iuriſconſultus eas uideẽ, quę in ollis condirentur: quoniam cùm adhuc rubeſcunt, ante uidelicet perfectam maturitatem, decerpi debent, ut Cato præcipit: qua ratione etiam omphacium fit Dioſcoridi, uuæ uidelicet μήπω πόρρω καζόσης, id eſt, nondum nigreſcentis, uti ego interpretor. Poteſt & hic intelligi de uitis ſylueſtris, quam Græci τὴν ἄμπελον ἄγριαν uocant, uuis: hæ enim πυῤῥοί, id eſt, ruffi coloris ſunt, uel, ut Plinius inquit, cocco ſimiles. † Sunt & ſatiuæ aliquæ purpureæ, eſui aptiſsimæ, quas græcas in prouincia Maſsilienſi uulgò appellant. Ouidius Metamorpho ſeos lib. VIII. non uuas, ſed uites ipſas purpureas appellat:

Et de purpureis collectæ uitibus uuæ.

Meminit & Plinius libro XIIII. cap. tertio & quarto.

c ¶ Generis.) † Vuarum quæ eſui ſeruantur, quaſq; aliqui ſuburbanas uocant, hæ ſpecies ab autoribus proditæ ſunt: Præcoquæ, quas & Lagoas, quaſi Leporarias dicũt: Duracinæ, Purpureæ, Digitales, Rhodiæ, Libycæ, Ceraunïæ, Stephanitæ, Tripedianæ, Vnciariæ, Cydoniæ: & ex his aliquæ etiam uinis cõficiendis uſui eſſe poſſunt. † Vnde ſi uẽditor edules eſſe aſſerat, emptor uerò tanquã uinarias ad ſe pertinere contendat, putarem id, quod ueriſimiliter actũ eſt, obſeruandũ, & ex precio fundi, uuarumq; quantitate æſtimandum, quid contrahentes ſenſerint. † In re uerò planè dubia contra uenditorem pronunciandum.

d ¶† Recepta.) Id eſt, excepta. Inde receptitius ſeruus, quẽ mulier de dote excipit, ut Gellius interpretatur. Eſt etiã recipere, præſtaturũ ſe promittere, quod Græci αὐτοδίκαιον dicunt, & uterq; ſenſus hic quadrat.

1 Vinaria uaſa multifaria.
2 Torculari muſtum fiebat.
3 Seriis & dolijs deferueſcebat.
4 Seriæ figulini erant operis.
5 Promercalia uina minoribus uaſis continebantur.
6 Amphora, urnale, cadus, minora uaſa.
7 Vrnale urnam continet.
8 Vrna uigintiquatuor ſextarios continet.
9 Sextarius congij pars.
10 Modius ſextarij ſedecim.
11 Medimnus modij ſex.
12 Amphora duæ urnæ.
13 Cadus tres urnæ.
14 Cupæ incertæ menſuræ uaſa.
15 Vino legato uaſa non debentur.
16 Vaſa tantum uino parata ſeruando, cum uino debentur.

1 VINARIA.) a ¶† Varia ſunt apud ueteres uaſorũ nomina, quibus uina impone-

2 ponebantur:†& in primis ea erant, quæ conficiundo muſto uſui habebantur, & torculari cõiuncta erãt, unde Torcularia dicta ſunt.
3 †Eo perfecto, in dolia & ſerias inferebatur, in quibus deferueſceret: erant hæc uaſa maiora, & capacia, & nõ minus quàm Culeum, id eſt, uicenas amphoras cõtinebãt: †uidetur q; ſerias figulini fuiſſe operis, nec ſolebant ea de cellis uinarijs abſportari, licet alij quoq; uſui eſſe poſſent, q; uino continendo.
5 †ubi deferbuiſſet, quod promercale effici uolebant, ut melius inueteraſceret, in minora uaſa, & certæ menſuræ, diffundebatur: cõſueuerant q; patresfamiliâs illud ſic diffuſum uendere. † Ea
uinum.de 6 uaſa erant amphoræ, uel urnalia, aut cadi. dicta ſunt †urnalia, quòd urnam continerent:
.leg. 7 8 †hæc eſt menſura ſextariorũ uigintiquatuor.
9 †Eſt autẽ ſextarius quinædenæ unciæ, ſic di-
10 ctus, quòd ſexta ſit pars congij. †Sextarij ſe-
11 decim conficiunt modium, †modios ſex con
12 tinet medimnus: ſat amphora idem eſt quod quadrantal, quia pedem quadratũ recipiat:
13 id duarum urnarum pondus eſt, †ſicut cadus
14 uel metreta trium. † Diffundebatur etiam quandoque in cupas uel cupulas, quæ & ipſa uaſa modica erant, ſed non certæ menſu-
ij.eod.tit. ræ, ut arbitror. Quæſitũ igitur fuit, quæ propriè uinaria uaſa eſſent: & ea ſolùm Vlpianus reſpondit, quæ torcularia ſunt: dolia enim, & ſeriæ, & amphoræ, etiam in alium uſum, quàm uini habentur: ut ſi tritico, uel pecunia impleantur. Sic Horatius, amphoram mellis: Perſius, argenti ſeriam dixit: Cicero quadrantal tritici. Et hæc ex proprietate uer-
15 bi locum ſibi uendicant. †Sed ſi legatum ſit uinum, uel uenditum, amphoræ & cadi debebuntur, dolia non debebuntur: quoniam
.iij.& vj. ea non ſolent loco amouerí, ſed patribusfamiliâs remanent. Sic apud Terentium Chremes uir locuples: Releui, inquit, dolia omnia, omnes ſerias. At Horatius ſe empto uino uti oſtendens, Torquatũ uocat, ut ſecum uina bibat, Tauro iterum conſule diffuſa.
16 b ¶Poſsit.) †Si tamen uini ſolùm cauſa eis
b.& Alb. paterfamiliâs ſemper eſt uſus, uinariorũ uaſorum numero erunt, ut ueteres probauere. Idem ſi in eum tantummodo uſum comparata fuiſſe huiuſmodi uaſa conſtet. Sed hæc interpretatio ex mente, non ex uerbis deſcendit: Iuriſconſultus autem hic de ui uerborum diſputat.

1 *Mercator emit quæ reuendat non abſq; quæſtu.*
2 *Vnus actus emendi ut reuendat, non conſtituit mercatorẽ.*
3 *Conductæ poſſeſsiones & locatæ non ſunt merces.*
4 *Qui ſibi nata uendit, non mercatur.*
5 *Vſurarij non ſunt mercatores nec fœneratores.*
6 *Pecunia non eſt merx.*
7 *Mercator eſt qui amplioreẽ ſubſtãtiæ partem in mercimonijs habet.*
8 *A principaliori exercitio quis denominatur.*
9 *Sine fraude in album mercatorum adſumptus non excluditur.*
10 *Venalitiarij emũt minutatim, ut reuendãt alijs.*
11 *Seruí in mercibus non ſunt, ſed uenalitio.*
12 *Mango à manu & ago dicitur.*
13 *Artifex eſt, qui à ſe elaboratum reuendit.*
14 *Merx nõ eſt artificũ.*
15 *Magnarij negociatores, mercatores ſunt propriè.*
16 *Mercator non eſt, qui non ipſe quandoq; negociatur.*
17 *Tabernaria non cenſetur utilis, ſi per alios tantum exerceat.*
18 *Qui exercet, non qui imperat utilia, notatur.*
19 *Mercatores inhonoratæ perſonæ ſunt.*
20 *Qui ergaſterijs adhærẽt, à militia & dignitatib. arcebãtur*
21 *Hodie ſordida dicuntur, quæ urbis conſuetudine utilia habentur.*
22 *Honeſta, quæ ab honeſtis geruntur.*
23 *Sordidi quæſtus ſunt, qui in hominum odio ſunt.*
24 *Opifices uoluptatis & gulæ uiles habentur.*
25 *Miropolæ animos effœminant.*
26 *Qui negociatores lucrum mentiendo faciunt, ſordidi habentur.*
27 *Literator menſtrua mercede ſeruiens uilis eſt.*
28 *Factores, qui priuatas res adminiſtrant, indecores ſunt.*
29 *Scribæ & tabelliones non ſunt hodie ignobiles.*
30 *Scribæ conſiliorum ſunt participes omnium.*
31 *Preco ignobilis eſt.*

inanes ſint, tũc extra numerum uinariorũ ſint, quia aliud in his claudi poſsit[b].

AFRIC. LIB. IIII. QVAEST.

LEX CCVII.

MErcis appellatiõe, homines non contineri Mela ait: & ob eam rem mangones, non mercatores, ſed uenalitiarios appellari ait, & rectè.

MERCIS.) †Mercator eſt, qui negocia- 1
tionis exercendæ, quæſtusq; faciendi
cauſa merces emit, ut uendat. †Quapropter 2
qui ſemel emit pannos, ut uenderet, mercator non eſt: qa in eo deficit exercitiũ. †Idemq; 3
& cùm quis poſſeſsiones conducit, & locat:
hæ enim merces non ſunt[a]. †Sed & cùm quis 4
triticum, uinum, oleum, in agris ſuis collectum uendit, nõ ideo mercator eſt: nõ enim
ab alio emit, ut uendat[b]. †Vſurarij quoq; mer 5
catores non ſunt, quia †pecunia in merce nõ 6
eſt: imò ſi quis ſit mercator, & fœnus etiam
exerceat, mercatorum priuilegijs non fruetur: quoniam nõ eſt uerisimile, legislatorem tam improbo homini quicquam uoluiſſe indulgere. †Cæterum & qui amplum patrimo- 7
nium habens, in re modica negociatur, licet
eius reſpectu mercator ſit, non tamen hu- 8
iuſmodi priuilegio fruetur[c]. †Cùm enim qui libet ab eo nomẽ ſortiatur, quod principaliter agit, non uidetur lex mercatorem accepiſſe, qui principaliter non ſit, & ampliorem

a l.mercis.§.eo.
b Bar.l.legatis. de leg.iij.
c l.ſemper. §. negociatores. de iur. immu.

partem ſubſtantiæ in mercimonijs non habeat.†In qua tamen quæſtione, quæ ratio legis ſit, in primis attendemus [a]:& ſi citra fraudem in album mercatorũ quis fuerit aſſumptus, eiuſq; negociationis ſe profiteat, mercator propriè exiſtimandus erit, tametſi non magnam fortunarũ ſuarum partem in quæſtum deduxerit[b].†Venalitiarij ſunt, qui quæſtus cauſa uenalitiarum rerum negociationem exercent. Sunt autẽ uenalitiæ res, quæ in uſum indigentiũ uenales propoſitæ ſunt: quapropter qui ipſi à mercatorib. minutatim emunt, ut rurſus uendant, uenalitiarij ſunt: hos uulgò reuenditores appellamus. Sic & Propolæ & Annonarij, quiq; à ruſticis eſculenta emunt, ut deinde uendant, uenalitiarij ſunt. Mangones quoq; uenalitiarij ſunt, quoniam uenalitia, id eſt, ſeruos uenales expoſitos ipſi emere præoccupant, ut carius uendant.†Cùm enim mercis nomen in huiuſmodi ſeruis locum non habeat [c], tametſi mercis loco ſint, conſequens eſt, ut ſaltem uenalitij appellatione cenſeantur.† Dicuntur autem mangones, quòd homines agant in manum, id eſt, poteſtatem.†Artifices ſunt, qui rem à ſe in aliam formã elaboratam uendunt [d], quales ſunt cerdones, fabri, pelliones, ſutores, textores, ſarcinatores, fullones, bractarij:
†mercis enim appellatio ad hos nõ pertinet [e]. quod & in pigmentarijs dicendum eſt, qui ipſi medicamenta conficiunt, & contuſas ſpecies minutatim uendunt; †nam magnarij negociatores, qui trans mare ad ſe deuehi ſpecies curant, uerè, & ut ita dicã, ἐμφαπικωτῶς, mercatores ſunt. Sed quid ſi utrunq; aliquis faciat, ut quia trans mare negocietur, & etiã domi pharmaca cõficiat, officiniſq; aſsideat? Et mercatorem eſſe dicendum eſt, ſi id principalius agit [f].†Quid item ſi ipſe non exerceat, ſed inſtitorũ ſeruorumq; opera utatur? Et ſi nullo modo ipſe negocium tractet, uerius eſt mercatorẽ uel artificem non eſſe: ſed ſi aliquando nõ ſolùm rationes excutiat, ſed & ipſe negocium curet, aliud eſſet. Illud non negauerim, leges quę reſpectu exercitij, propter utilitatem aliquem notant, in eo nõ procedere, qui per alios artem exerceat [g], licet ipſe rationes deinde à ſeruis exigat.†Sic tabernaria, licet inter uiles & abiectas perſonas cõnumeretur, ſi tamẽ per alios ſolùm exerceat, uilis nõ cenſebitur [h]. Sic & clericus, qui præſens ipſe eam artem non exercet [i], uti taberna rius non notabitur. Tradit Philoſtratus in ſophiſtarum uitis, lege fuiſſe prohibitum, ne quis artifex, ſeu, ut ille inquit, τῶν βαναύσων καὶ χειροτέχνων ἐργαζῶν, ſtatuam in Olympijs habere poſſet: quo argumẽto Iſocratis Rhetoris patrem Theodorum oſtendit inſtrumenta muſica nõ confeciſſe, cùm ipſius ſtatua in Olympijs conſpiceretur.† Potuit igitur non ipſe quidem confeciſſe, ſed aliorum opera in eo artificio uſus eſſe. Sic & Ariſtoteles in tertio Politicorũ accipiendus eſt, dum in bene inſtructis ciuitatibus tradit, à ciuium conſilio excludi τὸς βαναύσος, id eſt, ipſos uilium artiũ operarios: poterunt ergo eorum domini admitti, ſi ipſi non operentur; in qua tamen re urbis ipſius cõſuetudo obſeruabitur, an eos quoque, qui his imperant, inter uiles & mechanicos habeat. Eiuſmodi legem apud Hebræos quoque fuiſſe, oſtenditur Eccleſiaſtici cap. XXXVIII. ubi de pigmentarijs, pictoribus, fuſoribus, architectis, fabris, & ſigulis uerba faciens: In eccleſiam, inquit, non tranſilient, & ſuper cathedram iudicis non ſedebunt.†Conſtat autem iure ciuili non uenalitiarios & artifices ſolùm, ſed etiam mercatores inter inhonoratas perſonas cẽſeri [k].†Quapropter lex trapezitas, id eſt, mẽſarios, gemmarumq; & argenti, & ueſtium diſtractores, omnesq; apothecarios, & quibuſcunq; ergaſterijs adhærentes, à dignitatibus & militia ſubmouet. †Sed hodie aliud dicendum uidetur: non enim ea eſt in prouincijs populi Romani opulentia, diuitiarumq; copia, quæ olim florente Imperio fuit, & ideo mercatores paſsim inter uiles non habentur; & cùm huiuſmodi artium, negociationumq; autoritas & honor ab ipſius populi exiſtimatione dependeat, ea exercitia ſordida interpretabimur, quæ ex urbis conſuetudine pro ſordidis habentur [l]; †ea uerò honeſta, quæ ab honeſtis cõmuni ſententia perſonis geruntur: uideturq; cõmunem urbium in Italia opinionem ab eo nõ recedere, quod M. Cicero Officiorum lib. I. cenſuit: †is illiberales & ſordidos quæſtus eorum eſſe ſcripſit, qui in hominum odia incurrunt, ut portitorum (hi ſunt qui uectigalia portibus inſidentes exigunt, & magnarijs publicanis ſubſeruiunt) & fœneratorũ, itemq; eorum, quorum opera, non quorum artes emuntur.†In quo genere etiã ſunt opifices, qui in rebus ſordidis uerſantur, & maxime qui uoluptati & gulæ ſubſeruiunt, ut cetarij, lanij, coci, ſartores, piſcatores. Sed & unguentarij eôdẽ pertinent, quos urbe expulſos à Lacedæmonijs, autor eſt Seneca Naturalium quæſtionum lib. IIII. †Hi myropolæ Græcis dicuntur, effœminandorum animorum artifices. †Saltatores quoq; in eadem cauſa ſunt: ſed & mercatores tenues, ſicut & uenalitiarij, qui à mercatoribus emunt, ut ſtatim uendant (uulgò retaliatores dicũtur) ſordidi ſunt, quòd uidelicet lucrum mentiendo faciant. Et ex hac Ciceronis diffinitione apparet egregios pictores & ſtatuarios uiles nõ cenſeri, ſicut nec copioſos mercatores. Sed an literator pædagogus uilis ſit? †Et non eſſe arbitrarer: profitetur enim ſtudia liberalia. quòd ſi menſtrua mercede in domo aliena conductus deſeruiat, Luciani teſtimonio, in libello cui titulũ fecit, πρὸς τὸν ἐπὶ μισθῷ συνόντων, tanquam indecori munerisaſſectator, reijciendus eſt. †Eos quoq; qui rem alicuius priuatam adminiſtrãt (uulgò Factores uocamus) ueluti indecores à perfectiſsimatus dignitate leges repellunt [m]: huiuſmodi enim procurationem ſuſcipientes, tanquã imme-

a Bal. in rub. C. de conſt. pec. col. fin.

b l. ſi quid. in fi. de ædil. edict.

c l. ſeruos. in fi. de leg. iij.

d 88. diſtin. eijciens.

e l. j. §. j. de tribut.

f l. legatis. §. ſi unus. de lega. iij.

g Arg. l. iij. §. ſi procurator. qui ſat. cog.

h l. humilẽ. ubi Alb. de inceſt. nupt. l. quæ adul. C. de adul.

i Com. c. j. de uita cler. in vj.

k l. ſi cohort. C. de cohor. lib. xij.

l Bart. l. j. C. de dig.

m l. j. C. de perfect. dig. lib. xij.

immemores libertatis & generis, lex notat[a].
29 †Sed quid de Scriba, aut Tabellione cenſebimus? Et cum eis merces hodie, non tam pro opera, quàm pro induſtria & publico autoramento conſtituta ſit, non uidentur pro ignobilib. habendi, idq; ex Ciceronis diffinitione: licet conſtitutionibus Cæſarum aliud cautũ ſit[b]. Scribit Aemilius Probus, apud Graios honorificentius eſſe Scribarum officium, quàm apud Romanos: †hi enim mercenarios exiſtimant: at Græci ad id munus neminem admittunt, niſi honeſtis natalibus, fideq; & induſtria cognitum, quòd neceſſe ſit eos omniũ conſiliorũ eſſe participes: quem morem etiamnũ ſeruari ubiq; cõſtat. †Quid rurſus de Præcone dicemus? & M. Cicero epiſt. lib. VI. ex autoritate Balbi Iuriſconſulti ignobile munus arbitrari uidetur, unde uetari eum in decurionibus eſſe[c], ad Leptam ſcripſit: quam ſententiam & nos probamus: nõ enim ſimpliciter hic muſicam profitetur, ſed uoce & clamore populũ alloquitur. Iuuenal. Quondã hi cornicines & municipalis arenæ Perpetui comites, notæq; per oppida buccæ.

quis pro- at. C. de de io.

niuerſos. le decur.

30. ſ. de de-

1 *Bona hæreditaria æs quoq; alienum includunt.*
2 *Regulariter nomina in bonis non ſunt.*
3 *Dos materna in ære alieno patris continetur.*
4 *Emphyteuſeos bona ad filios hæredes pertinent.*
5 *Hæreditas & nomina continet.*
6 *Legatis debita non compenſantur.*
7 *Dos datur alieno ære deducto.*
8 *Hæreditati omne augmentum debetur.*
9 *Bona augmenta poſt mortem excludunt.*
10 *Legitima filij de bonis præſtatur.*
11 *Legitima filij in hæreditate eſt ſecũdũ quoſdã, ſed malè ſentiũt*
12 *Filius honoratiore titulo ſuccedit.*
13 *Pater filium in certo fundo rectè hæredem ſcribit.*
14 *Legitima deducto ære alieno debetur.*
15 *Filius perceptos fructus non reſtituit, deductionem æris alieni non moratus.*

IDEM LIB. IIII. QVAEST. LEX CCVIII.

BONORVM appellatio, ſicut hæreditate petere, aliud conſtitueret: tametſi enim ut quodlibet æs alienũ debeantur, †non eſt dubium hæreditatis appellatione æs alienum contineri. †Finge rurſus, maritum uxori de bonis ſuis centum legaſſe, an compenſare uoluiſſe credemus, q̃d uxori debebat[e]? Et negant plerique: cùm enim ea uerba hoc uelint, ut æs alienum prius deducatur, reſtituendum erit uxori omne debitum, deinde eo amplius legatum præſtandum. †Qua ratione ſi mulier ære alieno oppreſſa, bona ſua in dotem dat, etiam in detrimentũ mariti creditores exequentur: quoniã id actum uidetur, ut id ſolùm, quod ære illo deducto ſupereſt, ſit doti[h]. †In ea quoq; ſpecie aperta inter hæreditatem bonaq; differentia eſt, quòd cùm hæreditas ſit uniuerſitas quædam, augmentum omne illi accedit: unde quadranti quem deduci de hæreditate poſſe C. Falcidius conſtituit, is ſeruus imputabitur[i], qui in hæreditate tempore mortis nõ erat, ſed poſt fuit, ut quia ab hoſtib. reuerſus ſit. †At in bonis aliud eſt: quapropter cum legitima, quæ patrono debetur, nõ quota pars hæreditatis, ſed bonorum ſit, quod augmentũ undecũq; poſt tempus mortis prouenit, nihil patrono proficiet[k], ſed hæredi †Sed quid iuris in legitima quæ iure naturæ filio debetur? & cùm ea quoque ex bonis præſtanda ſit, uidetur augmenti nullam rationem ducendam[l]: & ita pleriſque uiſum, & ex facto reſpondit Curtius[m]. †Contrà uidentur ſentire alij: cùm enim iure inſtitutionis debeat, & ideo in ipſis corporibus hæreditarijs accipi poſſit, augmentum nõ minus filio quàm hæredibus proderirit[n]: nam & filius in legitima hæres eſt. †Sed hæc ego nõ probo, cùm clariſſimi iuris ſit, ex bonis, non ex hæreditate legitimam deberi: & inſtitutio ſolũ requiritur[o], ut honoratiore titulo filius ſuccedat, †alioquin non poſſet pater in certo fundo filiũ pro legitima ſua inſtituere, cùm fundus quota hæreditatis pars nõ ſit[p], & tamẽ conſtat poſſe: & hic enim ex corpore rerum hæreditariarũ eſt[q]. Sibi ergo imputet, qui ſtatim fundum pro legitima nõ petijt. †Hincq; etiã cõſequens eſt, ut cùm legitima hæc portio nõ niſi deducto ære alieno debeatur, †ſi hæres morã nõ fecerit, quò minus deducatur, non eſſe compellendum ut reſtituat fructus, interim dum ad liquidũ res perducitur perceptos[r]: quod & in ratione legis Falcidiæ obſeruamus, in qua tamen quæſtione aliter atq; aliter altercatum eſt[s].

g Iaſ. auth. præterea. col. pe. C. unde uir.

h Guid. Pap. q. 447.

i l. ſerui qui. ad l. falcid.

k l. ſi patronũ. in fi. de bo. li.

l Iaſ. in auth. nouiſſima.

m Cur. conſ. ult.

n Corn. conſil. 265. in 1.

o l. Pap. §. quarta. de inoff.

p §. cæterum. in auth. ut cum de appell.

q l. ſcimus. §. repletionem. C. de inoff.

r Ang. cõſ. 101. l. in fideicommiſſi. de uſu.

s Fab. d. auth. q. 9. uerſ. 7.

1 *Coram & præſens eſt, qui corpore præſtò eſt.*
2 *Coram Titio ſit, etiam id quod non intelligit.*
3 *Plerunq; res & præſentiam & intelligentiam requirunt.*
4 *Fruſtra præſens eſt, qui rem quæ agitur non intelligit.*
5 *Mens, non oculus, uidet.*
6 *Notarius conſcribens inſtrumentum teſtibus nõ intelligentibus rem, punitur.*

1 BONORVM.) †Cùm bonorum appellatio ad ſucceſsionẽ refertur, pro hæreditate capitur, ſeu iure uniuerſali, quo etiam æs alienum continetur. Cuius rei exemplũ accipi poteſt, cùm quis bonorum poſſeſsionem
2 petit, uel bona ſua Titio reſtitui mandat[d]. †Declarauimusq; ſuprà quãdo id locum habeat, ut cenſeatur appellatione bonorum de uniuerſitate agi: regulariter enim eo ſermone ęs alienũ nõ ſignificari cõſtat, in eoq; ab hæreditate non modico interuallo differunt bona: tumq; hoc Iuriſconſulti reſponſum non procedit, quod quibuſdã exemplis explicari poteſt. Finge centum filiæ relicta hac conditione, ne quid amplius ex bonis paternis petat, an dotem maternam, quam reſtituere pater
3 tenebatur, petere poterit: †Et cùm huiuſmodi dos æs alienũ ſit, conſtat non prohiberi[e].
4 †Idemq; in emphyteuticis bonis, quæ ex forma initi contractus neceſſariò ad filios hæredes pertinerent[f], quòd ſi prohibita eſſet de

ij. de bono. l. nã quod. ſi. ad Treb.

art. l. at iuriſ ran. in fi. de ocr. lib.

ſ. auth. un- e. C. de inoff. ſta.

7 *Coram cliente si positionibus responsum sit, non intelligente, non dicimur coram eo fecisse.*
8 *Crimen falsi committit notarius qui dolose agit.*
9 *Præsens habitu intendentis, intelligere præsumitur.*
10 *Præsumptionem legis tutò notarius sequitur.*
11 *Quod impunè inuitis fit, multò magis nescijs uel absentibus.*
12 *Vbi consilium alterius requiritur, accepisse sufficit.*
13 *Imperitus non tantum accipere, sed etiam sequi consilium debet.*

FLOR. LIB. X. INSTITVT.

LEX CCIX.

COram[a] Titio aliquid facere iussus, nō uideť præsente eo fecisse, nisi is intelligat. Itaq; si furiosus, aut infans sit, aut dormiat, nō uidetur coram eo fecisse. Scire autē, nō etiam uelle is debet: nam etiā inuito[b] eo rectè fit, quod iussum est.

1 CORAM TITIO.) a ¶†Coram, & in præsentia, idem est, referturq; ad corporalē
2 præsentiam.† Vnde si testis aliquid coram Titio factū dicat, quamuis Titius non intelligeret, non ideo mendax erit, dum corporaliter adesset[a]. Sic & lex quę solennia testamenti in
3 præsentia testium fieri requirit[b], non tamen in hoc adigit, ut intelligant, sed satis est, ut sciant, cui rei sint adhibiti[c].† Ex natura tamē rei
4 plerunq; illud coràm factum nō uidetur, cui intelligentia non accesserit[d]: ut cùm quis coram Titio facere iubetur: nam nisi eo intelligente fieret, huiusmodi præceptum nullius effectus esset.† Quid enim opus erat eius prę
5 sentiam adhibere, qui, quod agatur, non intelligat:† siquidem aiebat Epicharmus philosophus, mentē eam esse, quæ uideat, nō autē oculos: qui igitur animo non adest, abesse ui
6 detur.† Sed & notarius, qui intelligētibus testibus conficere instrumenta debet, si simpliciter scribat, rem coram illo & illo gestam, nisi intellexerint, puniri potest: cùm eī oporteat, ut testes negociū percipiant, id uerbum secundum naturam actus accipietur, ut non corpore solùm, sed etiam animo præsenti essent: unde si aliter reperiať, tabellio ipse reus
7 agi poterit.† Quapropter cùm aduocatus in præsentia clientis positionibus latino sermone respondet, nō debet notarius in actis profiteri coram cliente respōsum fuisse, nisi sciat eum latini sermonis peritiā habere, ut intel-
8 lexerit[e].† Sed an in prædicta quæstione notarius reus, crimine falsi puniri poterit? Et non putauerim, nisi dolose egisse aliter probetur: ut quia data opera tēpus obseruauit, quo qui præsens erat, nō attenderet: uel scienter affirmasse eum scripsit, qui somno allectus capi-
9 te annuebat:† alioquin qui præsens negocio, habituq; intendentis est, intellexisse quoque
10 præsumiť:† nec fraudi notario esse debet, qui præsumptionem legis sequutus est[f].

a Bart. l. j. in fi. de aut. tut.
b l. si unus. C. de testa.
c l. qui testa. in fin. de testa.
d l. diem. §. coram. de arbit.
e Bald. l. j. C. de cr. aduo.
f Bal. l. si tutor. C. de peri. tut.

b ¶Inuito.) †Et hoc casu non procedit q̄d
11 dici solet, qui potest inuitis facere, multò magis & ignorantibus, & absentibus: & ratio
12 est, quia uis uerborum ita suadet.† Qua ratione & qui cum consilio alicuius facere tenetur, satis est si consilium accipiat[g], licet nō sequatur: tametsi & hoc perpetuū nō sit. Quid enim si expressim mandatū est, ut sequatur? Quid si tacitè ex cōiecturis hoc colligamus? ut quia consultor idē & administrationis collega sit.
13 †Itē quia is, qui requirere cōsiliū debet, inhabilis & idiota alioquin sit: ut cùm lex adolescentib. permittit[h] suspectos facere curatores, dum ex cōsilio necessariorū id faciant[i]. Quara tione cū princeps causam difficilem & maximè controuersi iuris cuidam legū imperito mādasset, ut non nisi me consultò iudicaret: responsum fuit, mandatum nō obseruasse, qui simpliciter consilium petijt, nisi & sequutus fuerit[k]. Idemq; dicendū est, quoties aliæ coniecturæ hoc suadeant, nec enim omnes enumerare possumus.

g c. cum olim. de arbit.

MART. LIB. VII. INSTIT.

LEX CCX.

IS qui natus est ex mācipijs urbanis, & missus est in uillā nutriendus, in urbanis seruis constituet.

h l. Titium. de admin. tut.

FLOR. LIB. VIII. INSTIT.

LEX CCXI.

FVndi appellatione omē ædificiū, & omnis ager continetur: sed in usu urbanis seruis cuidam

i l. impuberū. de suspect. tut.

k Raph. Cons. consil. 55.

1 *Locus designatus ad tempus, non censetur perpetuus.*
2 *Omni supellectile urbana legata, etiam ea continentur quæ ad tempus in uillam missa sunt.*
3 *Legatis omnibus quæ in uilla sunt quoquo modo, etiam ibi nutriendos continet.*

IS QVI NATVS.) ¶†Qui in uillam mittitur, ut interim nutriatur, non ideo in rusticis seruis cōstituitur: quia quæ ad tempus in aliquem locum delata sunt[l], nō censentur ibi esse, sed potius in loco, in quo adesse consue
uerūt[m].† Quapropter si quis omnē supellectilem, quam in urbe habet, legauerit, ea quoq; continebuntur, quæ in uillam missa sunt eo animo, ut diutius ibi nō essent, sed in urbem referrentur, ut Paulus Castrensis respondit. Hincq; cōsequens est, seruis rusticis legatis eum qui in uillam nutriendus missus est, nō cōtineri[n]. Idemq; arbitror, si omnes serui, qui in uilla sunt, legati fuerint.† quòd si dictū fuerit, qui in uilla quoquo modo sunt, secus esse Bart. sentit, & ratione non caret[o].

1
l l. j. C. de verb. signif.
2
m l. quæstū. §. fin. de leg. ij.
n l. seruis urbe. de leg.
3
o Bar. l. generali. §. uxori. de usufr. leg.

1 *Fundus omne ædificium continet.*
2 *Quæuis res super fundum potest fundari.*
3 *Veteribus agri quàm fundi significatio latior erat.*
4 *Villa receptaculum est frugum.*
5 *Aedes solo & superficie constant.*
6 *Superficie continetur quicquid super terræ faciem est.*
7 *Aedes sine tecto, domus minimè esse potest.*
8 *Area sine ædificijs est ab ariditate dicta.*
9 *Area ruri tantum est.*

FVNDI.) ¶Explicat Iurisconsultus, quid fundus, quid ager sit, qd uillæ, qd ædes, itemq; quid area.†† Fūdus omnē agrū, omneq; ędificium significat[p].† quia ut suprà uidimus, ab eo nomen sumpsit, q̄d fundari super eum quæq;

p l. quæstio. l. loci.
1
2

quæque res possit: ut minimè Iouiani Pontani sententiam probem, qui dictum opinatur, quòd fructus patrifamiliæ fundat, id est,
3 præstet: quod & M. Varro tradidit.† In formulis ueterum Iurisconsultorũ uidetur latiorem fuisse agri, q̃ fundi significationem, dum ita uerba concipiebant: Fũdus qui in agro est, qui Sabino uocatur. Sed fortè in ea formula ager, p ipso territorio accipitur, non pro prędio: de qua significatiõe suo loco dicemus.† Villæ domus sunt, in quas fructus deuehuntur, quod
4 & suprà ostendimus: uulgò tamen in Gallia uillas etiam ciuitates dicunt: sed hanc significationem sermo latinus nõ admittit.† Aedes urbana sunt prædia, quę solo superficieq; cõ-
6 stant.† Est autem superficies, omne quod supra faciẽ terræ est: quapropter in prædijs urbanis parietes & tecta, in rusticis arbores, herbæ, frutices, superficiei adscribuntur. Latiorem esse ædiũ q̃ domus appellationẽ pleriq;
7 senserunt[a]: † ædes enim pro omni specie ædificij capi, etiã si nulla adsint tecta: at domũ nõ dici, quæ adhuc contecta non sit. Sed promiscuè hęc accipi ego magis sentio, exẽplo græci sermonis: unde apud Homerũ ὀλύμπια δώ-
8 ματα.† Area, locus sine ædificio est, ab aridita te dictus, q̃d in ea fructus arescant: alij quòd solo sit nimio solis ardore arido: quidã quòd sicut ara in templis pura est, ita hæc ab ædificijs pura, nec obtecta sit. sunt & qui ab aëre dictam credant. Ego priorem etymologiam probo, & aream propriè pro rustico loco interpretor[b], de quo P. Vergilius:
Area q̃ primũ ingenti est æquanda cylindro.
9 † nec in urbe sibi nomen uendicare arbitror, nisi μεταφορικῶς. Videtur enim quod ueteres impluuiũ, cohortem, plateam, hypetriumq; dixerunt, unico nomine per translationem aream appellari posse.

§. deinde. ion.

C. de ser. in fin.

1 Varicantur qui in transuersum eunt.
2 Varicari à uarice deriuatur.
3 Præuaricatores sunt, qui prodita sua causa aduersariũ adiuuãt.
4 Præuaricator infamia notatur.
5 Præuaricator à uario certamine non dicitur.
6 Non præuaricatur qui uisis aliorum iuribus priori renunciat, & aduersæ parti accedit tanquam iustiori.
7 Prodens secreta alterius partis, falsi pœna coërcetur.
8 Honorario restituto iustiori accedere causæ parti licet.

1 PRAEVARICATORES.) ¶† Varices noxiæ uenulæ sunt in cruribus, quæ propter atram bilem turgescunt, & ferro adustioneq; curantur: Græci ixyas uel cirsos appellant. qui eo morbo laborant, rectà ire ne-
2 queunt: † inde Varicari uerbum in transuer-
3 sum ire significat, & præuaricari.† Sunt autẽ præuaricatores, qui cum aduersa parte colludunt: quod frequentius ab accusatoribus fit, qui subornati uera crimina abscondunt, & diuersam partem prodita causa adiuuant[c]: & in de nomen traxerunt, quasi uaricentur, id est in aduersam partem eant. In hos ex legibus grauis pœna constituta est[d], cõdemnatiq; etiam infamia notantur.† Labeo à uaria certatione id nomẽ tractum aiebat: sed eius sentẽtiæ etiam ratio syllabæ refragatur, quæ in præuaricatore quãdoque producitur, cùm uarius primã corripiat.† Sanè existimauerunt aliqui[e], eum aduocatum, qui uisis alicuius iuribus, aduersæ parti accessit, cùm priori renũciasset, præuaricatorem non esse: nõ enim causam prodit, qui apertè aduocaturum se negauit: quod & ipse probo, dum sciamus, † qui causę alicuius secreta iam cognouerit, non debere in alias partes transire, quoniam ea aduersarijs prodens, lege Cornelia falsi coërcetur[f]. Quid ergo si nihil secreti in causa, sed omnis quæstio iuris est:† Et licere ei defendere, quẽ sciat iustiorẽ causam habere, uerius est, dum tamen honorarium, quod ab alio causæ tuendæ gratia recepit, restituat: sicq; in senatu damnatum Tuscilium nominatum, Vicentinorum causæ desertorem, Plinius Cæcilius ad Valerianum scripsit.

c l. j. de præuar.

d l. athletas. §. pen. de his qui not.

e Bart. d. l. j.

f l. j. §. qui deposita. de sal.

LEX CCXII.

PRæuaricatores eos appellamus, qui causam aduersarijs suis donãt, & ex parte actoris, in partem rei concedunt: à uaricando eũ pręuaricatores dicti sunt.

1 Dies cedit, quo ius alicuius incipit.
2 Venit, quo obligatio & actio orta est.
3 Licet dies & cesserit & uenerit, actionis tamen exercitium suspenditur paruo tempore.
4 Suspensi exercitij tempus decendium est.
5 Dos post annum exigitur.
6 Executio rei iudicatæ quadrimestri suspenditur.
7 Qui anticipat hoc tempus, nullam pœnam sustinet.
8 Pœna celeritatis est, duplicatæ induciæ.
9 Præscriptio dilationis nec exceptioni nec compensationi obstat.
10 Obligationi in diem exceptio obstat.
11 Tempus nõ est modus tollendæ uel inducẽdæ obligationis.
12 Promissio ususfructus in diem, nec obligationem nec actionem parit ante diem.
13 Lex nihil frustra inducit.
14 Actio in rem post diem nascitur.
15 Legatum ante diem frustra repudiatur.
16 Vbi tacita dies subauditur, actio prius non oritur.
17 Perperàm agi, & non peti posse, actionis uerba sunt.
18 In die incerta tantum obligatio oritur.
19 Maxima incertitudo conditionem sapit.
20 Die & obligatione post mortem collata, ab hærede incipit obligatio.
21 Dies multiplicans, obligationem & actionem suspendit.
22 Dies in contractibus multiplicans, non suspendit obligationem nec actionem.
23 Conditio obligationem & actionem suspendit.
24 Conditio quæ præsens tempus respicit, censetur pura.
25 Aes pro pecunia capitur.
26 Aes transfertur & ad facultatem.

27 *Aes nonnunquam professionem signat.*
28 *Lata culpa est negligentia, per quam non intelligimus, quæ omnes intelligunt.*
29 *Negligentia & culpam & factum respicit.*
30 *Is non intelligens punitur, qui si uoluisset, intelligere potuisset.*
31 *Is negasse dicitur, qui consentire potuit.*
32 *Medicis tantùm ignorantia medicinæ imputatur.*
33 *In sua quisque professione negligens dicitur.*
34 *Qui in iure errat, in lata culpa est.*
35 *Error iuris propriè ad iurisprudentes restringitur.*
36 *Ignorans, quæ omnibus eius artis constant, in lata culpa est: quæ excellentes, in leui: excellentissimi, in leuissima.*

IDEM LIB. I. REGVL.

LEX CCXIII.

CEdere diem, significat incipere deberi pecuniam: uenire diem, significat eum diē uenisse quo pecunia peti possit.

1 CEDERE DIEM.) ¶† Cedere uerbum uariæ significationis est: accipitur autē quandoq; pro incipere in ius alicuius uenire, unde & accedere dicimus: sic cedit dies hoc in responso, cùm incipit ea die res ad ius alicuius pertinere, licet agi adhuc non possit.† Venit uerò dies, quando perfectè pertinet, ut quia & obligatio & actio efficaciter & uerè orta est. Referūtur autem hic exempla stipulationis puræ, & quæ in diem, itemq; eius quam sub cōditione concipimus. Videndum igitur est specialiter de singulis.† In prima specie quando debetur purè, & cessit, & uenit dies, quia obligatio & actio efficaciter est orta, suspenditur tamen actionis exercitium [a], ἐν πάσχει, & modico tempore, arbitratu iudicis [b]: nō enim creditor statim cum sacco uenire debet [c].† Aliquibus tamen casibus id tempus quale sit, expressum est: in constituto, ut ante decimum diem non conueniatur [d].† in dote, quæ cùm olim annua, bima, trima die deberetur, hodie post annum soluenda est [e]; in re iudicata, cuius olim XXX. dies iusti ex lege XII. tabul. erant, ut Aul. Gellius scribit, † hodie uerò ei executioni quadrimestris dilatio indulta est [f]: posseiq; qui pro tribunali sedet, huiuscemodi terminos ex causa mutare [g].† si quis tamē huiusmodi tempus humanitatis causa indultum nō obseruaret, sed statim peteret, non ideo ante diem dicere tur agere, † nec illi in nimiæ celeritatis pœnā duplicarentur induciæ [h].† Hincq; est, quòd in præscriptione eius dilationis rationem non habemus [i]: unde nec compensationi impedimento est [k], neque exceptioni, cùm uideatur dolo facere actor, qui id petit, quod post eum terminum restituere compellitur [l]; & hæc cō muniter approbata sunt [m].† In secunda specie, cùm de obligatione in diem agitur, receptior est opinio, ante diem & obligationē & actionē esse ortam, sed obstare exceptionē: cuius sententiæ illa est ratio, quia cùm dies addita obligationis executionem respiciat, non debet interim eius substantia impediri [n], unde obligatio, actioq; formatur, † cùm non soleat tempus adiectum ipso iure, effectum obligationis auferre [o].† Non procedit tamen hæc conclusio in promissione usufructus: in ea enim ante diem nec obligatio, neque actio nascitur [p], siue quia cùm ad hęredes usufructus non transeat, si antequā dies ueniret, morereē creditor, frustra obligatio esset orta: † lex autem plurimum cauet, ne quicquam frustra inducaē: siue quia usufructus antequam dies ueniat, in rerum natura non est, sed in ipsa proprietate permanet, nec operæ precium fuit separatam à proprietate rationē eius haberi prius, quàm cōstaret omnino esse re ipsa præstandum, ut quia & cessisset, & uenisset dies. † Non procedit rursus in actione in rem [q]: nam in ea ante diem actio nulla oritur: translatio enim dominij uel iuris in re per executionē legis fit, quam lex ante diem non facit; unde huiusmodi actio cōpetere non potest: uendicatio enim propter dominium in re datur. † Quapropter cùm repudiatio ad dominiū referatur, qui legatū in diem ante eam diem repudiat, nihil agit [r]: adhuc eē ad eum non pertinet. † Et hinc etiam consequens est, ut quoties ex dispositione legis tacita dies subauditur, ante eius aduentum actio non oriatur [s]. † Lex enim quandoq; perperàm agi dicit [t], quandoque peti non posse: quæ uerba ad actionem solùm referuntur, licet hoc casu aliqui etiam obligationem non nasci credi derint [u]: quæ sententia recepta nō est. † Nam & in die incerta, ueluti cùm moriar, crebrior est eorum opinio, qui idem iuris esse opinantur, ut ante diem solū oriatur obligatio, post diem uerò actio; unde qui ante diē soluit, nō repetit [x], cùm uerè interim deberet, licet agi nō posset. Nec nos mouet, quòd medij tēporis utilitas incerta est: nō enim hoc obesse potest, quò minus in id, quod principaliter deductū est, obligatio proueniat. † Quapropter si ultra diei incertitudinem alia quoq;, quę in promissionē deducūtur, incerta sint, ut cum quis fructus, qui ex fundo percepti fuerint, promittit, neq; obligatio, neq; actio interim oritur [y]: hæc enim maxima incertitudo conditionem sapit. † Idem cum nō solum dies, sed obligationis quoq; substantia post mortem confertur: tunc enim obligatio ab hęrede incipit [z]. † Sanè & in diem, quæ multiplicandæ obligationis causa additur, solet distingui, ut in legatis annuis ante diē nec obligatio, nec actio cōpetant: quoniā tacitam in se, sequentium annorū respectu, conditionē habeant [a], † in contractibus uerò competat [b]: cuius rei ratio à nobis libro Paradoxorum I. cap. XVI. disputata est. In tertia specie, quādo sub conditione

Vbi purè quis stipulatus fuit, & cessit, & uenit dies: ubi in diem, cessit dies, sed nō dum uenit: ubi sub conditione, neq; cessit, neque uenit dies, pendente adhuc conditione.

a §. fi. Instit. de inutil. stipul.
b l. j. de iu. deli.
c l. quod dicimus. de sol.
d l. promissor. §. j. de consti. pec.
e l. j. §. ex actio. C. de rei uxo. actio.
f l. fi. C. de usu. rei iud.
g l. ij. de re iud.
h §. hodie. Insti. de actio.
i l. in rebus. C. de iur. dot. in fin.
k l. si cū militi. in fin. de compens.
l l. si socer. §. Lucius. ff. sol. ma.
m Bart. in l. ita stipul. in j. q.
n l. ex his. C. quand. di. leg.
o l. oblig. fire. §. placet. de usu. & oblig.
p l. j. in fi. quando di. leg. ufu. ced.
q l. semper Aristaluat. de usuf. leg.
r l. si ita scripto. §. j. de leg. a.
s l. interdum. de uerb. oblig.
t l. ij. §. si quis. ij. de eo quod cert. loc.
u l. cōtinuus. §. ij. de uerb. ob. ubi Aret.
x l. sub conditione. de cond. indeb.
y l. j. de cond. & demonst.
z l. j. C. ut act. ab hæred.
a l. si in singulos. de an. leg.
b l. si Stichum. §. j. de uer. oblig.

ditione aliquid debetur, certissimũ est, neq; obligationem, neq; actionem ullam esse antè, quàm cõditio euenerit: †idemq; est, siue expressa sit conditio, siue tacita, ut quæ à lege subinducatur[a], †dum tamen propriam conditionis naturam habeat, substãtiamq; rei, non autem solam executionẽ respiciat[b]: conditio enim quã certũ est extituram, uel quę tempus prę̃sens respicit, propriè conditio non est, sed propura habetur[c].

23 24

m quia. §. : pact.

a demum. n. de arb.

pupillus. de noua.

¶ §. AES ALIENUM.) † Vetustissimorũ Romanorũ pecunia in ære consistebat: quoniam propter eorum paupertatẽ, rarus illis argenti, rarior auri usus fuit: indeq; æris appellatio, pro pecunia accipi cõsueuit: & q̃uis domiis nationibus in maximas diuitias excreuissent, seruauerunt tamen antiquũ nomen, & siue pecunia aurea, siue argentea esset, æs appellabat. quapropter ęs alienũ dicitur, omnis pecunia aliena, id est, quæ nostra nõ est, sed alij debetur: sicut ęs nostrũ est, quod nobis alij debẽt.

25

26

†μετεφορικῶς uerò latius quoque accipitur, ut cùm dicimus, quicquid in ære nostro est, id in tua manu esse scito: †intelligitur enim, nõ solùm in nostris numis, sed etiam in omni facultate & potestate. Trahitur etiam quãdoq; latissimè ad professionẽ, ut cùm Iurisconsultus de sophismate dialectico interrogatus, respõdet, id in ære suo nõ esse, id est, ad professionem suam nihil attinere. Sanè notãdus est hic loquendi modus, æs suũ est, quod alij nobis debent: rectius enim scriptum fuisset, æs nostrum, nisi ea uerba ex aliqua lege desumpta credamus, quam hic Iurisconsultus interpretetur, ut ἀκριφωνικῶς apposita sint, uel (ut Accursius solet loqui) materialiter.

27

28

¶ §. LATA CVLPA.) †Explicat Iurisconsultus, quid sit lata culpa, & eam ita diffinit, ut sit nimia negligentia, per quam non intelligimus, quod omnes intelligunt: aduersus quam Doctores nostri nouas argutias cõsinxerunt[d], ut & aliquid ipsi scire uiderentur, quod Iurisconsultum latuisset, fiuntq; hac ratione ex interpretib. accusatores, uel potius calumniatores. †Aiunt primò, non in negligendo solùm esse culpam, sed etiam in faciendo, cùm id fit, quod fieri nõ debet[e], quasi negligere etiam ad factum nõ referatur, cùm aliquam rem non adhibita cura, sed cum neglectu pertractamus. Aiunt iterum, dementem uel pupillum nõ intelligere, quod omnes intelligunt, & tamen in culpa ideo nõ esse. †Sed hi non idcirco nõ intelligunt, quia negligentiæ eorum aliquid imputetur, sed quia in altero naturæ uitium, in altero ætatis defectus est: nam & cùm lex aliquid nõ intelligẽti imputat, de eo accipiendũ uidetur, qui si uoluisset intelligere, potuisset. †Sicut cũ neganti aliquid damni irrogat, de eo accipitur, qui consentire potuit[f]. Sicut & propriè silere solùm dicitur, qui potest loqui. Et propriè excusatur, qui potest acceptare[g]: unde & generalis est regula, Eius est nolle, qui potest & uelle[h]. Argumentantur rursus, Medicus propter imperitiã & latam culpam tenetur[i], & tamen nõ omnes medicinã intelligunt. †Sed & hoc eadem ratione tollitur: nõ enim in alijs, q̃ medicis, ignorantia medicinæ negligẽtiæ imputatur: †negligens eũ dicitur in sua quisq; cõditione, & professiõe, nõ in aliena. †Subdũt etiã errorẽ iuris latæ culpæ assignari[k], & tamen pauci iurisperiti sunt. †Sed hoc in pœnã ignorantiũ cõstitutum est, cùm omnes prudentes uiri, quæ ipsi ignorãt, ab alijs peritioribus scrutentur: qui igitur ipse nec scit, nec peritiores cõsulit, in lata est culpa: nam & idẽ hominũ genus Hesiodi carmine improbatũ est: q̃uis & generalis hæc dictio secundũ subiectam materiã restringatur, ut de eis solùm intelligatur, qui eiusdem cõditionis, uel professionis sunt[l]. †Et ex hac diffinitione inferẽt, quòd nõ omnis imperitia latæ culpæ assignatur, sed si in eo quis errat, quod communiter omnes eius artis intelligunt, est lata culpa: si in eo, quod soli excellentes, est solùm leuis: si in eo, quod nõ nisi rarissimus quisq; sciebat, ut quia excellentissimis solùm erat cognitũ, leuissima uidetur culpa, ut plerique senserunt. Sed quia hic tractatus iterum & iterum in cognitionem reuocabitur, infrà quid sententię nobis sit, disseremus[m].

quod Ner depos.

seruũ. §. j. uerb. obli.

f l. ab administratione. C. de leg.

g Abb. cõsil. 22. in 2.

h l. iiij. ẗ. tit. j.

i l. Illicitas. §. fi. de offi. præs.

k l. reg. §. pen. de iur. ignor.

l l. j. §. ij. de op. no. nunc.

m l. latæ. l. magna.

MARC. LIB. PRIMO PVBL. IVDIC.

LEX CCXIIII.

MVnus propriè est, quod necessariò subimus, lege, more, imperióue eius, qui iubendi habet intelligere, potuisset.

1 *Munus pro onere capitur, & cogimur subire.*
2 *Munus pro largitione usurpatur, ex causa tamen non necessaria.*
3 *Consuetudo longa sufficit ad impositionem muneris, quod uectigal concernit.*
4 *Præsumptio firmissima est pro longa cõsuetudine parifora (mi.*
5 *Consuetudo longa omnium iuri officit.*
6 *Vsucapio aduersus uectigal non principis, procedit in bonæ fidei possessore.*
7 *Qualiscunq; largitio uel donum, munus uocatur ex usu cõmuni loquendi.*

MVNVS.) ¶ †Duplex est muneris significatio, de qua hic agitur: altera onus officiumue quodcunq; intelligitur, quod necessariò subimus: †altera largitiones accipiũtur, quæ ex causa aliqua, non tamen necessaria fiũt. In priore significatione quemadmodum soleat distingui, superius[n] à nobis tractatum est. †Illud superest addendũ, existimasse Accursium non licere munera, quæ ad uectigalia pertinent, ex sola cõsuetudine imponi, nisi etiam lex accesserit[o]: & ideo dum hic dicitur, munus lege, more subiri, coniunctim

31 32 33 34 35 36

1 2 3

n l. munus. ẗ. eo.

o l. si publi. §. fin. de publ.

accipit: sed crebrius receptum est, ut disiunctiuè hæc soluta oratio accipiatur, sufficiatq; alterũ, siue lex iubeat, siue consuetudo, dum uetustissima, & post hominũ memoriam sit: ea enim priuilegij ius habet, & qualis nũc est, præsumit semper retrò fuisse[a]: † estq; illa firmissima præsumptio, quã uulgò iuris & de iure uocant. † nec in ea cõsuetudine introducẽda uideẽ principis scientiam necessariò requiri, cũ nõ simpliciter, sed in uniuersum iuri omnium officiat[b]. Qua ratione & aduersus Imperatorem, ex tali iure poterunt pleræq; Italiæ urbes præscriptiõe se tueri, tametsi Imperator ignorasse se alleget: idq; uerius uidetur, præsertim cùm ex fama satis potuerit hoc Cæsar scire, si modò res Italas curasset. Curat autẽ minimũ, ut qui tot egregias urbes, eius fidem implorãtes, in summas calamitates incidere permittat, cùm ipse interim, uel sacrificulorũ preculis, uel alijs nõ æquè necessarijs rebus operam insumat.

a c. super. §. j. extra eod.

b Imol. d. §. fin. Alex. cõsil. 6.

6 † Sanè aduersus uectigal, quod ad aliũ, q̃ ad principem pertineat, non est dubium usucapionem procedere, etiã breuioris temporis, dum titulus & bona fides possessioni prescribentis accesserint[c]. Quod ad alteram muneris significationem attinet, à nobis latius suprà disputatum fuit. † Illud in præsentia omittendum nõ est, existimasse Vallam, Martianum hic Vlpiano aduersari[d], quòd ille tradit, doni significationẽ latius, quàm muneris patẽre: at hic aliter distinguatur, nimirũ munus, ad necessitatẽ pertinere, donum spontè dari: rursus in hoc uentum esse, ut omne donum munus dici possit. Sed has obiectiones ipse sic extrico, ut munus, si generaliter accipiatẽ, cùm ad onera officiaue etiam pertinet, uerũ sit non quodcunq; munus donum esse: sed si pro largitione accipiatur, tunc id significare, quod ex necessitate alicuius officij, uel ex causa datur: nisi quòd in hoc ex cõmuni loquendi usu uentũ est, ut qualiscunq; largitio uel donũ, munus dicit possit. Vlpianus igitẽ rationẽ sermõis, Martianus usum cõsiderat.

c Bart. d. §. fin. Barba. consil. 8. j.

7

d l. inter donũ. §. eod.

1 Potestas pro mero imperio accipitur.
2.4 Merum imperium quid, & unde dictum.
3 In quibus mixtum imperium exerceatur.
5 Potestatis significatio in persona liberorum.
6 Patria potestas hodie ad omnes Christianos pertinet.
7 Potestatis significatio in persona serui.
8 Potestas pro facultate.
9 In lege Attinia quando in potestatẽ domini res uenisse dicatur.
10 Nimia Accursij restrictio ad hoc responsum.
11 Potestatis plures esse significationes, quàm hic Paulus recenseat.
12 Potestates pro magistratibus accipi.
13 Potestas pro cura & administratione, item pro autoritate sumitur.
14 Potestas pro copia.
15 In potestate consistere dicitur, quod in actu nõ est, sed esse potest.

bet potestatem. Dona autẽ propriè sunt, quę nulla necessitate iuris, officióue, sed spõte præstantur: quæ si nõ præstentur, nulla reprænsio est, & si præstentur, plerunque laus inest. Sed in hoc uentũ est, ut nõ quodcũque munus, idem donum accipiatur: at quod donum fuerit, id munus rectè dicatur.

PAVL. LIB. SINGVL. AD L. FVSIAM CANINIAM.

LEX CCXV.

POtestatis uerbo plura significantur: in persona magistratuũ, imperiũ: in persona liberorũ, patria potestas: in persona serui, dominiũ. At cũ agimus de noxæ deditione, cũ eo, qui seruũ non defendit, præsentis corporis copiã facultatẽq; significamus. In lege Attinia in potestatẽ liberum: quoniã cùm delicta ex uarijs causis uel aggrauentur[f], uel eleuentur, in arbitrio iudicentis residet, quam potissimũ pœnam irroget: quod nõ est in causis pecuniarijs, in quibus certam proferre sentẽtiam, secundũ ea quę probata sunt, debet. † Vnde in his quę officio iudicis expediũtur, quoniam summo iure nõ debentur, plurimũq; in arbitrio eius consistunt, & tamen priuatam utilitatem respiciunt, imperiũ mixtum exercetur. † Merũ igitur imperiũ in inquisitionibus, accusationibusue consistit: mixtum, persecutionibus: simplex iurisdictio actionibus. † Secunda significatio est in persona liberorũ, ut patriam potestatẽ intelligamus: hoc ius proprium ciuium Romanorũ est, quoniam à lege XII. tabul. introductum: † sed cùm cõstitutione Antonini[g], qui in orbe Romano sunt, ciues Ro. effecti sint, sequitẽ ad omnes Christianos hodie illud pertinere. Quapropter & Francis cõmunicatum est, qui licet regibus Germanorũ, quos Imperatoris titulo Romani Pontifices insigniuerunt, nõ subsint, Romani tamen imperij & ipsi pars sunt, eoq; iure uiuũt. † Tertia significatio est in persona serui, & ad dominium refertur: ut cùm dominus se suos seruos in potestate habere dicit, uel de potestate dimittere. Id autẽ ex iure gentiũ descendit, quo iure capti in bello, capientiũ fiebant: unde & mancipia dicuntur. Sic Ausonius:

Capta manu, sed missa manu nesciuit herile
Imperiũ dominæ, uult domina esse manus.

† Quarta accipitur pro facultate, quæ in præsentia & ad manũ sit: unde cùm lex[h], nisi dominus seruum pro noxa det, cogat eum ad suscipiendum iudicium, si modò in potestate sua sit, intelligemus potestatẽ, id est, facultatem exhibendi: quid enim si ad aram confugerit:

POTESTATIS. Potestatis uariæ sunt significatiões, ex quib. qnque hic cõnumerantur. † Prima est, cùm de magistratu dicimus, eũ habere potestatẽ: intelligimus enim merũ imperiũ, † quod nil aliud est, quàm potestas animaduertendi in facinorosos homines[e]: dicitur autẽ merũ, quasi

1

2

e l. imperiũ. de iur. om. iud.

f Laut. fuste. de pœn.

3

4

5

6

g l. qui in orbe. de stat. hom.

7

8

h l. quoties. de noxal.

9 gerit.† Quinto in lege Attinia in potestatem domini res uenisse uidetur, si eius uendicandæ sibi facultas data sit, & ipse neglexerit: nõ enim amplius censeẽ inuito domino ablata, unde tanquã furtiua non sit, poterit usucapi.

10 † Accursius nõ sufficere existimauit, quòd dominus rei uendicandę facultatem habuerit, nisi etiam apprænderit, uel litis æstimationem sit consecutus: quę interpretatio responsi huius uerba nimis coarctat. Et hæ sunt quas huic uerbo significationes Paulus refert: † uerisimile autem est, noluisse eum

11 plures recensere: sunt enim & aliæ, † ueluti cũ

12 ipsos magistratus simpliciter potestates appellamus [a], ut est apud Plinium & Apul. Sic & Iuuenalis:

An Fidenarũ Gabiorumq; esse potestas?

quod μετωνυμικῶς dictum uideri potest, cùm generaliter potestas [b], pro qualibet iurisdictione quandoq; accipiat: nam & quod Paulus ad Rom. dixerat, ἐξουσίαις ὑποτασσόμενος, Latini potestatib. sublimioribus habent [c], quibus omnis anima subdita esse præcipit. Antiquiores tamen, cùm potestatẽ dicebant, de maioribus magistratib. intellígebant, qui merũ imperiũ haberent [d]: quod & Paulus Castreñ. an

13 notauit. † Dicitur etiã Episcopus ecclesię fundos in potestate habere [e], id est, in cura & administratione. Tutor quoq; in pupilli caput potestatẽ habet [f], id est, autoritatẽ. Vnde & alibi sua potestate quis fecisse dicit, quod propria autoritate fecit [g]. † Sed & in edicto præto-

14 ris potestatem sui nõ facere intellígitur [h], qui sui copiã, ut cõueniatur, nõ facit: quales sunt absentes, uel qui latitant. † Illud quoq; in potestate consistere existimat, quod in actu nõ

15 est, sed esse potest, quod Græci δυνάμει dicũt, quo sensu & Iulianus [i]: nam δυνάμει, inquit, qui à fideiussore petit, à reo petit.

fideiuss. de gn.

j. de reb. eo. fin. de iudi.

.q. j. ma- tum.

-um qui. de ris. om. iud.

j. de rebus eles.

stit. de tu. in in.

uth. ne de f. prin.

iij. ex quib. u. in poss.

ducersus. de bit.

1 *Corporali pœna adficiendus, in uinculis teneri debet.*
2 *Reus in graui delicto in uinculis causam dicat.*
3 *Qui in carcere est, non censetur uinctus.*
4 *Quomodo inclusus tantum, uinctus dicatur impropriè.*
5 *Vincula multiplicia sunt.*
6 *Boiæ torques damnatorum est.*
7 *Collaria infamiam irrogant.*
8 *Numellæ incuruus quis includitur, tantũ pedes et caput exerẽs.*
9 *Mulieres caudici alligatæ opus faciebant.*

1 VERVM.) † Quoties reus in carcerẽ cõijcitur, & corporali aliqua pœna afficiendus est, in uinculis teneri debet, si de crimine cõuictus est [k]: sed & si cõuictus nõ fuerit, † uerum grauissimũ delictum cõmisisse arguatur, uerisimiliaq; extent indicia, in uincu-

2 lis quoq; causam dicere debet [l]. Meritò igitur hîc dubitatum fuit, quemadmodum in uinculis quis esse intelligatur. † Et quãuis in carcere sit, non tamen idcirco uinctus censetur. In edicto tamen prætoris, quo his qui in uinculis essent, per in integrum restitutionẽ succurritur [m], etiã qui simpliciter inclusi sunt, cõ-

3 non uideri neq; uinctũ, neq; in uinculis esse, nisi corpori eius uincula sint adhibita

si confessus. cust. reor.

iuus. eo. tit.

m l. succurritur. ex quib. caus. man.

4 tinẽtur. † Sed id ex æquitate per interpretationẽ extensum est, nõ ex uerborum proprietate, de qua hic agit.

IAB. LIB. I. EX POSTERIORIB. LABEONIS.

LEX CCXVII.

INter illã conditionem, cũ fari potuerit, & postẽq; fari po-

5 † Sanè uaria sunt uinculorũ genera: nam & Cõpedes, & Pedicæ, & Manicæ leguntur: tum Catenæ, Nerui, Boię. † Sunt autem

6 Boiæ damnatorũ torques, quasi iugũ boum: unde locus Plautinus in seruum uinctum, Boius boiam terit.

7 † Ad hæc sunt & uincula ad infamiam magis & pœnam, q̃ custodiam pertinentia, ut Collaria, quibus in publico blasphemi & lenæ etiamnũ alligantur, ut derisui uiatoribus sint.

8 † Est & Numella ligneum instrumentũ, quo quis incuruus & quadrupes caput & pedes exerit, hocq; modo impeditur: uulgò Berlinã dicunt, at Græci κυφῶνα, cuius mentio Aristophani quoq; in Nubib. est. † Solebant & mu-

9 lierculę sic notari, ut caudici siue stipiti alicui alligatæ opus facere cogerenẽ. Propertius: Codicis immundi uincula sentit anus.

Iuuenalis: - - - - - - - - - -

Horrida quale facit residẽs in codice pellex.

Serui quoq; in cõpedibus opus faciebant, ne facilè fugam possent capessere. Idem: - -

Squallidus in magna fastidit cõpede fossor.

Inde etiam in latomijs, loc est, lapicidinis custodiebantur, idem & in ergastulis. - - -

1 *Cum fari potuerit, naturalem potentiam significat.*
2 *Postquam fari potuerit, ad actum refertur.*
3 *Legatum sub conditione postquam, sine actu non cedit.*
4 *Nemo potest quod non reducit in actum.*
5 *Discrimen inter Cum & Postquam, non tenet, cõtra Bar.*
6 *Et Cum & Postquam, conditionem important.*
7 *Pluralis elocutio duobus contenta est.*
8 *Incertitudo numeri per errorem omissi uitiat cõditionem.*
9 *Promissio, In illis diebus, nihil operatur.*
10 *Iudex de promissione ex coniecturis cognoscit incerta.*

1 INTER ILLAM.) † Illa conditio, Cùm fari poterit, citius uenit, quàm illa, Postq; fari poterit: quoniam prima statim cùm primũ quis potest proloqui, adimpletur, at alia suc-

2 cessiuum aliquod tempus designat. † Oldradus primam referri ad potentiam naturalem existimauit: unde cùm septimo anno infantiam pueri exeant, sequitur ut eo tẽpore dies ueniat: at sequens ad actum ipsum refertur.

3 † Quapropter cui legatum est, postquam fari poterit, si mutus esse perseueret, legatum nõ consequetur. & hanc interpretationem, licet hîc uacillet, tamen alibi Bartolus approbauit [n]. Mihi non placet, quia non uideo, cur &

n l. j. de iniust. rupt.

in priore casu non debeat expectare, donec
4 actu fari quis possit: †nõ enim posse propriè
5 dicimus, quod actu facere nõ possumus: †nec
uila est ratio, cur hæc cõiunctiua, cùm, ad potentiam solam referatur, & postquam, etiam actũ respiciat. Alibi Bartolus[a], cùm, non ita expressam conditionem facere attestatus est, sicut postquam: & ideo legatũ Titio, cùm hęres certę ætatis esset, nõ uideri conditionale, cũ tamẽ legatũ, postquam certæ ætatis erit, conditionale
6 sit[b]. †Sed hæc sententia recepta nõ est: utranque enim esse conditionem hîc dicitur, nisi quòd hęc posterior aliquanto uberior est.

7 ¶ §. ITA DATA.) †Quoniam pluralis elocutio duorum numero contenta est[c], si quis cõditionem hanc apponat, illud facito in diebus, & ulterius aliud non exprimat, in duo-
8 bus diebus faciendum erit: † quod tamen nõ procedit, quãdo per errorem omissus est numerus: tunc enim ob incertitudinẽ uitiatur[d]. In odiosis quoq; propius est, ut imperfectam sententiam existimemus[e], & huiusmodi ora-
9 tio nullius sit effectus. †Sed & si quis promiserit aliquid dare in diebus illis, nihil agit: uidetur enim se retulisse ad communem usum loquendi, quo ita solemus tempus infinitum significare, translatione à mysticis fidei Christianæ libris accepta, in quibus, quę uel olim fuerunt, uel post innumera annorum curricula erunt, additur, in diebus illis esse facta, uel futura. Et ita aliqui[f] existimaue-
10 runt, licet articulus controuersus sit. †Ego in arbitrio iudicis consistere opinor, qui ex cõiecturis colligat, quã mẽte promissio huiusmodi facta sit.

a l. si cui legetur. §. j. de uerbor. oblig.
b l. libertis quos. §. ab hæredib. de ali. leg.
c l. libertas. §. fi. de manu. test.
d l. ita stipul. de uerb. oblig.
e Arg. d. §. fin.
f In l. eum qui cal. de uerb. oblig.

1 Facere, ad omnia facta refertur.
2 Facere pro dare capitur.
3 Facere pro soluere.
4 Facere pro numerare.
5 Facere interdum iudicare significat.
6 Facit furem qui eum solicitat.
7 Facere pro procurare.
8 Facit damnum sæpe qui patitur.
9 Facit reum qui accusat.
10 Scripta, dicta, consulta criminose, pœnali lege continentur.
11 Conuicia in maleficijs non sunt.
12 Maleficos, nocturnos incantatores lex intelligit.

1 VERBVM FACERE.) †Verbum Facere, perq; generale est, & ad quæcunque
2 facta refertur. †& quandoq; facere, interpretamur, id est, dare: unde qui facere iussus est
3 ut centum habeam[g], eam summam dare cogi potest. †quandoq; significat soluere, ut cùm dicimus quasdã esse personas, à quibus exigi plus non potest, cũ facere possint[h]: intelligit enim, cũ cõmodè soluere possint. †Interdum 4
idem est facere, q̃d numerare: unde paria fecisse dicit, qui pecuniã, quã acceperat, nume-
rauit, & id q̃d debet reddidit. †Sic & iudicare 5
hoc uerbo continet, ut cùm dicimus, factũ eius rei esse iudiciũ. Sed & iter facere dicitur, qui ambulat[i]: unde & stipulatio, iter fieri[k]. Et
hęc quidẽ hîc Iuris cõsultus. †Cæterũ 6
alijs quoq; modis accipit, ut cùm paciscimur, ne seruũ facias furẽ, aut fugitiuum, id est, ne ad furtũ fugãm ue solicites. †uel cùm 7
mãdat lex, ut soboles, quam censiti fecerint, non alienetur[l], declaramus fecerint, id est, procurauerint. †uel cùm quis promisit damni infecti uicino: in ea enim stipulatione damnum facere intelligitur[m], id est, pati. †uel 8 9
cùm aliquẽ reum facturos nos pollicemur: id enim est, reum facere, quod accusare[n], & indicare: sicut facere suspectum tutorem, est detegere, & iudici approbare suspicionis causas[o]. Sed finge constitutum, pœnas maleficiorum quæ noctu cõmittantur, duplicari, quomodo intelligentur maleficia? Et cùm dicantur quasi malefacta, uidentur nõ contineri, quæ dicta, scripta, consulta malè sint. Qui igitur noctu conuiciatus fuerit, in eam pœnã non incidet[p], & id frequentius probat. †Ego 10
nõ dubito, etiam in lege pœnali malefacta dici, quæ scripta, dicta, consulta criminose sint: cũ uerba generaliter, & quatenus sermonis proprietas fert[q], tum quoq; accipi debeant. †Sed ne conuicia hoc casu comprændantur, 11
ratio legis suadet, ex qua de his delictis significari ostenditur, quæ ex tenebris nocturnis uel facilius, uel grauiore cum noxa fierent: quod in iniuriarum crimine non est. †Sanè 12
cùm antiqui maleficos speciali nomine incantatores intellexerint[r], huiusmodiq; diuinatores, de eis potius est, ut legis uerba accipiant, cùm noctu præsertim soleant umbras euocare, & animas responsa daturas, ut Canidia apud Horatium. Quo sensu & Exodi XXII. scriptum est: Maleficum ne patiaris uiuere, id est, sortilegum & carminibus uenefica facientem. Das ist nicht mehr mode.

g l. si hæres. de leg. j.
h l. sunt qui. de re iud.

1 In contractibus, quod actum est, obseruatur.
2 Cùm de uoluntate ambigitur, uerbis standum est.
3 Voluntas colligitur ex præcedẽtibus, aut cõtractus natura.
4 Actiones in personam, neq; rem, neq; singularem successorem sequuntur.
5 Hæres in personam conueniri potest.
6 Voluntas contrahentium in primis spectatur.
7 Verba operantur secundum naturam actus.
8 Legatarius à locatore in possessionem introducitur cum obligatione quinquagesimæ.
9 In donatione petitio introductionis, & solutio quinquagesimæ sufficiunt.

i §. Cato.
k d. l. j. de his qui dete.
l l. cum satis. de agr. lib. xj.
m l. Proculus. de dam. inf.
n l. si uerit. C. de fid instr.
o l. ij. C. de usu. pup.
p Bar. l. aut facta. de pœn.
q l. eum lege. de testa.
r Rub. C. de maleficis.

10 *Conductor ius suũ alienat nõ requisito locatore, saluo eius iure.*

1 IN CONVENTIONIBVS.) †Certissimi iuris est, in contractibus, siue bonæfidei, siue stricti iuris sint, id in primis obseruandũ, quod actum est, etiam si uerba impropriè accipiantur: †alioquin nisi de uolũtate cõstet, à uerbis nõ recedimus. †Constat autẽ quandoq; expresse[a], puta expręfationibus, uel prędecenti tractatu; quandoq; tacitè[b], ut qa natura cõtractus, qualitas rei, personæ, cõtrahentium consuetudo, eius quod actum est, coniecturam inducant. potestq; hoc in responso exemplum accipi: fundus enim emphyteoticarius, uel uectigalis, & ad hæredem conductoris, & ad successorem particularẽ, nisi aliud actum sit, transferri potest. Quid ergo si contrahentes pacti sint, ut ad hęredes transeat? Et uidebatur eam pactionem propriè intelligi debere, tum ex communi regula, qua cauetur, in casibus dubijs à proprietate sermonis nõ esse recedendum[c]: tum quia aliàs pactio esset superflua: cùm enim ex tali contractu & hæredes & legatarij admitterentur, nisi per huiusmodi pactionem diceremus censeri legatarios exclusos[d], nónne nullius esset momenti? quæ interpretatio fugienda est. †Accedit his, quòd magna subest ratio, cur hæres solùm admittendus sit, non autem legatarius: esset enim non modicum detrimentum domino, qui ad uersus legatarium nullam actionem personalem haberet, cùm actiones in personam, neque rem ipsam, neque singularem successorem sequantur[e]. †de hærede ergo solùm debuisset intelligi, qui ipse in personam conuenirí potest. †Sed tamen Papiniano aliter uisum est: quoniam uoluntas contrahentium ante omnia spectanda est, etiam quòd aliud dictum sit. †Voluntatis autem coniectura ex natura contractus colligitur: & licet debeant uerba intelligi, ut effectus alicuius sint, non tamen operantur nisi secundum naturam actus: idq; & Baldus[f] & Alex.[g] responderunt. †nec probabile aliquod damnum locatori infertur, cùm non possit legatarius propria autoritate possessionem ingredi, sed ab ipso introducendus sit: quo tempore eum in dominum agnoscet[h], secq; obligabit, quinquagesimamq; illi, quod præmium uulgò Laudatorium uocant, prestabit. †Et quod in legato dicitur, in donatione quoq; locum habere receptum est: nec enim tunc aliqua denunciatione opus est, sed satis est petitio introductionis, & solutio quinquagesimæ. Nec distinguitur, locator emphyteotici fundi sit priuatus aliquis ciuis[i], uel respublica, uel ecclesia: †poterit enim conductor ius suum per legatum uel donationem transferre, etiam eis irrequisitis, dum saluo eorum iure & citra fraudem alienet[k]: & ita crebrius approbatum est. Qua autem ratione uectigales agri ciuitatũ locari solerent, ex Iul. Hygino à nobis traditum est Dispũctionum libro III. cap. X. Sed & quibus casibus appellatio hęredis ad singulares successores pertineat, suprà attigimus[l].

tur: dandi, soluendi, numerandi, iudicandi, ambulandi.

IDEM LIB. II. RESPONS.

LEX CCXIX.

IN cõuentionibus cõtrahentiũ uolũtatẽ potius, cẽ uerba spectari placuit: cum igitur ea lege fundũ uectigalem municipes locauerint, ut ad hæredẽ eius, qui susceperit, pertineret, ius hęredum ad legatarium quoq; transferri potuit.

1 *Liberorum nomine omnes descendentes continentur.*

2 *Liberorum nomen strictè ad trinepotes porrigitur.*

3 *Filiorum appellatione, propriè descendentes non comprehenduntur.*

4 *In fauore, filij nomen, etiam nepotes continet.*

5 *Vbicunq; uersatur fauor, largè uerba accipienda sunt.*

6 *Beneficia principum largam interpretationem recipiunt, priuilegia strictam.*

7 *Semper actus interpretari debet, ut ualeat.*

8 *In ultima uoluntate, filij nomine & nepos continetur.*

9 *In statutis filius nepotem continet.*

10 *Nepotes filiabus præferuntur, quia & filij.*

11 *Sicut filia non succedit, ita nec ex ea nepos.*

12 *In dando tutore, filiorum appellatione nepotes minimè ueniunt.*

13 *Vbi uersatur odium, ibi filiorum nomine nepotes non continentur.*

14 *Odium non directum nepotes non excludit.*

15 *Cum filij interdicta alienatione grauentur, etiã nepotes intelliguntur, si & institutione non contineantur.*

16 *Verba eadem, eandem quoque recipiunt interpretationem.*

17 *Vbicunq; ijsdem uerbis institutio & substitutio concepta est, filij & nepotes continentur, contra Decium.*

18 *Prohibitio in rem concepta, per filios & nepotes complectitur.*

19 *Quoties ratio dispositione generalior est, filiorum nomen & reliquos descendentes continet.*

20 *Dispositio de filijs, alterius respectu, non comprehendit nepotes.*

21 *Coniectura nepotes à filio excludit.*

22 *Quoties conditio uel causa fauorem respicit filiorum, & nepotes continentur.*

23 *Cùm principaliter fauor filiorum spectatur, non ueniunt nepotes.*

24 *Verborum proprietas in conditionibus maximè attenditur.*

25 *Vsus loquendi nepotes à filijs separat.*

26 *Filius nepotes excludit, dum eius significatio restringitur.*

27 *Vbi qualitas inhærens, dispositioni causam præbet, filium non egreditur.*

28 *Cùm nepotes alio quàm filiorum nomine propriè dici poterat, non procedit extensio.*

29 *In contractibus aduersus eum interpretamur, pro quo pactio concepta est.*

30 *Conductus fundus pro se & hæredibus, legari potest.*

31 *Hæres legatarium impropriè continet.*

32 *Beneficiarius fundus dicitur feudum.*

33 *Feudum concessum filijs, & nepotibus competit.*

34 *Contractus feudi latè interpretamur.*

35 *Sanguinis continuatio & in nepte est.*

10 *Conductor ius suũ alienat nõ requisito locatore, saluo eius iure.*

a *Titia. l. ita tip. de uer. oblig.*

b *semper. in tip. j. tit. j.*

c *nõ aliter. de a. j.*

d *quando. de t. j.*

e *n. de cont. pt.*

f *l. rub. C. de rab. empt. ex. consil. j. col. ij. in 5*

g *j. C. de iure pt.*

h *C. de fund. tr. lib. xj.*

i *l. hæredis. ẽ. eod.*

k *l. ij. C. ne rei dom.*

l *l. hæredis. ẽ. eod.*

1 LIBERORVM.) †Liberorum appellatio ne nepotes, & pronepotes, cæterosq; descendentes contineri certum est, idq; exemplo XII. tabularum, quæ primam successionis causam liberorum esse uolebant, & de omnibus descendentibus intelligebāt. Quo sensu & prætores in edictis acceperūt, ut cùm patroni liberos in ius sine uenia uocari prohibuerūt[a]. †strictè tamen hæc uox quandoq; accipitur, & usq; ad trinepotem solùm intelligitur, & ita ueteres existimabāt, quod Pomp. & Paul. refert[b]. Sed C. Cassius & Vlpianus, & in hoc responso Callistratus latius pertinere existimauerunt, & in infinitum dici, idq; tanquam honestius meritò obtinuit. Cùm igitur nomen liberorum sit collectiuum plurium graduū, qui fratrem & eius liberos instituit[c], ordine successiuo uocasse uidebitur: quod nō est receptum, si filios dixisset[d]: †propriè enim appellatione filij, nepotes & deinceps descendentes non contineri uerius est, sed ex interpretatione tantùm: quo in tractatu quid ipse sentiam, suprà explicaui[e]. In præsentia, quod ab alijs cōmuniter traditum sit, recitabimus: & quadrupliciter in hoc distingui à maioribus solet: aut enim filijs prouidetur, aut grauantur, aut de eis uersus alium fit mentio, aut in conditione ponuntur. †In prima specie appellatione filiorum comprendi nepotes receptius est[f]: †cùm enim actus hic fauorabilis sit, debet lata significatio accipi, & hoc siue in testamentis, siue in legibus, siue in beneficijs principum loquamur: †sit enim in his amplior interpretatio[g], licet in priuilegijs sit cōtrà. †Si igitur pater filios suos instituat, etiam nepotem ex filio præmortuo instituisse uidebitur: quod tamen uariè acceptum est, aliquibus ideo institutum cēsentibus, quia nisi ita interpretaremur, præteritione testamentum rumperetur: interpretamur autem semper ut actus ualeat. †alijs, ne durum, absurdum ue aliquid consequatur, quale est cùm à parentibus filij separarentur, uel melioris fierent conditionis nepotes quàm filij, idq; genus similia. alijs, quoniam dispositio in futurum cōfertur: cùm enim uerisimiliter dubium sit, an in id tempus filij uel nepotes existant, debet mens testatoris largius accipi, ut non existentibus filijs, nepotibus prouisum uideatur, ut etiam in facti quæstione consultus Alexan.[h] respondit: quæ declarationes dubitationem nullam habent, cùm generaliter propter fauorem ea interpretatio ex Doctorum frequentiore sententia procedat: †unde & in municipalibus statutis idem obseruatur. Finge cautum esse[i], ut filij masculi exclusis fœminis succedant, nūquid nepotes etiam ipsi præferētur: †Et responsum est, præferri: ratio enim eius legis est, ut agnatis saluæ sint facultates: quæ ratio in nepotibus locū habet, & tametsi in lege expressa non sit, ab ea tamen argumētari nos posse receptius est[k]: cū enim hoc beneficium à lege patri cōferatur, ut fœminā excludat, debet etiam in nepotem eiusdem sexus perpetuari[l], qui in successione patris sui locum tenet, eiq; subrogatur: nam & cum filia propter fauorem filij masculi excludatur, masculo ipso superstite nepote defuncto, idē fauor durat: unde etiam si ipsa mascula sobole relicta decederet, nihilominus frater, eiusue filius ei soboli præferrentur: quoniam fauor propter quem ipsa exclusa fuit, nō extinguitur: †& sicut filia ipsa succedere non potuit, ita & ex ea nepos repellitur, ut amputata radice, rami quoq; decidunt[m]. Et huius interpretationis, uti diximus, causam præstat fauor, quo cessante, interpretatio quoq; non admittitur. †Et ideo cùm quis tutorē filijs dedisset, non censeri nepotibus prouisum Vlpianus respondit[n]: tum quia respectu tutorū nullus est fauor, imò onerosa est tutela: tum quia non multum inde commodi nepotibus oritur, cùm cessante testamento, de tutore illis per iudicem prouidendum sit: & ita Bartolus sentit. †In sequenti specie, filiorum uerbo non contineri nepotes certius est: unde qui filios exhæredat, nepotes exhæredes fecisse non uidebitur[o]: odiosum enim hoc est: quod & in dispositione legis proditum est. Et ideo lex Iulia, quę ius patri facit filiam adulteram occidendi, in nepte nō habet locum[p]: idemq; dum prohibet Senatori filiam eius ducere, qui artem ludicram exercuerit: poterit enim in nepotis matrimonium conuenire[q]. Nam cùm leges huiusmodi merum odium filiorū & quidem principaliter sapiant, meritò nepotes non continebuntur. †Quòd si directò odiosę non essent, aliud respondendum fuisset: ut in Senatusconsulto quo tutor pupillam sibi uel filio suo nuptui collocare prohibet: nam nec nepoti quidem impunè collocabit[r]. Sed quid iuris esse dicemus, cùm testator filijs alienatione bonorum interdixit, an nepotibus quoq; uetitum credemus[s]? Et non uideri tradi-

CALLISTRATVS LIB. II. QVAESTIONVM.

LEX CCXX.

Liberorū appellatione, nepotes & pronepotes, cęterique qui ex his descēdūt, continentur: hos enim omnes liberorū appellatione lex XII. tab. comprendit. Toties enim leges necessariū ducūt, cognationū singularū nominibus uti, ueluti filij, nepotis, pnepotis, cæterorúmue qui ex his descēdūt, quoties non omnibus, qui post eos sunt, præstitum uoluerint, sed solis his succurrerēt, quos nominatim enumerarent. At ubi nō pſonis certis, non quibusdam gradib. præstatur, sed omnibus qui ex eodē genere orti sunt, liberorum appellatione

a l. sed si. §. fin. de in ius uoc.
b l. Iurisconf. de grad.
c c. Raynutius. de testa.
d l. Gallus. §. j.
e l. filij. l. iusta. l. natorum.
f l. Lucius. de hæred. insti.
g l. sed & si. §. j. de exc. tut.
h Consil. 9. in 1.
i Alex. consil. 27. in 3.
k l. quānis. C. de fideicōmiss.
l l. Gallus. §. ita decidum. de liber. & posth.
m l. si uiua. C. de bon. mat.
n l. quod si nep. de test. tut.
o l. j. §. quæritur. de uen. in spic.
p l. patri. de adult.
q l. ex tal. de ritu nupt.
r l. 5. consultus. de rit. nupt.
s Gl. §. non igitur. de rest. fi.

ri traditum eſt: huiuſmodi enim prohibitio odioſa eſt. ſed hæc concluſio aliquo modo re
15 ſtringenda eſt. † Pone inſtitutos filios, & ne alienent grauatos: ſi enim in uerbis inſtitutionis nepotes contineantur, cur non & in uerbis prohibitionis comprædi de
16 bent? † Conſentaneum certè eſt, eadem uerba eãdem recipere interpretationẽ, nec eſt ueriſimile uoluiſſe patrem minus oneris nepotibus impo ni, quàm filijs im
17 poſuerit. † Et quod in hac prohibitione dixímus, in fideicommiſſo quoque reſpondendũ eſt, ut fideicommiſ ſo filijs iniuncto, nepotes non conti neantur [a], niſi ſub ijſdem uerbis inſtitutio ſubſtitutioq; concepta ſit: tametſi imprudenter hac in re labi mi
18 hi Decius uideatur [b]. † Pone rurſus, uerba prohibitionis, hæredibus filijs inſtitutis, in rem cõcepta eſſe: ut quia dictum eſt, ueto bo na mea uendi, quia uolo ut ad illos & illos peruenianť: uidetur enim hoc caſu eſſe etiam nepotibus interdictum, & ita etiam cenſuit
19 Alexander [c]: † quod multò magis dicendum eſt, cùm ratio diſpoſitione generalior eſt: ut cùm quis prohibuit alienationem filijs, quia uolebat bona perpetuò in familia remanere, hoc enim caſu omnes deſcendentes prohibi ti cenſebuntur [d]. quod & reſponſum eſt, cùm teſtator fratris fidei commiſiſſet, ut hæredita tem filijs reſtitueret, quia mentis ſuæ erat, ne bona extra familiã peruenirent: petent enim fideicõmiſſum nepotes quoque, & cęteri deſcendentes: & ita contrà quàm Iaſon reſpon
20 derat, ex facto iudicari uidi. † In tertio caſu, cũ de filijs alterius reſpectu diſponitur, nõ comprædi nepotes conſtat, niſi dura aliqua ſeparatio induceretur, ut cùm quis ancillam cum filijs legat: tunc enim Papyrij Frontonis reſponſum, cuius hic Calliſtratus memi nit, attendendum eſt: cùm non ſit ueriſimile, uoluiſſe teſtatorem à patribus ſuis filios ſepa
21 rari [e]. † Idem ſi aliqua alia coniectura hoc ſuadeat, quales ſunt quas ſuprà retulimus, quãdo aliàs actus effectum non ſortiretur, uel abſurdum aliquid conſequeretur, uel conſuetudo ſermonis ita ſuaderet, & ſi quæ aliæ ſunt ſi
22 miles [f]. † In ultima ſpecie concludendum eſt, quoties conditio uel cauſa fauorem filiorum reſpicit, etiam nepotes eo ſermone contineri: uerbi gratia, Lex dicit [g], ſi mater filijs tutores non petierit, ius uendicandorum bonorum non habeat: illis enim uerbis etiam quæ nepotibus tutores non petierit, ab hæreditate repelletur: nam actus hic filijs ipſis fauorabilis eſt. † quòd ſi de fauore filiorum principaliter non agatur, aliud eſt: ut in eo exemplo, cùm lex à tutela eum excuſat, qui tot filios habuerit: nõ enim nepotes excuſatiõis cauſam præſtarẽt, niſi lex liberorum uerbo uteretur [h]: principaliter enim hoc caſu de patris, non autem filiorum fauore agitur: † unde cùm filiorũ fauor non urgeat, à proprietate uerborum nõ recedimus, quę in conditionib. maximè attenditur, et primum locum in caſibus dubijs tenet [i]. Excipiuntur tamẽ aliqui caſus, in quib. filiorũ appellatiõe generaliter dicendũ eſt, nepotes non ſignificari. † Primus eſt in cõmuni loquendi uſu: ex conſuetudine enim aliter filios, aliter nepotes appellamus: & ita ſentit Accurſius [k]. Sed Doctores non adducunt, niſi probaretur huiuſmodi cõſuetudo, nec ex ſermone uulgari ad Latinum probabile argumentum deduci poteſt [l]. † Secundus caſus eſt, quoties lex ex aliqua cauſa ſignificationem eius dictionis coarctat: ut cùm fructus in quartam, quæ ex Falcidia debetur [m], nõ imputari, quamuis teſtator iuſſerit, lex Iuſtiniani præcepit, ſubijciq; eo præcepto nepotes non alligari. Idemq; in hoc reſponſo, cùm leges neceſſarium ducũt cognationum ſingularum nominibus uti, quia non omnibus præſtitum uoluerint, ſed his ſolis quos nominatim enumerant: ut cùm diuus Pius conſtituit [n], ne liberi decurionum uſq; ad pronepotes torqueri poſſent: uel cùm uſque ad eum gradum concedit lex ei ſuccedi, qui inceſtas nuptias contraxerit [o], & ſi qua ſimilia. † Tertius caſus eſt, cùm de filio non diſponitur, ea ſolùm ratione, quia ſit filius, ſed etiam reſpectu alicuius qualitatis ei inhærẽtis: nam diſpoſitio huiuſmodi ad eum non refertur, cui ea qualitas nõ inſit: ueluti cùm lex filium ſpurium inſtitui prohibuit: non enim exiſtimabitur uetita inſtitutio legitimi, ex filio ſpurio, nepotis: in eo enim qualitas illa deficit [p]. Idem in municipalibus ſtatutis, quæ excluſa filia, filios maſculos ad ſucceſsionem admittunt, nõ erunt admittendæ neptes, cùm qualitas maſculina illis deſit: quod & ab Alexandro [q] reſponſum eſt, in eo qui filium primogenitum ad fideicommiſsi petitionem uocauerat. † Quartus caſus eſt, cùm ſub alio nomine poteſt cenſeri magis propriè nepotes uocatos, quàm ſub nomine filiorum: ut ſi fratri meo, & eius filijs, & deſcendentibus fideicõ-

23 24 25 26 27 28

comprænduntur. ¶ Sed & Papyrius Fronto lib. IIII. Reſponſorum ait: Prædio cum uillico, & cõtubernali eius, & filijs legato, nepotes quoque ex filijs contineri, niſi uoluntas teſtatoris aliter ſe habeat: filij enim appellatione ſæpe & nepotes accipi, multifariam placere. ¶ Diuus quoque Marcus reſcripſit, nõ uideri ſine liberis defunctũ, qui nepotem ſuum hæredem reliquit. ¶ Præter hæc omnia, natura nos quoque docet, parẽtes pios, qui liberorum procreandorum animo, & uoto uxores ducunt, filiorum appellatione omnes, qui ex nobis deſcendũt, contineri: neq; enim dulciori nomine poſ

a Dec. conſil. 18. uerſ. ult.
b Conſil. 95.
c diui. arg. l. 20. §. fratre. leg. ij.
d pater fil. §. indum. de le x. ij.
e uxorẽ. §. cõ abinæ. de le a. ij.
f alimenta. §. bertis. de ali. g. ij. §. ſi ma r. ad Tertul.
h l. ij. §. hoc autem. de excuſ. tut.
i l. Meuius. de cond. & dem.
k Gl. Inſtit. qui dar. tut.
l Alex. d. conſil. 26.
m l. iubemus. C. ad Trebellia. Dec. conſ. 87
n l. à diuo. C. de quæſt.
o l. ſi quis inceſti. C. de inceſt. nupt.
p l. fin. de natu. lib.
q Conſ. 123. in 1

mittam: admittuntur enim prius filij quàm nepotes [a], tanquam prius nominati, cùm de nepotibus potius uerbo descendentis, quàm uerbo filij actũ censeatur: sub illo enim propriè, sub hoc non nisi per interpretationem cõtinerentur: idq; Decius respõdit [b], & mihi non displicere suprà attestatus sum. †Quintus casus est in contractibus: in eis enim fit interpretatio ad uersus eũ, pro quo pactio cõcepta est [c]: & ideo si quis accipiat emphyteoticũ fundum pro se & filijs, nepotes non admittentur [d]: & ita quamplurimis uisum est. †quæ sententia apertissimè falsa est, cùm suprà traditum legerimus, eum qui pro se & hæredibus huiusmodi fundum conducit, etiam legare posse: †atqui magis im propriè appellatione hæredis legatarius cõprænditur [e], quàm filij appellatione nepos. †Illud receptissimum est, clientem, cui beneficiarius fundus (feudum uocant) †pro se & filijs conceditur, etiam nepotibus, cæterisq; descendentibus relinquere posse: †hic enim contractus latissimam interpretationem propter beneficij naturam recipit [f]. Qua ratione idem & in donationibus dicendum esset: fauorabilis enim hic contractus est. Sextus casus est, cùm de filijs fit mẽtio ex proprio corpore natis: nam uidetur nepotes non contineri, & hos præsertim qui ex filiabus nati sunt: & sic ab aliquibus responsum comperi [g]. †Sed in hoc opinatissimi scriptores dissentiunt: sanguinis enim continuatio in nepte quoq; est [h]: nisi igitur alia coniectura adsit, quæ nos in aliam partem deducat, promptius est ut pro nepotibus pronunciemus [i].

a l. cum ita. §. fin. de lega. ij.
b Consil. j. in fi.
c l. uectibus. de pact.
d Ias. §. instituens.
e ẽ. l. prox.
f Ias. d. §. instituens.
g Guid. Pap. q. 353.
h Alex. l. ex facto. §. fin. ad Trebell.
i d. l. Lucius.

1 *Pupillus à falso tutore læsus, restituitur.*
2 *Falsus tutor quis.*
3 *Quod nullum est, actus nomen non habet.*
4 *Iuramentum de obseruandis statutis, uera tantùm intelligit.*
5 *In facto inutiliter actum, nomen actus retinet.*
6 *Libellus licet inutilis, libellus tamen dicitur.*
7 *Episcopus hæreticus, tanquam non sit, habetur.*
8 *Actus iuris uel propter enunciationem uel affectum, quamuis inutilis, nomen retinet.*
9 *Rex, Cæsarem dominum non cognoscit, facti, non iuris est.*

1 PAVLVS.) †Quod falso tutore autore gestum est, per in integrum restitutionem emendat prętor, & quanti ea res est aduersus eum qui dolo fecit, actionem dat [k]. †Declarat hic Iurisconsultus, quis dicatur falsus tutor: & cum esse interpretatur, qui uerè tutor datus non est: uel qui datus est, sed perperàm & inutiliter, ut qui habenti alium tutorem datus est [l]: sicut & falsum testamentum dicitur, quod nullum, uel inutile est: idemq; in modio iniquo. †Et hinc accipi argumentum potest, tutorem inutiliter datum, propriè tutorẽ nõ dici [m], & ideo adiectione illa falsi distinguit: unde consequens est, ut hic probetur quòd cõmuniter traditũ est, quod nullũ est actus nomen propriè non habere, si actus iuris ciuilis sit: qua ratione testamentũ nullum, non est propriè testamentum [n]: stipulatio nulla, non est stipulatio [o]: sententia nulla, nõ est sententia [p]: quod non in iudicijs solùm, sed & in compromissis ,pcedit. Sic & electio nulla, non dicitur electio [q]: & cessio perperàm facta, nõ habet cessionis nomẽ: †& qui iurat se statuta obseruaturum [r], de his quæ nullo iure ualent, iurasse non intelligitur. Sic & alienasse emphyteota non dicitur [s], qui uenditione nulla, & non solenni distraxit. †Quòd si nomina facti, nõ autem iuris sint, quod inutiliter actum est, propriè nomen seruat. †Vnde libellus incertus, uel citatio inutilis [t], nomen suum seruant, licet in effectu non obligent [u]. †Sic & episcopus inutilis, uel hęreticus, episcopus propriè est, tametsi perinde habeatur [x] ac si non esset. Eadem ratione etiã inutilis maritus [y], nomen mariti seruat, quamuis legis interpretatione eius uxor orbata existimetur. †Sanè plerunque accidit, ut etiam actus iuris sub uero nomine designentur, licet casi & inutiles sint: quod quandoque fit enunciationis causa, ut cùm lex matrimoniũ nullum, uel diuortium simpliciter suo nomine appellat [z]: quandoq; per locum qui ex affectu dicitur [a], ut cùm Titium rem suam emisse scribimus, nimirum indicantes, hoc eum egisse, ut rem emeret: quandoq; actus sustinendi causa, ut cùm iussus est quis hæreditarium seruum manumittere, & deinde hæres esse [b]: sufficiet enim uel de facto manumittere, ut adire possit. Sed & lex Pontificia [c]: †Rex, inquit, Cæsarem in dominum nõ recognoscit: quod de facto interpretantur plerique: hoc enim uerbum magis ad factum, quàm ad ius refertur.

k l. j. l. nouissi. quod fil. tut.
l §. interdũ. Instit. de cur.
m l. iij. de test. tut.
n l. ij. §. j. quemad. test. ape.
o l. j. §. sed si ma hi. de uer. obl.
p l. iiij. §. cõdemnatiũ. de re iu.
q Bar. l. filium. de leg. pref.
r Feli. c. ex tenore. de rescrip.
s Bald. l. ij. de epis. audi.
t l. j. in prin. de fer.
u c. j. de pref.
x c. inter. de transl. prel.
y l. fi. C. ad leg. fil. de plag.
z l. quod Seruius. de cond. ob turp.
a l. Labeo. ẽ. eo.
b l. mulier. §. j. de cond. inst.
c c. per uenerabilem. qui filij sint leg.

1 *Pecunia mobilia & immobilia, etiam iura continet.*
2 *Iussus pecuniam omnem restituere, etiam de actionibus intelligitur.*
3 *Numi & pecuniæ non est una significatio.*
4 *Pecunia strictè, numerata dicitur.*
5 *Denarius est argenti drachma.*

1 PECVNIAE nomine.) †Pecuniæ significationem uario modo accipi [d], suprà demonstrauimus: & quandoque latius patêre, quàm ut id quod in numerato est, solùm cõprendat:

d l. pecuniæ. ẽ. eod.

uerè dici, qui tutor non est, siue habenti tutorem datus est, siue non: sicut falsum testamentum, quod testamentum nõ est, & modius iniquus, qui modius non est.

HERMOGENIANVS LIB. II. IVRIS EPITOM.

LEX CCXXII.

PEcuniq nomine, nõ solùm numerata pecunia, sed omnes res mobiles & immobiles continent.

LATAE CVLPAE nomine, ...

prændat; mobilia enim & immobilia complectitur, atque etiam iura, cęterasq; huiuſmodi res incorporales: quapropter ſi tibi pecuniã, quam Titius debet, donauero, actionẽ quoque donaſſe uidebor [a]; †hincq; apparet, pecuniæ uerbũ uniuerſale eſſe, ut meritò Senatuſcõſultum Trebellianũ in eo locum habeat [b], qui pecuniam omnem reſtituere rogatus ſit: de iuribus enim actum quoq; intelligetur. cuius rei rationẽ aſsignat hãc Accurſius, quia omnes res in pecuniam conuerti poſſunt, idq; IIII. Ethicorum Ariſtoteles ſenſit. †Sed hac ratione etiã cùm numum dicimus, aliud quàm quod in mone ta eſt, ſignificaremus, parq; eſſet numi & pecuniæ notatio [c], quod falſum eſt. Verius igitur [d] quod Auguſtinus in libro de doctrina Chriſtiana tradit, dum, Totũ [e], inquit, quod homines in terra habent, quorumq; domini ſunt, pecunia dicitur: quia antiqui quod habebant, in pecoribus habebant. Sane reſtringitur hæc ſignificatio quandoq; ex ſubiecto argumento. †Pone, in ſermone hominis illiterati & idiotæ [f], facta eſt pecuniæ mentio, intelligemus anguſtè de pecunia numerata [g], quam & uulgares denarios uocant, †cùm denarius propriè ſit decem aſſes, hoc eſt, argenti drachma [h].

omnes res, tam ſoli, cq; mobiles, & tam corpora, quàm iura continentur.

PAVLVS LIB. III. SENT.

LEX CCXXIII.

LAtæ culpæ finis eſt, nõ intelligere id, quod omnes intelligunt. ¶ Amicos appellare omnes debemus, non leui notitia coniunctos, ſed quibus fuerint iura cũ patrefa. honeſtæ familiaritatis quæſita rationibus.

1 Culpa nomen generale eſt, & dolum continet.
2 Culpa ſimpliciter de leui accipitur.
3 Lata culpa dolo proxima.
4 Gratia & facilitas nimia, excuſat à dolo.
5 Qui dolum præſtat, de lata quoque culpa accipitur.
6 Leuis culpa quid.
7 Amicitiæ triplex conditio.
8 Amicus alter ipſe.
9 Amicitiam, honeſta conſuetudine initam, leges accipiunt.
10 Cognationis fluuor ad arctiſſimos amicos extenditur.
11 Effectus arctiſſimi amoris.
12 Amici filij, ſubſtituto per fideicõmiſſũ ſimpliciter præferũtur.
13 Amicus ſine ſpeciali mandato agit.
14 Amici fides numero teſtium conualeſcit.
15 Iudex de amicorum teſtimonijs arbitrabitur.
16 Magna affectio ueritatem impedit.
17 Viſus ad amicitiam non requiritur neceſſariò.

1 LATAE CVLPAE.) †Culpæ nomen generale eſt, & dolũ quoq; cõprendit: qui enim dolo fecit, utiq; in culpa eſt. Vnde qui promiſerit damnũ præſtare, qd ſerui mei culpa cõtigerit, ſi quid doloſe deliquerit, ut quia furtũ fecerit, reſarcire quoq; tenebit. †Solent tamen Iuriſcõſulti [i], cùm culpã nõ præſtandã ſimpliciter dicunt, de leui intelligere: lata eñ cùm dolo proxima ſit, ferè ſemper præſtanda eſt. †Dicitur autẽ dolo proxima duob. modis, aut quia præſumptã in ſe fraudem cõtineat [k], ut cũ nõ eam diligentiã in rebus alienis quis adhibuit, quã in ſuis; aut quia tam ſupina & inexcuſabilis culpa eſt, ut tametſi nõ præſumat fraus, parũ tamẽ ab ea diſtet [l]; ueluti cùm quis in gratiã amici negligẽs fuit: †licet enim gratia & nimia facilitas excuſet à dolo, proxima tamẽ illi eſt. †Et ideo regulariter proditũ eſt, cùm lex aliquẽ dolũ præſtare tenere dicit, etiã de lata culpa intelligi: qd tamẽ quẽadmodũ accipiẽdum ſit, infra tractabimus [m]. Quis aũt huius culpę ſit finis, id eſt definitio, ſuperius diſputauimus. †At leuis culpa ſic definiri poteſt, ut ſit negligentia, qua quis in rebus alienis eam curã non adhibet, quam cæteri patresfamiliâs ſolent, tametſi in ſuis minimè diligentior ſit.

¶ §. AMICOS.) †Pluribus modis accipitur amicitia: eſt enim quædã maxima, & penitus inhærens animis inuicem ſe amantiũ, cuius multa exempla cõmemorat Lucianus in dialogo qui Toxaris inſcribitur, quamq; Græci †ſic explicãt, σώματα δύο, ψυχὴ μία, ut eadẽ anima duobus in corporib. eſſe uideatur, quòd idem utercq; uelit, nolitq;. †Alia eſt, quę hic deſcribitur, nõ quidẽ tam ardens, ſed tamen nõ leuiter cõiuncta, & honeſta cõſuetudine introducta: & de hac proditũ eſt leges accipiendas eſſe, quæ cauſa amicitiæ aliquid indulgent [n], uel uetant: prior enim illa, cum Heſiodi Erigone ad ſuperos, opinor, receſsit, & nuſquã in humanis habitat. Eſt & alia uulgaris, qua cõgerrones, idq; genus ſocij etiamnũ uulgò amicos ſe inuicem appellãt: ea ex leui notitia contingit, & inter improbos quoq; plerunq; eſt. †Sunt autẽ arctiſsimæ illius amicitiæ cauſa pleraq; cõceſſa, & quicquid cognationis fauore introductũ eſt, id omne ad huiuſmodi amicos extenditur [o]: quæ enim maior poteſt eſſe cõiunctio? †Hinc aliqui tradiderũt, liciti eius amoris ardorem, uim clauſulæ codicillaris habere [p]: aliqui reuocationẽ clauſulæ derogatoriæ inducere, quæ in priore teſtamento adiecta ſit [q]; †aliqui in ſubſtitutione fideicommiſſaria ſimpliciter facta hoc operari, ut amici ſui filij ſubſtituto præferant [r]. †Sunt & qui ſicut cõiunctum, ita & amicũ abſq; mandato ad agendũ admitti crediderint [s]. Quæ omnia uera eſſe ego arbitror in priore illa amicitia, quæ uſqueadeò noſtris temporib. rara eſt, ut cuiuſdam prodigij loco ſit, ſi uſquam gentiũ reperiatur. †Sed nunquid amicus ad teſtimonium admiſſus pro amico probet [t]? Et de fide diminui illi conſtat, & ideo ex numero teſtiũ conualeſcere poſſet, ut ſi, ubi aliàs duo ſufficerent, tres amici reciperentur. Addunt aliqui tam immenſam amicitiã poſſe deprendi, ut nõ ſolũ diminuereẽ, ſed omino eleuareẽ [u]. Cõtrà Bal. [x] cùm amicitia uirtutis & fidei nomen ſit, nõ eſſe admittendũ, ut ꝓpter eã fidei

l. l. ſi ſer. §. fi. de ſti. ſer.
ã quod. in. ad Treb.
gatores. §. d ait. de ar
l. talis. de a. iij. j. totum.
t. l. uxorẽ. ega uerat. lega. iij.
ad Macc. d. cl. exiui. orrò. e. tit.
quod Ner a. depoſ.

l l. ſi procur. in fin. mand.
m l. magna.
n l. ſciendum. §. ſi alicuius. ſ. de legatio.
o c. requiſiſti. de teſta.
p Bald. l. ſi iure. C. de teſt. manumiſſ.
q Rom. conſil. 179.
r Barbat. l. cum acutiſſ. col. 17
s Iaſ. l. exigẽdi. C. de procur.
t l. ij. de teſti.
u Felin. c. quoties. de teſt.
x Bald. l. cos. C. de teſti.

15 minus testi adhibeatur. †Sed in hoc deuentũ est, ut amicitiæ causam iudex inspiciat, & si ex societate ociosa, uel non multum egregia, nec seueris uiris laudata cõsuetudine prouenisse deprænderit, summamq; esse, nihil eis fidat, & ita arbitretur:

16 †magna enim affectio ueritatẽ prorsus impedit[a]. †Nec

17 refert ad amicitiã se inuicem unquã uiderint aliqui, uel id minus, cùm ex fama & bonis operibus sæpius accidat[b], ut inter ignotos quoque nõ uulgaris dilectio exoriatur. Sanè nõ omnis qui parcit, amicus est[c], nec omnis qui uerberat, inimicus, ut Augustinus ait.

a 3.q.5.accusatores.

b 29.q.1.c.j.

c 5.q.5.c.non omnis.

1 Vincula tam publica q̃ priuata censentur.
2 Custodia publici iuris est.
3 Iudex ex leuissima suspicione præuia, qualicunq; uestigatione ducit in carcerem.
4 Iudex nullam pœnam sustinet, innocentem uinciens.
5 Actio iniuriarum iudicem puniu eualuter, qui temerè innocentem capit.
6 Reus captus, à religione sacramenti ueritatis non liberatur.
7 Rei carcere tantum custodiæ causa concluduntur.
8 Ob debitũ fiscale, & qui condemnatus est, carceri mancipatur

VENVLEIVS LIB. VIII. STIPVL.

LEX CCXXIIII.

Vlinculorũ appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodiæ uerò, tantum publica custodia.

TRIPHONIVS LIB. I. DISP.

LEX CCXXV.

FVgitiuus[d] est, nõ is qui solũ fugiẽdi cõsiliũ à dño susceperit, licet id se factum capi, & in carcerem detrudi quisquam possit? Peritiores negant, nisi fiscale sit nomen[l], cõtumaciaq; accesserit: uel nisi aliquis iam condemnatus sit, quo casu cedendo bonis liberatur[m]. At olim lege XII. tabularum aliud erat, cui per desuetudinem rectè derogatũ fuisse, apud Gellium Cæcilius Iurisconsultus disputat.

l l.nemo cæt. C. de exact. trib.

m l.j. C. qui bonis ced.

1 Venditor mãcipij, uitia indicare cogitur.
2 Errones post uagationes reuertuntur.
3 Fugitiuus est, qui actũ fugæ adhibuit.
4 Verba iactatoria nõ obligant.
5 Iactator cædis quæstioni tantum potest subijci.
6 Nemo ex confessione extra iudicium facta, torquetur.
7 Voluntas sæpe pro exercitio capitur.

1 VINCVLORVM.) In uinculis esse dicitur, quicunque uinctus est, siue publicè à magistratu, siue priuatim, ut seruus à domino. †Custodia uerò ad ius publicum pertinet, cùm quis in carcerẽ detrusus, uel sub custodia magistratuum est. †Potest autem qui tribunali præest ex qualibet leuissima suspicione eum, quem nocentẽ arbitretur, in carcerem ducere[d]: oportet tamen qualemqualem uestigationem præcessisse, ne iniuriam faciendi causa hoc mandasse uideatur[e]: †quo casu grauaretur eius opinio, licet pœnam aliquam non subeat. †Solùm enim in ciuilibus receptũ est, ut iudex iniustè aliquem in carcere retinens, actione iniuriarum conueniri posit[f]. †Hincq; apparet, cùm iudex ordinarius à captura nocentis cœpit, non excusari reũ quò minus in examine interrogatus sub sacramenti religione respondere teneatur[g], deliquerit, an nõ deliquerit: alioquin lex iuscapiendi non concederet, si non nisi præcedentibus indicijs interrogari posset. † Accipitur autem custodia pro carcere[h]: quoniam in illum rei non pœnæ causa, sed custodiendi mittuntur: unde si effugient, custodes ipsi tenentur: quoniam lex præsumit, non posse parietes effringi[i], nec instrumenta huiusce rei causa haberi sine eorum culpa: idq; & Aretinus[k] respondit. †An autem ob æs alienum iactauerit[b], sed q̃ in ipso facto fugæ uitiũ mẽtis deduxerit: nã & furẽ, & adulterũ, & aleatorẽ, quãquã alia significatione[c] ex animi propositione cuiusq; sola dicere quis posset, etiã hũc q̃ nunq̃ alienã rẽ inuito dño subtraxerit, qui nunq̃ alienã matrẽfamil. corruperit, si modò eius mẽtis sit, ut occasiõe da-

d Sali. l.nullus. C.de exhi.re.

e Gl.c.fi.de accus.in 6.

Bald.l.ij.C.de his qui lat.

f l.pen. C. qui bo.ced.

g Bar.l.Marcellus.rer.amot.

h Lad cõmentariensem.C.de cust.reor.

i l.carceri.in fi. de custo.reor.

k Aret. cons.38

b ¶ Iactauerit.) †Verba enim iactatoria non obligant, & nullius effectus sunt[o]: †unde & si quis iactauerit, se Titium occisurum, quamuis deinde constet fuisse occisum, non tamen aduersus iactatorem illum præsumetur, ut condemnari posit, sed solùm poterit quæstioni subijci[p]. Quid si homine occiso, gloriosulus aliquis inter congerrones suos iactauerit se eius criminis autorem: Et putauerim nõ sufficere id quæstioni, nisi aliæ coniecturę accedant, ut quia inimicus eius esset, uel alioquin percussor, & reprobæ uitæ: †nã & confessio extra iudicium habita, tanti non est, ut ex ea solùm torqueri quis posit[q].

o l.fin.de hæred. instit.

p Lad metil. C. quod mc.cau.

q l.capitc. ī. de adulit.

c ¶ Alia significatione.) Quantum sit respectu Dei, ut Accursius exponit. Quoniam apud Matthæum scriptum est[r]: Qui uiderit mulierem & cõcupiuerit, iam mœchatus est in corde suo. †Ego non arbitror Ethnici scripta ab Euangelio interpretationem accipere. Satius igit est, ut de eo loco intelligamus, quem κατὰ τὴν πρόθεσιν Hieronymus appellat. Grammatici ab affectu uocant. Cicero in Aratæo carmine:

Vt quondã Orion manibus uiolasse Dianã.

r 32.q.5.qui uiderit.

Id est,

Id eſt, uiolare appetiſſe. Vergilius: Galli per dumos aderant, arcemq; tenebant. Id eſt, affectabant tenere. Qua figura & adulterum, & furem, & aleatorē dicemus, qui horum criminum affectatores fuerint.

d ¶ Aſſumpto actu intel.) Id eſt, ab actu quē facere cęperit, & per eum non ſtetit quò minus faceret, ut Oldradus aít.

1 *Negligentia ſimplex, culpa leuiſsima eſt.*
2 *Culpa in legibus accipitur leuis.*
3 *Teſtes qui culpam interueniſſe dicunt, ob incertitudinem non probant.*
4 *Lata culpa dolus præſumptus eſt.*
5 *Lata culpa ſæpe & latior dicitur.*
6 *Vbi dolus, ibi & lata culpa præſtatur.*
7 *Lege Cornel. de ſicarijs, lata culpa à dolo diſtinguitur.*
8 *Homicida de dolo tenetur, non lata culpa.*
9 *Vbi expreſſe lex de dolo cauit, lata culpa excluditur.*
10 *Infamiæ nota dolum tantum punit.*
11 *In lata culpa non eſt mala fides.*
12 *Reſtituitur qui in lata culpa eſt.*
13 *In contractu mutui, lata & leuis culpa præſtatur.*
14 *In re friabili, leuiſsima quoq; præſtatur culpa.*
15 *In contractu qui alteram duntaxat partem reſpicit, dolus & lata culpa præſtantur.*
16 *In mandato leuis culpa præſtatur.*
17 *Procurator litis de leuiſsima culpa tenetur.*
18 *Tutor in exactione nominum tantum de lata culpa tenetur.*
19 *Commodatarius & leuiſsimam culpam præſtat.*

1 MAGNA negligentia.) †Negligentia ſimplex eſt, quā culpam leuiſſimā uul
2 gò uocāt. †Culpa uerò cùm ſimpliciter in lege ponitur, pro ea accipitur, quæ leuis eſt: id enim inter leuiſsimā & latā mediū eſt, & hoc
3 niſi ſubiecta materia repugnet. †Idem in teſtibus, qui ſi culpā interueniſſe in cōtractu profiteantur, propter incertitudinem non probant[a]: debuerūt eā declarare expreſſius, de leuiſsima, leui, uel lata intelligerent: & hoc
4 Cornæo uiſum eſt[b]. †Magna uerò, uel lata culpa, dolus eſt, intellige præſumptus. Nam uero dolo lata culpa ſolùm proxima eſt. † Ap
5 pellatur & quandoq; in iure hęc culpa latior, ea ratione, qua comparatiuum pro poſitiuo ſcribimus[c], ut apud Vergilium: Triſtior & lachrymis oculos ſuffuſa nitētes.
6 †Cùm igitur lata culpa dolus ſit, conſequens eſt, ut quęlibet diſpoſitio, qua dolum malum duntaxat præſtari tradatur, etiam de lata culpa intelligatur[d]. Quod ego uerum eſſe arbitror, præterquam in lege Corn. de ſicarijs[e]:
7 †qui enim ex lata culpa eo crimine deliquerit, nō illius legis pœna, ſed leuius punietur.
8 †Quo exemplo reſponſum eſt, cùm ex ſtatuto pœna mortis homicidæ irrogatur[f], niſi quis ſe defendendo occiderit, nihilominus eum quoq; non contineri qui lata culpa, nō autem dolo deliquerat: idq; receptiſsimū eſt.
9 †Addunt alij idem eſſe generaliter, ubi agitur de pœna etiam pecuniaria, & lex mentionem expreſſam doli facit: tunc enim non ſufficere latam culpam[g]. Quapropter ut iuramentū in litem deferatur aduerſus eum, qui in culpa lata ſolùm eſt, obtineri nequit[h]. †Idē in eo dicendū, qui ſententia iudicis infamia notatur[i]: hoc enim in ſolius doli ultionē conceſſum fuit. †Sed & qui in lata culpa eſt, uerè malæ fidei nō eſt[k]: at qui in dolo eſt, ipſe eſt malæ fidei.

ex. l. ſi mo- col. 5. ſolu. atr.
orn. conſil. 8. in 1.
quod Ner- . depoſ.
contractus. tit. j.
in lege Cor. ad l. Corn.
ard. c. lator. e homicid.

ta id cōmiſſurus ſit, tamen oportere hæc eadē crimina aſſumpto actu[d] intelligi: & ideo fugitiuū quoq; & erronē, nō ſecūdū propoſitionē ſolam, ſed cum aliquo actu intelligi conſtat.

PAVL. LIB. I. MANVALIVM.

LEX CCXXVI.

MAgna negligētia culpa ē, magna culpa dolus eſt.

†Quapropter & in integrū reſtitutio hoc caſu non conceditur[l], quam tamen & maximè negligentes ſolent impetrare. Sanè quemadmodum in contractibus culpa præſtanda ſit, longa eſt diſputatio, quæ tamen paucis finiri ſic poteſt, ut diſtinguamus, an utriuſq; cauſa ineantur cōtractus, an dantis tantum, an accipientis. †In priore caſu non ſolum lata, ſed & leuis culpa præſtanda eſt; quod in uenditione, pignore, dote, emphyteoſi, locatione, ſocietate dicendum eſt[m]. †niſi res locata friabilis ſit, & quæ facilimè frangitur[n]: tunc enim & leuiſsima culpa præſtabitur. Sed & ſi quis ſocium negligentiorem aſſumpſerit, ſibi imputet: nō enim quicquam præſtabit, dum in ſuis rebus diligentior nō ſit[o]. †Sequentis ſpeciei contractus ſolū dolum & latam culpā recipiunt[p]: quapropter qui depoſitū accepit, leuis culpæ nō damnabitur: cum enim ſua gratia cōtractus initus nō ſit, ſed aliena, æquū uiſum eſt ut ſolū dolū, ſeu latā culpā pręſtaret. Qua ratione ſi contra naturā cōmodati[q], gratia cōmodantis ſolius contrahaē, leuis culpa nō oberit. †Nō tamē hæc perpetua ſunt: nam in mandato etiā leuis culpa quandoq; præſtabitur[r], ut cùm res de qua mandatum eſt, mediocrē diligentiā requirit. †præſtabitur & leuiſsima, cùm natura negocij exactiſsimā induſtriā poſtulat, ut in procuratore ad lites[s], & præfecto Liburnicarum: qui enim huiuſmodi mandatū ſuſcipit, ſe actui mandato idoneum penitus profiteri uidetur; & ita Alex. reſpondit[t]. Negociorū quoque geſtor, leuis culpæ nomine cōuenietur: cùm enim ſe ſpōtè offerat, mediocrē diligentiam præſtare debet[u]. †In tutelæ quoq; cōtractu, quò minoribus magis ſuccurſum eſſet, leuis culpæ nomine agi poſſe placuit, niſi in exactione nominū ceſſatū eſſet[x], uel in prædiorū emptione captio fuerit: tunc enim ſolū lata culpa geſtum reſarciet[y]. Sed & tutorū hęredes ex lata culpa ſolum conuenienē[z]. †In ultimo caſu receptū eſt, etiam leuiſsimæ culpæ rationē reddendā, unde cōmodatarius ſic cōdemnabit: cùm enim ob eius gratiā cōtractus initus ſit, debuit diligentiſsimus eſſe[a], ne beneficiū cōmodāti damnoſum fiat. Quod & in cōtraria actione depoſiti & mandati eadē ratione receptum eſt[b]. In precario tamē, ſolū latæ culpæ

g l. ij. §. ſed & ſi. ſ. ui bo. raptor.
h l. in actionib. de in lit. iur.
i §. ſuſpectus. Inſtit. de ſuſpect. tut.
k l. ſed & ſi. §. ſcire. de petit. hæred.
l l. ubi. de eden.
m d. l. contractus.
n l. ſi merces. §. qui columnā. locati.
o §. fin. Inſtit. pro ſoc.
p d. l. cōtractus.
q l. ſi ut certo. §. interdum. cōmod.
r d. l. cōtractus.
s l. à procur. C. mand.
t Alex. conſil. 41. in 3.
u l. tutori. C. de neg. geſt.
x l. ij. C. arb. tut.
y l. tutor per. §. ij. de adm. tu.
z l. j. C. de hæred. tut.
a §. item is. Inſt. quib. mod. re.
b l. ſi ſeruus. §. inſtiß. de fur.

periculũ ſubeundum eſt: ſibi enim imputet dominus, qui ſtatim precarium nõ reuocet[a], ſi accipientis diligentiã ſuſpectã habeat: nam poſtẽq; reuocauerit, ſi mora facta fuerit, de leuiſsima quoq; iudicium reddetur[b].

a l. quæſitũ. §. illud. de preca.
b d. §. ex hoc. et §. ſeruitus.

1 Edicto, Vnde legitimi, agnato bonorum poſſeſsio datur.
2 Hæres agnati reijcitur à bonorum poſſeſsione.
3.5 Hæres in edicto, ad proximum refertur.
4 Quando id non obtineat.
6 Substitutionis pupillaris ſpes ad hæredẽ nõ trãſmittitur.
7 Exceptio ad prædictum axioma.
8 Amplificatio eiuſdẽ axiomatis.

IDEM LIB. II. MANVAL.

LEX CCXXVII.

EX illa parte edicti, eum quem ei hæredem eſſe oportet, hæredis hæredibus bonorum poſſeſsio non defertur. Item in ſubſtitutiõe his uerbis, Quiſquis hæres mihi erit, proximus hęres tantum ſignificatur, imò nõ tantũ proximus hæres, ſed etiã ſcriptus.

IDEM LIB. SINGVL. DE COGNITIO.

LEX CCXXVIII.

MVnicipes intelligendi ſunt & hi, qui in eodem municipali ſuo ſimilia munera obeunt, quæ ciues Romani in ciuitate ſua obeunt, & ſimilia munera ciuitatis ſuæ ſubeunt, quæ ciues Romani in ciuitate ſua ſub

teoli, & Capua, licet Coloniẹ Romanorũ essent, tamen κατεχρησιμῶς municipia nuncupabantur, & earũ urbiũ ciues se uicissim cõmunicipes appellant. † Conciuẽ enim latinã uocem nõ esse, plerique arbitrantur, exemplo grẹci sermonis συμπολίτης. † Fiunt autẽ municipes aut natiuitate, siue origine, ut quia ab eo municipio aliquis originem ducit. Idem si pater eius: paternã enim patriã sequi filios legitimos receptũ est [a]. Aut manumissione; quoniam liberti patroni sui patriã acquirũt [b]; unde manumissi hodie ciues Romani fiunt. Aut adoptione, ut quia alienigena à patre Florẽtino adoptatus sit: fiet enim municeps Florentinus. Quo exemplo receptũ est, ut Monachus, uel Canonicus, uel Rector, eius urbis municeps censeatur, in qua iure sacerdotij necessariò residet. Quod & de milite fatendũ est [c]. † Illud nõ prætereundũ, P. Mario, L. Asinio consulib. factũ fuisse Senatusconsultũ, ne simulata adoptio in ulla parte publici muneris iuuaret: cẽseriq; simulatũ, cùm beneficia sortiti, statim emittunt manu, quos adoptauere, ut Corn. Tacitus lib. xv. scribit. † Allectione quoque creantur municipes, cùm Respublica aliquẽ eligit [d], & in ciuẽ assumit. Quod si actum sit, ut qui allectus est, ab omnibus sit muneribus immunis, non ideo tamen minus municeps est, nisi etiam ab honoribus excludatur; tunc enim abusiuè municeps dicetur.

Sumptio. municip.
de lat. ll.
ticeps. §. od. tit.
es. C. de

1 *Quis dicatur agere.*
2 *Exigere, peragere, transigere quid.*
3 *Transactio strictè & genericè accipitur.*
4 *Transacta dicuntur etiam quæ sine controuersia facta sunt.*
5 *Ratio, quare transactionis uox potius specialiter accipiatur.*
6 *Exceptio litis finitæ, si, ne ulterius progrediatur, opposita fuerit, impedit contestationem.*
7 *Quæcunq; exceptiones peremptoriæ, litis contestationem impediunt.*
8 *Idq; uerum, si statim probari possint.*

1 TRANSACTA.) † Agit, qui in iudicio prosequitur id, quod sibi debetur. Ab hoc uerbo deducũtur exigere, peragere, transigere. † Exigit, qui quod iudicio prosequutus est recipit. Peragit, qui obtinet: unde peregisse reum dicitur, qui damnauit. Transigit, qui actionem sibi competentem [e], siue instituta, siue instituenda sit, aliquo accepto, causa concordiæ omittit. † Hæcq; transactionis uera & stricta est significatio: generaliter tamen etiã accipitur pro quocunq; actu quo concordia inducatur, uel ab obligatione recedatur [f], uel ad finem aliquid ducatur. Vnde transigere æstatem Plinius dixit: sic & trãsigere æuum, transigere diem dicimus. † Igitur in Senatusconsulto, quo transacta, finitaue rata maneãt [g], cautũ est, transacta generaliter accipiemus, etiã quæ sine cõtrouersia facta sunt. † Cur autem specialiter potius uox hęc accipiatur, dubitari potest: an quòd particula, ue, subdisiũctiuę uim habet, & eodẽ sensu intelligendam ostendit, quo & finita intelligitur? an quòd nulla est ratio, quur magis in specie accipiatur? Nec enim solũ rata esse debent, quæ iusta transactione sopita sunt, sed & quæcunq; alio modo finẽ habuerũt. † Quapropter uulgò dicimus [h], litis finitæ exceptionẽ, si, ne ulterius procedat, opposita fuerit, cõtestationẽ impedire. Sunt autem huiusmodi exceptiones nõ hæ tantum, quæ hic enumeratæ sunt, rei uidelicet iudicatæ, uel trãsactæ, uel usucaptæ, sed etiã multæ aliæ: † unde generaliter proditũ est, quancũq; exceptionẽ peremptoriam, qua euidenter & incõtinenti cõstare possit, nõ potuisse reum in ius uocari, litis cõtestationẽ impedire [i]; ueluti, quoties cõstat actionẽ nullã actori cõpetere, ut quia lex dicat, eius rei nomine actio nulla petitio ue sit [k]. Idem si agẽtis nihil interfit, uel in criminalibus accusationibus ex exceptione obiecta factum impunibile reddatur [l], idq; protinus appareat. † Nam recepti iuris est, nullam exceptionẽ, etiã rei iudicatæ, contestationẽ & causæ statum impedire, nisi statim probari possit, idq; se facturũ reus recipiat. Quæ enim altiorẽ indagationẽ requirunt, post iudicium acceptum reseruantur [m].

cõtrouersia sunt possessa.

IDEM LIB. SINGVL. S. C. ORPHICIANI.

LEX CCXXX.

VT sunt iudicio terminata, trãsactione cõposita, longioris temporis silentio finita.

e transf.
de pact. n fin. ad tull.

h c. j. de lit. contest. in 6.
i Bart. l. elegantèr. §. si quis post. de cond. indeb.
k l. mater. de inoffi. test.
l l. si seruus. C. de his qui ad eccles.
m Bar. l. nam & postea. de iureiur.

1 *Tres exceptiones litis contestationem impedientes hic enumerantur.*
2 *Finitæ intelliguntur, quæ longioris temporis silentio finita sunt.*
3 *Vsucapio & mobilium & immobilium rerum est, contra communem.*
4 *Præscriptio propriè est exceptio ex usucapione descendẽs*
5 *Præscriptionis uera diffinitio.*
6.7 *Vsucapione semper directum acquiri dominiũ, tam in mobilibus rebus, quàm in immobilibus.*
8 *Vsucapiens cum mala fide, solam exceptionem habet ad se defendendum.*

VT SVNT.) † Enumerantur hic tres exceptiones, quę litis contestationẽ impediunt, si à reo sint oppositæ, quia litigare se uelle neget: tanquã res minimè dubia sit, quã finitã esse iam constet. Quòd si simpliciter se non debere asserat, litemq; contestetur, tunc in uim peremptoriarum obijcientur, cognoscetq; iudex, & diffinitiuè pronũciabit. † Sanè annotandus est loquẽdi modus, dum Iurisconsultus finita intelligit, quæ longioris temporis silentio finita sunt: quibus uerbis per usucapionem negocium finiri ait, non autem dominiũ acquiri. In quo articulo à nostratibus Doctoribus diu disputatũ fuit [n], in hocq; tandem deuentum, ut usucapione directum do-

n In rub. de præscript. extra.

minium, præscriptione utile solùm acquiraẽ.
3 †Esse autem usucapionẽ in rebus mobilibus, præscriptionẽ in immobilib. Quæ sententia omnino mihi nõ placet: passim enim ueteres usucapionẽ appellant, etiã immobiliũ rerũ [a]: idq; & Iurisconsultorũ uerbis, & ex XII. tabularum lege, cæterisq; autoribus, & M. Cicerone, præsertim in Topicis, ꝓbari potest.† Præscriptionem 4 uerò assumere propriè uidentur pro exceptione ipsa, quæ ex usucapione descendit: & ideo rectè iudicio meo diffiniuerunt uetere 5 res, †Præscriptionem esse exceptionem, quę ex temporis lapsu substantiam capit, & actioni obijcitur [b]. Licet Neoterici futilib. quibus 6 dam argumentis dissentiant. †Igitur per usucapionem acquiri uerum & directum dominium, siue mobiles sint res, siue immobiles, ego arbitror. Et cùm dominium sit iuris, nõ est dubium, posse autoritate legis propriè & uerè trãsferri. Nititurq; ea ratione lex, quòd qui usucapi rem suam permittit, præstare cõsensum translationi uidetur [c], alioqui nec mobiliũ rerum usucapio unquam procederet, cum inuito domino cõtrectatæ res, uitio reali, id est, furti afficerentur: quo casu lex Attinia usucapionem inhibet. 7 †Cùm ergo in huiusmodi rerum usucapione cessante odio furis interpretetur lex accessisse cõsensum, meritò dubitandum non est, directum dominiũ acquiri: in rebus autẽ immobilibus, cùm aduersus scientẽ & negligentẽ usu quis acquirit, eadem ratio suadet ut idem credamus. In ignorante magis dubitari posset: sed tamen tum quoq; propter autoritatem legis uerius est, directum transferri: licet ratione naturali perspecta, quãdoq; dicatur utiliter aduersus eum præscribi [d], idq; eius effectus est, quòd re huiusmodi ad extranei manus delata, posset naturalis dominus uendicatione uti, nec admitteretur possessor, qui ab alio usucaptũ 8 esse affirmaret: quid enim ad eum pertineret, de iure alterius disceptare? †Illud uulgò cognitũ, qui cum mala fide usuceperit, nullũ dominij ius acquisiuisse [e], sed sola exceptione defendi: cæterum iure Pontificio nec usucepisse intelligitur [f].

a l. iij. si fur. in fin. l. eum qui. de usucap.

b l. q. iij. in summa.

c l. alienatiõis. §. eod.

d l. j. in fi. de aqua plu. ar.

e l. si quis empt. §. j. de præscr. xxx.

f c. fi. de præscrip.

1. 6 *Regula, qua dicitur, eum qui in utero est, pro nato haberi, uera est, quoties de eius utilitate quæritur: secus si de alterius.*
2 *Hæc limitatio exemplo declaratur.*
3 *Eius exempli restrictio.*
4 *Argumentũ ex hac lege ductũ, de lupa plures lupulos edente.*
5 *Fictio illa, quòd in utero existens pro nato habeatur, in brutis non habet locum.*
7 *Infans conceptus dicitur post infusum semen.*
8 *Indicia inchoati hominis quæ.*
9 *Quando anima infundatur conceptui.*

IDEM LIB. SINGVL. AD S.C. TERTVLL.

LEX CCXXXI.

QVOD dicimus, eũ qui nasci spe ratur, pro superstite esse, tunc uerum est, cũ de ipsius iure quę ritur: alijs autem nõ ꝓdest, nisi natus sit.

1 QVOD DICIMVS.) †Superius traditũ fuit, eum qui in utero est, haberi pro nato: quæ regula hic declaraẽ, ut uera sit, quoties de eius utilitate quæritur: alijs enim non prodest, nisi natus sit. †Quapropter in illa cõditione fideicommissi, si rex Parthorũ sine liberis ex se legitimè natis decesserit, talis res 2 publica sit hæres: respondit Baldus [g], qui in utero tẽpore mortis fuerit, non esse impedimẽto, quo minus euenisse cõditio uideatur: hic enim non de uentris, sed de hæredis commodo agitur. †Quòd si is hæres qui grauatus est, ipse post 3 humi pater sit, aliud mihi uideretur: interest enim haud dubiè eius, qui in utero est, ut pro nato habeatur, sicq; paternam hæreditatẽ locupletiorem habeat. quod & Aretinus [h], licet alia ratione motus, probat. †Cæterum ex 4 hoc responso tradunt plerique, si ei, qui lupum ceperit, aliquod præmium constitutum sit, uenatorẽ à quo lupa prægnans capta fuerit, nõ ultra unicum præmium consequi posse, etiam si deinde enixa plures lupulos ediderit: hoc enim casu non de lupulorum, sed de uenatoris utilitate agi. †Quod ut uerũ arbitror, ita constanter negauerim, fictionem 5 hanc in brutorũ partu locum habere: solius enim hominis causa introducta est, nec æquitas ulla subest, ut in belluis eadem fingamus. †Et quod diximus, in aliorum cõmodum nõ 6 fingi, intelligendum est, ut nec patri quidem prosit: nam ut ius trium liberorũ interim habeat, haudquaq; satis est duobus natis, alium in utero adhuc esse: idq; diuus Seuerus cõstituit [i]. Quocirca nec matri quidem proderit, quę licet prægnans puniri summo supplicio nequeat [k], & uentris nomine in possessionẽ mittatur [l]: nõ tamen hoc ideo est, quia iam peperisse fingaẽ, sed quia qualiscunq; futura est spes in lucem proditurì hominis, extinguenda nõ fuit. Subest autẽ spes illa à cõceptionis 7 die, usq; ad decimũ mensem: †dicitur q; cõceptus infans, post infusum semen: †ab eo enim 8 tempore post decem dies dolores capitis, uertigines q; oculorũ mulieri oriunt, indiciũ scilicet, ut Plinius inquit, inchoati hominis: motus uerò in utero quadragesimo fit die: sicq; & omnibus antiquis, & etiam Iurisconsultis conceptũ accipi dubium nõ est: †licet recen 9 tiores aliqui, solùm quadragesimo die conceptum infantẽ dici opinentẽ [m]: tunc enim infundi illi animã. Sed Physicorũ celeberrimi quadragesimoquinto in maribus id fieri prodiderũt, lõgiore in fœminis termino. Empedocles, Diogenes, Herophilus, dum in utero sit, propriam animam non habere ullam existimauerũt, sed matris uirtute agitari. Orthodoxi autores animã formato iam in humanã effigiem semine, à Deo creari, infundiq; recepũt: quo autẽ tempore corpus ipsum formetur, in mediũ reliquerunt, quod & nos facturi sumus, cùm id ad Iurisconsultos minimè pertineat, qui, ut diximus, cõceptionẽ ab infuso

g Bal. l. qui in utero. de statu hom.

h Aret. l. quibus. de leg.

i Lij. de exc. tut. §. de pann.

k l. prægnantis §. de pann.

l l. j. §. simul. uen. nom.

m In auth. de nat. et ex. §. nam.

fuso semine appellant, nõ à conformatione quæ in utero fiat: quandoquidem & inter ipsos Philosophos hac de re minimè conuenit, uarijs Empedoclis, Asclepiadæq; sententijs, quarũ libro de placitis philosophorũ quinto, Plutar. meminit.

1 Hæc locutio, Pluris aureorum XXX. & quantitatis & æstimationis significatiua est.
2 Taxatio aurei in constitutionibus principum.
3 Aureus, quo hodie utimur, ueteri surrogatus.
4 Denarius et aureus an idẽ.

CAIVS LIB. I. DE VERB. OBLIG.

LEX CCXXXII.

HAec enũciatio, quæ fuit pluris aureorũ XXX. simul & quãtitatis, & æstimationis significatiua est.

IDEM LIB. II. AD LEG. XII. TABVL.

LEX CCXXXIII.

1 HAEC enunciatio.) †Quoties ita loquimur. Quod in cẽsum detulit Titius, pluris est aureorũ XXX. id significare potest, non solũ quantitatẽ triginta aureorũ in censum relatam, sed etiam tantũ rerum, seu corporũ detulisse, quantũ æstimatio triginta aureorũ efficere potest. †Superius autem admonui in Cæsarũ cõstitutionibus ita taxari aureũ [a], ut septuaginta duo aurei libram cõficiant: licet aureus, qui hodie in usu est, minoris sit æstimationis, cùm nonaginta sex ex eis libra contineat. Vnde aliqui censuerũt, tametsi constitutũ sit, donationẽ ultra quingentos, nisi insinuata sit [b], non ualere, eam tamen in qua DCLXVI. nostrates aurei erogati sint, ualere: & ita Ang. & Iasoni uisum est [c]. †Nobis uidetur aureũ quo hodie utimur, ex generali omniũ populorũ cõsuetudine, esse ueteri illi subrogatum: & ideo quę de solido in iure ciuili cauta sunt, ad nostrũ hunc, quamuis leuioris sit põderis, referenda. Nam & in præsentia propter temporũ qualitates, pauperiores sunt ciues quàm olim essent [d]: & ante eas cõstitutiones, cùm Romanũ floreret imperiũ, constat grauioris ponderis aureos numos signari solitos. †Sunt & qui denarios aureos uariæ æstimationis quoq; signatos fuisse crediderint, idemq; arbitrantur denariũ & numum esse [e], uulgarisq; sermonis argumento utũtur: qua in re uulgarem ipsi doctrinam planè ostendunt. Denarius enim argenteus solùm erat ponderis drachmæ, quatuorq; sestertijs numis censebatur, hoc est, æris asibus decem, unde & nomen sumpsit. Tritiora sunt hæc apud rei Latinæ peritos, quàm ut autorum tibicinibus sit opus: apud Græcos tamẽ dubiũ nõ est, auream quoq; drachmam signari solitam, quam à similitudine ponderis Plinius quandoq; καταχρηστικῶς denarium appellat.

2 uoties. C. suscept.
3 ncinus. C. don.
3 l. ij. §. ex . in fin. de b. oblig.
4 Instit. de lib.
4 ff. in l. quæ rinsecus. uerb. obli.

1 Interpretatio uerborum, Calumnietur, moretur, frustretur.
2 Calumniari & cauillari idem.
3 Quæ mora calumniæ præsumptionem inducat.
4 Instantiæ terminus in criminalib. biennũ, in ciuilibus triennũ.
5 Error quorundam in iudicijs.
6 Calumniator est, qui de re minima litem criminalem orditur.
7 Sycophantæ apud Athenienses.
8 De re minima agentes, à iudicio repellendi.
9 Voti descriptio.
10 Vota olim pro principe nuncupabantur.
11 Vota anniuersaria ob diem imperij.
12 Vota ob salutem principis à sacerdotibus & consulibus.
13 Item à priuatis.
14 Vota in quinquenniũ publicè nuncupata.
15 Votorum origo.
16 Vota decennalia.
17 Item uicennalia, tricennalia.
18 Teli qualis acceptio.
19 Teli etymon.
20 Quod Latini telũ, Græci βέλος dicunt.
21 τέλεσμα & τέλος.
22 Emẽdatus locus in hac lege.

SI calumnietur, & moretur, & frustretur: inde & calumniatores appellati sunt, qui per fraudem & frustrationẽ alios uexarẽt litibus: & inde cauillatio dicta est. ¶ Post Calendas Ianuarias die tertio, p salute principis uo-

SI CALVMNIEtur.) Arbitror enunciatiuè uerba hęc posita esse, & ut recentiores dialectici dicũt, materialiter. †Interpretatur autem ea Iurisconsultus, ut calumniari idem sit, quod per moras & frustrationes negociũ differre, uel per fraudem alios litibus uexare. †Idemq; & cauillari dicitur: utrunq; enim uerbũ ab antiquo uerbo caluire deducitur, ęd decipere significat, & frustrari: tracta à caluis metaphora, qui eos frustrantur, à quibus per capillos præhendi uidenẽ. †Quæ autẽ mora calumniæ pręsumptionẽ inducat, sic definiri potest, ut qui in termino accusationi prosequendæ arbitratu iudicis cõstituto, nõ adest, cauillari uideatur [f], nõ debet autẽ is terminus esse longior, quàm ut intra biennũ causa expediri possit: †is enim est instantiæ criminaliũ finis, sicut triennium in ciuilibus [g]. †Et ideo bis errant uulgares latruncula tores, qui si reum cõuincere nequeant, eum rebus sic stantibus absoluũt, ut quandocũq; uel minima coniectura ducti, rursus in carcerem trudant. Nam elapso biennio inquietari amplius non potest: & cùm accusatori statutus est terminus probationũ recipiendarum causa [h], si probatũ nõ sit, diffinitiuè reus est absoluendus, non autem ea forma, quam concussores, & δημοβόροι iudices repererũt [i]. †Sanè & qui de re minima litem criminalem orditur, uidetur non absurdè calumniator posse appellari [k]: †exemplo Atheniensium, qui huiusmodi homines Sycophantas uocabãt, ęd propter subreptos ficus, minimaq; huiusmodi detrimenta, capitalem quæstionem excitarent. †Quapropter si qui collitigant de re minima, & uicissim lõgas ambages, tricasq; accumulãt, nõ de utilitate soliciti, sed ut aduersario noceãt, putauerim partes religiosi iudicis fore, ut ceu cauillatores eos reijciat, actionemq; deneget.

60 ¶ §. POST CALENDAS.) †Votũ, est alicuius faciendi, uel nõ faciendi uersus Deũ deliberata & iusta promissio. †Solebant autẽ ueteres ęd plurima uota pro principe nuncupare. †Cõcipiebanẽ uota anniuersaria ob diem

f l. qui crimen. C. de accus.
g l. j. C. ut int. cert. temp.
h l. properandum. §. & si quidem. C. de iudi.
i Imol. c. j. de offic. ord.
k l. fustibus. C. de infam.

Imperij, cùm uidelicet ad imperiũ princeps assumptus esset, quorum & in iure mentio habetur[a]. Imperatori Vespasiano diem Imperij fuisse Calendis Iulijs, eumq; in posterum celebratum, apud autores traditum ex-
12 tat.† Concipiebantur ob salutẽ principis à sacerdotib. & Consulibus, idque post tertium diem Calendarum Ianuariarũ, ut hic dicitur: pertinebatq; in prouincijs hæc cura ad præsides, qui commilitonibus & Prouincialibus præibant, ut Cæcilius Plin. libro x. Epistolarum est autor. Calendis ipsis, nõ autem post tertiũ diẽ hæc uota suscipi Cornel. Tacitus libro quarto sentire uidetur. Idem Tiberiũ ægrè tulisse tradit, quòd Pontifices cùm pro eius incolumitate uota susciperẽt, ijsdẽ dijs filios quoq; Germanici cõmendassent. Sed & libro XVI. Traseæ ab accusatore obiectũ scribit, quòd principio anni solenne iusiurãdum uitaret, nuncupationibusq; uotorũ nõ adesset, quãuis quindecimuirali sacerdotio prẽditus. Addit Septimius in Apologetico, tum solitos ciues focos & choros in publicum educere, uicatim epulari, ciuitatẽ tabernæ habitu obolefacere, uino lutum cogere cateruatim cur-
13 sitare.† Concipiebantur & pro salute principis uota à priuatis, aliquid uouẽtibus, si principem superstitem reliquissent, ut in Augusto Tranquillus ostendit. Idem autor est, C. Cæsarem Caligulam pleroscq; huiusmodi cõualescentes, tanquam impostores per ora hominum traductos, infulatosq; pessimè mulctasse, quosdam etiam ad necem usq; compu-
14 lisse. † Erant & alia uota, quæ in quinquennium publicè nũcupabantur, habebanturq; tum ludi pulcherrimi, & Quinquennalia ap-
15 pellantur.† Eorũ origo uidetur ex libris Sibyllinis emanasse, quibus tradebatur, ut in difficilimis Reipublicæ temporibus uer sacrum uouerent, si ad quinquennium proximũ res ita saluæ, uti tunc erant, forent: cuius rei libro XXXII. T. Liuius meminit. Horũ uotorũ ludorumq; Quinquennaliũ & Nazarius, & Mamertinus in Panegyricis men-
16 tionem fecerunt.† Sunt & Decennalia uota, quorũ rationẽ Dion in Augusti uita sic exequitur: cum Augustus Rempublicam restituere uellet, reclamantibus cunctis, non ultra decenniũ se imperaturũ promisisse, quo tempore elapso, precibus adactũ, in sequens decenniũ distulisse, atq; item in aliud. Quãobrem eius successores, licet perpetuam administrationem accipiant, singulis tamen decem annis ludos uouent, quos celeberrimos faciunt, tanquam principatum tunc renouare incipiãt. † Hinc 17
& uicennalia & tricẽnalia dicta sunt. Notant autẽ in ueteribus numismatis hoc modo, VOT. X. VOT. XX. VOT. XXX. Horũ meminit Trebellius in uita Galieni, & Ammianus Marcellinus, qui Constantium Imperatorẽ scribit Arelate tricennalia celebrasse, Theatralesq; & Circẽses ludos ambitioso apparatu.

¶ §. TELVM.) Plectit lex Cornelia eum, qui cum telo causa hominis occidendi fuerit: †dubitatum est quemadmodũ telum accipi- 18
endum sit: & non solùm quod ab arcu mittitur significari, sed omne quod manu mitti potest, Iuriscõsultus ait, † idq; argumento ab 19
etymologia sumpto: siquidem telum dicitur ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, quod longè significat. Probatur idem & Græci sermonis similitudine: † quod 20
enim nos telum dicimus, illi βέλος dicunt: deducturq; ea uox ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι, id est, à iaciendo. † Quãuis quod arcu mittitur, propriè 21
ab eis τόξευμα dicatur: τόξος enim arcũ significat: unde & toxicum, quoniam eo sagittæ intingebantur, ut Plinius ait. Quòd autẽ ita sit in sermone græco, probat Iurisconsultus autoritate Xenophontis, qui ita scribit lib. expeditionis Cyri, v. τὰ βέλη ὁμῶς ἔχοντο λογχαὶ τοξεύματα σφενδόναι, πλέθροις ἢ ὀϊστοί. Huiusmodi, inquit, tela simul ab eis habebãtur, lanceæ spicula, fundæ, plurimis autẽ & sagittæ. † Sic 22
autem emendandus hic est locus ex antiquorum codicũ lectione, suspicorq; eodem modo scriptũ fuisse à Tribuniano in Institutionibus sub rubrica de publicis iudicijs, ubi epigramma in Xerolopho scriptũ allegatur. Quamuis enim me nõ lateat, in Xerolopho tripodes fuisse, in quibus epigrãmata scribi solerent, ut etiã Priscianus libro primo scribit: Xerolophiq; mentio pro tumulo ex congestis lapidibus facto sit etiam Suidæ: tamen conuenire magis uidetur, ut Xenophõtis facta sit mentio, acceperitq; Tribunianus eum locum à Iurisconsulti hoc responso.

a l. omnes. C. de feriis.

ta suscipiuntur.

¶ Telũ uulgò quidẽ id appellat, quod ab arcu mittit: sed nunc omne significat, q̃d manu mittit: itaq; sequitur, ut & lapis, & lignũ, & ferrum hoc nomine contineat: dictum ab eo, quòd in longinquũ mittitur, ἀπὸ τοῦ τηλοῦ græca uoce figuratum: nam et hãc significationẽ inuenire possumus & in græco nomine: nã q̃d nos telũ appellamus, illi βέλος appellãt: eoq; nomine uulgò quidem id significatur, quod ab arcu mittitur. Sed nõ minus omne significat, quod mittit manu, ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι, & id q̃d ab arcu mittit: apud Græcos quidem proprio nomine τόξευμα uocat, apud nos autem cõmuni nomine telum appellatur: sic & Xenophon: τὰ βέλη ὁμῶς ἔχοντο λογχαὶ τοξεύματα σφενδόναι, πλέθροις ἢ ὀϊστοί.

1 Hostis apud antiquos pro peregrino.
2 Hostire significat æquare, & hostimentũ pro æquamento.
3 Hostis pro perduelle.
4 Hostes, publicos inimicos significant.

5 Perduelliones qui ueteribus dicti.
6 Quod ſit perduellionis crimen.
7 Crimen perduellionis & Leſæ maieſtatis differunt.
8 Si legatus Cæſaris mandet alicui, ut principi centũ aureos mutuet ſub pœna perduellionis, an id non faciens perduellis ſit.
9 Si princeps aliquẽ nouarũ rerũ ſuſpectũ urbe abſcedere iubeat, certaq; illi cõfinia conſtituat, iſq; non paruerit, an ſit reus Leſæ maieſtatis.
10 Locupletes antiquis qui dicti, & quis propriè ſit locuples.
11 Qui pro qualitate rei, de qua agitur, non ſatis habet, pauper dicitur.
12 Quis locuples ſit, uel pauper, in iudicãtis arbitrio conſiſtit.
13 Appellatione uictus & ueſtimenta & ſtramenta contineri.
14 Nomine ſtramentorum quid ſignificetur.
15 Verbum, nutrire, an cũ uerbo, uiuere, in ſignificatu cõueniat.
16 Quid de uerbo, cibare.
17 Cibi appellatio potum continet.
18 Cibarius panis.

IDEM LIB. II. AD LEG. XII. TAB.

LEX CCXXXIIII.

QVos nos hoſtes appellam[9], eos ueteres Perduelles appellabant, per eandem adiectionẽ indicantes cum quib. bellũ eſſet. ⌈Locuples

1 QVOS NOS HOSTES.) †Hoſtis apud antiquos pro peregrino accipiebatur, quod iuis legib. ita uiueret, ſicut nos noſtris,
2 & ideo par nobis uideretur.† Hoſtire enim æquare ſignificat, unde Hoſtimentum æquamentum eſt. Sic Plautus in Aſinaria: Par pari hoſtimentũ datum eſt, opera pro pecunia.
3 †Deinde cœpta eſt hæc uox in alium ſenſum accipi, ut uidelicet perduellem ſignificaret: nam & illi iure gentium æquali cauſa ad bellum procedere exiſtimabãtur: unde quos eo bello capiebant, ſeruos ſibi efficiebant, dominiumq; eo iure acquirebãt: & licet ex ſua malitia lucrari nemo debeat, captiuos tamen ſibi acquirebant: quoniam non per malitiam aut fraudem agere, ſed æqua cum Romanis cauſa rem gerere exiſtimabãtur. Licet enim iure ciuili Romani præcellant, iure tamẽ gen
4 tium æquales cęteris cenſenẽt.† Meritò igitur hoſtes, publicos inimicos ſignificant: quos ueteres, quia cum illis duellum, id eſt, bellum
5 eſſet, †perduelliones appellabant: ea enim dictione hi ſolùm indicãtur, aduerſus quos ius belli eſt. Quapropter priuatus inimicus, noſter perduellio non eſt. Latrones quoq; perduelliones non ſunt: unde & Cicero lib. II. Officiorum: Pirata, inquit, nõ eſt ex perduellium numero definitus, ſed cõmunis hoſtis omnium. Cùm ergo hanc uocem perduellionis adijcimus, de his indicamus, quibus cum ſit bellum. Et ita ego interpretor, licet aliter
6 Accurſius intelligat. †Hincq; apparet, quod ſit perduellionis crimen[a], nimirum cùm quis hoſtili animo aduerſus Rempub. uel princi-
7 pem animatus fuit. †Quapropter non omne læſæ maieſtatis crimen, idem & perduellio-
8 nis eſt, ſed alterũ altero generalius eſt. †Sed quid ſi legatus Cæſaris mihi mandet, ut principi aureos centum mutuem ſub pœna perduellionis, an niſi id faciam, ceu hoſtis plecti potero? Et puto non poſſe legatum ſtatuere id perduellionis crimen eſſe[b], quod nõ ſit: ſicut nec in huiuſmodi iuſsionis executionem cõtumacium bona publicare poterit[c], quod principi, hiſq; qui in ſumma adminiſtratione ſunt, tantũ conceditur. Nec ideo, quòd extra ordinẽ id munus aliquib. demandatũ ſit, uidenẽ in ſumma adminiſtratione eſſe: imò hac in re concuſſoris potius munere funguntur, tyrannicę auaritię ſatellites, publici fures, & quod diciẽ, ſplen patriæ. †Sed 9
eſt, qui ſatis & idoneè habet, pro magnitudine rei, quã actor reſtituendã eſſe petit.
10 ⌈Verbũ, uiuere, quidam putabãt ad cibũ pertinere: ſed Offilius ad Atticum ait, his uerbis & ueſtimẽta, & ſtramenta con-
20 quid ſi ipſe princeps aliquem nouarũ rerum ſuſpectum, urbe abſcedere iubeat, certaq; illi confinia cõſtituat, unde citra ſuum iuſſum non abſcedat, iſq; non paruerit, an læſæ maieſtatis reus erit? Et Bald.[d] negauit, ſed tantũmodo arbitratu principis extra ordinem ceu ſacrilegum plectendum[e].
¶ §. LOCVPLES.) †Locupletes antiqui locorum, id eſt, agrorũ plenos appellabant: un 10
de qui ex prædiorũ poſſeſsionib. diues eſt, is
30 propriè eſt locuples[f]. Cũ ergo in edicto prætoris, qui in ius uocati ſunt, fideiuſſorẽ locupletem iudicio ſiſti dare debeant, eum intelligemus, qui ſatis & idoneè habet, in rebus tamen immobilibus, pro magnitudine rei quæ petiẽ.† Et inde cõſequens eſt, ut qui pro qua- 11
litate rei, de qua agitur, ſatis non habet, dicatur pauper. Et ideo facto legato pro pauperibus puellis marito tradendis, poterit hæres etiam nobilis uiri filiam eligere, qui licet ha-
40 beat, unde uiuat, non tamen ſalua dignitate ſua, ſi quicq; dotis nomine alienaret, uiuere poſſet[g]. Scribit Corn. Tacitus, Valerio Meſſalę conſuli, qui oratoris Coruini pronepos fuit, obtuliſſe Neronem in ſingulos annos quingenta ſeſtertia, quibus paupertatem innoxiam ſuſtentaret: quæ ſumma noſtræ pecuniæ eſt, duodecim milliũ & quingentorũ aureorũ. Eam ſi qui hodie habent, omniũ diti-ſsimi exiſtimanẽ, & tamen tũc Meſſala pau
50 pertate laborare credebatur.† In arbitrio itaq; 12
ius dicentis erit, ut ex perſonarũ & rerũ qualitate dijudicet, quem locupletẽ, quemq; pauperẽ ducat. Vt quis uerò ab accuſatione propter paupertatẽ reijciat, ſufficiet ſi minus cẽ quinquaginta aureos in bonis habeat[h]. Abſurdum fortè uiſum eſt, illũ ad criminis executionem admittere, qui ſi aduerſus edictum eum, cui uenia debetur, in ius uocaret, nõ haberet unde pœnam ſolueret[i].
60 ¶ §. VERBVM, VIVERE.) †Superius à nobis tractatum fuit, quemadmodum appellatione uictus, etiam ueſtimenta continentur: 13
additur hic etiã ſtramenta contineri, †quo nomine ſignificat omne quod ſolo cauſa quie- 14

a fin. ad l. Iul. maieſt.
b l. ſimoſt. uerſ. hoc tamẽ. co. tit.
c l. j. C. ne ſine iuſſ.
d Bald. conſil. 271. in 2.
e l. ſacrilegij. C. de diuer. reſc.
f l. ij. §. qui ſatisda.
g Bald. l. ſi quis ad decla. C. de epiſc. & cler.
h l. nonnulli. de accuſ.
i l. fin. de in ius uoc.

ſcendi inſternitur, ut ſtoreę, phormiones, paleæ, & mattæ: unde & uulgò mattaracia uocamus. †Sed quod de uerbo, uiuere, hîc dicit, num & in uerbo, nutrire, eandem interpretationē accipiemus? & apud Cornæū[a] reſponſum extat, idē eſſe.

a Corn. conſil. 45. in 4.

†Quid ſi cibare dictum ſit? & aliud eſſe arbitror, cùm cōſtet cibū cibariaq; ad eſculenta ſolùm referri. †Cibi uerò appellatione potū quoq; contineri[b], dubium nō eſt: †at Cibariū panem antiqui intellexerunt nigriorē, à quo fur fur excretum non eſſet, ſicut ſimilagineū albicātiſsimū, qui ex ſolo flore conſtat.

b Archid. c. in quibus. de cōſec. diſt. ij.

1 Differentia inter ferri, portari, agi.
2 Portari dicitur quod quis ſuis humeris fert.
3 Fabri qui dicantur.
4 Fabri nomen ex adiectione diſtinguitur.
5 Tigni appellatione omnis materia, unde domus conficitur, continetur.
6 Faber tignarius eſt omnis qui ædificat, in lege XII. tab.
7 Faber in ſpecie, pro lignario ſiue materiario.
8 Vocabula à fabro deducta.
9 Collegia fabrûm.
10 Fabrorum uaria inſtrumenta.
11 Hama eſt falcis uel ſarculi ſpecies.

1 FERRI.) †Enarrat Iuriſcōſultus differentiam inter hæc uerba, ferri, portari, agi: ut ferri ſit proprio corpore baiulare: portari, ſecum cum iumēto ducere. Quapropter aliqui prodiderūt, cùm lege municipali caueret, ne quis triticū extra territoriū portaret, ſolū de eo actū uideri, qui cum iumēto duceret: quibus tamen ipſe minimè aſſentior: cùm enim hoc cōſtituatur, ut uilior ſit annona ciuibus, ſiue iumento, ſiue per baiulos, ſiue quoquo alio modo quis deferat, par eſt ratio: nimis enim propria & ſubtilis eſt hæc Iuriſconſulti
2 noſtri interpretatio: †quandoquidem & portari dicitur, quod quis ſuis humeris fert, ut rectè Valla annotauit ex Terētij Horatijq; carminibus, quorū alter, Mi, inquit, homo quid iſtuc obſecro? quò puerū portas? Alter uerò, Ne fortè ſub ala, Faſciculū portes librorū, ut ruſticus agnū. Illud nō diffiteor, qui guſtus cauſa annonā abſportarit, non uideri aduerſus eam legē feciſſe: quod à nobis Diſpunct. libro quarto annotatum eſt.

3 ¶ §. FABROS.) †Fabri dicuntur manu artificium aliquod facientes, eſtq; generale nomē:
4 †unde ex adiectione ſolet diſtingui, ut cū dicimus, faber lignarius, faber murarius, faber
5 aurarius, & ſimilia. †Cæterū quia in lege XII. tabul.[c] tigni appellatione omnis materia, unde domus confici poteſt, cōtinetur, †ideo in 6
ea faber tignarius intelligitur, omnis qui ædificat. † Videtur tamē in ſpecie fabrum accipi 7
pro lignario, ſeu materiario tantùm, qualem Græci τέκτονα uocant, cuius uocis meminit Papinianus[d], dum licitum eſſe tectoni tradit, trochos, id eſt, rotas, extra ergaſteriū proponere. † A fabro deducitur uerbū Fabrico, unde & Fabrica, quæ quidem 8
& ipſa generalis dictio eſt[e], ſed in conſtitutionib. ſpeciaiter accipit pro armorū factione: unde & Fabricenſes dicti, in quem ſenſum & fabricę Cremonēſis meminit Ammianus Marcell. lib. XV.[f] †Erāt 9
& collegia fabrûm ea de cauſa inſtituta, ut quoties in urbe aliquod incendium excitaretur, ad illud compeſcendum accurrerent. †eorum inſtrumenta hæc connumerat Vlpianus[g], licet corrupta ſint exemplaria, Centones, funes, perticæ, ſcalæ, phormiones, ſpongiæ, hamæ, ſiphones, & acetum: hæc enim incendij extinguendi cauſa parātur. Siphonis in hunc uſum & hamæ C. Plinius quadā ad Traianum epiſtola meminit, lib. X. itemq; Iuuenalis Satyra XIIII. Diſpoſitis prædiues hamis. & ſubdit: Dolia nudi non ardent Cynici. ut appareat de inſtrumento quod igniū cauſa habetur loqui, licet interpretes hoc nō perceperint. †Eſt autem Hama falcis uel ſarculi 11
ſpecies: & ita ſolet Græcis accipi. ſed his in locis aliter uidetur dicendum: nam & eo nomine uaſculum ferreum ſignificatur Heſychio. eſt & fabrile inſtrumentū, quod ab igne πυρόβολον quoq; uocant, Suidæ.

d l. pen. de uiæ pub.
e In auth. de emis. in pren.
f l. pen. §. pen. de iure om.
g l. quæſtū. de fund. inſtruct.

1 Venenorum malorum prohibitum cōmercium.
2 Noxiorum uenenorum nomina.
3 Veneni uox media.
4 Medicamenta uenena dici poſſunt.
5 Qui fatetur ſe uenenum alicui dediſſe, nō punitur ut uneficium.
6 Hodie ex uſu loquendi uenenum de malo intelligitur.
7 Glandis appellatio omnes fructus continet.
8 ἀκρόδρυα apud Græcos.
9 Licet maternum idioma ſecundum literatum ſermonem exponere.

QVI VENENVM.) †Venenorum quæ 1
ſolùm nocumento eſſe poſſunt[h], prohibitum eſt cōmercium, unde de eis nec ſocietas, nec emptio cōtrahi poteſt. atqui lex Cornelia etiam pigmentarios punit[i], qui temerè
huiuſmodi uendiderint, †qualia ſunt cicuta, ſalamandra, aconitū, pityocampæ, bupreſtis, mandragora, cantharides: quorū uenenorū remedia diffuſe attingit Dioſcorides lib. VI. Igit quoniā in malis uenenis hæc iure cōſtituta

h l. quod ſept. §. j. de contrah. empt.
i l. ij. de ſica. 2

IDEM LIB. III. LEX CCXXXV.

FErri propriè dicimus, quæ quis ſuo corpore baiulat: portari ea, quæ quis iumento ſecum ducit: agi ea, quæ animantia ſunt. ¶ Fabros tignarios dicimus, non eos duntaxat, qui tigna dolarent, ſed omnes qui ædificarent.

IDEM LIB. III. AD LEG. XII. TAB. LEX CCXXXVI.

QVi uenenū dicit, adijcere debet, utrum bonū eſſet, an malum: nam & medicamēta uenena ſunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitū eius naturā, cui adhibitū eſſet, mutat: cū id quod nos uenenū

tuta ſunt, cùm quis ueneni mentionē facit,
3 explicare debet, an de iſtis intelligat: †uox enim hæc media eſt, & in bonam quoq; partē
4 accipi poteſt: †nam & medicamenta uenena dici poſſunt, quòd eo nomine omne cōtinea tur, quod naturam eius, cui adhibitū eſt, mutet. Vnde Vergilius:

Ille malū uirus ſerpentibus addidit atris. ut oſtenderet, eſſe quoq; aliquod uirus, q̄d malū nō ſit. Idem & Græci fecerūt, qui φάρμακον, id eſt, uenenū, adiectione qualitatis diſtinguunt, ut Homerus in Odyſſeæ quarto:

φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δ' λυγρά.

Mixta uenena quidem bona ſunt, ſunt plurima amara.

Et alibi φάρμακον οὐλοφόνον dixit. Sic & Hieronymus in Ruffinum, φάρμακον θανάσιμον, id
5 eſt, letale. †Et his exēplis ſatis cōſtat, eum qui uenenū ſe dediſſe alicui fateatur, non tamen tanquam uneficū puniri poſſe, cùm de medicamento ſalubri intelligi poſsit: quod in
ſul.115. non diſsimili caſu Alexander quoq; reſpondit. Nam & Vergilius, Nec Aſſyrio, inquit,
ij. fucatur lana ueneno, cùm de purpureæ conchæ ſpuma intelligeret, quæ omni nocumen
6 to caret. †Hodie tamen uulgaris conſuetudo admiſit, ut quoties ueneni mentionem facimus, de malo intelligamus: quæ uerò bona ſunt, ſimpliciter medicamenta appellemus. Quare in hominis illiterati ſermone, forenſibusq; hiſce ſcribliginibus, nō putarem hanc Iuriſconſulti differentiam obſeruandam.

¶ §. GLANDIS.) Interdixerat prætor, ne uis ei fieret, qui ex agro ſuo in alienū agrum caducam glandem, tertio quoq; die legeret:
7 †quæſitum fuit à Priſco laboleno, quid glan-
gland.leg. dis appellatione ueniret: reſponſumq; eſt, omnes fructus contineri, exemplo græci ſermonis, apud quos omnes arborū ſpecies uocantur ἀκρόδρυα, nimirum ἀπὸ τῆς δρυὸς, id eſt, à quercu: unde eodem ſenſu & δρύκαρπα om-
8 nes arborei fructus dicunt. †Diligētiſsimi tamen grammaticorū aliter Acrodrya interpretantur: intelligi enim eo nomine ſolū uolūt, quę lignoſi exterius fructus ſunt, ut nuces caſtaneæ, piſtacia, mâlum punicum, & ſi qua ſimilia: ſicuti ὀπῶραι è conuerſo, quæ extrinſecus mollia ſunt, ut mâla omnia: ſed nobis Iu-
9 riſconſulti ſententia uidetur uerior. †Et cùm ſemel atq; iterum latinas uoces exemplo græci ſermonis hoc in reſponſo declarari uideamus, argumentum ſumi poteſt, nobis quoq; licere uulgare noſtrum maternumq; idioma ſecundum literatū ſermonem exponere: unde cùm uernacula lingua filiolos ſuos ſe inſtituere teſtator diximſſet, de nepotibus quoque, quorum pater iam deceſſerit, actum fuiſſe reſpondi. Illud tamen cum Alexandro ſentio, tametſi probetur in uulgari locutione cōmuni uſu aliter accipi legitimum filium quàm legitimatum, non tamen cōſequens eſſe, ut idem ſit in ſermone latino: quod ab his præſertim annotandum eſt, qui uulgari loquela iudiciales interrogationes conficiunt, ut Franci, & Sequani. *Alex.conſil.2. col.vj.in j.*

μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά.

¶ Glandis appellatione omnis fructus cōtinetur, ut Labolenus ait, exēplo græci ſermonis, apud quos omnes arborū ſpecies appellantur ἀκρόδρυα.

IDEM LIB. VI.

LEX CCXXXVII.

PLebs eſt, cæteri ciues ſine ſenato-

1 Populus Romanus trib. ordinibus conſtabat.
2 Plebs, equites, ſenatus.
3 Quæ ad ſenatum Romæ ſpectarint.
4 Centumuirales cauſæ quæ.
5 Centumuirale iudicium.
6 De iudicum decurijs.
7 Equitum cenſus qualis fuerit.
8 Senatorum cenſus.
9 Equitum & ſenatorum inſigne.
10 Teſtari quid, & teſtes & teſtamentum à teſtando dictum.
11 Teſtari pro iurare.
12 Deteſtari uerbum.
13 Pignus propriè quid ſit.
14 ἐνεχυράζειν & ἐνέχυρον apud Græcos quid.
15 Pignus & hypotheca an differant.
16 Hypotheca etiam de re mobili contrahitur.
17 Noxa ueteribus eſt, quod nocet.
18 Noxa exoluere.
19 Noxia de maleficio ipſo dicitur.
20 Noxiam etiā ſubſtantiuè dici, contra Vallam & Beroaldū.

PLEBS.) †Tribus ordinibus conſtabat 1
populus Romanus, plebe, equite, & ſenatu: quamuis latiore ſignificatione, plebis appellatione, equites quoq; continerentur. †Plebs munera militiæ tributaq; ſubibat. E- 2
quites dicti, quòd ad eos equo militare pertineret. †Senatus curā reipub. gerebat. In eum 3
deligebātur à Cenſoribus, qui ex familijs patritijs erant, uel qui magiſtratus aliquos geſſiſſent, uel bello doniſq; militaribus maximè illuſtres. Iudicia quoq; aliquo tēpore ad eos ſpectarunt, donec ad equites fuere translata, ex quibus Centūuiri delecti, ius reddebant. Oppreſſa uerò ab Imperatoribus republica, cùm eius curā principes tractarent, cœperūt rurſus ſenatores in controuerſijs grauioribus, & quibus libero arbitrio, nec legib. præſcripto opus eſſet, iudicare. Appellabant & à cæteris iudicibus, puta Centumuiris, decurijſq; iudicū & prætore, cui ipſæ decuriæ aſſidebant. †Sunt autē Centumuirales cauſæ, in 4
quibus uſucapionū, tutelarū, gentilitatū, agnationū, alluuionū, nexorū mancipiorū, parietum, fluminū, ſtillicidiorū, teſtamentorū iura uerſantur, ut lib. de Orat. 1. Tullius ſcribit. †Hinc Centumuirale iudiciū: quod deinde quadruplex appellari cœpit, cū aucto numero, centū & octuaginta iudices ſederent, 5

6 & in quatuor partes diuiſi eſſent.† Iudicum uero decuriæ in foro conſidebant, & in Prętoris erāt conſilio: ex his ſortiebatur Prętor, qui in publicis iudicijs cognoſcerent, quiq; ipſo prætore præſidente, ſentētias tabellares ferrēt. Aſſediſſe ſe Prætori, datumq; etiā in cauſa pecuniaria iudicem, A. Gellius teſtat. Igitur ab his iudicib. prouocatio ad Senatum erat. Cœperunt et ſenatores à plebe ex cenſu diſ-
7 cerni.† Equitis cēſus erant quadringēta ſeſtertia, quæ pecunia eſt decem ferè milliū aureorum noſtratium
8 † Senatores duplicem eam ſummam poſſidebant, deinde etiam triplicem tempore Au-
9 guſti, ut Tranq. eſt autor.† Equitum inſigne erat aureus anulus: ſenatorij ordinis lunati calcei, & latus clauus: unde & Tribunus Laticlauius in iure, id eſt, ſenatorius.

l. ſi Rufinus. C. de teſtam. mil.

10 ¶ §. DETESTATVM.)† Teſtari eſt ſententiā noſtrā exponere; unde teſtes dicti, quòd ea quæ de rei geſtæ ueritate ſentiunt, in iudi-
11 cium proferāt. Hinc et teſtamentū.† Cęterū quoniā ut maior fides adhiberetur, etiā per numen aliquod affirmatio inducebatur, factū eſt ut teſtari pro iurare acciperemus, &
12 precari.† Vnde & deteſtor, idē eſt q̄d deprecor et abominor: & hæc uſitatior eſt ſignificatio. In iure tamē deteſtari, eſt cū teſtatione denūciare, hoc eſt, ſentētię ſuę aliquē per denūciationē admonere, q̄d et, pteſtari dicim 9.

13 ¶ §. PIGNVS.)† Pignus propriè eſſe id, cu-
l. ſi rem. §. j. de pign. act.
ius poſſeſsio traditur creditori, & præſertim rei mobilis, Iuriſcōſultus approbat, argumēto etymi, tanquam à pugno dictū ſit: quod et Vlpianus tradidit, et à Tribuniano in Inſtitu-
14 tionibus relatū eſt:† cui ſententiæ etiam Grecū exemplū ſuccurrit: φὴ χυράζῃ enim à ſecu-
15 ritatis captione ipſi appellant, & φὴ χυρον pignus prętoriū.† Marcellus tamen pignus &
l. res hypo. ſ. de pign.
hypothecā ſolo nominis ſono differre exiſtimauit, cuius ſententiæ Valla acceſsit: nā cōſtat ueteres ſcriptores de re quoq; immobili
l. non ſolum. §. ſi rē. de uſucap.
pignus diximſſe, ut Terē. Ager oppoſitus eſt pignori, ob decem minas. quo modo etiam Iuriſcōſulti frequenter accipiunt, etiā ſi nul-
16 la traditio interuenerit.† Ego arbitror hypothecam etiam de re mobili contrahi, eſt enim græca uox ἀπὸ τ ὑποθήκης, quod eſt obligationi ſupponere. Vnde & receptū eſt, ſi quis, p-
Bart. l. fundus. de ann. leg.
miſerit decem modios frumēti ſuper tali fundo, uideri huiuſmodi uerbis contractam eſſe hypothecā: quid enim aliud eſt fundum ſupponere obligationi? Quòd ſi decem modij de tali fundo promiſsi ſint, aliud eſt: ſola enim perſonalis obligatio inde naſcitur.

ribus. ⌈ Deteſtatum, eſt cum teſtatione denunciatū.

⌈ Pignus appellatū eſt à pugno, quia res quæ pignori dātur, manu tradūtur: unde etiam uideri poteſt uerū eſſe quod quidam putant, pignus ,ppriè rei mobilis conſtitui.

¶ §. NOXAE.)† Noxā dixere antiqui id quod 17
nocet: quapropter culpa, pœna, detrimentū,
noxa eſt.† Vnde & lib. XXXIII. T. Liuius, 18
noxæ exoluere, id eſt, à pœna capitalis fraudis liberare, accepit. Seruus quoq;, qui cōtra legem Aquiliā alicui damnū dedit, noxa eſt.† At no- 19
xia ſolūmodo de maleficio ipſo dicitur, nec tam generali ſignificatione accipitur, ſicut noxa. Cicero lib. III. de Legib. Noxiæ pœna par eſto, ut in ſuo uitio quiſq; plectatur, uis capite, auaritia mulcta, honoris cupiditas ignominia. M. Manilius: Quin etiam infelix uirtus & noxia felix. Plaut. in Bacchid. Sat ſit, ſuſpectus ſum, cùm careo noxia. Quo ſenſu & in Moſtellaria & in Pſeudolo uſus eſt. Terentius quoq; in Phormione: In re incipienda ad defendendam noxiā. Sed et in Eunucho & Hecyra ad eundem modum. Nec noxā eos adſcripſiſſe quiſquā dixerit, cū ratio carminis non cō-
30 ſentiret.† Quæ adducere uolui, ut palàm fieret, quàm iniquo iure Iuſtinianū in elegātijs ſuis inſectetur Valla, & Seruiū Beroaldus, dum adiectiuè tantū dici noxiam opinātur, contra ueterum autoritatem. Sanè de noxa à nobis ſuprà quoq; diſputatum eſt. 20

⌈ Noxæ appellatione, omne delictum continetur.

10 IDEM LIB. V. AD LEG. XII. TAB.

LEX CCXXXVIII.

DVobus negatiuis uerbis, quaſi permittit lex magis, quàm prohibuit, idq; etiam Seruius animaduertit.

1 *Duæ negationes affirmant.*
2 *Quando id non procedat. & num. 3. 4.*
5 *Interdum tres negationes non plus efficiunt quàm duæ.*
6 *Quædam uerba ſui natura prohibitiua ſunt, quibus ſi negatio addatur, non tamen abſolutè permittunt.*

DVOBVS.)† Duæ negationes affirmati 1
uam inducunt, ut etiam Grāmatici fatentur: cuius rei illā rationem affert Auguſtinus, quòd negatiuę natura ſit, utquicquid inueniat, deſtruat: unde ſi conſentiua præcedat, eam in negationē redigit, et contrà.† Id ta- 2
men perpetuū non eſt: quid enim ſi ad maiorem emphaſim iterū negetur? ut in euangelio: Sit ſermo ueſter, eſt eſt: non, non. Nā & Seruius inficiatorias duas quādoq; mentem ſcriptoris augere ait. Quid item, ſi negationi addita ſit dictio, quidē: ut in hoc exēplo, Rectè dictū eſt non obligari, nec fideiuſſorem quidē. Sic & M. Cicero ad Lentulū: Neq; erarent, nec aduerſarij quidē.† Quod & recep- 3
tū eſt, quoties ea dictio tacitè intelligitur: unde cū idē ſit nemo, q̄d nec homo quidem, ſi dicamus, nemine nihil faciēte, locus publicus damnum infert, recta eſt locutio, & duæ
60 negatiuę pro una accipiunt. Sic et M. Varro de uita patrū lib. III. Qua abſtinētia uiri mulieresq; Romanæ fuerint, quòd à rege munera eorum noluerit nemo accipere. perinde eſt atq; diximſſet, munera eorum noluerūt accipere,

Lj. §. ſi quis ita. de uerb.

l. fluminis. m. de dam. inf.

cipere, nec homo quidē. Sunt qui per duodecimū modum solœcismi id accipiāt: fit enim ex geminatione abnuendi: ut cùm dicimus,
4 Nihil nunq̃ peccaui, pro unq̃. † Sed & quoties altera negatio pro uniuersali ponitur, & particulares sequūtur, negatiuæ naturam suam seruant: ut, Nullas à te accepi literas, nec breues, nec prolixas. Verū potiusd esse ego arbitror ex ui dictionis Nec, quæ uerbi repetitionē inducit: unde & certum est cùm duobus uerbis aut positis, aut intellectis duę negationes addunt, consentiuam nō intelligi: ut, Nec me amas, nec Titium: subauditur
5 enim, amas. † Qua ratione etiam quādoq; fit, ut tres negationes non plus efficiant quàm duæ: ut cùm lex dicit, in fugitiuo locum non habere nec usucapionē, nec præscriptionē [a]: de qua re uidendus est Valla elegant. III. libro. † Cæterum & quædam uerba sunt natura quidem sui prohibitiua, quibus si negatio addatur, non tamen absolutè permittunt, licet hoc magis inserant, q̃ negent: de quibus loqui Iurisconsultū nostrū ego arbitror. exēpli causa, si prætor dicat: Quò minus scorta prostent, nō ueto: nō enim prętor partes suas interponit, ut quicq̃ iuris concedat, sed non prohibet. Sunt etiā alia uerba prohibitionis, tacitā quandam uim habentia, quæ idem possunt, addita uel non addita negatione: ut uereor, timeo, caueo: si enim dixero, uereor ne adoptio impediat [b], idem est ac si dixissem, ne nō impediat. Et hæc quidē pro respōsi huius interpretatione satis sint, cætera diffusius extricanda grammaticis relinquamus.

C. de scr.

ō solum. §. uideamus. rit. nupt.

POMP. LIB. SING. ENCHIRIDII.

LEX CCXXXIX.

PVpillus est, qui cùm impubes est, de sijt in patris potestate esse, aut morte, aut emancipatione.

1 Pupillus diminutiuum à pupo.
2 Pupillus ex etymo est, in patris potestate residens.
3 Pupillus Iurisconsultis dicitur, qui patris potestatē egressus est.
4 Modi egrediendi potestatem patriam.
5 Emancipandi modus ueteribus usurpatus.
6 Capti in bello iure gentium fiebant capientium.
7 Serui à seruando dicti.
8.9.10 Non licet hostem, postquam captus est, occidere.
11 Incola quis propriè dicatur.
12 Mens manendi aliquo in loco unde colligatur.
13 Domiciliū pluribus in locis eodem tempore habere possumus.
14 Quod domicilium attendatur & præualeat.
15 Incolam Græci παροικον dicunt.
16 Accola quis.
17 In patria agrum domumq; habens, si eis retentis aliò transmigret, incolaq; fiat, nihilominus antiquius domiciliū retinet.
18 Muneris publici definitio.
19 Quatuor modis utilitas publica consideratur.
20 Emendatus text. in uerb. extraordinarium.
21.23 Aduena & incola quomodo differant.
22 Aduenam Græci ἐπίδημον dicunt.
24 Conuenæ qui sint.
25 Populi uox incolas continet, non aduenas.
26 Decuriones sunt cuiusq; ciuitatis magistratus.
27 Decurionum nominis origo.
28 Magistratuum municipalium uaria munera.
29 Aedilium munus.
30 Archeiotæ.
31 Xenoparochi, nicostrategi, & similes.
32 Duumuirorum munus.
33 Quartumuiri, sextumuiri.
34 Decemuiri stlitibus iudicandis.
35 Augustales.
36 Decurionū census uarius erat.
37 Decuriones in castris unde nomē habeāt.
38 Turma ex XXXII. equitibus constat.
39 Etymus urbis.
40 Intra mœnia olim non licebat sepulchra constituere.
41 Euocare sacra Iurisconsultis quid.
42 Muri urbium sancti.
43 Iure Canonū non appellantur urbes, nisi quibus constituti sunt episcopi.
44 Oppidum quid.
45 Oppidi etymus. & num. 46
47 Oppidi generalissima acceptio.
48 Oppidò aduerbium.
49 Territorium & districtus explicantur.
50 Comitatus quid.
51 Diœcesis quid.
52 Si castrum sit à principe de omnimoda ciuitatis iurisdictione exemptum, an eiusdem territorij dicatur.
53 Princeps donando alicui castrum, an territorium quoq; & iurisdictionem donasse censeatur.
54 Princeps territoriū cōcedens, an proprietates cōcessisse ui deatur.
55 Territoriū ad iurisdictionē refertur.
56 Si exercitus ultra fines processit, & aliquis ibi deliquerit, an prætor eius populi talem puniet.
57 Rem certam suam asserens, de tota re sensisse dicitur.
58 Quod cōmune est, propriè meū dici nō potest: nec quod de re, quæ propria alicuius sit, à lege cōstitutum est, in ea locum sibi uendicat, quæ partim quoq; aliena sit.
59 Quando id non procedat.
60 Cum è duobus testibus alter dixit fundum à Titio possideri, alter negauit, concordiæ causa dicendum, de parte alterum, alterum de toto intellexisse.

PVPILLVS.) † Pupillus diminutiua uox est à pupo, quæ dictio puerū significat, quē Catullus poēta etiā pupulū dixit: † unde ex etymo, qui in patris potestate est, pupillus dici poterit [c]. Seruus quoq; impubes, hoc nomine appellabit [d]. & hęc huius uerbi latissima est significatio: † Iurisconsultorū eā frequētior usus aliter accipit, eū scilicet impuberē, qui in patris potestate esse desijt, aut morte, aut emancipatione. † morte, ut quia pater uerè fato excesserit, uel in exiliū missus sit: cuius rei rationē hanc Caius Instit. lib. I. refert, quia nō potest ciuē Romanū in potestate habere, homo peregrinæ cōditionis effectus: unde exiliū hoc casu idē potest, q̃d naturalis mors posset. † Emancipatione, ut qa pater eū sui iuris esse uoluit, misitq; manu. Est eā emancipatio, è manu traditio, introducta à lege ueteri, per quādam uēditionis similitudinē: quia præter naturalē patrē, alius adhibebat, qui fiduciarius nominabat. Hic certo patri unū aut duos nummos, quasi in similitudinē precij numerabat, quo accepto, pater illū mancipabat, manuq; tradebat, idq; ter coram præside uel curia fiebat, adhibitis quinq; ciuibus Romanis, & Libripende, qui staterā tenebat, itemq; alio qui Antestatus uocabat: eū sic emptū, fiduciario deinde manumittebat. Quapropter iure anti

c l. fin. de uerb. oblig.
d l. quam tub. de pecul.

quo manumissio in emãcipatione propriè interueniebat: quæ omnia diffusius à Caio, eo quem citauimus loco, referuntur: hodie autem huiusmodi solennitates sublatæ sunt.

6 ¶ §. SERVORVM.) † Iure gentium introductũ est, ut capti in bello efficiantur capientiũ: cęterũ quoniam multi hostili odio in captiuos desæuiebãt, eosq; trucidabant, Romani Imperatores id prohibuerunt, iusserũtq; uẽdi, non autem occidi: † unde seruí dicti sunt, quasi seruarẽt. † Hincq; apparet non licere nobis hostem nostrum, postquàm captus est, interficere. † Quod intelligunt Doctores esse obseruandũ, cùm intra præsidia nostra iam deductus est: antè uerò quàm deductus sit, occidi iure poterit, cum multa interim possent accidere [a]: quid enim si fugam capesseret: uel cum hostibus rursus congregaretur? † Sed nobis uidetur in ipsa acie solum id licere, idq; aduersus eos qui dedere se nolunt. Nam dedititium hominem occidere, crudelissimum est, nec boni Imperatores hoc patiuntur: ab ea quippe humanitate abhorret, quam naturaliter homo homini debet. His illud quoque consentaneum est, ut si lege municipali exules pro hostibus publicis habeantur, impunecq; occidi possint, eum qui captus iam à familia ad quæstorẽ rerum capitalium ducatur, occidi impune non posse: cùm enim captiuus iam sit, debet seruari, non occidi, alioquin haud difficulter reperirentur, qui eum obtruncarent, ne de conscijs interrogari posset, uel ut maturius ignominiæ pœnęq; eximeretur.

7 8 9 10

a l. in laqueum. de acqui. rer. dom.

11 ¶ §. INCOLA.) † Incola propriè est, qui cùm aduena esset, in aliquam ciuitatem ea mente habitatũ uenit, ut ibi perpetuò sit, summãq; rerum suarum habeat. † ea mens ex uarijs cõiecturis sumitur: qui enim uenditis, quas alibi possidebat, rebus suis, in aliam urbem cum familia demigrauit [b], uerisimile est sedẽ in ea suam constituere uelle. Qui item diutius, puta decennio, in aliena patria habitauit [c], credibile est ibi perseueraturũ, nec alio iturum. Ex protestatione quoq; animus declaratur: unde qui statim ubi habitare urbẽ cœpit, uelle se in ea domicilium constituere affirmat, absq; mora incolatũ acquirit [d]. Idẽ & in eo habitatore responsum est, qui priuilegiũ impetrauit, quo ius ciuitatis petebat [e].

12 13

b l. prædia. §. j. de fun. instru.

c l. ij. C. de incol. lib. x.

d Abb. c. fin. de paroch.

e Dec. cõs. 283.

† Qua ratiõe etiã efficitur, ut domicilium pluribus in locis eodem tempore habere ualeamus, si modò de animo nostro appareat. Nã & [f] reges ipsi ut plurimum qualibet in urbe sibi subdita domicilium habẽt, licet aliquod sit principalius, † potissimumq; illud attendi tur cui origo etiam accedit. Quòd si res, de qua agitur, in domicilio frequẽtiori sit, illud præualebit [g]: duplex enim causa fortius alligat. Nec quicq; refert in oppido aliquo quis domicilium constituat, an in eius finibus uicó ue, cũ uicus per inde ac pars ciuitatis sit [h]. † Incolam Græci πάροικον appellant: unde quod in Psalmo CIIII. dicitur, ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἀριθμῷ βραχεῖς ὀλιγοστοὺς καὶ παροίκους ἐν αὐτῇ, Hieronymus sic transtulit: Cùm essent numero breui, paucissimi & incolæ eius. Quem locũ Accursius quoq; adducit & accolam legit, sed malè: † est enim accola, nõ qui aliquo in loco domicilium cõstituit, sed qui prope aliquem locum simpliciter habitat. Et propriè iuxta flumina sunt accolæ: unde Corn. Nepos accola Padi Plinio dicitur. Sed & Verg. VII. Amnisq; uadosi Accola Vulturni. Nõ tamẽ negauerim parcæ cum Græcis quandoq; simpliciter pro aduena dici, quem illi & περιοικον uocant & αὔοικον, de quo infrà uidebimus.

14 15 16

f l. assumptio. §. uaris. ad mun.

g Dec. d. cons.

h l. qui ex uico. ad mun.

17 ¶ A grum.) † Hinc argumentum sumi potest, eum qui in patria sua agrum domumq; habeat, si eis retentis aliò se transferat, incolaq; fiat, nihilominus domicilium quoq; antiquius retinere, uideriq; eum nouũ aliud domicilium acquisiuisse, non autem uetus perdidisse: & ita ex facto responsum scio.

18 ¶ §. MVNVS.) Superius uisum fuit inter cæteras muneris significationes, munera quoque personalia contineri; † quapropter hîc traditur, quemadmodum eo sensu definiendum sit. Et est, inquit Iurisconsultus, officiũ priuati hominis: quoniam solùm priuati homines ad huiusmodi officia deliguntur. Principes enim ea subiri mandant, nõ autem ipsi exequuntur. Subijcit: Ex quo cõmodum ad singulos, uniuersosq; ciues, remq; eorum, scilicet publicam, peruenit. Quę uerba eam, quæ propriè utilitas publica est, comprændunt. † Nam quatuor modis ea consideratur. Prima, cùm in uniuersum & particulariter commodum affertur: quod in sacerdotibus, magistratibusq; consistit [i]. Secunda, quæ in uniuersum conducit, non autem singulis: ut quoties de locupletãdo fisco agitur [k]. Atqui optimus Imp. Traianus dicere solebat, Fiscũ esse ueluti lienem, quòd sicut eo excrescente, artus reliqui contabescerent, ita ex priuatorum detrimẽto locupletaretur fiscus. Tertia est utilitas, quæ priuata propriè est, licet

19

i l. j. §. huius. de iusti. & iur.

k l. penul. C. de priuil. libro xij.

ex

ex ea conſequatur etiam publica: ut cùm dicimus, publicè intereſſe dotes mulieribus cõ
ſeruari [a], liberisq; hominibus ciuitatẽ repleri: id enim quod cõſequitur, in uniuerſum prodeſt. Quarta eſt, quoties id, quod conſequitur, ſingulis prodeſt, nec in uniuerſum quẽlibet particulariter iuuat: ut cùm generaliter dicimus, Reipublicę intereſſe, ne quis re ſua abutatur [b]. Quæ omnia diffuſius à recẽtioribus explicata cernere eſt [c]. † Quod ſubditur, imperio magiſtratus extraordinariũ, puto extraordinario, uel extra ordinẽ legendũ: ut cõpelli municipes ad ſubeunda munera dicantur, non iure actionis, ſed officio iudicis: id enim remedium eſt extraordinariũ [d]: quam interpretationẽ etiam Accurſius probat. Sanè quemadmodũ diſtinguantur munera, à nobis ſuprà tractatum eſt.

¶ §. ADVENA.) † Inter aduenam & incolam hoc intereſt, quòd incola fixit ſedẽ, domiciliumq; conſtituit: aduena non conſtituit, † & ideo eum Græci ἄοικον appellant, quaſi ſine lare aut domicilio. unde qui cum eo contrahit, in loco contractus agere non poteſt: quia uidetur tanq̃ cum receſſuro contraxiſſe: domicilium igitur adire debet [e]. † Dicitur autem aduena, quaſi aliunde adueniẽs: quapropter à Græcis πάροικος quoq; dicitur: tametſi ea uoce in Actis apoſtolorum Lucas eos intellexerit, qui diuerſæ ſectæ nati, in ius Moſaicæ legis recepti eſſent. Appellant & ἄοικος Græci eleganti epitheto Scythas, quòd domibus ſint nullis: uectantur enim ſuper curru, nullis certis ſedibus. † Sunt & Conuenæ collectitij habitatores, ſic dicti, quòd plures ex diuerſis regionibus in unum locũ conuenerint. Strabo συγκλύδας uocat: unde & Conuenarum urbs in Aquitanis. † Sanè receptũ eſt appellatione populi, eius urbis incolas cõtineri, aduenas non contineri [f].

¶ §. DECVRIONES.) † Vnicuique ciuitati ſecundum mores ſuos, ſui magiſtratus ſunt, qui Decuriones dicuntur, conſilij publici gratia primùm introducti. † Emanauit autẽ nominis origo à colonijs populi Romani, in quibus qui eas deducebant Triumuiri, decimũ quenq; conſilij cauſa aſcribebant: ex his magiſtratus municipales eligebãtur [g]. † Quorum uaria fuere munera [h], † & in primis Aediles, qui rem frumentariã, ponderaq; & menſuras curabant, ἀγορανόμους plerique uocant, Iuriſconſultus Arcadius etiã epiſcopos [i]. † Erant Archeiotæ, qui publico archiuo præerant. In ſcholijs Græcis traditum eſt, aulam locum eſſe, in quem ſontes ducerẽtur, eum à iunioribus ἀρχεῖον appellari [k]. † Erant & Xenoparochi, quos uox indicat præbendis hoſpitijs præfuiſſe. Nicoſtrategi, qui pro uictoria Ducum excubarent, denunciarentq; quid in hoſtico gereretur: ſic enim etymus indicat. Maſtigophori, id eſt flagelliferi, qui athletas (ſeu athlothetas mauis) in certaminibus coma tarentur. Teleſphori uectigalium exactores, uel mãcipũ præfecti, unde Teleſphoria munus ipſum. Sitocomę, de caproti, Proſtatæ, Logographi, de quibus à me alibi diſputatum eſt. Et hi magiſtratus Græcorũ erant [l]. † In Latinis municipijs Duumuiri, primi in albo deſcribebantur: hi carceribus præerant, publica locabant, faſcibus utebantur, quod libro Diſpunctionum III. à nobis annotatum eſt. † Ad hęc Quartumuiri, qui appellationũ cauſas audiebãt, in antiquis monumentis ſic annotãtur, IIII VIR. AP. Sextumuiri & ipſi de his, quæ ad Rempublicã pertinebãt, ſolebãt cognoſcere [l]. † Erant & XVIRI STL. IVD. id eſt, Decẽuiri ſtlitibus iudicãdis, quorum & Spartianus in Hadriano meminit. Et hunc magiſtratum geſſiſſe C. Cæcilium Pliniũ, ex duobus uetuſtiſſimis monumentis quæ Mediolani cõſpiciuntur, cõſtat. † Fuere & Auguſtales, quos eligi à Decurionibus ſolere aliàs retuli, diuerſus magiſtratus ab Alexandrino præfecto [m], qui Auguſtalis & ipſe dicebat. † Decurionũ cẽſus ita ut lege municipali præcipiebat, uarius erat. Plinius libro Epiſt. primo, Comi fuiſſe centũ milliũ tradit: quę ſumma eſt noſtratis pecunię aureorũ duorũ milliũm & quingentorũ. Solebant autẽ, cùm in ordinẽ reciperentur, binos denarios, uel huiuſmodi certã quantitatẽ, ſingulis collegis diſtribuere: ſed & quoties aliqua ſtatua ædiculaue dedicaretur, aliquid eo nomine recipiebãt [n]: ea pecunia Sportula quoq; appellat. Et ideo iure cautũ eſt, minores XXV. annis Decuriones factos, ſportulas accipere poſſe, licet ſuffragiũ ferre nequeãt. Et hæc quidẽ de municipalibus ſatis ſint. † In caſtris quoq; erãt Decuriones, ſic dicti, quòd denis equitibus præeſſent, ut Feſtus ſcribit, licet Fronto præfuiſſe eos turmæ dicat. † Cõſtat turma ex duobus & XXX. equitibus. Erãt & in Palatina militia: unde apud Tranquillũ traditur Saturiũ cubiculariorũ decurionẽ fuiſſe: ſed de his nihil ad præſentẽ materiã. Quomodo autẽ Colonię deducerentur, ſuprà uidimus.

¶ §. VRBS.) † Vrbs ab urbando dicta eſt: urbare autẽ eſt aratro diffinire. Solebant enim antiqui, iũctis bobus, tauro, & uacca, Hetruſco ritu, in cõdendis urbibus, aratro ſulcum facere, intra quem oppidum muniebãt, ædificabãtq; id religionis cauſa, & auſpicatò fiebat, quò eius loci penates & genios magis propitios haberẽt; † unde intra eum circuitũ non

[a] Aduena eſt, quem græci ἄοικον appellãt.
[b] Decuriones quidã dictos aiunt, ex eo quòd in initio Coloniæ, cũ deducerenẽ, decima pars eorum qui deducerẽtur, cõſilij publici gratia cõſcribi ſolita ſit.
[c] Vrbs ab urbo appellata eſt: urbare eſt aratro diffinire. Et Varus ait, urbũ appellari curuaturã aratri, quod in urbe cõ

[a] olut. mat.
[b] nul. inſt. qui ſunt
[c]
[d] n filius. ſi ect.
[e]
[f] res. §. ij. di.
[g] c. rodul. de re-
[h] 1. de mun.
[i] 7 ideo. de ipenſ.
[k] fin.
[l] fin.
[m] l. ſi quot. C. de decu. lib. x.
[n] l. ſi uarij. de de cur.

a l.mortuorũ. C.de relig.

non licebat ſepulchra cõſtituere[a], quòd huiuſmodi feralibus contaminari ſanctum municipiorum ius, polluiq; urbis Genius uidebatur.† Nam & cùm hoſtes urbem expugnarent, in primis eos omnes euocabant Deos, ut non offenderentur, & expugnatores ſacrilegij nomine exoluerent: q̃d Iuriſconſulti euocare ſacra appellant[b]. Id autem cõceptis quibuſdam uerbis fiebat, quę ſe apud Serenũ Sammonicum legiſſe Macrobius refert.† Eadẽ ratione & muri urbiũ ſancti appellantur[c]: unde & iure ciuili ſine Principis uel prę ſidis autoritate in eis aliquid cõmitti nõ poteſt[d]: & ideo eo iure, nulli populo licitũ eſt urbem cõſtituere, niſi ex principis autoritate: q̃d in his gentibus nõ procedit, quæ liberæ ſunt, & uacantia occupant: illæ enim iure gentiũ regũtur[e], quo iure Romani Imperatores non præcellunt.† In Pontificijs autẽ, recẽtioribusq; Canonibus, nõ uidentur urbes appellari[f], niſi quibus epiſcopus datus eſt: in antiquis enim decretis, maioribus tantũmodo urbibus epiſcopi conſtituti fuere[g]. Sed tamẽ hodie quamplurimæ in Germanis, Sarmatiſq; urbes ſunt, quibus ſpecialiter nullus ſacrificulus antiſtes præeſt: hæ enim nationes, nõ pauca ex iure gentium adhuc retinent, licet in ſacris Chriſtiani ſint, noſtramq; rem armis à Turcarũ impetu egregiè, quantum in eis eſt, tueantur.

b l.ſacra de rerum diuiſ.

c l.ſanctum.eo. tit.

d Doct. l.j. §.ſi ue. de ope.no ui nunc.

e l.ex hoc.de iuſtit.& iur.

f Bald.d.l.ex hoc.

g c.j. de priuil.

¶§. OPPIDVM.) † Oppidum uidetur mihi id eſſe, quod tanq; propugnaculum aduerſus hoſtes conſtructum eſt, & mœnibus uallatũ: † id enim etymologia arguit, cùm dicatur ab ope, id eſt, auxilio, quòd eius cauſa factũ ſit: unde ut plurimũ cõdebantur oppida, ut etiã natura loci tuta eſſent. Verg. ſecundo Geor.

Adde tot egregias urbes, operumq; laborẽ,
Tot congeſta manu prę ruptis oppida ſaxis.

Sic & Titus Liuius lib. XLIIII. prohibitum Lacedæmoniorũ tyranno tradit, ne quod oppidum in ſuo, alienó ue agro conderet, quòd uidelicet nollent Romani habere eum, quò poſſet ſe recipere, & armis tueri. Sic & C. Cęſar cõmentariorũ quinto: Oppidum, inquit, Britanni uocãt, cùm ſyluas impeditas uallo, atq; foſſa munierũt, quò incurſionis hoſtiũ uitandæ cauſa cõuenire cõſueuerunt.† Sunt tamen qui oppidum dictũ exiſtiment, quòd eò priuati opes ſuas cõferant. ſed quod Pomponius hic ait, uerius eſt: † quapropter ſiue urbs ſit, ſiue caſtrum, emporium, conciliabulum, pagus, uicus, præfectura, burgũ, metrocomia, dum mœnibus cingantur, & ab incurſu hoſtium tuta ſint, putauerim dici propriè oppida, idq; cum cæteris noſtratibus interpretibus. Laurentius enim Valla, quiq; eum ſecuti ſunt Grammatici, oppidum omnẽ urbem dici exiſtimauerunt, præter Romã, quę peculiari nomine urbs uocari cœpta, fecit ut cæteræ urbes, oppida uocarentur.† Eſt & oppidò aduerbiũ, pro ualde, tractumq; id eſt à cõſuetudine agricolarum, qui cùm interrogarentur, quantũ meſsium collecturi eſſent, reſpondebant, oppidò: quaſi & ſibi, & oppido ſuffecturas dicerent.

¶§. TERRITORIVM.) Quatuor ſunt nomina eiuſdem intellectij, territoriũ, comitatus, diſtrictus, diœceſis. eorum ſignificatio ex diffinitione hic poſita intelligitur: † & ſicut territoriũ à terrendo, ita diſtrictus à diſtringẽdo, & in uincula trahendo nomen à recentioribus ſumpſiſſe uideri poteſt: tameſi ſint, qui latius patẽre diſtrictum putent[h], ut hoc nomine ſignificẽt, quicquid ultra territoriũ ſuum ex alieno ditioni ſuæ ciues addũt, uel uirtute bellica partũ, uel quaqua alia ratione, quod & crebrius receptũ uidetur[i]: qua in re uix eſt, ut ego diſputare uelim, qui ſciam, uocem hanc apud antiquorũ neminẽ reperiri.† Comitatus propriè de imperatoria aula dicitur: ſed quia tempore Charoli Magni, regnantibusq; Berengarijs, & Othonibus, ad ſingulas ciuitates regẽdas aliquis Comes mittebat, cœpit territoriũ, quoniam illi Comes præerat, Comitatus dici. Otho tamen Phriſingenſis in Aenobarbi hiſtoria, à cõminando comitatum dici exiſtimat, eadem ratione qua & à terrendo territoriũ. † Diœceſis græca uox eſt, qua adminiſtratio ſignificatur: in iure noſtro pro prouincia aſſumitur[k]: unde Aegyptiaca diœceſis. Sed in patrum decretis, ſolet ad epiſcoporũ munus deflecti: nõ enim in primitiua eccleſia epiſcopi iudicia exercebãt, ſed ſacra adminiſtrabãt, curabãtq;: meritò διοίκησις, id eſt procuratio, diſtributioq; in eis propriè locum ſibi uendicabat. Sicut ergo territoriũ dicitur, quatenus iudex ius terrendi habet: ſic diœceſis dicitur, quatenus epiſcopus ius adminiſtrandi ſacra habet. Accidit q; in limitaneis uicis, ut non eiuſdem ſit diœceſeos caſtrum, cuius eſt territorij. † Sed finge aliquod caſtrum à principe fuiſſe de omnimoda ciuitatis iuriſdictione exemptum, an eiuſdem territorij uel comitatus diceẽ? Et uerius eſt non eſſe: cùm enim urbis prætor, uel comes, ius terrendi eo in loco nõ habeat, non uideẽ de territorio uel comitatu amplius eſſe. Quapropter ſi conſtitutũ ſit, ut eius caſtri legib. deficientib. ius cõmune Romanorũ obſeruẽt, cõſtitutiones ciuitatis, cui antè ſubijciebatur, nõ obſeruabimus. Quòd ſi exemptum non eſſet, minimè procederet, cùm ius cõmune Romanorũ mandet, caſtra quæ in territorio ſunt, urbis ſuæ legib. coërceri: idq; & Põtano uiſum eſt[l]. Idẽq; arbitror, ſi nõ omnino ab urbe ſeparatũ ſit, ut quia aliquo caſu illi ſubijciat: adiuuat eũ origine inſpecta, territorijq; nomen ſeruat, q̃d ex facto Bal. reſpõdit[m]. † Finge rurſus principẽ caſtrũ alicui

h Clem. 2. de ſtatu. de re iud.

i Aret. conſ. 77.

k l.j. C. de prouin. cœt.

l Roma. cons. 216. Socin. m Bald. cons. 103. in j.

48 49 50 51 52 53

alicui simpliciter donasse, an territoriũ quoque & iurisdictionem donasse censebitur? Et si iam exemptũ à iurisdictione urbis erat, uerius est uideri donatum: plenissimã enim huiusmodi munificentia interpretationem recipit[a]. Quod si separatũ nõ erat, haud quaquã de iure ciuitatis; uerisimile est uoluisse principem quicquam diminuere[b]. † Quid item si territorium concesserit, an & proprietates palatiaq; concessisse uidebitur? Et Oldra. non uideri respondit: † Territorium enim ad iurisdictionem refertur, non ad eas possessiões, quæ dominij principalis sunt: idq; & cæteri probant[c].

a. l. si quan. C. de bon.
b. l. j. C. de mun. lib. x.
c. hic.

54 55

56 † Sed quid, si exercitus alicuius populi extra fines processit, & aliquis ibi deliquerit, an prætor eius populi eum puniet? Et responsum extat, ab eo puniri posse[d]: iure enim gentium, eius soli, quod quis bello captum possidet, habet dominium, iurisq; dictio quæritur, ut meritò territorium suum dici possit, à terrendo, id est submouendo: solebant enim magistratus populi Rom. in summæ potestatis signũ, lictores habere cum fascibus, quib. mandabat, ut turbam summouerẽt, unde & summouere pro terrẽdi iure accipi cep̃tũ est.

d. hic.

57 ¶ §. VERBVM suum.) † Qui fundũ, Stichũ, domum, huiusmodiq; certam rem nominat, suamq; esse affirmat, de tota re, integraq; specie locutus intelligitur. † Qua ratione, quod cõmune est[e], propriè meũ dici nõ potest: nec quod de re, quę propria alicuius sit, à lege cõstitutũ est, in ea locum sibi uendicat, quæ partim quoq; aliena sit. Id tamen perpetuum nõ est: † Nam in indiuiduis, si plures sint insolidum domini, res illa cuiuslibet, etiam propriè, esse existimabitur[f]. Vnde cõmunis libertus, eorum ratione quæ ad patroni honorem salutemq; pertinent[g], pro proprio habebitur: is enim honos insolidũ debetur[h]. In legatis quoq;, quoniã uoluntas potissimũ locũ obtinet, idem dicemus. Vnde qui legat Stichum, qui suus erit cùm moriet, etiã legasse eum intelliget[i]: si nõ suus, sed cõmunis erit, eaq; pars debebitur, quæ ad eum spectat: nec enim dubiũ est, quin illa propriè sit sua. Cæterum & cùm iudex pronunciat fundũ Titij nõ esse, intelligetur id pronunciasse, ut neq; illi cõmunis sit. Cùm enim in iudicio de ueritate totius summæ agatur, censet iudex etiã de qualibet eius parte pronũciasse[k]: alioquin facilè esset rem iudicatam eludere. Idem & in interrogationibus dicendũ est[l]; qui enim interrogat, an fundus sit suus, non solùm de toto, sed & de qualibet parte interrogasse censebitur. Et ideo si illi respondeatur, suũ non esse, perinde erit, atq; si neq; sibi cõmunem dixisset. Quid ergo si iurauerit suum non esse, & deinde probetur cõmunem esse, an punietur tanquam periurus? Et uideretur non esse existimandum periurum: ut enim crimen illud euitetur, ex humanitate receptum est[m], etiam abusiuam uerborũ interpretationẽ admittendam. † Vnde cùm è duobus testibus alter affirmasset fundũ à Titio possideri, alter uerò negasset, concordię causa respõsum fuit[n], de parte alterũ, alterũ de toto intelligendum. Meritò igitur Iurisconsultus ambiguũ esse hunc casum asserit: & ideo debẽt iudices eum, qui iurauit suũ nõ esse, cõpellere ut explicet, sit ne sibi cõmunis, ne periuriũ obtegere uerborũ inuolucro possit: quãuis uerior sententia sit, etiam si nihil explicet, censeri periurum[o].

e. eod. tit.
f. l. j. §. domini. Syll.
g. cõmunis. de ius uoc.
h. ruui. §. j. de j.
i. si quis cum tum. de exe. rei iud.
k. qui seruũ. in. de int. act.
l. de int. act.

ẹd magistratus eius loci, intra eos fines terrẽdi, id est, submouendi ius habent.

¶ Verbum, suũ, ambiguum est, utrũ de toto, aut de parte significet: & ideo qui iurat suum non esse, adijcere debet, neq; sibi commune esse.

PAVL. LIB. VI. IMPERIALIVM SENT. IN COGNI. PROLATARVM.

LEX CCXL.

CVm quærebat, an uerbum, soluto matrimonio dotẽ reddi, nõ tantum diuortium, sed mortẽ contineat, hoc est, an de hoc quoque casu cõtrahentes sentiãt: & multi putabãt nõ de hoc sensisse, & quibusdam alijs contrà uidebatur: secũdum hoc Titus Imp. pronunciauit, id actum eo pacto, ut nullo casu dotẽ remanere apud maritũ pronũciauerit[p]. Sed hoc cõmuniter nõ admittit, cùm solutum nõ sit, & beneficiũ repetitionis mulieri ipsi lex cõcedat, nõ autẽ extraneo. Interpretantur autẽ Doctores ea uerba, soluto matrimonio, id est, cùm matrimonium solutum erit: † indeq; colligunt, ablatiui absoluti naturam eam esse, ut conditionẽ inducat. † In quo articulo sciendum est, ablatiuos quandoq; in

m. c. cum tu. de testi.
n. Dyn. Bal. l. ij. de cond. insti.
o. Doct. l. j. §. si stipu. de uerb. oblig.

1 2 3 4

1. Dubitandi causa in hac lege.
2. Verbum, soluto matrimonio dotem reddi, etiã casum mortis continet.
3. Ablatiui absoluti natura est, ut conditionem inducat.
4. Et quomodo id accipiendum. & num. 5. 6. 7. 8.
9. Bartolus an eas conditiones, quæ ab ablatiuis absolutis inducuntur, rectè expressas appellet.
10. Participia in Dus terminata, nullo modo ad conditionem attinent, sed id significant, quod fieri oportet.

CVM QVAEREBATVR.) Cùm quis stipulatus esset soluto matrimonio dotem sibi reddi, fuere qui crederent, conditionem stipulationis eo solùm casu euenire, quo per diuortium solueretur, nõ etiam si morte alterius: † quorum sententiam ea ratio adiuuabat, quòd cùm matrimoniũ consensu contrahat, propriè contrario consensu dissolui uidetur. Qui autẽ morit, nõ existimat dissentire, unde & uiduæ iuris interpretatione in plerisq; habent, ac si in priore matrimonio adhuc essent. † Sed Imp. Titus etiã casum mortis cõtineri existimauit: quãobrẽ & quoties cõstante matrimonio dos petit, ut si marito facultatib. labat, locũ esse stipulationi uideret, cùm nullo casu dotẽ remanere apud maritũ pronũciauerit[p]. Sed hoc cõmuniter nõ admittit, cùm solutum nõ sit, & beneficiũ repetitionis mulieri ipsi lex cõcedat, nõ autẽ extraneo. Interpretantur autẽ Doctores ea uerba, soluto matrimonio, id est, cùm matrimonium solutum erit: † indeq; colligunt, ablatiui absoluti naturam eam esse, ut conditionẽ inducat. † In quo articulo sciendum est, ablatiuos quandoq; in

p. Gl. l. si cõstante. sol. matr.

1 2 3 4

uim septimi casus, ut Diomedes, Seruiusq; docuerunt, enunciari: tunc q; dubium nō est ad conditionem nō referri. Inducitur autem huius casus uis simpliciter in nominibus: ut cùm dicimus, te autore didici, arbitratu Seij ædificaui, saluo cō sensu domini alienaui, & si qua simi
5 lia. †Quandoq; per participium profe runtur, & tunc naturam adiūcti participij debemus in spicere, præsentis, præteriti, an futuri sit tem poris. Quod præsentis temporis est, cōditionem nō inducit: ut si dixerim, rato manente pacto, pęna soluatur: item, filio præcedente, patri permittitur, quemlibet in locum nepotis adoptare: hic enim non uideē subesse con ditio. Quod tamen nō procedit, cùm participium ipsum licet pręsentis temporis, futuros tamen casus respicit: ut si constitutū sit, stantibus masculis fœminas à successione excludi: illa enim uerba, stantibus masculis, quoniā ab eo prolata censentur [a], qui ius de ea re statuendi habet, & cōditionem inducunt, & dispositionē: quia nō solùm fœminas sub cōditione excludūt, sed ipsos masculos admittūt.
6 †Cùm participiū præteriti est tēporis, obscu rior est quæstio: quoniā ex adiectione uerbi, potest ad omnia tēpora referri, ut suprà à nobis ex P. Nigidij sententia traditū est [b]. unde hęc uerba, soluto matrimonio, generaliter ac cipi ex materia subiecta poterūt: siue retrò so lutum sit, siue in futurū soluetur, respectu futuri conditio est, nō autem respectu præsentis præteriti ue. Nam & cùm sermo Latinus præsens à passiuo uerbo participiū nullū habeat, soliti sunt ueteres in eum sensum præte rito uti, ut apud Verg. Vimq; addere uictis, id est, qui uincebant. Et in Geor. Quàm qui bus in patriam uentosa per æquora uectis: id est, qui uehuntur. Sic & in edicto prætoris [c], dum in eum, qui rate naue expugnata, quid rapuisse dicē, actio cōceditur: illa uerba, naue expugnata, exponūtur, id est, dum expugnatur, & præsens quoq; tempus respiciunt.
7 †Sumunt & quandoq; huiusmodi participia ferè in uim nominis, ut cùm dicimus, uelo le uato iudicauit, reseruato domini consensu alienauit, penū excepto uino legauit: quo casu dubiū nō est, dispositionē inferri, nō conditionem: idemq; iuris est, quod de ui septi
8 mi casus suprà docui. † Cum futuri temporis participium est, tempus potius, quàm condi tio inducitur, ut in illo Lucani: Venturo Cæ sare Romam, Ignauæ liquere manus: id est,
9 cum esset uenturus. †Vnde quamuis Barto lus [d] eas conditiones, quæ ab ablatiuis absolu tis inducuntur, expressas appellet, mihi tamen uidetur huiusmodi ablatiuos principa lius ad tempus, quàm ad conditionem referri. Nam & illud in confesso est, magis dispo sitioni eos accedere, quàm cōditio expressa fa ciat [e]. †Illud etiam constat, quę in Dus partici pia terminantur, nullo modo ad conditionē, neq; expressam, neq; tacitam attinere, sed id significare, quod fieri oportet: ut in exemplo Iustiniani, posteriorib. secūdo relinquendis: & rursus, liberis instituēdis, uel exhæ redandis.

su remaneret dos apud maritum.

Q. MVTIVS LIBRO SINGVLARI ὅρων.

LEX CCXLI.

IN rutis & cæsis ea sunt, quæ terra nō tenentur, quæq; opere structili, tectorió ue non continentur.

1 Q. Mutij liber ὅρων.
2 ὅρος apud Græcos quid significet.
3 Domuum uenditores solebant ruta & cæsa excipere, ne empta censerentur.
4 Quæ dicantur ruta & cæsa.
5 Opus structile quid.
6 Tectorium quid.
7 Ruta cæsa, an intestina opera contineant.
8 Quid de statuis & imaginibus.

IN RVTIS.) †Scripsit Q. Mutius singula 1
rem librum, quem inscripsit ὅρων, id est, ho rarum, uel etiā annaliū: siquidem ὅροι apud Lucianum hoc sensu accipiuntur. †Potuit & 2
titulus operis fuisse τῶν ὅρων, per o breue: sic enim Aristoteles in Topicis diffinitionē, siue ut M. Cicero, notationem uocat: nam & certa de aliqua re sentētia ὅρος dici potest: & hæc secunda lectio mihi magis placeret, nisi in antiquis codicibus huius respōsi lemma, per o magnum scriberetur, nimirū hoc modo: Q. Mutius libro singulari ὅρων: unde ab ea scriptura temerè recedendum non est. Igitur in eo libro Mutius explicuit, quænā ruta essent & cæsa (†solebant enim domuū uenditores 3
ea excipere, ne empta censerentur) † & uide- 4
batur quæcunq; eruta uel cæsa sint significari: id enim uoces illæ denotant. Sed Mutius [f] non contineri ea, quæ terræ fixa sunt, existimauit: sed & si qua opere structili, uel tectorio conclusa sunt, idem esse [g]. †Dicitur opus 5
structile, quod ex lapide quadrato, aut laterculis calceq; cōstructū est: eaq; propriè pars ædificij est, unde & auferri non potest. † Tectorium uerò incrustatio est, siue expolitio parietū, pluribus inductis ex arenato corijs, totidemq; ex marmorato: quam rem M. Vitruuius lib. VII. copiose explicat. Durescebat autem ea species in crustas, adeò ut speculorum modo imagines redderet, posseteq; in abacorum quoq; usum eximi: quæ tametsi uera essent, nō tamē ea eximere uēditori licet, cum hic diffinitū sit, rutorū cæsorumq; appellatione nō cōprendi. † Sed an intestina ope- 7
ra cōprendant, ut scamna, sedes, fulcra, abaci, armaria, scrinia, idq; genus similia? Et cōtineri quibusdā uideē. Cùm enim ex materia arboribus cæsa constent, satis uidentur ex ui uerbi significari. †Quid de statuis & imagini 8
bus, quales maiorū suorū antiqui in atrijs & uestibulis cōseruabant, sicut Philosophorū, doctrinaq; insignium hominū in bibliothecis, cæterorū in hortis uel horreis? Et M. Cicero II. de Oratore, rutis cæsisq; attribuere uidetur: quapropter uendita domo, emptorem nō sequerentur [h]. Quod tamen aliter ab antiquio-

a Bart. l. ij. §. fi. ad Tertull.
b In l. uerbum erit. ī. eod.
c l. ij. §. deinde. de incend.
d In l. j. vij. q. de cond. & demonst.
e Iust. in rub. §. lat. mater.
f l. fundi. §. fin. de act. emp.
g l. fundi. §. fin. uend.
h l. Cessat. §. ult. Iul. ad cath.

antiquiorib. obſeruatũ fuiſſe, Plin. eſt autor: ís lib. XXXV. In foribus, inquit, & circa limina animorũ ingentiũ imagines erant, affixis hoſtiũ ſpolijs, quæ nec emptori refringere liceret: quæ etiã dñis mutatis, domus ornamẽta erãt. Sed hæc olim fuere: Mutij enim ſententia deinde receptaeſt, ut ruta cæſaq; ædiũ fundiúe eſſe non cenſeanẽ [a], niſi id ſcriptũ ſit. Sanè harũ dictionũ M. Cic. in Topicis quoq; meminit: Solẽt, inqt, liberales uenditores, ut cũ ædes fundúmue uẽdiderint, rutis cęſis receptis, cõcedant tamẽ aliquid emptori, q̃d ornandi cauſa aptè & ſuo loco poſitũ uideat. Explicauit hunc locum Budæus quoq;.

[a] Edendo. tra. cm.

IABOL. LIB. II. EX POSTERIOR. LAB.

LEX CCXLII.

MAlũ nauis eſſe partẽ, artemonem autẽ nõ eſſe, Labeo ait: & uerius eſt, quia plerũq; naues ſine malo inutiles eſſent, ideoq; pars nauis habet: artemõ autem magis additamẽtum, q̃ pars nauis eſt.

1.4.5 Artemon quid.
2 Verbum, ἀρτάω, ſignificat aſſuere & ſuſpendere.
3 ἄρτημα.
6 Artemon in qua ſignificatione Iabolenus hic accipiat.
7 Artemon non eſt nauis pars.
8 Recentiores hallucinati in hoc reſponſo.
9 Vendens lembulum, an & remos debeat.
10 Naui inſtructa legata, artemon debetur: ſecus in ſcapha.
11 Proiectum & immiſſum quomodo differant.
12 Meniana quæ ſint, undeq; dicta.
13 Suggrundia quid.
14 ὑπόα & ὑπεγόνατα.
15 Nõ modica iuris eſt diuerſitas, immiſſũ q̃d, an proiectũ dicatur
16 Nec in alienas, nec in cõmunes ædes immiſſum proiectúmue habere licet.
17 Veteres plumbo domos tegebant.
18 Diuerſa lectio ad §. plumbum. in hac l.
19 Vera lectio huius §. & uerbũ, hypæthrij, declaratũ. & nu. 21.
20 Hypæthria, & ſubdiuales ambulationes, idem.
21 Hypæthrij tegmenta non ſunt ædificij.
22 Reſtitutus locus in l. quæſitum. §. de uelis. ff. de fund. inſtr.
23 Vidua, quaſi ſine duitate, ſecundum Labeonem.
24 Vidua dicitur etiam quæ nunquam fuit nupta.
25 Labeonis etymos reprobatur.
26 Viduus pro priuato.
27 Vidua à uerbo iduare dicta, quod ſeparare ſignificat.
28 Vidua dicitur, quæ à uiro ſeparata eſt.
29 Vidua an ſit, quæ ſtuprum patitur poſt mortem uiri.
30 Vidua dicitur, quæ inutilem maritum nacta eſt.
31 Qua ratione erga uiduas ſolent leges eſſe indulgentiores.
32 Structuræ ex tabulis exemptiles, an ſint ædium.
33 Telaria uel uitraria, uendita domo debentur.
34 Specularia uendita domo non debentur.
35. 36 Specularia quomodo conficiebantur.
37 Habens in domum uicini ius proſpiciendi, an ſpecularia immittere poſſit, unde ipſe uicinum uideat.

1 MALVM.) † Artemon uelũ eſt addititiũ, dirigẽdæ nauis cauſa, cuius Iulius Pollux meminit, & in actibus Apoſt. Lucas: ἐπιφέροντες τὴν ἀρτέμωνα τῷ πνεύσαι, id eſt, extollentes
2 artemonẽ ad auræ flatũ. † Deducitur à græco uerbo ἀρτάω, quod ſuſpẽdere ſignificat, & aſ-
3 ſuere: † unde & ἄρτημα in etymologico magno pro loro paruo accipit, cui crumena aſſuitur. † Eſt & hac ſimilitudine artemon trochlea, quã Græci ἐπίγονατα uocãt: ea ingentis oneris lapides tollunt: cùm enim cæteræ huiuſmodi machinę duas tantũmodo trochleas habeãt, ea quæ πολύκωκλος appellat, etiã tertiã requirit, quæ addititia eſt, & ideo artemon epagonq; dicitur, ut Vitruuius ſcribit. † Eſt & Artemon machinarij fabri nomen, qui è paupere diues factus, uoluptariã uitam agere cępit, ut apud Athenæũ legi: unde περιφερεῖος, id eſt, circũlatitius, puerbio quoq; dictus: de quo alij aliter pdiderũt. † Sed hoc in Iabolení reſpõſo de uelo illo extraordinario accipiendũ eſt: quod etiã Iſidorus, ut tempora ſua ferebant, nõ prorſus malus autor, dirigendæ potius nauis cauſa, q̃ celeritatis cõmendari, lib. XIX. tradidit. † Igitur id uelũ tanq̃ addititiũ, nõ eſſe nauis partẽ hic traditur: nam & pleræq; naues illud nõ habent, & tamen nõ ideo inutiles ſunt. † At ex recentioribus plerique, quid artemon eſſet ignorãtes, temonem expoſuerunt, q̃d ſic uulgari uoce nauis gubernaculũ uocetur: hincq; uariè ſe torſerũt, dum rationem nullã uident, cur illud pars nauis nõ ſit, cùm alibi expreſsim traditũ legerint, gubernacula, malũ, antennas, quaſi membra nauis eſſe [b]. Hinc autẽ apparet, uẽdita uel legata naui, quid præſtandũ ſit. † Sed quid ſi quis uendat tibi lembulũ, an & remos debeat: Et deberi uideẽ, niſi ex cõſuetudine aliáue ratione aliud actũ cõſtet. † Quid ſi nauim inſtructam quis legauerit, an artemon præſtabitur: Et licet pars nauis non ſit [c], tamen nõ eſt dubitandum, quin eius inſtrumentũ ſit. Quod in ſcapha cõtrà reſponſum eſt: ſcapha enim nauis inſtrumentũ nõ eſt. Sanè ſciendũ eſt, nauim ex uniuerſo quodã conſtare, & ideo ſingulis tabulis euictis, non uideri partem euictam [d].

[b] l. ſcapham. de euict.
[c] l. fin. de fund. inſtruct.
[d] l. Naue. de euict.

¶ §. INTER PROIECTVM.) † Interpretat
Priſcus Iabolenus quid inter proiectũ & immiſſum differat: aitq; immiſſum id eſſe, q̃d ita immittereẽ, ut in alieno requieſceret, unde et ſeruitus tigni immittẽdi nomẽ ſumpſit. Proiectũ autẽ eſt, q̃d prouectũ extra parietẽ uel ædificiũ, nuſquã cõquieſcit: qualia ſunt meniana, & ſuggrũdia [e]. † Meniana Græci orthas appellãt, nomẽ ſumpſere, ut Accurſ. ait, à menibus, cui tamẽ doctiſsimi grãmaticorũ meritò aduerſantẽ, ex hiſtoriaq; etymologiã hanc adducũt. Fuiſſe enim Meniũ quendã Romanum, qui cùm patrimoniũ abliguriuiſſet, domum uẽdidit, quã ad forũ ſpectantẽ reliquã habebat, excepitq; ſibi unã columnã, ex qua proiecit tigna, quò amplius podiũ efficeret,

[e] l. penul. C. de ædi. priu.

unde gladiatorios ludos conſpiceret: hincq; exterius porrecta ædificia appellari cœpere
13 meniana.†Suggrũdia uerò ſunt, quas ſuggrũ das quoq; uulgò dicimus, prominẽtes uideli
14 cet tecti partes:†Græci γεῖσα uocãt, & ὑπογεῖα. Varro de re ruſti.

Aues, inquit, ſubtus ſuggrundas ab initio uillatico uſæ tecto. Sed & edicto prætoris cauebaẽ, ne quis in ſuggrũda, piectóue id poſitũ haberet[a], q̃d alicui nocere poſſet. Extat etiã rubrica, de damno infecto, & ſuggrũdis, & piectionibus.†Sanè nõ modica iuris eſt diuerſitas, immiſſum quid, an proiectũ dicaẽ. Nã immiſsũ meo parieti, de facto mihi deijcere licet: at ſupra ædes meas, piectũ, nõ licet, ſed lege Aquilia agendũ eſt[b]. Quapropter cũ qs exheliocamino pticas, quib. toralia, lintea, uela, id q̃ genus texta ſoli exiccãda ſuſtinerent, ſupra uicini domũ, piectas haberet, reſpondi non licere propria autoritate deijcere, ſed legis actionem ſupereſſe.†Non ſolùm autẽ in ædes alienas immiſſum proiectúmue habere non licet, ſed nec in ædes cõmunes, niſi iure ſeruitutis, uel alia ratione id debeatur[c].

a l. ſi uerò. §. prætor. de his qui deic.

b l. quemadmodum. §. j. ad legem Aquil.

c l. ſi duo. §. Labeo. uti poſſ.

immitterent. ¶Plũbum autẽ q̃d pro tegulis ponereẽ, ædificij eſſe, ait Labeo: ſed id q̃d hypęthrij tegẽdi cauſa ponereẽ, cõtrà eſſe. ¶Viduã nõ ſolùm eam, quæ aliquãdo nupta fuiſſet, ſed eam quoq; mulierem, quæ uirũ nõ habuiſſet, appellari ait Labeo: qa uidua ſic dicta ẽ, quaſi uecors, ueſanus, qui ſine corde, aut ſine ſanitate eſſet, ſimiliter uiduã eſſe dictã, ſine duitate.

17 ¶§. PLVMBVM.) Solebãt ueteres, q̃d in præſentia penitus nõ exoleuit, domos plumbo tegere, eoq; tegularũ loco uti, id Labeo ẹdificij eſſe aiebat: unde domo uendita, & ipſum emptori accedebat. nec hac re in quicq̃ ambigiẽ: ſed q̃d ſubſequiẽ, perq; obſcurũ eſt: Accurſ. ingenuè faſſus eſt, ſe hũc locũ nõ percipere.

18 †Sunt qui legãt, id q̃d in ripa tegẽdi cauſa ponereẽ, cõtrà eſſe: ut cenſuerit Labeo, id plumbum, q̃d flumine aduectũ in ripa adhuc eſt, tametſi ea mente paterfam. apportari fecerit, ut domum cõtegeret, nõ tamen ædificij eſſe. Quod quidẽ iure uerũ eſt, cũ cõſtet deſtinationẽ rei[d], pro ipſo facto nõ haberi, niſi cũ aut opus iam cęptũ, factoq; ipſi proximũ eſt[e], aut in id res eſt deſtinata, q̃d prius fuit: ut cũ tegulas, plumbũue quis detraxit, ut reponeret: ædificij eẽ cenſebunẽ, cũ alioquin tegulæ nõdum impoſitę, ẹdificij ipſius nõ ſint.†Cæterũ hæc interpretatio antiquorũ codicũ lectioni nõ congruit, in quib. apertiſsimè legiẽ, id q̃d hypæthrij tegendi cauſa ponereẽ, cõtrà eſſe.

d l. fundi. §. itẽ. l. ſeq. de acti. empt.

e l. librorum. §. perſcripti. de leg. iij.

19 †Moris fuit apud ueteres, media ſpacia quæ inter porticus ſunt adornare, ambulatiõesq; eas pulcherrimis pauimentis ſternere, & hypæthria, quòd ſub aperto æthere ſint, appellare: ut Vitruuius lib. v. oſtẽdit. Latinis etiã ſub diuales ambulatiões dicunẽ, ut Pli. lib. XVIII & ſubdialia pauimẽta lib. XXXVI. Fieri hypæthria etiã ante templorũ ueſtibula conſueuiſſe, autor eſt Zenodotus in adagijs, q Bacchi ſtatuã, quẽ Morychũ Siculi dicũt, ἐξω τοῦ νεὼ collocatã fuiſſe ſcribit, πρὸ τῆς εἰσόδου φησὶ κατακείμενον,

20 †Moris fuit apud ueteres, media ſpacia quæ inter porticus ſunt adornare, ambulatiõesq; eas pulcherrimis pauimentis ſternere, & hypæthria, quòd ſub aperto æthere ſint, appellare: ut Vitruuius lib. v. oſtẽdit. Latinis etiã ſub diuales ambulatiões dicunẽ, ut Pli. lib. XVIII & ſubdialia pauimẽta lib. XXXVI. Fieri hypæthria etiã ante templorũ ueſtibula conſueuiſſe, autor eſt Zenodotus in adagijs, q Bacchi ſtatuã, quẽ Morychũ Siculi dicũt, ἐξω τοῦ νεὼ collocatã fuiſſe ſcribit, πρὸ τῆς εἰσόδου φησὶ κατακείμενον,

id eſt, extra templũ, iuxta ingreſſus in hypæthro.†Igitur hyemali tẽpore, ne propter gelu uel niues ea pauimẽta corrumperenẽ, plũbo fortè uel quapiã alia materia tegebanẽ, quæ æſtate demũ tollebaẽ: meritò id nõ eſſe ædificij Labeo ſenſit, cũ ad ſtructurã nõ pti neat, & perpetui uſus cauſa nõ apponereẽ. Aeſtate quoque in hypæthrijs ſolis ardores, expãſis uelis defendebant: †ea uela Sabinus & Caſsius[f] ſupellectili adſcribũt (licet uulgati codices pro hypętrijs, partim in petris, partim apothecis ſcriptũ habeant) unde ædificij nõ magis eſſe, quàm ſupellectilem conſtat.

21

22

f l. quæſtum. de uelis. de fun. inſtru.

¶§. VIDVAM.) †Viduã eſſe quaſi ſine duitate, Antiſtius Labeo dixit: q̃niã particula, ue, priuatiua quãdoq; eſt, ut in ueſano, uecordeq; diximus.†quapropter etiã quæ nunq; nupta fuit, uidua rectè appellabiẽ, cõpetentq; ei cætera priuilegia, quæ uiduis cõceſſa ſunt[g].†Sed hanc ego Labeonis interpretationẽ uix ſcio quantũ approbem, nõ quòd A. Gellij exemplo mouear, qui & ipſe quaſdã eius ſimiles deriuationes quãdoq; cõfutauit, ſed quòd quacunq; autoritate potiores apud me ſunt rationes. Quomodo enim uiduã à ue, & duitate dictam credamus, quæ dictio prima in ſyllaba corripiẽ, cùm ſi Labeonis uera eſſet ſentẽtia, produci debuiſſet: ſicut & uecors, ueſanusq; producunẽ. Quomodo itẽ ab etymologia uocabuli affirmatiuè argumẽtabimur, ut quia ſine duitate puella ſit, uidua dicaẽ, cũ huiuſmodi argumẽtũ nõ cõſiſtere frequẽtius receptũ ſit: Sed & nõ parũ me legis Iuliæ[h] exemplum mouet, quę uiduã à uirgine ſeparat, licet in utraq; ſtuprũ cõmittaẽ. Hieronymus quoq; ad Fabiolã[i]: Vidua, inq̃t, eſt cuius maritus mortuus eſt.†Nam & antiqui autores uiduũ ſimpliciter pro priuato accipiunt, unde uiduus pharetra Apollo apud Horat. Elegãtior igitẽ ſubtiliorq; Labeonis mihi uideẽ ſententia, q̃ uerior, ut meritò nõ niſi ex lata ſignificatiõe ſuſtineri eam plericq; reſpõderint[k]: †quandoquidẽ & ſciẽtiſsimi grãmaticorũ ab antiquo uerbo iduare, uiduã dictã putãt, q̃d ſeparare ſignificat: unde & Diuidere uerbũ, & Idus dicti Macrobio.†Sit igitẽ uidua, quę à uiro ſeparata eſt: cui ſententiæ & cæteri antiqui cõmuniſq; omniũ uſus aſſentire uideẽ. Addunt[l] aliqui ita demũ, ppriè dici uiduã, ſi à uiro, cui ſuperſtes exiſtit mulier, facta ſit: q̃d ego non probo, cũ nuptias nõ cõcubitus, ſed cõſenſus faciat.†Sed q̃d ſi mortui uiri honorẽ nõ procuret, ſtuprũq; patiaẽ? Et non eſſe uiduã quibuſdã uideẽ: quod per interpretationẽ admiti crediderim[m]: propter eẽ ſuũ dedecus, eis priuilegijs indigna eſt, quibus pudicæ uiduę honeſtan-

23

24

25

26

27

28

29

g Bartol. l. j. quando mag. int. pupill.

h §. itẽ lex. de pub. iud.

i 34. diſtin. duas.

k In c. ex iniuria. de fer. cum peten.

l Mart. d. c.

m §. quæ autem in authent. de nupt.

30 honeſtanť.†Cæterũ quæ inutilẽ maritũ nacta
31 eſt,eadẽ interpretatiõe uidua cenſebiť[a].† Sed
l.fin.C.de qua ratione moueri legiſlatores exiſtimabi-
g. mus,ut erga uiduas indulgẽtiores ſint? Et cre
dibile eſt ſexus imbecillitati miſeritũ fuiſſe,
qui per alios regiť,
ut plurimum infi-
dos,& dominicarũ
rerũ negligẽtes. In
lege põtificia illud
quoq; cõſiderari ui
deť, ut præmijs ui-
duitatis adductæ,
nõ facilè ad ſecun-
das nuptias relabe
rentur,quas ea lex
nõ ſatis approbat,
ſed in cœlibe lecto caſtæ eſſent: quod quò diſ
ficilius his eſt, quæ illicium Veneris expertæ
ſunt,eò & cõmendatione dignius: ſiquidem,
ut græco prouerbio admonemur, δυσηφλα τὰ
καλὰ, cũ uis hæc rara auis, ut uulgò dicitur.

¶ Structurã loci alicuius ex tabulis factam, quæ æſtate tollerenť, & hyeme ponerenť, ædiũ eſſe ait Labeo, quoniã perpetuo uſui parata eſſent, necq; ad rem pertinere, quòd interim tollerentur.

¶§. STRVCTVRAM.) Fiũt plerũq; ſtructu
32 ræ ex tabulis exemptiles: †unde dubitari po-
tuit, an illæ ædiũ ſint, ita ut domo uendita de-
beanť. & eſſe Labeo ſcripſit: cũ enim perpe-
tuò in hũc uſum paratæ fuerint, tametſi quã-
doq; tollanť, remanẽt tamẽ ædiũ[b], ſicut & cæ
tera quæ ædificio detrahunť, ut rurſus repo-
nanť, ædiũ permanẽt.† Quo argumento arbi
33 trarer etiã telaria, uel uitraria, quibus in fene
ſtris utimur, licet exemptilia ſint, tamẽ uendi
ta domo deberi: in perpetuũ enim uſum para
ta ſunt, nec alij præterea feneſtrę ſolent cõue
nire, niſi ei cui obturandæ ſpecialiter effecta
ſunt. quod nõ eſt in cęteris operibus, quę ru-
34 torũ cæſorũq; appellatione recipiunť. Iũ ſpe
cularib. uerò, licet eundẽ uſum pręſtẽť[c], aliud
Pegaſo & Caſsio uiſum eſt: cùm enim precio
ſiora ſint, in ornamento ædiũ magis, cũ in in-
35 ſtrumẽto habenť. †cõficiebanť autẽ ex ſpecu-
lari lapide in tenuiſsimas cruſtas ſecto, & pel
lucido, cuius mẽtio paſsim apud bonos auto
res habeť. Qua ratione & domus uſufructu
legato, ſpecularia nõ deberenť, quoniã in in-
ſtrumẽto nõ ſunt. Sed tamẽ Vlpiani[d] ſentẽtia
receptior eſt, qui ſpecularia affixa domuſpar
36 tem eſſe cenſuit[e], ſicut & pegmata. † Fuere ex
recentioribus doctoribus quidã[f], ſpecularia exi-
ſtimãtes eſſe, tabulas clatris cancellis ue ſpiſ-
ſioribus diſtinctas, quæ feneſtris opponunť,
ne uirgines à prætereuntibus conſpici poſ-
ſint, uulgus Zelozias uocat. Sed hæc ſenten
tia ex Martialis carmine confutatur:

Hybernis obiecta notis ſpecularia puros
Admittunt ſoles, & ſine fæce diem.

37 †Sed nunquid qui in uicini domũ ex feneſtra
iure ſeruitutis, ſpectũ habet, ſpecularia im-
mittere poſsit, unde ipſe uicinũ, minimè illi
contrà perſpicuus, uideat? Et nõ poſſe quidã
§.illuc. de aſſerebãt[g]: duriorem enim uicini conditionẽ
ua quot. fieri, cum mutuus proſpectus ceu à Plutonis
caſside, uel Gygis anulo adimeretur. contrà
alijs uiſum: cuilibet enim in ſuo id facere per
mittendũ[h], q̃d ſibi conducere exiſtimauerit.

1 Applicata hypotheſis ad text.
2 In inſtrumentis quæ ab ultimo tractu perfectionẽ accipiũt, eodem tempore cenſentur acta omnia.
3 Codicilli teſtamenti iam facti pars eſſe uidentur.
4 Codicilli ad teſtamenti ſenſum interpretatione producendi, & e-contrà.
5 Exemplis hæc regula declaratur. & num.6

h l.Proculus.de dam.infect.

SCAEVOL. LIB. XVIII. DIGESTORVM.

LEX CCXLIII.

SCęuola reſpond. Sẽper receptũ eſt ut libertorũ appella tione etiã hi cõtineri

SCAEVOLA.) † Aſsignauerat 1
paterfamil. in teſta
mẽto libertos ſuos
uni ex filijs[i], dein-
de poſteriore ſcri-
ptura Titiũ ſeruũ ſuũ liberũ eſſe iuſſerat: du-
bitari potuit, an is quoq; aſsignatus eſſet, cũ
de eo intellexiſſe nõ uideať teſtator, qui cum
aſsignatio ſcripta eſt, adhuc libertus nõ erat.
Sed Scęuolæ aliud uiſum eſt: non enim hoc
in caſu ordo ſcripturæ uideť diuerſitatẽ iuris
inducere, † cũ in inſtrumentis quæ ab ultimo 2
tractu perfectionẽ accipiũt[k], eodẽ tempore
cenſeanť acta omnia, idcircoq; parũ referat
poſteriore, an priore loco libertas data ſit.
Sed quid ſi nõ teſtamento, ſed codicillis poſt
aliquod tempus factis, libertas Titio relicta
ſit? Et idẽ eſſe arbitror: nec eñ Scæuola hîc
diſtinguit, qualis fuerit poſterior ſcriptura[l]:
nã & q̃d codicillis ſcriptũ eſt, perinde eſt, ac
ſi teſtamẽto adnotatũ eſſet, † quoniã codicilli 3
teſtamenti iam facti pars eſſe uidenť. A libiq; 4
traditũ eſt[m], † & codicillos ad teſtamẽti ſenſum
interpretatione producẽdos, & uice uerſa te
ſtamẽtũ ad codicillorũ ſententiã[n]: † unde & 5
cõditio in teſtamẽto legato addita, ex mente
teſtatoris repetita in codicillis etiã trãslato le
gato cenſeť[o]: quod & Decio uiſum eſt[p]. † Sic 6
& ſubſtitutio fideicõmiſſaria in priorib. tabu
lis facta, ex his declarationẽ ſumit[q], quæ po-
ſteriorib. codicillorũ tabulis ſcripta ſunt, idq;
niſi uerba euidentiſsimè repugnẽt, uel cõtra
ria uolũtas defuncti, ut hic dicit, poſsit often
di. Sed quid ſi uerba quidẽ omnino nõ repu
gnent, ſed quædã alioquin ſuperfluãt, quędã
diuerſa ſuadeať? Et Cornæus reſpõdit[r], tum
quoq; codicillos ſecundũ teſtamẽti uerba in-
telligẽdos eſſe, & ideo ex uniuerſali ſubſtitu
tiõe in codicillis facta, nõ uideri particulares
correctas, quę teſtamẽto ſcriptę ꝓponerenť.

1 Labeo à Paulo reprehenſus ratione mulctæ & pœnæ.
2 Mulcta & pœna, inſpecta uocabuli origine, non differunt.
3 Paulus ſecundum temporũ ſuorum conſuetudinem loquendi mulctam accipit.
4 A pœna nõ prouocari, à mulcta prouocari, quomodo accipiendum. & num.5
6 Manifeſtus uſurarius etſi appellare prohibetur, ſi tamen aſſerat ſe tantũ fœnoris nõ extorſiſſe, & c. ꝓuocatiõi locus eſt.
7 Pœnã quilibet iudex delicti cognitionem habens, inferre poteſt: mulctam uerò non, niſi cui à lege, uel mandatis principum conceditur.
8 Pœnæ ſingulorum peccatorum ſunt certæ, mulcta uerò incerta eſt, & ex arbitrio iudicis dependet.

h l.Proculus.de dam.infect.

i l.j.de aſsig. lib.

k l.j.§.prius.de uulg.

l l.talis.in fi. de lega.j.

m l.ij. §.codicillorum.de iure codicill.

n l. Neſennius. de exc.tut.

o l.Caio. de ali. leg.

p Deci. conſil. 190.

q l.fi. ad Treb.

r Corn.conſil. 44.in 3.

9 *Si certa pecunia à lege constituta speciali alicui delicto sit, ea propriè mulcta dicetur.*

10 *Res exemplo declaratur.*

11 *Mulctæ etiam hodiè incertæ sunt, licet statutum sit, quatenus mulctam dicere magistratus possunt.*

12 *Atheniensis multas in aram deæ ouvnpos dedicabant.*

1 SI QVA pœna.) †Scripserat Antistius Labeo, pœnā & mulctā idē esse: sed Paul. falsum id existimat, & præter cęteras, tres differentias adducit, quib. probet aliud esse mulctā, aliud
2 pœnā.† Sentētia tamen Labeonis, inspecta uocabuli origine, uera est. Quandoquidē suprà ex uetustissimis scriptorib. admonui, mulctā Oscū esse uerbū, quo pœna significetur.
3 † Sed Paul. secundū temporū suorū cōsuetudinē loquēdi mulctam accipit, qua inspecta, non est dubium expositionem Labeonis sustineri non posse. Connumerauimus autem superius [a] quamplures differentias, in horum uocabulorum significatione: nunc de tribus solùm attingendū est, quæ à Iurisconsulto referun-
4 tur.† Prima est, quòd à pœna non prouocatur, à mulcta uerò prouocatio est: quæ uerbauario modo à Doctoribus accepta sunt. Sed Bartolus intra tēpus, puocandi defuncto reo pœnā deberi, mulctā uerò non deberi interpretatus est: hincq; probari existimat, pœnæ petitionē in hęredes quoq; cōpetere, mulctę
5 uerò morte rei extingui.† Quæ sentētia mihi uidet nō satis recepta esse: crebrius enim traditū est à pœna nō esse prouocationē: q̄niam si de delicto cōstet, cum à lege pœna imponatur, si quis, puocaret, non de facto iudicis, sed de iniquitate legis cōquereretur & ideo admittēdus non est: quod in mulcta nō procedit, quæ ab ipso iudice dicitur, non aūt à lege certo modo diffinita est. Quapropter si quis eo prætextu à pœna appellaret, quòd innoxium se diceret, uel quòd ex lege huiusmodi pœna affici nō posset, dubiū nō est, quin admittēdus foret: nō ēm hoc casu de legis iustitia, sed de ius dicētis facto disceptaret [b]. Cui
6 sentētię nō absimile uidet † q̄d traditū est, tāetsi manifestus usurarius appellare prohibeat [c], si tamē asserat se tantū fœnoris nōextorsisse, inq; quātitatis modo prēgrauari, puocationi locū esse: q̄d Iac. & Albe. probant. Meritò igitur cū quis facinoris cōuictus est, statim pœna à lege cōstituta debet: at mulcta intelligant, qui eodē testamēto, uel posteriore loco manumittēterentur: nisi manifestè, is à quo paterent, contra defuncti uoluntatē doceret peti.

LABEO LIB. IIII. πιθανῶν EX PAVLI EPIST.

LEX CCXLIIII.

SI qua pœna est, mulcta est: si qua mulcta, pœna est. Paulus utrunq; eorū falsum esse: nanq; harum rerū dissimilitudo ex hoc quoq; apparet, q̄ de pœna prouocatio non est: nō prius debet, q̄ in rei iudicatæ uim sententia eius indictiua trāsierit. Nā & Corn. Tacit. lib. XIII. Censuit (inquit) L. Piso Cōsul designatus, ne mulctā à Tribunis dictā quæstores ærarij in publicas tabulas ante quatuor mēses referrēt, medio tēpore cōtradicere liceret, deq; eo cōsules statuerēt.

simulatq; ēm uictus quis est eius malefici, cuius pœna est statuta, statim ea debetur: at mulctę pro uocatio est, nec antè debetur, q̄ aut non est, puocatū, aut pro uocator uictus est: nec aliter q̄ si is dixerit, cui dicere licet. ex hoc quoq; earum rerum dissimilitudo apparere poterit, qa certæ pœnæ singulorum peccatorū sunt, mulctæ contrà: quia eius iudicis potestas est quantā dicat, nisi
7 † Secūda differētia est, q̄ pœnam quilibet iudex, qui de licti cognitionē habeat, inferre potest, at mulctā his solis dicere licet, q̄ bus ex lege uel mādatis principū cōcessū est. Quapropter nec magistratus municipales [d], nec defensores ciuitatū, nec delegati iudicū, iurisdictionē suā p mulctæ cōminationē tueri possunt. Quod & in arbitro dicendū est [e], nisi ex cōpromisso hæc ei potestas à partibus data sit †. Tertia differētia est,
8 quia certę pœnę singulorū peccatorū sunt, at mulcta incerta est, & ex arbitrio ius dicentis pēdet. ubicūq; igiū delictū perpetratū specialē est, & certā pecunię taxationē in ultionē nō habet, ibi propriè mulcta est: ut si quis cōtumax fuerit, corā tribunali irreuerenter aliquid egerit, prætorē cōtumeliosē cōpellauerit, etsi qua similia: hæc enim delicta cōmune aliquod nomē nō habēt, sed specialiter designant. Ea uerò quę cōmuni generaliūe noie dicuntur, ut stuprū, furtū, fallum, peculatus, certas & à lege constitutas habent pœnas, & ideo in eis mulcta propriè locū sibi nō uēdicat. Quò fit, ut tametsi ex lege municipali liberū arbitriū circa pœnas delictorū prætori concessū sit, q̄ uis furi, uel adultero pecuniariam pœnā indicat, nō tamē propriè mulctas se dici possit: quoniā huiusmodi delicta cōmunia generaliaq; sunt, at mulcta de specialib. infligit. † Quod si certa pecunia in pœnā
9 à lege constituta speciali alicui delicto sit, ea propriè mulcta dicetur: cū enim ante eā legē incerta esset, q̄ uis deinde ex cōstitutione ad præfinitā taxationē redigat, seruat tamē nomē suū: † uerbi gratia, Si clericus frustratoriè
10 appellaret [f], uel procurator ab executione, arbitrio iudicis olim mulctabat [g]: deinde cōstitutū est, ut L. argenti libras solueret, an ideo minus hæc mulcta dicetur? Et propriè mulctā esse dicendū est, idq; etiam ex hoc respōso probat, licet aliter Accurs. senserit. Quod et de ea pecunia arbitror, quam fisco iudices litium protelatores exoluere cogūtur [h]: mulctam

a l. aliud. §. eo.

b Bald. l. 1. col. v. C. ne ex del. def.

c c. quam sit. de usur.

d l. i. si quis in dic.

e l. non ex omnib. de arb.

f l. ij. C. de episcop. aud.

g l. ab execut. C. quo. app.

h l. properandū. §. ante omnia. C. de iud.

ctam enim eam lex appellat, & quidem pro-
11 priè.†Illud cõſtat, cùm hodie ſtatutũ ſit, qua-
os. C. de tenus mulctam dicere magiſtratus poſſunt[a]:
d.mul. quoniã minorẽ infligendi diminuendiq; ius
habent, adhuc incertas eſſe mulctas, & in eis
nomẽ id proculdubio propriè locum habere. Et hęc iure Romano uera ſũt: Athenieſes eũ aliter obſeruaſſe quãdoque legimus, hi mulctas in arã Διὸς σωτῆρος, id eſt, Iouis cõſeruatoris dedicabãt, quaſi ſemel illatas remittere nõ licebat: q̃uis pęnas iure debitas, pecunia redimere ſas haberent, idq; Platonis exemplo, qui ſingulis delictis pecuniarias mulctas conſtituit. Cætera quæ ad mulctarum cognitionem pertinent, ſuperius à nobis explicata ſunt.

cum lege conſtitutũ eſt, quantam dicat.

POMP. LIB. X. EPIST.

LEX CCXLV.

STatuę affixę baſibus ſtructilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut erga parietem affixæ, ſint'ne ædium.

1.3 *Statuæ affixæ baſibus ſtructilibus, an ſint ædium.*
2 *Baſis ſtructilis quid ſignificet.*
4 *Structile opus pars ædificij eſt.*
5.6 *Tabulæ religatæ catenis, aut erga parietem affixæ, ſint'ne ædium.*
7 *Ornamenta à domo ſeparabilia, ſi inde perfectioni domus nihil deceſſit, ædium non ſunt.*
8 *Varia lectio huius reſponſi.*
9 *Prothyron an ſit ædium.*
10.14 *Prothyron quid ſignificet.*
11 *Hyperthyron, hypothyron, diathyron, quid.*
12 *Dithyron ſiue biualuium.*
13 *Secundus rhetor ἐπίθυρος cognominatus.*
15 *Prothyron ex frequentiori ſignificatione ueſtibulum ſignificat.*
16 *Alciati ſententia, quid hoc in loco prothyron ſignificet.*

STATVAE.) Explicat hoc reſponſo Pomponius tres ſatis dubias quæſtiones, quarum prior eſt huiuſmodi, †An ſtatuæ affixæ
1 baſibus ſtructilibus, ſint ædiũ. In quo articulo prius ſciendũ eſt, quid ſignificet baſis ſtru-
2 ctilis.†Et cõſtat baſem eſſe ſedẽ & pedamentum cuiq; rei ſuſtinendæ: unde baſes uaſorũ
res. §. pe Corinthiorũ laboleno[b], baſes catapultę & co
de leg. ij. lumnarũ M. Vitruuio. Hæ ex ſolido lapide quandoq; fiebant, quandoq; opere ſtructili,
3 id eſt, ex laterculis, calceq;.†Igitur ſi quæ ſtatuæ marmoreis baſibus inſiderent, in cõfeſ-
utis. ſo fuit ædium nõ eſſe, ſed rutis cæſiſq; annumerari[c], ut ſuprà uidimus: & ideo uẽdita uel legata domo, auferri poſſũt. Sed ſi ſupra ſtructiles baſes collocatæ eſſent, tractatus magis
4 ambiguus eſt: †quoniam ſtructile opus pars ædificij eſt, nec amoueri poteſt: ſicut ergo baſes ipſæ pars ædium ſunt, ita eis impoſitæ ſtatuæ ædibus adſcribi debent: in qua tamen re aliter Pomponio uiſum eſt: apponunt enim magis cauſa ornatus, quàm ut ędes perfician-
5 tur.†Sequens quæſtio eſt, quid de tabulis, quas pictas antiqui catenis religabãt, uel parieti, tignisúe affigebant, an illæ ædiũ eſſent. Et eadẽ ratione nõ eſſe reſpõſum eſt: ornant enim, elegantiorem q; reddũt domũ huiuſmodi tabulæ, nõ autẽ quicq; ad eius perfectionẽ faciũt.†Quòd ſi in tectorio opere loco cruſta 6
rum marmorearũ inde exemptarũ appoſitæ ſint[d], tunc ædiũ partes ſunt: uidentur enim te d l. fundi. §. ij. de act. empt.
ctorij ipſius perfectioni accedere, & parũ refert ex marmore, uel ex tabulis pictis, quod illi deeſt, ſuppleatur. Quid autẽ ſit tectoriũ, ſuperius à nobis tractatum eſt[e]. e l. in rutis.
†Hincq; probatur, 7
ornamenta quæ à domo ſeparari cõmodè poſſunt, ſi eã ob rem nihil perfectioni domus deeſt, ædiũ non eſſe, & ideo ædibus uenditis uel legatis nõ deberi.†Sanè hoc loco antiquorũ codicũ 8
uaria eſt ſcriptura: quidã enim habent, Aut ſimiliter quæ cohærent lignis: alij, lychnis, alij tignis.†In ultima quæſtione dubitari potuit, 9
an prothyron ædium ſit: & reſpõſum eſt, eſſe.
†Sed in hoc nõ modica eſt difficultas explica 10
re quid ſibi prothyron uelit. Et gręcus ſermo indicat aliquid ſignificare, quod ante ianuã uel oſtium ſit, à gręca præpoſitione πρὸ. & di-
ctione θύρα.†qua ratione & Hyperthyron dici 11
mus, quod ſuperliminare quidã uocãt, ſicut Pſeudothyron poſticum, Hypothyron hiantiam cauitatemue ianuæ, Diathyrõ quod per eam ponitur: qualis eſt in ianuis, quam uulgò poſterulã uocamus, in oſtijs uerò, quam uulgò buxulam appellant, & ex tabulis conficitur, ad arcenda, dum ualuæ aperiuntur, irrumpentia frigora: fit & quandoq; uice tabularum, appoſitis tapetibus, uel peripetaſma-
tis, huiuſmodiq; uelamine.†Eſt & Dithyron 12
quod Biualuium dicere poſſumus: unde Ariſtoteles de Animalibus quarto, genus quoddam oſtracõn appellat dithyra, quaſi biſores teſtas: quæ uox etiam poſterulæ conuenire poteſt, quaſi ſit διπλὴ θύρα, unde & dithyron Græci, pro eo quod duplicatũ eſt, uſurpant, ut Heſychius & Suidas tradit.†Philoſtratus 13
quoq; in uitis Sophiſtarum autor eſt, Secundum rhetorem ab aliquibus ἐπίθυρον fuiſſe cognominatũ, quòd fabri eſſet filius.†Igitur 14
Græci prothyron uocant, quod Latini Veſtibulum dicunt: unde Pindarus in Olympijs Corinthum Peloponneſi prothyron appellat, quaſi portam uel fauces dicas. Sed & Poſidippus in epigrammate, γὴ πρόθυρος, inquit, θῆκε διαβασκαλίων, uideturq; accepiſſe pro ſtatuariorum pergula, in qua publicè ante ianuam ſpectanda opera proponebantur. Hieronymus uerò in Ezechielem, quod Aquila & Theodotio prothyron dixerat, limẽ portæ tranſtulit:†frequẽtior tamẽ interpretatio eſt, 15
ut ueſtibulum ſignificet. Sed in hũc ſenſum hic accipi ego nõ arbitror, non q; me moueat Aelij Galli Iuriſconſulti autoritas, quem re-

fert A.Gellius scripsisse libro de significatione uerborũ, quæ ad ius ciuile pertinẽt, secundo, uestibulũ partẽ ædiũ nõ esse: sed quia nõ uideo cur hoc sensu Põponius & Labeo græca magis dictione cũ latina, & quidẽ usitatiore, uti debuerint, præsertim cũ indubitatum sit, ut ego sentio, uestibulũ, tametsi extra ianuã domus sit, ædib. tamẽ adscribi, & ceu earũ membrũ existimari. †Arbitror igitur hac uoce posterulã uel buxulã ipsam significari: interdũ enim ea, ut hic dicit, in ædibus fit: nam M. Vitruuius autor est, quæ Græci diathyra, uel ut alij magis ,pbãt, dithyra dicũt, à Latinis prothyra appellari. Papinianus quoq; [a], Prothyron domus, inquit, si uelamen est, instrumẽto domus cõtinet. Quib. uerbis apertè indicat, nõ posse nos de uestibulo intellegere, sed potius de stragulis aliquib. pictis: quãdoquidẽ Iul. Pollux lib. X. inter ianitoris instrumẽta, prothyra quoq; cõnumerare uidet πολυποίκιλα, id est multifariã uariegata. Distinguendũ igit est, ut buxula, si ex tabulis simili ue materia cõfecta sit, pars ædiũ censeatur, si cut & posterula: si ex uelamine, huiusmodi q; aulæis, nõ pars, sed instrumentũ sit domus.

a l. quæsitum. §. Papinianus. de fund. instr.

IDEM LIB. XVI. EPIST.

LEX CCXLVII.

APud Labeonẽ πιθανῶς ita scriptũ est: Exhibet qui præstat eius de quo agitur præsentiã: nã etiam qui sistit in iudicio, præstat eius de quo agitur præsentiam, nec tamen eum exhibet, qui mutum aut furiosum, aut infantem exhibet: non enim potest uideri eius præstare præsentiam: nemo enim ex eo genere præsens satis aptè appellari potest. ¶ Restituit non tantum qui solùm corpus, sed etiã qui omnem rem conditionẽq; reddita causa præstat: & tota restitutio iuris interpretatio est.

FINIS.

†Posset tamẽ Labeonis sentẽtia defendi, si eũ qui hominẽ sistit, etiã exhibere dicamus, ut exhibẽdi uerbũ generalius sit: est em exhibere[b], extra secretũ habere. nec simpliciter uerũ est, furiosi, infantis, muti præsentiã nullã esse, sed ,p absentib. haberi: †quoniã præsentia ,ppriè ad corpus referẽ: nec dubium est corpore eos præsentes, licet lex plerũq; propter sensus imbecillitatem abesse eos interpretet. †Quapropter quosdã casus reperire est, quib. furiosus pro absente nõ habet, ut cùm de perseuerantia, nõ autem de nouo consensu agitur[c]. Item q; cùm hoc nõ tractatur, ut consentiat, sed satis est ne contradicat: cuius rei exemplum est in muliere furiosa[d], de cuius dote pater agit, nec de ratihabitione cauet. †Nam & generaliter furiosorũ consensus est nullus, & tamẽ absentes per procuratorẽ cõsentire possunt[e]. †Quapropter si quis furiosi præsentiam præstare promiserit, non ualere stipulationem minimè cum Accursio senserim[f], sed potius corpore, & de facto exhibendum esse. †Illud non diffiteor, si post stipulationem in furorem inciderit, promissori competere exceptionem[g]. Cùm enim de sani hominis præsentia agitur, non uidentur partes uoluisse exhiberi casu, quo propter dementiam impediretur. †Et quod de muto hic dicitur, de eo qui naturaliter mutus sit, accipiendum est: huiusmodi enim & surdi sunt: unde quid sententiæ intellectúsue habeant, exponere nequeunt, id q; in causa est, ut infantib. & furiosis similes existimentur: †alioquin qui simpliciter mutus est, omnes cõtractus facere potest, excepta stipulatione, quoniam expressio uerborũ in ea necessariò requiritur.

b l. 3. §. ait prætor. de lib. homin. exhib.

c l. petere. quæ sunt sui uel alt. iur.

d Lij. §. fin. ff. de matr.

e Lij. de procu.

f l. stipu. ifin. ff. hi qui. de uerb. obligat.

g Lij. §. si quis fit qui caut.

¶ §. RESTITVIT.) †Restituere, est rem in ea conditione, quę retrò fuit, præstare. †Non ergo sufficit corpus ipsum, puta fundum restituere, nisi omnino res ipsa præstetur. †Res autem dictio est uniuersalis, quę accessiones fructúsue cõtinet. Sed & in ea conditione est restituẽda, in qua olim erat, ut si causa usucapionis suberat, ea quoq; reddat. Sed quoniã non semper accessiones & fructus uel causa redditur, sed aliter atq; aliter solet distingui, ideo hęc restitutio omnis in iuris interpretatione uersat, de qua re superius à nobis tractatum est. Sunt enim hoc sub titulo quatuor eiusdem sensus ad hanc materiã pertinẽtia responsa, ut nõ possim nõ mirari, cur idem toties inculcauerint, qui sub Iustiniano cẽtones hos legũ cõficiendi curã assumpserũt, quasi alia

1 Exhibere quid sit ex sententia Labeonis.
2 Labeonis definitio à Pomponio reprehensa.
3 Labeo defensus ab Alciato.
4 Præsentia propriè ad corpus refertur.
5 Casus, quibus furiosus pro absente non habetur.
6 Generaliter furiosorum consensus nullus est, & tamen absentes per procuratorem consentire possunt.
7 Si quis furiosi præsentiam præstare promiserit, ualet stipulatio, contra Accursium.
8 Nisi post stipulationem in furorem inciderit.
9 Muti à natura, infantibus & furiosis similes existimantur.
10 Simpliciter mutus omnes contractus facere potest, excepta stipulatione.
11 Restituere quid sit.
12 Non sufficit corpus restituere, nisi omnino res ipsa præstetur.
13 Res accessiones fructúsue continet.
14 Ex libris à Iustiniano editis nõ omnes factorum species decidi possint.
15 Sine Bartolo, alijsq; interpretibus, ius nostrum non consistere.

APVD LABEONEM.) Scripsit Labeo πιθανῶς, id est, uerisimiliũ libros octo: 1 †in hoc opere definiuit quid sit exhibere. Et id esse arbitratus est, q̃d eius de quo agit præ 2 sentiã præstare. †Quã definitionẽ à Põponio hic reprobari cõmuni calculo receptum est, id q; duob. argumẽtis. Nam qui in iudicio hominẽ sistit, præstat eius de quo agitur præsentiam, & tamẽ aliud est sistere, aliud exhibere. Rursus, furiosus, aut infans, aut mutus iudicio exhibenẽ, & tamen eorũ præsentia nõ uidetur præstari: loco enim absentiũ habentur.

3 †Posset tamẽ Labeonis sentẽtia defendi, si eũ qui hominẽ sistit, etiã exhibere dicamus, ut exhibẽdi uerbũ generalius sit: est em exhibere[b], extra secretũ habere. nec simpliciter uerũ est, furiosi, infantis, muti præsentiã nullã esse, sed ,p absentib. haberi: 4 †quoniã præsentia ,ppriè ad corpus referẽ: nec dubium est corpore eos præsentes, licet lex plerũq; propter sensus imbecillitatem abesse eos interpretet. 5 †Quapropter quosdã casus reperire est, quib. furiosus pro absente nõ habet, ut cùm de perseuerantia, nõ autem de nouo consensu agitur[c]. Item q; cùm hoc nõ tractatur, ut consentiat, sed satis est ne contradicat: cuius rei exemplum est in muliere furiosa[d], de cuius dote pater agit, nec de ratihabitione cauet. 6 †Nam & generaliter furiosorũ consensus est nullus, & tamẽ absentes per procuratorẽ cõsentire possunt[e]. 7 †Quapropter si quis furiosi præsentiam præstare promiserit, non ualere stipulationem minimè cum Accursio senserim[f], sed potius corpore, & de facto exhibendum esse. 8 †Illud non diffiteor, si post stipulationem in furorem inciderit, promissori competere exceptionem[g]. Cùm enim de sani hominis præsentia agitur, non uidentur partes uoluisse exhiberi casu, quo propter dementiam impediretur. 9 †Et quod de muto hic dicitur, de eo qui naturaliter mutus sit, accipiendum est: huiusmodi enim & surdi sunt: unde quid sententiæ intellectúsue habeant, exponere nequeunt, id q; in causa est, ut infantib. & furiosis similes existimentur: 10 †alioquin qui simpliciter mutus est, omnes cõtractus facere potest, excepta stipulatione, quoniam expressio uerborũ in ea necessariò requiritur. 11 ¶ §. RESTITVIT.) †Restituere, est rem in 12 ea conditione, quę retrò fuit, præstare. †Non ergo sufficit corpus ipsum, puta fundum restituere, nisi omnino res ipsa præstetur. 13 †Res autem dictio est uniuersalis, quę accessiones fructúsue cõtinet. Sed & in ea conditione est restituẽda, in qua olim erat, ut si causa usucapionis suberat, ea quoq; reddat. Sed quoniã non semper accessiones & fructus uel causa redditur, sed aliter atq; aliter solet distingui, ideo hęc restitutio omnis in iuris interpretatione uersat, de qua re superius à nobis tractatum est. Sunt enim hoc sub titulo quatuor eiusdem sensus ad hanc materiã pertinẽtia responsa, ut nõ possim nõ mirari, cur idem toties inculcauerint, qui sub Iustiniano cẽtones hos legũ cõficiendi curã assumpserũt, quasi alia

14 alia noua magísq; necessaria deessent.† Scribat Iustinianus quantũ uelit, glorieturq; suos hosce libros causarũ negociorumq; decisionib. satis esse, res ipsa planè reclamat, nemoq; ciuilis professionis eruditus est, qui apertissimè nõ uideat innumerabiles dubitationes ex facto oriri, quas nisi omnino Oedipus is sit, ex harũ le-
15 gum sylua decidere nemo unus possit; †ut planè sine Bartolo, alijsq; quibusdã interpretibus, ius nostrũ nõ consistere affirmare ausim: quid enim, si bonarũ literarũ cognitionẽ excipies, illi aut acutissimè nõ excogitarũt, aut clarissimè nõ docuerũt, ut nostris oculis offusas per hosce Græculos tenebras aperirent? Illud nõ diffiteor, si antiquorũ Iurisconsultorũ opera extarent, nec Iustiniani iniquissimo illo edicto sublata fuissent, Accursij, & qui post eum scripserunt, minimè necessarias futuras fuisse lucubrationes. Sed satis sit conceptam animi indignationem hactenus promp sisse, ne crabronũ aculeos irritasse uidear.

FINIS.

INDEX LEGVM SVB RVB. DE VERB. SIGNIF.

ABsentẽ accipere. 374
Actionis uerbo. 171
Aedificia Romę. 306
Ager est locus 163
Alienationis uerbum 164
Alienatum nõ propriè 221
Aliud est capere 227
Aliud est fraus 293
Aliud est promittere 341
Anniculus amittitur 298
Anniculus non statim 301
Appellatione rei 229
Appellatio parentis 202
Apud Labeonem 246. 459
Armorum appell. 193
Assignare libertum 264
Bona ciuitatis 146
Bonæ fidei emptor 266
Bonorum appell. 389
Bonorum appell. 200
Boues magis 241
Carbonum appell. 335
Cedere diem 395
Censere est 267
Cepisse quis 307
Cætera 196
Cæterorum 326
Cognoscere instrumenta. 210
Collegarum 340
Commendare nihil 350
Conditionales creditores 208
Coniunctionem enim 166
Coram Titio 391
Creditor autem is 209
Creditores accipiẽdos 139
Creditorum appell. 140
Cui præcipua 211
Cum bissextus 250
Cum in testamento 377
Cum prætor dicat 236
Cum quærebatur 446
Cum stipulamur 250
Debitor intelligitur 265
Dedisse intelligendus 231
Delata hæreditas 318
Derogatur legi 260
Detestatio est 179
Dimissoriæ literæ 263
Duobus negatiuis 436
Etiam aureos 326
Etiam ea mulier 307
Eum qui uectigal 147
Ex illa parte edicti 419
Facere nõ oportere 359
Faciendi uerbo 343
Familiæ appell. 371
Ferri propriè 431
Filij appell. 238
Frugem pro reditu 231
Fugitiuus est 415
Fundi appell. 392
Generi appell. 303
Habere duobus 358
Hæc adiectio 361
Hæc enunciatio 425
Hæc stipulatio noxis 375
Hæc uerba cui 224
Hæc uerba ille aut ille 282
Hæc uerba in stipul. 229
Hæc uerba quanti 362
Hæredis appell. 219
Hæredis appellatione 338
Hæreditatis appell. 275
Hęreditatis appellatiõe. 305
Herennius ait 279
Hominis appell. 319
Hostes ij sunt 274
Id apud se quis 312
Illa uerba arbit. 223
Illa uerba optimus 327
Impensæ necessariæ 233
In conuentionibus 405
In generali petitione 236
In itinere faciendo 130
In lege censoria 379
In rutis 448
In usu iuris 325
In uulgari 329
Inde tabernacula 355
Indicasse reum 372
Instratum omne 196
Instructam autem 355
Intelligendus est 320
Inter diuortium 360
Inter donum & munus. 363
Inter hæc uerba 350
Inter illam condit. 402
Inter publica 148
Inter stuprum & adult. 257
Interdum proprietatẽ 233
Intestatus est 218
Is qui natus est 392
Iusta interpretatione 376
Labeo & Sabinus 144
Labeo lib. 1. 150
Latæ culpæ 413
Lege obuenire 291
Liberationis uerbum 199
Liberorum appell. 407
Liberti appell. 339
Licet capitalis 261
Licet inter gesta 213
Litis nomen 173
Littus est quousq; 248
Littus publicum 268
Locus est 215
Maiore parte anni 323
Magna negligentia 418
Malum nauis 449
Marcellus apud 138
Massurius scribit 312
Meorum & tuorum 244
Mercis appellatione 386
Mercis appell. 220
Mille passus 321
Minus solutum 170
Modestinus respon. 263
Morbus sonticus 268
Mouentium item 246
Mulieris appell, 142
Municipes intelligendi 420
Munus propriè 398
Munus tribus modis 149
Nam quem fine 316
Natorum appellatio 262
Natura cauillationis 344
Nepos Proculo suo 284
Neratius Priscus 238
Nihil aliud 156
Nomen filiarum 330
Nominis & rei 134
Non est pupillus 328
Non est sine liberis 315
Non potest uideri 273
Non tantum 337
Notionem accipere 253
Nurus appell. 202
Ostentum Labeo 174
Palãm est 170
Pali & perticæ 337
Partum non esse 162
Paterfam. peculium 353
Patroni appell. 203
Paulus respondit 411
Pecuniæ appell. 132
Pecuniæ nomine 412
Pecuniæ uerbum 345
Peneste 217
Peruenisse ad te 338
Plebs est cæteri 434
Plus est in resti. 154
Portus appellatus 214
Potest reliquorum 248
Potestatis uerbo 400
Pratum est in quo 170
Præuaricatores 394
Princeps bona 153
Pronũciatio sermonis 365
Probrum & opprob. 194
Pronunciatum 197
Propémodum 241
Propriè bona 237
Prouinciales eos 359
Proximus est quem 245
Proximi appell. 322
Pueri appell. 382
Pupillus est 437
Quæret aliquis 302
Quæstio est fundus 269
Quantum ad iuris 324
Qui fundum 383
Qui in continentibus 314
Qui mortui 290
Qui neq; 199
Qui uenenum 432
Qui uti optimæ 244
Quid aliud sunt 239
Quisquis mihi 272
Quos nos hostes 429
Quod dicimus eum 423
Rectè dicimus 159
Rei appellatio 132
Rei appellatione 155
Restituere autem 171
Restituere uidetur 230
Sæpe ita 204
Satisdationis 216
Scæuola respon. 453
Sciendum est 225
Sequester dicitur 265
Si ita à te stipulatus 316
Si calumnietur 426
Si cum fundum 286
Signatorius 230
Sylua cædua 167
Si qua pœna 455
Si quis sic dixerit 300
Si cui ex empto 141
Soceri & socrus 314
Soluendo esse 269
Solutionis uerbo 343
Spadonum 289
Speciosas 256
Sponsio 136
Statuæ 457
Subsignatum 175
Tabernæ 354
Ter enixa 504
Tigni 217
Transacta 421
Triplici modo 309
Tugurij 351
Venisse ad hæredem 332
Verbum amplius 237
Verbum erit 280
Verbum exactæ 357
Verbum facere 404
Verbum hoc si quis 127
Verbum illud pertinere. 352
Verbum oportebit 137
Verbum oportere 173
Verbum reddendi 247
Verbo uictus 195
Verba contraxerunt 153
Verbis legis 276
Verum est 401
Vestis appell. 288
Vinaria uasa 384
Vinculorum 415
Virilis appel. 313
Vrbana familia 333
Vrbana prædia 373
Vrbis appellatio 128
Vsura pecuniæ 277
Vt Alphenus ait 240
Vt sunt iudicio 422

FINIS.

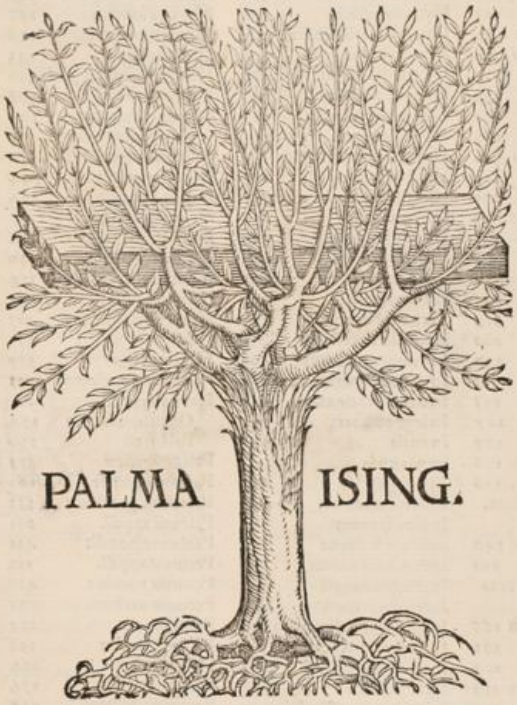
PALMA ISING.

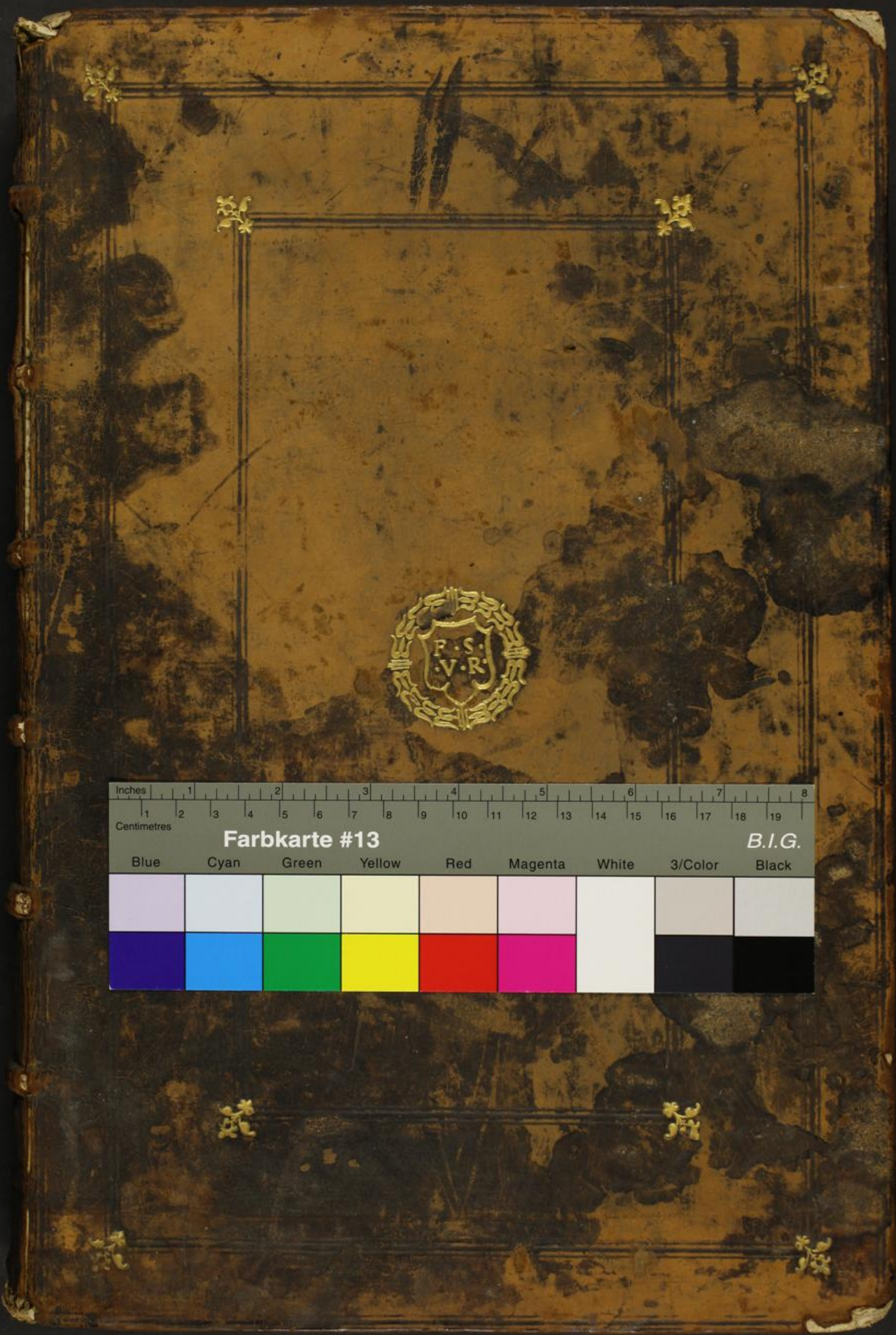
F·S·
V·R·
Inches
Centimetres
Farbkarte #13
B.I.G.
Blue
Cyan
Green
Yellow
Red
Magenta
White
3/Color
Black